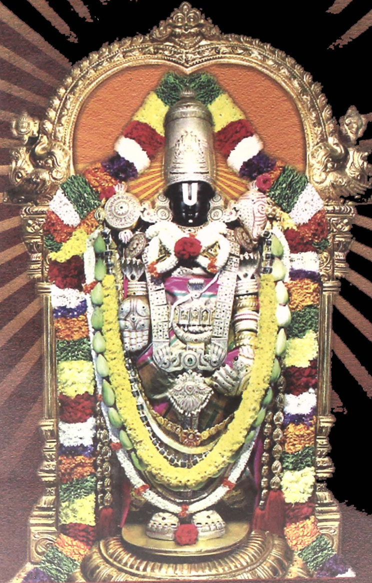
ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮೆ

ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣ

(ಹುಲಿಮುನಿ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಮೇತ ದೇವನಾಗರಿಯಲ್ಲಿ)



ಕಲ್ಯಾಣಾದ್ಭುತ ಗಾತ್ರಾಯ ಕಾಮಿತಾರ್ಥ ಪ್ರದಾಯಿನೇ।
ಶ್ರೀಮದ್‌ವೆಂಕಟನಾಥಾಯ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಯ ತೇ ನಮಃ ॥



ಪ್ರಥಮೋ ಹನುಮನ್ನಾಮ ದ್ವಿತಿಯೊ ಭೀಮ ಏವಚ ।
ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ತ್ರಿತಿ.ಯಸ್ತು ಭಗವತ್ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಕಃ ॥

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದ "ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡ ದೀಪ"ವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು.

ಸುಮಾರು 175 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ "ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡ ದೀಪ"ವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು "ಜ್ವಾಲಾನೃಕೇಸರಿ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ವಾಸಿನಾ, ತತ್ಕೃಪಾ ಬಲಾತ್--। ನೃಪಂಚಾನನನಾಮಿನಾ--- ಶ್ರೀನಿವಾಸಸ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡದೀಪಃ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ॥ ಎಂದು ತಮ್ಮನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಈಗಿನ ಬಾಳಗಾರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು. ಈಗಲೂ ಜ್ವಾಲಾ ನರಸಿಂಹ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಷಣ್ಮುಖ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಮನೆ ಇತ್ತೆಂದೂ, ಅದು ಅಗ್ನ್ಯಾಹುತಿಯಾದಾಗ ಒಂದು ಹುಲ್ಲಿನ ಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಹುಲ್ಮನೆ ಆಚಾರ್ಯರೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ.

ಉತ್ಕಟ ವೈಷ್ಣವ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ. ಪರಕೀಯ ಪಂಡಿತರೊಬ್ಬರು ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ ವ್ಯಾಕರಣ, ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ, ವೇದ, ಈ ಮೂರರ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬ "ವಕಾರತ್ರಯ ಶೂನ್ಯಾಃ ವೈಷ್ಣವಾಃ" ಎಂಬ ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ತಮಗೆ ಅವು ಮೂರರಲ್ಲೂ ಪಾಂಡಿತ್ಯವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಅವರ ಆಪಾದನೆಯನ್ನು ನಿರಸನಗೊಳಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ.

ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳು.

1) ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡ ದೀಪವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ.

2) ಶ್ರೀ ಮತ್ಪೂಜಾಂಭೋಧಿ ವಿಕಾಸ ಎನ್ನುವ ಪೂಜಾ ವಿಧಾನ ಗ್ರಂಥ. ನವರಾತ್ರಿ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸ ಪೂಜಾ ವಿಧಾನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ.

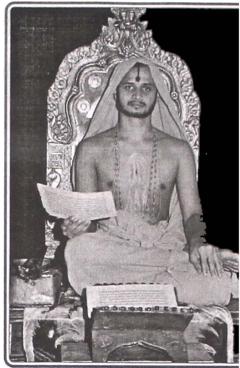
ಆಚಾರ್ಯರ ಮರಿಮಕ್ಕಳಾದ ಹಾಗೂ ಅವರಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ ಸುಧಾ ಗ್ರಂಥವನ್ನೋದಿದ ದಿವಂಗತ ಭಾನುಗೋಡು ಗುಂಡಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದವರು ಈಗಿನ ಪೀಳಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡ ದೀಪದ ಕೈಬರಹ ಪ್ರತಿಗಳು ಬಾಳಗಾರು ಮೂಲದ ಅನೇಕರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ಕಾಂಡ ದೀಪದ ಮುದ್ರಣ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಮಹಿಷಿ ಸತ್ಯಸಂಧರ ಆರಾಧನಾ ದಿನ 26-5-2009ರಂದು ಉತ್ತರಾದೀ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಾತ್ಮತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಅಮೃತ ಹಸ್ತದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಸಜ್ಜನರ ಭಾಗ್ಯೋದಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

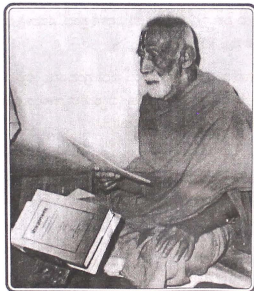
ಸಂಗ್ರಹ : **ವೈ. ಶೇಷಾಚಲಾಚಾರ್ಯ**
ಭದ್ರಾವತಿ



ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಪ್ರಮೋದ ತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು



ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಾತ್ಮತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು



ಶ್ರೀ 108 ಪ್ರಜ್ಞಾನನಿಧಿತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು (ಮುಳಬಾಗಿಲು)

(ಶ್ರೀ ವೃಷನಾಮ ಸಂವತ್ಸರ, ಆಶ್ವೀಜ, ಬಹುಳ ಸಪ್ತಮಿ. 7-11-2001)

ಪಂಡಿತ ಚಿಟ್ಲಪಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು
ಕೋಲಾರದ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ

ಗ್ರಂಥದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ
ಪಂ। ಮೃತ್ತಿಕಾ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು. ಭದ್ರಾವತಿ

ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮೆ
(ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣ-ಹುಲಿಮುನಿ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಮೇತ ದೇವನಾಗರಿಯಲ್ಲಿ)

ಮೊದಲನೆ ಮುದ್ರಣ 300 ಪ್ರತಿಗಳು

ಪುಟಗಳು : vi + 325

ಬೆಲೆ 210.00 ರೂ. (ಅಂಚೆ ವೆಚ್ಚ ಬೇರೆ)

ಮುದ್ರಕರು
ವಿ.ಕೆ. ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ & ಪಬ್ಲಿಷರ್ಸ್
ನಂ. 396, ಊಳಿಗಾ ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಕೀರ್ಣ
ಸಂಪಿಗೆ ರಸ್ತೆ, ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಬೆಂಗಳೂರು – 560 003
ದೂರವಾಣಿ: 41280031, 41476960
e-mail:swadeshiudyama@yahoo.co.in
Cell: 94481 19247

ಶ್ರೀಶಂ ವಂದೇ

ಕ್ಷೇತ್ರ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರ ಬಗ್ಗೆ

ಇಂದಿನ ಬಾಳಗಾರು (ಹಿಂದಿನ ಬಾಣಾಕಾರ) ಮತ್ತು ಮಹಿಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಅಕ್ಕ ಪಕ್ಕದವು; ಈ ಎರಡೂ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿದೆ. (ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಗೆ ಈಗಿನ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ), ಹಾಗೂ ರಾಮಾಯಣ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರು ಪತ್ನಿ ಸೀತಾದೇವಿ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತನಾದ ಹನುಮಂತನೊಂದಿಗೆ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಮೊದಲು ಅಂದಿನ ಬಾಣಾಕಾರ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಹಾಗೂ ಈ ಎರಡು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಪವಿತ್ರವಾದ ತುಂಗಾ ನದಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ. (ಗಂಗಾಸ್ನಾನ-ತುಂಗಾಪಾನ ಈ ಮಾತು ಅತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ) ಮಹಿಷಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಗಾ ನದಿ ಪಶ್ಚಿಮವಾಹಿನಿಯಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಬಾಣಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಶ್ರೀ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲು, ಈಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜ್ವಾಲಾನರಸಿಂಹ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಈಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನು ತರಲು ಹೋದ ಹನುಮಂತ ದೇವರು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ ಸಮೀಪಿಸಿದರೂ ಆಗಮಿಸದಿದ್ದುದರಿಂದ, ಜಗಜ್ಜನನಿಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯು ತನ್ನ ಕರಗಳಿಂದ ಮರಳಿನಿಂದಲೇ ಲಿಂಗವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪತಿದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರು ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದರು. ಇಂದಿಗೂ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದಾಗ ಮರಳಿನ ಸ್ಪರ್ಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹನುಮಂತ ದೇವರು ತಡವಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಮನನೊಂದು ತಾವು ತಂದ ಲಿಂಗವನ್ನು ತುಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಎಸೆದರು. ಆ ಲಿಂಗವನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಬಾಳಗಾರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ನಂತರ ಅವರು ಪಕ್ಕದ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಮಹಿಷಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಮಹಿಷರೂಪದಿಂದ ಕ್ಷೇತ್ರ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಅಶ್ವತ್ಥ ನಾರಾಯಣ ದೇವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು. ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಭಕ್ತನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು.

ಉತ್ತರಾದಿ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸತ್ಯಾಭಿನವತೀರ್ಥ ಶ್ರೀ ಪಾದಂಗಳವರು ಸಂಚಾರ ಕ್ರಮೇಣ ಮಹಿಷಿಗೆ ಬಂದು, ಕ್ಷೇತ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಸರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯನಾಥರ ಶಿಲಾ ಪ್ರತಿಮೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ನೂರಾರು ಸುಧಾ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಸರ್ವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ನಿರಂತರ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಆದೇಶಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮಹಿಷಿಗೆ ಶ್ರೀಸತ್ಯನಾಥಪುರವೆಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಪಂಡಿತರ ತವರೂರಾಗಿತ್ತು ಮಹಿಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರ – ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಬಾಳಗಾರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರುಗಳು ಪಾಠ ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಾದಿಮಠದ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಧರ್ಮತೀರ್ಥರು ವೇದಾಂತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅನೇಕ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಪಂಡಿತರಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖರಾದವರು ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರಾದ ಹುಲಿಮನೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಒಬ್ಬರು. ಅವರು ಬಾಳಗಾರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ನಿಜ ನಾಮಧೇಯವನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಅವರು ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟು ನಿರ್ಗವಿಗಳು. ಅವರು ಒಂದು ಹುಲ್ಲಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾ ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಕಂಡರು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ಅನುಗ್ರಹವೇ ಹಾಗೂ ಅವರ ಸೇವೆಯೇ ತಮ್ಮ ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರು.

ಅವರು ರಚಿಸಿದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಮಹಾತ್ಮೆಯೂ ಒಂದು. ಅದು ತುಂಬಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಾಗಿದೆ. ಅವರ ಮನೆತನದವರು ಈಗ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹಾಗೂ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಎಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಈಗ ಸುಮಾರು 60 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಬಾಳಗಾರಿನಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತ ಬಾನುಗೋಡಾ ಗುಂಡಾಚಾರ್ಯರೆಂಬುವರು ಇದ್ದರು. ಅವರು ಪೂಜ್ಯರಾದ ಹುಲಿಮನೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರೆದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಬರಹದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಈಗ 50 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ತೀರ್ಥರೂಪರಾದ ಕೀರ್ತಿಶೇಷರಾದ ಮೃತ್ತಿಕಾ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು ಅವರ ಬರೆದ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ತಾವು ತಮ್ಮ ಕೈಬರಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಈಗ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಿಗುವ ಹಸ್ತ ಪ್ರತಿಗಳೆಂದರು ಪಂಡಿತ ಗುಂಡಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ತೀರ್ಥರೂಪರವರುಗಳದ್ದೂ ಮಾತ್ರ, ಇಂದು ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರುಗಳ ಬಳಿ ಇರುವ ಪ್ರತಿಗಳೂ ಇವೇ ಆಗಿವೆ.

ಚಿಟ್ಟಪಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯರು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಗುಣಗಳಾದ ಉತ್ತರಾದಿ ಗುರು ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಪ್ರಮೋದತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ ಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತರಾದ 1008 ಸತ್ಯಾತ್ಮತೀರ್ಥರ ಅಮೃತ ಹಸ್ತದಿಂದ ಅದೇ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನರಾಗಿದ್ದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಸಂಧತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನಾ ದಿನದಂದು (26-5-2009 ರಂದು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುದ್ಧ ದ್ವಿತೀಯಾ) ಮಹಿಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂತಸದ ವಿಷಯ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಕರಿಗೆ ಬಾಳಗಾರು-ಮಹಿಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಹಾಗೂ ಸಮಸ್ತ ಸಜ್ಜನ ವೃಂದದ ಪರವಾಗಿ ನಾವು ಅತ್ಯಂತ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಹಾಗೂ ಅಭಿನಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇವೆ.

- **ಮೃತ್ತಿಕಾ ಗುರುರಾಜಾಚಾರ್**

ಭದ್ರಾವತಿ

ಪ್ರಕಾಶಕರ ನುಡಿ

ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಕಾಶನ, "ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮೆಯ" ವಿಶೇಷವಾದ ಬಾಳಗಾರು ಹುಲಿಮುನಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹರಿಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಈ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯ 7ನೇ ಪುಷ್ಪ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮೂಲದ ಭಾಗವನ್ನು ನಮ್ಮ ಬೀಗರಾದ ಬೋಗವಳ್ಳಿ ಟಿ.ಆರ್. ಶ್ರೀ ದ್ರುವಾಚಾರ್ಯರು ನಮಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಸಹಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಾಯ ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಗಣ್ಯರಿಂದ ನೀಡಿ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

1) ಶ್ರೀವಾದಿರಾಜ್, ಮಾಲೀಕರು, ರಾಕೊ, ಇಂಡಸ್ಟ್ರಿಯಲ್ ಮತ್ತು ರಸಾಯನಿಕ ಪ್ರಾಡೆಕ್ಟ್ಸ	ರೂ. 5000/–
2) ಮೃತ್ತಿಕ ಗುರುರಾಜಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರು ಭದ್ರಾವತಿ	ರೂ. 2000/–
3) ದಾ. ಪವನೇಶ್, ಅಡ್ವೋಕೇಟ್, ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಂ, ಬೆಂಗಳೂರು –3.	ರೂ. 2000/–
4) ಕಲ್ಯಾಣಿ ಗೋಪಿನಾಥ್, ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 1000/–
5) ಬೊಗವಳ್ಳಿ ದ್ರುವಚಾರ್ಯರು ಟಿ.ಆರ್. ಭದ್ರಾವತಿ	ರೂ. 1000/–
6) ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸೇವಾ ಸಮಿತಿ, ಸುಧೀಂದ್ರ ನಗರ ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 1000/–
7) ಪ್ರಹ್ಲಾದ್ ಪಿ.ಆರ್. ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಂ, ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 1000/–

ಮೇಲಿನ ಗಣ್ಯರಿಗೆ ಹರಿಗುರುಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ

ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿದ ವಿ.ಕೆ. ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಮತ್ತು ಪಬ್ಲಿಷರ್ಸ್ ಮಾಲೀಕರಾದ ಬಿ.ಕೆ. ಪ್ರಸನ್ನರವರಿಗೆ ಗುರುಹಿರಿಯರ ಅನುಗ್ರಹ ದಯಪಾಲಿಸಲೆಂದು ಕೋರುತ್ತೇವೆ.

ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾಶನದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ತಪ್ಪುಗಳು ಕಂಡಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಪತ್ರ ಮುಖೇನ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಸವಿನಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

– ಚಿ.ಕೃ. ವೇದವ್ಯಾಸಾಚಾರ್
ಶ್ರೀ ಸಮೀರ ಸಮಯ ಸಂಜೀವಿನೀ ದತ್ತಿ

भ.पु. श्री गणाधिपतये नमः॥ श्री श्रीनिवासाय नमः॥ श्री मध्वादि गुरुभ्यो नमः॥ श्री राघवेंद्र श्रीपाद गुरुभ्यो नमः॥ हरिः ॐ॥ वें.मा

निखिलगुण निकायं नित्य निर्धूत हेयंऽ॥ति मेयं शुद्ध सौख्य स्वरूपायं सकल निगम गेयं सर्व शब्दाभिधेयं नववजलधनकायं नौमि लक्ष्मी सहायं॥१॥ भास्वज्चंद्रसमे यदीय नयने भार्या यदीयानुमा श्रीशादि ब्रह्मसुरगण्य भृगुषिकुलं यत्प्रानयुक्तं सदा॥ नाथो यो जगतां नगेंद्र दुहितुर्नाथोपि यद्भक्तिमान् तातो यो मदनस्य यो दुरितहा तं वेंकटेशं गिरि भजे॥२॥ हरिः ॐ॥ श्रीनिवासं संप्रणम्य तथा मध्वादिकान् गुरुन्॥ पुराणानि समालोच्य तं द्वितीयोक्त मार्गतः॥ ज्वाला नृकेस निक्षेत्रे वासिना तत्कृपा बलात्॥ पादी नमध्य मलांतादि नृपंचानन नामिना॥ पुराणेऽखिल कल्पाणे स भविष्ये सहोत्तरे॥ श्रीनिवासस्य कल्याण कांडदीपः प्रकाश्यते ३॥४॥ तथ्युतत्य भि मातेन नापि उभा शया. क्वचित्॥

॥श्री लक्ष्मी वेंकटेशाय नमः॥ हरिः ॐ॥ श्री शौनक उवाच॥
कथितं नंग माहात्म्यं त्वया (तथा) हस्ति गिरी शितुः॥

यत्नोयं किंतु धीवाचो विशुद्धै मम नान्यथा॥६॥ स्पष्टार्थाय इह ग्रंथः सतत्व्या क्रियते मया नामूलं लिख्यते प्रायो नानपेक्षित मुच्यते॥७॥ पदवाक्यमान निपुणा निपुणं विमृशं त्विदं विवरणं॥ गुणदोष निर्णय निमित्त तया प्रथिता हि पंडित जना जगति॥८॥ विद्वांसो यदि मम दोष मुक्तिनेयुर्मद्वाते गुणगणमेव कीर्तयेयुः॥ तुल्यं तद्बहु मनुते मतो मदीयं कष्टं तद्बहु मनुतेय दाह मंदः॥९॥ आमनितोषा द्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोग विज्ञानं॥ बलवदपि शिक्षिता नामात्मन्य प्रत्ययं चेतः॥१०॥ गुरु चरण सरोज सन्निधानादपि वभमस्य गुणैक लेश भाजः॥ अपि महति जलार्णवे निमग्नाः सलिलमुपाददते मितं हि मीनाः॥११॥ अथ खलु परम कारुणिकः शौनकः कलि कलिल काल कलित कालुष्य दोषेण नवानि लन कला विकलानां विविध सांसारिक दुःख परिश्रमिणां सतामस्मिन् कलावपि धर्मज्ञान वैराग्य संपत्समृद्धि द्वारा समस्त मंगल वाप्तये अमृताय शेषाचल वासिनः श्रीनिवासस्य कल्याण कथां प्रस्ताव यितुं सूतं पृच्छति कथितं नंग माहात्म्य मित्यादिना॥

भ. पु. अथ तावदेकादश लक्षणी लक्षण कल्याण कांडस्याद्ये लक्षणे युगभेदेन वें. मा
शैलस्य नाम चतुष्टय प्रवृत्ति निमित्तानु वर्णनं १ द्वितीये नमानमेशयो १
वैकुंठाद्रसंधनाचतनणा युक्तिः २ तृतीये श्रीनिवासस्य वल्मीके धेनोः क्षीर
सेचन-चोळराज निबंधनादि कथनं ३ चतुर्थे जगदीशगुरुगुर्वोः समा
गम संभाषणं ४ पंचमे बकुला जनि निदान श्रीनिवास मानुषलीला
तत्त्वलपनं ५ षष्ठे हरेः किराती करणं पुत्रार्थं लालप्यमान राजविलापनं
पद्मावती संदर्शनं पुत्र संपन्नानदागमनं चेति बहुकथा कथनं ६ सप्तमे
किरात पद्मा सल्लाप विप्रलापौ शिलाप्रदान घोटनाद्युतने च निरूप्यंते ७.
अष्टमे पद्मावत्तान निमित्तं बकुला प्रस्थान सहित पुलिंदिनी समागम
श्चेत्येतौ कथ्येते ८ नवमे मांगल्य पत्रिका लाभः ९ दशमे सर्वदेवता
समागमो लक्ष्मी समागमश्च प्रतिपाद्येते १० एकाधिके दशमे पद्मा
वती परिणय नाभिनंदनमिति कल्याण कांड लक्षणार्थः ॥११॥ अत्र
शौनकः प्रष्टा । वक्ता सूतः ॥ तस्य मनः प्रसादजननाय वृत्त कथन
पूर्वकं वर्तिष्यमाणं पृच्छति ॥ कथितमित्यादिना ॥ अन्यथायैः सावधा
नमनोभिर्न श्रूयते तथा श्रुतमपि न धार्यते तेभ्यः पुनाणकथनमेवृक
मृडीकरण मित्यनादरो वक्तुः स्यात् ॥ अत्रेदमनुसंधेयं ॥ न हि पुराण
वक्ता वदनमस्तीति व्यवहारव्यसनितया, सुखेन कालयापनाय वा,
जनमनोरंजनेन वर्तनाय वा वक्ति ॥ श्रोता वा श्रोत्रमस्तीति व्यस
नितया शृणोति अपितु विशाल वसुधत्व संमार्जनी कुसूल कुड्यचा
लिन्यादि गृहोपकरणोष्णीष कंचुक पादुकादि विग्रहोपस्करणावकरा
नवकीर्णत्वमर्जितत्व तत्कथानर्ह जन संबाधनहितत्वादि देश नियमे
न तथा सूर्योदय मानभ्याप्रहर मित्यादि काल नियमेन, स्नातत्व प्रक्षा
लित पादत्वाचांतत्व धृतोर्ध्वपुंड्रत्व, धृत श्री तुळसी मणि मालत्वादि
शरीर नियमेन, लोक वार्ता धनागार पुत्रादि चिंता ल्युदस्तत्वाद्याभ्यंतर
नियमेन. भक्ति श्रद्धातिशय गुणवन्त... भह्वर्थं उच्यते श्रूयते च न
सद्भिः ॥ तदुक्तं पाद्मे विंशेध्याये ॥ विशाला वसुधा यत्र कर्तव्यं तत्कथा
स्थलं ॥ शोधनं मार्जनं भूमेर्लेपनं धातुमंडनं ॥ गृहोपस्करमुद्धृत्य
गृहकोणे निवेशयेत् ॥ अनेक धर्म विश्रांता स्त्रैणाः पाखंडवादिनः ॥
शुकशास्त्र कथोच्छाने त्याज्यास्ते यदि पंडिताः ॥ पुस्तकस्यासनं दिव्यं

कर्तव्यंच मद्वृत्तं ॥ वक्तुश्चापि तथा दिव्यमासनं परिकल्पयेत् ॥ आसूर्योद
यमानभ्य सार्धत्रिप्रहरांतकं वाचनीया कथा सम्यक् धीनकंठेन धीमता
लोकवार्त्ताधता गान - अ चिंतां पुदस्यच ॥ कथा - नः शुद्धमतिः सत्त्वभेकत
मुत्तम मित्यादि ॥ भागवतेच ॥ तस्मादेकेन मनसा भगवान्सात्वतां पतिः ॥
श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च ध्येयः ॥ पूज्य-- नित्यदेति ॥ आत्मावाने द्रष्टव्यः ॥
श्रोतव्यो मंतव्यो निधिध्यासितव्य इति श्रुतेश्च ॥ तथाचास्माभिः श्रुतो
र्थो मत्वा धृतो न विस्मृत इति सूचनाय वृत्तानुकथनं ॥ वेंग माहात्म्यं वेंगस्य
वेंगनाथस्य ॥ माहात्म्यं महान् श्लाघनीयः विपुलः ॥ अनेकः आत्मादेवः कल्या
ण गुणस्वभावः कर्मच माहात्म्यं ॥ गुणवचन ब्राह्मणादिभ्यः कर्मणिचेति भा
व कर्मणाः ष्यञ् ॥ सुंदर विग्रहानवद्य कल्याण गुण क्रियादिमत्व मितिया
वत् ॥ भगवति चौचित्या त्रिनवधिकानंतान वद्य कल्याण गुण क्रियानाम
रूपादिमत्वं माहात्म्यं ॥ मह्यते पूज्यत इति महान् ॥ मह पूजायां ॥ विशालेच
त्रिलिंगः स्यान्महद्राज्येच नद्वयोः ॥ शत तंत्री विपंच्यं तु महती परिकीर्तिता ॥
आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावे पनमात्मनीत्यमनः ॥ हे मुने ॥ वेदशास्त्रतत्व
ज्ञानिन् ॥ त्वया कथितं ॥ उक्तं ॥ यद्वा कथा विनचित प्रबंधः साऽस्य संजाते
ति ज्ञानकादित्वादि तच् ॥ तथाच कथितं स्वबोधक पुराण प्रबंध रूपेणास्मा
कं श्रावित मिति यावत् तच्चास्माभि रुपदिष्ट वाक्यार्थ ज्ञानरूप श्रवण
विषयीकृतं ॥ तेनाऽज्ञानं निवृत्तं ॥ ततोन्यायेन श्रुतार्थानुसंधानुरूपं मन
नं कृतं ॥ तत अपनीत ज्ञानांग स्वच्छांतः करण प्रतिबिंबित वासनामय
मूर्तेर्निविच्छिन्न मानसावलोकन रूप ध्यानांग दृढ धारणंच कृतमिति फ
लितं ॥ पुराण श्रवण एतत्सर्वं तत्वस्य आपीयतां कर्मकषाय शोषा नित्या
दि श्रवण विधेः श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्चेत्येतत्प निभाषेक वाक्यतया
सिद्धत्वात् ॥ इयंच जिज्ञा विधिमूला ॥ अत्रायं क्रमः ॥ सात्विक प्रकृतेः पूर्वं
पुण्यतीर्थ निषेवणं ॥ तेन सत्सेवानोचक पाप नाशः ततः साधुसेवा ॥
तया सद्धर्म श्रद्धा ॥ ततः सच्छास्त्र श्रवणेच्छा ॥ ततः सत्कथां रुचिः ॥
ततः श्रवणं ॥ ततो मननं ततो धारणं तस्मा ध्यानं ॥ तेन ज्ञानं ॥ ततो
भक्तेनात्यंतिकी परिपक्तिः ॥ ततः प्रसादः तेनानंदाविर्भाव इति ॥
एतत्सर्वं भागवतादौ प्रसिद्धं ॥ श्रोत्राकांक्षा पूर्तये वेंग माहात्म्यं किं
चित्क्रियते ॥ तां श्चर्य पुराणेऽष्टमेऽध्याये ॥ विशेषणेन चानीतं
श्रीवेंगं भगवत्प्रियं ॥ यस्यास्तीने महद्धाम ततः सा सनितांवना ॥

ग.पु. तत्रैव सौम्या सौरंगं ध्यात्वा तच्छैत्यान्तप्रियत्वतः ॥ राक्षसाभ्यर्थितश्चा वें.मा.
पि तदन्यत्र निरीक्षिता ॥ कावेरी राजहोरंगी कीर्तिं लक्ष्मीं यथा पुना ॥ १
यथापतिं चिरप्राप्तं भुजाभ्यां प्रियमेगता ॥ तद्धामो भयतो गच्छ
त्यनिक्रम्य सन्निद्धनेत्यादि ॥ तथा पंचत्वारिंशोऽध्याये ॥ वेधाः ॥ शृ
णु दिव्यं महद्धाम श्रीरंगमिति शब्दितं ॥ महता तपसा लब्धं इदं शक्र
मया पुना पुना एतद्विमानवेदन्तं तस्मादिक्ष्वाकुनाप्तवान् ॥ ततश्चेतत्क्र
मात्लब्धं राघवेण महात्मना ॥ ददौ विभीषणायासौ प्रियाय प्रियकां
क्षिणे सोपि गच्छन् स्वकं देशं अवतीर्य नदीतटे ॥ विमानं पनमप्यत्र पू
जयामास राक्षसः ॥ तदुद्धर्तुमसौ यत्नमकरोद्बलवानपि न शशाक मना
गस्मादेतच्चालयितुं सदा ॥ अथापतद्वनण्यां वै विलपन् सोतिदुःखितः
आर्तं विभीषणं दृष्ट्वा विलपंतमना थवत् ॥ उवाच भगवान् रंगी स्वर्णे
ण मंहता ततः ॥ आर्य धर्मज्ञ देशोयं नमणी योहि मे मतः ॥ प्रसन्ना देव
ता चैषयं नदी प्रियसखि मम ॥ अस्मिन्नेव शयानो हं नंस्येत्वामभिवी
क्ष्य च ॥ विभीषणानु जानीहि कुरुष्व मम च प्रियं ॥ मा भूस्त्वं दुर्मना
याहि क्षिप्रं लंकां निशाचर ॥ तत्र त्वं सुसमृद्धार्थां श्रियं भुंक्ष्वा नपायि
नीं ॥ इत्युक्तः प्रययौ चार्तो लंकामेव विभीषणः ॥ मर्त्यानां भाग्यवैष
म्याद्रूपानस्तु शतक्रतो इत्यादि ॥ तथा पंचाशेऽध्याये ॥ एतत्पुष्पं महत्क्षे
त्रं सर्वलोकेषु पूजितं ॥ यत्र संवासमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ यस्य
प्रसन्नो भगवान् संशेते रंग[धा।मुखि] धामनि ॥ श्रीमद्रंगमिति ब्रूया
दजस्रं यत्र पूरुषः सपूज्यः सर्वलोकेषु सर्वकल्मषनाशनः ॥ रंगरंगे
ति यो ब्रूया—गनं गिरीशो त्वेत्यपि । इत्यादि पूर्वसमं ॥ असान सान सं
सान तापतप्ता श्रयं महत् ॥ श्रीमच्छ्रीरंगमित्याहुस्तं शेषशयनं बुधाः
श्रिया युतं श्रीमदिति सर्वे जगद्विभू—द्रंगमुदाहरिष्यति ॥ इदं
जन्मलयेप्यनाकुलं सदामया मद्धृयनं च शाश्वतमित्यादि ॥ ६ ॥
त्वयेति ॥ तथेत्यध्याहारः माहात्म्यं कथितमित्यन्वयोनुषंग ॥
तथा हस्तिगिरीशितुर्माहात्म्यं च त्वया कथितमित्यन्वयः ॥ यद्वा त
थेत्युपमार्थं ॥ वद्वा यथा तथेवेवं साम्ये इत्यमरः ॥ यथा दनाद्यति
शयेन रंगमाहात्म्यं कथितं ॥ तथा हस्तिगिरीशितुर्माहात्म्यमित्या
दि पूर्ववत् ॥ हस्त्याकारो गिरिर्हस्तिगिरिः ॥ हस्तिलक्षणो वा ॥ तदुक्तं कविना ॥
य एष राजकूटकः सदाद्रिभिः समाश्रितः शो—नदान संपदा ॥ सनित्यं

 -अं वनदंत मुद्दहन्त्यर्थ नामागज भूभृदीश्वते इति ॥ ब्राह्मे हस्तिगिरि
माहात्म्येपि ॥ कनि गिनि वन श्रृंगे पुण्य कोटी विमाने अजग - गुरुशेषे
सेव्यमानं क्रमाब्जं ॥ विकसित मुख पद्मं विश्वमात्रा समेतं शशि शत
सम वर्णं देवनाजं भजेहं इत्यादि ॥ ईष्टे ईशिता ॥ ईश ऐश्वर्ये तृ
न्तृचौ शं शिक्षदा - भ्यः संज्ञायां चानि टाविति तृन्तृज्वा ॥ तृर्न तले गम्या
दीना मुपसंख्यान मित्यस्मा द्रु स्ति गिनिम् ईशिता हस्ति गिनी शितेति
द्वितीया तत्पुरुषः ॥ तृजंतत्वे हस्ति गिनेशी शितेति कर्मणि षष्ठ्या स
मासः ॥ सच याजकादेश कृतिगणत्वात्कर्तृ तृजकांतैर्याजकादिभिः ष
ष्ठी समस्यत इति प्रति प्रसवात्समाधेयः ॥ शेष षष्ठी समासे तु गिनेनी
शन संबंधिता मात्रं बुध्येत न कर्मता ॥ सकर्मकं ईशन कर्म कर्मनरूप
संबंधि विशेष सापेक्षं न संबंधि सामान्यापेक्षं ॥ नच विशेषस्य सामा
न्यांतर्भावाद्गिनित दितन तदाश्रिता दीशन लाभादधिकार्थ लाभाच्च
शेषषष्ठी पनिग्रह इति वाच्यं ॥ संबंध जातेः साक्षात्सं पना साधान
ण्येन हस्ति गिनी शितेति नव्यपदिशेत ॥ असाधानण्येन व्यपदेशा
भवंतीति न्यायात ॥ नन्विदमल्प मुच्यते ॥ सर्वे शितुर्वनदंनाजस्य क
नि गिनी शितृत्व मिति चेन्नं ॥ सन्निधान विशेषतस्तदुपपत्तेः ॥
तदुक्तं धां दोग्य भाष्ये प्रथमे सप्तम पर्वनि ॥ यथा बदनिकानाथो द्वा
नकानाथ इत्यपि ॥ अर्वाङ्नाथः पनाङ्नाथ इति तद्वदिहोच्यते ॥ सर्वनाथो
पि भगवान सन्निधान विशेषत इति चेति ॥ तस्माच्छेषषष्ठीं विहाय
ब्रह्म जिज्ञासे त्यत्रेव कर्मणि षष्ठी पनिग्रह इति ध्येयं ॥ एतन्माहात्म्यं श्रा
वके भ्य ईषदुन्मेषयामि ॥ क इति ब्रह्मणो नामतेन तत्रार्चितो हनिः ॥
तस्मात्कांचीति विख्याता पुनी पुण्य विवर्धनी ॥ गंगाया दक्षिणे भागे
योजनानां शतद्वये पंच योजन मात्रेण पूर्वां भोधेश्च पश्चिमे वेगवत्युत्तने
तीने पुण्यकोट्यां हनिः स्वयं ॥ वनदः सर्व भूतानाम व्यापि पनि दृश्यते ॥
चैत्रे मासि सितेपक्षे चतुर्दश्यां शुभे दिने ॥ शोभने हस्त नक्षत्रे न विवान
समन्विते ॥ वपाहोमे प्रवृत्ते तु प्रातः सवन कालिके ॥ धातुरुत्तन वेद्यंतः
प्रादुनासीज्जनार्दन इत्यादि ॥ ६ ॥ जगन्नाथस्येति ॥ तथेत्यध्याहानः ॥
त्वया कथित मित्यन्वयो नानुषंगः ॥ जगन्नाथस्य विष्णोर्माहात्म्यं अतुकं
वै तन्तथा त्वया कथित मित्यन्वयः ॥ जगतां नाथो जगन्नाथस्तस्य भु
वन प्रभो विष्णोर्व्याप्तस्य नानायणस्य माहात्म्यं निनवधिकानंतानवद्य

भ.पु. कल्याणगुणक्रियानामनल्पवत्वं ॥ अतुलं न विद्यते तुला उपमा यस्य वें.मा.
त्य तुलं ॥ असदृशं वै प्रसिद्धं अदेय दानप्लवंते सिंधोःपा-अंपून १
ष मित्यादि श्रुतिसिद्धं ॥ तत्तथा तदपि त्वया कथित मित्यर्थः ॥ अतुल
त्वे माहात्म्यं च पुरुषोत्तम क्षेत्र माहात्म्ये नवमेऽध्याये ॥ बहूनि संति क्षे
त्राणि पुण्यानि मम नानद ॥ मुक्तिदानि नृणां विद्धि देहं मे पुरुषोत्तमं ॥

> जगन्नाथस्य वै विष्णोर्माहात्म्य मतुलं मुने ॥

नष्टांतने गृहे वापि प्रदत्तं येन केन वा ॥ मत्प्रसादं तु योश्नाति तस्मै मुक्तिं
ददाम्यहं ॥ यथा सुवर्णे नलेच स्पर्श दोषो न विद्यते ॥ तथैव मम मन्ने वे
द्ये स्पर्श दोषो न विद्यते ॥ अन्नं पाचयते लक्ष्मी भोंक्ता हं यज्ञभुक् स्वयं ॥
भोक्तव्यं मुनिभिर्विप्रैर्नात्र कार्य विचारणा ॥ उपवास दिने वापि मत्प्रसा
दं सुपावनं ॥ अयाचित व्रतं भोज्यं अन्नश्च नूपतितो भवेदित्यादि ॥ एतत्
दुक्तं कविभिः ॥ निवेदितस्यात्र नमा सरवायनीचाहृतस्यापि किलोद
हे नादेः ॥ भक्त्यादत्तं हृत भवार्जितानां महांहुसां नाशक मामनंति इति च ॥
इदानी मिति ॥ त्वया कथित मित्यनयो न नुषंगः ॥ अद मिति लभ्यते ॥ इदा
नीमधुना । त्वया कथितं वेंकटेशितुर्माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामीत्यन्वयः ।
वेंकटेशितुः ॥ अत्र वेंकटस्य शिता वेंकटश्चासौ ईशिता चेति विग्रहद्वयं ॥
तथाच ब्रह्माण्डे ॥ वें प्राहुः सर्व पापानि कटस्तद्दाह उच्यते ॥ सर्वपापदहो
यस्माद्वेंकटाद्रि निति स्मृतः । ई लक्ष्मी ईनेव ईकासैव स्तिग्धा ईंका
मुपगूढो विटः वेंकटः ॥ निरुक्तत्वात्साधुः ॥ इत्यंच वनाहे पंचमेऽध्याये ॥
सकदाचिन्महामायी विटवेषं च धानयन् ॥ शिवेरुत्तर दिग्भागे चचा
न नमया सह इत्यानभ्य वेश्या वेषं धानयंतीं लीलांबुज करांबुजां ॥
अभूत पूर्व सौंदर्यां साक्षाल्लक्ष्मी मिव स्थिता मित्यंते नियं निरुक्तिः
सूच्यते ॥१॥ संप्रति सूतः प्रसन्नः प्रश्नं स्तौति ॥ साध्विति ॥

> श्री सूतः ॥ साधु पृष्टं त्वया ब्रह्मन्च नितं वेंकटेशितुः ॥
> यथा श्रुतं मया पूर्वं व्यासेनाऽमित तेजसा ॥ तदहं प्रा
> यं समाचक्षे सावधान मनाः श्रृणु ॥

यदित्यध्याहृनः ॥ हे ब्रह्मन् ॥ यत्त्वया पृष्टं तत्साध्वित्यन्वयः ॥ हे ब्रह्मन् ॥

ब्राह्मण। अत एवार्जव लक्षणकथा श्रद्धावृद्धः। यत् वेंकटेशितुर्माहात्म्यं त्वया पृष्टं प्रश्नविषयीकृतं तत्साधु॥ साध्नोति साधयति वा फलं साधु। इष्टानिष्ट प्राप्ति परिहार साधनं। नमणीयं वा ब्रह्माविप्रः प्रजापति नित्यमनः। आर्जवं ब्राह्मणे साक्षाच्छूद्रोऽनार्जव लक्षण इति छांदोग्य भाष्ये॥ स्तुति हेतु वृत्त कथन पूर्वकं वर्तिष्यमाण प्रश्नः॥ ब्रूहि नः श्रद्दधाना मित्यादेः। बृहि वृद्धौ॥ साधुरन्येष्वपि च त्रिषु॥ इत्यभिनंद्य प्रतिवचनं प्रतिजानन् श्रवणं विधत्ते॥ हे ब्रह्मन्नित्यादिना श्रुणुष्वेत्यंतेन॥ ब्रह्मन्नित्यत्रापि संबध्यते॥ हे ब्रह्मन्॥ अमित तेजसा॥ व्याप्तज्ञान महसा। व्यासेन। उक्तं। वेंकटेशितुः चरितं॥ माहात्म्यं। मया। पूर्वं। पुना। यथा येन प्रकारेण श्रुतं। धृतं च। तदध्यायं। अधीयते प्रतिपाद्यतेऽस्मिन्माहात्म्य मित्यध्यायः। तस्याध्यायः तदध्यायस्तं॥ तन्माहात्म्य प्रतिपादक ग्रंथ संदर्भ नृप भविष्योत्तर पुराणं तथैव तुभ्य...मद्य माचक्षे॥ ब्रवीमि॥ त्वं च। सावधान मनाः। अप्रमत्त मनाः। श्रुणु॥ २॥ प्रतिज्ञातमुपक्रमते॥ पुनात्विति॥ पुनाकृताद्रौ॥ धर्मं चरति। असकृद्रसावित्ति धार्मिकः॥ धर्मं चरतीति ठक्। परम उत्तमश्चासौ धार्मिकश्च स तथा सत्यवाक्। सत्यं भूत हितं प्रोक्तं न यथार्थाभिभाषणं॥ असत्यमपि तत्सत्यं उत्तमानां हितं वच इत्येवं नृप सत्या वाग्यस्य स तथा॥ ऋग्यजुःसामाथर्वाश्चेत्याद्युक्ता खिल शास्त्रेषु कोविदः। सुधीः। कोपवर्जितः॥

पुनातु जनको नाम राजा परम धार्मिकः॥ सत्य वाक्सर्व शास्त्रेषु कोविदः कोपवर्जितः॥ श्रीनसु॥

शत्रु भृत्य भार्यादि कृत वधाऽवज्ञादिना मनः प्रज्वलनं क्रोधः॥ [illegible] स त्रिविधः॥ क्रोधः कोपो रोषश्चेति॥ तत्र वधापर्यंतः क्रूरजनाश्रयः क्रोधः॥ अभ्यर्थनावधि वीरजनाश्रयः कोपः॥ स्त्रीपुंसयोरन्योन्य विषयः प्रत्यायन पर्यंतो रोषः॥ अत्र कोपेन वर्जितः रहितः॥ अक्रूरत्व प्रत्यायित पत्नीत्वाभ्यामाद्यं तयोरप्रसक्तेरेव मुक्तं॥ अयं जनकस्तृतीयः तदुक्तं कवींद्रकृत प्रमाण संग्रहे। आदौ तु जनको नाम राजासी न्मिथिलापुरे॥ सर्वे तत्याज ममतां व्यासा

भ.पु. ज्ञानमवाप्य च ॥ तदन्वये तदन्यो वै वै देहविषयेश्वनः॥ राजा बभूव जनकः तदन्यो भून्तृतीयकः॥ जनको नाम राजा भूत्सीतायाजनको महानिति ॥३॥ वासुदेवप्रसादस्य ॥ कृष्णप्रसन्नतायास्तदर्पितान्नादेश्च ॥ मुख्य पात्रः ॥ परम भाजनं ॥ पाति त्राति वृनिः साक्षात्पात्र शब्दो दितस्ततः॥ तस्मात्पात्राणि मुख्यानि विष्णुपादांबुजाश्रया इत्युक्तेः॥ पाति देयं वस्तु त्राति दातारं चेति पात्रं हरिर्हरि भक्ताश्च ॥ निर्ममः॥ स्वामित्वाभिमानरहितः॥ नित्यतृप्तः॥ यदृच्छालाभसंतुष्टः॥ निर्गतो हंकृतेः निरहंकृतिः। कर्तृत्वाभिमानरहितः॥ आत्मदृक् ॥ ब्रह्मज्ञानी ॥ राजा ॥ प्रजारंजयतीति राजा ॥ जनको नाम ॥ जनक इति प्रसिद्धः॥ नृपः अभवत् ॥ आसीत् ॥ नच पत्र पात्र स्तोत्राणि नपुंसक इत्यनुशासनविरोधः॥ अर्धर्चाः पुंसि च पत्र पात्र पवित्र सूत्रच्छत्राः पुंसि चेत्यनुशासनात्पुंस्त्वस्यापि संभवात् ॥ अमरोपि त्रिषु पात्री पुटी वाटी त्यादि ॥४॥ वं.मा. ३

वासुदेवप्रसादस्य मुख्यपात्रोऽभवन्नृपः॥
निर्ममो नित्यतृप्तश्च निरहंकृतिनात्मदृक्॥४॥

तस्य जनकस्य पूर्वं कृतयुगे बृहस्पतिपुत्रतावस्थायां कुशध्वज इति यः स्मृतः। सः भ्राताऽभवदित्यन्वयः॥ कुशध्वजस्येति ॥ कुशकेतोः तनयाः पुत्राः त्रयः विंचिकित्सु। विंकर्तनः। प्रतर्दनश्चेति त्रयः॥ तदुक्तं वामने प्रथमे। जनकः॥ अजो विविक्तो विमलो विष्णुभक्तो ममात्मजाः॥ चत्वार एते शिशवः शासते नात्र कोविदाः॥ ममानुजस्य पुत्राश्च विचिकित्सु विकर्तनः॥ प्रतर्दनश्च इतिते त्रयश्च शिशवस्तथेति ॥ त्रयवयवो लोकस्त्रिलोकः। स एव त्रैलोक्यं। यद्वा त्रयाणां लोकानां समाहारस्त्रिलोकी सैव त्रैलोक्यं ॥ स्वार्थे ष्यञ्। तत्संबंधि सुंदरगणगणिता इत्यर्थः॥

तस्य भ्राताऽभवत्पूर्वं कुशकेतुरिति स्मृतः॥ कुशध्वजस्य तनयास्त्रयस्त्रैलोक्यसुंदराः॥५॥ दुहितृत्रितयं तस्य कुशकेतोर्महात्मनः॥ जनकस्याऽभवत्पुत्री जानकी~~नाम~~ सा नमा ॥६॥

शेष षष्ठ्या समासः। न निर्धारण षष्ठ्या॥ निर्धारण इति निषेधात्।
न च निर्धारणे सप्तमीति सप्तमी समासः॥ त्रैलोक्य स्थानमेतदन्येषां
देवगंधर्वादीनां एतेभ्योऽसौंदर्यप्रसक्तेः। तथाहि यत्कुल जातेषु यः सुंद
रः स तत्कुल सुन्दरः॥ अन्ये तद्‌ सुंदराः॥ एवं देश सुंदरः। लोक सुंदर
इत्यादि॥ अतः शेषषष्ठी समासः॥ सुंदरा रूप संपन्न देहाः॥ कुंडल मुक्ता
हार नूपुरांगदादि चतुर्विध भूषणा भावेपि भूषितवभासमानाकार
विशेषो रूपं॥ तदुक्तं भावप्रकाशे॥ आबध्यानोप्य विक्षेप्य बंधतीये
न भूषितं॥ यद्भूषित मिवाभाति तद्रूप मिति कथ्यत इति॥ अभवन्नि
ति वचन विपरिणामेनान्वयः॥९॥ दुहित्रिति॥ महात्मनः। महाबु
द्धेः॥ कुशकेतोः। दुहितृ त्रितयं। दुहितॄणां त्र्यवयवोपेतः समुदायः॥
अभवदित्यस्ति अस्ति भवति विद्यति परः प्रथम पुरुषोऽप्रयुज्य
मानः सर्वत्रास्तीति भाष्यकार वचनात्॥ त्रिस्रो दुहितर आसन्नित्य
र्थः। ननु वामने प्रथमेऽध्याये॥ ममापि दुहिता चैका ह्यूर्मिला नाम
नामतः॥ कुशध्वजस्य दुहिते कनिष्ठ भ्रातुर्नवमे॥ मांडवी श्रुतिकी
र्त्याख्ये सुशीले सुमनोहरे इत्येवमस्ति॥ वाल्मीकीयेपि॥ भ्राताम
वीर्यान् धर्मज्ञ एष राजा कुशध्वजः॥ अस्य धर्मात्मनो राजन् रूपेणा
प्रतिमं भुवि॥ सुताद्वयं नरश्रेष्ठ पत्न्यर्थं वरयामहे इति तात्पर्य
रामायणेपि। कुशध्वजस्य ते भ्रातुर्भजमाने सुते उभे॥ दातव्ये भर
च तायांग शत्रुघ्नाय च शोभन इति॥ अतो विरोध इति चेत्॥ अत्रेत्थं
भाति॥ दशरथस्येव जनकस्यापि प्रवयसः संततिर्जाता॥ तत्र सर्व
ज्येष्ठाऽयोनिजा सीता॥ तदनु जाश्चत्वारो जनक पुत्राः। तदनु जातै
कोर्मिला जनक दुहिता। ऊर्मिला सम हायनाः कुशध्वजस्य त्रयः पुत्राः।
द्वे दुहितरौ॥ एवं स्थिते तत्रोर्मिला कुशध्वज सुताद्वय समशील व
यो गुणोपेता सीताचाधिक वयो गुण शीला॥ ऊर्मिला, मा. वयस्या
भवति॥ न च सीतया तस्या रतिः॥ किंतु मिहिर प्रभया तारा प्रभाया
इव रतिनैव। अत एव एकाकिनी रंरमत इत्यालोच्य कुशकेतु सुताभ्यां
पालिता तत्रैव ववृधे वैभवातिशया च्छीतायामेव जानकीति प्रसि
द्धेश्च॥ तथाच तेन पालना ल्लोक व्यवहारा द्धर्मतश्च तत्सुतात्वमू
र्मिलाया इति॥ अतो न विरोधः॥ अत्र सर्वाः कन्या असहोदर्यः। अ
तो नैकस्मिन् दिने विवाह निषेधः॥ दुहितृ द्वय मिति पाठः॥ सुगमः॥

 नच कल्प भेदेन विनोधः ॥२॥ तेतु पांडव कथां काष्ठीं नामायणं तथा ॥
एतदा पादकंचान्य इते कल्पादि भेदतः कथा भेदस्तु विज्ञेय इति भागवत
चतुर्थ तात्पर्योदाहृत पनिभाषा विनोधात् ॥ यद्वा प्रकाशनीतिं पनित्यज्य
प्रबोधनी नीत्वाऽर्थांतनं पनिकल्प्य वाऽनित्यत्वं प्रामिकत्वं वाश्रित्य
कल्प भेदेन विनोधे सर्वं सुगमं इति ॥ जनकस्येति ॥ सा जानकी नमा।
नमालिका। तथाच पूर्व तापनीये ॥ नमा नाथाय नामाय श्रीनामा यात्म
मूर्तये ॥ जानकी देह भूषाय नक्षो[illegible]घ्नाय शुभांऽगिने इति ॥५॥
भ्राता च। भ्रातैव। नाज्यं। नाहः कर्म। प्रजानंजनादि ॥६॥ कदाचिदिति ॥
सार्धपद्यमेकं वाक्यं ॥ कदाचित् धीन ललितावस्थायां जनको नाजा।
नृपः। सुखमेव ॥ एवकानो विनोधि योग व्यवच्छेदार्थः ॥ दुःखासंभि
न्नं सुखं ॥ स्यादिति विधिः ॥ माभूदिति माङि लुङ् ॥ सर्व लकानापवादः ॥
मास्म मालंच वानण इत्यमनः ॥ तथाच मास्म भवत्विति निषेधः ॥ कदाचिद
पि मनागपीति शेषः ॥ तथाचेयं योजना ॥ मे ॥ सचिवानुजादि निवृत सुत
नाज्यादि योग क्षेमतया निश्चिंतस्य धीन ललितस्य ॥ भ्राता चकानयाभासे
त्यादिना ॥ भक्तिमानित्यंतेन तस्य धीन ललित्व सूचनात् ॥ निश्चिंतो धीन
ललितः कलासक्तः सुखी मृदुनित्यादि तल्लक्षणात् ॥ सदा ॥ भविष्यति
काले तत्रापि सदा जाग्रत्स्वप्न मनोनथो न्मादज विकान वातगति माया
क्रीडापनिहासाद्यवस्थासु ॥ सुखमेव ॥ दुःखासंभिन्नं सुखं ॥ स्यात् ॥
कदाचिदपि मनागपि दुःखं माभूदिति स्वाभिलषितं स्मनन् ॥ नेत्रा
भ्यां सदात्मनः सुखं पश्यन्नहं ॥ दुःखं न पश्ये ॥ न पश्येयं ॥ इत्थं मन
सि अचिंतयदित्यय मेक आपातार्थः पद लकानयोर्व्यत्यय आर्षः ॥
विचानितार्थस्तु दुःखकानणानु भवा भावा विना भावि सुखमेव सदा
मेस्यादुःखं माभूदिति सर्वाभिलषित साधानण स्वाभिलाषोपनीत
मनुभूतं सुख कानणाकूपं व्याप्तिमल्लिंगं स्मनन्। आत्मनः सदासुखं
पश्यन्नहमिति तादृश लिंगस्य स्वस्मिन्समुचित देश वृत्तित्वं साक्षि
णाध्यक्षी कुर्वन् ॥ दुःखं सदा आगामि कालेपि न पश्य इति सना दुःख
कानणानु भावाभाव मन्वमास्तेति ॥ तथाच प्रयोगः ॥ अहं ॥ यावत्साध
न पूर्ति पर्यंतं दुःखकानणानु भवा भाववान् ॥ आजन्मासीति सहस्र
वर्ष पर्यंते तत्पूर्व कालाव छेदेन यथाभिलाषोपढौत सुखकानणानु
भवितृत्वात् ॥ पुना जनक वत्स्वर्गि वद्वा इति ॥ यद्वा नकेवल मे तावत् ॥

भ·पु· किं त्वात्म संभावन मुखेन स गर्वितं वाक्यं जगाद चेत्याह ॥ दुःखं न पश्ये
मिति नेत्राभ्यामिति ॥ अहमिति लभ्यते । नेत्राभ्यामिति द्विवचन स्वानस्यात् पूर्व
चीर्ण पुण्य प्रभाव लब्ध सुखाव लोकनाये मे लोचने नालमिति याभ्यां
लोचनाभ्यां सुखमपश्यं तयोनैकेनापि लोचनेन ईषदपि ॥ इति वाक्य
मुपस्क्रियते ॥ दुःखं न पश्य इत्यस्यावृत्तिः ॥ ताभ्यां मद् दित्यस्याप्युप
स्कारः ॥ किमु वक्तव्यं किंत्विति चोपस्क्रियते ॥ इत्थंच आजन्म सुरूपहं
पूर्व चीर्ण पुण्य प्रभाव लब्ध सुखाव लोक नाये मे लोचने नालमिति ॥
याभ्यां लोचनाभ्यां सुखमेवापश्यं तयोनैकेनापि लोचनेन कट
क्षेणापि ईषदपि ॥ दुःखं ॥ दुःख कानणं नापश्यं सोहं बलवात् कर्म
णस्ताभ्यामेव द्वाभ्यां लोचनाभ्यां मद् दुःख कानणं न पश्यामि ॥

> भ्रात्रा चकानयामास नाज्यं जनक भूपतिः ॥ स भ्रातुनाह
> या नाज्यं चकानार्येषु भक्तिमान् ॥७॥ कदाचिज्जनको ना
> जा मनसी त्यमचिंतयत् ॥ सुखमेव सदा मे स्याद् दुःखं मा
> भूदिति स्मनन् ॥ दुःखं न पश्ये नेत्राभ्यां सुखं पश्यन्सदात्मनः ॥८॥

इति किमु वक्तव्यं ॥ न पश्याम्येवेत्यर्थः ॥ किंत्वात्मनः ॥ सदा यथापूर्वं
तथोत्तनत्रापि जाग्रत्स्वप्न मनोनथादवस्थास्वपि सुखकानणमेव प
श्यामि । तादृशं मत्कृत सुकृत सामर्थ्य मिति ॥ आत्म संभावन पूर्वकं
वचनं एतेन पनम समर्थोहं नयादृश तादृशोत्तन संसानि जीव साधा
नण इति महान्गर्व पर्वत उज्जृंभितः ॥ क्वचिद्दीर्घा वादः क्वचिदपि
च ह्रावेति कदिताभित्यादि नानदो किंस्तु प्रायोभिप्रायेति भावः ॥
पश्येयमिति वक्तव्ये आत्मनेपदिनि लटि उत्तम पुनुष प्रयो
गाद्धर्मर्थो लभ्यते । अत्र सुख दुःख शब्दौ तत्कानणपनौ ॥ सुखं
स्वर्गाम्बु शर्मसु ॥ वनुणस्य नगपर्यान्तु सुखं द्रव्ये त्वयं त्रिषु ॥ इति
नत्नकोशात् । अथ त्रिषु द्रव्ये पापं पुण्यं सुखादि चेत्यमनोपि ॥
सुखं कामिकुल द्रव्यं सुखो वासः सहांबया ॥ सुखा युवतिनिर्न्धंती
त्यादि प्रयोगादौ आक्षेपस्य समाधानमिति व्याख्यान लक्षणं ॥
अति निकं पदं त्याज्यं हीनं वाक्ये नियोजयेत् ॥ विप्रकृष्टंच संदध्यादान
पूर्व्यंच कल्पयेत् ॥ लिंगं धातुं विभक्तिंच योजयेच्चानुलोमतः ॥

ॐ लि ला-प्र । अर्थैकत्वात् लिंगादौ ॐ लि ला दृश्य । न चैवं वाक्यमुपस्कारादौ व्याख्या कर्तृभेदः । वेम [illegible]
पद-उद्दंः पदा ॐ - - - - कोडना ।

भ.पु. वाक्यार्थस्यानुसारेण तेषांच प्रत्ययोपि चेति तल्लक्षण लक्षितत्वात्॥ वें.म
पदनत्वावलम्ब्यमेतत्फूत्कारणां तु श्रुतत्यागां शयनं॥ यत्रानवसनो न्यत्रपदं २
तत्र प्रतिष्ठितं॥ वाक्यं वेति सतां नीतिः। सावकाशेन तद्भवेदिति श्री
मद्भाष्याच्च॥ किंच पुराणकथन लक्षण लक्षितत्वाच्च॥ तथाहि॥ पद्म
पुराणे॥ भाषयानचितं शास्त्रं इह लोके सुखप्रदं॥ परलोके भयकरं त
स्मात्तत्परिवर्जयेत्॥ भाषयानचितं शास्त्रं स्त्रीमुखेभ्यः श्रुणोति यः॥
शूद्रेभ्यश्च प्रश्रुण्वंति ते वै निरयगामिनः॥ एवं वाच्यं पुराणंतु शब्द
भावसमन्वितं॥ पदं पदं संविभज्य परस्पर विमिश्रितं॥ सुव्यक्तं मधु
रं नाजन् गंभीरं शास्त्रगर्भितं॥ अघघ्न नाग संयुक्तं स्त्रीनागमथवा
वदेत्॥ मंद्र मध्यम तारैश्च ध्वनिभिः संमितं वदेत्॥ एवं वदन्द्विजो
दक्षः श्रोतृणामघनाशनः॥ अथवा सर्वनागांश्च वदन्स्वर्गे महीयत
इत्यादि॥ वाक्यार्थज्ञान हेतुश्च आसत्तियोग्यताज्ञानं॥ द्विधाकांक्षा
चतुर्विध तात्पर्यज्ञानं॥ संयोगो विप्रयोगश्च साहचर्यं विरोधिता॥
अर्थः प्रकरणं लिंगं शब्दस्यान्यस्य सन्निधिः॥ सामर्थ्यमौचिती
देशः कालोव्यक्तिस्वरादयः। शब्दार्थस्यानवच्छेदे विशेषस्मृतिहेतव
इत्युक्तः॥ एतेषामनुसंधाने ह्यर्थनुग्रहे वाक्यार्थः स्फुरति॥ अत्राऽगत
च्चेत्यपि संयोज्यं॥ श्रुत्वात द्वदित मित्युन्तनानुगुण्यात्॥ ननु निगर्वि
शिरोमणेः कथमयं गर्वपर्वत उज्जृंभित इतिचेत्॥ प्रतिबद्ध प्रारब्ध शेष
संभोगावसन दानाय हनीष्ययेति ध्येयं॥८॥ ततः किमभूदित्यतः प्रतिमु
ख निष्ठुर वचनरूप दुःख स्वप्नारव्यात कथनात्मक वाग्वज्रप्रहारेण गर्व
पर्वतमभिनदित्याह॥ असाध्विति॥ अयमत्र संग्रहः॥ आदौ नहः स्वपे
बद्धप्रारब्ध शेष संभोगः॥ आशावत्स प्रेक्षोत्पन्ना वानंद संभूतिनिति॥
सः दुःखं। दर्शयामासेति भिन्नं पदं॥ अथवा॥ दुःखं दर्शयामासेत्येकं पदं॥
आजन्मत्वादिति समस्तं व्यस्तं वा॥ इदानीं आप्त ब्राह्मणादि रूपेण आ
काश भाषिते नवेतिच शेषः॥ दुःख दर्शन माचरन्भो दुःखं दर्शयामासेति
व्युत्पत्तिः॥ अस्यां व्युत्पत्तौ दुःखदर्शन पदार्थः दुःखसाधनविषयकं
स्वप्नस्त मानाकार ज्ञानजनक शब्द संदर्भ रूपारव्यानं॥ णिजर्थ आख्या
नं॥ कथनं॥ आख्यातार्थ आश्रयत्वं॥ रूपावतारस्तु प्रातिपदकाद्धात्वर्थे
बहुलमिष्ठवच्चेति सूत्रप्रपंचात्मक तत्करोति तदाचष्टे॥ धातुरूपं चेति
सूत्रद्वय मस्यानाकृतस्तदाचष्टेकृ लुक् प्रकृति प्रत्यापत्तिः॥ प्रकृति

भ.पु. वच्च कानक मिति वार्तिकादिभिर्भवति॥ दर्शनं दर्शनस्वप्नबुद्धिशा वें.मा.
स्त्रार्थ दृष्टिषु इति व्यस्तनतान नानार्थकोशा दर्शन शब्दः स्वप्नार्थः॥ नि १.
द्रा गुडाका सुप्तंच स्वप्नस्त्वे वाम दर्शनं॥ संस्कार मात्रजं स्वप्नःकामिको
नसकोपि चेति वैजयंत्याश्च॥ तस्मिन्स्वप्न निदर्शने स्वप्नोऽद्य मया
दृष्ट इत्यादिषु स्वप्ने बहुशो दृशि प्रयोगाच्च॥

> असाधु संमतं वाक्यं श्रुत्वा तद्गदितं द्विनिः॥ स दुःखं दर्शयामास आजन्मा(त्वा)च्च भूपतेः॥९॥ "दुःखं संदर्शयामासेति वा".

आजन्मत्वादिति॥ आङ्मर्यादाभिविध्योरिति अव्ययीभावो वा॥ उन्नतामृतत्वस्येशानो॥ इति पुरुष सूक्ते तथा भागवतस्य प्रथमे पंचमेऽध्याये एकादश श्लोके धृत्वाऽब्जपानं सोत्सर्गं तत्पन्नत्वे च्यजोऽब्रवीत्॥ त्रित्वे हुत्वाथ पंचत्वे इति॥ तथा द्वितीये पंचमेऽध्याये चतुःत्रिंश श्लोके सदसत्वमुपादाय नोभयं ससृजुर्हृदः इत्यादावपि जन्मत्वादिति भवितृप्रधानः॥ भस्म धनेऽमत्वादित छन्दो भावादिति वत्स्वार्थिको वात्व प्रत्ययः॥ असीति वर्षसाहस्रं प्राप्तंच मम भामिनि॥ एतावत्कालपर्यंतं न दृष्टं दुःखसंचयं इत्युत्तनानुगुण्यात्॥ एतावंतमहंकालं सुखीनाज्यमशासिषं॥ इदानीमस्मि दुःखार्त्तो वृद्धःपुत्री तपोधने॥ तिवामनानुगुण्याच्च॥ तथाच जन्मत्वादित्यस्य जन्मत इत्यर्थः॥ अतश्चेत्थं योजना॥ असाधुसंमतं॥ साधूनामसंमतं॥ वाक्यं॥ दुःखं नपश्येते त्राभ्यां सुखं पश्यन्सदात्मन इति वाक्यं॥ तद्गदितं॥ येना जन्मा शीति वर्ष पर्यंतं ने दृशं सुख विषयकं सगर्वितं हर्षानुसंधान नदितं वाक्यं उक्त चनं तेनेदृश ह्लानिना जनकेन गदितं व्यक्तमुक्तं॥ श्रुत्वा आकर्ण्य॥ स॥ आनन्दस्यानुगुण्येन फलदाता॥ द्विनिः॥ कल्मष हानी॥ भूपतेः जनक नाजस्य। आजन्मत्वात् जन्मानभ्य! इदानींच। प्रतिबद्ध प्रानन्द शेषानुगुण संभोगावसन रूपा साधु वचन समयानंतन एव। दुःखं दुःखकारणं। दर्शयामास। स्वप्नमुत्पादयामासेत्यर्थः॥ अथवा प्रत्यायित ब्रह्मणादिरूपेण। आकाश भाषिते न वा। दुःखं दर्शयामास। दुःख साधन मीलित चित्त जन्य वासनोपादानक वस्तु विषयक ज्ञानात्मक संवेद्य समानाकार ज्ञान जनक शब्द संदर्भ रूपाख्यान माचरव्यौ इति॥ तन्निदम युक्त मिवा भाति॥ दृशेश्चाक्षुष ज्ञानार्थत्वं प्रसिद्धं॥ एवमेष

अ. पु. परित्यज्या प्रसिद्ध स्वप्नार्थत्व परिग्रहे प्रसिद्धाप्रसिद्ध त्यागयोगौ स्यातां॥ वें.मा.
किंचोत्कट दुःख साधन स्वप्नस्यानुत्कट दुःख साधनता साधु वचनरूपं १
वाचनिकापत्ताधातानुगुण्याच्च॥(च्च)॥ अपि चोत्तर रामायणे। अगस्त्य
राम संवादे रावण दिग्विजय प्रसंगे तस्य वेदवती शाप प्रकार कथन
वेलायां पंचदश सर्गांतिके एवमेषा महाभागा पुनर्मर्त्ये व्यजायत॥क्षेत्रे
हलमुखग्रस्ते जनकस्य महात्मनः॥ सोषा जनक राजस्य पूर्वमासीत्कृते
युग इत्यादिना कल्प भेदेन रामचरितस्य व्यत्यासाभावोक्त्या विना
रामायणं कार्ष्णी मित्यादि परिभाषा बलाच्च सीता स्वयंवरे कुशकेतु
भावस्य कदाप्यभावे स्वप्नोपादान रूप वासना भावे स्वप्नायोगात्क
ल्प भेदेन जाग्रत्कुश भाव कल्पनेच स्वप्नार्थत्व कल्पनस्य वैयर्थ्यात्
इति चेन्न॥ यदुक्तं तूष्णीमेव प्रसिद्धाप्रसिद्ध त्याग परिग्रहौ स्या
तामिति॥तन्न॥ अरिशंख चक्रौ हरि नित्य त्रैव। भर्तुः प्रियद्रौपदी नि ति
स्मपश्यन्नित्यत्र वचनाधात्प्रसिद्धं परित्यज्या प्रसिद्धार्थ परिग्रहो
नतूष्णीं॥ तथाहि॥ यथा शंख चक्रौ हरि नित्यत्र स शंख चक्रत्वरूपा
साधारण धर्म संबंध बाधादप्रसिद्धं द्र रूपार्थ परिग्रहः॥यथाच द्रौपदी
निति स्मपश्यतित्यत्र द्रौपदी सांत्वन दर्शने किरीटि कृतत्व विशिष्ट विषम
कत्वस्य भीमसेन कृतत्व वैशिष्ट्य बोधक निरवकाशैषीक विरोधेन
बाधात्प्रसिद्ध चाक्षुषत्वं विहाया प्रसिद्ध स्वप्नदर्शनत्व परिग्रहः॥ तथा
सीता स्वयं वनाद्वौ कुशध्वजाभावे तत्साहित्य बोधक निरवकाश वा
ल्मीकीय तात्पर्य रामायणादि विरोधात्प्रसिद्ध चाक्षुषत्व बाधेनाप्रसि
प्रसिद्धस्वप्न(प्न)दर्शनत्व परिग्रहादिति॥ तथा चोक्तं प्रथमे सप्तमां
त भागवत तात्पर्ये॥ स्वप्नोप मित्यादिना नैषीक विरोध इत्यंतेन।ए
तेन यत्र दृशेश्चाक्षुष ज्ञानार्थत्वे प्रबल प्रमाण विरोधस्त॥त्रौपित्थ
जसति दृशिः स्वप्नार्थ इति परिभाषे तत्तात्पर्य मूला सिध्यति॥इति
स्म पश्यन्नित्यत्रापि संक्षेपेणायमर्थ उक्तः॥ तथाहि॥ इति॥वक्ष्य
माण प्रकारेण स्मातीतेऽस्त्र मदर्शन इति कोशात्। स्म इत्यस्यातीत
मित्यर्थः॥ पश्यन्नित्यत्र प्रकृत्यर्थस्य चाक्षुषत्व बाधात्प्रत्यक्ष समानाकार
दर्शनमर्थः। अतीत विषयक प्रत्यक्ष समानाकार दर्शनंच स्वप्नदर्शन
मेवेति॥ एवं कृते भागवत तात्पर्यो मूलमुक्ति भाव संघटना कृता भ
वति इति ज्ञेयं॥ रामायणंच॥ बालकांडे सप्ततितमे सर्गे। यवीयान्मम

भ.पु. भ्राता कुशध्वजः सांकाश्यां पुरीमध्यास्त इत्यादावुक्तातमहं द्रष्टुमिच्छा वैं.मा.
मि यत्र गोप्ता समेमतः॥ प्रीतिं सोपि महातेजा इमां भोक्ष्यमया सहेत्या
दि॥ यदुक्तं किंचेत्यादिना। तदपि वार्तं॥ यद्यपि दुःखं न पश्ये इत्यादि ३.
वाचनिकापनाथस्य सुखं न पश्ये नेत्राभ्यां दुखं पश्ये सदात्मन इत्येता
वतैव वाचनिक प्रायश्चित्ते नालं यथात्म संभावना यास्तदनुगुणानिंद्र
या। तथापि सयुक्तिकं आलोच्योक्तत्वेन बुद्धिपूर्वकत्वात्प्रतिबद्ध प्रारब्ध
शेष संभोगाय चोत्कट दुःख विशेषांशोकेनुपयोगः॥ तदुक्तं पराशर
पुराणे॥ इहैव फलदं कर्म प्रारब्धं प्रतिबध्यच॥ फलं ददाति स्वप्नेवा
जाग्रत्काले ऽथवानघ॥ निवृत्त प्रतिबद्धंतु प्रारब्धं कर्म सत्तम॥ निरु
द्धांश फलं स्वप्ने ददाति स्थिनमुत्तमं॥ निरुद्धांश समो भोगो यदोद्भू
तश्च जाग्रति॥ तदा निरुद्धं तेनैव सहकर्म ददातिवै॥ एवं निरुद्धां
भोगंतु स्वप्ने जाग्रति वा फलं॥ आरब्धस्यानुगुण्येन भुङ्क्ते देही न
संशय इत्यादि॥ ६॥ यदप्यपि चेत्यादिनोक्तं तदप्यपेशलं स्वप्नोपा
दान भूत वासनाया यथा योगं शाब्दाद्यनुभवजन्यायाः संभवात्॥
तथाहि॥ अत्रायं क्रमः॥ आजन्म सुखिनो नाशो वार्धुके महान् शीता
लाभः तत्सुमुहूर्त वशादेवशादेव संततिर्द्वयोनभूत्॥ एतन्मध्ये
यथा यथा शीता ववृधे तथा तथा नक्तं चनस्य चलतिर्नक्तमेवेति
दिवैवेति वानेत्येवमव्यवस्थस्य या क्रियासमभिव्याहारेणाभूत्॥
किमेतत्कारणमिति जिज्ञासमानस्य राज्ञस्तयोद्भूत पूर्वानुभव जनित
संस्कारेण नाना चिंता जाता॥ पूर्वानुभवश्च॥ पूर्वं कृतयुगमेवमासी
त्॥ बृहस्पति सुतस्य कुशध्वजस्य वाङ्मयी वेदवती नाम कन्या॥
सैषा नमा॥ वनेर्भागोर्नान्यस्मै देयेत्येवं दृढ निर्बंधे नस्वकृतेन नाशो
द्देश्य शंभुना हिंसितः॥ तस्य पत्नी तेन सह ज्वलनं गता॥ ततः शंभु
स्तु अन्य कामकन्या प्रधर्षणं न धर्म इति निवृत्तः वेदवती च विष्णा
वे तपंती रावणः केशमात्रे परामृशत्॥ तद्धस्तं स्वहस्तासिना च्छि
त्वा भीषयामास॥ परस्पर्श प्रायश्चित्तार्थं शप्त्वा ज्वलनं गता॥
तद्भस्म समुद्रे स्रावयामास॥ ततस्तेजः पिंडमभूत्॥ तत्कुंभे निक्षि
प्य समुद्रतीरे महीसाद्धकारयन् मंत्रिभिरिति॥ एतदनुभवो राज्ञः
शाब्द आसीत्॥ इदानीं चिंतयोद्बुद्ध तत्संस्कारेण ध्यानमास्तितो
राजा॥ तथाहि॥ किंश्चिद्रावणागमनकारणं। सीतानिरीक्षणं वा
स्यात्॥

भ.पु. उतान्यत्। इत्यालोच्य सीताभिषुध्यनंतन भावित्वाच्छीता निरीक्षणमे वें.मा
व। कारणं॥ यथा वेदवत्या शप्तो रावणः। सैषा सीता। प्रायः स एवायं १.
कुशध्वजः। तत्पत्नी च सैषा सीता चात्रापि धर्मतस्तत्पुत्री॥ एते पुनर्मतो
रथ संपादनाय जाताः॥ ममैष महाननुग्रहो हरेः॥ धनागमो नित्यम
रोगिता च सती च भार्या प्रियवादिनी च॥ पुत्रश्च वश्योऽर्थकरी च वि
द्या षड्जीवलोकस्य सुखानि राजन्॥ इत्युक्त षड्जीव सुखदानात्॥ य
द्यपि स एवायं हिनावाणो दारुणः॥ अहं च राजा जनाजीर्णाङ्गः। सुता
श्च शिशवः। आहोस्वित्पूर्ववत्कुशध्वजादीनामापत्स्यात्॥ तस्यात्
रावणेन युद्धं चेद्भविष्यत्॥ हरिनैव रक्षिष्यत्॥ न हि हरिनस्यान
कुपितो भवति नसतः॥ अहं च तत्प्रसाद मुख्यपात्रं इत्यादि॥६॥ ई
दृशस्यापि तन्मध्ये कालकर्म हरीच्छानुसारेण गर्वकारणमभूत्॥
तथा हि सीताया गर्भाष्टमे विवाह इति भाति। गर्भसप्तम एवमासीत्
तत्किं। उच्यते। मृतापि सुधन्वना वृद्धस्यापि सीतानिमित्तं विजयो
जातः। विजयिनः स्वराज्य संपत्समृद्धस्यापि स्व बहु सत्पुत्र शैशव निरी
क्षया तत्पुत्रानन्तरस्य राज्य रागेणानुजं तत्राभिषिक्तवान्॥ वृद्धानां हा
नित्यमपि बहुसुगुणेषु शिशुषु सुतेषु सत्सु राज्यरागो लोक संग्रहात्प्रा
प्तः॥ अर्थ शास्त्र नैपुण्याच्च विषय रागः सुखे सुखमति न्यायेन क्षणि
क ईषन्मोहः॥ तेन तत्व विस्मृतिः॥ तथा नष्ट दृष्टेः सगर्वितं वाक्यं अय
मिव प्रतिबद्ध प्रारब्धस्यावतन इति दुःखाख्यान कथनमिति॥ अतः स्व
प्नोपादान वासना लाभ इति भावः॥ एवमुपादानभूत पटुतर वासना
वशाच्छ्रुत वाक्यार्थ स्वप्नो भूदित्याशयः॥ यद्वा एकस्मिन्दिने आख्यान
श्रवणमन्यस्मिन् स्वप्न दर्शनं॥ अत एवाहुः प्रशस्तपादाः॥ यमर्थमादृ
तश्चिंतयन् स्वपिति सोऽथ चिंता संततिः प्रत्यक्षाकारा जायत इति॥ रामा
यणेपि॥ विचिंतयंती सततं तमेव तथैव पश्यामि तथा शृणोमीति॥
कल्प भेदेन समाधानेतु स्पष्टोऽर्थः॥९॥ तदाख्यानं दर्शयति॥ कदाचि
दित्यारभ्य बालकानिरूपं तेन सार्ध सप्त श्लोकेन॥ इतीति शेषः॥ चक्रा
न इति दुःखं दर्शयामासेत्यन्वयः। दैवयोगेन। राहुः प्रतिबद्ध प्रारब्ध
शेष संभोग योगेन। आद्योऽर्थे स्वप्न इति लभ्यते। विललाप। पतिदेव
नमकरोत्॥११॥ तदेव शोकार्त वाक्यरूपं पतिदेवनमाह॥ हा भद्र
इति॥ हा विषाद शुगार्तिषु इति कोशात्। हा इति शब्दः॥ प्रारब्धकार्य

भ.पु. भंगे अपनाध पनिहान विघ्न विपदादि जन्य चेतो भंगात्मक विषादरूप वें.मा.
जन वियोगादि जन्य शोकाति भूमिरूप शोकार्त्तर्धः। भद्रे॥ शुभ्र वस्त्राभ १.
नणहनिद्रा कुंकुम सिंदूरांजन गंध पुष्पादिना मंगलाकारे। बालकान्।
शिशून्। वृद्धं। जीर्णां। मां॥ लक्ष्मी स्वरूप भूतां। जानकीं। स्व संदर्शन
मात्रेणांतन सुख मधनी कुर्वंतीं सीतांच त्यक्त्वा। वनानौहे मन्तकाशिनि।
मंगले। वैधव्य विनोधि शुभ लक्षणसंपन्ने। तदुक्तं शंखेन॥

> कदाचिद्दैव योगेन कुशकेतु नगान्मृतिं॥ हतेऽनुजे च तद्भा
> र्या तेन साकं ममानच॥ नाज्यं पुत्रांस्तत स्त्यक्त्वा जगाम पति
> लोकतां॥१०॥ तौ दंपती नृपो दृष्ट्वा त्यक्त पुत्रौ सुखोचितौ॥
> विललाप महानाजो भ्रातरं भ्रातृ वल्लभां॥११॥ हा भद्रे
> बालकं त्यक्त्वा वृद्धं मां जानकीं तथा॥ क्व गच्छसि वना
> नोहे पतिमालिंग्य मंगले॥१२॥

मृते भर्तनि या नानी समानोहेद्रु भ्ताशनं॥ अरुंधती समचानी स्वर्ग
लोके महीयत इति॥१२॥ हे भामिनि॥ कोपने॥ मम चाशीति वर्षसाहस्रं
प्राप्तं एतावत्कालं (पर्यंतं) मया किंचिन्नापनाद्धं तथापि मद्वृं कुपिता
क्व गच्छसीति तापनाय भामिनीत्युक्तं। भाम क्रोधे क्रुध मंडार्थे भ्य
स्येति युच्॥ पतिमालिंग्य। क्व। कुत्र। स्वर्गे गच्छसि। नमसे। तदुक्तं मि
ताक्षनाभ्यां। अथ त्वानोहणं स्त्रीणामात्मनो भर्तुनेक्च। अनेक स्वर्ग
फलदं॥ मुक्तिदंच तथैव चेत्यादि॥ आशीतिर्वर्ष साहस्रा मित्येतदुक्त
न त्राणि संबध्यते॥ दुःखानां संचयो यस्मात्। दुःखानि संची यंते ये
नेति वा दुःख संचयं। बहु दुःखकारणं॥ केवलमात्यंतिकं। अथ दृष्टं
इत्येतत्सुखमेव सवामेस्यादित्यस्य प्रति योगी॥१३॥ ततः किंचकारे
त्यत आह॥ इति संचिंत्येति॥ भो पुत्राः। बाल भावे। शैशवे। पितृमातृ
हीना अभूत्॥ किमेतत्॥ कर्षिताः॥ कृशतां प्राप्ताश्च यानहं याभ्यां
नेत्राभ्यां सुखित एव बालकानपश्यं ताभ्यामेव नेत्राभ्यां तान्बालकान्मातृ
हीनानेव कथं पश्यामीति॥ वारं वारं॥ कर्मणा अवसनमवसनं। मनसा
संचिंत्य॥१४॥ मातृहीन तया बालानाञ्चि ब्यांके नि धायच पुत्राणां शै
शवात् स्वयमेव प्रेतकार्याणि चकार इति दुःखं प्रदर्शयामासेति पूर्वेणा
न्वयः॥१५॥

भ.पु. ततः किमभूदित्यत ॥ आह ॥ सचेति नकेवलं दुःखकारणं हानी ॥ वें.मा

१ अपितु। दृष्टस्वप्नश्च। चिंतापन्नः। इदानीमेव महाप्रस्थानगमनेतु स्वप्नस्य प्रारब्ध संभोगरूपत्वे तृतीयेच्छया नावश्य निर्बंधा भावेच ॥ ऐहिक पारत्रिको भयहानिः ॥ आगाम्यनिष्ट सूचकत्वे नावश्य निर्बंधे चानंतरं महाप्रस्थाने वृद्धौच माता पितरौ सती भार्या सुतः शिशुः। अप्यकार्यशतं कृत्वा भर्तव्यामनुरब्रवीत् ॥ इति मनुवचन विरोधः। ततः किं भविष्यं न ज्ञापयत इति चिंतासक्तः ॥ दुःखशांत्यर्थं क्षणेन देवं दध्यावित्याह ॥ त्यक्तराज्य इत्यादिना त्यक्तराज्य पालनः ततोऽति दुःखितः ततः त्यक्तान्नः। अत एव त्यक्तभोगः। ततः त्यक्तनिद्रोति कृशतां प्राप्तोऽभूदिति शेषः ॥१६॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ तस्य जातः। तस्य दुःखस्य। दुःखस्वप्नज दुःखस्य शांत्यर्थं। तस्य दुःखसमाप्त्यर्थमिति पाठे समाप्तौनाम विनाशः।

आशीति वर्ष साहस्रं प्राप्तंच मम भामिनि ॥ एतावत्का
लपर्यंतं नदृष्टं दुःखसंचयं ॥ अद्य दृष्टं वनानेहे त्वद्वि
योगेन केवलं ॥१३॥ इति संचिंत्य मनसा वारंवारं मही
पतिः ॥ चकारप्रेत कार्याणि पुत्राणां चैव शैशवात् ॥१४॥
मातृहीन तया बाला नालिंग्यांके निधायच ॥ हा पुत्रा
पि बाल भावेषि मातृहीनाश्च कर्शिताः ॥ कथं पश्यामि
नेत्राभ्यां मातृहीनांश्च बालकान् ॥१५॥

वामदेवात्मज इति ननु नामायणे गौतमादहल्यायां जात इति गौतमोयं शतानंद इति प्रसिद्धः। अत्रापि गौतम इत्युक्तः। तत्कथं वामदेवात्मज इति चेन्न हेसः शुचिषद्गौतमपुत्रो वामदेवः सूर्यो जगतीति छंदोनुक्रमणिकावशात्तु यथा शतानंदस्य ~~[पुत्रो वामदेवः सूर्यो जगतीति]~~ शतानंद इति विशेषनाम। गौतम इति साधारणं गोत्र नाम तथा शतानंदपितुरपि गौतम इति वामदेव इति च नाम द्वयं अतः शतानंदस्य वामदेवात्मज इति च नामद्वयमित्यं इति बोध्यं ॥१७॥ गौतम इति गौतमस्यपत्यं गौतमः। रृष्यण। अहल्यात्मजः। अयमर्थो बालकांडे विश्वामित्रोपाख्याने प्रसिद्धः ॥१८॥

भ·पु· का गतिर्मिति ॥ पुनर्तोग्रे । आगामिनि काले। मम सुजीवनस्य गर्वें·मा·
म्यते ऽनयागतिः। सृतिर्मार्गः। का कीदृशी। ज्ञानमार्गः कर्ममार्गो १
वा। अथवा पुनर्तो गतिः भविष्यं। का सुखं दुःखं वा इति पप्रच्छे
ति शेषः भो राजन्। षड्गीवल्लोक त्सुखित स्तवेदानीं सुजीवने
किमातंक कारणं इत्यत आह। वृद्धत्वादित्यादिना कथितमित्सं
तेन। रावणो लंकापतिः सचेन्द्र जिन्मेघनादश्च तावाद्येमुख्यो
येषां ते। तथा बहवः कोटिशः। शत्रवः पनिपंथिनः संति तेभ्यो
युध्यातिथिभ्यः अहं क्षत्रियो युद्धं युद्धभिक्षां कथं दास्यामि संप्रदा
ने चतुर्थी। त्वं क्षत्रियः यूनो न किं इत्यतः आह। जीर्णवानिति।

> सच चिंतापरो भूत्वा त्यक्तराज्योऽति दुःखितः ॥ त्यक्तान्न
> स्त्यक्तभोगश्च त्यक्तनिद्रोऽतिकर्शितः ॥१७॥ तस्य दुःखस्य
> शांत्यर्थं ज्ञातानंदः पुरोहितः ॥ संप्राप्तो दैवयोगेन वाम
> देवात्मजो मुनिः ॥१८॥

मौलं भृतं सुहृच्छ्रेणी द्विषदाटविकं बलं। इत्युक्त षड्बलान्याति आयुधमुखे
भ्यो अदन्तानि र्ते भुक्तानि जीर्णानि स्वर्गतानि अस्य मम संतीति जीर्णवा
न्। एतादृशोऽहं कथं युद्धं दास्य इत्यत्रयः देयाभावाद्दानासंभवादिति
भावः। तदुक्तं वामने। राजानो विषयासक्ताः कामक्रोधसमन्विताः॥क
न्यारत्न निमित्तं च आगमिष्यंति कोटिशः॥ तेभ्यो युद्धं कथं दास्ये ए
कोऽहं ब्रह्मवि· · ·। बाल्य नामायको षट्षष्ठितमेच॥ ततः संवत्सरे पूर्णेक्ष
यं याताति सर्वशः॥सा धनानि मुनिश्रेष्ठ ततोऽहं भृशदुःखितः इति॥
यद्वा जीर्णवानित्यस्य जीर्णान्यंगानि करणानि - - स्य संतीति जीर्णवान्
जना जीर्णांगेंद्रिय इत्यर्थः॥ वृद्धत्वादित्यस्य पुत्रशैशवाद्यधिकविधा
नार्थं प्रति संबंधि तयानुवादानुवादान्न पौनरुक्त्यं॥ एवं तर्हि सं
२ धि षष्टेन यदापरम · · नुगमती यतमो भवेत्॥ तदानु संश्रये क्षिप्रं धा
र्मिकं बलिनं नृपमित्युक्त्या श्रयेण सहायसंपदा देहीत्यत आह॥ असहा
य इति॥ कन्यानिमित्तं बहवो राजानो बद्धवैराः · · · यत रावणभयादस
हाया इति भावः। तर्हि त्वमेवासहाय यूनो देहीत्यत आह॥ वृद्धत्वादात्मे
न इति॥

भ.पु. प्राप्तं मुनीश्वरं दृष्ट्वा राजा पूजामकल्पयत् ॥ संपूजितो मुनि
वरः प्रविष्टो मृगचर्मणि ॥१८॥ ततः कालोचितां वार्तां कथया
मास गौतमः ॥ जनकः ॥ श्रुतानंद महाप्राज्ञ का गतिर्भविता मम ॥
वृद्धत्वादात्मनश्चैव पुत्राणां चैव शैशवात् ॥ कन्यकानां च
नष्टत्वाद्धतबंधोर्महामुने ॥२०॥ बहवः शात्रवः संति रावणेंद्र
के जितादयः ॥ तेभ्यो युद्धं कथं दास्ये ह्यसहायोऽतिजीर्णवान् ॥
दिवानक्तं समायाति रावणः केन कारणात् ॥ न जाने मुनि
वर्येह प्रज्ञाचक्षुः न विद्यते ॥२२॥

वृद्धं शत्रूनां युनो अतिभित्वे नान्तत्वेनन पुनस्कुर्वंतीति भावः ॥ युद्धमखे
वृत्तिभिर्नवृविनिति भावः । एवमपि लोके वृद्धानां पुत्रा युनः संभवंतीति
ते दद्युनिति अत आह ॥ पुत्राणां चैव शैशवादिति शिशोर्भावः शैशवं
इगंताच्चेति भावेऽण् शिशवोपि यु... मखेनातिभिनिति भावः ।
स्यादेवं कलहकारणाभावान्ते यं शंका कर्तव्येत्यत आह ॥ कन्यकानां च
नष्टत्वादि ॥ तदुक्तं रामायणे ॥ नष्टं हि भगवाने तद्रत्नहानीच पार्थिवः
इति ॥ नष्टं श्रेष्ठं वस्तु । पृथिव्या ईश्वरः पार्थिवः । तर्हि कन्यकानां
नष्टत्वेपि वरेभ्यः प्रदाने निनातंकं भवतीत्यत आह ॥ हृतबंधोनिति ॥
हे महामुने अतीतानागतज्ञानिन् । हताः विमुखाः बंधवो जामातरो
यस्य स तथा । तस्य मेतत्कथं घटत इति शेषः ॥ कन्यानां वीर्यशुल्कत्वा
र्थ द्वनाणां हीनवीर्यत्वादिति भावः ॥ तर्हि दीप्तवीर्येभ्यो देहीत्यत आह हृतं
बंधोनिति ॥ बंधुर्जीनाता अनेन तत्संपादनादृष्टं लक्ष्यते ॥ हृतं प्रारब्ध
कर्मणा प्रतिबध्दं बंधुः तत्संपादनादृष्टं यस्य स तथा ॥ तत्परिपाके उपा
य द्धिति भावः ॥ एतत्सर्वं रामायणादौ स्पष्टं अतएव कन्यानां च नाभा
वादिति क्वचित्पाठः ॥ मतो हतः प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतश्च सह इत्यमरः ॥
तर्हि कुशकेतोर्पुहृदानं घटत इत्यत आह ॥ हृतबंधोनिति ॥ आशंसायां भूतव
च्चेति भूतवद्भावाद्धा आदिकर्मणि वाक्तः ॥ हृतः मृत्योर्हंतु माशंसितः उपक्रां
तो वा बंधुनर्जो यस्य स तथा ॥ कल्पेन कल्पो व्याख्यायत इति न्यायात् पूर्व
कल्पे तथा जातत्वात्स्वप्नसूचनाच्च ॥ एतादृशस्य कथं घटत इति भावः ॥२१॥
सोयमानं कस्तव रावणपर्यवसायी स इदानीं किमायात इत्यत आह ॥
दिवानक्तमिति ॥ उक्तार्थं नक्तं दिवा समायाति रावण इत्याह जनकः स्या

अ.पु. देवमन्य कार्य विषक: काममायात् कि मिदानीं शीतायै त्वां नि···ह्री त्सत वें.मा.
आह॥केन्नेत्यादिना॥निमित्त पर्याय प्रयोगे सर्वा सां प्रायो दर्शन मितिक
स्मादिति भाष्येकेनेति व्यत्ययः।कुत्सने।व्यत्ययोऽतिशय कुत्सन भेदेष्वि १.
ति सूत्रात् क···कुत्सित कार्य हेतोनाया - - नाऽहं जाने इहास्मिन्विषये
मम प्रज्ञाचक्षुर्न विद्यते किंचिन्न भासत इत्यर्थः॥२२॥उक्त - -वमुपर्यु
पनि वक्ष्येवेति स्व - -तांताकर्णाने मुनेननादनः स्यादित्युप संहनति॥नि
मित्तमेक मिति॥सुजीवन प्रतिकूलागाम्यातंक कानणमेक मुक्त मित्यर्थः॥
यद्यप्ययमातं··· स्त्रिलोकी साधानण स्त्रिलोक धर्म कंटक नावणादि
मूलत्वात्॥तथापि स्वस्यापि तन्मध्यगतत्वा धर्मस्यैव संपत्तिः केनोपा
येन स्यादित्यत्र तात्पर्यं॥एवं त्रिलोकी कंटक नावणादिग - - त्वणक्रो
धादि मूलक त्रिलोकी साधानण धर्म स्थैर्य निश्चय निवृत्यातंक कानणमु
क्त्वा स्वेष्टान वासि मूलक ध्यान लक्षणा साधानण चिंता कानणो क्रि पूर्वकं
ज्ञान नूपेष्ट साधनं पृच्छति॥द्वितीय मित्यादिना वदेत्यंतेन॥यत आ
कानणेनायांति अन्वेषणे न लभ्यंते यदृच्छागतयो मुनयोऽत एकं प्रश्नं
समाधाय गच्छेयुनिति भिया प्रकान मनुक्त्वा पूर्वं प्रकानि प्रतिज्ञा कृता॥
नजाने मुनिवर्येह प्रज्ञाचक्षुर्न विद्यत इत्येतदत्रापि संबध्यते॥भो मुनि
वर्य पनावनत् श्रेष्ट द्वितीयं निमित्तं॥ज्ञान नूपेष्टा न वाप्ति मूल चिंताकान
णं प्रवदामि पृच्छामि॥कीदृशी चिंतेत्यत आह॥

> निमित्त मेकं कथितं द्वितीयं प्रवदामि ते॥शीतायाश्चाति
> नूपायाः सनूपः पुरुषो यथा॥लभ्यते वद विप्रेंद्र तृतीयं
> प्रवदामिते॥२३॥दीर्घायुष्याश्च मे पुत्राः पुत्र्यश्चापि स
> भर्तृकाः॥एकदेशाधिपत्यस्य स्नुषास्ताश्च भवंत्विति॥२४॥

शीताया इति॥अतिनूपाया अनुपम सुंदनाया॥सनूपः॥अनुनूपां
पुरुषो वनः॥यथा लभ्यते यथा प्राप्तो भवति इत्येतदहं नजाने इहप्रा
ह चक्षुर्मम न विद्यते अस्मिन्विषये किंचिदपि कानणं न दृश्यते शीतानु
नूप वन लाभ निश्चय नूपेष्ट साधनं वदेति ज्ञान साध···पृष्ट्वा वैनाग्य
पनिपाकनूपेष्टा न वाप्ति मूलक चिंतां कानणो क्रि पूर्वकं तदिष्ट साधनं
पृच्छति॥विप्रेंद्रेत्यादि नैक नाज सुता स्त येत्यंतेन॥मत्पुत्राः सप्त भर्तृभिः

सहवर्तंत इति सभर्तृकाः ॥ ----हेति समासे वोपसर्जनस्येति सभावः॥ शे-
षयतश्चेति कप् सभर्तृकाः पुत्र्यश्च चतस्रः ॥ दीर्घमायुष्यं एषां तदी-
र्घायुष्याः ॥ दीर्घमायुष्यं यासां ताः तेच ताश्च तथा भवंतु ॥ ताश्च ता-
दृश ---पुत्र्यश्च ॥ एकदेशाधिपत्यस्य एकदेशे आधिपत्यं यस्य स तथा॥
अथवा देशे आधिपत्यं यस्य स तथा एकश्चासौ देशाधिपत्यश्चेति ॥
तस्य नातुः । स्नुषाः जन्यो भवंतु ॥ आशिषि लोट् ॥ ···· २४॥ ७॥.
भो राजन् किमहोऽशोकतोककामस्त्वमतादृशी तां पुत्रीणां अतिकष्टं
सापत्न्यम----इत्यत आह ॥ जामातनश्च चत्वार एकराजसुतास्तथेति ॥
तथा जामातनश्च ॥ दुहितृपतयश्च ॥ एकराजस्य सुता भवंतु २ नत्वेक-
स्य पत्नय इति ॥ एवमाशंसायां किंनिमित्तमिति चेत् ॥ शृणु----ता-
वाति नृपा चिंता शांतयेऽपनिमिम शक्रये देया ॥ अन्याश्चापनिमि-
त बलादृते दृते सख्योऽपनिमित बलस्तेन ह्यानु बंधनहितेभ्यो वनेभ्यः
प्रन्ताश्चेत्तासामपि न लब्धा-तानन्ये बला-----षयंति तांश्चान्ये बल-
वन्तनाः तानपि बलवन्तमा इति न चिंता शांतिनित्येव माशंसेति ॥
सहनतानामषिश्लेषादि प्रयोजनाय चेत्पपि बोध्यं ॥ भिन्नमातृका-
श्चेत्यपि ध्येयं ॥ विशेषविधेः---षनिषेधाभ्यनुज्ञा फलकत्वादिति
न्यायेन न्यायस्य त्वाच्य इत्यत्ये वा शोकतोक सुखैक विषयिण्येव का-
लसाम मास्ति ॥ एतादृश सुतसुखेतन विषयसुखस्य संभोगातिनेकेण
तदनुराग गंधाभावात् ॥ भो विप्रेंद्र ॥ वि अतिशयेन प्रातिमनोरथं पूर-
यति इति विप्रः ॥ प्रापूरणे अतश्चोपसर्ग इति कः तेषां श्रेष्ठ ॥

> जामातनश्च चत्वार एकराजसुतास्तथा ॥ बहुधात्वंच
> मे राज्यं स्वयमेव पुनो हित ॥ केनोपायेन मे भूयादिति
> तत्कारणं वद ॥२९॥

यद्वा वि विशिष्टेषु प्रप्रकृष्ट विप्र तेषां श्रेष्ठते तुभ्यं तृतीयं निमित्तं वैराग्यपरि-
पाक निमित्तं प्रवदामि पृच्छामि तत्कारणं वदेत्यर्थः ॥ अयमाशयः॥ आज-
न्मारीति वर्ष सहस्रपर्यंतं साधु विषय भोगात् नित्यानित्य सानासान वि-
वेक ज्ञानाद्वार्धक्यादासेतिक चिंताद्वि भिश्च विषय तृष्णा न हितस्येवं सतो
मम संततिर्न भूत् ॥ सापि लोकोत्तरा अत इदानीं निवृत्त तृष्णस्यापि

अ. पु. अनिषिध पुत्र सुखानुरागो जातः॥ न मया पूर्वमनुभूतं पुत्रसुखं॥ एवं वै. रा

टि सति इदानीं ममेपत्येच्छा॥ मामपत्या निकास्युः॥ अहमपि मां पुत्रने १.

दं न्…॥ अशोकतोक सुखमात्रमनुभवेयमिति एतदिच्छाया अपि विषय सिद्धौ विषयानुराग जातीय सर्वस्व निवृत्तौ वैराग्यस्या निराय पनिपाकः स्यादिति तत्कारणं वदति॥ यदा सर्वे प्रमुच्यंत कामा येस्य हृदि स्थिताः॥ अथ मर्त्योऽमृतो भवति अत्र ब्रह्म समस्तुते॥ यदा सर्वे प्रभिद्यंते – दमस्येह ग्रंथयः॥ अथ मृर्त्योमृतो भवति एतावदनुशासनं इति॥ अथ प्रजा दितेच्छया परदुःख प्रहाणेच्छा नरूप परमदयाकुर्जनकः प्रजानां बहून्न प्रा – साधन विश्वंभरा प्रसादेपा – पृच्छति॥ बहुधान्य मित्यादिना वदे संनेन॥ भो पुनो दित। स्वयमेव व्यवसायाद्याया संविता॥ स्त्री त्माकृष्येति यामे नाष्टं॥ बहुधान्यं बहुलं॥ केनोपायेन साधनेन भूयादितीच्छामेस्ति॥ तत्कारणं लक्ष्मी संपत्कारणं॥ चतुर्थं पृच्छामि। तदुद्देसर्पः॥ इत्थं च धर्मज्ञान वैराग्य संपत्साधनानि पृष्टानीति ध्येयं॥ २९॥ अथ शतानंदः मंदभाग्यानां ब्र – नुग्रहो च्छिनातमसतां प्रतिबद्धेष्ट प्रारब्ध शेषः स्वप्ने जाग्रति च मनोनये जाड्ये च चित्तमोहे वा वातगतौ वा उन्मदज विकारे वा भ्रांतौ वान्यत्र इति शिथिलो जायते प्रतिबन्धानिष्ट प्रारब्ध शेष संभोगस्तु जागनित एव लंबायमान उत्कटो जायते सुकृतिनां दुर्यनुग्रह पात्राणां सात्विकानां तु प्रतिबद्धेष्ट प्रारब्ध शेष संभोगो जागनित एव लंबायमानः स्फुटो जायते अनिष्ट प्रतिबन्ध प्रारब्ध शेष संभोगस्तु स्वप्न मनोनयादावल्पो नुत्कट इति कर्मविपाक विदां मतं तथा चायं स्वप्नः प्रतिबन्धानिष्ट प्रारब्ध संभोग रूपो न भाव्यनिष्ट सूचकः किंतु शुभ सूचनायैव तस्मात्तदातंकं त्यज यत्र्च नावणादि निमित्तातंक चिंता कारणादिक मुक्त्वा तन्निवृत्ति कारण धर्मज्ञान वैराग्य संपत्साधन चतुष्टयं पृष्टं।

> श्लो अस्ति कश्चिद्विशेषोस्मिन्भूलोके भूमिपालक॥ दुहितुस्तव कल्याणं सुखदं शत्रुनाशनं॥ २८॥

तत्साधनं दिग्वत्सवेदनं इति सूचयन्निर्गुण भेदेन नाम चतुष्टय प्रवृत्ति निमित्त चतुष्टय माह॥ अस्ति कश्चिद्विशेष इत्यादिना ऽध्यायतेन॥

भा.पु दिग्वत्स विद्याच ॥ अंतरिक्षोदरः कोशो भूमिर्बुध्नो न जीर्यति दिशो ह्य वें-मा
स्य स्रक्तयो द्यौरस्योत्तरं बिलं स एष कोशो वसुधानस्तस्मिन्विश्वमि १
दं श्रितं तस्य प्राची दिग्जुहूर्नाम सहमाना नाम दक्षिणा राज्ञी नाम प्रती
ची सुभूता नामोदीची तासां वायुर्वत्सः स य एतमेवं वायुं दिशां वत्सं वेद
न पुत्ररोदं रोदिति सोऽहमेतमेवं वायुं दिशां वत्सं वेद मा पुत्ररोदं रुद
मरिष्टं कोशं प्रपद्ये मुनामुनेत्यादि ॥ सूचनप्रकारश्च तत्तन्नामप्रवृत्ति
निमित्तकथनेन प्रदर्श्यते । भूमिपालक । भूपाल । अस्मिन्भूलोके ।
भरतखंडात्मके कश्चित् । एकः विशेषः सामान्यदुहितुर्विद्यते यो विद्व
द्विहेयं नहस्य धर्मः । तत्पति पादको पि तथा । अस्मिन् लक्ष्मण विषये
- - रूपोऽस्तीत्यर्थः (र्थः) ॥ सक इत्यत आह । दुहितुनित्यादिना दो
ग्धि मात्रादि मनोरथान् पूरयतीति दुहिता शीता एतस्या एवांशावता
नरूपायाः पद्मावत्याः ॥ वैकुंठागतत्वेन वैकुंठाद्रिरिति स्मृत इति वच
नात् वैकुंठगिरिनयं । तदुक्तं वराहे -- ती यो ध्याये ॥ ननु शेषमारुत संवादा
दागतोयं हेमगिरिनंदन इति प्रसिद्धेः कथमुच्यते वैकुंठादागत इतिचेत्
इत्थं श्वेतकोल निवासाय वैकुंठादागतो प्राकृतस्तेजोमय इदानीं दे....
गिरिनंदनेन तर्थायांतः सन्निहितो यथानन्यामनसी सुतः । तस्य माहा
त्म्यं माहात्म्य प्रतिपादकं स भविष्यं यस्मिन्नाख्याने यद्देशे स्वमुख्य
विषयस्य मानुषान्प्रति साक्षात्संभाष .... भावरूपादैवीस्थितिः ।
स्वमुख्यावतारप्रयोजनस्य यत्प्रधानांगं तस्य यस्य कस्यचित्पनगति
र्वोच्यते तद्देकदेशाख्यानं भविष्यं । यद्भविष्यो दैवपन इत्यत्र भविष्य
शब्दस्य दैवे प्रयोगात् ॥ पनगतेर्दैव व्यापारत्वात् । भवितव्ये भवतेः
स्यन् अत्र च स्वमुख्यविषयस्य श्रीनिवासस्य साक्षात्कलि मानुष
संभाषणाय भावस्य साक्षात्संभाषणं नास्तीत्यादिनावश्यमाणत्वा(त्)॥
प्रधानांगस्याकाशराजमानस्यैकादशाद्बौ प्रयोदशांते पनगते रुक्त
त्वात् । यद्वा भविष्यच्छब्दपर्यायो भविष्यशब्दः । स्वमुख्यविषय
स्य अवतारनाय यद्देवानां प्रार्थनं तद्भूतं ॥ यदवतारकृत्यं तद्वर्तमानं ॥
ग यदवतारसमाप्तौ स्वर्गमानादि तद्भविष्यं तेन सहितं । सहोत्तरं ।
यदाख्याने यद्देशे विषयेण पनतत्वेनाभिव्यक्तिः । तदुत्तरं । तथाचात्र
ग्रयोदशे श्रीनिवासस्य प्राचुर्येण सर्वोत्तमत्वाभिव्यक्तेः । यद्वा
पूर्वग्रन्थे मोहकप्राचुर्यतत्वा वेदकात्म्यत्वा भयां अभयविधवाक्य

ग.पु. ज्ञानत्याद्ज्ञान विपर्यय संशये जाता क्षेपस्योन्तन रूपत्वादुन्त जें.मा.
मार्थत्वादुन्तनत्वाच्चोन्तनं ॥ तेन सहितं । यद्वा तव दुहितुः शीतायाः 1.
स भविष्यं । भविष्यत्सद्भावतान कल्याण सहितं । अथवा प्रायो भ
विष्यद्र्थे प्रश्नः । अतः सप्रश्नोन्तनं ।

वेंकुंठगिरि माहात्म्यं स भविष्यं सहोन्तनं ॥२६॥

यद्वा भविष्यतीति प्रवृत्तत्वात् सभविष्यं पूर्वकालिकं जनकं प्रति कलिकालिक श्रीनिवास कल्याण कथाया भविष्यत्वात् । अत एव वक्ष्यंति । नाम भविष्यतीत्यादि प्रयोगः । अस्य भविष्योन्तनत्वं नामायण वर्धेयं । सुखदं कीर्तन श्रवणाभ्यां उभयोर्लोकयोः सुखसाधनं । शतृ नाशनं बाह्याभ्यंतरानि क्षयकानि कल्याणं पद्मावती कल्याणाख्यान रूपं एतदात्मा कश्चिद्विशेषोस्तीति पूर्वेणान्वयः ॥२५॥

एतत्वदिष्ट चतुष्टय साधनमिति ॥ कलहेत्य युगे कलिनिति वचनात् धर्माऽधर्मयोः ज्ञानाज्ञान संशय विपर्ययमयो विनाशानुनाशयोः संपदापद्योः पनस्पनं कलहे । सर्वकलहास्पदे कलौच तत्कीर्तनं यः कल्याणाख्यान रूपः कश्चिद्विशेषः । तस्य कीर्तनं कीर्तनादि पुण्यं धर्म साधनं ज्ञानिनो ज्ञानयोग्यस्य सर्व दुःखहनं सर्व चिंता संताप हनं । शिवं विघ्नभेषजं । धन.
धनकामस्य धनदं संपत्प्रदं श्रोतु श्रवण आदरातिशय जननाय दृष्टापदानत्वमाह ॥ यां श्रुत्वेत्यानभ्य संक्षिपे मह्योसंतेन । किमुक्तेनेति विशेषेण स्व विभाजकोपाधि रूपेणोक्तेन फलेन किं साध्यमस्तीति शेषः ॥ तत् तस्मात् । तत् संक्षिपे महि । उपसंहरे महि । तव श्रोतुः श्रवणादनस्य स्वतः सिध्दत्वादिति भावः ॥ अत्रेदमनुसंधेयं । अस्य कल्याण
महान् कांडस्य वेदव्यासो मान् ऋषिः । महालक्ष्मी नादि ऋषिः । शतानंदाद्य अनंतन ऋषयः । श्री श्रीनिवासो देवता । यथोचितं छंदांसि धर्म ज्ञान वैनाग्य संपदर्थे कीर्तन श्रवणादौ विनियोगः । व्यासेनामित तेजसेत्युक्तेः । महालक्ष्मी दृष्ट दिव्यत्स विद्याभाष्य रूपत्वादुक्तर्षिकत्वं युक्तं ॥ वृषनाम्नि धर्म तत्प्रवर्तक चक्रयोर्माहात्म्य कथनात् । अंजन नाम्नि ज्ञानादि देव … वायु माहात्म्य कथनात् । शेषनाम्नि वैनाग्याधि देवता शेषनि
श्री गर्वं कथनात् । पक्षीन्द्रस्यैव शेषत्वात् । वेंकट नाम्नि पद्मा प्रसंगादुक्त फलकत्वंच युक्तमिति ॥२२॥

भ.पु. कलौ तत्कीर्तनं पुण्यं सर्वदुःखहरं शिवं ॥ धनकामस्य वें.मा
धनदं ज्ञानिनो ज्ञानसाधनं ॥२७॥ यां श्रुत्वा सर्वलोकेशो १
ब्रह्मा ब्रह्मपदं गतः ॥ नीलकंठस्तु यां श्रुत्वा निर्विषः सुख-
माप्तवान् ॥२८॥ वज्री नाकपदं प्राप्तो यत्कथाश्रवणा-
दनात् ॥ किमुक्तेन विशेषेण तत्फलं संक्षिपेमहि ॥२९॥
इत्युक्तो मुनिनाथेन जनको वाक्यमब्रवीत् ॥३०॥

अंतरिक्षोदरः कोशो भूमिबुध्नो नजीर्यति दिशो ह्यस्य स्रक्तयो द्यौरस्यो-
त्तरं बिलं स एव कोशो वसुधानस्तस्मिन्विश्वमिदं श्रितं तस्य प्राची दि-
ग्जहूर्नाम सहमाना नाम दक्षिणा राज्ञी नाम प्रतीची ... सुभूता नामोदीची
तासां वायुर्वत्सः स य एतमेवं वायुं दिशां ... वेद न पुत्ररोदं रोदिति सोऽह-
मेतमेवं वायुं दिशां वत्सं वेद मा पुत्ररोदं रुदमरिष्टं कोशं प्रपद्ये मुना
मुना मुना प्राणं प्रपद्ये मुना मुना मुना भूः प्रपद्ये मुना मुना मुना भुवः
प्रपद्ये मुना मुना मुना स्वः प्रपद्ये मुना मुना मुनाथ यदवोचं प्राणं प्रपद्य
इति प्राणो ह्वा इदं सर्वं भूतं यदिदं किंचतमेव तत्प्रापत्स्यथाथ य-
दवोचं भूः प्रपद्य इति पृथिवीं प्रपद्येंतरिक्षं प्रपद्ये दिवं प्रपद्य इ-
त्येव तदवोचमथ यदवोचं स्वः प्रपद्य इत्यृग्वेदं प्रपद्ये यजुर्वेदं प्रपद्ये
सामवेदं प्रपद्य इत्येवतदवोचं तदवोचम् ॥

दिग्वत्स विद्यातात्पर्यार्थस्तु आनंदैकस्वरूपस्य अंतरिक्षकुक्षेर्भू-
पादमूलस्य द्युशीर्षस्य सर्वदेवतावसुधानस्य सकलजगदाधानस्य
भगवतो विष्णोर्धर्मज्ञानवैराग्यसंपदति देशानात्प्राच्यवाचीप्रती-
च्युदीची दिङ्नामकानां तदाश्रयाणां धृतनयचनणाब्जगदाब्जानां
जुहूसहमानाराज्ञीसुभूताभिधानानां क्रमाद्दक्षिणवामोर्ध्वाधः-
स्रक्तीनां वायुर्मुख्यप्राणोवत्सस्तदुपासकानां नंदनंदनतत्परा बह-
वो नंदना आनंदना एव जायंते तेच मुक्ता भवंतीत्यैहिकामुष्मिक-
फलमुच्यत इति ॥ चतुर्युगेष्विति ॥ हे मुने । चतुर्युगेषु मध्ये । तस्य गिरेः ।
कृते वृषाद्रिमिति कृते वृषाद्रिं वदंतीति । अनेन अर्थाद्वृषाद्रिरिति यन्नाम
प्रोक्तं तच्च कलौ नामकथं भविष्यतीत्यन्वयः ॥ पूर्वत्र वैकुंठगिरिरित्येक-
नाम्नैव व्यवहार इति भावः । नरघ्न कर्मकृत् । अप्रिय तपः कर्ता नरसकल
प्रेष्य चिकुर इत्यमनः । यथ मुखनाः नेत्रयोः धूळिं प्रक्षिपंत्यं गुल्मादिकं

धिं द्रतीष्ट सिध्यै तद्वदिति भावः। दया क्षमानसूया च शौचानायास
मंगलं। अकार्पण्यं चास्पृहत्वं सर्वसाधारणानि नित्युक्त सर्वसाधारण
तपोऽष्टांगमध्यगणितयोः। शरीरं पीड्यते येन सुशुभेनापि कर्मणा।
अत्यंतं तन्न कर्तव्यमनायासस्स उच्यते॥ प्रशस्ताचरणं नित्यमप्रशस्तवि
वर्जनं। एतद्धि मंगलं प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिरित्युक्त लक्षणयोगना
त्या समंगल···· भावात्। अतिबाधयत् अत्यंतं पीडामकरोत्। पीडाबाधा
व्यथा दुःखमित्यमरः। बाधाशब्दात्करणे णिच्। जनमेजयादींश्चतुरस्तस्या
मुत्पादय···· तानित्यादिवद्डा भाव आर्षः। विज्ञापयन् विज्ञापनं चक्रुः॥२६॥
तपस्विनां विज्ञापनप्रकारमाह॥ भगवन्नित्यादिना॥ शठः। अनृजुः। सद्यस्ताप
सानबाधयत् अतस्त्वां तद्वधे वयं शरणं गताः इति शेषः॥ बाढमित्युक्तवान्।
रक्षामीति भृशं प्रतिज्ञां कुर्वन्नेवेति शेषः॥

जनकः॥ चतुर्युगेषु यत्प्रोक्तं नामतस्य गिरेर्मुने॥ कृते वृषाद्रि
रितिच कथं नाम भविष्यति॥२३॥ शतानंदः॥ पुनातु वृषभो नाम
राक्षसो क्रूरकर्मकृत्॥ आक्रम्य शेषशैलंच तापसानतिबाध
यत्॥२४॥ तापसास्तेन संक्रुद्धास्तद्वधे शरणं गताः॥ श्रीनिवा
सं हृषीकेशं भक्तानामभयंकरं॥२५॥ तुष्टुवुर्हृष्टमनस श्रेष्ठं
सर्वचेतसां॥ प्रादुर्बभूव भगवान्मुनीनां पुरतो हरिः॥ विज्ञापय
न्मुनिश्रेष्ठास्तस्य कृत्यं कृतस्तवाः॥२६॥

स राक्षसः कुत्र कीदृशं क्रूरं कर्म कियंतं काल···· नासीदिति राज्ञो मान
सीं शंकां अपहृदति। स राक्षस इत्यादिना विगतानि चेत्यंतेन। भो महा
राज स राक्षसो वृषभ नाम तुंबुरु संज्ञके तीर्थे नित्यं अनघं। स्त्रता
वनां लक्षणोत्तमां। पुण्यं बहुजन्मार्जित पुण्यलब्धां तत्साधनमूलां वा।
सकलाक्षो दृष्ट्वा दंतुरवदनान्वितां। दिव्यां देवदुर्लभां। नरसिंहात्मिकां
नृसिंहप्रतिमारूपां। शालग्रामशिलां। पूजांते संकल्पित पूजापरिस
माप्तौ स्वशिरः पुष्पं। कंठनालमुखांबुजं। खड्गेनाहृत्य आहरणं कृ
त्वा देवाय समर्पयित्वा नित्यं देवमाराधयेत्॥ पुनः पूजा देवचिन्ते स्थिता
चेत्तच्छिरः पुनरागतं भवतीति निश्चित्य दृढनिर्बंधं कृत्वाऽधोमुखः।
दिशो न वलोकयन्। सततं देवमाराधयन्नासीदिति शेषः॥

वें.मा. आराधयेदिति पाठे आराधयन्निति शेषः। समर्पयित्वेत्यस्य वंशं कुर्वन् शाद्रक्ताग्निनाहृतं संनोद्ययित्वा भवतापनो हृनि नित्यत्रे वार्षत्वाद्वाण्यं नास मर्पि धातोः क्त्वा वाहनिं वंदंतीति समर्पयित्वेत्यत्रेव साधुत्वं ज्ञेयं ॥४१॥ तस्मिन्काले पूजांते शिवः पुष्पसमर्पणात्पूर्वं ॥ विसंज्ञमिति ॥ संज्ञया श्चेतनया अभावो विसंज्ञं। अर्थाभावेऽव्ययीभावः मूर्छामिति यावत्। क्रियाविशेषणं वा। दृष्टसिद्धा महाघोरतपो भारपनि खिन्नतया प्रायः शिथिल बाह्यानां बाह्येंद्रियाणां निमीलनात् मनस आभ्यंतरी मध्यमवृत्तिरूपा मूर्छा जातेत्यर्थः। अत्रेयं मामकीयो त्रैश्लोकी परीक्षा ॥

मुनयः ॥ भगवान्नन विंशाक्ष वृषभो नाम राक्षसः ॥ अबाधयत्सदा क्रूरो तपोभंगकरः शठः ॥३७॥ तस्माद्रक्ष जगन्नाथ भयाद्राक्षस कल्पितात् ॥ बाढमित्युक्त्वा कृष्णो दुष्टमभ्यद्रवद्रुषा ॥३८॥ स राक्षसो महाराज तीर्थे तुंबुरुसंज्ञके ॥ स्नात्वा नित्यं वरां पुण्यां शालग्राम शिलां नृप ॥३९॥ नारसिंहात्मिकां दिव्यां सकनात्कामधो मुखः ॥ नित्यमाराधयेद्देवमिति निश्चित्य राक्षसः ॥४०॥ पूजांते स्वशिनः पुष्पं खड्गेन नाहृत्य भूपते ॥ समर्पयित्वा सततं तच्छिनः पुननागतं ॥ एवं पंचसहस्राणि वर्षाणि विगतानित ॥४१॥

तत्र तावदुच्चानां देवादिजनानां नीचानां दैत्यादि पिशाचकांतानां द्वंद्वप्रतिपंथिनो नेकशः एकशः सनामानो भिन्ननामानश्च संति ॥ ब्रह्मवाय्वोः कल्याद्यः ॥ इंद्रस्य बलपाक वृत्रादयः। चंद्रसूर्ययो राहुकेतु इत्याद्येवं शास्त्र दृष्ट्यनुसारेण द्रष्टव्यं। एते वनबला दुच्चा प्रबलाः ॥ बाहुशालिनो उद्देश्या प्रिय घोरतपः शालिनो। बहु भोगाः ॥ स्वविरोध्युच्चापेक्षया प्रागेव संपूर्ण स्वयोग्य गति साधनाः। स्वयोग्य गतिमाप्नुवंति ॥ उच्चानि स्वर्गबलाः गुप्तरूपाः। उद्देश्य प्रिय मृदु तपः कर्तारः। अल्प भोगाः। स्वविरोधिनी चानंतरमेव संपूर्ण साधनाः स्वयोग्य सिद्धिं कालेन आप्नुवंति ॥ एतेच परस्पर सर्वेषां सर्ववर्ग विरोधिनः ॥ द्वंद्वविरोधिनस्तु ते एव। एते देशकाल देह सामान्याधिकरण्येन वैय्यधिकरण्येन परस्परं विप्रकुर्वंति ॥ हर्यनुग्रहा देवोच्चैर्जय्या ॥

भ·पु· एते ···· शेषे ब्रह्म वायू विना परस्पन माबिष्णुः परि भवंतीति ॥४४॥ वें·मा·
प्र तथाच प्राकृते ब्रह्मवर्त्तः लगुड्ढो धर्मो वृषनामा देवः ॥ तस्यायं स ३
नामा वृषभा····नोद्वंद्व परिपंथी ॥ तथाच तावत्स्वयमेव स्वानुरूपं
भाषत इत्याह ॥ मुहूर्तांत इत्यादिना पुरुषोत्तमे त्यंतेन ॥दशावनेति॥

तस्मिन्काले त्र बिंदाक्षः प्रत्यक्षः समभूद्द्वजः ॥ शिलांतर्यामी
भगवान् श्रीनिवासः सतां गतिः ॥४२॥ तमालोक्य हृषीकेशं
वृषभो दंडवद्भुवि ॥ पपात नाज शार्दूल सविसंजमुपेयिवान् ॥४३॥

दशावनाख्यां विभवो विभूतिर्य····न शास्त्रे तच्छ्रुति स्मृति पुराणादि।
विक्रमो ति शक्तिः सोऽस्मिन्नस्तीति विक्रमं शास्त्रं तद्विक्रमं प्रत्यक्ष
दर्शयित्वा प्रामाण्यं द्रढयेत्यर्थः। यद्वोत्कर्षापकर्ष साम्यावस्थात्रय सा
धानणा स्थितिमात्र विवक्षायां सामान्येन नपुंसकं ॥ अस्मित्पक्षे मया
यन्ते विभवं विक्रमंच श्रुतं। तद्विभवं विक्रमंच सत्यमाधत्स्व। प्रत्यक्षं
दर्शयेत्यर्थः। यज्ञाते श्रुतं इदं विष्णुर्विचक्रमे इत्यादिना श्रुतं विक्रमं।
वृति प्रत्यभाषतेति पूर्वेणान्वयः ॥ ४५॥

मुहूर्तांते समुत्थाय प्रत्यभाषत केशवं ॥वृषभः॥केशवानंत
गोविंद श्रीनिवास सुरोत्तम ॥ न मोक्षं नच स्वर्गंच पारमेष्ठ्या
पदं हने ॥ नयाचे जगतां नाथ युद्ध भिक्षांच देहि मे॥ दशाव
तान विभवं श्रुतं ते विक्रमं हने ॥ अद्य तत्सत्यमाधत्स्व
विक्रमं पुरुषोत्तम ॥४६॥

ततः किमकरो श्रीनिवास इत्यत आह ॥ देव इत्यादिना निमर्दन
इत्यंतेन । किंचिद्धास्य मुख इति ॥ आत्मनः परस्य वा वेष भाषाकार
विकार विनाद्वालंकाना स्पष्ट भाषण कुब्जत्वादि दर्शन श्रवणजन्यो
मनो विकासो हासः ॥ अयमेव बाष्पाद्यनुभावो विद्रालस्यादि सह
कृतश्चर्व्यमाणो हास्यो भवति। तदुक्तं ॥ विकृताकृति वाग्विशेषैरा
त्मनो वा परस्य वा हासस्यात्परिपोष स्य स्मि प्रकृतिः स्मृत इति ॥
स्मितमित्र विकासि नयनं। किंचिल्लक्ष्य द्विजं हसितं। मधुरस्वनं वि
हसितं।

अ.पु. सांसशिनः कंपमुद्धसितं। अपहसितं साश्राक्षं विक्षिप्तांगं भव वें.भा.
त्यति हसितं। द्वे द्वे हसिते चैषां ज्येष्ठे मध्ये ऽधमे क्रमः। उत्तमस्य १
स्वीय परकीय विकारादि दर्शनात् क्रमेण स्मित हसिते। मध्यमस्य
विहसितोपहसिते। अधमस्य विहसितातिहसित इति। प्रकृतेत्थं
तु हरिणा दशावतार विभवे दर्शनीये ऽनेवानंदा तुंबुरुतीर्थे सत्य
लोकस्थ(स्त)त्र वेदाभ्यास रतो ब्रह्मा तं चोपासंतो वेदाभिमानिन्यो
देव्यश्च दर्शनीयाः। तत्र तदायं तदपहाराय सुरमो हिन्या मायया
हयग्रीवः। तदा मया मत्स्यावतारेण भवितव्यं। ततस्तस्य आकाम
माबलं युद्धं भविष्यति। ततः सोऽपि मत्स्यकः ततो युद्धो पनमस्तदव
तारस्य॥ एवं कूर्मावतारे ऽयं वृषभं करुशार्णवं। अर्णवं मंथानं मं
दनं नेत्रं वासुकिं। मथन(र्थन)तो देवासुरान्। दर्शयति। तदा मया
कूर्मेण भवितव्यं। ततस्तस्याकाम मित्यादि पूर्ववत्। एवं वराहादि
षु द्रष्टव्यं। मत्स्यस्य मत्स्यकः। कूर्मस्य कूर्मकः। वराहस्य वराहकः।
इत्येवं युद्धावसाने दर्शयिष्यतीति भाविनी मप्यासुरीं मायामनु
पश्यन्निति सर्वान्पश्यन्तो हरिः॥

देवस्तद्धानतीं श्रुत्वा किंचिद्धास्यमुखो हरिः॥ उवाच व
चनं तं च नाशसं युद्ध दुर्मदं॥४८॥ श्री भगवानुवाच॥
अलमित्युक्त्वा कृष्णास्तथाऽस्वित्यनिमर्दनः॥ तयो
र्युद्धमभून्तत्र वृषभ श्रीनिवासयोः॥४८॥

प्रत्यक्षीकृत्य स्वकीयावतार परकीय विकृति दर्शनादिना हसित
मुखः॥ अयमेव हासो बाष्पाद्यनुभावो नाशसकल्पित निद्रालसता
दिभिः स हकृतश्च व्यभिचारः पश्यतां देवानां हास्यो रसो भवति।
तदनुकरणाद्धा हास्यमुख इति वा। नित्यस्मित तस्यापि तस्य ···कथा स्मित
विशेषणं तत् युद्धं। तत्र तुंबुरुतीर्थे॥४८॥ तत्रैकं देवाद्भुतमभूत्॥यत्कृत
मिति॥स्वदन्तवनं सप्तं विधातुं तदाक ····त दशावतार विभवप्रदर्शना
य यत् मत्स्यादिकं कृतं प्रादुर्भावितं तन्तत् मत्स्यकादिकं कृतं वृषभेण
कृतं सुरमो हिन्या मायया कल्पितं। ह खेदे। ····दिकं। अद्भुतं अदृष्टचरं।
तद्युद्ध कौशलं तन्तदवतारोचित स्वकर्तव्य पूर्वोक्तनांग साकल्प कल्पना

भ.पु. पुनः सत्त्वं उत्सर्पाद् सम्यक् विमर्दनं नैपुण्यं। पर्यपूजयत् बहुमानमकरोत्॥ बें.मा.
ततः किमभूदित्यतो वृत्तं द्वितीयं पुंसूक्तोक्त विक्रमं प्रदर्शितवान् इत्याह॥ १
भो इत्यादिना॥ भूषितमित्यंतेन॥ विकृताकृतिं विस्तृताकृतिं। विश्वंभर
मूर्तिपर्याप्तं तज्ज्ञानसहं॥ ततः किमभूदित्यत आह॥ तन्मायामित्यादि इत्या
ना मोहिनीमित्यंतेन॥ तन्मायां तद्विधा प्रादुर्भूतां इतीति शेषः। माया
परव्यामोहनकारी। इयं च हन्तेर्ममैव असुरमोहिनी मायेति दृष्ट्वा ज्ञात्वा।
प्रत्येकं एकैकं प्रति प्रत्येकं। गरुडस्य गरुडकं। हन्तेर्हिनि प्रतिकृतं॥ ननु दशा
वतार विभूतेः पुंसूक्तोक्त विभूतेश्च विक्रमस्य च प्रतिदर्शने राक्षसस्य को
भिप्राय इति चेदित्थं भासते। तवैतत्सर्वं मायिकं त्वपरमार्थं सत्। अन्य न
था मामकमपि मायिकं तथा किं तस्यादिति॥ स हि सिद्धांत आसुराणां
यत्सात्ता नाम तत्त्वावेदकत्वं। तद्बुर्मनसि तदेव शोभनं स्यादिति तुष्यत्विति
न्यायेन तं शशंसेत्यत आह॥ तद्वचनस्येति॥ साधु साधु।

यत्कृतं श्रीनिवासेन तत्कृतं वृषभेण हि॥ तदद्भुतमभूत्तत्र देवा
नां पश्यतामपि॥ तद्युद्धकौशलं दृष्ट्वा भगवान्पर्यपूजयत्॥
भो राक्षसकुलोत्पन्न पश्यमे पौरुषं बलं॥ इत्युक्त्वा दर्शयामा
स गरुडं वितताकृतिं॥ तत्रस्थं वासुदेवं च विश्वरूपिणमव्य
यं॥ सहस्र भुजसंयुक्तं सहस्रायुध भूषितं॥ तन्मायां राक्ष
सो दृष्ट्वा प्रत्येकं गरुडं हरिं॥ दर्शयामास नागेंद्र स्वमायां सुर
मोहिनीं॥६२॥

शोभनं शोभनं। सदसद्विवेकः पराक्रमाद्भविष्यत्यतो हे पराक्रमे त्वमपि
पराक्रमस्वेत्याह॥ रे रे इत्यादिना दृमादित्यंतेन। रे दुष्ट संबोधने। बालपादे
नामं जितस्येत्यादिना सूयार्थे द्विर्भावः॥ सर्वरूतस्यापाहिकत्वात्त्वनितमो
म्रेडितमित्यादिना प्लुताभावः। त्वामित्यकथितं कर्म। तथास्यान्तीहकृष्वहा
मित्युक्तेः तव शिर इत्यर्थः। पूर्वं साधनावस्थायां शिरः पुष्पं इदानीं तत्फल
मभूदिति फलोपमा। इत्युक्त्वा चक्रमुज्जृंभे इत्यर्थः॥ इतः परं एतदाविष्ट
सद्वृषभवृत्तांतः। द्विजीव साधारणाः वामने द्वितीय अध्याये वृषभा
सुरकथायाः सद्वृषभवृत्तांते पर्यवसानात्॥ तथा हि शंकरः। धर्मो मनु
स्तपस्तेपे सोयं वृष इतीरितः॥ तपश्चरति तस्मिंस्तु ववृधे धर्म उत्तमः॥

वी
नक्तं चनस्य चनित मतिक्रांतुं क्षमो दृनिः॥ शशंस नाक्षसंक्षीनं
साधु साधिव[illegible]त्य भाषत॥ नेने नाक्षस वर्मवां चक्रेण यत
नेमिना॥ आहृनिष्ये शिनः काया यथा पक्व फलं दृमात्॥९५॥
इत्युक्तो देव नाजेन वृषभो दंडवद्भुवि॥ प्रणिपत्याथ विश्वे
श मस्तुवद्राक्षसेश्वनः॥९६॥

ततः प्रसन्नो भगवान् महाक्षेत्रो मह्नीयुतः॥ रामक्षमन्त्रवीद्धर्मं यनन्मे ....
स्पितः॥ धर्मत्वया तपस्तीव्रं वृषभ्य ववृधे यतः॥ तस्मादयं शिनिवनो वृषभा
रव्यां गमिष्यति॥ विष्वक्सेनः पुना धर्मं जघान वृषभासुनं॥ विनाशितस्तेन
धर्मः पुन .... वर्धितस्त्वया॥ तथापि लोकपालत्वं यमात्पश्चाद्भविष्यतीति॥९९॥
श्रुतमिति॥ चक्रेण प्रतप्तो मुक्तिमेतीति॥ योहवै लोके भूम्नो धर्मानन्नु
तिष्ठमानो.... ना चक्रं धत्तेऽग्निर्वै सहस्रानः सहस्रनेमिः नेमिना तप्त
तनुः सायुज्य लोकतामाप्नोतीत्यादि श्रुति सिद्धं॥ यच्चक्रेणेति पुना पूर्व
कल्पे। सार्वभौमः पुना कश्चिदैक्ष्वाकः कुलः ...णः॥ कीर्तिमानिति विख्या
तो नृपपुत्रो महायशा इत्युक्तः कीर्तिमान्नाम नाजा॥ यच्चक्रेण विष्णुमु
क्तं तदाचक्रं शीघ्रमागत्य तद्रणं॥ यम दंडेन संयुद्धा ब्रह्मास्त्रे विनिवाय
चेत्युक्त चक्रेण॥ कीर्तिं वैष्णव धर्म श्रद्धादार्ढ्येन हनि भक्तारोसनः
कालांतक यम विजयी वैकुंठ विहारीति कीर्तिं आप्तवानित्यर्थः। विशेष जिज्ञा
सायां स्कांदे वैशाख माहात्म्ये दशमादि द्वादशांता अध्यायाः श्रोतव्याः।
एवमुक्तेति॥ हे हरे मयैव पूर्वं प्राणाः शिनः पुण्यार्हेण नत्वत्पदांबुजे समर्पिताः॥
जीवितंतु न यन्चिहं क्षुद्रं पापस्य कानणं॥ त्वच्चक्रेण हतः शीघ्रं गच्छामि तव
मंदिरं। अतस्त्व मिदानीं चक्रेणाहृत्य शिनः फलमनुगृहाणेत्येव मुक्त्वा। म
मा भि[illegible]ः(धः)। अत स्थिति शेषः। तथाच ममाभिधः मत्संबंधि वृषभ
इति नामवानस्तु। इति वनं ययाच इत्यन्वयः। भवेदेवं इति। एवं॥ वृषभा
चल इति नामवान्। भवेत् इति वने दत्ते। समालिंग्य। वनदानानंतनं अनिः
शिनो जहान। ततो निशातन वानतन साहत कवठी कांडव अणं जीवन्
समालिंग[illegible](गे) त्यर्थः। अतो न हुनेः प्रपन्ना इति दोषो नाप्या लिंगन बाधः।
तदुक्तं ब्रह्मां[illegible](डे)। ततः कदाचिन्मृगया विहानकांक्ष मानसः॥ सेनापति
मुवाचेदं प्रहसन्निव माधवः। देशे स विपिनोद्देशे विहर्तु मिति मे मतिः॥
सज्जी भवंतु सैन्यानि निदेशाद्भवतोऽधुना॥ इत्युक्त्वा भगवां स्तूर्णं

भ.पु. निर्भयो मृगलाञ्छनः॥ अथ उत्तर गिरौ विचचार समं शबरबालकैः तस्मि वें.मा.
न्काले भक्तो वृषभाख्यो महासुरः। शिवे भक्तः नृसिंह भक्तः। भविष्योत्त १.
रानुगुण्यात्। तयोस्सम भव युद्धं बभूव भयदायकं। ततः शबराकृति धा
रिणं हरिं दुर्जयं मत्वा मायां वितत्य स्वयमंतर्दधे। तन्मायानाशाय चक्रं
प्रेरयामास। तेन विनाशितां तां मायां दृष्ट्वा विस्मित अमानुषं परब्रह्मेति
ज्ञात्वाऽनेन हतो मुक्तो स्मीति चिंतयन् अभीष्टं प्रार्थयामास। जीवितं (तु)
मया चेह क्षुद्रं पापस्य कारणं। अतो यास्यामि निहतश्चक्रेण परमां गतिं॥
अतः प्रभृति अयं गिरि वृषभाचल इति मदीयां प्रथां यातु इत्युक्ते त
थास्त्विति दत्त वरं वैकुंठज्ञात्वा ततस्सुदर्शनश्चापि ज्वालाजटिलविग्रहः॥
जहार समरे शत्रोः कंठनाल शिरोम्बुजं इति॥ नच नृषेसेन लुप्यत
इति वाच्यं। अनुग्रहादेव हननात्। अत्रेदं बोध्यं। देवानां कर्मकारक
गणानि विष्णुसुनमध्येऽपमपि आजानेय गणानि विष्णोऽसुरः कश्चने
ति पक्षे नजीवद्वय चिंतेति। यद्वा अयं मुनेनैकोऽर्थः सुगमः। तथाहि वृषभे
ण नृतयं याचितं युद्धं दशावतार विभवः पराक्रमश्चेति॥ तयोर्युद्धमित्या
दिना युद्धं। यत्कृतमित्यादिना दशावतार विभवः। नेनेत्यादिना पराक्रम
श्चेति॥ अस्मिन्नाम्नि चक्रमाहात्म्यकथनाद्धर्म माहात्म्य कथनाच्च प्रथ
म दिवस माहात्म्यमुक्तं। अनेन साधकानां धर्माभिवृद्धिः। ननु कथ
मनेन जनकस्यातंक परिहार इति चेत् इत्थं। यथा धर्मग्लापक वृषपेष
णं हानिष्णाकृतं तथा यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत। अभ्युत्था
नमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहं॥ इत्यादि स्ववचन परिपालनाय भगवती
र्थे न हरिणा नारकातंक परिहारो भवतीति॥९९॥ इति श्री वृषभनाम
सेवा॥ श्री श्री निवासार्पणमस्तु॥

चक्रपाणे नमस्तुभ्यं चक्रस्य चरितं श्रुतं॥ यच्चक्रेण प्रतप्त
स्तु मुक्तिमेति न संशयः॥९६॥ यच्चक्रेण पुरा राजा कीर्तिमान्
कीर्तिमाप्तवान्॥ त्वच्चक्रेण हतः शीघ्रं गच्छामि तव मंदिरं॥९७॥
एवमुक्त्वा हरेः पादौ संस्पृश्य वृषभासुरः॥ वरं ययाचे
वृषभश्चायं शैलो ममाभिधः॥९८॥ भवेदेवं समालिंग्य
त्यक्तवान्स्वकलेवरं॥ तस्माद्वृषभशैलोयं कृते ख्याति
र्ययोदिता॥९९॥

श्रीगुरुभ्यो नमः॥ देवदेव जगन्नाथ प्रसीद पुरुषोत्तम। परिपालय मां
भक्तं शरणागतवत्सल॥ बुद्धिर्बलं यशो धैर्यं निर्भयत्वमरोगता॥ अजा
ड्यं वाक्पटुत्वं च हनुमत्स्मरणाद्भवेत्॥ ॐ॥ कथमंजनशैलेतीति॥ नाम
स्वामिनं प्रति सर्वे विध्यादिव्य वदानाः ....ध्व प्रवर्तंते। नक्षत्र नामा
प्रथमं दद्यात्संबुध्य चैव हीत्युक्तत्वात्। नाम नामेति नामेति नमे नामे
इति दर्शनात्॥ आनंदतीर्थेति पदमिति दर्शनाच्च संबुध्यनु कनणमिदं। अतो
ऽजनशैलेत्याद्रुण एव अंजनशैलः इति अंजनशैलेतीत्यंतः सुप् सुपेतिवा
समासो वा अविभक्तिक निर्देशो वा। पुनेति। त्रेतायां केसरीति। केशान् केसन्
वर्णाभान्संभृतो वानरोत्तमः केसरी त्येव नामासौ भुवि मातावैः कथ्यते।
इत्युत्तन नामचनितोक प्रकारेण प्रशस्ताः केसराः अस्य संतीति केसरी।
तन्नामकस्य मनःप्रवतानस्य ब्रह्मपुत्रस्य कपेः। पत्नी अंजनेति। अन
न्हि केसरिणो मातामहस्य नेत्रस्थानीयं दौहित्रं अंजनवत्तपसा करोती
ति अंजना। तदुक्तं ब्रह्मांडे। त्रेतायुगेऽसुनः कश्चित्केसरी त्येव विश्रुतः।
पुत्रार्थी देवमुद्दिश्य तपस्तेपे महायशाः। प्रीतः प्रादनभूदग्रे शंकरो
लोकशंकरः। न पुत्रं दातुमिच्छामि परितुष्टोप्यहं तव। यस्मात्ते विधि
ना पूर्वं लिखिता पुत्रहीनता। तथापि दास्ये कन्यां वै नृपयौवनशालि
नीं। तस्यां उत्पत्स्यते पुत्रस्तवदभीष्टचनो ध्रुवं॥ ततस्तस्या भवत्कन्या
ह्यंजना मंजुभाषिणी। ततः कपिवनः कश्चित्केसरीति भुवि विश्रुतः।
अभिगम्य ययाचे तां कन्यां यौवनशालिनीं। तस्मै तामंजनां प्रादात्
इति। देवं महादेवांतर्यामिणं नृसिंहमित्यर्थः। अस्यैव कुंजन इति
नामांतरं। दुहिता वानरेंद्रस्य कुंजनस्य महात्मन इत्युक्तेः। तथाच
हनूमान् केसरिणः पुत्रो दौहित्रश्च। यथा कथंचित्केसरि पुत्र इति
ख्यात्यर्थं स तास्मै कन्यां ददाविति भावः। अंजना पिता केसरी
यद्यप्यसुनः तथाप्यसौ प्राणो नमत इति वायुभक्तः। नृसिंहोपास
को वृषभवत्। शचीवदंजनायाः असुनज त्वेप्य दोषात्। द्यमंजना
प्सनसः। अंजनात्वेन संजाता मंजुला पुंजकस्थली त्युक्तेः। नामायणे
पि इयमप्सनसां श्रेष्ठा विख्याता पुंजकस्थलीति॥ ६॥ अनपत्या
त्व दुःखेनेति॥ अपत्यस्याभावो नपत्यं। तञ् समासः। तस्यात्य
मानृण्यं केन वाप्नुयां। वृथा मे मंदभाग्याया संततिं च विनाकृता।
पुत्रेण मे विहीनाया किंनु विश्रामितं कुलं। धन्याः खलु स्त्रियस्ता

भ.पु. नै पुत्रस्नेहेन निर्भरं पोषयामास । यत्तश्यंति तनुस्मितं । मुखमंके वें.मा.
शयालानां पुत्राणां पुत्रवत्सलाः । इति संचिंत्य बहु---पुत्रार्थं वामलोच १
नेति ब्रह्मांडोक्त दुःखेन । अनिंद्या । अपत्य प्रतिबंधक दुर्लक्षण
रहिता । अपत्य कर्शिता । अपत्य चिंतातद् कृत तनुवल्ली ॥

> जनकः ॥ कथमंजन शैलेति त्रेतायां नाम मे वद ॥ पुनाकेसनि
> छः पत्नी ह्यंजना कंज लोचना ॥५०॥ अनपत्यारव्य दुःखे
> न मतंग मुनिमभ्यगात् ॥ ननाम मुनि शार्दूलमनिंद्या
> पत्य कर्शिता ॥५१॥ उवाच वचनं नेत्र नीर सक्त कलेवना ॥

किं मइति ॥ हे तापस शार्दूल । मे किं कृतं दुष्कृतं कृतमस्ति । पुनर्तो मेऽ
पुत्राया गति---प्राप्तिकरी नीतिः । का । देवाया (व्या) तपोमय देहया ॥
यथासुखं । यथाभिमत मार्गेण द्वादशाब्द व्रतं चनेति । द्वादशगुणितं
मब्द नामक व्रतं चनेत्यर्थः । अब्द व्रतंच । प्रथमाब्द लक्षणमित्यानभ्य
विनिर्दिशोदित्यंत धर्म संग्रहोक्त नीत्या । स्वामितीर्थ सनः स्नान मश्व
त्थस्य प्रदक्षिणं । वनाद्देव नमनं तत्तीर्थ प्राशनं तथा । चतुर्विधाना
मेतेषामब्द संख्यां प्रकल्पयेत् । त्रिकाल कृत मेकस्मिन् दिने स्नाना
दिकं चयत् । तदुच्यते कृध्र इति त्रिंशन्ते ह्यब्द संज्ञिताः । अब्दोहि
द्वादशावृत्तो द्वादशाब्द व्रतं भवेत् । इति ॥५८॥ सांग मुक्त व्रतशनीन
माह । कुब्रेत्यादिना भक्षा वर्जिते त्यंतेन । तपः पूर्वांग तया भक्षार्थं भो
जनाय मुनीनामंत्र्य । मतंगर्षीणां वनमालंब्य भवतामाश्रमे भवद्भि
रनुज्ञाता पुत्रार्थं तपश्चनिष्याम्य तस्तत्संगलांग भोजनाय भवंतो
नुगृहंत्विति त्यपेषणं विधायाभ्यर्च्य विधिवद्भोजयित्वा भीप्सितं
तेभ्यो दत्वाशिषमादाय तेभ्योनुज्ञां प्राप्य भक्षार्थं स्वोपजीवनार्थं
भर्तारं अभिमान्यभिमन्यमानयो न भेद व्यपदेशाद्भर्तृ भिमन्यमानं
नाग पुन्नागादि सुपुष्प सुगंधि मकरंद पनागोद्वाहि शीतल भूत
वायुं । भर्तुः सकाशाद्यथाकाम मस्त्वित्यनुज्ञां लब्ध्वा पुनर्भर्तारं । केसनिछं
आमंत्र्य । व्रतमनुप्राप्य । भक्ष वर्जिता । पूर्वोक्त वायितनाहान तिनाहाना ।
प्रत्यहं त्रिषवणं स्वामिसनः स्नानं अश्वत्थ प्रदक्षिणं वनाद्देव नमनं कृत्वा ।
तत्सलिलं तत्पाद सलिलं पीत्वा प्राश्य मातनमिव नितकानिछीं आकाश

भ.पु. गंगामासाद्य तत्तटे भर्तारं वायुमुद्दिश्य प्रदोषमाप्नमाते तदभ्युपयाच वें.मा.
नन्दपं तपः कर्तुं उपस्थिता। उपक्रांता इति आमंत्र्य भर्तारं भक्षार्थं इ १
ति पदत्रयाणांतेत्र न्यायेन योजना। इदमेवाब्द व्रतं त्रयोदशदिनाधिक
मेकोन विंशति मासमेव कनिष्पत इति भावः। तदुक्तं ब्रह्मांडे। पुत्रार्थं
वामलोचना॥ द्विजानभ्यर्च्य विधिवदाशिषो वाचयद्यथा॥ ददावभी
प्सितं तेभ्यः सर्वदेवयशस्विनी॥ प्रचक्रमे तपस्तप्तुं श्रीवेंकटगिरे
स्तटे॥ आकाशगंगा निकटे सिद्धसंघनिषेविते। वाय्वाहारनाच वायुंच
समुद्दिश्य सुदारुणं॥ तपश्चचार कौंतेय मित्य ---- दि। भक्षार्थं वाय्वाहा
र मनुज्ञाप्येति योजना मूलं वा --- सनेयके तस्मात्समानदेव पुनःषाद
-ताद्धश्यो पश्चायते उत तर्हि तृतीये संगच्छावहै। चतुर्थे संगच्छावहै
इति॥ तस्मात्समान देकस्मात् पुनःषा दन्ता अत्री ---- र्त स्वामिक धन
भोक्त्री तत्कर्तृकया फलभोक्त्री वा भार्येति यावत्। आद्ये भो किंमइति॥
हे तापस शार्दूल॥ मे किं कृतं दुष्कृतं कृतमस्ति॥ पुनतो मेऽपुत्राया गति
नत्र प्राप्तिकनी निति:॥ का। देव्या तपो मय देहमा॥ यथासुखं॥ यथाभि
मत मार्गेण॥ द्वादशाब्द व्रतं चरेति॥ द्वादशगणित मस्त नामक व्रतं
चरेत्यर्थः॥ अब्द वृतंच॥ अथाब्द लक्षणमित्यानभ्य विति। आद्ये भोग्यः॥

> अंजना॥ किं मे तापस शार्दूल अपुत्राया भ्व कागतिः॥ इत्युक्तः
> सोंजना देव्या मतंगो वाक्य मब्रवीत्॥ मतंगः॥ पंपायाः पूर्व
> दिग्भागे पंचाशद्योजनांतने॥ नान सिंहाश्रमं देवि वर्तते
> वसुधातले॥ तस्य दक्षिण दिग्भागे नानायण गिरेस्तटे॥
> उत्तने स्वामितीर्थस्य वर्तते क्रोशमात्रके॥ वियद्गंगेति वि
> ख्याता तत्र गच्छ यथासुखं॥ तत्र स्नात्वा यकल्याणि द्वा
> दशाब्द व्रतं चर॥ तेन पुण्येन ते पुत्रो भविष्यति गुणा
> धिकः॥ मतंगेनैव मुक्ता गा न्नानायण गिरिं नृप॥ ६८॥

स्वस्वामिक भागधेय द्वानोप जीव्यः पतिनिति यावत्। ऋतुस्नो र्ष्यात्।
---- व्रतेच तीर्थेऽध्ययने श्राद्धेपिच विशेषतः। पनान्न भोजयादेवि
यस्यान्नं तस्य तत्फलं हत्युक्त्या पनान्न नियमः। संपन्नः। भर्तारं
व्रतमनुज्ञाप्येत्यत्र भार्या पत्युर्मतेनैव व्रतादीनाचरेत्सदेति कात्यायनो
क्तिः॥

कृत्वा स्वामिसनः स्नानमश्वत्थस्य प्रदक्षिणं ॥ वनादनप्रिणं
नत्वा पीत्वा तत्सलिलं शुभं ॥६८॥ आकाशगंगा मासाद्या
तपः कर्तुमुपास्थिता ॥ मुनीनामग्य भर्तीनं भक्षार्थं भक्षवर्जिता ॥६९॥

पें-मा.
१

एतेन पतिरेव स्त्रियो धर्मः पतिरेव स्त्रियो धनं । पतिरेव स्त्रियो बंधुः
पतिरेव महत्तपः । नास्ति स्त्रीणां पृथग्धर्मो न व्रतं नाप्युपोषणं इत्या
दि वचनाद्धर्मे स्वतंत्रः पतिः तस्य तत्समे धर्मे तदनुकूला गृहमेधनी
सती नतु पृथग्धर्मे स्वतंत्रा । पतिशुश्रूषयैवैताः कामान्निष्टान्व्रजंति
हीति वचनात् ॥ भुक्ते भुंक्ते (क्ते) चया पत्यौ दुःखिते दुःखिता यति ।
मुदिते मुदितात्यर्थं प्रोषिते मलिनांबन । सुप्ते पश्चाच्च या शेते पूर्व
मेव प्रबुध्यते । नान्यं कामयते चित्ते साभिज्ञेया पतिव्रतेति उक्तलक्ष
णेन पतिव्रतेन विनान्येण साधना भावात्कथमेतत्पृथग्व्रतमिति नि
रस्तं । एतद्वचनस्य भर्त्रननुमति विषयत्वात् । किंचास्य व्रतस्य भर्त्रू
द्देश्यकत्वात्पतिव्रतत्वेन दोष इति ध्येयं । भक्षवर्जितेत्यस्य वायवा
हाने पर्यवसाने मूलं । खन विशदमभ्यवहार्यं भक्षं स एव भक्षः । स्वनं
कठिणं विशदं विविक्तावयवं । अभ्यवहार्यं खाद्यं कपिनाजपत्नी
त्वाद्यथापूर्वं भोजने भक्ष्य भोज्य प्रसक्तौ तद्राहित्य मनेनोच्यते तथा
चैकादश्युपवास तत्समानोपवासा भ्यतिनिक्तं रौ भाग्याद्यर्थ काम्य व्रतो
णोपवासेषु सुपुत्र धीणां निनाहान निषेधात् ॥ ब्रह्मांडो कुपाच वायवा
हाने पर्यवस्यतीति ॥७०॥ उपवास परेति । यत उपवासे तात्पर्यमुक्ता ।
अात्ता क्षौमत्यंगी । बाह्य भोग विवर्जिता कायकामोपचारोपयिक सुगंध
स्नेहेन शिनोगात्राद्यभ्यंजन केश धूपन तत्प्रसाधन विचित्र तत्पाशनच
न घनसान कस्तूरी पुष्पतलक घुसृण नोचनादिना पनिकल्पितांग नागेण
लावण्य कनण स्मनशन सहचना पांगांजन लेपन कुचकुंकुम कनणमकनि
का पत्र नचन गंधलेपन श्रृंगान तिलक धानण सिंदून प्रक्षेपण कपोलादि
क्षौमकनण सुचैल चोळ धानण चतुर्विध भूषण पनिष्कनण मदकानि
द्रव्य सेवन तांबूल चर्वणादि बाह्यभोग वर्जिता । तदुक्तं हनिवंशे पुष्पक
व्रतकांडे । अंजनं नोचनं चैव गंधान्सुमनसस्तथा । व्रते चैवोपवासे च
नित्यमेव विवर्जयेत् । शिनसोऽभ्यंजनं सोम्यि नैवमेतत्प्रशस्यते ।
न पादयोर्न गात्रस्य स्नेहेनेति स्थितिः स्मृतेति ॥

उपवासपरा बाला बाह्यभोगविवर्जिता ॥ काष्ठवत्पर्यव
स्थाय शरीरं स्वात्मनः शुचि ॥६२॥ पूर्णे संवत्सरे जाते
बलदेवो महाबलः ॥

ननु व्रतांग शुद्धिभूत दंतधावन मंगल स्नान केशप्रसाधन सौभाग्यहेतु
हरिद्राभावनोर्ध्व पुंड्र धारण तदुपरि गदा मुद्र धारण कुंकुम धारणां
जन ---- सिंधूर प्रक्षेपण निर्माल्य माला धारण तांबूल दानादि वर्जिता
सौभाग्यवती तां एकादशी तत्समोपवास व्यतिरिक्त काम्य व्रतांगोपवासे
ष्व वैधव्य करणां ---- विहितत्वात् । तदुक्तं सुवासिनी व्रत कांडे ॥ अंजनं
च स तांबूलं कुंकुमं नक्तवाससी । धारयेत्सोपवासापि अवैधव्यकं यतः ।
विधवा पति मार्गेण कुमारी वायदृश्यपेति । मनुनपि । पुष्पालंकार व
स्त्राणि गंध धूपानुलेपनं । उपवासेन दुष्यंति दंतधावनमंजनमिति ॥
विष्णुधर्मेपि । धारयेद्रक्त वस्त्राणि कुसुमानि सितानि च । विधवा शुक्ल
वसनमेकमेव हि धारयेत् । इति । यद्यप्यन्य साधारण मानुष स्त्रीणां
व्रतांग शुध्यंग केशप्रसाधन दंतधावनाद्यभावे निर्जीव छिन्न केश
संसर्गात्कर्मांग केश शुध्यभावेनांग वैकल्य जिगुप्सा प्रसक्तिश्च शोष
णेच सादृवैवर्ण्य कार्श्याद्यापत्तिश्च भवति अंजनादिहस्य तु तपोमय
त्वेन दिव्योपपादुक शरीरवत्तेजोमयत्वात्सहज शिरोरुहाणामेवोपच
यात्सूक्ष्माणामनाला नामसितानां नील नाग सदृचनाणां स्निग्धानाम
भिन्नाग्राणामछिन्नानां समूहे मालिन्य शंकानुदयात् । तपसा शोषणे
पि विलापनं अयो घट्टनेन पत्र पुटीकरणं संतापनं पुनः पुनर्विलापना
दीत्येवमष्टादश धानिष्ट -------- नैव भवति । अत एवोक्तं भूनिव्रत
प्रभव दिव्य सुकांति मंतावितिः ॥ तथापि सौभाग्यार्थं लोक शिक्षणा लो
र्थं एतान्यादृत वतीत्याशयेन बाह्यभोगविवर्जितेत्युक्तं । बाह्या धर्म
दीक्षा बाह्या बहिनर्थ भावाः कामुकाः तेषां भोगः कायकामोपचारा
स्तद्वर्जितेत्यर्थः । तस्मात्स्वात्मनः शरीरं काष्ठवत् श्री तुलसी काष्ठ
वत् पर्यवस्थाय पर्यवसित शोषणं कृत्वा । शुचि । परिशुद्धमकरोत् ॥६१॥
पूर्णेति । द्वादशाब्द व्रते संपूर्णे । नचातीते सप्तसाहस्रे वत्सनाणामनंतन
मित्यादि ब्रह्मांड विरोधः । तत्र वत्सन शब्दो ब्द व्रत परः । तथाचाब्द
व्रतेन द्वादशाब्दे संपूर्णेपि तदुपर्यपि तव तपसाहं तोषितस्तत्पूर्ण

भ.पु. तामिति सूचनपर्यंतं मायावदधिकानं वा इदमेवाचनिष्यामीत्या वें-प्रा.
चनं त्या पुतनेको मासो जातः। ततश्चतुर्दश मासाद्य दिने सूचनं विना १.
पि गर्भ एवांकुनितः। अत एवैतदुपर्यपि गर्भाना येदमेवाचनणीयमि
ति फलदातुर्देवस्ये छास्ति। अलभ्य योगोप यस्यास्यास्य क्षेमोपाय
त्वं कैमुत्य सिध्धमित्यालोचन पुननिदमेवव्रतमाचनिष्यामीत्याचनं
त्या त्रयोदश दिनाधिकाः षण्मासा जाताः। तत एकोन विंशे मासे त्रयो
दश दिनानंतनं चतुर्दशाद्य दिने प्रातव्रतं कृत्वा संपूर्णां। ततोऽनधिका
ना द्गर्भ भानाच्चेति भावः। तथाच त्रयोदश दिनाधिकेकोन विंशति
मासा जाताः। तथाच समुदाये वृत्तां शब्दा अवयेष्वपि वर्तंत इत्याक
नोक्त न्यायात् षष्ठ्यन्तन त्रिशत संख्या गणित स्वात्रादि समुदाय वाचि
नोऽब्द शब्दस्यावयव पनत्व संभवादब्दानां सप्त सादृस्यत्वं॥पार्वती
शंभु शब्दा महालक्ष्मी नृसिंहपनाः। नचातीत इत्यन विनोधः। असे
तुं समापयितुं आशंसित इत्यर्थात्। आशंसायां भूतवच्चेति भूत
वद्भावः। तथाचेत्थं योजना। महाबलो बलदेवो वायुः संवत्सने पू
र्णे वाय्वाह्वाने नैव जाते अनंतनं त्रयोदशे मासे भक्षार्थं स्वयंफल
मादाय प्रत्यहं अन्वहं दापयन् स्वयं दृगगोचनः सन् दातानं भूत
वायुं प्रेनयन् आसीदिति शेषः॥६२॥ अथ त्रयोदशमासानंतनं किं
चिद्दिने चतुर्दशे आद्य दिने वायुः स्वयमेव फले वीर्यं नृसिंहते
जोप बृंहितं प्रपूनयन्नासीत्। तत् वीर्यगर्भफलं तस्या अंजनदेव्याः।
कन संपुटे। मरुत्। ये मारुदो मारुद इति वानां वाचं वजिणा वज्रेण
सप्त सप्त धाभिद्यमाना अपि अमृत्यस्तेषां मुख्यो मरुत्। प्राक्षिप
त्। वायुनर्पयेति शेषः। मरुदिति वचनेन दंत घाता दिना जाढनाभि संबं
धेन चतवीर्यस्यवीर्यहानि निति द्रष्टव्यं। तथाचोक्तं ब्रह्मांडे। ततःप्री
तमना वायुः फलमेकं दिने दिने। भक्षणार्थं ददौ तस्यै दृगोचनमना
गतः इति आत्मा देवानां भुवनस्य गर्भो यथावयं चनति देव एषः। घो
षा यदस्य शृण्विनेन(न) रूपं तस्मै वाताय हविषा विधेमते इति श्रुतेः॥६३॥
फलमिति। भक्षिता नानकादित्वादि तच्। भक्षितवती। ततः तत एव।
फलप्राशनादेव न मैथुन धर्मेण। गर्भमिति। अंजनायाः समुत्पन्नं गर्भ
मुद्दिश्य मुनीनां अभवत् स्वप्न इति योजना मत्युं जनयोः शंकातंक
निवृत्यर्थं इति भावः। यद्वा गर्भ इवा चनति गर्भति गर्भतीति गर्भः अंजना

भ्.पु. अरुणोदय उदितो उडुनाज मंडलवत् गर्भ सदृशो तेजो मंडलं ननु यात वें.मा
नार्हि कांता दृता विलुके नं पुंस्त्व हानि पुंस्ते । मुनीना मिति । १

फल मादाय भक्षार्थं प्रयहे दापयन्नकृत ॥६॥ अथ किंचि दिति वायुः फले वीर्यं प्रपूनयन् । वीर्य गर्भ फलं तस्याः प्राक्षिपत् कन संपुटे ॥ ६२ ॥

अंजनाया गर्भे समुत्पन्ने तस्या नियंतं क्रियाया दोहद चिह्नानि क्रमेणा भूवन् । चिंतयंती किमेतन्मे निर्दोषायाः समागतं । अथवा विधिवैरूप्यं अहोमे मंद भाग्यता केन दोषेण चाहंवै ईदृशं रूपमागता । इत्येवं चिंतयंती दुःखिता भूत् । तन्मनः समाधानाय मुनीनां स्वप्नो वायु गर्भ समुद्भव इत्यभवत् । ततो गर्भ एवं ववृधे आपांडनी कृता तस्या नानाजत नु वक्त्री । कलंक ढीता चंद्रस्य लेखेव शित पक्षके । बिलीन चूचकं नेजे कुच मंडल मुन्नतं । पद्मकेशस्य सक्लीन भ्रमनस्य श्रियं दधौ (धौ) । नशाक भुवं गंतुं गर्भस्याति भारतः । इत्थ प्रववृधे तस्याः गर्भ प्रीति विवर्धनः । इति ब्रह्मांडे ॥६८॥ अंजनेति ॥ दशावयवको मासः दशमासस्तस्मींते पूर्तौ ॥ त्र्यवयवो लोक त्रिलोक इतिवत् । अथवा पत्रादेनाकृति गणत्वात् समाहान द्विगुणा । यद्वा पूरणा प्रत्यय लोपेन दश शब्दो दशमार्थः । दशम मासांत इत्यर्थः । उत्तमं सकल गुण नत्वं । लब्धाहर्व महानीद्रं जिह्वा लांगूल ...... । नक्षवस्त्रं सकौपीनं जटा मुकुट मंडितं । हृत्पद्म विन्यसेन्यासं छंदयंतं ----॥ वानरेंद्रं महेंद्रांभं वंदेहं पवनात्मजं य एवं वेदे त्युपनिषत् । अस्त बलिनं पुत्रं उदयत्यहि मलिषि ।

फलं सामान्य मात्वाहि क्षुधार्ता तच्च भक्षिता ॥ ततोगर्भं समुत्पन्नं मंजनाया ध्य भूमिप ॥ मुनीना मभवत्स्वप्नो वायु गर्भ समुद्भवः ॥६९॥ अंजना दशमासांते सुषुवे पुत्रमुत्तमं ॥ हनुमंत ममुं प्राहु र्मुनयो वीत कल्मषाः ॥६६॥ अंजना व्रत मास्थाय पुत्रं प्राप शिनी ध्वने ॥

कुंडलोड्डासि गंडांतं मुपवीति नमुज्वलं । कौपीनो द्भासितं चैव दीप्यमान मिव श्रिया ।

भ.मु. बिभ्राणां वानराणां वै रूपमत्यद्भुतं महत्। नखाश्च पुच्छ मूलं च शालि सूकसमं वें.मा.
श्रुतिमिति। एवं रूपं पुत्रं असूत। हनूमंतमिति ॥ मरुतो त्वष्ट वज्रेण यस्मादे १.
ष हनुर्हतः ॥ तस्मैव कपिशार्दूल भविता हनुमानिति इतींद्र निरुक्तिः ॥
हनु शब्दो ज्ञान वाची हनुमान्मति शब्दितः इति भगवत्पादीय निरुक्तिः ॥
प्रशस्तो हनुरस्यास्तीति हनुमान्। प्रशं (शं) सायां मतुप्। शरादीनां चेति दीर्घः।
अंजनायाः शैल अंजना शैलः ङ्याप्योः संज्ञा छंदसो बहुलमिति ह्रस्वः। देव
कि नंदनवत्॥ एतेन ज्ञान साधन द्वितीय दिग्वत्स्र स्वरूपं सूचितं। नन्व
तेन सीताया ख्याति रूपाया इत्यादि द्वितीय चिंतापनिदानः कथमितिचेत्।
इत्थं नामं प्रति सीता संदेश हननादि रूपं जनेयावतान प्रयोजनान्यथानु
पपत्तेरत्स वे हि। इति द्वितीय नाम सेवा ॥ श्रीः ॥ कं धस इति ॥ रुधीति धा
त्वं तनस्येदं रूपं आर्षं। मरुदिति संबोधनं। पुनाहंकारेण वृते द्वारपालाबावा
मिति अभिमानेन हतेः संमतानपि रुध्वा मुनिभिः शापितौ जय विजयौ।
कुंभकर्ण दशाननौ भूत्वा रामेण मृदितौ चूर्णीकृतौ। तत् कर्म त्वया विस्मृतं
मित्यर्थः। हे मूर्ख। अनात्मन्। द्वारप इति।

तस्मादंजन शैलोयं लोके ख्यात कीर्तिमान् ॥७७॥ जनकः ॥
संतोषमभवन्मह्यं श्रुत्वा तन्नाम कीर्तनं ॥ द्वापरे शेषशैलेति
कथं ख्यातिर्भविष्यति ॥७८॥ शतानंदः ॥ पुना वैकुंठ नगरे
द्वारि शेषं समादिशत्। देवाधिदेवो भगवान् रमा सार्धं समा
स्थितः ॥७९॥ तस्मिन्काले महाराज मारुतः प्राणवल्लभः ॥

इति स्वयमेवस्तं निरूपितः। किं तेन युक्तायुक्त विचार शून्येन साहंकारेण
द्वारपालत्वेनेति भावः ॥ तदिति ॥ तौ स्तो ॥ अति निष्ठुरैः गर्हयन्नग्रजज्वाले
त्यन्वयः ॥८५॥ कुत इति। जानंत्सं तमाक्षेपः। मोहिता इति समाधानं।
लोके भूलोके विद्यमाना जनाः। भानुगतिं पतत्पतंग पतनमिव कुतो न
जानंति न पश्यंति। किं भानो गतेन भावादुत भावेपि। नाद्यः। उदयास्त
मयौ न स्यतां। द्वितीयेतु कुतो न पश्यंति। मोहिता इत्येव वक्तव्यं। अयं भावः।
भानो बहून्नत स्थानेऽति वृते विद्यमानत्वात् गंभीरनयत्वात्। अतितीक्ष्ण
तेजिष्ठत्वेन दुर्निरीक्षत्वेन च मोहिता गच्छंतमपि गच्छतीति न पश्यं
तीति। कुतो भानुगतिर्लोक इतिपाठे। लोके अंतरिक्ष लोके।

एकस्मात्काननात्प्राप्तो भगवंतं जनार्दनं ॥ ज्ञानं निवेदयामास
क्रमदंडेन सर्पनात् ॥ किमर्थं कथसे मूर्ख कार्यस्य महती
त्वना ॥८१॥ अहमाज्ञाधनो विष्णोः मागच्छांत [illegible]स्ततोमनात् ॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा जगत्प्राणोब्रवीदिदं ॥ वायुः ॥ जयश्च
विजयश्चोभौ शापितौ मुनिभिः पुरा ॥ अहंकारेण मृदितौ
कुंभकर्ण दशाननौ ॥८२॥ विस्मृतंतु त्वया मूर्ख । ज्ञानपोयनि
रूपितः ॥

भानुगतिः सूर्यचंद्रादिगतिः कुतः कस्य शासनात् भवतीति लोके भूलोके भूलोके विद्यमान जना मोहिता अज्ञान मूर्छिता न जानंति मा जानं त्वज्ञान मोहिताः। ज्ञानिनो जानंत्येवाशनस्य शासनादिति ॥ तावता तव किमागत मित्यत आह। स्थापित इत्यादिना। तेन लक्ष्मी नारायणेन ज्ञान पालत्वे स्थापितः। तवतापि किमित्यतो मदन्योन्तमा भावादित्याह।

तद्वाक्या त्कोपेन नागेंद्र प्रजज्वाल विषोल्बणः ॥८४॥ गर्ह्यन्
वचनैस्तीक्ष्णैर्मुख्यप्राणमहीश्वरः ॥ शेषः ॥ किं गनिष्ठं वचः
प्रोक्तं जीवने छान विद्यते ॥८५॥ कुतो भानुगतिं लोके नैव
जानंति मोहिताः ॥ तथाहं ननवद्वायो। वृथा गर्वं प्रभाषसे ॥८६॥
बले ज्ञाने विनागेन्द्र विष्णुभक्तौ न मे समः ॥

बले ज्ञान इत्यादिना इत्यर्थो बोध्यः। भीषास्माद्वातः पवते भीषोदेति सूर्यः। एतैर्वास्यैवाक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचंद्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः इति श्रुतिः। न येति। हे वायो त्वमपि ननवन्तथा भ्रांतः वृथा मृषा गर्वं गर्वितं वाक्यं प्रभाषसे ब्रूषे अयमभिप्रायः। अहं तावत् भूप्रदेशे मलयाचल वासित्वदपेक्षया अति दूरे बहून्नत वैकुंठादिस्थाने हरेः शय्यासनादिरूप स्थितिस्थिति मन्तया गभीन वृत्तित्वात् अति तेजिष्ठत्वाच्च भानुस्थानीयः तं च नन स्थानीयः।

सर्वदांतः पुनो वासः पुत्राणामधिको हरेः ॥ लोकानां हितार्थाय
हितार्थं जगदीशातुः ॥ स्थापितो ज्ञानपालत्वे लक्ष्मीनाराय
णेनच ॥८७॥ विज्ञालोकः स्थितो वापि बहिष्टे भ समो न हि ॥

भ·पु· मद्दत्तनोपि नासि मद्दंतन मावयोः॥ एतादृशस्य तव मन्महिमज्ञाने वें·मा
क उपायः। कूपमंडूकस्येव पानावान गंभीर्य भाने। अतो भ्रांतोसीति॥ १.
अतः समीनानो द्वाना दूनेऽपसनेति यप्रस्तुतप्रसंसा व्याद निंदयोः संकनः॥
तयेत्युक्तोपमया तयोः संसृष्टिः।। नाल्पज्ञोसीति उभयार्थ ब्राह्मानुगु
ण्यात्। बल इत्यादि अनेनाहं त्वत्तोधिकः। सदातनेः अंतः पुनश्रिवासि
त्वात् साक्षात्सेव कला लक्ष्मीवत्। त्वमपकृष्टः सदा बहिर्निवासित्वा
त्यानीकवत् इत्यनुमानद्वयमुक्तं भवति॥८८॥ नाकेवेति लय इति
लीयते आश्लिष्यते वन·· स्मिन्निति लयः आलयः लीङ् श्लेषणे अधिं
करणेऽच् इति योगेन वालय जलं विकानो नाम धेयं गतं श्वुन धान
इत्यादिषु निनरूप सृष्टेर्लयकान गत धानपदेरूप सृष्टार्थानां प्रलय
प्रकान अनुगतापि धानानो ग्रहणा अलयपदेनापिनि। आद्यप्रसे··
रूपसृष्टेनासु यस्य निलयस्य वा ग्रहणाद्वा वा आ इति धातुयोगजार्थ
स्य ङितः दीर्घणाश्लि अनुमानद्वयस्याप्यनेकांत माह। बिडाल इ
त्यादिना वदेत्संतेन। क्रोशसे। बध्वातस्थौ ज्वलन् रूषेति शेषः।

शयानं नल पर्यंके नाजानं नृप सेवते॥ कश्चिद्दूतो नियुक्त
स्तु पर्यंकानूढवान् स्वयं॥ किमाधिक्यं तस्य शेषपुत्रे
कान्यूनतावद॥९०॥ तयोर्विवादमभवच्छेषवाखोर्महा
त्मनोः॥ लक्ष्म्या निबोधितः श्रीमान् उत्तस्थौ गरुडध्वजः॥९१॥
किमर्थं क्रोशसे वीन कः पुमानागतः पनः॥ इत्युक्तो देव
देवेन फणीदेवमभाषत॥

पर्वतार्थं। पर्वतोद्धरणार्थं श्रीनिवासरूप विशेष सन्निधान पर्वत प्र
योजनाय वा। नृपत इत्याद्यनुपदं बहुशः संबोधनं आदनातिशयात्॥१०२॥
के अप्रस्तुत प्रशंसा व्याज निंदयोः संकनः तथा त्वमित्युक्तोपमया सृष्टिः
सहृदयस्य उपालंभस्य सहृदयमेवोत्तनं भवतीति उत्तनत्रापि बिडाल
इत्यादि सार्धश्लोके अप्रस्तुत प्रशंसा व्याज निंदयोः इति दिक्। त्रा
त्रायतामिति॥ भवानिति शेषः॥ प्रार्थनायां लोट्॥ हे स्वामिन्निति संबो
धनं॥ स्वामिन् जगतां पते अनेन स्तुतिः स्वामिन् भवान् मम पुत्रं
त्रायतां त्रायतां। आबाधे संभ्रम प्रवृत्तौ वा द्विर्वचनं॥

शेषः॥ मलयाचल वासस्तु वायुनत्यंत गर्वितः॥अवाच्य
वचनं चोक्तं वायुनात्यंत मानिना॥ एतस्मिन्नेव कालेतु
साष्टांगं प्रणिपत्यतं॥ वायुस्तुष्टाव पुरुषं पुराणं वेद
गोचरं॥ वायुमालोक्य वचनं वानिजाह्योब्रवीत् सुतं॥
किमर्थं कलहः पुत्र शेषेणात्यंत मानिना॥ तूष्णीं बभूव
नृपते वायुनत्यंत भक्तिमान्॥ शेषः॥ अहंसमर्थो भगवन्
बले ज्ञानेच त्वत्प्रिये॥ मत्समो नास्ति भूलोके नाकेवा ब्रह्म
णालये॥ सनीसृप वचः श्रुत्वा प्रोवाच फणिनं हरिः॥
श्री भगवानुवाच॥ न वाङ्मात्रेण पौरुष्यं क्रिया केवल
मुत्तमं॥ बलाबलं परीक्षंते वासवेंदु पुरोगमाः॥

स्थापयामासेति॥ तं गिरिं स्वयमाविश्य यथा न शीर्णः स्यात्तथा स्थाप
यामास॥ मरुतां पतिनित्यनंतनं। मरुत्प्राया हि राजानं भगवानागमिष्य
ति इति ग्रंथः पठनीयः।

अग्नेर्वोन्तर दिग्भागे पर्वतं मेरुनंदनं॥ स्वकाय रज्जुना
बध्वा बलं ते यावदस्ति हि॥ तिष्ठ भद्र महाराजन् विष
फूत्कार जृंभितः॥ हृषीकेश वचः श्रुत्वा हृष्टपुष्टांग वि
भ्रमः॥१००॥ स्वकाय रज्जुना बध्वा आनंदाद्रिं महीपते॥
तमालोक्याग्निदमितः पर्वतार्धमुपागतः॥ आज्ञया वासु
देवस्य देवानां पश्यतामपि॥ कनिष्ठां गुष्ठ संपर्का त्सर्वतो
भोगि संयुतः॥१०२॥ सहस्रमर्ध लक्षंच दक्षिणाभिमुखो
ययौ॥ मेरुस्तुष्टाव नृपते बलदेवं महाबलं॥१०३॥

चित्रकूटकाक कथावत्। स्थूलोयं पंथाः सूक्ष्मोप्यस्ति।

मेरुः॥ त्रायतां त्रायतां स्वामिन् पुत्रं बालं महीपते॥ एवमुक्तो
मेरुणाथ वायुस्तद्गत मानसः॥ शेषेण गिरि पुत्रेण
स्वर्णमुख्यास्त योन्तरे॥ स्थापयामास राजेंद्र गिरिराजं
सपन्नगं॥१०८॥ शेषो गतमदः पश्चात्तुष्टाव मरुतां पतिं॥
क्षमस्व मम दौरात्म्यं अज्ञानेना(न)गतं गुरो॥१०६॥

भ.पु. ञाहे प्रथमे द्वितीये च। तथाहि। क्षमस्वेति गुनो इत्यनेनतं ॥ इति क्षमाप वें.मा.
या मा प्रसादयामासचेति शेषः ॥ उत्तनत्र प्रसादं चेति च शब्द श्रवणात्॥ १.
तद्यथा। तथाहि। मम गिनि जन्म साफल्य हेतुभूतो यो वैकुंठइव
भगवदावासाय तदागमन लक्षणो मन्मनोनथ स्तस्यद तिनतर्कितोपन्न
तैतद्धे शापनाधाब्न स्यादिति ॥ प्रसादं चेति ॥ न केवलं क्षमां अपितु
प्रसादं च। स कीदृशः अविलंबेना गच्छमानो भगवानेतदपनाधा
न्तपो विलंबेनागमिष्यति न सर्वथा क्वानिनिति इत्येवं प्रसादं च च
कानेत्यर्थः।

> निर्वेनत्वा त्प्रसादं च चकान मरुतां पतिः ॥ नाजन्शो
> ष निमित्तेन शेषाचल मिमं विदुः ॥ १७८ ॥

एतेन मरुत्प्राहाद्वि नाजातं भगवानागमिष्यतीति पुनोवादाभावात्कथं मनुवाद इति निरस्तं ॥ एवं व्याख्याने मूलमेतद्व्याख्यानायमाने ब्रह्म पुनाणे प्रथमद्वितीययोः स्पष्टं तत्रैव द्रष्टव्यं। तत्र भगवतैव शेषं प्रतिबद्धि निं प्रत्यागमतोन्मुखं मन्मनो मध्ये तव शेषापनाधान्निवृत्तं तृष्छमनार्थं तत्रैव पर्वत वायव्ये नागतीर्थे वा प्यंतर्गतं मां प्रति तपस्तपतत आगमिष्यामीत्याद्युक्तं ॥ ननु महाशेषस्याप्यहानादि कुत इति चेत् अन्यावेशादिति ध्येयं। ज्ञात रूपानपि सुनान्विना प्राणोक चित्पने। आविशंति ह्यत स्तेषामहानादि न तु स्वत इत्युक्तेः ॥ पंने कामावनयः। एतेन पक्कु साधनस्य वैनाग्याधिपते रुद्रस्येव शेषत्वो त्तन्माहात्म्य ज्ञाने तेच्छा विषयसिद्धिद्वाना इच्छाति बृत्तौ वैनाग्यस्य आत्यंतिकी पनिपक्तिः सिध्यतीति तृतीय दिवसस्वरूपं सूचितं ॥ इति शेषाचल नामसेवा ॥ श्रीः ॥

श्री हरिः ॥ वृषभाचल शृंगाय हृंजनाचलसूनवे ॥ शेषाचल निवासाय वेंकटेशाय मंगळं ॥ नाभूद्दुःख मिति ॥ कुटुंबपोषायच यन्निजायुः न बुध्यतेर्थं विहितं प्रमत्तः ॥ सर्वत्र तापत्रय दुःखितात्मा निर्विद्यते न स्वकुटुंबनामः ॥ पितुर्माता सुहृद्बंधु र्भ्राता पुत्रस्त्वमेव मे। इत्यादि शास्त्रार्थानुसंधानादिति भावः ॥ दैवेनेति। भूसुनस्य पुत्रो भूदित्यनेन महाकुलीनत्वं व्यंजयते ॥ चकानेत्यादि माधवस्य हनेनिदं माधवं। तस्येद मित्यण् नाम लिखितं नामलेखनं ॥ ववृध इत्यादि। चंद्रवदिति ॥ सोमवत्प्रिय दर्शन

भ.पु. इत्यत्रैव वदिष्यत्यय्यं। वक्ष्यापथा तथैवेवं साम्य इत्यमनः॥ अन्यथा चन्द्रे वें.मा.
ण तुल्यमिति व्युत्पत्त्या भिन्न वचन कत्वापत्तेः। तद्दुष्टं। द्वे भिन्ने लिंगव 1
चन इत्यनेन वाक्य दोषे पनिगणनात्। अनेन रूप संपन्न देहत्वत्वरूप
मौज्वल्यं॥ तदुक्तं। अभिरूप्यमकाठिण्य मंगानां चाति मार्दवं॥ एवमादि
गुणावस्था प्रथमे यौवने भवेत्॥ शोभा विलासो माधुर्यं गांभीर्यं सूर्य तेज
सी॥ ललितौदार्य मित्यष्टौ सात्विकाः पुरुषाः गुणाः। इति रूप लक्षणं प्रा
गनुक्रांतं॥ ब्रह्मवर्चसेन देहेन च दिने दिने चंद्रवद्ववृधे तदुक्तं ब्रह्मांडे
षष्ठेऽध्याये॥ यो गुणैः पितरं स्वीयैर्नित्यक्राम दिवौजसा॥ क्रमेण मांसलो
बहूबभान द्विज पुंगवः॥ यौवने समनु प्राप्ते वक्षस्यपि विशालता मित्या
दि॥ वेद वेदांग तत्वज्ञ इति सषडंग वेद पनम तात्पर्य विषयी भूत पनब्रह्म
ज्ञानी। सर्व विद्या विशारदः। अंगानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्याय विस्तरः॥
पुराणं धर्म शास्त्रंच विद्या ह्येता श्चतुर्दश। ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेद अथर्व
णश्चतुर्थ इतिहास पुराणः पंचमो वेदानां वेदः पित्र्यो(त्र्यो)राशिर्दैवो नि
धिर्वाको वाक्यमेकायनं देव विद्या ब्रह्म विद्या भूत विद्या क्षत्र विद्या नक्षत्र
विद्या सर्प देव यजन विद्या नामैवै तत्॥ अथागमेति हासंच काव्यालंकार
नाटकं॥ गान शास्त्रं काव्य कृतिः काम शास्त्रं दुनोदरं॥

> कलौ वेंकट शैलेति कथं नाम महामुने॥ शतानंदः॥ पुरापुरं
> दरो नाम सोमयाजी दृढव्रतः॥ कालहस्त्यास्य नगरे सत्यवाक् त्य.
> ब्राह्मणो भवत्॥ अपुत्रस्यापि विप्रस्य नाभूद्दुःखं सुताप्तये॥
> दैवेन पूर्व पुण्येन पुत्रोऽभूद्धस्य भूसुने॥ चकार नाम लिखितं
> माधवं विप्र संसदि॥

देश भाषा लिपिज्ञानं लिपि कर्मच वाचकं॥ गणक व्यवहारौ च स्वर शास्त्रंच
शाकुन मित्याद्युक्त सर्व विद्यासु शब्दार्थ तत्वज्ञान शाली॥ एतेन प्रचंड
प्रसंग पांडित्यं व्यज्यते। महा भाग्यंच। ऋचः सामानि यजूंषि सा हि श्री
रमृता सतामिति श्रुतेः॥ एतेनानधीतं अध्येयं किमपि नास्तीति ना
मविल मुच्यते। अतो न यौवनवंत॥ तत इति। कालांतरे स्नातक कोकाले।
बहुकालं नेमि इत्यनेना नंग विद्या वै शारद्यं व्यज्यते॥ अयं च नायको नस
साधारण्ये धीर शांतः॥ धीर शांतः प्रसन्नात्म धीर शांतो द्विजादिक
इत्युक्तेः। विवेकी क्लेश सहिष्णु र्वा। क्रोधायतनभि भूतांतः करणो वा

भ.पु. उपक्रांतो ऽधोगाद् चलितो वा शास्त्र चक्षुर्वा धीनः ॥ शांत शम प्रधानः ॥

पुत्रोपनीतो बालस्तु ववृधे चन्द्रवन्नृप ॥ वेद वेदांग तत्वज्ञो सर्व विद्या विशारदः ॥ ११२ ॥ ततः कालांतरे पुत्रं प्राप्त दानं चकार नृ ॥ स चंद्र लेखयानेमे बहुकालंच माधव ॥ ११२ ॥

वें.मा. १.

प्रसन्नात्मा तृष्णांत करणः । श्रृंगारेऽनुकूलः एकायत्तोनुकूल स्यादित्युक्तेः । नायिका स्वाधीन पतिका । आसन्ना यत्त न मणा स्वाधीन पतिका भवेदित्युक्तेः । सुरत सुखास्वादन लोभेनासन्नः प्रत्यासन्नः ॥ आयत्तश्च नमणः पतिः यस्या सा । जातो पांचालः । नायिका च पद्मिनी ॥ पद्मगंध वदना सुकपोला मंदगा तनु षडंगुल गुह्या दान धर्म निरता कृत पुण्या विबुध भाषणा लोला ? नील केशा पृथु श्रोणी स्वेता भरणा भूषिता स्वेतांबर प्रिया साध्वी स्वल्पाहारा सुभाषिणी । कक्षयो गुह्यदेशेषु । तनूरुह विवर्जिता । मधुना हार निरता सदा मधुर भाषिणी ॥ एतां तु पद्मिनीं नारीं पांचालः पुनःषो भवेत् इत्युक्तेः । पंच यज्ञ पर इत्यनेन धर्मैकायत्त चित्तत्व रूपाण धार्मिकत्वं ॥ ११२ ॥ पंचेति ॥ स एष यज्ञः पंच विधोऽग्नि होत्रं दर्श पूर्ण मासौ चातुर्मास्यानि पशुः सोम इति पाठो होमश्रा तिथीनां सपर्या तर्पणं बलिः ॥ एते पंच महायज्ञा ब्रह्मयज्ञादि नामका इति वा युपर्जन्य पृथिवी पुरुष योषिद्रूप पंचाग्नि विद्या वा पंच यज्ञः ॥ एतत्पंच यज्ञपरः ॥ पंच यज्ञ समद्युतिः । सांगोपांगोक्त पंच यज्ञानां मुख्य कल्पानुष्ठानेन यादृशी द्युतिः ब्रह्म वर्चसं तत्सदृश द्युति नित्यर्थः । एतेन तपनं पंच यज्ञ तत्परोपि तु तत्सिद्धोपि इति सूच्यते । पंचानन समद्युतिनिति पाठे । पंचाननः सिंहः बिश्वामित्र वदुग्र तेजसा इत्यर्थः । अनेन अनेन तेजस्वित्वं । द्विसप्त वर्ष इत्यनेन तारुण्यं । विन्यस्तात् द्वैद्वित्व संख्या बोधक शब्दात् मापकां कादुपनि विन्यस्तः सप्तः सप्तत्व संख्या बोधकं । को येषां गण्यमाणानां वर्षाणां तानि द्विसप्तानि तानि वर्षाणि यस्य स तथा । तथाच सप्त विंशति वर्ष इत्यर्थः । आषोडशाग्(शा)द्भवे द्बाल स्ततस्तरुण उच्यत इति मनुः ॥ माधवस्याष्टमे गायत्री गर्भजननं द्वादश वर्षं ब्रह्मचर्यं विंशेष्टा पिन्या चंद्रलेखया पनिणयः । तस्या द्वादशे वर्षे चतुर्विंशो सोपसर्गाभूत् ॥

भ·पु· तत स्त्रिवर्षं गृहे तस्य तया सह रतिः। सप्तविंशेऽतीते कुंतळ्या सह वैं·मा·
वास इति विवेकः। द्वितीय इव भास्करः। अनेन देवतात्मतारूपं मा ९.
हामहिमत्वं इव शब्दः विरुद्धद्वय संयोगे। भवेदेकत्र संयोग इव शब्दो
विरुद्धयोः। धर्मयोः इत्यादि काटक भाष्ये। द्विव्य मूर्ति विकल्पो ननावता
नो भास्कर इत्यर्थः। अत्रेत्थं भासते। माधवोयं प्राग्भीष्मकः। सचनाटूश
पुरु मित्र नामक सूर्यांशः शुच्यावतारः। अयमेव विपुरुनाटूशः पद्मा
वती परिणयोत्सवानंदानुभवाय बकुळावसुनराकाश राजा भविष्यति॥
नाटूशो गोपालः। इति। इत्थं च आकाशदीप इवास्तौ न्न त्यादाकाशे इदानी
मपि राजत इत्याकाश राज इति नामाप्यनुकूलं भवति।

> पंच यत्पत्नी नित्यं पंचानन समद्युतिः॥ द्विसप्त
> वर्षो राजेंद्र द्वितीय इव भास्करः॥

अत एवाह नारदः सर्वशीर्ष समन्वितं इति॥११२॥ साकन्येति॥पांड
वानां प्रिया द्रौपदी यथा कन्या तथा पांड्यदेशीय सा चंद्रलेखापि कन्या॥
महापातक नाशनाय सदा पंचकन्या वत्स्मर्तव्ये त्यर्थः। अन्योऽर्थः स्पष्टः
उपलक्षणतया तस्याः पतिव्रतमाह। पता विति। पतिनित्यारण्यात्तः पतिः॥
तत्पर इति। अभूदिति शेषः। राजपुत्री मित्यनेन भोगसाधन वित्त सं
पत्तिरुक्ता भवति। राजन्निति जनसंबोधनं पदे पदेत काननं तु श्रोतृ
णां केषांचिन्निद्राग्य वैषम्यात्तत्रापि वृद्धानां विशेषादागत निद्रादि नि
वृत्तये प्रकृतस्य राज्ञो वृद्धत्वादातंका त्प्रजागरावेशेन रात्रौ निद्राभावा
च्च बोध्यार्थस्य दुर्गमत्वाद्वाय थासेस्म्येत्यादिवत्। शनीनमिति॥श्लेष्मा
गारं मुखं प्राहुः मांस ग्रंथी कुच द्वयं। दृक्संभाषणा चेष्टाश्च हासः पर्य
टनं तथा॥ केश दंताश्च नारीणां सर्वथा पाप हेतवः॥ यन्मैथुनादि
गृहमेधि सुखं हि तुच्छं कण्डूयनेन करयोरिव दुःख दुःखं। तृप्यंति (प्यं)
देहकृपणा बहु दुःख भाजः कंडूतिवन्मनसिजं विषहेत धीरः॥
इत्यादेः। विध्यभावेपि रागतः प्राप्तत्वाद्रोजनादिवदा दृर्त्तव्य इ
त्यतो निषेध माह। तथापि दिवस इत्यादिना। अहोरात्रैवै प्रजापति
स्तस्याहरेव प्राणो रात्रिरेव रयिः प्राणं वा एते प्रस्कंदंति ये दिवारत्या संयु
ज्यंत इति श्रुतेनयुक्तां निषिद्धां। स्मार्तमपि निषेधं स्मारयति निकेतन इति॥

भ·पु· मान्य गो विप्र देवानां गुरूणां च तथा गृहे । न च देव समीपे तु न संध्यायां वें·मा
दिवा द्विजः ॥ संविशेदित्यनेनान्वयः । संवेशोनेतः स्त्रियां मुचिते दृशेका १
ले योषिता संवेशेति नियमः ॥ लज्जा बाधकमप्याह । प्रभाकर प्रभा
मिति । वधूवचनमिति । वधूर्जाया स्नुषा स्त्री चेत्यमरः ॥ भामिनीति ॥
स्मरसमयमनुपुंसानं शीनमणा । सैवेर्ष्याकृत कोपात्मक मनाङ्गना भा
मिनीं । कोपना सैव भामिनी त्यमरोन्के: । सौख्ये । तादर्थ्ये (र्थ्ये) सप्तमी ।
विगलित वेद्यांतरा पति छिन्ना नंदायानुकूला भवेत्यर्थः । यद्यपि त्वं
भामिनी तथापि स्मरसमय समये स्त्रीणां प्रागल्भ्यौ वोचितत्वा द्विस्रं
भविहान विनोधिनौ लज्जामानौ विहाय मया विनदेति भावः । अत्र
दिवा संगमतत्पर इत्यनेन वनक्रीडा समासक्त इत्यर्थात् मदः संगस्य ममे
च्छावर्तत इत्यनेन लज्जा त्यागस्य च व्यंजना च्यक्षुः प्रीतिः मनः संग इत्या
द्युक्ता अनन्तेताः पूर्वतना अनुक्त सिद्धाः सप्तानंग दशा ज्ञातव्याः ॥१२७॥

साकन्या पांड्य देशीया पांडवानां यथा प्रिया ॥ पतौ सुप्ते
स्वयं शेते पतौ भुक्ते स्वभोजनं ॥ कदाचिद्विप्र पुत्रस्तु दिवा
संगम तत्परः ॥ राजपुत्रीं समासाद्य राजका (न्का) मातुरो
द्विजः ॥ ममेच्छा वर्तते भद्रे संगमे तव भामिनि ॥ पतिवाक्य
मुपाकर्ण्य पतिं प्राह प्रजापते ॥ शरीर मस्थि मांसाद्यैः पूरि
तं पुरुषर्षभ ॥ शरीरेण शरीरस्य संगमं साध्व संमतं ॥
तथापि दिवसे क्रीडा मयुक्तां मुनयो विदुः ॥ निकेतने पिता
माता अग्निहोत्रं स्वदेवनात् ॥१२८॥ प्रभाकर प्रभाः यस्य
त्यक्तकामं द्विजात्मज ॥ वधूवचनमाकर्ण्य माधवो वाक्य
मब्रवीत् ॥ भामिनी भव मे सौख्ये पुनर्याच्य मनोगतं ॥
भर्तुर्वचनमाकर्ण्य भर्तारं वाक्यमब्रवीत् ॥ गच्छामि
जलदेतोस्तु गच्छ त्वं पुनरो मुने ॥ तदा जगाम राजेंद्र
कुशार्थं कुस्वभावतः ॥१२९॥

साजगामेति ॥ अत्रापि कुशार्थं कुस्वभावत इत्यन्वेति । कुशार्थं । जीवनी
यं कुशं विषमित्यमरः ॥ वनकूटमिति । वनकूटं वनमध्यगत गिरि शृंगं॥
कूटोऽस्त्री गिरिशृंगे यंत्रे नाशावयोघने व्याजे । अनृते मायायामपि रीनंगे

पु निश्चये पाचे न्चेतिदांत द्वन्सन मालायां दिवा विहान देशात्वादिति भावः पे
तदुक्तं भावप्रकाशे। सनितः पुष्पितं वेला कांतानानाम भूधनाः॥ लता ३
गृहाणि चित्राणि शय्या किसलयान्विता॥ दिवा विहान देशास्युनि ति।
वसंते॥ वसंततौ॥ विहान योग्य देशे विज हान महामनाः। अथास्मिं न्नंतने
काले वसंतः प्राकुना सह उपदेष्टु मिव क्रीडा विशेषांस्तु द्विजन्मनः। पुं
स्कोकिलाश्च कूजुर्वै चूत वृक्ष समाश्रिता इत्याद्युक्तं ब्रह्मांडे। विचित्रेत्यादि।
रूप पदार्थं उक्तः। मुक्ताफलेषु या छाया तनऊल मिहांतरा। प्रतिभाति यदंगे
षु तल्लावण्य मिहोच्यते इति लावण्य पदार्थो ज्ञेयः। धवलांबन संबध्ना मि
त्यनेन पद्मिनीति ध्वन्यते। स्वेतांबन प्रिये युक्ते:। कटिमेकल घट्टितां॥
सकल जन हृदय वेदी निवास गृह जघन परिखा वलये नैव मेखलादाम्ना
परिवृत जघन स्थलां। सुनासां। सुतनु ज्ञान सुलक्षण सुदीप्त समनासापुटां
शुभग शब्दार्थः प्रागेवोक्तः। सुभ्रूं। वनकालाहि समाकृति परम भ्रूयुगां॥
सुवर्णां। निष्टप्त हेमाभां। तटिल्लोनी मिति यावत् सुपयोधनां। त्रिभुवन वि
जय परिश्रम खिन्नस्य मकनकेतो र्विजय विश्राम वास गृहाय मान संसानतन
फलमलक पीनोन्नत घन शोभन स्तनीं॥१२४॥ तां दृष्ट्वेति॥ अनेनादनादर्शन
नःषाचक्षुः प्रीतिः प्राथमिकप नंग दशोच्यते॥ मोहित इति। विवेकस्यानाः
च्पलितः॥ व्रीडा विज्ञान मास्तिक्य पौरुषं स्मृतिना धृतिः। दर्शनादेव नश्यंति॥

साजगदाथ पानीय पात्र मादाय भामिनी॥ तामन्वगान्मा
धवोपि वनकूट मभिद्रुमं (तं)॥ वनांतने वसंतेच वनितां
द्रुम मूलगां॥ विचित्र रूप लावण्यां पूर्णचंद्र निभाननां॥
धवलांबन संबध्नां कटिमेखल घट्टितां॥ सुनासां सुभ
गां सुभ्रूं सुवर्णां सुपयोधनां॥१२४॥ तां दृष्ट्वा मोहितो
विप्रः कुंतलां नीलकुंतलां॥ स्निग्ध कंचुक संबध्नां को
किल स्वनने जितां॥ अंजना लिप्त नयनां मंजुल स्वनने जितां॥

स्त्रीणामेतानि सर्वशः इत्युक्तेः॥ बाह्येंद्रियाणां निमीलना च्छूद्रपांतः
करणेना कुंतलां। कुंतल नाम्नो प्रवृत्ति निमित्त माह। नीलकुंतलामिति।
नील कुंचित मूर्धजा मित्यर्थः। अतोपि पद्मिनी। नीलकेशा पृथुश्रोणी
त्युक्ते:॥ स्निग्ध कंचुक संबध्ना मिति॥

भ.पु. चिक्कणमेचकनीकवकूर्पासकेन ससंबाधं नद्धस्तनतटां कोकिल वे.मा
स्वनगंजितां। पंचमस्वनेन प्रेम्णः षष्ठावस्थामाप्तवतीं। अंजना १
क्षिप्तनयनां इत्युपलक्षणं वासोंगनाया भरणमाल्य मृगमदगंधा
जनलेपनसिंधूरप्रक्षेपणमकरिकापत्ररचनादिकामोपचारसंपू
र्णां मंजुलस्वनेति स्वनः शब्दः मतोह भूषागंजितां। अतोपि पद्मिनी द्वि
सदा मधुरभाषिणी त्युक्तेः॥ पादेनेत्यादि॥ प्रियं दृष्ट्वा प्रहृष्यंती लज्जया मुख
विकारगोपनार्थमधोमुखी पदा महीमालिखतीत्यवहित्था नेनोच्यते॥ तदुक्तं
कामशास्त्रे॥ कामबाणप्रविद्धांगी खिन्नयोर्विनतांगना॥ पादांगुष्ठेन खे
नाधोवदना लिखती क्षितिमिति॥ पदं व्यवसितित्राणस्थानलक्ष्मांघ्रि
वस्तुष्वित्यमरः॥ जानुस्थितेत्यादि। जान्वालंबितीलनागभवेणिमित्यर्थः।
क्लिन्नमना इत्यनेन मनःसंगः चिंतयन्ब्रह्मनिर्णयं इति॥ तट्टिप्पणीं दुतु
ल्यास्याकर्पूनंती दृशो र्मम। कोप्यास्मन वधूयंती दृष्टा तन्वीन हो मया। यन्तया
मिलनं तत्र लाभो मे यश्च तद्रतेः। तदेतल्लोकताणीयमवितर्कितसंभवाइ
त्युक्तेः दैववशसंपन्नं सुखं हनीच्छालब्धं॥ देवा अपि मया पुनाचीर्णपुण्य
वशात् मिथ्यत्यां मम भोगमिच्छंति। नकांचनपनिहने दित्युक्तेः। हस्तगतः
सुखं पदाधक्षिपन् पशुनिति विटनयमनुसृत्य हनेः संकल्पोयमिति नि
श्चित्य। अनेन तत्वमार्गानुसंधानेनार्थनिर्धारणरूपमत्यारव्यभावेन संक
ल्पात्मकानंगदशोक्ता॥ स्वभार्यामिति॥

पादेन विलिखंतीं गां जानुस्थितशिरोरुहां॥ दृष्ट्वा क्लिन्न
मना भूत्वा चिंतयन्ब्रह्मनिर्णयं॥ स्वभार्यां प्रत्युवाचेदं गच्छ
प्राणप्रिये गृहं॥ इच्छा मे पूर्णतां प्राप्ता त्वद्भक्त्या परितोषितः॥
चंद्रलेखा॥ अलमुक्तं त्वया भद्र गच्छामि भवनं स्वकं॥

इतः पूर्वावस्थायां स्वाधीनपतिकां चंद्रलेखां प्रति अनुकूलोपि नायको मा
धवः इदानीं शठकल्पो भूदित्याह स्वभार्यमित्यानभ्य गृहं गते त्यंतेन।
यद्यपीयं पूर्वावस्थायां स्वाधीनपतिका। अनुकूलश्च नायकः॥ अस्यामव
स्थायांतु विप्रलब्धा सा। सच शठः। क्वचित्संकेतमावेद्य दयिते नाथ वंचि
तास्मनार्ता विप्रलब्धेति कलाविद्भिः प्रकीर्त्यते इत्युक्तेः॥ गूढविप्रियका
री शठ इति च। यद्यपि एतौ साध्वीयं न स्मनार्ता। तथा तत्कृतविप्रकारश्च

भ·पु· नह्यत इति तयोः पत्नीकाष्ठां न प्राप्नुतः। तथापीदानीं तद्देशीयावाम वें·मा·
त्यां च तामपि प्राप्नोत इति वा। एकदेशविकृतस्यानन्यत्वाद्द्वातो तयेति १·
दिक्। बालां कुमारीं। संप्राप्ते द्वादशे वर्षे कुमारीत्यभिधीयते इत्युक्तेः।
स्मरेणेति स्मरावेशाद्गत बाह्येन्द्रिय व्यापारोपि ॥१२९॥

भर्तुराज्ञामुपादाय चन्द्रलेखा गृहं गता॥ यावद्गच्छसि
सा भार्या तावत्तत्र स्थितो भवत्॥ गतायां स्वप्रियायां च
गा· तां बालां पर्यधावत॥ शनैर्जगाम राजेन्द्र स्मरेण हृतचेतसः॥१२९॥

समीपस्थं॥ एतदारभ्य तत्संगपरिमोहित इत्यंतग्रंथस्य तावत्स्वजात्यु
चितनीत्याचारतत्पर साधारण चंडाल तरुणी वृत्तांतमवलंब्य संवदतः
कश्चिद्ब्राह्मण तरुणोहमिति मन्यमानस्येयं कथेति आपातार्थे प्राथमि
की प्रातीतिकीयं योजना। तथा हि। स्वनभेदं चंडाल जातीय ध्वनिविशेषं
सोपीति। स्मरावेष हृतचेतनोपि। सहसा त्वरेण। कात्वमित्यादि। कस्मा
त्कारणात्। नायातव्यमिति शेषः। हे कल्याणि मंगले त्वं च का देवी वा
किमप्सरस उत मानुषी वा। अत्र किं शब्दः संदेहालंकारत्वात्सक वि
तर्कार्थः। किं प्रश्नाक्षेप कुत्सासु वितर्के च त्रिलिंगकं। किमत्यं च कुत्सा
यां विकल्प प्रश्नयोरपि। ईषदर्थेऽतिशययो इति नानार्थे। जननी
च केत्यादौ किं प्रश्नार्थः॥ किं मां पृच्छसीत्यादौ किं कुत्सायां। पापिष्ठां
मां प्रति कात्वमिति यद्वितर्कयसि तत्किं। न शोभनं जनिता जननीच
केत्यादि च यत्पृच्छसि स प्रश्नः निंदितः॥१३२॥ सा इत्थमिति। वाक्ये तु
सा विवक्षामपेक्षत इत्यसंधिः। सुनामांसाशिनीं सुनासंस्कृत मांस
भोजनां। मध्यदेश निवासां। हिमवद्विंध्ययोर्मध्ये यः प्राग्विनशना
दपि। प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेशः स उच्यते॥

समीपस्थं मुनिं प्रेक्ष्य सानाजल्पृथुललोचना॥ स्वनभेदं
प्रकुर्वंती वाक्यमूचेऽथ माधवं॥ मा याहि मुनिशार्दूल मत्स
मीपं महामते॥ सस्य तद्वचनं श्रुत्वा सहसा वाक्यमब्रवीत्॥
कात्वं कल्याणि कस्माच्च जनिता जननी च का॥

नग्नतनां वासो यस्याः सा तां आददत्। ददाते। अनुदात्तेत्त्वक्षण

वें. भा. स्यात्मनेपदस्यानित्यत्वाल्लङि साधु ॥ वृथा नानायणोज्जातो ॥ ब्रह्मेति ॥ वन भ. १.
ति पुमांसं संभजत इति वनिता । वनसंभक्तौ इति व्युत्पत्त्या पुमांसं प्राप्यैव
जन्मनः साफल्यं लब्धुं योग्यामपि वधूं वृथा नतिपुत्रपनिला भावेन नि
रर्थकं । वनहेतवे । हेतुः कारणकर्मयोरिति कोशादनन्य भजनाय त्वां का
क्रामदीति लभ्यते । अतस्तकः यदि जनयामास । तर्हि नानायणाज्जातो
ब्रह्मापि वृथास्यादित्यर्थः । अतो नाप्रसिद्धिर्दोषः ॥१३६॥

आवसस्तव भद्रं ते कस्मिन्वा श्रेष्ठे वनान्तरे ॥१३७॥ साइत्युक्ता
मुनिना जातिमाहमतस्विनी ॥ कुंतला ॥ किं मां पृच्छसि पापि
ष्ठं व्यभिचारकुलोद्भवां ॥

तथा किमिति । तथा एवं संगच्छते किं नयैवं संभवति । किंतु अमोघदृ
क्कर्मणो नानायणाद्ब्रह्म जनि वृथा-तस्मात्तव जनिनपि । न वृथा । तव मन
सि किंवा भासेत मम बुद्धिस्तु व्यवसायात्मिका तु सदा सर्वसाधकबा
धकालोचनदशास्वपि तत्रैव अनयोः संगमो भूयादिति हृनीच्छास्तीति
अत्रैव नसते ॥ आनंदमाप्नोति ॥ मूढाश्चंडालानताव शौंडाः त्वंच नृपला
वण्यशौंडीर्यमानिनी एवं सति यदृच्छालब्धेन अलंग विद्या विन्तेन
अनुरूपेण मयापि तव संभोगाभावे तव जनिर्वृथा स्यादिति भावः ॥

अंत्यजात्यजयोर्जातां सुना मांसाशिनीं खलां ॥ मध्यदेशनि
वासां मां किं त्वं पृच्छसि भूसुन ॥ वेदांतवेद्यो विप्रेंद्रो नमाद्रष्टुं त्व
मर्हसि ॥ एवं जल्पितमालोक्य माधवोन्तनमाददत् ॥ माधवः ॥
वृथा नानायणाज्जातो ब्रह्मलोक पितामहः ॥ वृथा संजनया
मास वनितां वनहेतवे ॥१३९॥

तर्हि लोकापवादस्य कागतिरित्यत आह । लवणोदक जातानि इति देवाश्च
देवा अपि । तेज इति ॥ तेषां तेजो विशेषेण प्रत्यवायो नविद्यते तेजीयसां
न दोषायेति वचनात् । विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि कांचनं । नीचाद
प्युत्तमं वाक्यं स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि । इत्युक्तेः ॥ तस्मादिति ॥ सुरूपत्वात्
सौंदर्यलक्षणकार्यहेतोरनुमिता सुकृतरूप तेजो विशेषात् । तस्माद्दो
षत्वात्त्वयि भोगं करोमीत्यन्वयः ॥१३८॥ अथ देवमाया कुंतला अस्यासती

पृ. संगात्मोचनं मानुष प्रयत्न मात्रेण अशक्य करणं मत्वा ह्यहास्येषु
जना विमुक्ता इति शोकेन रुदित्वा देवताः प्रार्थयते । इत्येवमुक्त्वेत्यादिना ।

तथा किं मम बुद्धिस्तु तत्रैव नमते सदा ॥ लवणोदक जातानि
नत्वानि विविधान्यपि ॥ अंगीकुर्वंति देवाश्च तेजः प्राधान्य
कारणात् ॥ तस्मादहं सुनरूपत्वात्वयि भोगं करोमिच ॥१३८॥

हे वनौकसां या देवताः । हे याश्च गणाधिपत्ये देवताः गणदेवताः । आदि
त्याद्वादश प्रोक्ता विश्वेदेवाः दशस्मृताः वसवश्चाष्ट संख्याता षट्त्रिंश
-त्तुषिता स्मृताः ॥ आभास्वराश्चतुः षष्टिर्वाताः पंचाशदूनकाः । मह
राजक नामानो द्वे शते विंशति स्तथा ॥ साध्या द्वादश विख्याता रुद्रा
श्चैकादश स्मृता इत्युक्ताः । गणाधिपत्ये गणानामाधिपत्यं यस्याः स
गणाधिपत्या तस्याः संबुद्धिः । गणाधिपत्ये हे गणाधिप देवते भ
ल्विंदु पुनस्सनाः सनवग्रहाः । नवग्रह देवता सहिताः देवताश्च भवंत
असत्याः कुलटायाः । प्रसंगः संभाषण संदर्शनादिः तज्जादमुष्मात्
पानित्रिका न्ननक पातकात् विमुच्यात् विमोचनं प्राप्नुयात् । इतिम
वाक्यं प्रार्थनारूपं आकर्णयंतु । पानित्रिक मनिष्ट मुक्त्वा ऐहिक मप्य
हृ ॥ विप्रपुत्र इत्यादिना ॥ अयं विप्रपुत्रः वृथा धर्मज्ञानादि विप्रजन्मफलमंत
रेण मृतिं विप्रजन्म जीवन त्यागं पाप संबंधाद्यास्यति । विललापा पनिदेवन
मकरोत् । शोकार्त वाक्यं परिदेवनं तदूचे इत्यर्थः । ब्राह्मणं प्रतीति शेषः ॥१४

इत्येवमुक्त्वा द्विज बालकेन रुरोदकस्मात्तरुणा रुणप्रभा ॥ वनौ
कसां विप्रवरो विमुच्याद्दोषादमुष्मादसती प्रसंगात् ॥ हे देवताया
श्च गणाधिपत्ये भाल्विंदु पूर्वाः सनवग्रहाश्च ॥ शृण्वंतु
वाक्यं मम विप्रपुत्रो वृथामृतिं यास्यति पाप संघात् ॥

कामार्तोऽहं तन्महार्तिं शांत्यैत्वामहं स्पृशामीत्यत आह ॥ कः स्पृशेदिति ।
हे द्विज । आर्तः शीतार्तः को विवेकी अग्निं स्पृशेत् । न कोपीत्यर्थः । आर्तः दा
घार्तः सर्पं निधिस्थं । चोरार्तो व्याघ्रं । अध्वार्तो वनगजं । द्विजं इति पाठे जन

ज्वलंतं द्विजं सेवाति नैकेण न साक्षात्स्पृशेदित्यर्थः॥ गामग्निं ब्राह्मणं चैव
त्री.छितेजां सि न स्पृशेदिति स्मृतेः। किं त्वमेष्विक जां शीत्यत आह॥

> विललाप महाराज ब्राह्मणं सासु मध्यमा॥ मास्पृशाद्य महीदेव
> पापां मां व्यभिचारिणीं॥१४१॥ कः स्पृशे द्विजि दग्नि मार्तस्सन्स(न्से)
> र्पं व्याघ्रं गजं द्विजं॥ पनपत्न्यो हि तुल्यास्तु तव चंडाल कन्यका॥
> उन्तमं पदमास्थाय पदमिच्छंस्यधोगतं॥ हानिनो न वृथा विप्र
> तव बुध्दिस्तु ने दृशी॥

पन पत्न्य इति॥ सर्वेषां पन पत्न्यस्तु पनपत्न्य एवाहि सदृशास्तत्रापि तव विप्रें द्रस्य चंडाल कन्यकाहमहि सहचरी किं वाच्य मित्यर्थः। वृथेत्यादि॥ हे विप्र तव बुध्दिः ईदृशी हानि व्यवसाय सदृशी न जाता। अपि तु वृथा जातेत्यर्थः॥ चतुर्वयवो वर्णश्चतुर्वर्णः तस्मिन्स्त्रीत्वं पुनःषत्वं चेति द्वे जाती। तयेति शेषः॥ ब्राह्मणस्येति ब्रह्मयोनिं ब्रह्मा विप्रः योनिरुत्पत्ति कारणं यस्याः सा तां ब्राह्मणीं। तथाच ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीं। तस्याः तं एवं पनेषां पनस्मनं क्षत्रियस्य क्षत्रियां। तस्यास्तं। अर्यस्यार्यां तस्यास्तं। इत्याद्येवं क्लृप्तिं कल्पितवानिति शेषः। विपरीत मिति। धर्ममातिष्ठासूनामपि द्विजन्मनां धर्मत्यागं। धर्मव्यतिकन साहसं करनं विपरीतं विरुध्दं इदानी महं पश्ये॥१४६॥ किमत्र विरुध्दं पश्यतीत्यतः सदन्मेकन मिति भावेन विप्रशरीनयोः सदसत्व निरूपयति। शरीन मित्यादिना॥ नेतमुत्सृष्टं यस्मिन् तत् कर्म पय आदिवद्रेत अदंतोप्यस्ति॥ आहिताग्न्यादेराकृतिगणत्वान्निष्ठांतांतो बहुव्रीहिः साधुः। वेदपूतं। विष्णोर्योनिं कल्प इत्यादि वेदमंत्र पवित्रं। सीमंत मिति। पुंसवनावलोभन योरुपलक्षणं सीमंतोन्नयन पर्यंतं कर्म। वेदसमैः॥ खिजोद्भवैः॥ तदुक्तं प्रयोगपानिजाते। पत्न्या प्रथमजं गर्भं आन्तुकामाः सुदुर्भगाः॥

> जाती द्वे निर्मिते पूर्वं विष्णुना द्विज सत्तम॥ स्त्रीत्वंच पुनःषत्वंच
> चतुर्वर्णेतु भूसुन॥ ब्राह्मणस्य ब्रह्मयोनिं पनेषांतु पनस्पनं॥
> विपरीतमहं मन्ये धर्मत्यागं द्विजन्मनां॥ शरीनं तव विप्रेंद्र वेद
> पूतं विशेषतः॥ ऋतुकाले मदा मातुः नव पित्रा निशागमे॥
> आयांति कश्चिद्राक्षस्यो रुधिनाशन तत्परनाः॥ तासां निनस नार्थाय श्रियमावाहयेत तिः॥

संगान्मोचनं मानुषप्रयत्नमात्रेण अशक्यकरणं मत्वा ह्यस्मिन्
जना विमुक्ता इति शोकेन रुदित्वा देवताः प्रार्थयते। इत्येवमुक्त्वेत्यादिना।

> तथा किं मम बुद्धिस्तु तन्नैव नमते सदा॥ लवणोदकजातानि
> नत्वानि विविधान्यपि॥ अंगीकुर्वंति देवाश्च तेजःप्राधान्य
> कारणात्॥ तस्मादहं सुनरूपत्वात्त्वयि भोगं करोमि च॥१३८॥

हे वनौकसां या देवताः। हे याश्च गणाधिपत्ये देवताः गणदेवताः। आदि
त्याद्वादश प्रोक्ता विश्वेदेवाः दशस्मृताः वसवश्चाष्ट संख्याताः षट्त्रिंश
त्तुषिता स्मृताः॥ आभास्वराश्चतुःषष्टिर्वाताः पंचाशदूनकाः। महा
राजकनामानो द्वे शते विंशतिस्तथा॥ साध्या द्वादश विख्याता रुद्रा
श्चैकादश स्मृता इत्युक्ताः। गणाधिपत्ये गणानामाधिपत्यं यस्यास्सा
गणाधिपत्या तस्याः संबुद्धिः। गणाधिपत्ये हे गणाधिप देवते भा
न्विंदुपुनस्सनाः सनवग्रहाः। नवग्रहदेवतासहिताः देवताश्च भवंतः
असत्याः कुलटायाः। प्रसंगः संभाषण संदर्शनादिः तज्जादमुष्मात्
पानित्रिकाच्चनक पातकात् विमुच्यात् विमोचनं प्राप्नुयात्। इतिमम
वाक्यं प्रार्थनारूपं आकर्णयंतु। पानित्रिक मनिष्टमुक्त्वा ऐहिकमप्या
ह॥ विप्रपुत्र इत्यादिना। अयं विप्रपुत्रः वृथा धर्मज्ञानादि विप्रजन्मफलमंत
रेण मृतिं विप्रजन्म जीवन त्यागं पापसंबंधाद्यास्यति। विलापापनिष्ठेवन
मकरोत्। शोकार्त वाक्यं पनिष्ठेवनं तदूचे इत्यर्थः। ब्राह्मणं प्रतीति शेषः॥१४०॥

> इत्येवमुक्त्वा द्विजबालकेन रुरोदकन्या तरुणारुणप्रभा॥ वनौ
> कसां विप्रवनो विमुच्या द्दोषादमुष्मादसतीप्रसंगात्॥ हे देवताया
> श्च गणाधिपत्ये भान्विंदुपूर्वाः सनवग्रहाश्च॥ शृण्वंतु
> वाक्यं मम विप्रपुत्रो वृथामृतिं यास्यति पापसंघात्॥

कामार्तोऽहं तन्महार्तिर्यांत्यैत्वामहं स्पृशामीत्यत आह॥ कः स्पृशेदिति॥
हे द्विज। आर्तः शीतार्तः को विवेकी अग्निं स्पृशेत्। न कोपीत्यर्थः। आर्तः दावि
यार्तः सर्पं निधिस्थं। चोरार्तो व्याघ्रं। अध्वार्तो वनगजं। द्विजं इति पाठे जन
संबाधे लीलया यास्सदा बाह्याभ्यांतर पवित्रत्वं अशुचि संपर्क भीरुं ब्रह्मवर्चसेन

ज्वलंतं द्विजं सेवाति नेकेण न साक्षात्स्पृशेदित्यर्थः॥ गामग्निं ब्राह्मणं चैव त्रीं छितेजांसि न स्पृशेदिति स्मृतेः। किं त्वमेष्वेक जाशीत्यत आह॥

विललाप महाराज ब्राह्मणं सासुमध्यमा॥ मास्पृशाद्य महीदेव पापां मां व्यभिचारिणीं ॥१५१॥ कः स्पृशेद्दिव्यमग्निं मार्तण्डसदृशं व्याघ्रं गजं द्विजं॥ पनपत्न्यो हि तुल्यास्तु तव चंडालकन्यका॥ उत्तमं पदमास्थाय पदमिच्छंत्यधोगतं॥ ज्ञानिनो न वृथा विप्र तव बुद्धिस्तु नेदृशी॥

पनपत्न्य इति॥ सर्वेषां पनपत्न्यस्तु पनपत्न्य एवाहि सदृशास्तत्रापि तव विप्रेंद्रस्य चंडालकन्यकाहमहि सहचरी किंवाच्यमित्यर्थः। वृथेत्यादि॥ हे विप्र तव बुद्धिः ईदृशी ज्ञानि व्यवसायसदृशी न जाता। अपि तु वृथा जातेत्यर्थः॥ चतुर्वयवो वर्णश्चतुर्वर्णः तस्मिन्स्त्रीत्वं पुरुषत्वं चेति द्वे जाती। तथेति शेषः॥ ब्राह्मणस्येति ब्रह्मयोनिं ब्रह्मा विप्रः योनिरुत्पत्ति कारणं यस्याः सा तां ब्राह्मणीं। तथा च ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीं। तस्याः तं एवं पनेषां पनस्यं क्षत्रियस्य क्षत्रियां। तस्यास्तं। अर्यस्यार्यां तस्यास्तं। इत्याद्येवं क्लृप्तिं कल्पितवानिति शेषः। विपरीतमिति। धर्ममातिष्ठासूतामपि द्विजन्मनां धर्मत्यागं। धर्मव्यतिक्रमसाहसंकरनं विपरीतं विरुद्धं इदानीमहं पश्ये॥१५९॥ किमत्र विरुद्धं पश्यतीत्यतः सदन्मेऽत्र मिति भावेन विप्रशनीनयोः सदसत्व निरूपयति। शनीनमित्यादिना॥ नेतमुत्सृष्टं यस्मिन् तत् कर्म पय आदिवद्रेत अदंतोप्यस्ति॥ आहिताग्न्यादेराकृतिगणत्वान्निष्ठांतांतो बहुव्रीहिः साधुः। वेदपूतं। विष्णोर्योनिं कल्पयत्वित्यादि वेदमंत्र पवित्रं। सीमंत मिति। पुंसवनावलोभन योरुपलक्षणं सीमंतोन्नयन पर्यंतं कर्म। वेदसमैः॥ खिलोद्भवैः॥ तदुक्तं प्रयोग पारिजाते। पत्न्या प्रथमजं गर्भं आन्तुकामाः सुदुर्भगाः॥

जाती द्वे निर्मिते पूर्वं विष्णुना द्विजसत्तम॥ स्त्रीत्वं च पुरुषत्वं च चतुर्वर्णेतु भूसुन॥ ब्राह्मणस्य ब्रह्मयोनिं पनेषां तु पनस्यतं॥ विपरीतमहं मन्ये धर्मत्यागं द्विजन्मनां॥ शनीनं तव विप्रेंद्र वेदपूतं विशेषतः॥ ऋतुकाले मदा मातुः तव पित्रा निशागमे॥ आयांति कश्चिद्रात्रस्यो रुधिरा शन तत्परा:॥ तासां निनसनार्थाय श्रियमावाहयेत तिः॥

अ.पु. सीमंतकनणान्क्ष्मी स्ता भाव इति मंत्रतः ॥ श्रिया श्रित शचीनलान्तां सजंतीस्प वें.मा

मोहिताः । अलक्ष्म्यो दुर्भगाः क्रूराः राक्षस्यः पिशिताशनाः । गृह्णन्ति संप्रगृह्य 1

ते पीडयंते च विशेषतः ॥ तासां च तादृशी वृत्तिः ब्राह्मणा विहिता पुरा ॥ अतो

गर्भयोनिमेतु इत्याद्यं सूक्तं । स्त्रियोद्भव मित्यादि । न च स्त्री संस्कारत्वेन गर्भ

संस्कारत्वाभावात् प्रकृता संगति निति वाच्यं पत्न पत्नया गर्भसंस्कारत्वात् ।

चौलादीति ॥ ब्रह्ममंत्रो वेदमंत्रः । तस्य वाचकं वेदोपकरणानं तं कृतवानित्यन्वयः

यद्वा वाचकमध्येतानं प्राप्तदानं त्वां चकान स पिते त्यन्वयः अधीते त्यादित्वम

भूनिति शेषः ॥ पितृकारित संस्कारेण सत्वमुपपाद्य स्वकृत सुकृतेनापि

तदाह । कर्णाविभ्यादिना हरिकथालापादिति ॥ लप श्लोपति मिन्ता । हरिकथा

लापमाकर्ण्य । निशम्य कर्माणि गुणानतुल्यान्वीर्याणि लीलातनुभिः कृ

तानि । यदाति हर्षोत्पुलकाश्रुगद्गदः प्रोत्कंठ उद्गायति रौति नृत्यति ॥ तदा

मुपान्मुक्त समस्त बंधन इत्यादेः गंधेन । गंधोपादानेन ।

नैतौ त्सृ षं वेदपूतं गर्भादान मिदं विदुः ॥ सीमंतं कल्प या मासुः मन्त्रै
वेद समे द्विजाः ॥ दशमासेतु संप्राप्ते प्रसूता जननी तव ॥ तदैव जात
कर्माणि कृतवान्शास्त्र पूर्वकं ॥ अन्न प्राशन चौलादि ब्रह्म मंत्रादि
वाचकं ॥ अग्नि साक्षि विधानेन प्राप्तदानं चकानसः ॥ अधीत वेद
शास्त्रश्च आहिताग्नि व्रते स्थितः ॥ कर्णौ हरिकथालापा त्पाविती नासि-
-का तव ॥

त्वयोपभुक्त स्रग्गंध वासोलंकार चर्चिताः । तुलसीगंध माघ्राय मुच्यते सर्व पातकैः ।

यथानस्य सुषेणस्य लक्ष्मणः शतशल्यकैः ॥ अन्नेन । तुलस्यास्तु नजो दुष्टं नैवे

द्यस्य च भक्षणं । निर्माल्यं शिरसा धार्यं महापातक नाशनं ॥ कोटयं दव सहस्रै

स्तु मासोपोषण कोटिभिः ॥ तत्फलं प्राप्यते पुंभिः विष्णोर्नैवेद्य भोजनात् ॥ इति

वचनात् । हरिनामकलापेनेति । कलापेन भूषणेन । कलापो भूषणे बर्हे इत्यमरः ।

हस्तस्य भूषणं दानं श्रुतं कर्णस्य भूषणं ॥ जिह्वाया भूषणं नाम ज्ञानं चित्तस्य

भूषणं इत्यादेः । हरिनामकथालापादिति पाठे तयोः संकीर्तनादित्यर्थः । अघो

घजालापमिहाशुभात्मनः शमीनिणः संसृति चक्रनाशन मित्यादेः । कृष्णार्चन

प्रसंगेनेति । तावेव तु करौ श्लाघ्यौ यौ तत्पूजाकरौ इत्युक्तेः । पावित्र्यतां । प्रज्ञा

यण् पुष्प क्षेत्रानुचानणेति ॥ चरणौ तौ तु सफलौ केशवालय गामिना वियुक्तेः ॥

पावनं पवित्रतां तदुक्तं भागवते । तत्वे मनो दर्शने दगपिस्त ॥

भ.पु. नीच वाक्कर्म जिह्वपिकनौ श्रवणं कथायां इत्यादि ॥१८३॥ सत्यं मम देह गुणः वें.भा
तथाच तव महात्म्यम इत्यत आह। ममापीति। रोगिणः देहस्य माहात्म्य माम १
य मद्ग्तो। जठने। अधनोक्तने। गुल्मतां दुर्मांसरूधिन जिंतनतां कथालापादिति
पूर्ववत्। एतादृशस्येति॥ पूर्वं तृतीयांतमनुषज्यते॥

> हर्यर्पण सुगंधेन पावितं जठनं मुने॥ वासुदेवार्पितान्नेन पूनितं पुरूष
> र्षभ॥ हरिनाम (कथा) कलापेन जिह्वाते पावनात्मिका॥ कृष्णार्चन
> प्रसंगेन करौ पावित्र्यतां गतौ॥ पुण्यक्षेत्रानुयानेण पादौ ते पावनं
> गतौ॥ एतादृशेन देहेन कथं संगः प्रशस्यते॥१८४॥

एतादृशेन देहेने तादृशस्य देहस्य संगमः द्विजसंमतः कथं भवेत्। तेजः
प्राधान्यान्ममाभीष्टस्तव संगम इत्यतस्तव पार्श्वे त्रिक हानिनित्याह उत्तम
इत्यादिना। मास्तु सुकृत साध्यं पानलो किकं सुखं। ऐहलौकिकं तु भवेदित्यत
स्तदपि न सिध्यतीत्याह॥ पनस्त्री संगदोषेणेति॥ बहवः। नावणाः

> ममापि शृणु माहात्म्यं देहस्य मिव रोगिणः॥ अवाच्यवचने नैव
> जिह्वा मे दह्यते सदा॥ सुनामांशासने नैव जठने गुल्मतां गते॥
> अभिचान कथालापा कर्णौ मे शिथिलीकृतौ॥ पादौ जानगृहं
> गत्वा पाषाण सदृशौ मम॥ गोवधान्मलनौ क्रूरौ यमदंडसम
> प्रभौ॥ एतादृशस्य देहस्य संगमस्तु कथं भवेत्।

शिशुपाल कीचक दुर्योधनादयः॥ सुखमलब्ध्वैव नष्टाः॥ वनिता वचनं॥
किं मां पृच्छसीत्यानभ्य त्वमर्हसी त्यं तं समं॥ १ वनौकसा मित्यादि पाप
संगादित्यंतं सकरुणं। २ मास्पृशेत्यादि ३ पनस्त्रन मित्यंतं न्याय्यं ३ शनीन मि
त्यान मित्यानभ्य कथं भवेदित्यंतं धर्म्यं ४ उत्तम इत्यानभ्य मनणंगता इत्यंतम
र्थ्यं। ५ सर्वं सत्यं ६ अर्थतो महत्। ७ एवं सप्तगुणोपेतं वचनं॥ ८॥ यस्मादावयो
र्भिऊन मतर्कितं जातं तस्मादेवं ज्ञान इत्याह॥ त्वदंग संग मित्यादिना। वाचिकया
क्रियया ऽनिवृत्तं कायिकया निवर्तयति पलायनाये त्यादिना। आह्नो भ माणा
यां॥ कंपमावायामपि। कलौ किं भविष्यतीति प्रश्नस्येद मुक्तन न्रूपं कलावेवं
नीचानां कुतजाया इव मतिः उत्तमानां माधवस्येति इदमाद्यार्थ विवक्षया

भ्रा.पु. अभिसारिका चंडाल तरुणी वृत्तांत मवलंब्य संवदतः स्मनाविष्टः ब्राह्मण वें.मा
तरुणास्येयं कथेत्यापाता र्थे पनेयं योजना। तथाहि सा वृद्धिस्थं मां दृष्ट्वा १
समीप मागतोयं मुनि नित्या लोभ्या सती स्वन विशेषेण स्वस्य पुंश्चलीत्वं
सूचयंती माधवमेव मूल्य इत्याह ॥ समीपस्थ मित्यादिना ॥ येषु पद्येषु पूर्वो
क्तार्थो अत्रानुगुणास्तेषामर्थोऽत्र न लिख्यंते। येष्वननुगुणास्तेषामत्रान्याऽर्थो
लिख्यंते।

उत्तमो नीचतां प्राप्य कथं स्वर्गं गमिष्यसि ॥ परस्त्री संग दोषेण
बहवो मरणं गताः ॥ तस्माद्दुष्ट्वा तिष्ठ भद्रं ते तव दासी भवामि भो ॥
वनिता वचनं श्रुत्वा वाक्यमूचे द्विजोत्तमः ॥ माधवः ॥ त्वदंग संगं
बहुकाल पुण्य प्रभावजं मुक्तिकरं शुभावहं ॥ दैवेन योगेन हरेः
प्रसादात् पुण्येन लब्धं पुरुषार्थ हेतुं ॥

तत्र तावत्। आक्षेपिद्धं प्रलोभ्याय दौर्लभ्यं दर्शयेन्महत् वसीकृत्य स्वनिर्बंधे
स्थापयेदभिसारिणीति दृष्टस्वेनि ष्पाचान पनिपाट्याक्षिभूतं प्रलोभनं
करोति। मा याहि इत्यादिना ॥ मा याहि। आयाहीति ॥ आह्ः प्रश्लेषेण पद
च्छेदः। हे मुनि शार्दूल मा याहि दूरं मा गच्छ। किंतु मत्समीपं मा याहि। कात्वं
कल्याणि कस्माच्चेति। कस्मादागंतव्य मिति शेषः। शेषे पूर्वोक्त एवार्थो नु
गुणोनुसंधेयः। किं मामित्यान भ्याहृसी त्वंते भ्यं ग्यार्थं। ग्रामे स्मिन्प्रस्थन
प्राये न किंचिदपि विद्यते। पयोधनोन्नतिं दृष्ट्वा वस्तु सिध्यसि चेद्वसेत्या
युक्तेय प्रश्न गूढोत्तरालंकृतीनां अभिसारिण्या अभिसरणानुकूल रचना
नामुपलंभात्। अनुरागवती चासी दन्व वर्तत तन्मनाः। तयोर्विरुधस भूच्यो
तः सितैर्मदन साय्यके नित्यादि ब्रह्मांडानुगुण्याच्च। किमित्याक्षेपे। व्यभिचार
कुलोद्भवा। यस्मिन्कुले व्यभिचारः कुलधर्मः तत्कुलं व्यभिचारकुलं तत्र जा
ता। यद्यपि क्वचि दुष्कुलेपि सुशीला जायन्तेऽनादि सुकर्म वशात्।
तथापि नाहं अपितु कुलागत व्यभिचार पाप लिनातंका। तथापि क्वचि
द्दुष्कुलजा दुःशीलाऽपि सद्भ्यां पितृभ्यां माज्ञा संरक्षिता दृश्यंते न त
थाहं अपितु पापिष्ठा अंत्यजां त्यजयो र्जाता जान जनिता। तथाच पितृ
गुणान्मातृ जाते क्षो स्तृ रक्षके त्यर्थः। एवमपि शालीन सादा क्वचित्संभो
ग विना शिष्या दृश्यंते। न तथाहं अपितु।

भ.पु

तस्माद्व्रज स्वानुगतोऽस्मि भामिनी त्यजाशु लज्जां कुरु मे वें.मा. १.
मनोऽभीष्टं गतं ॥ गच्छंति मम प्राणाश्च त्वद्वियोगेन केवलं ॥
तस्माज्जीवय भद्रे त्वं मनसाभिमुखं च मां ॥ एवमुक्ते द्विजें-
द्रेण पृथुश्रोणी समुत्थिता ॥ पलायनाय स्वमतिं चक्रे चंडाल-
कन्यका ॥ धावमानामनु दृत्य माधवो तामुपास्पृशत ॥ यौवनं
जनकस्याथ जनन्या जननी पितुः ॥ एवमाश्लेषमाणायां
माधवो मन्मथोद्धतः ॥ बलात्कारेण तां गत्वा बुभुजे भोग-
मुत्तमं ॥ भोगांत्यये द्विजं बाला वाक्यमाह मनस्विनी ॥
अद्य प्रभृति भो विप्र तिष्ठ त्वं मम भूतके ॥ त्यज यज्ञोप-
वीतं ते मुंडयित्वा शिखस्तथा ॥ अब्राह्मण्यमुपागम्य भक्ष
गोमांसमुत्तमं ॥ कुंभमद्योदकं पानं श्वंडालत्वमुपाश्रितः ॥
तद्वाक्यमाकर्ण्य जगाम विप्रस्तया समेतो निकटं कृष्ण-
वेण्याः ॥ द्वादशाब्दं वसन् विप्रः तत्संगपनिमोहितः ॥

सुनामांशासनी । काम मद्यकानि कादंबनी संस्कृत मांससमान्न संसेवनादुर्न्म-
र्यादस्मन समनोन्मर्द सद्दा ॥ खकों । कामिनां बीज धान्य विक्रिनण स्थानां
नापि कश्चिदाग मिष्यतीति आशंकाशं कुमती । अपितु वन वनितास्मी-
त्याह ॥ मध्यदेश निवासमिति ॥ यद्वा त्युन्तमा नाति नीचापितु मध्य-
स्थेत्यर्थः ॥ चंडायोग्य (ग्र) कर्मणोऽलति पर्याप्नोति इति चंडाल इति
व्युत्पत्ते न्न विनोधः ॥ हे भू सुन गूढार्थो न्तनशालिन् । त्वं कुतः पृच्छसि।
पृच्छया किं विलंब्यते । चुंबनादिक मिहै वेदांती मेव कुर्विति ॥ अटब
भाषणं दृष्टि हासौ लज्जा विमोक्षणं । एतानि पंच नारीणां व्यभिचान
उदाहृतः ॥ इत्युक्त लज्जत्यागो भाज्यते । वेदांत वित् । य इति च्छेदः ।
विप्र इंद्रः इति च । हे विप्र । इंद्रः वेदांत विन्न किं वेदांत विदेव ॥ अयम
भिप्रायः । शास्त्र तत्त्वज्ञा न्यपींद्रः अहल्याधर्षितवान् कात्र चिंता तवेति
भावः । ननु यद्यपींद्रे दृष्टकार्य गौनबा निषिध्यमाचनन्तपि नदुष्यति तेजी-
यसां न दोषाय वह्निः सर्वभुजो यथेति स्मृतेः । कथमहं तूष्णी मन्म सानस्तत्र यत
इत्युन्नेय प्रश्नस्य गूढमुत्तन माह ॥ वेदांत विदित्यादिना । यो विप्रेंद्रः स वेदांत वित् ।
त्वं च विप्रेंद्रोऽसि अतो वेदांत वित् ॥ उपमंत्रयते स हिंकारो नाज्ञपत ये स प्रस्तावः
स्त्रिया सह शेते स उद्गीथः प्रति स्त्री सह शेते स प्रतिहारः कालं गच्छति

भं.पु. तन्निधनं यान्ति गच्छति तं निधनमेतद्वामदेव्यं मिथुने प्रोतं स य एवमेतद्वाम- वे.
देव्यं मिथुने प्रोतं वेद मिथुनी भवति मिथुनान्मिथुनात्प्रजायते सर्वमायुरेति १
ज्योग्जीवति महान्प्रजया पशुभिर्भवति महान्कीर्त्या न कांचन परिहरेत्तद्व्र-
तं इति वेदांत विन्न किं ॥ स्वीय संभोगानंभक दैववश संपन्नोपितांगनासु मध्ये
कांचनेकामपि नपरित्यजेत् एतद्व्रतमित्येतदर्थक वेदांत विदेव त्वमिति भावः।
तस्मान्मां द्रष्टुं त्वमर्हसीत्यन्वयः। ननु एकपत्नीव्रती पुमान् योषितं पत्न्यायां एकाम
पि योषितं अभिध्यायीतेत्यर्थको योषितमभिध्यायीतेत्यप्येको वेदांतः। यो
विप्रेंद्रः॥ एतद्वेदांत विन्न किं इत्यत आह ॥ वेदांत विदिति। यो विप्रेंद्रः द्विजनाजः
उक्त वेदांत विन्न किं उक्त वेदांत विदेव ॥ कथं तर्हि तस्य सप्त विंशति नंगना
नामिति भावः। तस्य स्वीय संभोगानंभक दृढदैव हीनोत्तम स्त्री विषयत्वादि
त्याशयः। इत्युन्नेयानुयोगस्य गूढोत्तरं ॥ यद्वा अवहित्थे वाले अविलंब
विहानाय तथैव समीपमागतं दृष्ट्वा विश्रंभ विहानाय तथैव समीपमाग
तं दृष्ट्वा विश्रंभ विहान विनोधितौ लज्जामानौ विहायाधिकमाह्वानमपि
मायाहि दूनं मत्समीपमायाहीति कृतं। तदुपनि अहो अप्रयत्नोपि महान्दैवा
नुग्रहो कुंतलामतः संगः। इतोपि कुत्रचानाहान विहानाद्यनुरूप्यं संपाद्य
विश्रंभं विनामीति निगर्वेणापि पृच्छति मुनौ तदजानती मुनिनयमाह्वान
मात्रेणानंद इतीर्ष्यामानांतनमनुप्राप्ता या उपनिबद्ध प्रश्नस्य साकूतं गूढो
त्तरं कुशलं तस्या जीवति कुशलं पृच्छामि जीवतीत्युक्तं पुनरपि तदेव कथय
सि मृतां न कथयामि यास्वसितीतिवत्। अस्यां योजनायां प्रथम योजनाया
मुक्तोर्थोनुगुणः आकूत भेदमात्रं विशेषः॥ एवं जल्पतमिति॥ जल्पति
र्जल्पनं भावे क्तिन्। एवं जल्पतिर्यस्याः सा तथा तां॥ त्वयि भोगं करोमि चेत्यु
त्तन पर्यंतं पूर्वोक्तार्थोनुगुणः। स्वगूढ प्रलोभनादत्यंत कामपराधीनेनैव
मुक्ता प्रार्थ्यमाना ऽस्मिन्माधवे स्वाभिमत नियम निर्बंधार्हतां निश्चेतुं। आः
किल वनवनिता षट्कर्महा कुंतला नाम्नी कुलटा। मंत्रौषधादिना वशीकृत्य बालं
माधवं ब्राह्मण्या द्धं सयामासेति पुनंदनादयो ब्राह्मणा मह्यं क्रुध्येयुर्नाहेपि न्य
वेदयेयुः सोपि मह्यं कुप्येत्। अतो यद्यपि स्वैरिण्यापि मया न प्रलोभनादिकृतं
प्रत्युत रुदितं शोचितं परिदेवितमुचितमुपदिष्टं स्मानितमनिष्टं फलायि
तंच एवमपि अनिवर्त्य बलात्कारेण कुक्कुट वृत्त्या दिना बुभुजे। भोगमित्यंतेन।
स्वाभिमत निर्बंधे स्थापयति। अद्य प्रभृतीत्यादिना उपाश्रित इत्यंतेन।
अद्यकृत भोगमानभ्य त्वं मे पतिः॥ अहं तव पत्नीव। तस्मान्मामाति यन

भ.पु. त्वां च अहं नाचयनामि भूतले यावज्जीवं। पित्रायत्नं विना मप्रत्य वें.मा.
भिज्ञातार्थमाह ॥ त्यजेत्यादिना ॥ गोमांसं। एकादश्यामन्नं तस्य भक्षणं ॥ १
किमुतान्य (न्य) व्रतानां कामक्षय कानणामिति भावः ॥ यथा गोमांसमुक्तमं
स्यात्तथा भक्षेत्सर्वा दुष्कार्योप पत्तिः ॥ वनं गोमांस भक्षण मित्युक्तेः। म
द्याय हितं मद्यं तच्च तत् उदकं च। तक्र्यादि नयोदकं ॥ चंडालत्वं। चंडालत्व
कर्मणोऽनाचानाय पर्याप्तत्वं ॥ सर्प गिनिं शेष गिनिं ॥ इत्यापातार्थे द्विती
या योजना ॥ कदाचिद्विप्रपुत्रस्त्वित्यानभ्य तत्संग पनि मोहित इत्यंतस्य
ध्यात्मार्थे इयं योजना तृतीया ॥ तथाहि ॥ अत्रापि अनुगुणः पूर्वोक्तार्थो
न लिख्यते ॥ अतानुगुण्ये पुनरर्थांतरं लिख्यते ॥ अजोह्येको जुषमा
णोऽनु शेते इति श्रुतेः ॥ मनसैव पुरे देवः पूर्वरूपं विपश्यति ॥ अनुमी
मासते पूर्वं मनसा भगवानज इति भागवत वचनाच्च तत्र भगवान्म
हानुभावो माधवः स्वस्यानादि संसारापादित चंडाल तरुणी संभोगानंभ
क प्रारब्धं कर्म स्वीय तपः प्रभावेनाध्यक्षीकृत्य तत्परिपाकस्य जन्मां
तरेऽनवसन दुस्थतापा विज्ञानात्। इहैवावश्यमनुभोक्तव्यमिति नि
श्चित्य मुख्यासंभवादमुख्य या दिवानत्यात ल्क्षप यामीति दिवासंगमे
च्छ दित्याह ॥ कदाचिति ॥ दिवासंगस्य श्रुतौ निषिध्यत्वात् तत्प्रति निधि
त्वं ॥ धर्मस्वरूप चित्रत्वाद्यो यो देव मनोगतः। स एव धर्मो विज्ञेयो न
ह्येते लोकसम्मता इत्येतन्मनोगत मित्यनेन सूच्यते। एतेनेतन रूप
वन्ति वन्त्वा विमृश्य प्रावृत्तिनिति ध्वन्यते। भामितीति ॥ भामः प्रण
य कोपः वनकूट घन व्रतं। वनितां जनितात्यर्थानुरागां ॥ वनिता
जनितात्यर्थानुरागायां च योषितीत्यमरः ॥ यद्वा केशवेऽन्यथाबुद्धिरू
पां तदुक्तं केशवे त्वन्यथा बुद्धिः सैव स्त्री संप्रकीर्तिता ॥ जुष्ट्वा योषिदित्युक्ता ॥
वनवाद्वनितेति चेति। एकादश तात्पर्ये चतुर्दशाध्याये। द्रुम मूलगां संसारानु
न्त शाखलानेक मूलस्तंभाय मानानेक स्थूल शरीर प्रकृति भूत लिंग शरीरात्म
क द्रुममूला बिद्याश्रितां ॥ अयं भावः ॥ बुद्धिश्च पत्नी सा द्विरूपा स्वर्गे प्रदु
ष्टा चैकाद्युपना सुष्टु रूपा इति ब्रह्मांडे गारुड वचनात्। तथा दृष्टा मयेत्युपे
क्षक एको दृष्टा हमित्युपरमत्यन्या सति संयोगेपि तयोः प्रयोजनं नास्ति
सर्गेऽस्याः ॥ रंगस्य दर्शयित्वा निवर्तते नर्तकी यथा नृत्यात् ॥ पुरुषस्य त
थात्मानं प्रकाश्य निवर्तते प्रकृतिः ॥ प्रकृतेः सुकुमारतरं न किंचिदस्तीति
मे मतिर्भवति ॥ या दृष्टास्मीति पुनर्न दर्शनमुपैति पुरुषस्येत्यादि यत्कि

भ.पु. मत्सांख्य वचनाच्च स्वभर्तृजीवस्य बहिर्मूर्त्या स्वात्मानमपदर्श्यान्तर्धायैव वैं.
भर्तारं संमोह्य पिशाचवेतन सदृशं त्वपि माधवकृततपः प्रसन्नस्य हृनेनिच्छ १
याल्पेनैव कालेन कर्मापादित स्वापेक्षितया वन्तृप्ति भोगपनि समास्याक
र्षक्षयादनृतमुखात्तु बहिर्ध्वं डाल तनरुणी मूर्त्या एकांशेनावतीर्णा स्वगुणा
ध्यादिकादि दुष्टप्रकृतिरूपा मूला विद्योपोद्बलिता दुर्बुद्धि नामिका जीव
कनिष्ठ भार्या कुंतलेति भासते ॥६॥ तां दृष्ट्वा मोहित इति ॥ दृष्ट्वा ॥ अमोहित
इति च्छेदः। तां योषित्तमस्या (म्या) त्ममायां दृष्ट्वाऽमोहितः सन्। दृष्ट्वा क्लिन्न
मना भूयेत्यस्य श्लोकस्यान्वयः ॥ ब्रह्म निर्णय मिति ॥ हे माधव तव पृकृ
त प्रारब्ध संक्षयायेयं नालं दिवानतिनपि त्वन्नयानतिनिति बोधनाय कुंत
लां दर्शयामास हरिः ॥ अतो न यास्यन्तिं संपादयामीति ब्रह्मणो हृने निर्णी
यं संकल्पात्मकं चिंतयन् मीमांसयन् स्वभार्यां सुबुद्धिरूपां जेष्ठां चंद्र
लेखां दृष्ट्वा बलीवलीयसि केवलमीश्वरेच्छेति कारुण्येन क्लिन्नमनाः
साश्रुनयन इति यावत्। भूय भूत्वा स्वभार्यां स्वेन सह मुक्तिभागिनीं
प्रत्युवाच उक्तप्रतिकूल वचनमुवाचेति। स्मेनेणेति। प्रारब्ध कर्मणा मा
तामहेन हरीच्छया मातामहाच्च धृढ निरूढेन सावहित्था स्वजन
नी दर्शनमात्रेण सद्योजातेन दुष्पुत्रेण ज्येष्ठेन दुष्पुत्रेण कामेन हृतं अ
पहृतं चेतनं चिन्मूल धनं यस्य स तथा ॥ अथ कुंतला ॥ स्वापनाधाभि
व्यक्ति निर्भीकं धृष्टं पतिं ॥ अधीनापि स्वयं कर्मणा स्वजनकेन स्वज
नन्या हरीच्छया स्वदर्शनमात्रेण जातैः कामक्रोधलोभमदादिभिः स्व
पुत्रैर्दृढमागृह्य सुबुद्धिसद्बी संभोगचिट्ठं चिनागतं आक्षिप्य नादित्वा
देवानाक्रुश्य विलप्य अनर्थं स्मानयित्वा पलाय्य च खेदयति ॥ समीपस्थ
मित्यादिना चक्रे चंडालकन्यकेत्येतेन ॥ किं मां पृच्छसीत्यादि त्वमर्हसीत्यं
त माक्षेपः। किं शब्दस्याक्षेपार्थत्वात् पापिष्ठां सर्वपापमूलां। व्यभिचान
कुलोद्भवां। अविद्या वंशोद्भवां। अविद्याया अर्थ व्यभिचानात्। अंत्यजां
त्यजयोर्जातां अजाजयोरुत्पन्नां। सुनामांसाशनीं सुनाः हृनेर्गुणाः मां
सो मादृतात्मानरूपत्वा न्मांसो हरिः ॥ तावश्नातु शीलमस्या इति तथा तां
निर्गुणवादेन शून्यवादेन च विशेषण विशेष्यो भयग्रासिनी मिति या
वत्। सुना हृनेर्गुणा प्रोक्ताः ॥ मादृतात्मानरूपत्वा न्मांसो स्थिता सतां स्थिनां
एतैर्नाम भिनद्विष्टो भगवान् पुरुषोत्तम इत्यादि वचनात् ॥ स्वगुणाध्यादि
कालेकापनमाध्यादिकापनेत्याद्यन्केश्च। खलां। दर्विषय विकिरणस्थानां ॥

भ·पु. मध्यदेश निवासां। नित्यं संसार्य वियोगिनीं। विदांत वित्यः सत्सपत्नी ब्रह्मवि वि वें·मा
धाध्यूढः। मद्दर्शने तस्याः कोपो भवेदिति भावः। इत्येवमुक्ते त्वानभ्य तरुणाक्ष १
ण प्रभेत्यंतं नोदनं। दुर्बुध्विनरूपा प्रजनोदत स्मिन्वाने स्वपुत्रैश्च समन्विता सेति
गरुडवचनात्। सपत्नी प्राबल्येन चिन विनष्ट दूनतया पतिं वृष्ट्वा क्वनोदिति भा
वः। सपत्नीजनक यत्ता दिदेवान् कर्मबंधूना क्रोशति॥ वनौकस मित्यादिना
पाप संगादित्यंतेन॥ अनादि संबंधामपि मां चिनं वियोजितवंतो यूयं कि
मिदानीं तनेन फल्गुना प्राणहनिनाज दंडनांतनीयक भोगकल्पेन भोगेने
ति विनधानुध्यानं॥ विलापे त्वानभ्य स्वर्गं गमिष्यती त्येतं शोकार्त बाक्य
रूपं परिदेवनं॥ अनादित आत्मसंश्लिष्ट प्रकृति रूपाया स्तव कुतो विश्लेषः॥
प्रत्युत तव सपत्न्या ज्येष्ठाया एव द्विज जन्मनि तत्रापि गायित्री गर्भजनन
मानभ्य यावज्जीवं क्वाचिकः॥ नवतु संभोगाकुशल तिर्यगत यावज्जन्मसु याव
ज्जीवं संभोग कुशल नन जन्मनि अपि शूद्र चंडाला घद्य जन्मसु यावज्जीवं संश्लेषः
एवं सति कुतो नोदनं कुतश्च देवान्प्रत्याक्रोशः कुतस्तनांच परिदेवन मित्यतस्तव
ज्येष्ठ पत्नी जनकेन गर्भादानादि कर्मणा संस्कृतेन तीक्ष्ण दंडेन ताडिता भीता
सूक्ष्मदेह एव निलीना असं॥ ननु स्थूल देह पर्याप्ते त्याह॥ शनीन मित्यादिना
ननु गर्भादानादि संस्कान कर्मणां जडत्वान्तेभ्यः तास्याः का भीनिति चेत्। तद्दे
वता ब्रह्मादयः ता सपत्नी बंधव स्तेभ्यो भीनिति ज्ञेयं गर्भादानस्य ब्रह्मा॥ ननु
गर्भादान मानभ्य यावन्न प्रसवः तावद्वै जिके हीन सा भि संबंधात्वद्बंधूनां नक्ष
सीन्नामवसन संभवान्तदा कस्माद्भीनित्यत आह सीमंत मिति॥ तद्देवता धाता॥
तदुपरि सूत्यां का भीनित्यत आह॥ दशम इति॥ यदेति शेषः॥ यदा प्रसूता तदैव
जातकर्म तत्कर्म देवता मृत्युः ततः षण्मास पर्यंतं मम सर्वथा नावकाशः। प्रधा
न वायु सन्निधानात्॥ तदुपरि अन्नाशनादि नोच्छिष्टादि संपर्कान्न भीनित्यत
आह॥ अन्ने त्यादिना॥ अन्नप्राशनस्य सविता॥ चौलस्यांते प्रजापतिः॥ उपन
यने इंद्रः अध्यामेधेच॥ विवाहस्योभयत्राग्निः। तदुपरि साक्षान्मृतिमत्याः
सपत्न्याः संबंधो क्वावकाशो मम। तज्जनकस्य कर्मणो भर्त्रैक कर्तृकत्वेन स्व
गृह एवा वासो जातः॥ शम दम विनाग विवेक ज्ञान भक्त्यादयः अभूवन्नेवं
सपत्न्याः प्राबल्ये जाते क्वावकाशे ममेपि विलापः॥ तदुपरि हनेः महद्भय मि
त्याह॥ कर्णाविन्त्यादिना॥ एतेन हने भीनिभावः। भवतु तदनु सनणं तव किंन
स्यादित्यतो मद्देग कृत दुष्कर्म शतीनिभिः दुर्जीवै विनोधात्त संभवती त्या
ह॥ अवाच्य वचने त्यादिना॥ आपाताऽर्थः स्पष्टः॥

भ॰पु॰ अध्यात्मार्थस्तु ब्रह्म सर्वशब्दवाच्यमिति वचनेन। सुरामांसाशनेनैव॰ वे॰म
मायावादे गुणग्रासेन शून्यवादे विशेष्यस्यापि ग्रासेन॥ व्यभिचानेति॥ १
शुष्कहेतुवादे व्यभिचान कथाबाहुल्यात्॥ पादौ॥ दुष्टनाधांत मूलत्वे
नाभिमत श्रुतियुक्ती॥ गोवधात्। सच्छास्त्र वधात् कनौ सच्छस्त्र मोदना
दुःशास्त्र प्रसादनोन्तन युक्ती॥ क्रूनौ॥ कठिनौ॥ एवं बहुखेदेपि यतोधृ
(धृ)ष्टो तस्त्वदंगसंगे दैवानुगुण्यं हनीच्छा ऐहिकामुष्मिक लाभश्चास्ती
त्याह॥ त्वदंग संग मित्यादिना॥ त्वदंगसंगो यस्माद्दैवकृत मेऊनात् नस्तया॥
यज्ञोपवीतं॥ ब्रह्मसूत्रं त्यज॥ कंठे बाचानधानपेत्यर्थः॥ शिनः उपनिषदं।
दैवयोगेन दैवकृतः योगः संबंधो येन तेन कर्मणा सुकृतेन॥ ५॥
यद्यप्यध्यात्मार्थोदिगमे मम मंदबुधे र्विना श्रीनिवास – प्रेनणमन्यथा शन
ड्गो बास्ति तथाप्यात्मशक्ति समं दिङ्मात्रं सूचितं॥ नद्यपाने पानावाने
तिमि तिमिं गिऊ विहाने तीनोपांतेन चन्तति किं निश्चिंतश्चिलचिमः॥
अन्न ममोपलब्धं किंचिदुपदंभक मुदाहियते माधवं गत पाप्मानमज
मिऊं यथा हनि निसुक्त दृष्टांतेन॥ अयं माधवः॥ पनम प्रसाद विलंबापाद
कानभीष्ट प्रानब्धस्या विलंबेन भोगायैव अनेक जन्मापादित हनिचन
णानाधन सच्छास्त्र पनिशीलनादिना प्रसन्न हनिप्रसादेकांशेन बहिर्मु
र्त्यो जया मिऊितो नतु ननकयातनापादक पातकयुक्तः॥ पातक वदाभास
मानत्वेन यद धर्माभासाचनणा व्यवहितो-तनं लब्धपनम प्रसादत्वात्।
अजामिऊवत्। इत्यनुमान सूचनात्॥ अजाया स्वात्म संश्लिष्टाया मिले
मीलनं ज्ञानं यस्ये साऽजामिऊः॥ अजया मिऊो मेऊनं यस्य स तयेतिच॥
अजस्य हनेः मेऊनं संबंध विशेषो यस्य सोजमेऊ इतिच विवक्षितं। तथा
च ब्रह्मांडे स्त्रीपुंस साधानणचेतन भार्यात्वेन भार्यापन र्याय मालिनी नाम
ग्रहणं॥ किंच नानार्थ शब्द संदर्भः॥ अपिच गनुडपुनाणानुगुण्यं॥ तथा
साधानण चंडाल तरुण्य संभाव्यमान हानाद्यत्यथानुपपत्तिश्चेति न
किंचिदेतत्। इति सर्वं भाव्यं॥ ६॥ एतादृशेन पनम (पनम) पनिशुधेन
पुण्य देहेनैतादृशस्य मम देहस्य संगः संबंधः। कथं प्रशस्यते न कथं
चिदपीत्याक्षेपः॥ नो गिणः। देहस्थं माहात्म्य मिव दोष महत्ता मिव म
मापि देहस्थं माहात्म्यं। प्रति वचनं अनिर्वाच्य वचने अस्या इमां जिह्वां
धिग्धिगिति जनैः सदा दह्यते यथाक्रमं सुनापानेन मांस भक्षणेन अ
धनोत्तने जठने गुल्मतां प्लीहकुहनतां॥ शिथिली कृतो बधनी कृतो

भ·पु· पञ्चाणसदृशौ। किणीकृतौ॥ अत्रं पुनी तद्वुल्यतस्तु प्लीहा पुंस्प वें·मा·
थ वस्न सेसमनः॥ बहुकालचीर्णाऩभीष्ट प्राग्ध्य पुण्यसामर्थ्य १
प्रादुर्भूतं। भोगेन प्राग्ध्य क्षयकरं शुभावहां पद्मावती कल्याणोदर्कं
दैवेन योगेन। अदृष्टोपायेन॥ यदृच्छया वा हरेः प्रसादाल्लब्धेन पु
ण्येन हातोन्तन भाविना मुक्तावानंदातिशय हेतुना प्राग्ध्य विलंबा
सहिष्णुनाभीष्ट पुण्येन लब्धं अत एव महापुरुषार्थ हेतुं मन्ये
इति शेषः॥ जनकादि गौनव बंधतं कृत्वा मामेति उक्त्वा क्षोभमावा
यां संचलत्यां॥ मम भूतके तिष्ठेति चंडालानां भाषाक्रमः॥ काल
पाशेन॥ मृत्यु पाशेन। यंत्रिता सर्वती मनणामदर्शनं जगाम॥ का
मरूपित्वादिति भावः। अत एव सर्व भवनं भवतं भवतं॥ कदा
चित्॥ अभ्रमन् सा यत्र कुत्र वा गत्वा मृतेत्य भ्रांतः॥ कदाचित्॥
विभ्रमन् मां विहाय अन्यं जानं स्वीकृत्य कस्मिं श्चिद्वने तिष्ठ
नास्तीति भ्रांत इवाचनत्वासेति शेषः। वस्तुतस्तु नयता॥ अपनो
क्षज्ञानित्वादिति भावः॥ तद्राष्ट्र वासिनो राजानः॥ दैव योगेन
सुकृत पनिपाकात् वनादृस्य यात्रार्थं अहि पर्वत मनुजग्मुः॥
तान्महीपतीन्। मार्ग मध्ये माधवोऽकस्माद्ददर्शेत्यन्वयः॥ भ्रमन्ने
वेति॥ तदुच्छिष्टान्न भोजनः। तस्य राज भोजनस्य उत् ऊर्ध्वं
ध शिष्टं नंधून स्थाल्या यव शिष्टं अन्नं तस्य भोजनं यस्य स तथाऽ
त एव भ्रमन्नेव कुत्राप्यनव स्थितः सन्नेव तैः सार्धं कर्मणा॥
बार्हस्पत्य कुशध्वज जन्मानभ्य साक्षात् धनये नमात्मक स्वकन्या
दातो वृश्यक तपः कर्मणा समृद्धेन दैवयोगेन देवः श्रीनिवासः
तस्य संबंधी दैवः स चासौ योगः प्रसाद रूक्षण उपायः तेन सर्प
गिरिं प्राप॥ नचैतत्पूर्व विरुद्धं॥ माधवस्य मित्रांश शुच्यावतान
भीष्मकत्वो न्नयतादिति वाच्यं॥ देवानां सां रांत्वा कुशध्वजस्यैव मित्रां
शत्वोन्नयनात्॥ अत्रेदं बोध्यं॥ प्रथमः कुशध्वजः॥ कुशकेतुः द्वितीयः॥
भीष्मकः तृतीयः। माधव श्चतुर्थः। तत आकाशराज इति। इयं कुंतल
भूला विद्या गोपालस्य प्रति द्वंद्वी दैत्य इति ॥१८२॥ ते राजान इति॥
भक्ति शमोपेताः॥ हरि भक्ति पूर्वक भगवन्निष्ट बुध्यः॥ कपिल संहि
के तीर्थे स्नात्वा॥ आदरात्। पितृ भक्तितः। वपनं चक्रुः कारयामासुः॥
अंतर्णीत णिजर्थः॥ ते॥ कुशली कृत शीर्षका॥ राजंतश्चते नृपाश्च राज
नपाः

संकुलिर्वा। पदेति शेषः॥ यदा पिंडदानं। पिंडानां दानं निर्वापो यस्मिन्त
त्पिंडदानं॥ चतुष्पार्वणकं तीर्थश्राद्धं अकुर्वन्तदा माधवः॥ तुम इदानीं।

अनित्यत्वाच्छ्रीनाणां कालपाशेन यंत्रिता॥ जगाम
मरणं राजन् कुंतला तीरकुंतला॥ तथा विनहितः
श्रीमान्माधवो दुःखभाजनः॥ चनित्वा भवनं सर्व
मभ्रमन्विभ्रमन्निव॥ अकस्माद्दैवयोगेन नाजानो नाष्ट्र
वासिनः॥ यात्रार्थमनुजग्मुस्ते वनाद्दस्याद्रि पर्वतं॥
मार्गमध्ये ददर्शा माधवस्तान्महीपतीन्॥ भ्रमन्वै
वायनेः सार्धं तदुच्छिष्टान्न भोजनः॥ प्राप्तस्सर्प
गिरिं राजन् दैवयोगेन कर्मणा॥३८२॥ ते राजन
स्तत्र गत्वा तीर्थे कपिलसंज्ञिके॥ स्नात्वा भक्तिशमो
पेता वपनं चक्रुनादरात्॥

आत्मीयं द्रव्यं नास्ति। पृथिवी पतिः॥ सर्वस्य पिता। पृथवी माता। पितृ
धनं पुत्रो गृह्णी (उद्दिश्यादिस्यनुशासनात्। यदन्नः पुरुषो भवति तदन्ना
स्तस्य देवताः इति श्रुतेः पृथिवी चान्नं तत्साध्यं पार्वणश्राद्धं। अन्य
केपि पातित्य शंकया श्राद्ध शिष्टान्नं न ददति॥ अतो मृदैव सर्व
साधानणी मम द्रव्यादीत्यादि विशेषबुध्या मृदा पिंडानि चक्रे पृथि
वीपते इत्यनेनायमर्थः सूच्यते॥ शतानंदः संक्षेपेण तीर्थमाहात्म्यं
वदन् प्रकृतमनुसरति॥ दैवादिति॥ राजन्। विधिवद्यात्रया न्यायोपा
र्जित चर धन पुत्र मित्र कलत्र बंधुजन दैव बलादि संपदा शोभमान
नरः॥ भयतः॥ संसार भयतः भक्त्या च श्रीनिवास भक्त्या च। तीर्था
वगाहनं पिंडदानं पार्वणं तीर्थश्राद्धं च कुर्यात् च चेत् तु विशेषेण
मुक्तिः। स्वस्य स्वपितॄणां च ब्रह्मप्राप्तिः भवति॥ तत्र न संशयः। तदे
वानुषज्यते॥ तस्माद्दैवदेति लभ्यते। यदा अराजन्। विधिवद्यात्रया।
आपन्नतया अशोभमानः। नरः॥ तदा दैवात्॥ विद्या वि[illegible]तादि
लिप्सा वशादन्यत्र गच्छतो भाग्य वशाद्वा॥ कर्मणा वा॥ कर्मकानीय
पथतादि कर्मणा वा। अपि वायोगतः॥ मित्रस्नेहात् पौरुषाद्वा्यमा
द्वा गच्छन्नरः भयतो भक्त्या च यथालाभं स्नानं यथा लब्धेन वित्तेन

भ·पु· पिंडदान मात्रंच कुर्याच्चेत् तदनु नृपा मुक्तिः भवति शिष्टं पूर्ववत्॥ वें·मा·
योग सत्त्वहनो पाप ध्यान संगति युक्तिषु॥ वा विकल्पोप मानयोः॥ १
यद्वा दैवात्॥

माधवः स्वपमभ्येत्य वापयित्वा शिनः स्वकं॥ पिंड
दानमकुर्वंस्ते श्राद्धं राजन्नृपास्तदा॥ माधवस्तु
मृदा चक्रे पिंडानि पृथिवीपते॥ दैवाद्वा कर्मणावा
पि योगतः पौरुषादपि॥ भक्त्या च भयतो राजन्न
स्तीर्थावगाहनं॥ कुर्यात्पिंड प्रदानं तु मुक्तिः तत्र न संशयः॥ ७६॥

आतिवासानुग्रहात् वा तथा कर्मणा पूर्वार्जित पुण्यकर्मणा॥ तथा यो
गतः याग्य कानक ग्रह योगतः॥ पौरुषाच्च तेवनेन यात्राकरणे शरीन
सामर्थ्यात्॥ भक्त्याच भयतो राजन्नः उक्तं स्नानं दानंच कुर्यात् तु
कुर्यादेव॥ तत्र मुक्तिर्भवत्येवेति निश्चयान्न संशय इत्यर्थः॥ ७६॥
प्रकृत मनुसरन्नाह। मृत्पिंड मिति॥ अयं दैवात् कर्मणा योगतः
पौरुषात् भक्त्या भयतश्च पुनातने पुनाण प्रतिपाद्ये। पुण्य क्षेत्रे स्ना
तः विप्रः मृत्पिंडं कृतवान्॥ अतो विप्रः विशिष्टेषु प्रकृष्टः। न केवल
मेतावन्त समस्त पितरो मुक्ता इत्याह॥ मृत्पिंडदानेनेति॥ पितामहा
श्च॥ चः पितृ समुच्चायकः बहुवचन माद्यार्थे पितृ पितामहाद्याः
सर्वे पितरः मुनवैनिशासनात्। वामने चतुर्थेऽध्याये दूर्वाससे तत्र
स्नातास्तु पाप पुरुषा योषितोऽमले सर्व पाप विनिर्मुक्ता ब्रह्मलोकं
प्रयांति वै इति ब्रह्मोपदिष्ट शिवोक्त मुनवैनिशासनादितिच॥ ७८॥
प्रभात इति॥ प्रभाते विमले। सुप्रभाते। हे राजसत्तम साधुराज श्रेष्ठ
राजानः गिरिश्रेष्ठं शेषाचलं मस्तक पर्यंतं तेवनेन समारुह्य॥ तुर्हे त्व
र्येयतः सपुत्रा सबांधवास्तेऽतस्ते भिक्षित्वा पुनर्तो गंतुं तत्र स्थिता
इति शेषः॥ ततः सपुत्राः। सबांधवा जातास्ते भिक्षिता इति यावत्।
तेषां महात्मनां॥ समासांत विधेन नित्यत्वा द्वाद्वा मिति माधु······ द्वा.
अनु पश्चात्। द्विजो माधवोपि शेषगिरिनाप तत्र तत्र तस्मिन्त
स्मिन्पर्वत तले पनस्पनं सभाजयंत इति शेषः॥ अस्य पनस्य सप
त्नोन्यो राजा तस्याप्ययं पनो राजा आसन व्यजन वीजन प्रीति सं
भाषणादिभिः स्वस्व साध्य सजातीय प्रतिविधि क्रियाभिः प्रीत्या

 सेवयंतः सर्वे राजानः विश्रांताः ॥ श्रम विगमं कर्तुमुपाक्रांताः ॥

मृत्पिंडं कृतवान्विप्रः पुण्यक्षेत्रे पुरातने ॥ मृत्पिंड
दानेन पिता मह्यश्च मुक्तिं प्रयाता मुनेर्वै निशासनात् ॥ १६८ ॥
प्रभाते विमले प्राप्ते राजानो राजसत्तम ॥
समारुह्य गिरिश्रेष्ठं सपुत्रास्तु सबांधवाः ॥ १६९ ॥
तेषामनु महाराज्ञामापशेषगिरिं द्विजः ॥
विश्रांताः सर्व राजानः तत्र तत्र परस्परं ॥
सोपि तस्थौ महाराज माधवो गिरिमस्तके ॥
भूधर स्पर्श मात्रेण तदघं पर्यकंपत ॥ माधवस्या
भवत्कष्टं यथा मक्षिक भक्षणात् ॥

आदिकर्मणि क्तः कर्तरि चेति क्तः ॥ सोपि प्रकृत प्रतिपाद्यो माधवोपि गिरिशिर
सि तस्थौ तस्थितवान् ॥ भूधर स्पर्श मात्रेण ॥ गिरि संबंध मात्रेण ॥ तदघं ॥ त
च्च तत् अघंच तदघं ॥ आपिता भुक्त सुरा मांसाद्यघ द्रव्य परिणाम रूपं व
साकल्पं दुर्गंधि नीलं किट्ट द्रव द्रव्यं स दुर्जीवं अकंपत ॥ स्थानाच्चलितमभूत् ॥
ना भिदेश मातीतु मिति यावत् ॥ ततः यथा मक्षिक भक्षणाद्धेतो र्नरस्य कोष्टे
संकटं भवति तथा माधवस्य कुक्षौ कष्टं प्राणसंकटमभूत् । नाभौ षट्कोण
मंडल मध्यस्थ नीलवर्ण वायु बीज वाच्य प्रद्युम्नानुगृहीतेन दक्ष नासापुटे
पूरकरीत्या पूर्ण वायुना निर्जीव मभूदिति यावत् ॥ ततः चंडाली संग संभवं
तत्पापं पूर्वोक्त निर्जीव मघ द्रव्यं वमन्नेवो द्विजन्नेव प्रजज्वाल । पर्वत सनाम
क नागवायुना तद्रूद्र प्रदेश मारोप्य त्रिकोण मंडल मध्यस्थ रक्तवर्णाग्नि
बीज वाच्य संकर्षणानुगृहीतेनोक्त वायु प्रज्वलित तदुपोटोर्य जातवेदसा
प्रजज्वालेति यावत् ॥ ननु सतीव यावच्छरीरं ज्वलितं नेत्याह ॥ मद्यपापं
वृति । सुरा मांसाशनोद्भवं । मद्यपापं उक्त मेजाद्य द्रव्यं प्रजज्वाल निःशेष
मस्मी भूतमभूत् ॥ न तु निज शरीरं ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ आपीत घृतो घट आपक
निक्षिप्तो ज्वलन्निः शेष दग्ध तन्निकृष्ट मात्रो यथा पुनारूप मासाद्य निजरू
पेणाव तिष्टते तद्वदघ द्रव्य मात्रं प्रज्वाल्य यथा पूर्व रूप मापन्नो माधवः ॥
शिरसि वर्तुल मंडल मध्यस्थ वरुण जीव वाच्य वासुदेव प्रेरितो वरुणो म
च्छरीर मापाद तल मस्तकं तप्त ममृत वृष्ट्या शीतली करोत्विति ध्यायन्

भ·पु कुंभकेतस्थाविति॥ तथाच ब्रह्मांडे षष्ठेऽध्याये तस्मिन्नेव क्षणे तस्य वें·मा·
शरीरमपि तस्तथा आपादचूडं जज्वाल तदद्भुतमिवाभवत्॥ तत्तस्य १
पापं जातं च भस्मीभूय क्षणांतरे॥ कृत्वा घटघटा शब्दं पतितं धरणी
तले जाज्वल्यमानो विप्रोपि ब्रह्मतेजोभिरंजसा॥ रराज विगते तस्मिन् शर-
दीव दिवाकरः। शरदीव दिवाकर इत्यनेन सूर्यस्य मेघपटलमिवाऽस्या
पि दूरेऽघमाच्छादनमिति सूचितं॥ वस्तुतस्त्वयं दिवाकरः। तत्र किं
चित्रं। तस्य दुर्गंध धूमेन। तस्य दुर्गंध्याद्री पेंधनाग्नेः धूमेन वासिताः॥
उद्बोधानागतानु भवजन्य संस्काराः॥१८२॥ तद्भाववेदिन इति॥

वमन्नेवाथ तत्पापं चंडाली संगसंभवं॥ प्रजज्वाल महत्पापं सुरामांसाशनोद्भवं॥ तस्य दुर्गंध धूमेन वासितास्सर्वदेवताः॥१८२॥ तद्भाववेदिनो देवा ब्रह्मरुद्रपुरोगमाः॥ विमानानि विचित्राणि भास यंतः समागताः॥१८३॥

तस्य माधवस्य। भावं। भूधनस्पर्शमात्रेण स्वोदर्याग्नेः विशेषतोऽभि
व्यक्तेन भूधनात्मक शेषांतर्गतेनाऽसाधारणेन संकर्षणात्मकाग्नेः ध
नाग्निना प्रज्वलितमिदं शरीरमसाधारण जलामृत वृष्ट्या तर्पयेदिति
भावं विदंति तच्छीला इति तद्भाववेदिनः१ यद्वा माधवस्य भावं स्व
रूपोत्तमत्व लक्ष्मी पितृत्वादि योग्यतारूप स्वरूप तत्वमिति॥ निवृत्त
कर्मणा प्रवृत्ति लक्षण त्रिविध सत्तां विदंतीत्यादि पूर्ववत्॥२॥ अथवा
तस्य माधवस्य भावं अमुत्र राजजन्म२ अन्यो वा तस्याचलाधिष्ठित
श्रीनिवासस्य भावं। अस्य पुत्री जगन्माता जामाताहं जगत्पतेति भावं॥४॥
इतरे वा॥ तद्भावमिति॥ व्यस्तं समस्तंच॥ तद्दित्यव्ययं तस्मादित्यर्थे॥ य
त्तयतस्ततो हे तावसाकल्पेतु चिच्चवेत्समनः॥ यस्माद्भूधन स्पर्शमात्रेण
सर्वं तदघं दग्धमभूत्तस्मात्तस्य अत्राभिकाणि विकटे गिरिं गच्छ सदा
न्वये॥ शिनि वितस्य सत्वभिस्ते भिष्ट्वाचात्तयामसीति वेदवाक्यस्य
भावं अभिप्रायं इत्यादि पूर्ववत्॥५॥ भावस्सत्त्वा स्वभाभिप्रेय चेष्टात्म
जन्मस्वित्यमरः॥ तद्भाववेदन फलानि क्रमेण दर्शयति॥ विमानानीति॥
ब्रह्मरुद्रपुरस्सराः देवा इन्द्रादयः विचित्राणि विमानानि व्योमयानानि

भ·पु आकल्पतानि वादशदिशो वा भासयंतः समागताः संतः खगमार्गे वें·मा·
संस्थिता आकाशगंगामार्गे संस्थिता एव सर्वे तच्चरितं तस्य माधव १
स्य चरितं । भूधनस्पर्शो योद्ध लित ॥ स्वीय ब्रह्मतेजसा सर्वाघ दहन
लक्षणं कर्म देहांत प्रायश्चित्तरूपं । तदुक्तं स्मृत्यर्थसारे ॥ चंडालीं
बुद्धिपूर्वं बहुदिनं गत्वाऽग्निना मृतः शुध्येत् । इति । दृष्ट्वा माधव
स्योत्तमांगके शिरसि पुष्पवर्षाणि ॥ आकाशगंगामृतं मेघे कृत्वा
पुष्पैर्मालती कुंद मंदार मल्लिकादि पुष्पैः सहाकाशगंगामृत वृष्टीर्व
वृषुः सिषिचुः ॥ १८४ ॥ द्वितीयं तद्भाव विज्ञान फलमाह ॥ दृष्ट्वेत्यादिना ॥
सदेवैर्मिलित आगतः श्रीमान् पितामहः ॥ गत पाप्मानमजमेकं
वृत्तिर्यथा तथा गतपाप्मानं निष्पापं माधवं दृष्ट्वा विमानादवरुह्य ।
भो भो माधव केवलं गतपापोऽसि ॥ आत्यंतिकानिष्ट निवृत्तिमात्रा
अनया आत्यंतिक पापनाशित्वोक्त्याऽस्य त्रिविध सन्तापि सूचिता
स्वामितीर्थस्य निकटं सुखावनोहण प्रदेशं गत्वा स्नात्वा वनाद् बदनं
नत्वा अथ तज्जले । तद्भूतोदके देहं त्यज ॥ वाक्यादेनामंत्रितस्येत्यादिना
सम्मतो द्विर्वचनं ॥ संभ्रमाद्वा ॥

> खगमार्गे संस्थिताः सर्वे दृष्ट्वा तच्चरितं नृप ॥
> ववृषुः पुष्पवर्षाणि माधवस्योत्तमांगके ॥ १८४ ॥
> दृष्ट्वा पितामहः श्रीमान् विमानादवरुह्य सः ॥
> माधवं गतपाप्मानमजमेकं यथा वृत्तिः ॥

अथवा अहो मयि श्रीनिवासस्य पंगूपरि गंगाप्रवाहवन्महाननुग्रह
इति ॥ आनंदाब्धौ मग्नस्य माधवस्येंद्रियाणां बहिर्विलुप्त वृत्तित्वा
न्भ्रूडित्यभिमुखीकरणाय द्विरुक्तिः ॥ भो नाजेंद्रेति संबोधनं वा ॥
माधव प्रयागादप्यधिक पुण्यतीर्थजले कालप्राप्त देहत्यागो वेधः ॥
तदुक्तमादित्य पुराणे ॥ स्वयं देह विनाशस्य काले प्राप्ते महामतिः ॥
अगाध तोयराशिं च भृगोः पतनमेव च ॥ गच्छेन्महापथं वापि तु
षारगिरि मादनात् ॥ प्रयाग वटशाखाग्रात् देहत्यागं करोति च ॥
उत्तमान्प्राप्नुयाल्लोकान्नात्महत्याती भवेन्नन इति ॥ तोयराशिप्रवेशा
दित्यर्थः ॥ तृतीयं तद्भाव वेदन फलमाह ॥ महीपाल इति ॥ हे महीसन ॥

अ·पु अमुत्र भवांतरे। पांडवानां दौहित्र कुले जातस्तत्रापि सुधर्मस्य वें·मा
सुतो भूत्वा महीपालो भव ॥ तत्रापि तोंडदेशाधिपो भव। अथ रा ५
ज्यं प्रजाराशिं। अकंटकं। निरुपद्रवं। कुरु। प्रजाः परिपालयेत्यर्थः॥
राजभाव साफल्य हेतु राज्य पालनानंतरं।

> भो भो माधव राजेंद्र गत पापासि केवलं ॥ स्वामि
> तीर्थस्य निकटं गत्वा स्नात्वा च तज्जले ॥ वराह
> वदनं नत्वा त्यज देहं महीसुर ॥ महीपालो भवा
> मुत्र कुरु राज्य मकंटकं ॥१८९॥

हे वीर आनंदांतगामिन्। बार्हस्पत्य कुशध्वज। अस्येति शेषः। अस्य पर्वतस्य। दक्षिणे नारायण पुरे। अथ पद्मावती कल्याण मंगलं विरचस्व विशेषेण कुरु। तद्दिदृशं कल्याणमित्यतः चतुर्थं तद्विधान फल माह ॥ तवेति ॥ स्पष्टं ॥ भवेत्यादि सर्वत्र लोडाशीरर्थः॥ चतुरश्चतुराननं इति पदद्वयं अर्थभेदेन पूर्वत्रोत्तरत्र च संबध्यते अनेन पदद्वय सन्निवेशेनायमर्थो लभ्यते। चतुराननो ब्रह्मा ऐंद्री धार्मी वारुण्युदीची दिगनुक्रमेण महीपालता धर्मेण राज्य पालनं। दान धारा पूर्वकं मंगल देवता कन्या प्रदानं। वैकुंठ प्राप्तिश्चेवं क्रमेणैकैकेन वदनेनैकैको वर इति चतुरो वरान्। वरमिति समुदायैक वचनं वा। वरं वरान्। अस्येति संबंध सामान्ये षष्ठी। सांबिता मामिका माता दत्तं राज्यमिदं मम ॥ तद्धामित वैबाहं इत्यादिवत् ॥१९०॥

> पांडवानां च दौहित्र कुले जातोऽति कीर्तिमान् ॥ सुधर्म
> स्य सुतो भूत्वा विचरस्वाथ दक्षिणे ॥ नारायण पुरे
> वीर तोंडदेशाधिपो भव ॥ तव पुत्री जगन्माता
> जामाता च जगत्पिता ॥ भविष्यति महाराजश्च
> श्चाद्वैकुंठमाप्नुहि ॥ इति तस्य वरं दत्वा चतुरः चतु
> राननः ॥१९०॥

पंचम तद्भाव विधान फल माह ॥ तदेति ॥ चतुराननः चतुर्भि र्वदनै र्ददात्।

भ.पु. समुद्धिनन्। ब्रह्मा चतुनः॥ वेदव्याख्यान कुशलः। तस्येत्यनुषज्यते॥ वें
तस्य पर्वतस्य। वेंकटाचल मिति नामोत। नामापि चकान। उतात्पर्य १
विकल्पयोः। वें प्राहुः सर्व पापानि कटस्तद्दाह उच्यते॥ सर्व
पाप दहो यस्मात् वेंकटाचल इत्यभूत्॥ कट दाहे॥ आगमि
कोयं धातुः। धातवः पठिताः। पौत्र लोकागम स्थिताः इत्युक्तेः।
कलौ वेंकट शैलेति कथं नामेति नाज प्रश्नस्योत्तन माह॥ तस्मा
दिति। तस्मात्। सर्वपाप दाहात्। अयं वेंकटशैल इति लोके विख्यात
कीर्तिमान् अभूत्। एतेन संपत्सधन दिग्वत्स विद्यामूलत्वं सूचितं॥१९३॥

> तदा नाम चकानाथ वेंकटाचल मित्युत॥ तस्माद्वेंकट
> शैलोयं लोके विख्यात कीर्तिमान्॥१९३॥
> प्रभातकाले नाजेंद्र यः कीर्तयति भूधनं॥ तस्यपुण्य
> फलं वक्ष्ये श्रुणु नाजन् यथा स्थितं॥

एतदध्याय कीर्तन लेखन श्रवण फलान्युक्त्वा समूलतांच वद
न्नुपसंहनति॥ प्रभात इति॥ यो धीमान् प्रभातकाले प्रतिदिनं
काल्यकाले। सभानि र्भीको धीनः कीर्तयति धीनकंठेन गायति॥
तस्य गायंतः। यथा स्थितं। यथोचितं। ननु प्रनोचनार्थमार्थ
वादिकं फलं वक्ष्ये॥ हे नाजन्। श्रुणु॥ यथा श्रुत मिति पाठे
प्ययमेवार्थः॥ गंगा स्नान मिति॥ प्रति दिनं प्रभाते हिमादि
निर्भीकेण धीनेण धीनकंठेण। गंगां गायमानेन यक्रियते
गंगा स्नान। तत्पुण्य सदृश फलं॥ लेखने॥ एतदध्याय लेखने।
यत्रा सहस्रं। गंगा जनक कृष्ण प्रदक्षिणानुरूप यात्रा सहस्रज
पुण्य सदृश पुण्यफलं। कलशगत गंगा प्रदक्षिण साहस्रंवा।
यात्रा नाम प्रदक्षिणं(णं)। देवार्चनोत्सवे गत्यां यात्रा भोगादि
वर्जने इति कोशात्। पदे पदांतनं गत्वा करो चलन वर्जितो॥
वाचास्तोत्रं मनो ध्यानं चतुनंगं प्रदक्षिणं। लेखनमपि नथा॥
दृग्भ्यां दृष्टिर्मनो ध्यानं करे चलन वर्जिता। वाचा जल्पिर्द्धस्त
नाणां लिखनं चतुनंगकं इत्यंग साम्यात्॥ इति हयानं पर्यापदे
पदेशः स अस्मिन्नस्तीति इतिहासः॥ अधिकनणे घञ्।

भ-पु. पानं पर्यायपदेशः स्यादैति ह्य मिति हाव्ययं ॥ इतिहासः पुनावृत्त मिसमनः ॥ वें-मा
तदस्मिन् अस्तीति इतिहासं ॥ अर्श आद्यच् । यद्वा इतिहासवदाचर ५.
तीति इतिहासं । आचारार्थे क्विप् । अथ वार्षो लिंग व्यत्ययः ॥ नान्य
द्दोषं भवेदत्र मृगेभ्यो ऽन्यत्र विधिर्वै इति नामायणो । श्रुणेतिद्वत् ॥

> गंगा स्नानं लेखनेन पात्रा सनूस मेव च ॥
> इति हास मिमं प्रोक्तं गौतमेन मयोदितं ॥
> पुण्यं परम कल्याणं श्रवणाच्छुभ दायकं ॥ ७९३॥

ॐ इति श्री भविष्योत्तर पुराणे वेंकट गिरि माहात्म्ये ऽध्यायः प्रथमः ॥
॥ हरिः ॐम् श्रीः ॥

तथाच गौतमेन प्रोक्तं पुरावृत्त मिदं तुभ्यं मयेरितं । श्रवणाच्छुभ
दायकं पुण्यं सुकृत हेतुः परम कल्याणं ॥ संपूर्ण नौग्य सुख साधनं ।
कल्य मानौग्यं सुखं वा अणति कल्याण मिति टीका सर्वस्वकारः ॥ शुभ
दायकं । अभ्युदय हेतुः । इति हास मिम मिति पाठे श्लोक द्वय मेकं वाक्यं ।
हे राजन् राजेंद्र । श्रवणाच्छुभ दायकं । परम कल्याणं । पुण्यं । भूधनं
प्रति गौतमेन प्रोक्तं मया तुभ्य मीरितं इम मिति हासं यः कीर्तयति ।
तस्य पुण्य फलं वक्ष्ये (क्ष्ये) व्याख्यास्ये श्रुणु । गंगा स्नानं लेखने प्रदक्षि
णा सहस्र मिति अशेषमति कल्याणं ॥ श्री वेंकटेशाय मंगळं ॥
वृषभाचल श्रृंगाय अंजनाचल सूनवे । शेषाचल निवासाय वेंकटे
शाय मंगळं ॥ ॐ ॥ पूर्णः श्री वेंकटेश माहात्म्यस्य भविष्योत्तर पुरा
णस्य व्याख्याने कल्याणकांड दीपे प्रदीप संपादनं नाम प्रथमोध्यायः ॥

श्री भारती रमणांतर्गत श्री कृष्णार्पण मस्तु ॥ श्री श्रीनिवासाय नमः ॥

पादीन्मध्यमलीताद्रि नृसिंहार्य प्रकाशित ॥
कल्याण कांडदीपे गत प्रथमाध्याय लेखनम् ॥
वेंकटेशो नानी जर्ति यमतो गणिमेऽप ॥ प्राणारु भगसोय श्रीन्
सिंहार्य गुरुस्सदा ॥ ध्य

+ व्याख्यान लेखनेन श्री ताशी सत्संधगुर्वंतर्गत
जातकी जातिः प्रीयतु ॥

मूलिका श्रीनिवास
बाळाचार्य

॥ काळयुक्ति संवत् ज्येष्ठ शुद्ध २. बुधवार ॥

नमस्ते यज्ञरूपाय यज्ञभोक्त्रे नमोऽस्तु ते॥ यज्ञकर्त्रे नमो यज्ञविद्याय च नमो नमः॥ वैकुंठशेषाचलस्थानयोगयोर्हेतुप्रकारा विद्वल्लोकसम्मतौ॥ उक्थं तद्इति वा एतद्गिरिवर्यगौरवं पूर्वापरीकारनिदानचोदनात्॥ केशवाय नमस्तेऽस्तु हृषीकेशाय ते नमः॥ वासुदेवाय महते श्रीनिवासाय ते नमः॥३॥
पूर्वाध्यायेन सहसन्निहितेन प्रसंगसंगतिमाह॥ मरुदिति॥ यद्यपि दुहितुस्तव कन्याणामित्यादिना द्वितोपि पूर्वेणास्य संगतिरियमस्ति तथापि सूचीकटाहन्यायेन तदुपोद्घातया च सन्निहिते नैव सोक्ता शेषाचलयोगस्य वैकुंठत्यागपूर्वकत्वात्त्र श्नक्रमोल्लंघनमुत्तरस्य नरे च मरुत्प्राहेत्यादिनपूर्वं श्रूयते कथं तदनुवाद इति वाच्यं पूर्ववृत्तस्यापि यस्योत्तरत्रावश्यमनूद्यता विवक्षिता तस्य पूर्वमनुक्तत्वेपि दोषाभावात्॥ पूर्वमनुक्तायाः॥ चित्रकूटकथायाः सुंदरेऽनुवादात् इयमपि शतरीतीनां मध्येका च न रीतिः। स्थूलेयं यः सूक्ष्मोऽन्योपि उक्तो ज्ञेयः। विस्तरात् विस्तरमवलंब्य॥१॥ कथमिति शेषगिरिमिति शेषः। केन प्रकारेण कथं। हे मुने नारायणः शेषगिरिं कथं चतुर्भुजो द्विभुजो वा॥ असहायः ससहायो वा मानुषलीलो अमानुषलीलो वा केन प्रकारेण प्राप्तः॥ कारणाद्वाकस्मात् कारणं वा किमिति यावत्॥२॥

॥ श्री निवासाय मंगळम्॥

> जनकः॥ मरुत्प्राह हि राजानं भगवानागमिष्यति॥
> इति त्वयोदितं पूर्वं तन्ममाचक्ष्व विस्तरात्॥३॥ कथं नारायणः प्राप्तः कस्माद्वा कारणान्मुने तत्रागस्य कृतं कर्म तन्ममाचक्ष्व भूसुर॥२॥

कथं वैकुंठलोकमिति। कथमित्याक्षेपे। तादृशलोकत्यागे
श्व किं बलवद्बाधकमिति प्रश्नवसायी। चरितमिति। तस्य वैकुंठत्यागिनः तस्यागोपयोगिचरितमिति यावत् पर्वतस्य तीर्थानां च माहात्म्यं वराहरूपिणो विष्णोर्माहात्म्यं वद विस्तरादाकाशराज इत्याद्युत्तरात्वयि। आतुरित्युपलक्षणम्

भा.पु. तत्पुत्रस्यापि महामुन इत्यंतः स्पष्टः । आकाशराजादयो यूयमिवकेच वें. १
न मानुषाः तन्माहात्म्य श्रवणेन तव किमित्यत आह ॥ पुण्याश्चेति । २

कथं वैकुंठलोकं तु त्यक्तवान् पुरुषोत्तमः ॥ चरितं तस्य माहात्म्यं तीर्थानां पर्वतस्य च ॥ वराहरूपिणो विष्णोर्माहात्म्यं वद विस्तरात् ॥ आकाशराजश्च चरितं भ्रातुस्तस्य महामुने ॥ पुण्याश्च पुरुषश्रेष्ठा जामाता च जगत्पतिः ॥ देवानां च ऋषीणां च देवर्षीणां समागमं ॥

श्रवणेन तव किमित्यत आह ॥ पुण्याश्चेति ॥ येषामिति शेषः । येषां जगत्पतिः जामाता तस्मात् ते पुरुषश्रेष्ठाः । अतः पुण्याश्च स्वश्रवण कीर्तनाभ्यां सुकृतहेतवः । यस्य पुत्री जगन्माता जामाता च जगत्पिते ति पाठे अयमपि राजाकश्च नानुष्ठा मानुषः तव तन्माहात्म्य श्रवणेन किमित्यवत । रिकाक्रमः ॥ वैकुंठाद्धसु धरागमन कारणमाह ॥ शतानंदः । पुरात्विति । पुरा द्वापरांते कश्यपादि मुनीश्वराः कश्यप आदिः येषां ते कश्यपादयः ते च ते मुनयश्च कश्यपादिमुनयः । सप्ततंई श्वरा येषां ते तथा यद्वा ऋषयः सत्यवचस अतीतानागतज्ञा वा मुनीनामीश्वराः तथा कश्यपादयश्च ते मुनीश्वराश्च तथा इति वा ॥ सर्वे ऋषयः जाह्नवीतीरे द्विजा अपि अनेक बुध्यपि अस्मिन्यज्ञे बहुभिः दीयमानं न्यायार्जितं यद्दीयं द्रव्यं बहूल्पमिति न विवादः । किं वा भवतु सर्वथा कार्ये दृष्टिः इति संतोषात् संतोष मवलंब्य । यद्वा येषां आप्तव्यं नाप्तमिति असंतोषो नास्ति तथा पि देशकालद्रव्य देवानुगुण्यातिशयं दृष्ट्वा प्राप्तानां ज्ञानादीनां समृद्धिरस्त्विति संतोषादित्यर्थः । सुमखं सुसात्विकं मोक्षसाधन ज्ञान भक्ति वैराग्य समृद्धि हेतुं मखं सत्रयागं चक्रिरे चक्रुः । ऋद्धि कामाः सत्रमासीरन्निति विधेः ॥ षडभाग सुकृत लोभात् ॥ अप्रतिग्र हाणां तीव्रारकुम्भषायारण्यक धान्यानां ऋषीणामेकस्य बहुधन साध्य मखपर्याप्त धनाभावात् प्रायः सत्रयागं कुर्वीरन्निति उपपत्त्या मखं चक्रिर इति बहूनां कर्तृत्वोक्त्या चात्र मखशब्दः सत्रपरः ननु फला र्थित्वान्तु कर्मणः शास्त्रं सर्वाधिकारं स्यादित्यधिकरणे सोधि कारः । किं सांग कर्मानुष्ठान समर्थानां तिरश्चामृषि देवांध बधिर मूक पंग्वादीनामपि उत समर्थानामित्यादि संशयपूर्वको टौ ऋ ष्युदाहरण विरोध इति चेन्न ॥ ऋषीणां पूर्वा त्र्यष्यादि वरणाद

शतानंदः॥ पुरातु ऋषयः सर्वे कश्यपादिमुनीश्वराः॥ सुम खं जाह्नवी तीरे संतोषाच्चक्रिरे द्विजाः ॥ तस्मिन्काले मुनिश्रेष्ठान् नारदो मुनिसत्तमः ॥ उवाच वचनं तेषां किमर्थं यज्ञमुत्तमम् ॥

यत्कामारूषयः सत्रमासततदर्थं हरिप्रेरितोनारदः तेषांन त्वाव बोधाय तेषामेव मतमवलंब्य पूर्वोत्तरपक्षक्रमेण पृच्छतीत्याह ॥ तस्मिन्निति ॥ तस्मिन्काले मखानुष्ठान समये । मुनिसत्तमो नारदः सदस्यान्मुनिश्रेष्ठान्प्रति । तेषां ऊमित्यात्रेयोडुलोमि बादरायणादीनां सिद्धांतसंबंधि वचनमुवाच । किंतद्वचनमित्यत आह ॥ किमर्थमित्यादिना मुनिसत्तमा इत्यंतेन । हे मुनिसत्तमाः राजसस्तामसो वा यज्ञस्तावदस्तु अफलाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टोय इज्यत इत्यायुक्तमुत्तममपि यज्ञं किमर्थं कस्मै प्रयोजनाय यष्टारो यजंते इयं क्रियागम्यमाना अपि कारकविभक्तेः प्रयोजिका ॥ तथैव न्यासे योत वचनात् । किमर्थमित्याक्षेपः । न किमपि प्रयोजनमित्यर्थः ॥ यद्यस्ति प्रयोजनं तर्हि षड्बालंबनं पश्नंकरोति । के भुंजत इति । समर्थासमर्थसाधारण्येन फलार्थिनः सर्वे तिर्यग्न्यंग देवाअपि ॥ १॥ सांगकर्मानुष्ठान समर्थामानुषा एव २ ऋत्विजोपि ३ धर्ममही पाला अपि ४ देवाएव ५ समर्था अर्थिनः सर्वेपीति तत्तसिद्धांतन्यायतः प्राप्तानां एषांके यज्ञफलं कर्मजापूर्व परिपाकफलं भुंजते भोगोप भोगात्मसात्करणेषु भुजोनवनइत्यात्मने पदं ।इतिषड्बालंबी एकः प्रश्नः । को भुंजत इति पाठे एकवचनं बहुत्वे यद्वाभुजीति इदितो धात्वं तरस्येदं हापि रूपमेकवचनं । अथवा कः कालपाशमासज्यकंठे मोहान्न जानतेइतिवत् बहुवचनमार्षं । को भुंक्ते यज्ञफलं । ब्रह्मावा हरोवा हरिर्वेति स्पष्टोर्थः अस्मिन्पक्षे उत्तरवाक्यद्वयमस्यैव प्रपंचः॥ यद्येको देवः सर्वांतर्यामी इतिमुख्यं मतं तदापृच्छति ।कोवा ध्येय इति । सर्वांतर्यामितया भोक्तृत्वेन ध्येयः। सुरोत्तमः कोवा । हिरण्यगर्भोवा हरोवा हरिर्वा इति त्रिकोद्यालंबी द्वितीयः॥

भ॰पु को वा ध्येय इति द्वितीयं प्रश्नं स्वयमेव व्याख्यातिकृतमिति। कृतं निष्पन्नं यज्ञफलं यस्यार्पते। यद्देवता क्रियते हिरण्यगर्भ त्वा वा हरत्वा वा हरित्वा वेत्यर्थः। यस्य अर्पत इति संध्यभावो वाक्ये तु सा विवक्षामपेक्षत इति वचनात्साधुः। आर्षत्वाद्वा। भोग अदन पानादिः अन्नादेः उपभोगः। भक्तुं दन वनितादीनां धारणा चर्चना लेकनादिः अन्यदीयस्य कालांतर भोग्यस्य पालनताया त्मा धीन तया स्थापन मात्म सात्करणं। किमर्थमित्याक्षेपे द्रव्याणां कर्म संयोग इत्याधिकरणोक्त धात्वर्थस्यैव भाव्यत्वं पद श्रुत्या प्रतीयते। स्वर्गादेः खलु। वाक्येन श्रुतेः वाक्यं च दुर्बलं। भूतं च स्वर्गपश्वादि द्रव्यं भव्याय कर्मणे उपदेश्यं न भूताय भव्यकर्मोपदेशनमिति न्यायो हेतुः। ३॥ यद्यस्ति प्रयोजनमित्युक्ते यां अस्य पदश्रुतेर्बलीयस्या विधिश्रुत्या हि भावना॥ अवरुद्धा न यागादि भाव्यमालंबितुं क्षमा। स्वर्गादिः। कामनायोगात्फलत्वेनैव गम्यते। वैं॰मा॰ २

(के) को भुंजते यज्ञफलं को वा ध्येयः सुरोत्तमः॥ कृतं यज्ञफलं यस्य अर्प्यते मुनिसत्तमाः॥ इति नारद वाक्यं तु श्रुत्वा ते मुनिपुंगवाः॥ संशयार्थं समापन्नाः कथमत्र विचार्यतां॥

स्वरसात्पुरुषाणां हि कामना फलगोचरे त्ये तदधिकरण सिद्धांत न्यायउन्नायकः। षट्के त्वालंबि प्रश्ने पला र्थि त्वात्कर्मणः शास्त्रं सर्वाधिकारं स्यादित्यधिकरणोक्तेन तत्र प्रधान वाक्ये न सर्वेषामधिकार धीः जायते तदुद्देशेनांग वाक्यानामुपवर्णनं इत्यादि न्यायस्य प्राप्तिः॥२॥ पुरुषार्थैक सिद्धत्वात्तस्य तस्याधिकारः स्यादित्युक्तन्यायेन आर्त्विज्यमित्योडलोमिः तस्मै हि परिक्रियत इत्युक्तन्यायाच्च र्त्विजां प्राप्तिः॥३॥ मरीचपादिमताद्धर्म महीपालानां॥ ४॥ स्वामिनः फलश्रुतेरित्यात्रेय इति न्यायादेवानामेवेति प्राप्तं॥ ५॥ सहकार्यंतर विधिः पक्षेण तद्वतो विधानादित्यनेन षष्ठस्य॥६॥ गुहां प्रविष्टा वित्यादिना एको देव इत्यस्येति प्रकृतमनुसरामो ज्योज्जीवाद्मः॥ इति नारद वाक्यं प्र म॰ श्नरूपं श्रुत्वा ते मुनिपुंगवाः। संशयार्थं यद्यपि नारदागमन

मत्तानाथापद्पहारि तत्वज्ञानादि संपत्कारि नराणां इदं
नारं अज्ञानादि तद्यति खंडयति ज्ञानोपदेशनेति नारदः॥
तदुक्तं नारदीये। गायन्नारायणकथां सदापापभयापहां॥ ना
रदो नाशन्नेति नृणामज्ञानजं तमः॥ नरतीति नरः प्रोक्तः
परमात्मासनातनः॥ इतिवचन्नरः परमात्मा तस्येदं नारं पर
तत्वविषयकंज्ञानं तद्ददात्युपदिशति इति नाम निरुक्तेश्च।
तथापि संशयायेदं संशयार्थं अर्थेन नित्यसमासो विशेष्य
लिंगताचेति वचनात्समासः। इदं जातमितीति शेषः॥
अनेन वाक्येन विशेषदर्शनाभाव सहकृत साधारण धर्मव
द्धर्मिणि विरुद्धनानाकोटिज्ञानजननात्। तत्वसंशयायेदं
जातमिति समापन्नाः नानाविधोपाय चिंताव्याकुलचि
त्ततया मनोव्यथात्क्षणापत्प्राप्ताः। आपन्न आपत्प्राप्तः
स्यादित्यमरः॥ यद्वा संशयार्थं संशयहेतुं अर्थशब्दो हेत्व
र्थः अर्थः स्याद्विषये मोक्षे वस्तुहेतुनिवृत्तिष्विति वैजयंती॥
विरुद्धनानाकोटिज्ञानं प्राप्ता इत्यर्थः॥ संशयार्थमित्यस्यावृत्तिः।
संशयार्थं संशयस्य अर्थः निवृत्तिः संशयार्थः सोऽर्थः प्रयो
जनंयस्य तत् तथासंशयनिवृत्यर्थं ननु संशयस्यार्थो निवृत्ति
र्यस्मादिति विग्रहं कुतो नाद्रियंते चिरंतनटीकाकारा इति चेन्न
अभिप्रायसद्भावात् तथाहि अप्रथा विभक्त्यर्थे समानाधि
करणानां बहुव्रीहिरिष्यत इतिवचनात् समानाधिकरणबहु
व्रीहावेविष्टिः सूत्रकारादीनां कथं तर्हि कंठेकालः चक्रपाणिः
पद्मनाभः पद्मगंधिः इत्यादौ व्यधिकरण बहुव्रीहिरितिचे
त् हलदंतादित्यादि ज्ञापकात्। नचैकत्रोक्तन्यायः। ज्ञाप
सिद्धं नसर्वत्रेति परिभाषाविरोधात्। अन्यथा पंचभुक्त
इत्याद्यपि बहुव्रीहिः स्यात् हेतुः साध्याभाववदवृत्तिरि
त्यादौ त्वगतिका गति र्व्यधिकरण बहुव्रीहिः॥ नचात्र
तथेत्यसौ (ऊ.ए) ऽर्थभेदे शब्दभेद इति पक्षमाश्रित्य
न्यायसिद्धया वृत्त्या समानाधिकरणबहुव्रीहिरेवाश्र
यणीयेति॥ उक्तंचेदं श्रीमद्विजयींद्रतीर्थश्रीमच्च
रणैरिति केचिदत्र एतत्संशय निवृत्ति विशये कथं

२. नैवाज्यावेक्षणादीनां पुरुषं प्रति चोदना यतोऽसमर्थः तच्छून्यं कर्मकृत्वाधिकार
भाक् इत्येतदधिकरणन्यायेन द्वितीयस्य २.

भा.पु. कर्तव्यमिति वचनमूचुः। एतत्संशय निवृत्तिः केनोपा वै.१॥
येन स्यादिति वचनाभिप्रायः॥ केचिद्विचार्य तामित्यूचुः २
एतत्संशय निवृत्तिः। केनोपायेन स्यादिति वचनाभिप्रा
यः॥ केचिद्विचार्यतामित्यूचुः। वादआरभ्यतामित्यभि
प्रायः। एवं विचारे प्रचरति सति एष विमर्शो जातः। बहु
वो हैरण्यगर्भाः हिरण्यगर्भतः संति। तद्धर्माः शैवा
शिवतः। केचिदेव पंचरात्रिका विष्णुतः एवं च वादः कालेन प
च्यते। यज्ञकालो विलंबते। भाजकृतत्व निर्णयः कथं स्यात्।
विचक्षणवतीं वाचं वदेच्चक्षुर्वै विचक्षणं वि ध्येते नप श्य
तीत्येतद्वै मनुष्येषु सत्यं निहितं यच्चक्षुस्तस्मादाचक्षाणा
माहुरद्रागिति स यदर्शमित्याहास्य श्रद्धाति यद्युवै स्वयं प
श्यति न बहूनां चनान्येषां श्रद्धाति तस्माद्विचक्षणमेव वा
चं वदेत्सत्योत्तराहैवास्य वागुदिता भवति॥ इति श्रुतेः॥
श्रुतामनुमितामपि शीतां प्रत्यक्षतस्तां पुनरेव द्रष्टुं त्यादि
महदाचाराच्च सिद्धप्राबल्यवत्प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धे नैव हेतु
नास्यादिति॥ ततः किमभूदित्यत आह॥ संमिलित्वेति। तदा
नवस्थित नानाविध वचनसमये सर्वे मिलित्वैकमत्यं प्राप्य
ब्रह्मविदां वरं भृगुं उपसंगम्य तं प्रति भक्तितम्रागाः। भ
क्तिभरेणानात्त शरीराः। कृतांजलिपुटाः भूत्वा स्थिताः संतः
वक्ष्यमाणं वचनमूचुः॥ वचनप्रकारमाह॥ गच्छेत्यादिना॥ हेमह
बुद्धे अत्यंत निश्चितमते मुने परं परमपरार्थ रसतमं। सुरान्त
मं देवश्रेष्ठं वेत्तुं निश्चेतुं विघ्न ब्रह्मनादि बालशंकिता न्वि
हाय। हरिहर हिरण्यगर्भेषु क उत्तम इति निश्चेतुं यश्चो
चितं लोकान्शीघ्रं गच्छेति योजना॥ ७॥ अत्र विप्रतिपन्न
जन बाहुल्या बाहुल्याभ्यां मुनेर्लोकगमन पौर्वापर्य बोध्यं॥
तथाच सत्यं जगामेत्याह। इति तेषामित्यादिना जगामेति शे
षः॥ अग्रजं अग्रजन्मानं अनेन महद्देत्वभिजन उक्तः। चतुरा
स्य समुद्भूत चतुर्वेद घोष विराजितं अनेन मदनिदान भूता
विद्योक्ता। अपां पतिरिति। व दिशां पाला इति दिक्पालानां
वाक्यं नाम। दिशां पालगणैः साई अनामयं जगदीशानं

भ.पु. नारायणं स्तुवंतं चतुरास्य समुद्भूत वेदघोषविराजितं किरीट मकुटोज्वलं। किरीटान्येव मुकुटानि तैरुज्वलं मकिमं वं.भा २.
डते मकेरूट न्नलोप श्चेत्यनेनोटन्। योगिकोयं भूषण
सामान्यार्थः। तथाचकिरीट भूषणोद्भासितमित्यर्थः॥१॥य
द्वोत्तरपदे मकुट शब्द श्रेष्ठवाची किरिटेषु मकुटा श्रेष्ठाः
तैरुज्वलं श्रैष्ठ्यंच नारायणां घ्योरन्यत्रानम्रत्वं स्युरु
त्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुंजराः सिंह शार्दूलनागाद्याः पुंसि
श्रेष्ठार्थ वाचकाः इत्यमरोक्तेः। विद्वन्मुकुट इत्यादि प्रयोगाच॥२॥
अथवा किरीटपदेन ये नौर्ण कार्पासादि मृदुशिरोवेष्टा न्युच्यं
ते। तथाच किरीटानामुपरितनानि किरीटोपरि तनानि तानिच
तानि मुकुटानिच किरीट मुकुटानि इत्युत्तरलोपी तैरुज्वलं॥३॥
अथच चत्वारि किरीटानि तेषां यन्मुकुटं मंडनीभूतं पंचम
शिरोध्यधिक्षिप्तं किरीटं तेनोज्वलं॥४॥

सम्मिलित्वा तदा सर्वे भृगुं ब्रह्मविदां वरं॥ तामूचुर्भ
क्तिनम्रागाः कृतांजलिपुटास्त्विह॥ गच्छ शीघ्रं महाबुधे
परं वेत्तुं सुरोत्तमं॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा भृगुः कंजज मं
दिरम्॥ तत्र दृष्ट्वाष्टबाहुं तं साक्षाद्ब्रह्माणमग्रजं॥ चतुर्मुखमु
दारांगं सरस्वत्यानुसेवितं॥ चतुरास्य समुद्भूतवेदघोषविरा
जितं॥ दिशां पालगणैः सार्ध (र्द्धं) किरीट मकुटोज्वलं॥
स्तुवंतं जगदीशानं नारायणमनामयं॥ तं नत्वा भक्तिभा
वेन मददीप्त्या विराजितं॥ पतितं स भृगुं दृष्ट्वा नोवाच
वचनं विधिः॥ तं मत्वा किंचिदज्ञानमाश्रितं स ऋषिर्ययौ॥

शिरोध्यधिक्षिप्तं किरीटं तेनोज्वलं॥४॥ किंच किरीटानां
उपर्यपि यानि मुकुटानि वैशिष्ट्य निमित्तानि तैरुज्वलं
अयं भावः॥ देवानां मूर्धानः किरीटिनः मुक्तियोग्य जीवोत्त
मत्वात् ब्रह्मणस्तु किरीटा अपि सर्व जीवोत्तमत्वात्
हरेस्तु किरीट किरीटोपि किरीटी सर्वोत्तमत्वात् ब्रह्म
णो द्विबंधुर इति यावत्॥५॥ सरस्वत्यानुसेवितं।
उदारांगं चतुर्मुखं। अष्टबाहुं। साक्षाद्धरेरग्रजं अग्र
जन्मानं च तं प्रसिद्धं। ब्रह्माणं दृष्ट्वा मददीप्त्या विरा

भ· पु· जितं हर्षमोदसंकरो मदः श्रुतधनकुलकर्मजः वैं.गा. २
तस्य हीसिरुत्कर्षः तया विराजितमपि विगतो चि
त्यमपि यद्यपि भदो नमन्तं नाभिवादयेत्। तथापि भ
क्तिभावेन तं नत्वा स्तुत्वा प्रणनामेति शेषः। विप
र्ययेणवेति ॥ पतितमिति ॥ विधिः यथा हरिचिन्त
ब्र विधानतः। सब्रह्मा प्रणतमपि भृगुं दृष्ट्वा न किंचिदपि वच
नमुवाच तमिति तूष्णीं भूतं ब्रह्माणं न मत्वा किंचित् ईषत्
अज्ञानं कर्तृ तमाश्रितं मत्वा यद्वा कर्म द्वितीया श्रितेति द्वितीया
अज्ञानं आश्रित्यांगीकृत्येव वर्तमानं अयमीषदज्ञानवान् कर्त
व्याकरणादित्यनुमाय मत्वा नायं सर्वोत्तमः अज्ञानादित्यनुमा
य सर्षिर्ययौ निर्ययौ तल्लोकादिति शेषः॥ कैलासेति॥
सर्षिः कैलासगिरिमासाद्य निजमंदिरे काममंदिरे पार्वती
सार्धं पार्वत्या सार्द्धं पार्वतीसार्द्धं स्तं सहस्य मध्यनिपातः
अर्धनारीश्वरं क्रीडंतं कामुकमुत्कटेच्छायुक्तं दृष्ट्वा स्तुत्वा नमा
मेति शेषः। क्रोधात्ताम्रविलोचनः। वधादिपर्यंत क्रूरजनाश्रय
मनः प्र... ज्वलनेन अरुणीकृतविषमलोचनः काममिव तं हंतुं
शीघ्रमाद्रवत्। ऋषिशापनिराकृतः ऋषेः शापेन आक्रोशे
न महादेव इति भक्तिभावेनागताय मह्यं कथं द्रुह्यसीति
विरुद्धात् ध्यानेन निराकृतः निवृत्तो भूदित्यस्ति॥ शशापे
त्यादि॥ सः ऋषिः शंभुं ब्राह्मणं लोकैः त्वं नैव पूज्यस इति

कैलासगिरिमासाद्य तत्र दृष्ट्वा त्रिलोचनं। कामुकं पार्वती
सार्धं क्रीडंतं निजमंदिरे॥ आगतं सा मुनिं दृष्ट्वा पार्वती
लज्जया वदत्॥ त्यज शीघ्रं महाबाहो आगतो मुनिपुंगवः॥
इति तस्या वचः श्रुत्वा क्रोधात्ताम्रविलोचनः॥ तं हंतुमाद्रव
च्छीघ्रमृषिशापनिराकृतः॥ स शशाप स ऋषिः शंभुं लोकैः
त्वं नैव पूज्यसे॥ त्वच्छिश्नपूजने नैव लोके ख्यातिं गमिष्यसि॥
इत्युक्त्वा स ऋषिश्चागात् वैकुंठ हरिमंदिरं॥ तत्र गोपुरसाहस्र
तोरणादिविराजितं॥ चतुर्दिक्षु चलद्द्वारपालकै रूपशोभितं॥
तत्र शय्यागृहे दिव्ये रमासार्द्धं रमापतिः॥ तताडोरसि गोविं
दं भृगुः पादतलेन तं॥ ताड्यमानो हरिः साक्षादुत्थाय ऋषि
पुंगवं॥ पपात पादयोर्भक्त्या ऋषिपादसरोरुहे॥

शंभुं ईशानं। त्वच्छिश्नपूजनेनैव त्वच्छिश्नाकारलिंगार्चनेनैव। लोके मानुषे ख्यातिं गमिष्यसीति। शंभू ब्रह्म त्रिलोचनः इत्यमरः॥ शापप्रसंगादुभावपि शप्तवानिति भावः। ब्रह्मकृतौ दासिन्येनां कुरितो ऋषे रोषद्रुद्राद्रो हेमे दूरीकृत इदानीं फलित भावः। इत्थमपि काचन रीतिः पुराणादौ दृष्टः। शंभुमिति पाठे लोकैः त्वं स्फुटं स्फटिकेत्यायुक्त वपुषा नैव पूज्यसे परंतु लिंगपूजनेनैव ख्यातिं प्रसिद्धिं इत्यर्थः। ततो मुनेरेष विमर्षो जातः। ननु विमृश्यकरणाविरोधः। तस्य रोषदशाविषयत्वात्। तत्किं वा भवत्सकीदृशो विमर्शः। तथाहि ब्रह्मा मां भक्त्या प्रणतं नकिंचिदुवाच। रुद्रो मह्यं दुद्रोह। विष्णुः यद्यपि मां दृष्ट्वा मदुचितसत्कारं कुर्यात्तथापि न तावता सर्वोत्तमत्वसिद्धिः किंतु यदि मया महाद्रोहेन द्रुह्येत् तर्हि सास्यात्। अतः कथं मम महाद्रोहघटना तत्परीक्षानुकूलास्यादिति अतः सर्वज्ञो हरिरेतदागमनकाले शेत इवादृश्यत इति भावः। रमासाद्र्धं अशेत इति शेषः। आङः पूर्वसवर्णः॥ इत्येवं चक्रिरे यज्ञमर्पणं जगदीशतुः इति एवमुक्तात् ईर्त सर्ववैलक्षण्यविशिष्ट सर्ववैशिष्ट्या-कारणात् जगदीशतुरर्पणं कुर्वंतो यत्नं चक्रुरित्यर्थः। ग्रामं गच्छन्तृणं स्पृशतीत्यत्रेव तथायुक्तं चानीप्सितमिति द्वितीया। तदंतरेति। तस्माद्विष्णोरंतरमभ्यंतरं ज्ञानानंदादि गुणगणानां व्यवधानं यस्याः सा तदंतरा। तदंते तस्या रमाया अंते अंतिके अग्रे तदंतरे ज्ञेये एवं तरतमा ज्ञेया इति। प्राकृतातिशयित धर्मविशिष्टाद्प्यतिशयित तादृश धर्मविशिष्टवाची तरप्तमबतिरिक्तस्तरतम शब्दः। अन्यथा तारतम्य शब्दनिष्पत्तेः एतदुक्तं सुधायां तृतीयस्य तुरीय चतुर्थे। तरतमशब्द इव दघ्न शब्दोप्यप्रत्ययोस्तीति। यादुपत्ये च तरप्तमप्प्रत्यभिन्नस्तरतमशब्दोस्तीति। तथाच हरिः श्रीनिवासः सर्वोत्तमः स्वान्यनिष्ठोत्कर्षोत्कर्षानवधिकोत्कर्षवान् रमादेवी साक्षात्तदंतरा तन्निष्ठोत्कर्षादतिशये

वें·गा॥ २

भ.पु. नापकृष्टान्यो त्कर्षा नवधिक तन्निष्ठो त्कर्षा दृष्यतिशयेनाप | वें.मा
कृष्टो त्कर्षवती तस्मात्साक्षादतिशये नावरे ति यावत्। तस्मा २
त्साक्षात्तरा तस्या अप्यतिशयेन साक्षादवरो ब्रह्मा। तस्मात्सतमः। तया
चावरतरा रमा। अवरतमो ब्रह्मा। साक्षादित्युत्तरत्रापि संब
ध्यते। तयाचरमया अवरतरो ब्रह्मा। अवरतमा वाणी। अ
वरतमः शिवः। एवमारोहणावरोहणक्रमेणोत्कर्षापक
र्षाभ्यां तारतम्यं ज्ञेयं। सुरदैत्यनरेषुच। सुरशब्दो दृष्टां
तार्थः। सुरेष्विव दैत्यनरेष्वपीत्यर्थः। तस्यापि पृथक्
श्रेयः साधनत्वादिति भावः। यद्वा घटकसुरतारतम्य
प्रसंगादुक्तमितिना संगतिः। तदुक्तं तारतम्यं ततो ज्ञेयं
सर्वोच्चत्वं हरेस्तथा एतद्विना नकस्यापि विमुक्तिः स्या
त्कथं चनेति।

आलिंगेति भक्त्यैव उवाच ऋषिपुंगवं॥ किमर्थं त्वंऋषि
श्रेष्ठ मच्छरीरं कठीणकं॥ अमृतंचजरायुक्त मच्छेद्यं
देवमानुषैः॥ वज्रादृष्टगुणं विद्धि मच्छरीरं द्विजोत्तम॥
किमर्थं ताडितं विप्र कोमलांघ्रि तळेनते॥ पादौ ते कोम
लौ दिव्यौ मच्छरीरसमागमात्॥ कियद्दुखं समापन्नौ न
जानामि द्विजोत्तम॥ इत्युक्त्वा द्विजपादौ तौ प्रक्षाल्यो
ष्णोदके नवे। दधार शिरसा तोयं विप्रपादोदकं शुभं।
सगृहः सकुटुंबश्च सर्वलोकं विडंबयन्॥ विबुधा दर्श
नेनैव पुनंतिच जगत्त्रयं॥ इत्युक्तो देवदेवेन ऋषिस्त्वा
गाद्दूरातळं॥ ऋषीणामग्रजातीनां सभायां सऋषिस्त
दा॥ बोधयामास तान्सर्वान् सत्सर्वोत्तमः स्वयम्॥

● ततः प्रकृते किमभूदित्यत आह। ततस्त्विति॥ ततः भृगु
पदृत्यनंतरं। भगवान् देवः। निजमंदिरे एकांते। यद्वाऽ
तिष्ठत् स्थितः। कुतइत्यतआह॥ ताडितोसि इति अत्र पाठ
द्वयं। ऋषीणामग्रजन्मने त्येकः। ऋषीणां मां सजन्मनेत्य
परः। जगन्नाथोपि यो तः प्रविश्येत्यादेर्जगन्नियंतापिअग्रा
जन्मना। अग्रवर्णजन्मना ऋषिणा ब्रह्मऋषिणेति यावत्।
भृगुणा ऋषज्ञान इति धातोः बुद्धिपूर्वं ताडितोसि आह

भा.पु करवीरपुरं प्रतीत्यनुषज्यते ॥ यस्मिन्काले यथादेशे यथा टी.मा.
चारं करोमि तत् यत इति लभ्यते सर्वमिति च ॥ यथाचारः २
प्रचरति तन्नातिचरेत् ॥ अन्यथा चरंदुष्यतीति वाक्य
शेषः ॥ तथा शब्दः समुच्चये ॥ देशइत्युपलक्षणं कुला
देरपि ॥ जनपदधर्मोग्रामधर्मोश्च तान्विवाहे प्रतीयात् ॥
येनास्य पितरो याता येन याताः पितामहाः ॥ तेन याया
त्सतां मार्गं तेन गच्छन्नदुष्यति ॥ इति वचनात् ॥ तथा
चेत्थं योजना ॥ यथः यस्मिन्काले यस्मिन्देशे च यथाचारः
प्रचरति तन्नातिचरेत् ॥ अन्यथाचरन् दुष्यति ॥ तत् तस्मात् ॥
यथाचारं कालदेशकुलाद्याचारमनतिक्रम्य सर्वं करोमीति ॥
अतएव उत्तरत्र गीर्वाणाः संगिरंति ॥ यथायुगं यथादेशं यथा
कालं यथावयः । तथावतारमाकांक्षन् रमते रमयासह ॥
श्लो. एवं वदंतस्सुरपुंगवास्ते इत्यादि ॥ भगवत्पादाश्च प्रजायते
हि यत्कुले यथा युगं यथा वयः ॥ तथाप्रवर्तनं भवेद्दिवौ
कसां समुद्भवे ॥ इति स्वधर्ममुत्तमं दिवौकसां प्रदर्शयन्
इति ॥ इति संकल्प्य इति ॥ अनेन प्रकारेण संकल्प्य मा
नसं कर्म कृत्वा लीलामानुषविग्रहः लीलायै स्वावता
राय परिगृहीत वासुदेवादि मानुषविग्रहः ॥ मायावी प
रेषां दैत्यानां व्यामोहनकरी माया सास्यास्तीति मायावी ॥
अस्मायेत्या दिनाविनिः ॥ परमानंदः पूर्णानंदानुभवात्मकः ॥
उत्तमं वैकुंठं त्यक्त्वा अस्य श्लोकस्य एवं गिरिवरं प्राप्य
भगवान्वेंकटाचले वैकुंठादधिकं मत्वा विचचार इतस्तत
इत्युत्तराध्याये विद्यमानेनान्वयः ।

करवीरपुरं दिव्यं गच्छामि गरुडध्वज ॥ इतिसा प्रेम
कलहं कृत्वातु हरिणा सह ॥ रमाजगाम तत्क्षेत्रं कर
वीरपुरं प्रति ॥ यदागता महालक्ष्मीस्तदा नारायणो
हरिः ॥ अष्टाविंशतिमे प्राप्ते द्वापरांते कलौ युगे ॥
यस्मिन्काले यथादेशे यथाचारं करोमि तत् ॥ इति
संकल्प्य गोविंदो लीलामानुषविग्रहः ॥ मायावी
परमानंदः त्यक्त्वा वैकुंठमुत्तमम् ॥

भ·पु· अतः तदंतमेकं वाक्यं अनेन यदा सुवृष्टिः तदाजातः॥ वें·का॥
सुभिक्षो देश इतिवद्भमाया वसुंधरागमनं कारणं रमेशाग २
मनस्येति प्राप्त्याकारणपृच्छया यस्मिन्काले तथा देश इत्यादिना
कथं तापृच्छाया श्च समाधिरूक्ता भवति॥ गिरिमहन्ताप्रश्नोत्त
रार्थः॥ एवं गिरिवरं प्राप्येत्ये तद्वाक्यघटकोक्त परामर्श एवं कारेण
परामष्टमाह॥ गंगाया दक्षिण इत्यादिना॥ शत त्रयो जाते तदुपरि
इत्यर्थः॥ नदीनां प्रवरा जह्नवीव। शुकेनमे महागुरुसमागम
द्वारा सदृशनोपदेशाद्योग्य श्रीनिवासा परोक्षः स्यादिति मनसि
कृत्वा सर्व नदीमातृक पद्म सरसि लक्ष्मी सन्निधौ तपश्चरण
न्तत पः प्रसन्नं श्रीनिवासेनोक्त वरलाभान्तद्वरदेत्यर्थः॥ तदुक्तं
ब्राह्मे तृतीयोध्याये॥ शंखराजं प्रति श्रीनिवासः॥ त्वंचापिगच्छ
शैलेंद्रं पूर्वं स्वर्नमुखीतटे॥ यत्र ब्रह्मशिलानाम सरिन्मध्ये च
वर्तते॥ अगस्त्य तपसा पश्चाद्ययासन्निध्यमत्रवै॥ पादा
दीशान विष्णादि देवानां तत्र संतिहि॥ यतिरूपो मातरिश्वा
ह्यष्टाविंशति मेकलौ॥ यज्जत्रायं वदंत्यद्धा मध्वनाम्नापरं विभुं।
तवैव तपसा पुण्ये प्रीत्या चागस्त्य योगिनः॥ तत्स्थापितालये
पुण्ये चातुर्मास्यं करिष्यति॥ शुकः श्रोष्यति तच्छास्त्रं पद्म
तीर्थादिकैर्युतः॥ पश्चादृपगिरेः शृंगे दक्षिणे चक्रसंज्ञके॥
तत्र कालांतरेगस्त्यः सशिष्यो ह्यागमिष्यति॥ मुनिनोक्तं
च माहात्म्यं शृण्वन्कुरुप्रदक्षिणं॥ साकंतेन समाधिस्थः सा
क्षात्पश्यतितं विभुं॥ त्वयापि संस्तुतो देवः तवाभीष्टं ददा
तिच (हि) इत्यादि प्रयच्छति॥ एतेन बहुभक्तसमागमे
सत्येव श्रीनिवासस्य तंत्रेण बहूनां योग्यापरोक्षदाने
भिरुचि विशेष इतिज्ञायते॥ अतएव महोत्सवे बहूनां
यात्रेति प्रासिद्धिः॥ पद्मतीर्थादिहागत इति पाठे॥
सत्यादागत्य च्छाया शुकेनैक्यमापाद्य पद्म तीर्थादिगा
हत इत्यर्थः। द्वितीयेऽर्थे स्पष्टोर्थः। मुनिना च मध्व
मुनिना शुकमुनिना अगस्त्य मुनिना च उक्तं। शास्त्रेण
भागवतेन पुराणेन चोक्तं माहात्म्यं। परतत्व माहात्म्यं
कृष्ण माहात्म्यं तीर्थमाहात्म्यंच त्वयापि नकेवलं तैः

४१८-४३

विस्तारवान्। समसूत्रं त्रिंशद्योजनायामवान्। वदनमिति स
र्पगिरेरिति शेषः। वदनं वदनांशः वेंकटगिरिः तन्नामकः मध्य
मांशः नारसिंहाचलनामकः पुच्छांशः श्रीशैलः क्षेत्रमयः
प्राचुर्येण प्रस्तुतानि क्षेत्राण्यस्येति क्षेत्रमयः तत्प्रकृतव
चने मयडिति प्राचुर्ये मयट्। सर्ववृक्षसमाकीर्णः। अश्वत्थो
दुंबरकोविदारादि सर्ववृक्षैर्निबिडः॥ सर्वधातुविभूषितः
सुवर्णरूप्यताम्राणि हरितालं मनश्शिला गैरिकांजन
कासीस लोहसीसाः सहिंगुळाः। विमलं कार्परं ताप्यं त्रपुका
स्यं तयैव च गंधकोभ्रकमित्याद्या धातवो गिरिसंभवा इत्यु
क्त धातुभिर्विभूषितः। तदुक्तं वराहे अष्टमे॥ अष्टौ तां खन
यस्संति लोहानां कनकाचले॥ युगभेदेन दृश्यंते नराणां
पुण्यकर्मणां॥ सुवर्णं रजतं ताम्रं रीतिः कांस्यं तथा त्रपु
सी संच तगरं चैव अष्टौ लोहानि चक्षते॥ इति॥ सरळविरळ
तया कलिवृक्षघनतयापि सर्ववृक्षसमाकीर्णत्वं साधारणमतः॥
पुण्यकाननत्वप्रयोजक देववृक्षादीनाह॥ कुंदमंदारेत्यादिना॥
कुंदेमुकुंदः। मंदारे लक्ष्मीः। पनसे विश्वेदेवाः॥ प्लक्षोऽश्वत्थः॥
तस्मिन् विष्टरश्रवाः केशवः॥ औदुंबरे अग्निः। किंशुके भगः
ब्रह्मा च। मुकुंदे मुकुंदः। पारिभद्रेऽहिर्बुध्न्यः॥ तिंत्रिण्यां वरु
णः। जंबौ ब्रह्मा॥ ताकेहिं ताकेच श्री सरस्वती च॥ लक्ष्मीस्सर
स्वती सन्निधानस्य स्वतपः संतुष्ट ब्रह्म वरलब्धत्वात्॥ पुन्ना
गे शेषः॥ देवदारौ सर्वे देवाः॥ कुं भूमिं द्यतीति कुंदः दोऽवखं
डने पृषोदरादिः॥ कुंदश्चक्र भ्रमे माध्ये निधौ कुंदे मुरद्विषि
इत्यमरः॥ कुंदुरुष्केति प्राकृतभाषया गंदिकापणप्रासिद्धः॥
मंद्यते स्तूयते मंदारः पारिजातकः। मंदारः पारिजातकः
इत्यमरः॥ प्राकृते हालिवाण। पण्यते स्तूयते पणसः
पणस्तुतौ पणिपनिभ्योऽसच्॥ पनसः कंटकिफलः
पणश्च बृहत्फलः इत्यमरः॥ प्रक्षरतीति प्लक्षः। अन्येष्व
पी[illegible] तिडः। श्री वृक्षः पिप्पलोश्वत्थः प्लक्षश्च लदळों
गुळः इति वैजयंती॥ श्री वृक्षः केशवावासो मांगल्यो व
ह्नि गर्भकः। इत्यमरः॥ औदुंबरः उदुंबर एव औदुंबरः॥

भ·पु स्वा र्थेऽण्‌ उदंबरो जंतुफलो यज्ञां गोहे मदुग्धकः । इत्यमरः ॥ पलाशे वें·भा·
किं शुकः पर्णो वात पोथी जुहू तरुः । क्षारद्रु ब्रह्म वृक्षश्च त्रिपलाशः २
समिद्वर इत्यमरः ॥ प्राकृते मुन्तक ॥ मुकुंदः कुंद कुंदरू इत्यमरः ॥
प्राकृते मल्लेमर ॥ पारिभद्रे निंबतरुः इत्यमरः ॥ बेवु ॥ प्लक्ष
श्च तिंत्रिणी चिंचाऽम्लिका चुक्राच तिंत्रिडा इत्यमरः ॥ हुण
सी ॥ जंबू स्त्रिसारा विरजा महा त्वां महाफलेत्यमरः ॥ नीरलु गिड
न त्वं दृदं भूजंबूक फेलू कर्क ध्रू इत्यूदंत निपातनात्कथमुदंततेति
चेन्न । परिणत जंबुफलोप भोग हृष्टेति प्रयोगादिको हस्वो ङ्यो गाल
वस्येति उत्तरपदे हस्वः । हस्वान्तं । जंबुरत्यपि प्रकृत्यंतरमस्तीति
जंबु मंडलै रिति साधुः । जम्यते जंबुः । जमु अदने । तळते ताळः ॥ त
ळ प्रतिष्ठायां घञ्‌ । तृणराजाह्वयस्ताळो दीर्घस्कंदो (धो) द्रुमेश्व
रः ॥ हिंतो ति वर्धते तळति प्रतिष्ठते चेति हिंताळः ॥ हिवृद्धौ ॥
तळप्रतिष्ठायां नुमागमः पृषोदरादिः हिंताळस्तृणराजश्चलं
तां कुरक इत्यपी त्यमरः ॥ पूजितः पुमान्पुन्नागः । पुन्नागे पुरुष
स्तुंग केसरो देव वल्लभः इत्यमरः ॥ सुरगीमरः ॥ देवदारु द्रु किलि
मं पीतदारूच दारूचे त्यमरः ॥ वटोदुंबराश्वत्थ प्लक्षागंधर्वा
प्सरसां गृहा इति श्रुतिप्रसिद्धिः ॥ हंसकारंड वाकीर्ण इति ॥ हंसः
कलहंसः कलहंसः कादंप क्षी हेसरु कादंबः कलहंसः स्यादित्य
मरः कारंडवः नीरकोळी ॥ कारंडवो महा पक्षः प्लवस्याद्वारि कु
क्कुटः इत्यमरः ॥ तैराकीर्णः । बकः बेल्लकी बकः कद्ध इत्यमरः ॥
कोकः चक्रवाकपक्षी कोकश्चक्रश्चकः गिणि अथकीर शुको इत्यमरः ॥
कपतोतः पारावतः पालिवाणः पारावतः कलरवः पाटलांघ्रिश्च
रक्तदृक्‌ । मदो त्कटो बाल वत्सः कपोतोथ शशादन इत्यमरः ॥ क्षी
रहंसः राजहंसः । हंसास्तु श्वेतगरुतश्चक्रांगा मानसौकसः रा
जहंसास्तुत इत्यमरः ॥ सिंहेति ॥ हिनस्ति इति सिंहः ॥ हिंसि हिं
सायां । पृषोदरादिः । सिंहो मृगेंद्र पंचास्य इत्यमरः ॥ शृणाति
शार्दूलः । शु हिंसायां रवर्जादिभ्यश्चेति ऊलच्‌ कमेर्दुक्के त्यनुवर्त
माने शृणोते दीर्घश्चेति दुग्दी र्घौ शार्दूल द्वीपिनो व्याघ्र इत्यमरः ॥
गहानादस्तु शार्दूलो हरितोऽतुल्य विक्रम इत्यमर शेषः ॥ शृणाति
शरभः । शॄ हिंसायां कृशृशली त्यादिनाऽभच्‌ । शरभस्तूर्ध्व लोचनः ।

गजारिरष्टपादः स्यात् शेषः । अष्टपादो र्ध्वनयनः शरभो वन
गोचर इति भारते ॥ क्रोशतीति क्रोडः घञ् पृशोदरादिः ॥ क्रो
डो भूदार इत्यपीत्यमरः ॥ क्रोडतीति वा क्रुड घनत्वे । मतंगा
स्यायं मातंगः ॥ तस्येदमिति संबंध सामान्ये ऽण् ॥

> कुंदमंदार पनसप्लक्षोदुंबर किंशुकैः ॥ मुकुंदैः पारिभद्रैश्च
> तिंत्रिणी जंबुमंडलैः ॥ ताळहिंताळ पुन्नाग देवदारुविराजित ॥
> हंसकारंडवाकोर्णा बककोक शुकैर्वृतः ॥ कपोतैः क्षीरहंसाद्यैः
> मृगैश्चान्यै विभूषितः ॥ सिंह शार्दूल शरभक्रोडमातंगवानरैः ॥
> जंबुकैश्चैव भल्लूकैः कस्तूरीमृगवासितः ॥ मल्लिका मालती
> जाती नंद्यावर्त विभूषितः ॥

मतंगजो नागः कुंजरो वारणः करीत्यमरः ॥ नर इव वानरः ॥ वा शब्द इवा
र्थे मयूरव्यंसकादित्वात्समासः ॥ मर्कटो वानरः कीश इत्यमरः ॥ तेपि
नराइव नरेषु प्रचरंतीति वानरपदप्रयोगः ॥ मांसं जमतीति जंबुकः ॥
सृगालो वंचकः क्रोष्टृ फरुफेरव जंबुका इत्यमरः ॥ भल्लतीति भल्लू
कः । भल्ल परिभाषण हिंसा दानेषु उलूकादयश्चेत्यूकञ् । अनुप
धत्वा द्वृद्ध्य भावः ॥ ऋक्षाक्ष भल्ल भल्लूका इत्यमरः ॥ करडी ॥ अच्छ
भल्लेति संघात विगृहीतं । कस्तूरी मृग वासितः ॥ तैर्वासितः नि
वासितः । तत्संबंधि मृगमदवासितो भावित इति ॥ मल्ल्यते धा
र्यते इति मल्लिका । मल मल्ल धारणे ण्वल् । तृणशुल्यं तु मल्लिका
भूपदी शीत भीरुश्चेत्यमरः ॥ शेषे मदयंतीति प्रमोदिनी अष्टापदी
विचकिलइत्यादि ॥ मल्यते धार्यत इति मालती मलतेरति प्रत्ययः
पृषदरादिः । सुमना मालती जाती सप्तला नवमल्लिका वनमाली
च नेपाळी वनो मासे रवरिण्यपीत्यमरः ॥ सप्त घ्राणादि पंच
मनो बुद्धि चालयतीति सप्तला नेपा ळजा जी हूवु ॥ जायत इति
जातिः औणादिकः क्तिः । वाडीषि जाती दक्षिण जाजी पुष्प ॥
नंद्यावर्तविभूषितः । नंद्यावर्तेतु तगरस्तारा वदन भागणे इति
वैजयंती ॥ भंडीलोप्यथ चांपेय श्चंपको हेम पुष्पक इत्यमरः ॥
संपिगी गिड ॥ वंजुळोंशोकेरागिकंकेळि रक्तकः विशोकः क
र्णपूरश्चेत्यमरः ॥ अशोकदमर ॥ पुन्नाग उक्तः ॥ केतकैः हरिम
केतकी नक्लीदितो व्यंजनजंबुको ॥ स्त्री भूषणां रजः पुष्पोगुप्त

भ॰पु रागे वल्ली नक इत्यमरः ॥ नक्ली त्युक्ते: ॥ रामायणे ऽरण्ये ॥ श्चूतैरशोकैः वें॰मा॰
चंपकैः केतकै रपीति सकेतकोद्दालक नारिकेल इति महाकवि प्रयो २
गाच्च । केतकै रिति साधुः ॥ द्वंद्वाते श्रूयमाणः प्रत्येकं संबध्यत
इति न्यायेन पंचक केतकै र शोक केतकै रिति वार्थः ॥ अतएव तत्र
नागा वसंति ॥ स्वर्नकेतकैः तसा पीता मदन द्रोणी सुगंधीकनक
च्छदा परुषो चापि इत्यमरः ॥ स्वर्नकेतकी मनोहरः । मनोरमः
श्रीमान् संपद्युक्तः ॥ अतएव पुण्य कानन: ॥ तरव इति ॥ देवता
गणाः । देवानां प्रतिमा स्थानीयास्तरव इत्यादि योज्यं ॥ एव
मिति ॥ अहि गिरींद्र जन्मनः । शेष गिरींद्र मूर्तेः ॥ तथा वेंकटा
द्रेः ॥ वेंकटाद्रि नामकस्य हरे । श्रीनिवासस्य च । एवं उक्त प्रका
रेण प्रभावो हि प्रसिद्धो स्ति ॥ यद्येवं कुतः ॥ सर्वे न जानंतीत्य
त आह ॥ जानंतीति तं । इति शेषः ॥ तमेवं प्रभावं ब्रह्मेश सुरे
ष पूर्वकाः जानंति ॥ निजानुभावाद्धरे रनुग्रहान्महाप्रयत्ना
न्मन्वते ॥ तत्र एवं प्रभावे विषये मनुजाः किं कः पदार्थ इत्या
क्षेपे किं शब्दः ॥ किं राजा यो न रक्षतीतिवत् ॥ ये दीनाः ॥ निजा
योग्यतादि एतत्प्रभाव ज्ञान सामग्री दरिद्राः ॥ दीनो दरिद्रो
दुर्गतोपि स इत्यमरः ॥ तर्हि कथमपि किमपि किं न जानंत्येवे
त्यत आह ॥ कथंचनेति ॥ अति प्रयत्नात्किंचिज्जानंतीत्यर्थः ॥
इयता प्रबंधेन किं तस्य चरितं माहात्म्यं पर्वतस्य चेति एत
द्द्वृत्तोत्तरं ॥ छ ॥ श्री इति श्रीमद्भविष्योत्तर पुराण व्याख्याने क
ल्याण कांड दीपे जीवितांश श्रीनिवास हृद्यंगवीनलाभो नाम द्वितीये
ध्यायः संपूर्णः ॥ श्री श्रीनिवासाय मंगळं ॥

चंपकाशोक पुन्नाग केतकैः स्वर्नकेतकैः ॥ एवं मनोहरः श्रीमान्
पर्वतः पुण्यकाननः ॥ तरवो देवतगणाः मृगाख्या मुनिपुंगवाः ॥
पितरः पक्षिणः सर्वे पाषाणा यक्ष किन्नराः ॥ एवं प्रभावो हि गिरीं
द्र जन्मनः श्रीवेंकटाद्रेस्तु हरेः तथैव ॥ जानंति ब्रह्मेश सुरेश
पूर्वकाः किं तत्र दीना मनुजाः कथंचन ॥

॥ इति श्री भविष्योत्तर पुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये गिरिवर्णनाम

द्वितीयोध्यायः

३.५ श्री भास्यायनमः ॥ विश्वायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ जनयति विं | वें.भा
धिसमाख्यो राजसे नात्मनासौ अवति हरि समाख्यः सखनिं | २
ष्टः प्रपंचं ॥ हरति हरसमाख्य स्तामसी मे त्य वृत्तिं मधुमथन
महिम्ना भस्तिवे त्तानकोपि ॥ ३॥ तीर्थानां माहात्म्यमाचक्ष्वेत्य
स्यो त्तरमाह ॥तस्येत्यादिना ॥ तस्या हीन्द्रगिरेः उपरि ऊर्ध्वभागे
मूर्ध्नि देशेवरा॥ सर्वतीर्थोत्तमा ॥ वराहे प्रथमे ध्याये ॥ एतेषां प्रवरा
देवि स्वामि पुष्करणी त्येवं नामधेयं च त त्कृतं ॥मार्कांडेयसमस्था
नां तीर्थानां स्वामिनी यत इति ॥ स्वामिनी च सा पुष्करिणी चेति
कर्मधारयः ॥ वराहे प्रथमे ध्याये ॥ त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि सरां
सि सरितस्तथा ॥ तेषां स्वामित्वमापन्नं धरे स्वामि सरो वरमि
ति च ॥ स्वरूपं नाम चोक्त्वा लक्षणा न्याह ॥ मत्स्येत्यादिना ॥
मीन कूर्म संपूर्णा गहना जलकुक्कुटाः कारंडवाः तैर्मुखाभरण
स्थानीयैर्भूषिता ॥ ३॥ शिंशुमारगणाकीर्णा ॥ शिशून्मारय
तीति शिंशुमारः स इवा चरति इति तथा सहस्र दंष्ट्रः पाठीन
नामकः करिमीनु ॥ यद्वा शिंशुमारः मोसळी । तद्भेदा शिंशुमा
रोद्राः शंकरो मकरादयः इत्यमरः ॥ तद्गणसंकुलेत्यर्थः ॥
मंडूकस्वन हुंकृताः ॥ मंडूकस्वनात्मक हुंकार युक्ता ॥ हुं
श्रीनिवास भक्तोयं इति । परिपृच्छंती हुं नाशयामि सहसा स्ना
ने पापानि इति क्रुध्यंती । हुं मत्तीरादपसर हराव भक्ता इति भर्त्स
यंती श्रीनिवाससान्नि ध्यात्पाप पराभव शक्तिमती इत्यायेव हुं
कारयुक्ता ॥ हुं वितर्के परिप्रश्ने स्मृत्या मंत्रण भर्त्सने अंगीकारे
च कथितं इत्यमरः ॥ वितर्केच परिप्रश्ने क्रोध भर्त्सनयोरपि ॥ अ
निच्छा भययोः स्मृत्यां हु मित्य व्ययमुच्यते इति नानार्थे गतो
हुं च पराभिवात्मकः इति ब्रह्मा रोषे त्येत तीरजे वृक्षसंघैश्च
चुंबिताच वरानना ॥ वरानतेति ह्रस्वांत पाठे जकस्य शोन
कस्य वा संबोधनं । भूषितेत्य ध्याहारः॥चु बि वक्त्र संयोगे ॥

॥ हरिः ॐ ॥ तस्योपरि वरा दिव्या स्वामिपुष्करणी शुभा ॥
मत्स्यकच्छप संबाधा जलकुक्कुट भूषिता ॥ ३॥ शिंशुमारगणा
कीर्णा मंडूकस्वन हुंकृता ॥ तीरजै वृक्षसंघैश्च चुंबिताच वरानना
॥ २॥

भ०मु नकेवलं पर्वतैः भूषिता ॥ अपितु वृक्षसंघैश्च नकेवलं वृक्षसंघैः वें०मा
भूषिता अपि त्वर्गैस्याली ये स्तीरजैः वृक्षसंघैश्चुंबिताच ॥ स्वा ३
ग्रात्मक। ननसंयोजिता ननाचोत्यत्क्रमः ॥ यद्वा च शब्द इवार्थे। व
राननेव जगन्मोहनसौंदर्य बन्मंदस्मितकल्येव चुंबिताच ॥ २॥
लक्षणमुक्त्वा माहात्म्यमाह ॥ गंगादीति ॥ जन्मभूमिविराजिता ॥
जन्मभूम्या विराजितेति तथा ॥ तथाच ब्रा
ह्मे तृतीयोध्याये ॥ देवस्य पापिका काचिन्नाम्ना बकुळमालिका ॥
प्रसाद्य देवं पाकेस्मिन् श्रिया संयोजिता विभुं ॥ तीर्थभूम्याधिपत्यं
च लेभे वरमनुत्तमं ॥ तत्रैव वासं देवस्य ययाचे सा पुनर्हरिं ॥ इत्यादेः ॥
स्वामिपुष्करिण्याः परितो भूम्यास्तीर्थभूमित्वं ॥ पाठांतरं जन्म
भूमिविराजिता इति ॥ गंगादिसर्वतीर्थानां जन्मभूमिः शुभोदके
ति पुराणांतरात्साधुः ॥ पुण्यानिवर्धयंतीति पुण्यवर्धनाः। तेषादि
त्या ऋयुः ॥ किमत्र मनुजानां च स्नानकालो व धारितः ॥ अयं काल
इति ॥ एतेनेतिच शेषः ॥ एतेन देवानामपि वांछितत्वेन मनुजानां च
मानुषाणामपि अयं कालः ॥ धनुरशुक्ल द्वादश्यरुणोदयकालः ॥
अत्र पुष्करिण्यां स्नानकाल इति अवधारितः ॥ अयमेवास्यां स्नाने
फलातिशयहेतुः नान्य इति निर्धारितः ॥ अत्र स्नानप्रवृत्तावंग
भूतं फलातिशयादिकं किं वक्तव्यमस्तीति शेषः ॥ अथवा बहुनो
क्तेनेति शेषः ॥ अत्र पुष्करिण्यां स्नाने कर्तव्ये किं बहुलोके न
मनुजानामपि अयमेव स्नानकालो वधारितः इत्यर्थः ॥ ५॥
पुराणर्षिः स्नानाधिकारिणः संबोध्य श्लोकमेकं गायति ॥
जन्मना किमनेनैव देवेन भवतामहो ॥ स्नानदानेन तत्तीर्थे मनु
जा भाग्यशालिन इति ॥ अहो स्नानाद्यधिकारिणः ॥ दैवेन
पूर्वपुण्येनागतेन ॥ अनेन मानुषेण जन्मनैव जन्ममात्रेण
जन्मागमनतत्क्षण इति यावत् ॥ किं किं भाग्यं प्राप्तं। किंकृ
त्यं कृतमासीत् ॥ किंतु तत्रापि दैवेन ॥ तत्राप्यतिशयितपुण्ये
न तत्तीर्थे कृतेन स्नानदानेन मनुजाः भाग्यशालिनः ॥ कृत
कृत्याश्चेत्यर्थः ॥ शंखो नाम नृपः कश्चित्स्नानमात्रेण मुक्ति
गः ॥ नाकगः ॥ अयमंशो वामनपुराणे ॥ एकादशाध्यायादा
सप्तदशाध्यायं विस्तरेण व्याख्यातः ॥

भ-पु

गंगादि सर्व तीर्थानां जन्म भूमि विराजिता ॥ तस्यां ये
स्नाति मनुजाः ते धन्याः पुण्य वर्धनाः ॥ ३ ॥ धनुर्मासे
सि (शि) ते पक्षे द्वादस्यामरुणोदये ॥ कांक्षंति त्रिदशा
तत्र मज्जनं तज्जले शुभे ॥ ४ ॥ किमत्र मनुजानांच स्ना
नकालेव धारितः ॥ तत्र श्राद्धादि कर्माणि पितृणां प्री
तये द्विजाः ॥ ५ ॥ जन्मना किमनेनेव देवेन भवताम
हो ॥ स्नान दानेन तत्तीर्थे मनुजां भाग्य शालिनः ॥ ६ ॥
शंखो नाम नृपकश्चित् स्नान मात्रेण मुक्तिगः ॥

वें.गा। २

तदीष सवर्तती दर्शते ॥ शंखो नाम महाराज हैहयानां कुलोद्भ
वः ॥ हैहयो यदुकुलोद्भवः ॥ अतः सोमवंशजः ॥ सोम वद्भगव
द्भक्तं प्रह्लादेन समो भुवि ॥ सोयजत्सर्व भूतेशं अश्वमेधादि
भिर्मखैः ॥ नारायणं जगन्नाथं प्रणतार्ति हरं हरिं ॥ भक्तिभा
वेन महता विष्णुः सर्वमखैरपि ॥ सोऽभव दुःख संतप्तो य
तोऽपश्यन् जनार्दनं तं अत र्हितो भगवानुवाच ॥ नाराय
णगिरौ स्वामि पुष्करिण्यां स्नात्वा तपश्चर ॥ त्वयि तत्र तप
स्यति वत्सराणां सहस्रेऽतीते ब्रह्मादिष्टोऽगस्त्यो मुनी
द्रैः सहमां द्रष्टुमागमिष्यति ॥ ततो बहुतिथे काले साधने
पक्वे सति मां द्रक्ष्यसी त्यादिष्टे शंखे राजनि तपस्यति ॥ अग
स्त्योप्युक्तकालः आगतः ॥ पुष्करिण्यां स्नात्वा बहुकालं
तपश्चचार ॥ अथापि सोपि तमपश्यन् दुष्पः ॥ पुनर्ब्रह्म
वाक्यात्सुस्थः ॥ तदा शुक्र बृहस्पति वसुराजाश्चागताः ॥
तेपेत्येपि मिळित्वा पुष्करिण्यां स्नात्वा द्रष्टुकामा अ
तिशये आनर्चुः ॥ तदा चतुर्थे ह्नि सुमुहूर्ते भगवाना
विर्बभूव । तं दृष्ट्वा सर्वे मुक्तिमर्थयामासुः ॥ तेषां उ
चितकाल भाविनीं । य एनां सेवते नित्यं स्वामिपुष्करिणीं शु
भां ॥ सोपि मुक्तिमवाप्नोति भुक्तिं चापि न संशय इत्युक्त्वा
मुक्तिं ददाविति ॥ तथाच शंखो नाम शंख इति प्रसिद्धः क
श्चिन्नृपः स्नान मात्रेण धनुश्शुक्ल द्वादश्यरुणोदय का
लानुकूल्या भावेपि नित्यस्नानेन नाकगः ॥ मुक्तः ॥ फलाति

भ-पु। शय हेतुकाल विशेष कृतेन स्नानेन मुक्तो भवतीति किमु वं वें-मा
क्तव्यं। इत्यर्थः ॥ स्नातमात्रेणात्यस्यार्थो नित्यमिति ॥ अस्य पुरा ॥ २
णस्य आद्यचतुर्लक्षणी वेंकटाद्रेः तद्गीशस्य असाधारणा लौकिक
देवगम्य चारित्र्यानुवादिनी सूत्रकल्पा ॥ अतः प्रकृतेतर पुराणा
नि विस्तरेणैतद्व्याख्यानरूपाणि। अतः तदनुसारेणास्यार्थश्च तु
र्लक्षण्या अर्थो बोध्यः ॥ उत्तरा सप्तलक्षणी विस्तरेण लौकिक
चतुरचारित्र्यानुवादिनी ॥ अस्याः सप्तलक्षण्याः संग्रहेन व्या
ख्यानं वराहपुराणं ॥ अतः तदनुसारेणास्यार्थो ज्ञातव्यः ॥ अत्रेदं
बोध्यं ॥ सोमसूर्यजाविति द्वौ शंखराजौ ॥ अत्राद्यो रैवताख्य पंच
मन्वंतरकालिकः ॥ सच ॥ वेदाः स्वधीता मम लोकनाथे तप्तं त
पो नानृतमुक्तपूर्वं ॥ पूजां गुरूणां सततं करोमि परस्य गुह्यं न च
भिन्नपूर्वं ॥ गुप्तानि चत्वारि यथागमंमे शत्रौ च मित्रे च समोस्मि
नित्यं तं चापि देवं शरणं प्रपन्न एकांतभावेन भजाम्यजस्रं ॥
एतैर्विशेषैः परिशुद्धसत्वः कस्मान्न पश्येयमनंतमेनं तमेन
मिति नवमांत गीताभाष्योदाहृत मोक्षधर्म वचनोक्तः
गुणामु क्तः ॥ अयंच धर्मेण राज्यपालनं कृत्वा पुत्रं राज्येभि
षिसिच्य नारायणगिरौ बहुतपस्तप्त्वा हरिं दृष्ट्वा
मुक्तः ॥ ७ ॥ द्वितीयस्तु षष्ठ चाक्षुष मन्वंतर कालिकः ॥
तस्मिन्नेव मन्वंतरेऽष्टाविंशति मे कलौ यवच्चंद्रार्क मेदिनो
ता। वत्तिष्ठतु मे सेवेति श्रीनिवासं प्रति तपस्यतो दुर्यनुग्र
हाज्जगद्गुरोः मध्व नाम्नः सकाशा च्छुकमुखस्य तत्वो
पदेशः ॥ ततः स्वयोग्या प्राकृत विमानाधिष्ठित श्रीनिवास
दर्शनं ततः तदाज्ञप्त करिष्यमाण विमानस्य यावच्चंद्रा
र्क मेदिनी स्थिति समस्थेम्ने बहुकालं तपः तप्त्वा तस्मिन्ने
व मन्वंतरे अनंतर भावि एकोनविंशतितम कृतयुग पश्चाद्भा
गे यया दृष्टं विमानादि सेवां कृत्वा कृतकृत्योऽभूत् ॥ अत्रापु
रो विशेषः ॥ विमानसेवा कर्तारः त्रयः ॥ तत्राद्य उक्तः ॥ सूर्य
वंशराजः शंखः ॥ द्वापरो तौ डिमानौ ॥ अत्राद्यो वैवस्वतम
नुकालिकः। तस्मिन्नेव मन्वंतरे पंचविंशति तमे कलौ गोपी
नाथेन ब्राह्मणेन सह रंगदासाख्यः शूद्रः श्रीनिवासाराधन

शंखस्य

८

३५ पर आसीत् ॥ सदैवापराधादेहं परित्यज्य नारायणपुरे तों वें मा
डिमानिति विश्रुतो द्राविडेश्वर चक्रवर्ती भूत्वा सप्तविंशति २
तमे कलौ मनुकल्प प्रजया च्चिर विनष्टं पुरा शंखकृतं वि
मानमुद्धार ॥ अयंच तोंडिमानः पद्मावती पितृव्यभिन्नः ॥
अष्टाविंशे कलौतु ॥ पद्मापितृव्यस्तोंडिमानः पुनरुद्धार
तदिदानीमपि दृश्यत इति अयमर्थो ब्रह्म पुराणे भासते ॥
पुरानारायण इति ॥ अयंच श्लोको विस्तरेण ब्रह्मांडे पुरा
५४ णे व्याख्यातः ॥ तन्मनाक्प्रदर्श्यते ॥ ब्रह्म णाति समादि
ष्टो नारायणादिदृक्षया ॥ नारायणाख्य विप्रोस्ति तदागिरिवरे
शुभे ॥ स्वामिपुष्करणी तीरे सुरसिद्धनिषेविते ॥ विशुद्धात्मनि
विप्रेंद्रे तपस्यति चिरंतदा ॥ अथास्मिन्नंतरे तस्य तपसा प
रितोषितः ॥ वासुदेवः प्रादुरभूद्वरदासर्व देहिनां ॥ अद्य प्रभृ
ति चायं वै गिरिः त्वन्नामतः सदा ॥ नारायणाचल इति प्रसि
द्धो भवतु द्विज ॥ इति तस्य वरं दत्वा स्वसायुज्यं ददौ हरिः ॥
अत्र स्नानमात्रेणेत्यनुवर्तते ॥ ६ ॥ रामोपेति ॥ स्वामिपुष्करिणी
तीर्थे स्नात्वा पश्चाद्रणे रिपुं ॥ रामोथ रावणं हत्वा जयमप्त इति
श्रुतमिति ॥ ८ ॥ एवं तीर्थवरेति ब्राह्मणो यदि वा वैश्यः क्षत्रियः
शूद्रजोपि वा ॥

पुरा नारायणो नाम ब्राह्मणोंगिरसस्सुतः ॥ ७ ॥ हरिं
दृष्ट्वा वरं लेभे जगाम हरिमंदिरं ॥ रामोपि राक्षसैनै
व नीतां शीतामवापसः ॥ ८ ॥ एवं तीर्थवरा तत्र स्वामि
पुष्करिणी शुभा ॥ तस्यास्तु वायुदिग्भागे वराहवद-
नो हरिः ॥ ९ ॥ धरामालिंग्य तत्रैव सुपिप्पल विरा
जितः ॥ त्रिकोट तीर्थ जातीनां जन्मस्थानं सुबुद्धयः ॥ १० ॥
एवं गिरिवरं प्राप्य भगवान्वेंकटाचलः ॥ वैकुं
ठादधिकं मत्वा विचचार इतस्ततः ॥ ११ ॥

स पापी यदि वा पापः स्वामि पुष्करिणी जले ॥ स्नात्वा चात्र वसं
तं मां ये नमस्यंति मानवाः ॥ ददाम्याकल्पमेवाहं तेषां वासं त्रिवि
ष्टपे ॥

स्वा

भ.पु यः करोत्याप्लवं स्वामि सरसीजलमध्यतः ॥ सोतीत्य निरयं सर्वं वें.मा
ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ इत्याद्येवं तीर्थवरा एवं तीर्थमाहात्म्यमु २
क्त्वा वराहमाहात्म्यं वदेत्यस्योत्तरमाह ॥ तस्यास्त्विति ॥ पिप्पल
विराजितः बोधिद्रुमश्चलदलः पिप्पलः कुंजराशन इत्यमरः ॥
पुनः पर्वतमाहात्म्यमुक्त्वोपसंहरति ॥ त्रिकोटिजातीनि तीर्थजा
तीनामिति ॥ पर्वतमेनं जन्मस्थानं सुबुद्धयः ज्ञानिनो वदंतीति
शेषः ॥ त्रिकोटीति मुख्यापेक्षया षट्षष्टिकोटितीर्थानि पुण्यान्य
त्र नगोत्तम इत्युक्तेः ॥ यद्वा जातीनामिति स्वप्रधानमेवास्तु न भवि
तृप्रधानः ॥ तथात्वेति सत्रश्चताः कोटयश्च त्रिकोटयः ताश्चताः ती
र्थजातयश्च तथा तथा चैकैककोटि तीर्थजातीनां व्यक्तयः द्वावि
शति द्वाविंशति कोटयः इति षट्षष्टिकोटयः तथा चैकवाक्यतेति ॥
एवं गिरिवरं प्राप्येत्ययं श्लोक उक्तान्वयः । विचचार इतस्तत इति ॥
-त इतीति शेषः ॥ प्रथममितिच ॥ इत अस्मस्थानात्स्थानं ततः
तस्मा स्थानादिदं स्थानं इत्येवं विचचार प्रथमं संचचारेत्यर्थः ॥
किं किमत्रास्तीति परमाश्चर्यादिति भावः ॥ ३३ ॥ न प्राप किंचि
दा स्थानं इति पदच्छेदः ॥ आङीषदर्थे कालक्षेपे आकांक्षायां च
अत्रामरोस्ति ॥ तत इत्यावर्तते ॥ यदित्यध्याहारः ॥ ततः प्रथम
तः संचारानंतरं । रमापतिः ॥ आ अवतारकृत्यं बह्वागामि कालांत
रभावि तावत्कालं अत्र यत्र कुत्र चिद्यथा कथं चिद्वा विष्कारेण
कालक्षेपं कर्तुं यद्गृहनं आ आकांक्षितं तद्गृहनार्थं संवरणाय
आ आकांक्षितं यत् आ ईषत् स्थानं तत् किंचित् किमपि
स द्योन प्राप ॥ तत इतस्ततो यद्भवेदिति विचचार विचारयामा
सेत्यर्थः ॥ यावद्वाक्यतात्पर्यार्थ पौष्कल्यं पदवर्तनस्य
न्याय्यत्वात् ॥ इत्थं विचार्य माणोतु स्वामिपुष्करिणी तटे
दक्षिणेतु वातातप हिम शीत वर्षादि पीडारहितत्वादि
विशेषेण विमलं ॥ निर्मातृ ब्रह्म वम्रिकीटसमूहेन निर्माय नि
सृष्टं दिव्यं द्युभ्यो द्युस्थेभ्यो देवेभ्य आवासार्हं ॥ अदितिकौस
ल्या देवक्यादि देवताधिष्ठितं ॥ द्युप्रागपागुदक्प्रतीचोयदिति
शैषिको यत् ॥ तिंत्रिणी वृक्षमूलस्थं वल्मीकं अंतर्विशाल विव
रयुक्तं मलयेंऽच् वल्मीकं नाकुं नद्यां कूपतटे तरौ च विवरे

१५ शेलोचलो वाल्मिक इति प्राणेश्वरः॥ दृष्टवान् अभूदिति शेषः॥
इदमेवेदानीमज्ञातावासाय परंस्थानमिति मत्वा ततः मुदा इष्टदर्श
नजहर्षेण तत्र वामलूरी भगवान्जगदीश्वरो हरिः लीनः अंतर्हि
तः अभूदित्यन्वयः॥ बिलद्वारेणांतः प्रविश्य बिलसदनांत भोग
पर्यंके अपरिमिताप्राकृत शरीर भोग्य मानंदमनुभन्नास्ते शेते
च इतिभावः॥ वृक्षमूलस्थ वल्मीकत्वात्स्थास्य वातादिपीडाभाव
भगवानित्यनेनाणिमादि समग्रैश्वर्यात्क्या बृहच्छरीरस्य बिल
द्वारेणांतः प्रवेशः समाहितः॥जगदीश्वर इत्यनेन किं जग
न्नियंतुरसं वृतायां भूमावासीनता ऽअपितु मुक्तशेषपर्यंके
इति लभ्यते॥ एवं भावयितुरघहारी हरिरिति॥

नप्राप किंचिदास्थानं गूढनार्थं रमापतिः॥ इत्थंविचार्य
माणेतु स्वामिपुष्करणीतटे॥३२॥ दक्षिणे विमलं दिव्यं
वल्मीकं दृष्टवान्मुदा॥ तिंत्रिणी वृक्षमूलस्थं भगवान्ज
गदीश्वरः॥३३॥इदमेव वरंस्थानं तत्रलीनो भवद्धरिः॥

एवंकाल इति॥ विनोदकलहांतरित महालक्ष्मी कटाक्षेणाप्त
मज्ञातवासप्रकारेण श्रीनिवासस्य काले गते गतवति सति
वत्सरायुतमागतं प्राप्तं अभूत्॥ द्वापरेऽतीतः द्वापरे ऽतीते
षाविंशतितमः कलिरागतः॥ तत्र अष्टविंशतिमे अष्ट
विंशतितमे मडार्षः कलौ किंचित्संवत्सरे ऽतीते श्रीनिवा
सस्याविष्कारकाले प्रत्यासन्ने चोळराजो नृपोत्तमः अवत
रं समापन्नो नागकन्यातनूद्भवे अयमर्ध श्लोको ब्रह्मांडे
सप्तमे विस्तरेण व्याख्यातः॥ तथाहि किंचित्॥कलौ चोळ
नृपः कश्चिन्भविष्यति सुविश्रुतः सकदाचिद्वनेरंतु मार
टेन महीपतिः॥ शेषाचल वनोद्देशे विचचार मृगांतकः
मृगयाकृष्टचित्तोयं विचरन्कानने मुहुः॥ नलेभे विश्रमं
राजा ययेंद्रिय वशंगतः॥ ततस्तेन नरेंद्रेण कन्यका न
रूपिणी॥ नळिनोत्फुल्ल नयना चंद्रबिंबनिभानना॥ वि
श्व विस्मय लावण्या श्यामा पीन पयोधरा॥

राजहंसी चरंतीव दृष्टायौ वनशालिनी ॥ जहार चेतस्तस्येयं ना॥वं मा
क्षीवपुळिनं जलैः ॥ नशशाक ततो देशात्पदात्पदमपि स्वयं ॥ २
चलितुं नृपतिः तत्र व्याधबद्धमृगो यथा ॥ निर्जितः स्मरबाणे
न सोयं मर्म सुताडितः ॥ विसृज्य सर्वसैन्यानि तत्समीपं ययौ
नृपः ॥ ततः साच वरारोहा विलोक्य नृपतिं तदा ॥ विद्धा मद
-न बाणेन बभूवायतलोचना ॥ ततो राजा समागत्य पृष्ट्वा
न्मंजुभाषणीं ॥ कुलं शीलंच वृत्तंच तस्याः स्वयमनिंदितः॥
कात्वं चरसि कल्याणी वने विगतभीः कथं ॥ नचेत्परिग्रहोन्य
स्य वरांगे वद तत्वतः ॥ स्वयंतु कर्तुमात्मानं जीवितुं चत्वमि
च्छसि ॥ कन्यका ॥ धनंजयाभिधानस्य सर्पराजस्य धीमतः॥
पुत्रीव साभिपाताळे लालिता पितुरंतिके ॥ प्राणिग्रहणकाले
वै संप्राप्ते च पिता मम ॥ चिंतयामास कोवास्या द्भविता सदृशो
वरः ॥ पित्रा चानुमते चाहं अभि षं तव प्रभो ॥ बंधुभिश्च त
वाभीष्टै रनुमंतुमिहोत्सवे ॥ पितरं तव पृच्छस्व गत्वा पाताळ
मंजसा ॥ दास्यत्यनुमतिं नूनं गुणदर्शी तवस्वयं ॥ विनयं रक्ष
कल्याण कथंचिदपि चानघ ॥ चंद्रोदय विवृद्धो ब्धिः किं वेळा
मतिलंघते ॥ राजा ॥ नायं व्यतिक्रमः सुभ्रु ना धर्मश्चात्र वर्त
ते ॥ गंधर्वोयं विवाहोपि मुनिभिः परिकीर्तितः ॥ अतत्वरयनु
रक्तं मां कृतार्थयितुमर्हसि ॥ जीवितुं वा सुखावाहं त्वां विना
नचरोजये ॥ इति ब्रुति भूपाले कन्या कामवशंगता ॥ लज्जानत॥
मुखी भूमिं लिखंती नखरेणसा ॥ अथानया सगत्या लता
विटपसंश्रितः ॥ अन्वभूत्सुरतं तस्या भूयो रागविवर्धनं ॥
यामावशेषेथ दिने गंतुकामा कृतत्वरा ॥ नृपेणानुमथा साथ
निर्गतावरवर्णिनी ॥ ततः पाताळमाविश्य गत्वाच पितरंतिकं ॥
चोळराजस्य चरितं कथयामास सर्वशः ॥ नागराजोपि तच्छ्रुत्वा
कथितं कन्यया शुभं ॥ प्रहर्षमतुळं लेभे सदृशोयमितिब्रुवन्॥
निर्गत्य नृपतिश्चापि लताविटपसंश्रयात्॥ ससैन्येमावृत॥
स्तावत्प्रययौ निजमास्पदं ॥ आपन्नसत्वा ददृशे नागराज
स्य कन्यका ॥ अथ सा दशमे मासि पुत्रं प्रासूत सुंदरी ॥
दिने दिनेच ववृधे चंद्रमा इव सुंदरः ॥

एवं काले गते तत्र वत्सरायुतमागतम् ॥१४॥ अतीते द्वापरे
तत्र अष्टाविंशतिमेकलौ ॥ अतीते वत्सरे किंचि च्चोळराज
नृपोत्तमः ॥१५॥ अवतारं समापन्नो नागकन्या तदूदरे ॥

कस्यचित्वय कालस्य लालितो मातुरंतिके ॥ प्रप्रच्छ मातरं बालः
पितरं दर्शयेतिच ॥ तच्छ्रुत्वा पूर्ववृत्तांतं सा माता स्मै न्यवेदयत् ॥
तदाकर्ण्य बालो मातृदत्त बलेन भुवं प्राप्य राजानमाप्तवान् ॥ क
स्त्वमित्यब्रवीद्राजा ॥ अथ वृत्तं सर्वं न्यवेदयत् ॥ ततः परिग्रहे रा
ज संदिग्धे ॥ ततः आकाशे सुरवाणी ॥ माविचारय राजेंद्र पुत्रोयं
ते नसंशयः ॥ चक्रवर्ती महाराजो भविष्यत्यसमो भुवि ॥ अतीव
विष्णुभक्तश्च भविष्यति महामतिः ॥ शेषाद्रौ च स्वयं व्यक्तं विष्णु
मभ्यर्चयिष्यति ॥ तस्मै प्रीतः भगवान् चर्चाभावमतिक्रमन् ॥
संल्लापं तेन सुचिरं ॥ अभिषेचय राजेंद्र पुरं राज्ये विचारतः ॥
तदाकर्ण्य राजा नागकन्यासमागमदेशे पुरं निर्माय पुत्रं राज्येऽ
भिषेचयत् ॥ शशास पृथिवीं कृत्स्नां सशैलवनकाननाम् ॥ ततः
कदाचिद्गोपाला व्रजाद्राजार्थं क्षीरमानयंत आहुः ॥ शेषाचले व-
ल्मीक मार्गेण क्षीरानयने वल्मीक समीपे क्षीर भांडानि भज्यंते
न पश्यामोत्र कारणं इति ॥ अथ राजा देवकृतमेतदिति निश्चित्य
श्रीनिवासं ध्यायन् शुचिः सुष्वाप ॥ ततः स्वप्नं ददर्श प्रातरुत्थाय
मंत्रिण आहूय दृष्टं स्वप्नमाह ॥ स्वप्नेऽद्भुतः पुरुषो दृष्टः तमपृ
च्छं को भवानिति ॥ श्रीनिवासेन प्रेषितोस्मीत्याह ॥ अथ तं द्रष्टुं देव
देवेशं तद्विमानंच सुंदरं ॥ याहि शेषाचलं शीघ्रं इत्थमाह त्वा
न्समां ॥ अथ तेनैव सह तमगमं ॥ तत्र गत्वा विमानमद्भुतं दर्शया
मास ॥ ततः सोंतर्दधे ॥ तद्विमानंच स्वप्नो दृष्ट इत्याह ॥ अथ
मंत्रिणः संमन्याहुः ॥ वल्मीकांतरास्ते श्रीनिवासः सच त्वयि
कारुण्यं प्रातर्गोपालैः सूचितवान् ॥ पुनरात्रौ स्वप्ने द्रष्टः ॥ त्वयि
महाननुग्रहः ॥ श्रीनिवास त्येत्याहुः ॥ अस्मिन्नवसरे कश्चिच्छब
रः प्रियंगु जीवन आजगाम ॥ सोप्याह राजानं ॥ किमिति ॥ नूतन
धान्यं देवाय निवेदयित्वा भोक्ष्ये इति मम व्रतं ॥ तद्रक्षणे पुत्रं नि
योज्य मध्वर्थं वनमगमं ॥ तद्भक्षितं पुत्रेण ॥ तदा तं हंतुं अहमु
द्यतः ॥

भ.पु.॥ तदाकाश वाण्युवाच माव धीः पुत्रं इति ॥ तदेवेश्वर पूजनमिति॥ वेंकं-
अथान्यदप्युवाच ॥ राजानं प्रति गत्वा दृष्टं स्वप्नमभिज्ञानतयो
क्त्वा शेषाचलमागच्छेति वदेति ॥ अथ राजा गोपालवचनस्व
प्न शबरोक्ताकाशवाणी भि स्त्रिभि श्चोदके स्तेनैव सह बहुक्षी
र कलशान्यानाय शेषाचलमाययौ ॥८॥ अध्यायः ॥ ततः शबरे
ण सार्धं गत्वा तेन दर्शितं वल्मीकं दृष्ट्वा भगवद्दर्शनं कथं भवेदित्यु
वाच ॥ ततः शबरः तं भेदय निशितैः खनित्रै रित्याह ॥ सतान्नाभि(भि)
भेद भीतः ॥ अथाभ्य सिंचद्वल्मीकमेव क्षीरघटैः ॥ अथ दिव्यं र
त्नोज्वलं विमानं ददर्श ॥ अथ प्रीतः श्रीनिवासः आह ॥ वरं वृणी
ष्वेति ॥ अथ राजपुत्रः रूपमिदं नांतर्धान मियादिति ॥ ॐ इत्युक्त्वा
पुनराह स्वयं प्रीतः ॥ शबरसखोहं तवसखि त्वं प्रशास्य इति पु
नराहात्वहं त्रिसंध्यं मत्सेवा कुर्विति सोपि सेवा तत्परः तत्रैवास्ते
म श्री निवासोपि तस्य सेवाकाले अर्चाभावर्म्मिति क्रम्य तस्मै हित
मुपदिशति। सकन्यायदायाति दिवाकरस्तदा ध्वजो रोहादि अव
भृतांतं महोत्सवं करोति ॥ इति ब्रह्मांडे नवमः ॥ भूखंडमिति ॥
भिन्नं शकलखंडेव पुंसीत्यमरः ॥ क्षेत्रावे बहुधान्यदाः ॥ ननु
लिंगानुशासने पुमानित्यधिकारे रोपध इत्यनेन प्राप्तस्य पुं
स्त्व स्यापवाद तया द्वारादि सूत्रेण त्रंतं सलोप्रधं इत्यमरेण च
क्षत्र क्षेत्र मित्र कळत्रादीनां नपुंसकत्व विधानात्कथं क्षेत्रा इति
प्रयोग इति चेन्न ॥ सत्वादि गुणोपचय विवक्षया साधुत्वोपप
त्तेः अर्द्धर्चादित्वं वा कल्प्यं ॥ लीलया कृषावपि बहुधान्यदाः
इतरांगीकृते राज्ये यजनानंद तत्पराः ॥ इतरांग मपरगात्रं
अनितरांग मितरांगत्वेन संपद्यमानं कृतं इतरांगीकृतं ॥
तस्मिन्राज्ञेति शेषः ॥ तथाच राज्ञा राज्ये अपरगात्रीकृत इत्य
न्वयः ॥ ममेदमेकं गात्रं अपरमिदं गात्रमित्यभिमानेन पाल्य
मान इत्यन्वयः ॥ अंगगात्रांतिकोपाय प्रतीकेष्व प्रधानके दश
भेदेतु पुंसि स्यादगे त्यामंत्रणे अव्ययं इति नानार्थ रत्नमाला
यजनानंदतत्पराः यजनं यागः परमेश्वराराधनं च तन्निष्प
त्या जायमान आनंदो यजनानंदः ॥ तस्मिन्तत्परा आसक्ताः॥
सांगोपांग साधन निष्पत्तौ सत्यां साधकानां एवमानंदो जायते॥

श्री सांगोपांग साधन निष्पत्तौ सत्यां साधकानां एवमानंदो जा वें.मा
यते ॥ सांगोपांग साधन संपत्ति नांतरीयका वित्त व्ययायास ३
चिंतादय उत्तीर्णाः ॥ किमव शिष्ट मस्माकं फली भूतमानंद॥
नुभव मन्न मिति ॥ यद्वा यजन मिति सकलं विहित कर्मोपल
क्ष्यते ॥ आनंद इति ब्रह्म ॥ तयो स्तत्परा स्तन्निष्ठाः ॥ आनं
दो ब्रह्मेतिव्यजानात् ॥ आनंददो नंदनो नंदः इति तच्छ्रुति
नाम सुजना अभवन्निति शेषः ॥ तत्कालिक जना उभय
पथ निष्ठा नान्येन दुर्जिता इति भावः ॥ अथवा परम पुरु
षार्थोत्तमस्य प्रथमं ब्रह्म ज्ञान मंगं तदंगं विहितं कर्माभयं॥
तदंगे सदाचार प्रवृद्ध हविषी ॥ अत्र बहु पुष्प फल गो क्षीर
धान्यानि समृद्ध हवींषि पितृ पति पत्नी व्रतं सदाचारः ॥
अभ्यां मुक्तां गाभ्यां यानी तराण्यगानि स्वाम्यादि सप्तांगा
नि यस्य तत् इतरांगं ॥ तादृशी कृते राज्ये राज्ञः कर्मणि भा
वे वा इत्यर्थः ॥ मोक्षाध्याहार पक्षानंगीकारे राजा राज्यांगं
स्वामिपदेन गृहीतः ॥ स च श्रीनिवासः ॥ तद्भिन्नाणि स्वेत
राज्यामात्याद्यंगानि षट् तद्यस्य तत् ॥

राज्ञि शासति भूखंडं बहुपुष्प फल प्रदं ॥१६॥ बहु क्षीर दुघा
गावः पुत्रवै पितृ वत्सलाः ॥ काले वर्षति पर्जन्यः क्षेत्रा
श्च बहु धान्यदाः ॥१७॥ नार्यः पतिव्रताः सर्वाः स्वपत्न्यां
पुरुषा रताः ॥ इतरांगी कृते राज्ये यजनानंद तत्पराः ॥१८॥

तादृशी कृते राज्ये इत्येवं वा यदा स्वामी धनी न राजा तदा प्रथ
मत एवोक्तार्थः ॥ प्रथमार्थे यथा दृष्टिः शरीरस्य नित्यमेव
प्रवर्तते ॥ तथा नरेंद्रो राष्ट्रस्य प्रभवः सत्य धर्मयो रिति वशि
ष्ठनीतिः ॥ प्रमाणं इतरांगीकृत इत्यादि मोक्षाध्याहार सूच
कं ॥ स्वाम्यमात्य सुहृत्कोश राष्ट्र दुर्ग बलानि च ॥ राज्यांगानि
प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोपि चेत्यमरः ॥ स्वामी राजेति वंद्य
घद्वः धनीत्य इति राज्ञा कृते राज्ये इतिपाठः सुगमः परंतु
इति शब्द महिम्ना वल्मीकगेन स्व सखिनाचा भावमतिक्रम्यो

 पदिष्ट हितेनराज्ञा तदाराधन महिम्ना भूखंडं बहुपुण्य
फलं कृतं गावः बहुक्षीरदुघाः कृताः ॥ पुत्राः पितृवत्सलाः
कृताः ॥ पर्जन्यः काले वर्षण कर्ता कृतः ॥ इत्याद्येवं योजना
द्रष्टव्याः इतरांगीकरण यजनानंद तत्पर त्वयो र्भाव लक्षण॥
सप्तमी बोधित लक्ष्य लक्षण भावस्तु वशिष्टोक्तना
राज नीति सिद्धः ॥ १८ ॥ तस्मिन्काले विधिः साक्षाद्वेनुरूपं
समाश्रितः ॥ चोळराज गृहं प्राप्य द्रव्यमौल्येन वत्सका
इत्यंतमेकं वाक्यं ॥ एषाहि प्रकृति स्त्रीणा मासृष्टे रघुनंद
न समस्थ मनुरज्यति विषमस्थं त्यजंतिच ॥ शतद्रूदानां
लोलत्वं शस्त्राणां तीक्ष्णतां तथा ॥ गरुडानिळयोः शैघ्र्य
मनुगच्छंति योषितः ॥ इत्यगस्त्योक्त्य नीत्या स्त्रीणां विषम
स्थपत्य नारदः ॥ स्वभावः ॥ कासांचित्सा ध्वीनां सत्स्वभाव
स्तु सद्धर्म सिक्षादि सकारि सामर्थेन सहज शक्ति प्रतिकूल
नात ॥ ता अपि पुत्र पौत्रादिषु जातेषु तेषु च स्वमनोभीष्ट
दान निपुणेषु भर्तारं नाद्रियंते ॥ तेनाप्यव्याप्ते र्वार्द्धक्या
दन्यथा सिद्धेश्च ॥ तदा धर्मज्ञाः पुत्रादयस्तं परिचरेयुर
न्यथा सर्ववाच्या विवक्षतां भवति ॥ अतो मात्रानादरेपि
अस्माभिः सेवाकर्तव्येत्यत इति कथासंदर्भ वाक्य शेषः ॥
वत्सका ॥ अल्पो वत्सो वत्सकः सोऽस्यास्तीति वत्सका ॥
अल्पे इति कः ॥ तत अर्श आद्यच् तर्णकवतीत्यर्थः ॥ उप
चय चयापचय लक्षणे द्वे एव वयसी इति पक्षे तारुण्यस्य
प्राथम्यात्तरुण वाचि वत्स शब्दा द्वयसि प्रथम इति ङीषि
प्राप्तेनदपवाद तया अजादित्वा ट्टाप् वत्सा तरुणी सैव
वत्सका ॥ स्वार्थेकः ॥ तरुणीत्यर्थः ॥ त्रीणीति पक्षे बाल्य
वयोवाचि वत्सा शब्दादि वार्थेकः ॥ दर्शन आकारतो बाले
व फलतो वंजुला ॥ तथाच तंत्र न्यायेनात्रा र्थ त्रयं ॥ राज
गृह मित्यवि लंबाय ॥ अन्यथा पुरं प्रति प्राप्तो पर्याये
ण धनिकामात्य प्रधानादि गृहप्राप्त्या रत्नं हि भग.
वन्नेतद्र त्नहारीच पार्थिव इति न्यायेन राजभीत्या
तृणा चरणायापि अंतर्धाय चारयेयुः ॥

तस्मिन्काले विधिः साक्षाद्धेनुरूपं समाश्रितः॥
चोळराज गृहं प्राप्य द्रव्य मौल्येन वत्सका॥३९॥

तथाच श्रीनिवास सेवाकथं घटेत ॥ ननु माघटिष्टेदानीं काल
क्रमेण यदाचार चक्षुषा राजदृष्टिः तदा राजगृह प्राप्तिः तदा
संघटिष्यते ॥ सेवा इति चेत् ॥ यद्यपि संघटिष्यते तथापि
काल विलंब इति भावः ॥ भूत्वेत्य ध्याहारः ॥ श्रीनिवास सेवां
कुर्वे इतिच ॥ तथाचेत्थं योजना ॥ अतः तस्मिन् काले श्रीनि
वासस्य स्वात्माविष्करण काल इत्यर्थः ॥ साक्षात् विधिर्ना
भि जन्मानतु नियतिः ॥ वत्सका तर्णकवती तरुणीच वत्स
समानाकाराचया धेनुस्तादृशी भूत्वा द्रव्य मौल्येन चोळरा
ज गृहं प्राप्य श्रीनिवास सेवां कुर्व इत्यालोच्य धेनुरूपं
समाश्रित इति ॥३९॥ ब्रह्मा धेनुर्जातः ॥ को वत्सः को विक्रे
तेति श्रोतुविशेष जिज्ञासामधिक विधानायोक्रमनूद्य पूरय
न्नाह ॥ ब्रह्मा धेनुरित्यादिना ॥ जेष्टत्वाद्ब्रह्मा धेनुः ॥ औचि
त्यान्तत्पुत्रः ॥ शिवो वत्सः पुत्रादीनां दान विक्रययोः पितरौ
प्रभू इति ॥ असूर्यं पश्यानां राजदाराणां दर्शनार्थं च कम
लालया गोपाली जाता ॥ पुं योगे ङीष् ॥ पश्यंती पतिमार्गंतु
चोळराजान मभ्यगात् ॥ पत्युः श्रीनिवासस्य वल्मीके क्षीर
सेचन रूप सेवानुकूलो यो मार्गः । धेनूनां तृष स्वीकाराय
गमनागमन मार्गः तं पश्यंती सति कमलालया ॥ चोळराजा
नमभि अभिमुख विलंबाय शकुनायच अगात् ॥ अत्राभ्य
गादित्यनेन प्रतिपादिताभि गमन रूपार्थ शकुत्यायमर्थो
लभ्यते ॥ गच्छंतमभ्य गादिति किमे तावता प्राप्तं प्रापं
तथाहि ॥ राजा श्रीनिवास सेवायै गिरिं गंतुं सौधान्निर्ययौ ॥
तदैव धेनुरभ्यगात् ॥ तां दृष्ट्वा कन्या गोभेरि शंखदधि
फलकुसुमं पावकं दीप्यमानं यानं वा विप्रयुग्मं हयगज
वृषभं पूर्णकुंभ द्वयंच ॥ उद्धृत्या पेयकुंभं जलचरयुगळं
सिद्धमन्नं शवं वा वेश्यास्त्री मध्य मांसं शुभ शकुनमिदं

श्रा·पु· मंगळं मंगळानां इति शाकुनोक्त मार्गेण परार्थं नीयमानापि वें.२५.
मम शुभ शकुनमिदं सति संभवेन परित्याज्येत्यालोच्य राजा ३
किमियं क्रय्येति विचारयामास ॥ तथैवेत्याह गोपाली ॥ तन्ना
पि मम विवक्षा विशेषोस्तीति पुनराह ॥ गोपाली ॥ धेनुरियं न
साधारणी किंतु तर्णकवती तरुणी आकारे वत्ससमाना वंजु
ळा नैचिकी कामधेनुरिव ॥ अस्याः क्षीरममृतमिव ॥ एतत्पी
त्वा नरा अजरा अमरा अपारवीर्या अळिकेशा अतिकांतदृ
टरदना भवंति ॥ अतः त्वया त्वदीय साधारण धेनुगण निवि
ष्टतया दशानामेकादशेति न वेक्षणीया ॥ अपितु पृथगुपच
रणीया ॥ यद्यप्ये तद्धेनुरत्नं अनर्घ्य गुणं नमूल्यमाप्यते ॥ ममा
प्ये तत्परिक्रयणे तादृश्यापन्नास्ति तथापि मम यजमानस्य
योग क्षेमाय विक्रीणीये ॥ तथा विद्धासि चेदस्तु तथा ॥ अ
न्यथाऽन्यां गतिं गमिष्यामीति ॥ अथ राजा काममस्तु तथा
मम महालाभः त्वमंतःपुरं प्रविश्य संम्राज्ञ्यै वृत्तं वृत्तांतं
निवेद्य मूल्यं गृहीत्वा धेनुं दत्वा तया संमानिता स्वधाम
प्रविशेत्याह ॥२०॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ विक्रीत्वेति ॥

ब्रह्मा धेनुः शिवो वत्सो गोपाली कमलालया ॥ पश्यं
ती पतिमार्गंतु चोळराजानमभ्यगात् ॥२०॥ विक्रीत्वा
गां महालक्ष्मीर्जगाम निजधामच ॥ बहुक्षीरधरां
साध्वीं पुत्रार्थं तां पृथक्कृतां ॥२१॥

संरोहयित्वेति वत् साधु ॥ विक्रीय मूल्यं गृहीत्वा स्वस्व
त्वं परित्यज्य राज्ञी स्वत्वं संपाद्य वृत्तं वृत्तांतं निवेद्य ॥
तया प्रतिप्रादित तांबूल कुंकुम गंध माल्या सती निजधा
म करवीर पुरं जगामेत्यन्वयः ॥ अथ तां विक्रीतां धेनुं
बहुक्षीरधारां वंजुळां साध्वीं सुव्रतां दामसंधानं विना
पि सुदोह्यां अतएव पुत्रायेदं पुत्रार्थं धेनुवत्स क्षीरा
दि इति कृत्वा पुत्रादेशेनेतिवा ॥ पृथक्कृताम् ॥

भ.पु. कौशेयं दाम पृथगोष्ठं पृथक्प्रथम मध्यमोन्तम भेदेन त्रयो तर्व वें
शिका अधिकारिणः पृथग्दो ग्ध्री त्येवं पृथक्कृत तृणाचार प्रचार ३
विचारोपचार विजरा द्वारां चकारेति शेषः ॥ एवं वर्तमान वेळायां
धेनुर्गेहे बहु क्षीरं दो ग्धि ॥ एतदप्यमृतमिव पीत्वा राजादयः
अमरा इवा भूवन् ॥२॥ अथ कालांतरे राज्य भोग विरक्तो राजा
श्रीनिवास समीप एव कृतेन कुशलेन प्रारब्धमनिष्टं क्षपयि
ष्यामीति मना बभूव यदा तदा धेनुरपि वेंकटाचलं गंतु मुपक्रां
तेत्याह ॥ धेनुद्वय सहस्रेणेति ॥ श्री वेंकटाचले धेनुद्वय सहस्रे
ण साकं सह तृण स्वीकाराय सा गौः नित्यं गच्छति ॥ पृथकृता
मपि तां गोपालोपि पशूनां स्वस्वयूथ निविष्टतया यथा मनः
संचारे संतोषाति शयोऽतः साकं चरित्विति तत्याज ॥ स्त्रियो
जारेण तुष्यंति गावः स्वच्छंद चारतः ॥ कुंजराः पांसु वर्षेण
ब्राह्मणाः परनिंदयेति स्वभावोन्कैः ॥ तै राज धेनुगणैरित्या
दि सेत्यं तं एकं वाक्यं तथेति तंत्रं ॥ तथा चेत्थं योजना तै
राज धेनुगणैः तथा साकं गत्वा गत्वा तत्र वल्मीक देशे गत्वा
ति भक्त्यैव जगन्नाथस्य प्रीत्यर्थं धेनुरूपी पितामहः तत्र
वल्मीके क्षीर सेचनं सततं प्रतिदिनं मध्याह्ने सायाह्नेच यद्दा
करोति ॥ तदा सा चापि त्रिकाल दोग्ध्री तादृश्यपि धेनुः ॥ स
ततं प्रतिदिनं गेहे सायाह्ने क्षीरं नददाति इति ॥ क्षीरं नदद्दा
तीत्येवं ॥ काले दिन षट्कात्मके काले गते सति अतीते ॥ तदि
त्थं प्रथम दिने प्रथमाधिकारिणं प्रति दोग्ध्री धेनुर्नद
दातीत्याह ॥ किंकारणमित्युक्ते ॥ पुनः दोग्ध्राह ॥ क्षीर
स्यापि स्यादित्यहं दुहे ॥ वत्स पीत स्तने वास्ते ॥ आपी
ने ईषदपि क्षीरं नास्ति ॥ धेनुः किं कुर्यात् अहमपि
किं कुर्वे इत्येकं दिनं गतं ॥१॥ ततः परदिने प्रथमा
धिकारी स्वयं परीक्षां चकार सोप्याह दोग्ध्रीव म
ध्यमं ॥ देनुः नददातीत्यादि इति द्वितीयं ॥२॥ ततः
परदिने मध्यमः सोप्याहोन्तमं पूर्ववत् इति तृतीयं
दिनं ॥३॥ ततः श्वः उत्तमः सेप्याह संराज्ञीं पूर्ववत् ॥
इति चतुर्थं ॥४॥ ततः परदिने साम्राज्ञी स्वयं इति पंच
मं ॥५॥

ततः परं नक्तं दिवा संम्राज्ञी स्वयमेव स्वसमक्षं धे
नुमाबध्य पक्षां चकार तदा त्रिकालं दुदोहेति ॥ अंत
र्विचारो निवृत्तः ॥ ततः किमभूदित्यथ आह ॥ तस्मा
दिति ॥ तस्मात् बहिर्विचारस्यावसर प्राप्तत्वात् ॥२१॥

धेनुद्वय सहस्रेण साकं श्रीवेंकटाचले ॥ सागौर्गच्छति
नित्यं नै राजधेनु गणैस्तथा ॥२२॥ तत्र गत्वाति भक्त्येव
वल्मीके क्षीरसेचनं ॥ जगन्नाथ प्रसत्यर्थं धेनुरूपी
पितामहः ॥२३॥ करोति सततं गेहे न क्षीरं च ददाति
सा ॥ एवं काले गते तस्मा च्चोळराज सती स्वयं ॥२४॥
धेनुपालं समाहूय इदं वचन मब्रवीत् ॥

गवां पालकेति ॥ षष्ट्या आक्रोश इति षष्ट्या अलुक् ॥ आः किंरे
गोपाल धिग्दुर्बुद्धे किं करिष्यति तत्पयः पिबसि विक्रीणीषे
वा ॥ नाहंच चक्षुषा सह पश्यामि किं कुर्यां स्वामिनी । इति गो
पेनोक्ते ॥ तदा राज्ञाह ॥ सत्यमेतत् ॥ यतो नि: शेष पीत पीत
स्तने वास्ते धेनुरतो ब्रवीमि शृणु त्वं भुंजस इति ॥ त्वं भुंजसे
अथवा वत्सो भुंजत वद मे ऋतं ॥ राज्ञी कोपस्यास्मिकत्वस्य
वचनस्य कोपपरवशत्वस्य च सूचनाय भुंजेः शप्य प्रसिद्धस्य
प्रयोगः ॥ स्तनमिति शेषः ॥ साक्रोश वचनस्य फलमाह ॥
भय विह्वळ इत्यादि सगद्गद मित्यंतेन ॥ भय विह्वळः भयेन
प्रवाते कदळीवत्कंपमानः उवाचेत्यादि श्लोक द्वय मेकं वाक्यं ॥
मंदम पटु सगद्गदं गद्गदेन स्खलतेन सहितं ॥ गद्गवाक् स्खल
न इति धातुः ॥ विशिष्टस्य विशेष्य समवधाने विशेषण मात्र
परत्वं ॥ किंकरिष्यसीत्यस्योत्तरमाह ॥ नजान इत्यादि पय इ
त्यंतेन ॥ तत्कर्म क्रय विक्रय रूपं कर्म ॥ यद्यपि पयः पानलक्ष
णं कर्म जाने । गोपालत्वात् ॥ तथापि राजार्हं नै तत्पयः पी

भ·पु· कौशेयं दाम पृथगोष्टं पृथक्प्रथम मध्यमोत्तम भेदेन त्रयों तर्व वें॰ ३
शिका अधिकारिण: पृथग्दोग्ध्री त्येवं पृथक्कृत तृणाचार प्रचार
विचारोपचार विजरा द्वारां चकारेति शेष: ॥ एवं वर्तमान वेळायां
धेनुर्गेहे बहु क्षीरं दोग्धे ॥ एतदप्यमृतमिव पीत्वा राजादय:
अमरा इवा भूवन् ॥२॥ अथ कालांतरे राज्य भोगविरक्तो राजा
श्रीनिवास समीप एव कृतेन कुशलेन प्रारब्धमनिष्टं क्षपयि
ष्यामीति मना बभूव यदा तदा धेनुरपि वेंकटाचलं गंतु मुपक्रां
तेत्याह ॥ धेनुद्वय सहस्रेणेति ॥ श्री वेंकटाचले धेनुद्वय सहस्रे
ण साकं सह तृण स्वीकाराय सा गौ: नित्यं गच्छति ॥ पृथक्कृता
मपि तां गोपालोपि पशूनां स्वस्वयूथ निविष्टतया यथा मन:
संचारे संतोषाति शयोऽत: साकं चरित्विति तत्याज ॥ स्त्रियो
जारेण तुष्यंति गाव: स्वच्छंद चारत: ॥ कुंजरा: पांसु वर्षेण
ब्राह्मणा: परनिंदयेति स्वभावोक्ते: ॥ ते राज धेनु गणोरित्या
दि सेत्यं तं एकं वाक्यं तथेति तंत्रं ॥ तथा चेत्थं योजना ते
राज धेनु गणो: तया साकं गत्वा गत्वा तत्र वल्मीक देशे गत्वा
ति भक्त्यैव जगन्नाथस्य प्रीत्यर्थं धेनुरूपी पितामह: तत्र
वल्मीके क्षीर सेचनं सततं प्रतिदिनं मध्याह्ने सायाह्ने च यद्
करोति ॥ तदा सा चापि त्रिकाल दोग्ध्री तादृश्यपि धेनु: ॥ स
ततं प्रतिदिनं गेहे सायाह्ने क्षीरं नददाति इति ॥ क्षीरं नददा
तीत्येवं ॥ काले दिन षट्कात्मके काले गते सति अतीते ॥ तदि
त्थं प्रथम दिने प्रथमाधिकारिणं प्रति दोग्ध्री धेनुर्नद
दातीत्याह ॥ किंकारण मित्युक्ते ॥ पुन: दोग्ध्र्याह ॥ क्षीर
स्यापि स्यादित्यहं दुहे ॥ वत्स पीत स्तने नास्ते ॥ आपी
ने ईषदपि क्षीरं नास्ति ॥ धेनु: किं कुर्यात् अहमपि
किं कुर्वे इत्येकं दिनं गतं ॥१॥ तत: परदिने प्रथमा
धिकारी स्वयं परीक्षां चकार सोप्याह दोग्ध्रीव म
ध्यमं ॥ देनु: नददातीत्यादि इति द्वितीयं ॥२॥ तत:
परदिने मध्यम: सोप्याहोत्तमं पूर्ववत् इति तृतीयं
दिनं ॥३॥ तत: श्व: उत्तम: सेप्याह संराज्ञीं पूर्ववत् ॥
इति चतुर्थं ॥४॥ तत: परदिने साम्राज्ञी स्वयं इति पंच
मं ॥५॥

श्री·पु· ततः परं नक्तं दिवा संम्राज्ञी स्वयमेव स्वसमक्षं धे वें·मा·
री नुमाबध्य पक्षां चकार तदा त्रिकालं बुद्धो देति ॥ अंत ३.
विचारो निवृत्तः ॥ ततः किमभूदित्यथ आह ॥ तस्मा
दिति ॥ तस्मात् बहिर्विचारस्यावसर प्राप्तत्वात् ॥२४॥

धेनुद्वय सहस्रेण सार्कं श्रीवेंकटाचले ॥ सागोर्गच्छति
नित्यं तै राज धेनु गणैस्तथा ॥२२॥ तत्र गव्वाति भक्त्येव
वल्मीके क्षीरसेचनं ॥ जगन्नाथ प्रसत्यर्थं धेनुरूपी
पितामहः ॥२३॥ करोति सततं गेहे न क्षीरं च ददाति
सा ॥ एवं काले गते तस्मा च्चोळराज सती स्वयं ॥२४॥
धेनुपालं समाहूय इदं वचन मब्रवीत् ॥

गवां पालकेति ॥ षष्ट्या आक्रोश इति षष्ट्या अलुक् ॥ आः किंरे
गोपाल धिग्दुर्बुद्धे किं करिष्यति तत्पयः पिबसि विक्रीणीषे
वा ॥ नाहंच चक्षुषा सह पश्यामि किं कुर्यां स्वामिनी । इति गो
पेनोक्ते ॥ तदा राज्ञाह ॥ सत्यमेतत् ॥ यतो निः शेष पीतपीत
स्तने वास्ते धेनुरतो ब्रवीमि शृणु त्वं भुंजस इति ॥ त्वं भुंजसे
अथवा वत्सो भुंजत वद मे ऋतं ॥ राज्ञी कोपस्यास्मिकलस्य
वचनस्य कोपपरवशत्वस्य च सूचनाय भुंजेः शप्य प्रसिद्धस्य
प्रयोगः ॥ स्तनमिति शेषः ॥ साक्रोश वचनस्य फलमाह ॥
भय विह्वळ इत्यादि सगद्गदमित्यंतेन ॥ भय विह्वळः भयेन
प्रवाते कदळीवत्कंपमानः उवाचेत्यादि श्लोक द्वयमेकं वाक्यं ॥
मंदम पटु सगद्गदं गद्गदेन स्खलतेन सहितं ॥ गद्गवाक् स्खल
न इति धातुः ॥ विशिष्टस्य विशेष्य समवधाने विशेषण मात्र
परत्वं ॥ किंकरिष्यसीत्यस्योत्तरमाह ॥ नजान इत्यादि पय इ
त्यंतेन ॥ तत्कर्म क्रय विक्रय रूपं कर्म॥ यद्यपि पयः पानलक्ष
णं कर्म जाने । गोपालत्वात् ॥ तथापि राजार्हं नै तत्पयः पी

भ.पु यते दर्शनमेव नास्ति किमुत पयः पानमिति भावः॥ त्वं भुंजविं-मा
स इत्यादि ऋतमित्यं तस्योत्तरमाह॥ स्वयमित्यादि कुरुतामि २
त्येतेन इती त्यस्य वचनमिति पूर्वेणान्वयः॥ विह्वलेक्षणा वि
भ्रांतेक्षणा रज्जुभिः दामभिः बाहू बंधयित्वेति शेषः॥चर्म
तोरणैः चर्मणः कृतैः तोरणैः मंगल्य तोरणसाधन भूत
पुष्प चूत पल्लवाद्याकार शकलैः॥ अनेन राजाज्ञया राजभव
कृत ताडनोत्थांकमपि पुष्पपलाशाद्याकारेण मंगल्यमिति सूच
यति॥ अरे गोपाल यद्यस्मिन्नेव दिने क्षीराप हर्तारं मानयसि
सि तर्हि मोक्ष्यसे नान्यथा इत्येतत्सत्यमिति राज्ञी शास्तिमक
रोत्॥ रज्जुं त्यक्त्वा त्याजयित्वा॥३०॥ धेनुरप्यचलं दिव्यं वल्मी
के हरिमंदिरे इति॥ गत्वा तत्रत्य इतिच शेषः॥

गवां पालक दुर्बुद्धे किं करिष्यति तत्पयः॥२८॥ त्वं
ते भुंजसेऽथ वा वत्सो भुंजसे वद मे ऋतं॥ इति राज्ञी वचः
श्रुत्वा गोपालो भयविह्वलः॥२६॥ उवाच वचनं मंदं
राज भार्यां सगद्गदं॥ नजानेऽहं च तत्कर्म न मया पी
यते पयः॥ स्वयं पिबति वा वत्सः पिबतीति न विद्म
हे॥ सत्यं वचनमेतद्धि विचारं कुरुतामिति॥ इति
गोपाल वचनं श्रुत्वा सा विह्वलेक्षणा॥ ताडयामास
तं गोपं रज्जुभिः चर्मतोरणैः॥ ततः परदिने प्राप्ते
ताडितो राज भार्यया॥ धेनुकंठस्थ रज्जुंतु त्य
क्त्वा तत्पृष्ठतो ययौ॥३०॥ धेनुरप्यचलं दिव्यं व
ल्मीके हरिमंदिरे॥ अभिषेकं चकाराशु स्व
पयोधर चारुभिः (चारुभिः)॥ ३३॥

धेनुरपि दिव्यं देवावासयोग्यं॥ अचलं शेषाचलं गत्वा॥
तत्रत्ये हरिमंदिरे वल्मीके। आशु एक दिन व्यवधाना-तृण
भक्षणादिना विलंबमकृत्वा स्वपयोधर चारुभिः स्वीयानि

स्वाऽसाधारणानि यानि पयोधर चारणानि क्षीर
त्याजनानुकूल संचलनोपयोगि व्यापार विशेषास्तैः ॥
चाकणैरिति पाठे चक्यंते तर्प्यंते क्षीर समर्पण द्वारा वत्सा
ए ऽभिरिति चकणानि स्तनाननानि तैरित्यर्थः ॥ चक तृ
प्ता वित्यस्मा ण्णिजंता त्करणे ल्युल् ॥ पृषोदरा दित्वादं
गणवणः ॥३१॥ तां क्षेराभिकं कुर्वाणां ॥ हस्तमात्रकं।
हस्तः प्रमाणमस्य हस्तमात्रं ॥ तदेव तकं प्रमाणे द्वयस
जित्यादिना मात्रच् ॥ स्वार्थेकन् ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ धेनुपः
तां धेनुं दृष्ट्वा आलोचयामास ॥ किमिति ॥ अस्मिन्व
ल्मीकेंत महद्भूतमस्तीति किं वदन्ती अतस्तस्यैवेदं कृ
त्यं महद्भूतं तावदन्याहत निजपरवशीकरण सामर्थ्येन
धेनुमात्मसात्कृत्य धेनुं दुग्धं दोग्धि ॥ तदनीशा धे
नुः किं कुर्यात्। अतस्तदेवाकार्यमिति ॥ अतो हेतंनिर्लि
नं बहिरायाहि क्षीरापहर्तारं त्वां साम्राज्ये निवेद्य अहं जीवा
मि ॥ नान्यथा मज्जीवनं यदीतोपि बहिर्नायास्यसि तर्हि तव
मातृसमां धेनुं हनिष्यामि ॥ तथासति तव मातृहनन धे
नु हनन धेनुपहननानि बहु नरक फलानि पातकानि भवंति॥
इत्युवाचेति ॥ इतोप्यनागते कोपात्कुठारं वृक्ष वृश्चनं तर
सा हस्तयोर्ध्व धृत्वागां चागृह्य ॥३२॥ वात्सल्यं भक्ताभिलाषं
दर्शयन्नभिव्यक्तीकुर्वन् ॥ हरिः श्रीनिवासः ॥ अर्थांतरन्या
सेन स्वकर्तव्यं निरूप्य तत्प्रहारं धेनोर्विमोच्य स्वयं दधा
रेत्याह ॥ स्वभक्त हननमित्यादि ॥ जगत्पतिरित्यंतेन ॥ यः
पुमान् आत्मार्थं स्वजीवनाय स्वभक्त हननं घातनं वा
यदिचरेत् तर्हि सएव हंतेव वा घातक एववा ॥ यावदा
चंद्रतारकं लोके इहामुत्र च नरकं दुःखं भुंक्ते ॥ हतस्तु
अमुत्र सुखं लभते ॥ स्वामिकार्य हत प्राणत्वात् इति
सामान्यांशं निरूप्य विशेषांशं निरूपयति ॥ मदर्थं चेति॥
एतन्मम महद्दुःखं इति मत्वा इति निरूप्य तुलसीमात्र
दलेन केवल तुलसी तुलसीमात्रं तस्या यदेकं दलं तेना
पि अपिरन्ववसर्गार्थे ॥ पत्रं पुष्प फलं तोयमित्यादेः पूजा
ते ॥

भ.पु. पूजां कुरुते करणाणि चोलोप आर्षः ॥ अत एव नरोत्तमस्तं ॥ वें.मा.
धो मत्पणः मन्मूल धनं ॥ मम शपथो त्सृष्ट धनादिवा ॥ पणो २.
द्यूतादिषूत्सृष्टे भृतौ मूलधनेपि चेत्यमरः ॥ सकृदेव प्रपन्ना
य तवास्मीतिच याचते ॥ अभयं सर्व भूतेभ्यो ददास्मेतद्व्र
तं ममेति श्री रामवचनं ॥ क्षीराभिषेचनेन पूजयंत्याधे
नो रक्षणं कर्तव्यमित्यत्र किं निरूपणीयं ॥ विचार्य निरूप्य
या विगृह्य विश्लिष्य विभेद्येति यावत् ॥ खड्गं भेदेन समर्थं
खड भेदने ॥ बाहुलका करणेगन् ॥ तत् घातं कुठार प्रहारं
कुठं वृक्षं आराति इति कुठारः ॥ वृक्ष व्रश्चनः ॥ तेन असे
धारेव धारा असि धारा सास्यास्ती त्यसि धारी तेन कुठा
रेण तद्दारव्यायु धेन ॥ ३७ ॥ शिर स्फोटं शिरोविदळनं ॥ सप्त
ताळप्रमाणेन सप्तानां ताळानां समाहारः सप्तताळं तच्च
तत् प्रमाणंच तत् तेन विस्तृत मध्यमांगुली युतत तांगु
ष्टः ताळः ॥

तां दृष्ट्वा धेनुपः कोपात् कुठारं हस्तमात्रकं ॥ उद्धृत्यतर
सागांच यशेद्योगं समाचरत् ॥ ३२ ॥ तदा वल्मीकगः स्वामी
वात्सल्यं दर्शयन्हरिः ॥ स्वभक्त हननं लोके आत्मार्थं यः
पुमान्चरेत् ॥ ३३ ॥ स एव नरकं भुङ्क्ते यावदाचंद्र तारकं ॥
मदर्थं च कुठारेण हनिष्यति च गां खळः ॥ ३४ ॥ इति मत्वा
रमाकांतः श्री निवासो निरामयः ॥ एकेन तुळसी मात्र दळे
नापि नरोत्तमः ॥ ३५ ॥ पूजते भक्ति भावेन तं रक्षामीति
मत्पणः ॥ इत्थं विचार्य गोविंदः तत्प्रहारं विगृह्य च ॥ ३६ ॥
स्वयं दधार तद्घातं मौळौ खड्गं जगत्पतिः ॥ कुठारे
णासि धारेण ताडितो वेंकटेश्वरः ॥ ३७ ॥ शिरस्फोटं
समापन्नः कुठारेण द्रुमारिणा सप्तताळ प्रमाणेन
रक्त स्फूर्तिर भूत्तदा ॥ एवं कोलाहलं दृष्ट्वा गोपालो
मरणं ययौ ॥ इति गोपालके सा गौरवरुह्य गिरेस्त
टात् ॥ ३९ ॥ राजानं समनुप्राप्य वत्स हीनाति दुःखि
ता ॥ लुंठनं परिचक्रे य राजाग्रे राजमंदिरे ॥ ४० ॥ तां
दृष्ट्वा विह्वळांगींच लुंठतीं मृत वत्सकां ॥

भ.पु प्रादेश ताळ गोकर्ण स्तर्जन्यादि युतेतत इत्यमरः॥ रक्त वें.मा.
स्फूर्तिः रक्तोद्गमः॥ कोलाहलः भीजातगोपक्षि मृगादि ३
कलकल ध्वनिः॥ जात मात्रा मृगा इत्यादेः लुंठनं परि
वर्तनं॥ लुठि परिवर्तनमिति धातुः॥ मृतवत्सका मृत
वत्सा यस्या सा तया मृत वत्सेव मृत वत्सका तां॥ इवा
र्थे कन्॥४०॥ किमर्थं लुंठती चारत्यक्त्वा गोसंततिं
कुतः इति॥ गो संतति त्यागे किं निमित्तं॥ अथापि लुं
ठनं किमर्थमिति भावः॥ संमेजय मिळितां कुरु परि
मितामिति दीर्घ आर्षः॥ किमिदं भो महत्पापं केन पापे
न वैकृतं किं वितर्के वितर्के किं किमुत च चेत्यमरः॥ मह
त् पापं इति च्छेदः। भो स्वामिन् श्रीनिवास॥ महत् बहु
पापं पाप साधनं इदं रक्तादि अनिष्टं किं स्यात् कस्य स्या
त्॥ तव वान्यस्य वा केन पापेन पापिना इदमिति निर्दिष्टं
स्पष्टयति॥ धेनुपालस्येत्यादिना जातमित्यध्याहृतस्यो
भयत्रान्वयः॥ ४८॥ सगद्गदो कंठ समाकुलाननः॥
गद्गदेन वाकस्खलनेन सहवर्त वर्तत इति सगद्गदः ता
ज्जृं दृशः उज्जृंभित कंठो यस्य स तथा॥

किमर्थं लुंठती चार त्यक्त्वा गोसंततिं कुतः॥४१॥ गवा सार्द्धं
गच्छ चार संमेजय गवां गणं॥ इति राज्ञा समादिष्टः चार
स्तत्पृष्टतो ययौ॥४२॥ आरुह्य वेंकट गिरिं वल्मीकाग्र
मुपागतः॥ पतितं धेनुपं दृष्ट्वा वल्मीकाग्र समाश्रयं॥४३॥
रक्त वृष्टिं घोरतरां सप्त ताळ परीमितां॥ स विह्वलो नृ
पचरो जगाम नृप मंदिरं॥ उवाच तत्र भावंच वल्मीका
ग्र समुत्थितं॥ रक्तवृष्टिं ततः श्रुत्वा राजा विस्मित मा
नसः॥४८॥ आरुह्य नरयानंच शीघ्रेणागात् वृषाचलं॥ किमि
दं भो महत्पापं केन पापेन वैकृतं॥४६॥ धेनुपालस्य मरणं
वल्मीकं रक्त पूरितं॥ इति राज वचः श्रुत्वा वल्मीकस्थो
जगत्पतिः॥४७॥ उद्भिद्य वल्मीकमनंत वीर्य अनंत शै
लेंद्र तळं समाश्रितः॥ श्री स्वामि तीर्थस्य च दक्षिणे शुभे
वल्मीक संस्थो भगवानुवाच॥ ४८॥

१.पु. तादृश श्चासौ समाकुलाननश्च संभ्रांताननश्च ॥ बहुकष्टया दे
बहुदुःखसाधनया महोन्नत सर्वथा नम्रशिरः ॥ सुभ्रातेव
सौभ्रात्रं प्रहाधणसुभ्रातृरहितं ॥ कुटिलं अऋजुं एतादृशं
मां जानासि इति शेषः ॥ हे नृप श्रेष्ठे तादृशोहं दयाहीनेन धेनु
पेन कुठारेणासि धारिणा ताडितः ॥ तेन शिरोभिन्नं तत् तस्मा
त् दुःखं अतुलं ह्यभूत् ॥ अतो दुर्मते दुर्बुद्धे इत्युक्त्वा देवः
भागवान् श्रीनिवासः ॥ ९४ ॥

सगद्गदो कंठ समाकुलाननः संरक्तनेत्रोद्भव वारिपूरितः ॥
चोळं नृपेंद्रं बहुकष्टया गिरा सशंखचक्र प्रतिमां समाश्रितः ॥ ८९ ॥
पापिष्ठोसि दुराचार राज्यगर्व महोन्नत ॥ अनाथं भक्तपालं
मां दरिद्रं वनचारिणं ॥ ९० ॥ पितृमातृविहीनंच भार्या
बंधुविवर्जितं ॥ सौभ्रात्रहीनं कुटिलं कुठारेणासि धारिणा ॥ ९१
ताडितोहं नृपश्रेष्ट तद्दुःखमतुलंह्यभूत् ॥ शिरोभिन्नं
धेनुपेन दयाहीनेन दुर्मते ॥ ९२ ॥ इत्युक्त्वा भगवान् देवः
शशाप नृपपुंगवं ॥ पिशाचो भव दुर्बुद्धे मद्दुःखदान
कर्मणा ॥ ९३ ॥ इत्थं शप्तो नृपश्रेष्टः सोप तच्छापमू
र्छितः ॥ मुहूर्तांते समुत्थाय प्रोवाच जगदीश्वरं ॥ ९४ ॥
इति श्रीमद्भविष्योत्तर पुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये
तृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥

श्री भविष्योत्तर पुराणस्य व्याख्याने कल्याणकांडदीपे
श्रीनिवास हैय्यंगवीन स्नेह गुण प्रकाशो नाम तृतीयोध्या
यः संपूर्णः ॥ श्री श्रीनिवासार्पणमस्तु हरिः ॐ ॥ ३ ॥

भ॰पु॰ ॥ - श्री ॥ श्रीनिवासायनमः ॥ श्रीयः पतिं श्रीनिवासं श्रीवत्स वें॰म॥
कृत लक्षणं ॥ श्रीकंठ कृतकैंकर्यं श्रीमही महितं भजे ॥३॥
चतुर्थे व्याख्येयानि व्याक्रियंते ॥ देवक्रीडादि गुण विशिष्ट ॥ २
श्रीनिवास ॥ अपराध विवर्जितं ॥ शापमूलापराध रहितं ॥ मां ॥ अवि
चार्य ॥ अपराधमविमृश्य ॥ किमर्थं ॥ अर्थ शब्दो हेतौ ॥ किं निमि
त्तं ॥ शप्तवानभूः ॥ यदि त्वं न भृगुवद विमृश्यकारी ॥ तदा मया ॥
किं पुरा दुरितमाचरितं ॥ तदहं न जाने ॥ जगन्नाथ ॥ अतीत अना
गत वर्तमान जगन्नियामक ॥ त्वमेव तज्जानासि ॥ इति तेन ॥
राज्ञा समाज्ञप्तः ॥ समाक्षिप्तः ॥ श्रीनिवासोऽति दुःखितः ॥
भक्तमेवमज्ञानी जात इति संजात दुःखः ॥ मंद वचनं ॥ दीन व
चनं ॥ अंतरार्थे हर्षकारि वचनं ॥ शाप मूर्छितः ॥ शाप मोहि
श्रे तः ॥ तं ॥२॥ तद्वचन प्रकारमाह ॥ पापिष्ट इत्यादिना ॥ बाह्यार्थे ॥
पापिष्टः अतिपापी ॥ दुराचारः दुष्ट आचारो यस्य सः । तथा ॥
अविचारी अविमृश्यकारी ॥ अति दुःखेन क्षतज वेदना जातेन ॥
अज्ञानेन अज्ञत्वा ॥ वृथा ॥ अनिमित्तं यः शापो मया दत्तः ॥
तं मयार्पितं शापं अनुगृहाण ॥ यथा मया भृगु शापः अपरथा
ममानृतं स्यादिति दैन्यं ॥ अस्त्वनृतं किं भयमित्यत आह ॥
मच्छाप इति ॥ वेदविरोधो भयमिति भावः ॥ नानृता त्पातकं
परमिति दर्शनाच्च ॥ न विष्णोर्वचनं क्वापि मृषा भवति
कुत्रचिदित्यादि वचनात् ॥ ७॥ अंतरंगार्थस्तु विपरीत
लक्षणया पापिष्ट इत्यादीनां क्रमात् ॥ अहं पुण्यवान् ॥
सदाचारः ॥ विमृश्यकारी ॥ भक्त एवं जात इत्यति दुःखे
न ॥ ज्ञात्वैव ॥ अनुग्रहात् ॥ वृथा ॥ अवश्य मनु भोक्तव्य
प्रारब्धं निमित्ती कृत्य मयार्पितं ॥ त्वं गृहाणेत्याहेति ॥
शक्येन सह संबंधात्सा दृश्या त्समवायतः ॥ वैपरीत्यात्क्रि
यायोगाल्लक्षणा पंचधा स्मृते त्युक्तेः ॥ पाप जने पुण्यज
न इति विपरीत लक्षणाय थेति ॥ मच्छाप इत्यादि अस्मिं
न्नर्थे स्पष्टं ॥ अथवा वचना वृत्या पानि पापानि अनिष्टानि
धा येन स तथा ॥ पंक्लीबे हेम्नि पापा प्रधनयोरिति वैजयंती ॥
अन्ये दुष्कराचारः ॥ सर्वसाक्षात्कारित्वा दविचारी ॥ शिष्टमुक्तं

भ·पु· भक्तेषु मामकः कोपः प्रसादः॥ किंचनाहं पापिष्टादिः॥ किंतु त्वमेव पापिष्टो दुराचारोऽविमृश्यकारीच॥ तत्कथं॥ धेनुर्नदृष्टा तीति द्विनषट्कं गतं॥ कुतो न विचारितं॥ गोपाल्युक्तमपि विस्मृतं तत्कुत इत्युक्ते प्रारब्धा दृष्टानादिति वक्तव्यं॥ अतः प्रारब्धवश दृष्टानादविचारेण गोपालस्य ताडनायनिष्ट परं पराजाता॥ अत स्त्वया सम्मा धातव्यमिति चेत्तर्ह्येवं त्वमपि समाश्रितो भवकुतः ति दुःखं॥ इति उक्ते कुतो मम दुःखं मया वृथा॥

॥हरिः ॐ॥ राजोवाच॥ किमर्थं शप्तवान्देव अपराध विवर्जितं अविचार्य जगन्नाथ किं मया चरितं पुरा॥३॥ इति तेन समाज्ञप्तः श्रीनिवासोति दुःखितः॥उवाच मंद वचनं राजानं शापमूर्छितम् श्रीनिवासः॥ पापिष्ठोहं दुराचार अविचारी नृपोत्तम॥अज्ञाने नाति दुःखेन वृथा शापो मयार्पितः॥३॥ मच्छापो नानृतो माया दिति वेद विदो विदुः॥ यावत्कलियुगं तिष्टे, तावद्दुःखी भवेन्नृप

मिथ्याति दुःखेन शापो दत्त इति भावः॥ इदं दुःखं कियत्कालं भवेदित्याशंकयामाह॥ यावदिति॥ हेनृप यावत्कलियुगं तिष्टेत् प्रवर्तेत तावत्वं दुःखी भवेदिति मम भाति॥४॥एवमतीतानागत ह. ज्ञानीत्वं कुतो भाव्य निष्टमावयोनपरिहृतवान् त्वमर्चाभावमति क्रम्य देवरहस्यमपि मां उपदिशसि कृत एतादृशेन त्वया नाहं बोधितः॥ त्वंच कुठार प्रहारात् कुतो न रक्षित इत्यत आह॥उभा वित्यादिना॥ यद्यपि सत्य संकल्पो महान्गुण इति मयात्म सा कृतः॥ तथाप्यावयोर्दुःखसाधनत्व दोषी भूतः॥ इति दोषत इत्युक्तिः॥ शेषत इति पाठे सत्य संकल्पे संकल्पितेषु बहुशो रा मावतारे उपभुक्तादन्यः शेषः तस्मादित्यर्थः॥ शेषोनंतो बली शेषं त्रिष्वन्यदुपयुक्त इति रत्नमाला॥ राजपक्षे शेषतः॥ पित्र दर्शनादरायुपभुक्त शेषः॥ दुःखसमापन्नावावां बभूविव॥ सच सत्यसंकल्पः कीदृशः॥ तथाहि॥ पुरानिंद्रं लोकमिच्छंती काव्यमाता धर्मपरदेव पक्षपातेन उपेंद्रावतारेण मया निषूदिता

भ·पु· अथ भृगुणाति दुःखेना विमृश्य तव स दुःखं मानुषं जन्म भार्यया वेंगा॥
कलहादिकं स्यादिति शप्तः॥ अयस एवा विमृश्य दत्त इति संके ✱
स्वयं संतप्तः॥ अथ नानृती स्यामहमिति तपसा तोषितेन मया शापो
नुगृहीतः॥ सचमया रामावतारे बहुशो नु भूयेदनीं तच्छे शमनु
भवामीति॥ तव दुःखे संकल्पस्तु अतीतानागत ज्ञानी त्रैलोक्यो
द्धरण क्षमः॥ एतादृशोपि नाचारं श्रौतं स्मार्तं परित्यजेत् इति
स्मरणात् तव माता पितृभ्यां सोन्तम सोमादि देव पतित्वादि संपाद
क विवाहादि नामांताचारा नादरेण परस्पर प्रोत्साहन मात्रेण तव
जन्माभूत्॥ अत एतादृशी विपदनु भोक्तव्येति अत एवोदाहृतं
भगवत्पादैः सुरस्त्रियोति कारणैर्यदन्यथा स्थितास्सदा॥ दुर
न्वया सुदुःसहा विपत्तता भविष्यति॥ उभौ दुःख समापन्न वित्यनेन
शाप प्रयुक्तं शिरोवेदनमात्रं पारब्धानु भवाय भवति॥ ननु पिशाच
त्व प्रयुक्त रुधिर मदिरादि पानादि नरकसाधनमिति बोध्यं॥ ननु
यावत्कलि किमखंडं दुःखं नेत्याह॥ भविष्यतीति॥ कन्यादानस्य
कालेच वरदक्षिणमर्पति॥ किरीटं शतभारंच रत्न वज्र समाकुलं॥
वरदक्षिणा यस्य सो वरदक्षिणः॥ तं रत्न वज्रसमाकुलं शतभारं
किरीटं मह्यं अर्पति समर्पयति इति योजना यद्दीयते तस्य न्या
यार्जितस्य संकल्प देवता कर्तृ पात्रानुसंधान फलाक्षत तांबूल वर
मूल्यसम दक्षिणा मंत्र श्री तुळस्युदक धारा पूर्वकत्वे दानं सांगं भव
तीत्येतत्सर्व साधारणं॥ परं तत्र विशेषः॥ ऋण पीडा परिहारकत्वा
द्दीयमान वस्तु मूल्यादुत्तमा दक्षिणा अन्यथा ऋणापनयनायोत्त
मर्णं वैश्रवणं प्रत्याभरणमपि गच्छेदिति भावः॥ रत्नानि नव
विष्णु धर्मोत्तरे उक्तानि॥ मुक्ताफलं हिरण्यंच वैडूर्यं पद्मरागकं
पुष्परागंच गोमेदं नीलं गरुत्मतं तथा प्रवाळ युक्तानि महारत्ना
नितु नवैव हीति॥ वज्रो हीरकः तैरायुक्तं शतभारं शतभारपरि
माण परिमित शुद्ध सुवर्ण मूल्यकं॥ नानुरूमण च्वक्र चिह्न
त्वे मूल्य द्रव्य वागि कुळ द्दु॥ शतभार सुवर्ण समतोलित
मिति भ्रांति निराह॥ रत्न वज्रेत्यादिना रत्नखचिताभरण
नामुन्मान कथनस्य प्रयोजना भावादनुभव विरोधाच्च॥
तुला स्त्रियां पल शतं भारः स्याद्विंशतिस्तुलेत्यमरः॥

भ॰पु॰ उभौ दुःख समापन्नौ सत्य संकल्प शेषतः॥ भविष्यति नृप श्रेष्ठ आकाश नृप नामकः॥६॥ सतु दास्यामि मे कन्यां नाम्ना पद्मावतीं शुभां॥ कन्या दानस्य कालेतु वरदक्षिणामर्पति॥७॥ किरीटं शत भारंच रत्न वज्र समाकुलं॥ शुक्रवारेतु संप्राप्ते तत्किरीटं धराम्यहं॥८॥ किरीट धारणे काले नेत्रे मे जलपूरिते॥ घटिका षट्कमारभ्य सुखं तत्र भविष्यति॥८॥इति कालावधिं कृत्वा स्वावतार प्रयोजनं॥ इति संभाष्य राजानं तत्रास्ते भगवान्हरिः॥९॥

भारः नाल्कुमण सुवर्णादि इति लक्ष्मण भट्टः॥ अर्पति ऋर्गो प्रापणयोः णिजंतः॥ अर्त्तिह्रीति पुक्॥ णिज्लोप आर्षः॥ यद्वा अर्पयतीत्यर्पः॥ पचाद्यच्॥ समर्पण कर्ता॥ स इवाचरति अर्प
८॰ ति प्रातिपदिकाचारे क्विप्॥ आभरण समर्पण मलंकार करणांतं॥ अलंकरिष्णवो न्ये तोंडिमानादय इति भावः॥ जलपूरिते भवत इति शेषः॥ तव शिरोवेदनं त्वां परित्यज्य मां सं
मत इति भावः॥ आरभ्य जलपूरण मुपक्रम्य घटिका षट्कं कलावपि प्रति शुक्रवारं सुखं भविष्यति॥ स्वावतार प्रयोजन
माहेति शेषः॥ ततः किम भूदित्यत आह॥ इति संभाष्येति अत्रेदं बोध्यं॥ आवयोस्ताव त्सख्ये विद्यमाने मच्छाप प्रयुक्त दुःख सहनं तव नचिन्त्यं॥ आढ्योवाथ दरिद्रोवा दुःखितः सुखितोपिवा॥ निर्दोषो वा सदोषोवा वयस्यः रमापतिः॥
धनत्यागो सुखत्यागो देहत्यागोपि वापुनः॥ वयस्यार्थे वर्तते स्नेहं दृष्ट्वा तथा विधमिति वचनात्॥ किंच राज्य
ग विरक्तस्य मत्समीपे तपसीच्छा पुरासीत्॥ मत्समीपे
शिद्ध कायक्लेशस्य तपोरूपत्वात् इत्येवं संभाष्य समाधा
कटुक कार्पासं कटु शब्दः क्षारवाची तेन शिला चूर्ण कच
त् द्वौ क्षारौ गृह्येते॥ कटुकौ च कार्पासंच तेषां समाहारः॥ त्॥
औदुंबर क्षीरेण क्षतसंरोहणं कटुक कार्पासे रक्त द्रुमनिरो

भ·पु यथा तथं तथा नतिक्रम्य यथातथं ॥ अव्यय भावः ॥ यथा वें·मा·
र्थंतु यथा तथं इत्यमरः ॥ ३३॥ एतावता प्रबंधेन श्रीनिवा ९४
स एकको वल्मीकांतः क्लेशमनुभवन्नास्ते इति मंदानां प्राप्तं
निरह ॥ कौसल्येत्यादिना ॥ नायमेकाकी ॥ किंतु वल्मीकांतर
प्राकृत विमाने मुक्तब्रह्मादि सेवितो नानावतार रूपैः तत्तदवता
रोपयुक्त बंधुभिः सह परमानंदमनुभवन्नास्त इति भावः ॥
अची कृपत् ॥ इत्थं रामरूपेण क्रीडते वेंकटाचले इति शेषाकर्षी
एवं वैकुंठ रूपेणेत्युन्तरत्रापि ॥ ३८॥ पुनः पर्वत माहात्म्यं
प्रकाशयन्नुपसंहरति ॥ अरायिकाणे विकटे गिरिं गच्छेति
सद्विदः ॥ एवं वेदमयः साक्षाद्गिरींद्रः पन्नगाचलः इति ऋ
ग्वेद संहितायामष्टमाष्टके ऽष्टमाध्याये इयंमृक् श्रूयते ॥
अरायिकाणे विकटे गिरिं गच्छ सदान्वये ॥ शिरिंबिठस्य सत्व
भिस्तेभिष्ट्वा चातयामसि ॥ इति ॥ अस्य मंत्रस्य भरद्वाजः शि
रिंबिठस्य ऋषिः ॥ अलक्ष्मीघ्नं देवता ॥ अनुष्टुप् छंदः ॥
अरायीति पंचर्चस्य सूक्तस्य भरद्वाजः शिरिंबिठ ऋषिः ॥
अरायि यद्ध इत्यनयोरलक्ष्मीघ्नं देवता ॥ अनुष्टुप्छंदः इति
छंदोनुक्रमणिकोक्तेः ॥ अरायि ॥ काणे ॥ विकटे ॥ गिरिं ॥ गच्छ ॥
सदान्वेन्ये ॥ शिरिंबिठस्य ॥ सत्वभिः ॥ तेभिः ॥ त्वा ॥ चातया
मसि ॥ इति पदानि ॥ सदान्वे ॥ शिरिंबिठस्येति निघंटौ पद
परिगणनात् ॥ सत्वभिः ॥ तेभिः ॥ इत्यत्र बहुलं छंदसीत्यै
सो सो ऽभावः ॥ तेभिष्ट्वेत्यत्र युष्मत्त तक्षुष्वंतः पादमिति पाद
स्त्र मध्यस्थस्य सस्य मूर्द्धन्यः ॥ चातयामसीत्यत्रे दंतो मसीति
मस इमागमः ॥ अत्र वेद भाष्यं ॥ अरा रा. यिकाणे ॥ कात्याय
नः ॥ अदायिनि ॥ शिरिंबिठो भरद्वाजः ॥ ब्रह्मणस्पत ॥
अंत्या वैश्वदेवी ॥ जगती देवत्या वेति ॥ दुरदान शीले ॥
अदृष्णा काणे ॥ पिठांत गतिके पर्वतं गच्छ ॥ सदा शब्दका
रिणि ॥ शिरंबिठस्य मम कर्मभिः ॥ त्वां ॥ नाशयामः ॥
निरुक्तं द्रष्टव्यमिति ॥ ६॥ निरुक्तंच ॥ अदायिनि ॥ काणे
विकटे ॥ काणो विक्रांत दर्शन इत्यौपमन्यवः ॥ कणतेर्वा
र्वा स्यादनु भाव कर्मणः ॥ कणतिः शब्दानु भावे भाष्यते ऽ

भ·पु नुकणतीति मात्राणु भावात्काणो दर्शनाणु भावात्काणो विका वें·मा
टो विक्रांत गति रित्योपमन्यवः ॥ ४

अरायि काणे विकटे गिरिं गच्छेति सद्विदः ॥
एवं वेदमयः साक्षाद्गिरींद्रः पन्नगाचलः ॥ ३८ ॥

कुटते र्वास्या द्विपरीतस्य विकुटितो भवति ॥ गिरिं ॥ गच्छ ॥
सदानोनुवे शब्दकारिते ॥ शिरिंबिठस्य सत्वभिः ॥ शिरिं
ठे बिठो मेघः ॥ शीर्यते बिठे ॥ बिठमंतरिक्षं ॥ बिठं बिरीठेन
व्याख्यातं ॥ तस्य सत्वै रुदकैरिति स्यात्तैर्नैष्ट्वा चातयामो
पिवा शिरिंबिठो भरद्वाजः ॥ कालकर्णोपेतोऽलक्ष्मीः ॥
निर्नाशयां चकार ॥ तस्य सत्वैः ॥ कर्मभिरिति स्यात्तैष्ट्वा
चातयामः ॥ चातयति र्नाशने इति ॥ छ ॥ एतत्पौराणिक नि
रुक्तं च ॥ विकटे इत्यस्य वें प्राहुः सर्वपापानि कटस्त दाह
उच्यते ॥ इति ॥ सदान्वे इत्यस्य सद्विद इति ॥ शिरंबिठस्य ॥
अप्येकाक्षर साम्यान्निब्रूयादिति यास्क वचनात् ॥ शिरिं
बिठस्य शेषस्येतिवा ॥ श्री वेंकटस्येतिवा इत्यादि ॥ छ ॥
एवमादि परिशीलन वशात् ॥ श्रीनिवास प्रेरणात् ॥ विद्व
ज्जनानुग्रहाच्च ॥ मम भासमानः ॥ प्रकृतोपयोग्यर्थो
लिख्यते ॥ अरायि ॥ अदायिनि ॥ अदात्रि ॥ दरिद्रे ॥ पापे
अलक्ष्मि ॥ अमंगले ॥ मंगलं पुण्यं ॥ तद्विरुद्धममंगलं ॥
हे सर्वपाप ॥ अदन्त दोषेणे त्यादेः ॥ काणे अक्ष्णा काणा ॥
अंधे ॥ आंध्य हेतु पाप ॥ विकटे ॥ कुंठे ॥ कौण्ठ्य हेतु पाप ॥
सदान्वे ॥ गृहं गृहं यात्वा अंबा भिक्षां देहीति नित्यं पुनः
पुनः शब्दकारिणि ॥ एतदुपलक्षित सर्वपाप ॥ त्वं ॥ विकटे ॥
सर्वपाप दाहार्थं ॥ शिरिंबिठस्य ॥ श्री बिटस्य वेंकटस्य ॥ आ
वासभूतो ॥ शिरिंबिठस्य शिरस्थान स्थिताशी विषस्य शेषस्या
यः तं ॥ गिरिं ॥ गच्छ ॥ गिरिं प्रतियात्रां कुरु ॥ अथ शिरिंबिठ
स्य शेषस्य ॥ मेघस्य ॥ भरद्वाजस्य ॥ वेंकटस्य ॥ तेभिः ॥

भ·पु· सत्वभिः तत्र ॥ सामर्थ्यैः ॥ शेषस्य सत्वं स्वांतर्यामि सं वें·गा
कर्षन मुखानलेन सर्वपाप शेषण दाहानुकूलं सामर्थ्यं ॥ १
त वेंकट गिरेः शेषवदनत्वात् ॥ मेघस्य स्वांतरंगी कृत गगन
तरंगिणी जलेन पुण्य पुरुषाप्यायन रूपाप्लवनानुकूलं ॥
भरद्वाजस्य तपः ॥ वेंकटस्यात्यंतिकानिष्ट निवर्तन द्वारा
स. स्वानंद केवल्य साम्राज्य दानानुकूलं ॥ इत्येतैः सत्वभिः ॥
सदान्वे ॥ सद्भिः ॥ आ ॥ सम्यक् सद्गुणत्वेन निर्दोषत्वेन ॥
अनु ॥ तत्तद्योग्यता तारतम्य वशात् ॥ त्वा ॥ त्वां ॥ चातया
मसि ॥ नाशयामः ॥ इति ॥ स्वयोग्य मोक्षानुगुण तया वि
दतीति सदान्वे ब्रह्म ज्ञानिनो देवा वदंतीति शेषः ॥ छी ॥ अय
त्वलब्ध सर्वपापिन् ॥ दरिद्र ॥ काणे ॥ कुत्सित संसार कीलक
कीलित ॥ काण ॥ कुंठ ॥ दीनवचन ॥ पापिजीव ॥ सर्वपाप
दाहार्थं ॥ वेंकट गिरिं गच्छ यात्रां कुरु ॥ अथ वेंकटेशस्य ॥
सत्वभिः प्रपन्नाभय दानादि गुणैः ॥ त्वं । पापिनं ॥ नाशयामः ॥
त्वत्पापानि नाशयाम इति ज्ञानिनो वदंतीति भावः ॥ अत्रोपष्टं
भक लेखनस्य विस्तर भीते रूपरमः ॥ अतः साधवो मयि
दयां कुर्वंतु ॥ एवं इत्थं वेदमयः ॥ वेदाः प्राचुर्येण परम ता
त्पर्येण प्रस्तुता अस्मिन्निति वेदमयः ॥ तत्प्रकृत वचने मयट् ३६॥
वल्मीक इति ॥ वल्मीकं पुन्नपुंसकं इत्यमरः ॥ मुक्तरुद्राः
मुक्त शेषाः सर्वं तेन स्वनुष्ठितमिति ॥२२॥ श्रीशं वन्दे ॥

स्वदेहाच्छन्न वल्मीको वैकुंठादधिकोह्यभूत् ॥ सुव
र्णमुखरी नाम नदी सा विरजा नदी ॥१९॥ वैकुंठो
वेंकटगिरिः वासुदेवो रमापतिः ॥ मुक्त ब्रह्मा पक्षि
गणा मुक्तरुद्रा मृगोत्तमाः ॥२०॥ सनत्कुमार प्र
मुखा वानराद्या द्विजोत्तमाः ॥ मानुषं जन्म आसाद्य
यः पुमान्वेंकटाचलं ॥२३॥

गंतुमिच्छति धर्मिष्टः सर्वं तेन स्वर्नुष्ठितं ॥२१॥
श्री वेंकटाद्रेस्तु महामहात्मतां जानंति ते ब्रह्म
शिवेंद्र पूर्वकाः ॥ किमल्प वीर्या मनुजास्तमोनुगा
जानंति विष्णोः स्थळ मद्भुतंच ॥२२॥

इति श्रीमद्भविष्योत्तर पुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये
४ ॥ छी॥

श्रीमद्भविष्योत्तर पुराण व्याख्याने श्रीमत्कल्याणकांड दीपे
गिरींद्रात्मक प्रदीप प्रभाकरणं नाम चतुर्थोध्यायः संपूर्णम्॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

श्री श्रीनिवासाय मंगळं ॥ गतिश्चंद्र श्चकोराणां चात
कानां बलाहकः॥ वासुदेवो भवार्तानां॥ अस्माकं चिकिद्दि
र्गतिः॥३॥ पंचमे व्याख्येयानि व्याक्रियंते॥ श्रुतं श्रीवेंक
टेशस्य माहात्म्यं पापनाशनं ॥ अवतार प्रभावश्च चोळ
राज निबंधनं॥ मुकुटागमनं देव चरितं लौकिकं परं॥ इ
त्यादि अवतार प्रभावो वतार माहात्म्यं चोळराज निबंधनं
मि स्थिति गति नियमः मकुटागमनमित्यादि देवचरितं देव
दुर्लभं चारित्रं भवद्भिरुक्तं॥ अस्माभिश्च श्रुतं॥ इदानींतु
सकल्याण विधिं पद्मा विवाह विधान सहितं॥ केवलं लौ
किकं यस्मिन्काले तथा देश इत्यादि स्वसंकल्पितं प्राकृत
मानुषच स्वाध्याय प्रवचने चेत्युपनिषत्॥ मानुष संभव च्चा
रित्र्य प्रचुरं चरित्रं ब्रूहि इत्यंत योजना॥ अयं भावः॥लौकिका
अलौकिके व्यापारे अकुशलाः अलौकिकाश्च लौकिके अयं चा
त्य लौकिकः ईदृशस्य श्रीनिवासस्य केवलं मानुष प्राकृत
चरच्चरित्रं तवमुखाच्छ्रुत्वा स्मारं स्मारं नंदयामः॥

भ.पु अलौकिकं देवचरितं बहुषः श्रुतं ॥ अलौकिकस्य लौकिकत्वं वें.मा· पूर्वमिति अवश्यं श्रोतव्यं इतः पूर्वावतार रामकृष्णादि रूपेपि मानुष व्यापारो दर्शितः ॥ ततोपि नूतनोयमवतारः॥ किमत्र लौकिक व्यापारे नूतनमिति ॥ ३॥ ६

हरिः ॐ ऋषय ऊचुः

सूत सूत महा भाग सर्व शास्त्र विशारद ॥ श्रुतं श्री वेंकटेशस्य माहात्म्यं पापनाशनं ॥१॥ अवतार प्रभावंच चोळराज निबंधनं ॥ मुकुटा गमनं देव चरितं लौकिकं परं ॥ २॥ कृपाळोसि दयासार शिष्यप्रीति परायण ॥ सकल्याण विधिं ब्रूहि कोवाकाश नृपोन्तमः॥३॥ कथं पुत्री भवत्पूर्वं कथं जामातृ तां गतः ॥ तन्तथा ब्रूहि भगवन्सांग वैवाहिकं शुभं ॥४॥ यः पुमान्वेंकटेशस्य महिमा क्षीर सागरे ॥ स्नानाचार परो नित्यं स धन्यः पुण्य वर्धनः ॥५॥ एवं निशम्य ऋषिभिः भाषितं वचनं शुभं ॥ सभासदैः साधुगुणान्वदद्भिः तुतो नितांतं निज शिष्य संघान् ॥ उवाच भक्त्याकित नम्र देहः सा ध्वी सुसा ध्वीति सहाश्रु हर्षः ॥६॥ सूतः ॥ श्रुण्वंतु मुनयः सर्वे भक्ति भावेन संयुताः ॥ पन्नगाचल नाथस्य कन्या संग्रहणं शुभं ॥७॥ कदाचिद्वेंकटेशस्तु औषधार्थं स्वयं हरिः ॥ गमनाभि मुखो भूत्वा प्रवज्राजारुणोदये ॥८॥ तस्मिन्काले वराहस्तु मृगयार्थं ससूकरः ॥ यदागतस्तदादेवं ददृशे वेंकटेश्वरं ॥ ९॥

कथं पुत्री भवदिति ॥ अडभाव आर्षः ॥ कथं जामातृतां गतः श्रीनिवास इति शेषः ॥ सहाश्रु हर्षः ॥ अश्रु आनंदजं नेत्रांबु हर्षो रोमांचः ताभ्यां सह वर्तत इति तथा ॥

भ·पु· सा ध्वी सुसा ध्वीति पृच्छेति शेषः॥ कोवाकारा नृपोत्तमः॥ वें·म॥ ९
इति सा ध्वी॥ तदुन्तरा सुसा ध्वीति विवेकः॥ गमनाभि मुखो
भूत्वा प्रवव्राजारुह्योद्ये॥ वल्मीकाद्बहिर्निर्गमनाभि मुखो भूत्वे
त्यर्थः॥ एतावंतं कालं बहिर्गमने वै मुख्यं प्रयोजनाभावात्॥
इदानीं त्वाभिमुख्यमभू त्पुरतः कार्यगौरवादिति भावः॥
मृगयार्थं॥ शामाकहारि वृषभासुर मृगयार्थी॥९॥ गर्जतः॥
कोसि कोसी तीति॥ त्वं कोसि कोसीति गर्जनं कुर्वंतः॥ तत्र
वृक्ष गहने मृग दर्शने लुब्धकानां अंतर्धानं स्वभाव इति भा
वः॥ ततु॥ भयात्॥ प्रत्युत ते एव सूकराः प्रदुद्रुवुः॥
लीनंत मित्यादि बुद्धिमानित्यं तमेकं वाक्यं॥ लीनंतं वेंकटं
दृष्ट्वा॥ यद्यप्ययं महाटवी कदु किरात इव भाति तथाप्य
यं निरायुध इति बुद्धिमान्वराह वदनो हरिः मृगोपि धैर्यमा
लंब्य वचन मुवाचेत्यन्वयः॥ श्रीनिवासोप्युवाचेत्य ध्या
हार्यं॥ संभाषण समय उभाभ्यां जगद्विडंबनाय प्रदर्शितं
सात्विकं भावमाह॥ अन्योन्ये त्यादिना॥ श्रीनिवासेन स्वदुःख
निवेदने कृते तस्यापि दुःखं संजातं॥ अत अन्योन्य दुःख
ल·पु संदिग्ध लोचनौ अश्रुपूर्णौ भवत इत्यर्थः।लुटः टिक्कर
णाल्लोचन शब्दः पुमान् साक्षान्नारायणांशौ रूप द्वंद्व विरा
जितौ॥ अवतार द्वय शोभितौ॥ उभौ कोल वेंकटौ कलौ विडंब
नं दर्शयंतौ॥ भाषणं सल्लापं ऊचतुः॥

गर्जतः कोसि कोसीति सूकराः तत्रचाययुः॥ तान्दृष्ट्वा जग
दीशस्तु तत्रलीनो भवद्धरिः॥३०॥ लीनंतं वेंकटं दृष्ट्वा
वराहवदनो हरिः॥ उवाच वचनं देवो धैर्यमालंब्य बुद्धि
मान्॥ ३१॥ अन्योन्य दुःख संदिग्ध लोचनावश्रुपूरितौ॥
कलौ नारायणौ साक्षाद्रूप द्वंद्व विराजितौ॥३२॥ ऊचतु
र्भाषणं चोभौ दर्शयंतौ विडंबनं॥ तयोस्तद्भुतं कर्म
दृष्ट्वा ब्रह्म पुरोगमाः॥३३॥ ववृषुः पुष्प वर्षाणि क्रोड
नारायणोपरि॥ यथा युगं यथा देशं यथाकालं यथावयः॥३४॥

पु

तथावतार माकां क्ष न्रमते रमया सह ॥ एवं वदंतः सुर – वेंमा-ह
पुंगवास्ते विचित्रमायां जगदीश चेष्टितां ॥ हसंतऊचुः
स्य परमस्य विष्णोः रनंत शैलस्य रमापतेश्च ॥३९॥

तदां विजयांकुर पूजकाः ब्रह्मादयः श्रीनिवास विजयकाले
पुष्पाणि ववृषुः इत्याह ॥ तयोरित्यादि ॥ अनंत शैलस्य
श्रीनिवासस्य रमापतेर्वराहस्य च ॥ जगदीश चेष्टितां जग
दीश स्वभावाचार युक्तां ॥ विचित्र मायां अद्भुत दुर्जन व्या
मोहन कार्यानुकृतिं प्रतिहसंतः संतः यथायुग मित्यादि
सहेत्यं तमेवं वदंतो यथा यथं जग्मुरिति शेषः ॥३९॥ सं
भाषण मभिलप्य दर्शयति ॥ त्यक्त्वेत्यादिना ॥ भृगोरंघ्रि प्र
पाताच्च रमा कोल्लापुरं गता (ययौ) ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ तथा
हि स्कांदे ॥ तथाहि देवासुरमभूद्युद्धं पूर्णमब्द शतं पुरा ॥
वृत्रेऽसुराणामधिपो देवानांच पुरंदरो ॥ अत्र देवै महाबी
र्यैर्नारायण बलाश्रयात् ॥ असुरा निर्जिता सर्वे पाताळ
तळमाययुः ॥ केचिल्लंका गताः ॥ केचिद्वरुणालयं ॥
केचिद्गिरि व्रजं ॥ तत्र कोल्लासुरो नाम असुराणां महा
बलः ॥ गोमंतं दुर्गमं दुर्गं गिरिमाश्रित्य निर्भयः ॥
या राजकन्यका लोके रूपवत्यो महागुणाः ॥ आनी
य गिरि दुर्गस्थो रमयामास सर्वशः ॥ एतस्मिन्नेव
काले तु आगतौ मुनिसत्तमौ ॥ अगस्त्यो गौतमश्च
तदा राजानः कोल्लासुर कृतामार्तिं निवेदयामासुः ॥
तदागस्त्यः कोल्लासुर कृतार्ति निवृत्यै महालक्ष्मीं
प्रपन्नास्तेत्याह ॥ ते तथा चक्रुः ॥ तदा महालक्ष्मी
मां ययाचे ॥ तदा विष्णुना मया हे महालक्ष्मी स्त्वं
गत्वा तं हत्वा ता राजकन्या मोचयेत्यनुज्ञाता ॥
एतस्मिन्नेव काले भृगुणा स्वभार्या मया निषूदिते

भा-पु: त्यति शोकेन तपसो ऽतिरेकात् ॥ अविगर्णां-च्चांघ्रि वेगं॥ प्रहारो जात इति च ॥ नकेवलं कोल्हासुर संहारानि 9
मित्ता दूषितु भृगोः पादताडन न्याजा-च्चरमा कोल्हा पुरं ययौ ॥ आकारांतः कोल्हा शब्दः कोल्हः पः पुरं वा ——— रिलप्रत्ययः ॥ यद्वा कोल्हेऽस्या मस्तीति कोल्हा सा च सापुरश्चा तत्तथा ॥ अर्शं आद्यच ॥ टाप् अप्रत्ययः ॥ अ-च्छामिच निरंतरं ॥ अस्मिल्लेव दिन इति न किंतु-त्तरम्मापि निरंतरं ॥ दैवे दृष्ट मार्गेण अदृष्ट प्रदर्शित मार्गेणेत्यर्थः ॥ तव दर्शनेनानेन मम कष्टं पृष्टतः॥ इत उत्तरं सर्वं सुखोदर्कं भविष्यति ॥

त्यक्त्वा वैकुंठ लोकंतु किमर्थं त्वमिहागतः ॥ तद्वदस्व महाभाग श्रीनिवास वरानन ॥३५॥ इतितेन समाज्ञप्त अवदत्कोलरूपिणी ॥ भृगोरंघ्रि पपाता-च्च रमाकोल्हापुरं ययौ ॥३६॥ तेन दुःखेन संतप्तः त्यक्त्वा वैकुंठ मुत्तमं ॥ इहागतो रमाकांत वल्मीके तव दक्षिणे॥ निवसंतं च मां देव धेनुपालोह्य ताडयत् ॥ कुठारेणासि धारेण तत्क्षतं मां तु बांधते ॥३९॥ अोषधार्थं वराहात्म ना-च्छा मिच निरंतरं ॥ दैवेन दृष्टमार्गेण त्वां दृष्टोऽस्मि धराधर॥ अत्रैव निवसामीति संकल्पो मम वर्तते ॥स्थऊं देहवली कांत यावत्कलि युगं भवेत् ॥४१॥

विजय मगत वेत्ताथों तव दर्शनेन शुभ सूचनात् ॥ अत्रैव निवसामीति संकल्पो मम वर्तते ॥ सएप यथष्यस्ति सं कल्प स्तथापि ॥ अहं पुराणे भृगरूपी ॥ त्वं चार्जात्चीनो मलाटवी कदु किरातः ॥ अहं स्तब्धः ॥ त्वं च चतुरः ॥ कपट मानुषः ॥ अंगुली प्रदर्शने हस्ते गिलतीति गिरा कथ्यमानः कथमावयोः समावेशः संभवतीति चेच्छृणु ॥ जीवता यावज्जीवं न्याय्यं वर्तनीयं ॥ अहं च न्यायं वर्ते इति मम संकल्पः ॥

भ·पु· एवं सति तव का चिंतेति चेत्॥ मास्तु मम चिंता॥ तर्हि वें·मा·
अन्यदीयस्थान स्वाम्यन्यस्य तव कथं प्राप्नोति दानेन ६
विक्रयेण वा नो भयथा॥ अहं ब्राह्मणः॥ त्वं बाहुजः प्रति
ग्रहो नदान पात्रं परिक्रयणेच द्रव्य नास्ति कथं न्याये
स्थ न स्थलं प्राप्तिरित्यत आह॥ स्थलं देह्यवनीकांत याव
कलि युगं भवेत् इति॥ मास्तु दानं विक्रयोवा किंतु भोग्या
धीना यावत्कलियुगं देहीति भावः॥ इदंतु न्याय्यं भवति॥२३॥
इति तेनेति समाज्ञप्तः सम्यगावेद्यमानः। द्रव्यं मे दीयता
मिति आधिमूल्यं द्रव्यं दत्वा गृह्णामि भावः॥ द्रव्यं ताव
द्विविधं सिद्धं साध्यं चेति॥ सिद्धं धनिनां ममतु साध्यं। तथा
हि॥ तव समीपे जगद्रक्षणार्थं वसतो मम सेवार्थं जनाय
दिष्यंति तदा कर द्रव्य मेष्यति तदा तद्दीयते इत्येतावन्मात्रो
क्तौ तत्सर्वं दीयत इत्यन्यथा गृह्णीयादित्यतः॥ परिगणनं
कृत्वा इदमेव वरं द्रव्यं इत उत्तरं किंचिन्नास्तीत्याह॥ इतिवा
क्यं इति॥ आधिमूल्यं द्रव्यं नपर्याप्त मित्यतो विनयेन
सांत्वयति॥ करुणानिध इति॥ पाद शतमात्र मिति॥ पद
शतं परिमाणमस्य तत्तथा॥ तादृशं चतुरश्रं स्थलमिति
शेषः॥२४॥ एतस्मिन्नवसरे श्रोतृणां मा शंका जाता नथाहि॥
यद्यपि भवंतः सत्यवचसः तथापि निरवधिकानंतानवद्य
ज्ञानानंद बलैश्वर्य स्वातंत्र्याद्यात्मक कल्याण गुणस्य हरेर
ज्ञान दुःखसाद दारिद्र्या स्वातंत्र्या पादक मतव्यरित्रं मृषेति
भाति तत्कथमुच्यते भवद्भिरेव मित्यत आह॥ मोहनार्थमिति॥
मोहनार्थ मिति अविवेकोत्पत्तये॥ तदारभ्येति॥ अत्रेदं ज्ञा
तव्यं॥ वराह स्वामिना तीर्थ भूमौ स्थाने दत्ते तत्स्थानाभि
मानिनी बकुला श्रीनिवास सदेशं गत्वा दर्शनं कृत्वा स्व
वृत्तिं विज्ञापयामास॥ अहं तीर्थ भूम्याभि मानी॥ अस्यां
तीर्थ भूमौ पाद शत मात्रं स्थानं तुभ्यं वराह स्वामिनादत्तं॥
अतः त्वमपि धर्मतो मम स्वामी अभूः॥ अतः तव दर्शना
र्थं अहमागता॥ तव किं कार्यस्मीति अथ श्रीनिवास उवाच॥
त्वं कया वृत्या वराह समीपे वर्तस इति॥

भ-पु. वें-मा ९६.

इति तेन समाहृप्तो वराह वदनो हरिः ॥ उवाच वचनं देवं द्रव्यं
मे दीयतां प्रभो ॥२२॥ इति वाक्यं ततः श्रुत्वा उवाच मधु
रं वचः ॥ प्रथमं दर्शनं तीर्थं नैवेद्यं क्षीरसेचनं ॥२३॥
इदमेव वरं द्रव्यं ददामि करुणा निधे ॥ तदा ददौ हरिः
पाद शत मात्रं रमापतेः ॥२४॥ मोहनार्थं त्वय भक्तानां
भक्तानां भक्ति सिद्धये ॥ एवं हि क्रीडते तत्र वेंकटे
प वेंकटेश्वरः ॥२५॥ तदारभ्य धराकांतो बकुलां पाकू
कारिणीं ॥ अर्पयामास देवाय सेवार्थं तां धरापतिः ॥२६॥
भोजनार्थं रमेशस्य श्यामा काव्नं निरंतरं ॥ समधु
प्रेषयत्य धात्र्या बकुळ मालया ॥२७॥ सा बाला सेवन
रता श्रीनिवासस्य सन्निधौ ॥ अन्नपानौष धाद्यैश्च
पादसं हननादिभिः ॥२८॥ पूजयामास गोविंदं श्रीनि
वासं निरामयं ॥ ऋषयः ॥ श्रुतं सूत महा भाग देवाग
मन मुत्तमं ॥२९॥ वराह दर्शनं तस्य वासो वैकुंठ भू
धरे ॥ बकुळा सेवका चोक्ता सा का पूर्वं वदस्व नः ॥३०॥
पुरा यशोदा बकुळा कृष्णस्य जननी मुने ॥ अदृष्टा
नंत रूपस्य कृष्णस्य तनयस्य च ॥३१॥ कल्याणादि
महा पुण्यं सा त्यजन्ते न हेतुना ॥ कळे वरं तु कल्याणि
यशोदा नंत वल्लभा ॥३२॥ तस्याः प्रीत्ये वासु देव
अष्टा विंशति मे कलौ ॥ स्वावतार गुणै श्चापि यशोदा
परि तोषके ॥३३॥

अहं च पाके सेवायां च कुशला ॥ अतः सेवावृत्या वर्ते इति
तत् श्रुत्वा श्रीनिवासः अहो मयि महान्देवानुग्रहः ॥
पंगूपरि गंगा प्रवाह इव कल्याणी बत गाथेयं लौकिकी
प्रति भाति मा ॥ ऐति जीवंत मानंदो नरं वर्ष शतादपीति स्व
यं संहृष्यो वाच बकुळां ॥ त्वदभि मन्यमाने स्थाने दत्ते त्वम
पि दत्तैव ॥ अतः इतः परं न्यायत्वान्म त्सेवया वर्तस्व ॥

भ·पु· अन्यथा स्यजाभिमानं गच्छेत्॥ किं चापन्नानां संपन्नो वें·गा· ९
गतिः॥ वराहः संपन्नः॥ अतः मद्गृहे न्याये त्वया वि
ज्ञापिते सोपि त्वां दास्यत्येव॥ अथ तद्वृत्तांत मावेद्य अनु
ज्ञा मादायेतः परं मत्सेवां कुर्वित्याह॥ अथ तद्वृत्तांत नि
वेदने वराहः कपट मानुषोयं॥ हस्त ग्रास न्य सविष
३ य इति पूर्वमेव ज्ञातं तथैव जातं इति मत्वा तां ददावि
ति॥ बकुला सेवका चेत्यादि अमव दित्यंतस्य भावार्थः॥
कल्याणादि महापुण्य साध्य मदृष्ट्वा तेन हेतुना त
च्चिंतया कलेवर मत्यजत्॥ इति॥

॥क्रीडन्नास्ते जगद्योनि निर्दोषोपीश्वरोपि सन्॥३३॥
दैत्यानां वंचनायैव सुराणां मुक्तिकारणात्॥ स्व
भक्तानां हितायैव विरक्तानां विशेषतः॥३४॥ मुक्ति
मापादयन्देवो धरते प्राकृताकृतिं॥ इत्येवं कारणा
देव यशोदा बकुला भवत्॥३५॥ सा करिष्यति क
ल्याणं हरेर्वैकुंठ वासिनः॥ किमलभ्यं हरौ तुष्टे
ज्ञान विज्ञान संपदां॥३६॥ केचिद्देवं पूजयन्ति।क
श्चिद्देवेन पूज्यते॥ हनुमता पूजितोपि स्वयमन्यं न
मर्चति॥३७॥

न तद्विरुद्धं व्यवहारेण बकुला संपादनं॥ एकस्मिन्व्यवहारा
भावात्॥ किं च किं करीत्वं मातृत्वं॥ अपि चै तादृशाज्ञाना
स्वातंत्र्यापादक चारित्र्य कथनमपि भवतामति साहस मि
त्यत आह॥ जगद्योनि रित्यादिना जडे रित्यंतेन॥ दैत्यानां
ये वंचनायैव तमः प्राप्यस्य॥ अविरक्तानां स्वभक्तानां हिताय
नीति मार्गाय कला वेव मिति॥ अनिषिद्ध सुख त्यागी पशुरेवे
त्यादि न्यायात्॥ न्याय प्राप्तं न परित्यजेत्॥ अन्यथा न
वर्तेति भावः॥ किंचयश्चैवं मातृ मात्र रक्षिणः समातृ दत्ता

भ·पु· न्न पानोष धा भ्यंगादि भिः पालितो जीवन् बलिष्टः पश्चा वें·मा·
न्मातरं परिचरेदिति नीति सूचनात् ॥ कारणा दिदं सेवकत्वं न ९९·
मातृत्व विरुद्धमित्यर्थः ॥ विरक्तानां ज्ञानिनां विशेषतो मुक्तिमा
पादयन् मुक्तावानंद वृद्धिं कुर्वन् प्राकृताकृतिं धरते ॥ दोष प्रमुष्ट
दृष्टीनां प्राकृत रूपवद्रूपं प्रकाशयतीत्यर्थः ॥ इत्येवं कारणात् स्व
योग्य न्यून साधन पूर्ति स्वकृत पूर्व महा सुकृत फल भोग स्वयोग्य
तातिरेकि पुण्य समीकरणा त्कारणात् ॥ द्रोणा नामक वसोः पत्नी
धरा नाम्नी तीर्थ भूरूपा पाचकी तस्या रूपद्वयं यशोदा बकुळा
चेति नपुराणांतर विरोधः ॥ कुतस्तस्या स्तादृशं सामर्थ्यं इत्य
थ आह ॥ किमलभ्य मित्यादिना ॥ परम पुरुषार्थ सा साधन
ज्ञान विज्ञान संपदां दातरि प्रभौ हरौ तुष्टे किमलभ्य मिति भावः॥
किं सर्वेषां देव स्वभावानां स्वयोग्यताति रेकि सुकृत समीकर
णं समानं किं न्नेत्याह ॥ केचिदित्यादिना स्वयोग्यतातिरेके
ण साधनमनु तिष्टंतो देवपूजका महांत इति सूचनाय बहु
वचनं ॥ स्वयोग्यतातिरेकेण साधनमनु तिष्टंतः तरा इति
सूचनायैकवचनं तत्पूजक पूज्यौ दर्शयति ॥ हनूमतेति ॥
आंजनेयस्तु हनुमा न्हनूमा न्मारुतात्मजः इत्यमर शेषः अर्च
ति अर्चयति ॥३८॥ हरेः क्रीडा दुर्निरूप्येत्याह ॥ केन्वितिनु
वितर्के नु पृच्छायां वितर्के चेत्यमरः ॥ संदेह विमर्शादि जन्यो
नेकधा संभावनात्मा भ्रूविक्षेप शिरः कंपाद्यनु भावो वितर्कः॥
संदेहात्कल्पना नंत्यं वितर्कस्तर्कितो बुधैरिति तल्लक्षणात्॥
तस्य कल्याण गुणे र्व्यामोहा न्मम मनस्तत्र लग्नं ॥ अन्यदानं
त्यादिकं नगणितं ॥ मम मास्तु किं वा भवतु ॥ ब्रह्मा शेषो
वा वर्णेत् ॥ वर्णयेत् ॥ णिज भाव आर्षः ॥ तदभि धान
मपि न संभव तेषामपि येदं इयत्त तये दृक्कया वा दुरवग
मत्वेन व्यामोहांता संभवात् इति ॥ अपि चेत्यादि तृतीयं
चोद्यं परिहरति ॥ नित्य शुद्धस्येत्यादिना जडैरित्यं तेन
न्य· वै निश्चयेन ॥ नित्य शुद्धस्य निरंजनस्य विष्णोः अन्यस्यापि॥
अज्ञान पारतंत्र्या द्याभासक स्यापि चारित्र्यस्य वेदने किं
किं भयमस्माकं किमपि भयं नास्तीत्यर्थः ॥

कृते पुण्यं ऋषीणांतु अकृते दोष संग्रहः॥ तस्मा
त्पूज्यः सुरैः यद्वै ऋषिभिस्तत्व कोविदैः॥ पितृभि
र्भूमिपै र्विप्रैः र्मागधै राक्षसै र्जडैः॥३९॥ कलौ
कलुष चिन्तानां पापाचार परात्मनां॥ रक्षणार्थं
रमाकांतो रमते प्राकृतो यथा॥४०॥

प्रस्तुत दैत्यमोहनाय स्वेच्छया कृत चारित्र्य वेदने नं हरेस्तोष एवेत्याह॥ कृत इति॥ अन्यसापि वेदने कृते ऋषीणां पुण्यं तत्समीहित करणात्॥ अकृते दोष संग्रहः दैत्यानां मोहजननात्॥ जडैरज्ञैः॥ नन्वाप्त कामस्य हरेः प्रजा पीडनं करदानं तीर्थ नैवेद्यादि विक्रयणमित्यादि प्राकृता चरणं कथं संगच्छत इत्यत आह॥ कलाविति॥ कलिकाल कृत कालुष्य दोषेण मोहित चिन्तानां॥ अत एव पापा चरणासक्त मनसां॥ स्वभाव शुद्धानां स्वभक्तानां॥ रक्षणार्थं राजवत्कर दान पूर्वक प्रजापालनं भवान्भगवान्करोत्विति प्रार्थितः सन्लक्ष्मी वरदानात्कलि दोष प्रयुक्त रोग दारिद्र्यादि उपद्रवेभ्यो नित्यं पालनार्थं रमाकांतः प्राकृतः पुरुषो यथा उपकृत उपकरोति तथा रमते॥ द्रव्य दानादिकं करोति॥ यथा भिषक् द्रव्यमादायौषधं दत्वा रोगं कृणोति तथा द्रव्यमाकृष्य स्वार्जन उपयुज्य पापं प्रशाम्य रक्षतीत्यर्थः॥ पीडा हेतुः कलि कालुष्यं रक्षकः श्रीनिवास इति बोध्यं॥४०॥ तस्मिन्निमित्त रौप्य पीठपुर स्थित श्रीकृष्णवत् किं नस्यादित आह॥ दैत्यानामित्यादिना बालक इत्यंतेन जगद्रक्षणार्थमवतीर्णत्वात्तस्यावर्जनीय सन्निधितया मुख्यतः प्राप्तत्वादिति भावः॥ श्रीकृष्णस्य चानंद तीर्थार्यजननासिद्ध्युचितात्वादि दत्वा सिद्धि विघ्न मुख दोष भैषज्य दानोकदीक्षत्वेन तस्याप्रसक्ते रूपांतरेण सिद्धत्वाच्च बालः स्वेच्छाविडंबि

भ्र·पु नां शान्ति धर्म:॥ बालकैः प्राकृतैः क्रीडते क्रीडया मोहयती वें·मा
त्यर्थः दैत्यानां वराह श्रीनिवासौ महाभूत इति मोहः॥ देवा ९
नामादि नारायणं शाविति सम्प्रत्ययं॥ यद्वा बकुलाया
पूजकत्वं पूज्यत्वं चावस्था भेदेन संभवतीत्याह॥ क्रीडते
इत्यादिना मूर्तिमानित्यंतेन बालः बालरूपी बालकैः प्राकृ
तैः बकुलादिभिः निमित्तैः क्रीडते॥ बाललीलां करोति॥
कथं तस्य बालरूपत्वं संघटत इत्यत आह॥ जगदिति॥
जगति ये बालकाः तेषां सर्वेषां बालकः बालचेष्टा प्रदर्शकः
किं तस्य तच्चित्रमिति भावः तादृशं सामर्थ्यं तस्यास्ती
त्येतेनैवाह॥ जगदित्यादिना यतः जगत् बालको यस्य
विरिंचस्य स तया स बालको यस्य जगद्बालक बालकः
श्रीनिवासः तस्मान्नतच्चित्रमिति भावः॥ तथाच बाल्येन
सेव्यत इति भावः॥४१॥

दैत्यानां मोहनार्थाय सुराणांच विनोदतः॥ क्रीडते बालकैः
बालो जगद्बालक बालकः॥४१॥ जगन्मोहन सौंदर्य लीला
मानुषमूर्तिमान्॥ नकृतं देवसंघैश्च नकृतं विश्वकर्मणा॥४२॥

पुनः कालविशेषतां बहुमानेन तोषयतीत्याह॥ जगन्मोहनेत्यादिना॥
तर्हि तस्य रूपं कीदृशं कती सः तश्चिदानंदात्मक मनंत मित्या
ह॥ नकृतमित्यादिना विराजित इत्यंतेन दैवसंघैः देवसंघश्च
देवसंघाश्च देवसंघाः तैः॥ देवसंघः तत्व देवसंघः तेन
कृतं मानुषं नेत्यर्थः॥ देवसंघैः ब्रह्मपुरोग शंभुपुरोगेंद्रपुरो
ग देवसंघैः॥ क्रियमाण ध्यानेन कृतं नतैः क्रियमाण ध्यान
काले चिन्ते यत्प्रतिबिंबितं वासनामया परनामक मनोमयं
सनकादीनां रूपवन्नेत्यर्थः॥ विश्वकर्मणा देववर्धकिना कृतं
शैलं लौहं दार्वं लेख्यं लेप्यं सैकतं मणिमयंच नेत्यर्थः॥४२॥
तर्हि दृगित्याह॥ इच्छारूपेति॥ यदा बाल्ये इच्छा तदा बाल

भ॰पु॰ रूपं गृहीत्वा इच्छया अनन्याधीनतया क्रीडते ॥ बाललीलां ॥ वें॰मा॰

र्य. यदा तारुण्ये तदा तद्रूपं प्रदर्श्य पद्मा परिणयनादिना बकुला ६.

दीन्तोषयतीति ॥ यदा अर्चा विग्रहेच्छा तदा तद्रूपं गृहीत्वार्चां

स्वीकरोति ॥ इतीच्छारूपं चिदानंदाद्यात्मक मनंत मिति भावः ॥

कथं तर्हि शिलामयं रूपं इदानीं सर्वैर्दृश्यत इत्यत्र बहूनि पुरा

ण वचनानि लेख्यानि संति ॥ तानिच ग्रंथ समाप्तौ सत्यां लेख

नीयानि भवंति ॥ सुकृतं फलं लभ्यत इति किं वक्तव्यमित्य

र्थः ॥ ॐ श्रीमद्भविष्योत्तर पुराणे श्री वेंकट गिरि माहा

त्म्य व्याख्याने कल्याण कांड दीपे श्रीनिवास हयंगवीन

स्य वराह कर्तृक वल्मीक पात्र प्रतिष्टा नाम

संपूर्णः श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ६१ ॥ ६१ ॥

स्वेच्छया क्रीडते तत्र इच्छारूप विराजितः ॥
क्षेत्रस्य महिमा दिव्या तथा तीर्थस्य वैभवः ॥
तत्र साक्षाद्रमाकांतः किं तत्र सुकृतं फलं ॥
बहुजन्मार्जितैः पुण्यैः लभ्यते क्षेत्र दर्शनं ॥
तत्रापि वेंकटगिरेर्दर्शनं मुक्तिदं परं ॥ ४५ ॥

इति श्री भविष्योत्तर पुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये

पंचमोऽध्यायः ॥ [redacted] ॥

 ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीवेंकटेशमनिशं श्रीनिवासं महीपतिं ॥ श्रीब्रह्मेश सुरश्रीदं तं वन्दे चन्द्रसन्मुखं ॥ १ ॥ अस्मिन्नष्टेऽध्याये व्याख्येयानि व्याक्रियंते ॥ श्रीसूतः ॥ सकदाचिद्रमेशस्तु चिंतयामास वै हयं ॥ मनसा चिंत्यमाने च हयः प्रत्यक्षतां गतः ॥ सः श्रीनिवासः कदाचित् एकस्मिन्दिवसे प्रातः ॥ शयने शयान एव ॥ हयं उच्चैश्श्रवसं । तथा च श्रूयते हयो भूत्वा देवानवहत् वाजी गंधर्वानित्यादि ॥ हत्वायाति यतः शत्रून्हयस्तस्मादिति स्मृतिः ॥ चिंतयामास ॥ हयमित्युपलक्षणं ॥ ऐरावतं ॥ निषादपरिवाराय देवांश्च ॥ सस्मारेत्यर्थः ॥ मनसा चिंत्यमाने स्मर्यमाणे भावलक्षणा सप्तमी हयः प्रत्यक्षतां गतः ॥ अक्ष्णोः प्रति आभिमुख्यं प्रत्यक्षं ॥ लक्षणेनाभि प्रतीति समासः ॥ प्रतिपारीत्यादिना टच् ॥ चाक्षुषज्ञानं तदस्यास्तीति प्रत्यक्षः ॥ अर्श आद्यच् ॥ तस्य भावस्तत्तातां गतो भूदिति शेषः ॥ यद्वा क्षिणि प्रति अभिमुखः प्रत्यक्षं तस्य भावस्तत्तेति बहुव्रीह्यर्थे च्व्यभावः ॥ प्रतिगतो क्षं प्रत्यक्ष इति प्रादिसमासो वा ॥ १ ॥ हयेपरि समास्थाय सर्वाभरणभूषितः ॥

श्रीनिवासाय नमः

> श्रीसूतः ॥ सकदाचिद्रमेशस्तु चिंतयामास वै हयं ॥ मनसा चिंत्यमाने च हयः प्रत्यक्षतां गतः ॥ १ ॥ हयोपरि समास्थाय सर्वाभरणभूषितः ॥ कांचीं बध्वा रमाकांतः कांचीदाम विराजितः ॥ २ ॥ शुभ्रवस्त्रं हस्तपंच दशमात्रं नवेपरि ॥

हयस्योपरि हयोपरीति विग्रहः ॥ अकृदव्ययत्वान्नपूरणेत्यादिना निषेधः ॥ हयोपरि हयपृष्ठे ॥ समास्थाय अंतर्भावितणिजर्थः ॥ आस्था पानीयानि पल्ययानादि सोपधानसनानि आस्थाप्य ॥ अथ स्वयं सर्वाभरणभूषितोऽभूदिति शेषः ॥ एते एव क्रमेण विशदयति ॥ कांचीं बध्वेति ॥ अश्वमध्यबंधनकक्षां बध्वा स्वयं कांचीविराजितः ॥ अथवा सर्वाभरणभूषितः ॥

भ·पु· हयोपरि समास्थाय मृगयां गत इत्यर्थः॥ एते एव विशे वें·मा
दयति कांचीत्यादिना॥ ॥हयस्य हय प्रत्यक्षस्य उपरि ६
अनंतरं॥ तदुपरीत्यत्रे वोपरी त्यस्य कालार्थत्वात्॥समा
स्थाय॥ आङ्‌ड्रमे॥ शयनो त्थितः॥ स्थित्वा॥जगन्मो
हन सौंदर्य लीला मानुष विग्रह रूपे च्छारूप विराजितः॥
सर्वाभरण भूषितः॥ आबध्यो रोप्य विक्षेप्य बंधनी येश्च
तुर्वि धैराभरणै र्भूषितो भूदिति शेषः॥ एतदेव विशदय
ति॥ कांचीमिति॥ द्वादश हस्ता नाहावित स्ति परिणा हावी
रक क्षात्र कांची पट्टीति यावत्॥ धट्टीत्यप भ्रष्ट भाषायां॥
स्वेच्छा निर्मित स्वर्नमय पटीं गुह्य बंधनात्मक कौपीन
कटिसूत्रौ भयात्मिकां वीर कांचीं कटि बलशं कटिदेशे ब
ध्वेत्यर्थः॥ पीतकक्षासु संवीत कटिदेशं सुमध्यम मिति
वराह पुराण समाख्यानात्॥ कक्षापटीच कौपीनं शाटी
बस्ती ति लक्ष्यत इत्यमरः॥ कंच्यते कट्यां बध्यते वीरैरिति
योगेनवा कांचीवीर कौपीनं॥ कचि काचि दीप्ति बंधनयो रिति
धातुः॥ अथवा॥ कांचीति तत्स्थानं कटिर्लक्ष्यते॥ तथाचकटिं
बध्वेत्यर्थः॥ तदपि वीर कौपीने नैव॥ कांची दाम विराजितः॥
एकयष्टि र्भवेत्कांची मेखला सप्त यष्टिका॥ रशना षोडशहेया
कलापो विंशति स्तथेति॥ स्वर्नतंतु निर्मितैक यष्टि कट्या भरणं
च्य कांचीत्युच्यते॥ सैव मुख पट्टयुक्तं शृंखलितं कीलितं वादाम॥
तथाच कांची चादः दामच कांचीदाम तेन विराजितः॥ आबध्य
शोभित इत्यर्थः॥ अथवा कांचीं बध्वा तेन विराजित इत्यर्थः॥
इदमाबाध्य माभरणं॥२॥ शुभ्र वस्त्रं हस्त पंच दशमात्रं नवो
परि इति॥ पंचच दशच पंचदश संख्या या अल्पी यस्याः इति
पूर्ववत्वं पंचाधिका दशपंच दशेतिवा हस्तानां पंचदश हस्तपंच
दश हस्तपंचदश प्रमाणमस्य हस्त पंचदश मात्रं॥ पंचदश चतै
हस्ताश्चेतिवा कडारादित्वं कल्पनीयं॥ नवोपरि नवभ्यो हस्ते
भ्य उपरि तथाच स्वर्नरजत कौशेय कार्पास बहुर्ण तंतुमय
पाळि दशा शालि नवोपरि पंचदश संख्याहति संपन्न चुर्विं
शति स्वहस्त प्रमाणं पयः फेन निभं शुभ्रवस्त्रं वस्त्रयुग्मं

भ.पु. स्वेच्छया निर्माय तत्रैकं परिधाय परमाकुंचितं वामस्कंधे वें.मा
परि संवीय भूषितो भूदिति भावः ॥ इदमाबा ध्यारोप्यो भयरूपं ॥ ६
ननु शुभ्रवस्त्रं चतुर्विंशद्धस्त मात्रं नवं शुभमित्यादि सुगम
संदर्भे संभवति एवं संदर्भ वैचित्र्यस्य प्रयोजनं तु हस्त
पंच दश मात्रं ॥ हस्त प्रमाण परिच्छिन्न पंच संख्याक पाळि
घटिका कच्छक परिधान पर्याप्तं परि धानीय मेकं ॥ शुभ्र
वस्त्रं उपरि उपरितन मा च्छादनं ॥ शुभ्रवस्त्रं नवसंख्याकां
चल घटिकोपेत मित्यर्थ विशेषावगतिः दशाश्च दशाश्च
दशाश्च इतिपाळि घटिका कच्छार्थानां प्रमाणां सरूपैकशे
षः ॥ पंचचता दशाश्च पंचदशाः हस्ताः पंचदश यस्य
परिधानकर्मण स्तद्धस्त पंचदशं तस्य मात्रं पर्याप्तमिति
अर्थात्प्रकरणाल्लिंगादेश्चित्याद्दिर्थ निर्णयः नातः पद
पदार्थ विग्रह वाक्यार्थ क्लेशः ॥ परि धानस्य पंच कच्छक
त्वात्परि धानं यस्य हस्त पंचदश मात्रत्वं ब्रह्मांड जातीय शरीरा
वरणस्यापि नवत्वौचित्या न्नवत्वं ।
{= पूर्वकच्छं सुरावासं पृष्टकच्छं तवासुरं ॥ = च्छं पृष्टतः प्रोक्तं
त्रिकच्छं पुरतस्तथा ॥ पंचक ~परिधाना चले कध:
द्विक वाससी धौते ह्यच्छिन्ने परिधायवै ॥ च्छं भवेदेव मन्यथा
नग्न उच्यते ॥ स्नात्वेवं इत्याश्वलायन याज्ञवल्क्यौ = }
दश्या नाना विधा वस्था व त्यौर्वस्त्रां चलेपि चेति निघंटुः संदर्भ
शुद्धावभियोग युक्तं मनोमदीयं सुकिरात रूढं अतो मया
कल्पित मेतमर्थं नंदंतु विंदंतु नमे विषादः ॥ पूगीफलं
सतांबूलं चूर्ण निक्षिप्त पात्रकं ॥ आदर्शं मृत्तिकां शुभ्रां तथा
वै कुंकुमं शुचि ॥ एवं निर्मित वस्त्रेण बध्वातु कटि मध्यतः ॥
सतांबूलं धवळ पर्णी पर्णबद्धवळ तांबूल वल्ली दळपूर्ण
पेटीसहितं ॥ पूगीफलं निष्टप्त सुवर्ण रजत कर्दमा
लिप्तैला तंडुल देवकुसुम जाती फल तत्पत्र पूगीफल शक
ल एतादृश पूग चूर्ण गुळिकादि समुद्गकमेकं चूर्ण निक्षि
प्त पात्रकं ॥ निक्षिप्तं चूर्णं मुक्ताचूर्णं यस्मिन्तत् चूर्ण
निक्षिप्तं ॥ अगन्याहित वत्समासः ॥ तच्च तत् पात्रंच चूर्ण

भ.पु.|| निक्षिप्त पात्रं तदेव तर्कं ॥ सुवर्ण शृंखलित खजा शलाक वें. मा
सहितं ॥ स्वर्नमय माम्र फलाकारं संपुटक मित्येकं ॥ आदर्शं ६
स्वर्न बिल निक्षिप्तं दर्पणं ॥ तथा शुभ्रां मृत्तिकां तत्पात्रीं
एकां ॥ तथा शुचि कुंकुमं शुचि शुद्धं कुंकुमं वस्त्र गालित
घुसृण संपुट मेकं एवं एवमादि कस्तूरी संपुटं ॥

पूगीफलं सतांबूलं चूर्ण निक्षिप्त पात्रकं ॥ आदर्शं
मृत्तिकां शुभ्रां तथावै कुंकुमं शुचि ॥ एवं निर्मि
त वस्त्रेण बध्वातु कटिमध्यतः ॥ ४ ॥ स्वर्ण यज्ञो
पवीतांगः कंठाभरण भूषितः ॥ कंकणांकित
दोर्भ्यां वै संपूर्ण वर गात्रकः ॥ ५ ॥ कुंकुमाक्त सु
गंधेन लिप्तांग कर राजितः ॥ कबरीकृत केशे
षु रक्त वस्त्रं सुवेष्ट्यच ॥ वासंतैः पुष्प जालै
श्च स्कंधगैः परिभूषितः ॥ एवं मनोहरं रूपं
धृत्वा श्री वेंकटेश्वरः ॥ ६ ॥

घनसार संपुटं ॥ स्वर्नकूर्चं एवमादयेक पेट्यां निक्षिप्य
निर्मित वस्त्रेण स्वेच्छा निर्मित कौशेय वस्त्रेण ॥ पृष्टे कटि
मध्यतः ॥ तट्टं बध्वा तदेतद्धं धतं द्राविड देशा चार प्राप्तं
कंठाभरण भूषितः ग्रैवेय कललंतिं कुपालं बिकाद्या भरण
भूषितः इदमारोप्यं भूषणं ॥ कंकणांकित दोर्भ्यां ॥ रत्नख
चित स्वर्नमय वलय शृंखल केयूरांगुलीय कालं कृत बा
हुभ्यां पर्याप्तोन्तम विग्रहः ॥ आजानु बाहुरिति यावत् ॥
विक्षेप्यं भूषण मिदं ॥ कुंकुमाक्त सुगंधेन लिप्तांग कर रा
जितः ॥ कुंकुम केसर गंधेना रक्त सुगंधेना लिप्तमध्य देह
कराभ्यां प्रकाशितः ॥ रक्त वस्त्रं अरुण कौशेयं ॥ वासंतैः
पुष्प जालैः ॥ नाग पुन्नाग बकुळाशोक चंपका मल्लिका
दि पुष्प माला दिभिः परिभूषितः ॥ पद्मराग मणि ज्यो

भ॰पु॰ तिः स्फुरत्कुंडल मंडितः॥ एवं मनोहरं यद्वा वल्गा मनो वें॰मा
हरं॥८॥ हय रत्न समाकीर्णं॥ मुख देशे पृष्ठ देशे च
सर्वतः॥ रत्न खचित सर्वाभरण भूषितं॥ उपनद्ह विभू
षितं उप बध्यते उपवव ध्र्यते ऽ पृष्ठो ऽ नेने त्युप बर्हः॥ उप
धानं उप उप गर्भितं बर्हः मयूर पिच्छं यस्मिन्स उप
बर्ह इति वा॥ तूल स्थानीय पिच्छ गर्भित महा धनवस्त्र
प्रियका जिनादि निर्मिताश्च पृष्ठासाद्या सना लंकृतं सुवर्ण
लतिका युक्तं॥ सुवर्ण लतायमान कविका नामक मुख बंधन रज्जु
नियंत्रितं॥ वायु वेगं मनोजवं प्रत्यागच्छ प्रति घातक स्पर्श वा
ड द्रव्य प्रवाहो वेगः॥ अप्रति घातक स्पर्श रहित द्रव्याति गमनं
जवः॥ यद्वा वेगो ऽति धावनं॥ जवस्त्वति वेग इति वा॥ वायो
र्वेग इव वेगो यस्य स तथा॥ मनसो जव इव त्वरितमिव त्व
रितं यस्य स तथा॥ एता दृशं हयमास्थाय आरुह्येति ल
भ्यते॥ बाण बाणा सन धरः निषाद रूपै र्देवैः परिवृतः
सन्॥ रवि वारे क्षेम पुनर्वसौ ध्वजयोगे गिरि श्रेष्ट मवरुह्य
मृगयार्थं जगामेत्यर्थः॥ मृगया मेवाह॥ मृगानित्या दिना॥
देवो विपिने इतस्ततः॥ संचरन् धावन्॥ सिंह शार्दूल जंबु
कान् मातंगान् घोरान् शरभान् तथावै तथैव महिषानपी
त्येवं बहुविधान् नानाकारान् दैत्यान् जघानेत्यर्थः॥ ३०॥

हय रत्न समाकीर्णं उपबर्ह विभूषितं॥ सुवर्ण (लति) का
युक्तं वायुवेग मनो जवं॥ ८॥ अवरुह्य गिरि श्रेष्ठं मृगया
र्थं जगाम सः॥ मृगान्बहु विधाकारान् सिंह शार्दूल
खड्गकान्॥ ९॥ मातंगान्शरभान्घोरान्तथा वै महिषान
पि॥ जघान विपिने देवः संचरंस्तु इतस्ततः॥ ३०॥ तत्रैकं
हस्ति राजानं मदमत्तं वनेचरं॥ तं हंतु मगम त्पृष्ठ मनु
सृत्य रमापतिः॥ स जगाम वने दूरं भयाद्भीतो वृषाकपेः॥
योजनं सार्धकं गत्वा तत्र देवं जनार्दनं॥ ३२॥ दंडवत्पतितो भू
त्वा शुंडामु द्धृत्य गर्जयन्॥ यदा गतस्त दा कन्या दृष्टिमार्ग
मुपागता॥ ३२॥

भ·पु॥ हरिरहं गजत्रातेति पद्मावत्याः सूचयितुं तत्कृत व्यापारांतर वें·मा
माह ॥ तत्रैक मित्यादिना गत इत्यंतेन ॥ हस्ति राजानं ऐरावत ६
श्रीनिवासेच्छा मात्रेणो च्चैः श्रवो वदागतः ॥ समासांत विधे
रनित्यत्वाद्गजराजमिति साधु ॥ वनेचरमिति ॥ हलदंतादित्य
लुक् ॥ तं हंतुं हंतुमिव वृषाकपे र्भया द्भीतः सगजः वने दूरं
जगाम दुधाव ॥ धावना वधिमाह ॥ योजनमिति ॥ सार्धकं
योजनं गत्वा तत्र सार्ध योजनांते पद्मा समक्षं देवं जनार्दनं
प्रति दंडवत्पतितो भूत्वा शुंडामुद्यम्य गर्जयन् स्पष्ट प्रतिपत्त्य
र्थं हरे त्राहि त्राहीति अर्थ सूचित (सूचक) बृंहितं कुर्वन्
पद्मया देवं जनार्दनं गत्वा गमयित्वा मुक्तो वनं गतः॥ तदा
श्रीनिवासस्य कन्या दृष्टिमार्गमुपागता ॥१३॥ सा कन्या कस्य
संबंधात् किमर्थं वनमागता ॥ कस्यैव तनया सर्वं तद्वदस्व
महामते ॥ सा श्रीनिवास दृष्टा ॥ कन्या कनति दीप्त्या प्रका
शते पतिमिच्छतीति चेति कन्या ॥ कनी दीप्त्यादिषु ॥
ऋ॰ कस्य निक्षेपस्य वारुणस्य वा वैरस्य वा सुकृता देर्वा संबधा
त् भूमावुत्पन्ना किमर्थं किं निमित्तं कस्यैव कस्य वा अन
वकॢप्तौ वा संधिरार्षः ॥ यस्य कस्य वा तनया स्वित्यर्थः॥
तज्जिज्ञासा नावरयकीति भावः ॥ चंद्र वंशो नृपः कश्चि
त्सुवीर इति नामकः जज्ञे ॥ तत्पुत्रः सुवीरपुत्रः सुधर्म इति
नामतः ॥ जज्ञे ॥ तत्सुतौ सुधर्म सुतौ ॥ आकाश तोंडिमानौ
नामतः जतौ ॥ ज्येष्ठो नंत नृपः ॥ साधुरेव हरितद्भक्तारा
धक एव ॥ न दुष्टशिक्षणादि प्रजा शासने ॥ तर्हि कः शास्तेत्यत
आह ॥ कनिष्ठ इति ॥ दधिखंड मिवा भवत् ॥ सर्वांशेनोपादेय
मभूत् ॥ कदाचित्पुत्र दुःखेन एकांत भवने स्थितः ॥ अपुत्रो नृपति
र्दृष्ट्वा गुरुं चोवाच भक्तितः ॥ कदाचित् स्थिते ख शिष्टापकाले
पुत्र दुःखेन पुत्र संबंधि दुःखेन ॥ संबंधश्च तत्प्रति योगिक वि
रह प्रयुक्तत्वं पुत्र विरह प्रयुक्त दुःखेनेत्यर्थः ॥ तदा तद्दुःख
शांतये यदृच्छया प्राप्तं गुरुं दृष्ट्वा ॥ नाना दानं कृतमिति ॥ पुत्र
प्राप्ति हेतुभूत डोलस्थ सुवर्ण बालकृष्ण प्रतिमा दानं वृषभ
दानं विप्रोद्वाहनं ॥ सवत्स सुवर्ण धेनु दानं ॥ घृत कुंभ दानं॥

भ·पु॥ विधिवत्सं याव पायस दानं ॥ कूष्मांड दानं ॥ दीपदान मित्यादि वं·मा
अनेक दानं कृतं ॥ तीर्थ यात्रा विशेषतः ॥ भूशुद्धि स्थानीय
तत्प्रतिबंधक निवृत्यर्थ मेकवारं ॥ अतिशयार्थ मेक वारमिति
विशेषतः॥ गंगा सेत्वादि यात्रा कृता ॥२४॥

॥ऋषयः॥ साकन्या कस्य संबंधा किमर्थं वनमागता॥कस्यैव तनया सर्वं तद्वदस्व महामते ॥१४॥ इति तैस्तु समाज्ञप्तः सूतः परम धार्मिकः॥ उवाच वचनं भक्त्या संतोषोद्रिक्तमानसः॥१५॥ सूतः॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे कन्यायाजन्म पावनं॥ पुरातु द्वापरस्यांते पांडवानां महात्मनाम्॥१६॥ युद्धे तु भारते ऽतीते अष्टाविंशति मे कलौ॥ विक्रमार्कादयो भूपाः स्वर्गलोकं यदा ययुः॥१८॥ तत्कालांते वत्सराणि सहस्राणि समागमन्॥ चन्द्रवंशो नृपः कश्चित्सुवीर इति नामकः॥१८॥ जज्ञे सुधर्मस्तत्पुत्रस्तत्सुतौ नृपपुंगवौ॥ आकाश तोंडिमानौ तौ जातौ लोक यशस्करौ॥१९॥ धर्मिष्ठौ दृढ भक्तौ तौ नारायण परायणौ॥ जेष्ठानंतनृपःसाधुः कनिष्ठः तोंडमानिति॥२०॥ तोंडि देशाधिपो भूत्वा शशास पृथिवी मिमां॥ तस्मिन्शासति भूखंडं दधिखंड मिवा भवत्॥२१॥ निरातंकं भवत्सर्वं जगत्स्थावर जंगमं॥ गावो बहुपयोदाश्च नार्यः पतिपरायणाः॥ कदाचित्पुत्र दुःखेन एकांत भवने स्थितः॥अपुत्रो नृपतिः दृष्ट्वा गुरुं चोवाच भक्तितः॥२३॥ आकाशः॥ अनुभूत मिदं राज्यं हस्त्यश्व रथ संकुलं॥ नानादानं कृतं तात तीर्थयात्रा विशेषतः॥२४॥ नानुभूतं पुत्रसुखं पितृणां मुक्तिदं द्विज॥

नानुभूतं पुत्रसुखं ॥ पितृणां मुक्तिदं द्विज ॥ पितृणां मुक्तिदं॥ अमृतत्व प्रदं ॥ पुत्रस्य पितृणां ऋणान्मुक्तिदं वा ॥

भ·पु·। नयाच मन्त्रवर्णः ॥ ऋणमस्मिन्संनयति अमृतत्वंच गच्छति॥ वें·मा
पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चे जीवतो मुखं इति ॥ श्रुतिश्च ॥ ६
जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभी ऋणवान् जायते ॥ ब्रह्मचर्येण
ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यः य एवा अनृणो यः
पुत्री यज्वा ब्रह्मचारी वासी दिति ॥ पुत्रसुखं पुत्रसंतानत्रायते
फलदं दैवमेव जानातीति भावः तथाऽपि सामान्यतो ज्ञायते
इत्याह ॥ कस्येत्यादिना ॥ हे विप्रेंद्र कस्य वा राज्ञः सुतो मारितः॥
तेन पापेन पुत्रजन्मच चोऽप्यर्थे जन्मापि नप्रप्तं इत्यर्थः॥
ग यद्यपि विशेषतो नज्ञायते तथापि यतोमया पुत्रजन्मापि न
श्रूयते ॥ अतो राजपुत्र मारणात्मकं दुष्कर्मानुमीयत इति भावः॥
बंधि सुखानुभवकारणं पुत्रजन्म ॥ नानुभूतं नदृष्टं ॥ किं प्र
वासात्सर्वथा भावाद्वेत्यतोऽभवदित्युक्ते सोपि कुत इत्यतो
बहुकालं पुत्रजन्मानुफलं भ प्रयुक्त दुःखानुभवेपि अक्षय्य
बलवद्दुष्कर्मणा इति प्राप्ते तदपि किमित्युक्ते वितर्कयति ॥
किं मया चरितं पापमित्यादिना ॥ किं वितर्के मया आचरितं॥
बलवत्कृतं पापं ॥ पुत्रजन्मप्रतिबंधक गुरुद्वेषादि वत्सवियो
जनांत दृश पापमध्ये किमिति भमा विशेष ॥ इतः परं राजा
पुत्रार्थं नास्त्येवै सुखमिति लालप्यते ॥ नेत्राभ्या मित्यादिना
क्रूरं वा नरकं गुरो इत्यंतेन ॥ अथ तादृस्मिन्जीवलोके केचन
पुत्रसुखानुभव कारणीभूत सुकृतस्यांशांश भागिनः॥१॥
केचनैकांश भाजः॥२॥ केचिद्भाग द्वय भाजनाति ॥३॥ केचि
त्रिभाग भाजः ॥ ४॥ केचिद्भोगकाल संकोचक पूर्णसुकृतिनः॥५॥
केचिच्च महांतो बहुकालं यथामतः सप्रिय पुत्र सुखानुभवे
प्यक्षय्य सुकृतशालिनः॥६॥ एवं षड्विध सुकृतेष्वयमेक इति
ताहं गणनीयोऽस्मीति परिशेषयितुं तावद्यद्यमेक इति ना
हं गणनीय इति निषेधति ॥ नेत्राभ्यामित्यादिना प्रतरम्यह
मित्यंतेन न दृष्टमिति यद्यपि लक्षणैरनुमितं तद्वैः श्रुतं ज्यो
तिषा दर्शने नदृष्टं ज्योतिषकैः श्रुतं तथापि नेत्राभ्यां नदृष्टं क
र्णाभ्यां नश्रुतं इति कर्णपदाभ्यां व्यज्यते ॥ मुखपंकज मिव
मुखपंकजं ॥ अनेन जीवतो मुखमिति लभ्यते ॥

किं मया चरितं पापं कस्य वामारितः सुतः ॥२५॥ तेनपापेन विप्रेंद्र नप्राप्तं पुत्रजन्मच ॥ नेत्राभ्यां नैव दृष्टंच पुत्रस्य मुख पंकजं ॥२६॥ कर्णाभ्यां नश्रुतः शब्दः पुत्रेण रूदितस्तथा ॥ भवतां पितृबंधूनां दुर्गतिश्च भवेत्तदा ॥२७॥

ऋणमस्मि सन्नयतीति मंत्रवर्णात् ॥ अहं तस्य नांशांश सुकृती तत्कार्यं जीवत्पुत्र मुख दर्शनाद्य भावादित्युक्तं भवति ॥ सम नियतयो र्भावा भावयो रविना भावः ॥ सुस्थ एव ॥ अंशांश भागिनां पुत्रमुख पंकज दर्शन तद्रुदित शब्द श्रवण जातकर्म नामा° दोलारोहण ७ दुग्धपान ७ जलपूजन मासे ? निष्क्रमण ४ भूम्युप वेशन ५ अन्नप्राशनादि ८ वर्धापनांत मंशांशतत्सुकृत कार्य भूतं सुखकारणं ॥ तवैकस्य पुत्रसुखं नानुभूतमिति एतावता किं महा हानिर भूदित्याशंक्य तत्र आह ॥ भवता मित्यादिना । एवमिति यदेति च शेषः ॥ पितृबंधूनां पितरश्च बंधवश्च पितृबंधवः पितॄणां बंधवः पितृबांधवः तेचते च तथा तथाच यदास्माकं कुंठित शक्तिता तत्रैवं अपुत्री भूय विद्यमानानां अस्माकं पितॄणां बंधूनांच पितृबंधूनां भवतां गुरूणांच जन्म वियोप पदे भयवंशापादि तैह्य लौकिक पार लौकिक पाथेया भावेने हामुत्र च ॥ दुर्गति र्दारिद्र्यं सुख दारिद्र्यं भवेदिति योजना ॥ एवं के जानंतीत्यत आह ॥ अपुत्रस्येत्यादिना गतिः ऐह्या मुत्रकी ॥ नापुत्रस्य लोकोस्तीति वेदार्थ ज्ञा जानंतीत्यर्थः ॥ मत्समागमात् ॥ अन्न प्राशनांग विष्ण्वादि पूजनार्थं मत्सान्निध्यात् पुत्रेणकर्ता ॥ रुग्म पात्रेण करणेन अन्नप्राशनाख्यं सुखं न दृष्टमिति यावत् ॥२७॥ प्राशितान्न पुत्रोंऽके कृत्वा लालनीयः ॥ तन्नमया कृतमित्याह ॥ मदंके त्यादिना ॥ किंचाहं भ्रांत इत्याह ॥ भूषणानीत्यादिनां ॥ ततः प्रागेवेति शेषः यत्नतः अनर्घ्य रत्न संपादन प्रयासेन कृत्वा कारितमित्वा ॥

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति इति वेद विदो विदुः ॥ पुत्रेण रुग्म
पात्रेण नभुक्तं मत्समागमत् ॥२८॥ मदंक कृत दोषेण
नमया लालितः सुतः ॥ भूषणानि ततः कृत्वा पुत्रार्थं
यत्नतो मया ॥२९॥ तोषं प्राप्तो नमे जातः पुत्रः पितृहि
ते रतः ॥ सुतार्थं कवचं कृत्वा इत एहीनि नोदितं ॥३०॥
पुत्र हीनं च मां दृष्ट्वा कर्षंति यम किंकराः ॥ गच्छराज
न्त्वरेणैव यमस्य भवनं प्रति ॥३१॥ पाशकुंठित सर्वांगः
किमुवक्ष्याम्यहं पुत्रवान् ॥ लिखितं चित्रगुप्ताभ्यां अपु
त्रत्वं महामते ॥३२॥ मद्गर्भ जातपुत्रेण मार्जनं तु कदा भवेत् ॥

तथाच ततः पुत्रोत्पत्तेः प्रागेव पुत्रार्थं ॥ पुत्रालंकारार्थं ॥ यत्नतः ॥
भूषणानि कृत्वा तानि दृष्ट्वा तोषं प्राप्तोऽभूवं ॥ एतादृशा भ्रांतस्य मे
पितृहिते रतः पुत्रः प्रिय पुत्रः ॥ इदानीमपि नजातः प्रिय पुत्र ल
क्षणं पद्म पुराणे पाताळ कांडे ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि यस्मात्पुत्रं
भवेत्प्रियं ॥ जातत्रः प्रियं कुर्याद्बाल्ये क्रीडन गायनैः ॥ वयः प्राप्य
प्रियं कुर्यान्माता पित्रोरनंतरं ॥ भक्त्या संतोषयेन्नित्यं तावुभौ परि
तोषयेत् ॥ स्नेहेन वचसा चैव प्रियसंभाषणेनच ॥ इत्यादि ॥ जिह्वा
कृतदोषमाह ॥ सुतार्थमिति ॥ कृत्वा कारयित्वा ॥ ननु मस्त्वेकं पुत्र
सुखं न सर्वे सर्वसुखिनः इत्यतो महद्दुःखमाह ॥ पुत्रहीनमिति ॥
यः त्वर्थे मृतमात्रं निष्करुणा यमकिंकरा गळे पाशान्क्षिप्त्वा
कर्षंति ॥ च ॥ पुत्रहीनं तु मां दृष्ट्वा ॥ गच्छराजन् त्वरेणैव यमस्य
भवनं प्रतीत्युक्त्वा कर्षंती किमुवक्तव्य मित्यर्थः ॥ पाशकुंठित
सर्वांगः ॥ कथं शीघ्रं गच्छामि ॥ अपुत्रवान् किमु समाधानं व
क्ष्यामि ॥ यम किंकराणां विस्मृतिः किं नस्यादित्यत आह ॥
लिखित मिति ॥ कालतो मार्जनं किं नस्यादित्यत आह ॥ मार्ज
नं त्विति ॥ तु कदेति काकुः ॥ चित्रलिखित मार्जनं तु कदा भवेत् ॥
कस्य कालस्य भवेत् ॥ नकदापीति भावः ॥ किं तर्हि सर्वथा नभव
तीत्यत आह मद्गर्भेति ॥ भवेच्चेन्मार्जनं ॥ मद्गर्भ जात पुत्रेण भवेत् ॥

भ·पु· तादृशं सुकृतं कुत्रास्ती भावः ॥ रेतः सिग्मो गोथ ततो रेतः सिन वैं·मा
मेवानु प्रविशति ॥ अथ मातरं अथ प्रसूयते इति श्रुति सूत्राभ्यां
पुत्रस्य पुंगर्भजातत्व संभवात् ॥ किंकराः किंवा कुर्वंतु गुणग्रही
यमः त्वां पुरस्थितं धार्मिकं दृष्ट्वा सांत्वयति संभाययति चेत्यत आह ॥
दुराचारेति ॥ दुराचारेति दुर्बुद्धेति अपुत्रेति यमेन भाषितं परि
भाषितं वचनं श्रुत्वा ॥ कः पुमान् तत्पुरतः स्थातुं उत्सहेत् सम
र्थो भवेत् ॥ नष्टदीपः नष्टसंतानः ॥ अतिनिष्ठुरः अति परुषितः ॥
कष्टोद्भूत कळेवरः कष्टा यद्‌ुः स्वानुभवाय उद्भूतं उत्पन्नं कळे
वरं यस्य स तथा ॥ वृथाजातः सुधर्म वंशे उदासीनः पुत्र इति
यावत् ॥ अति पापात्मा पापिष्ट मनाः आत्मनः स्वस्य नरकाव
ष्कृ हः नरक प्रापकः दुष्कृतानुभवाय नरकं प्रवेवेक्ष्मि ॥ यमस्य
पुरतः स्थातुं का शक्तिरिति भावः ॥ उदासीन पुत्र लक्षणं तु
तत्रैव पाद्मे ॥ उदासीनं प्रवक्ष्यामि तवाग्रे प्रिय सांप्रतं ॥

दुराचारेति दुर्बुद्धेऽपुत्रेतिच यमेनच ॥२३॥ भाषितं वचनं श्रुत्वा
कः पुमान् स्थातु मुत्सहेत् ॥ नष्टदीपोति निष्टूरः कष्टोद्भूत
कळेवरः ॥२४॥ वृथाजातोति पापात्मा आत्मनो नरकावहः ॥
तंतु हीनं कुलंचापि अतीरं कूपमंगतं ॥२५॥ भर्तृहीनां
यथा लोके निंदंति जनमंडलाः ॥

उदासीनेन भावेन सदैव परिवर्तते ॥ न ददाति न गृह्णाति नच
कुप्यति तुष्यति नोपप्रयाति संत्यज्य ह्युदासीनो द्विजोन्त
मेति ॥ मास्तु पारलौकिकं सुखं मास्तु चैहलौकिकं पुत्रसुखं
त्वन्तावत्स्वमे धीत्यत आह ॥ तंतु हीनमिति ॥ यथा लोके
जनमंडलाः सम्हित जनाः ॥ भर्तृहीनां अंगनां प्रशस्तांग
योगिनीं श्रुत्वा अविस्मृत्य कार्यांतरं शतमपि परित्यज्य ताम
न्विष्य त्यक्तचिंतामपि गुडजिह्विकान्यायेन चिंतां शोकंचो
॥द्बुध्य त्वं पुरा गौरीव दृश्यसे दृशकालं तव भर्ता जीवेच्चेत्सुखं ययात् ॥

भ·पु अदृष्ट हीनो राँडेय इत्यादि पर्यवसाय निंदंति ॥ तथा यथा बहु द्रव्यादि न्ययायासेन खनितं कूपमनीरं श्रुत्वा खानयितारं प्र त्यागत्यां धुगुणानुक्त्वा स्वां धोनीर मात्रं ययाच्चे द्वहु जनः सुखं यायात् ॥ इत्यादि निंदंति ॥ इयं च निंदात्व मदृष्ट हीनो रंडा पुत्र इत्यादि पर्यवसायिनी ॥ तथा तंतु हीनं कुलं चापि ॥ त्यक्त चिंतमपि मामन्विष्य कुलगुणानुवाद पूर्वकं चिंतामुद्भु धीयो द्धु ध्यैव सर्व संपत्समृद्धस्यास्य कुलस्य तंतुमात्रं तंतुश्चे किमु वक्तव्य मित्यादि निंदंति ॥ इयंच निंदात्वं पुत्र हीनः पापीत्यादि पर्यवसायिनी तथान्य मन्तावतो तुं भविष्यामीति भावनायामपि जंना नत्यजंति ॥ कथं तूष्णीं कामास्से इति भावः ॥ अस्तिचैवं लोकरीतिः ॥ कथमन्यथा पापिना मन्यत्र पापसंक्रांतिः स्यादिति भावः ॥ जनाः तावत् निंदंतु नंदंतु वा ॥ तावता तव किं भवि ष्यतीत्यत्र आह ॥ किं करोमि ॥ हे भूदेव इह भूलोके क्व गच्छा मि ॥ किं करोमि किं विषं पास्यामि ॥ किमु द्वंधन वाक्षिपापि ॥ पुरतो मम का गतिः ॥ दुःख शांत्यै कः पंथा इत्याधिर्जनिष्यते इहामुत्र फल भोग विरक्तस्सन् भवाब्धिं प्रतरेत्यत आह ॥ कं देवमिति ॥ कं देवं शिवं वा ब्रह्माणं वा विष्णुं वा शरणं गत्वा भवा ब्धिं संसार दुःख सागरं प्रतरामि प्रतरणोपाय भूत तादृश भवदुपा सनायाः कालोऽतीत इति भावः ॥ उपक्रांत मनुसरन् द्वितीयेऽपि तथा निषेधं कुर्वन् एकांश तत्सुकृत फलीभूतं सुखकारणं निषेध यति ॥ रुदंतं पुत्रमालोक्य प्रेम्णा वाचा शमय्य तं इत्यादिना मही पतिरित्यंतेन रुदंतं पुत्रमालोक्य प्रेम्णा स्नेहेनोपलक्षित या वाचा ॥ तं रुदंतं ~~पुत्रमालोक्य~~ शमय्य ॐ हुलुलुवामीति बालरोदन शामक यंत्र शास्त्रोक्त बीज मंत्रेण शांत रोदनं कृत्वा सांत्वयित्वेति यावत् मा रुदस्वेति नोदितं तथा रुदंतं पुत्रमालोक्य आत्मसतीं मृषा विनिंद्य ॥ मूढे पंडित मानिनि. काले काले कर्तव्या चतुरे ॥ मंद गमने इत्यादि मृषा परिभाष्य आशु पुत्रं पयः पायय ॥ आशय नोचेत्वां ताडयामि इति आहन्मीति आत्म सतीं प्रतिनो दितं ॥ २८ ॥ रुदंतं पुत्रमित्यत्रोन्तरत्राप्यनुषज्यते ॥ घंटां चेति ॥ रुदंतं पुत्र मालोक्य घंटां प्रतिमां । अर्घ्यं फलंच कंदुकं चते ॥

(Margin, right: दे. मा ६.)
(Margin, left: त)

भा·पु· तादृशं सुकृतं कुत्रास्ती भावः ॥ रेतः सिग्धा गोथ ततो रेतः सिच वैं·मा
मेवान् प्रविशति ॥ अथ मातरं अथ प्रस्यते इति श्रुति सूत्राभ्यां ९६
पुत्रस्य पुं गर्भ जातत्व संभवात् ॥ किंकराः किंवा कुर्वंतु गुणग्रही
यमः त्वां पुरस्थितं धार्मिकं दृष्ट्वा सांत्वयति संभायति चेत्यत आह ॥
दुराचारेति ॥ दुराचारेति दुर्बुद्धेति अपुत्रेति यमेन भाषितं परि
भाषितं वचनं श्रुत्वा ॥ कः पुमान् तत्पुरतः स्थातुं उत्सहेत् सम
र्थो भवेत् ॥ नष्टदीपः नष्टसंतानः ॥ अतिनिष्ठुरः अति परुषितः ॥
कष्टोद्भूत कळेवरः कष्टा यदुः स्वानुभवाय उद्भूतं उत्पन्नं कळे
वरं यस्य स तथा ॥ वृथाजातः सुधर्म वंशे उदासीनः पुत्र इति
यावत् ॥ अति पापात्मा पापिष्ट मनाः आत्मनः स्वस्य नरकाव
ष्कृ हः नरक प्रापकः दुष्कृतानुभवाय नरकं प्रत्येवैमि ॥ यमस्य
पुरतः स्थातुं का शक्तिरिति भावः ॥ उदासीन पुत्र लक्षणं तु
तत्रैव पाद्मे ॥ उदासीनं प्रवक्ष्यामि तवाग्रे प्रिय सांप्रतं ॥

दुराचारेति दुर्बुद्धे ऽपुत्रेतिच यमेनच ॥ ३३ ॥ भाषितं वचनं श्रुत्वा
कः पुमान् स्थातु मुत्सहेत् ॥ नष्टदीपोति निष्ठूरः कष्टोद्भूत
कळेवरः ॥ ३४ ॥ वृथाजातोति पापात्मा आत्मनो नरका वहः ॥
तंतु हीनं कुलंचापि अनीरं कूपमंगतं ॥ ३५ ॥ भर्तृ हीनां
यथालोके निंदंति जन मंडलाः ॥

उदासीनेन भावेन सदैव परिवर्तते ॥ न ददाति न गृह्णाति नच
कुप्यति तुष्यति नोपप्रयाति संत्यज्य ह्यु दासीनो द्विजोन्त
मेति ॥ मास्तु पारलौकिकं सुखं मास्तु चैहलौकिकं पुत्रसुखं
त्वन्तावत्तस्त्वमेधीत्यत आह ॥ तंतुहीनमिति ॥ यथा लोके
जनमंडलाः समूहितजनाः ॥ भर्तृहीनां अंगनां प्रशस्तांग
योगिनीं श्रुत्वा अविस्मृत्य कार्यांतरं शतमपि परित्यज्य ताम
न्विष्य त्यक्त चिंतामपि गुडजिह्विका न्यायेन चिंतां शोकं चो
द्बुध्य त्वं पुरा गौरीव दृश्यसे दृशकाल तव भर्ता जीवेच्चेत्सुखं ययात् ॥

भ·पु। अदृष्ट हीनो रांडेय इत्यादि पर्यवसाय निंदंति ॥ तथा यथा बहु देवं मा
द्रव्यादि व्ययायासेन खनितं कूपमनीरं श्रुत्वा खानयितारं प्र
त्यागत्यां धुगुणानुक्त्वा स्वां धोनीरमात्रं यया च्येद्बहुजनः सुखं
यायात् ॥ इत्यादि निंदंति ॥ इयं च निंदात्वमदृष्ट हीनो रंडा
पुत्र इत्यादि पर्यवसायिनी ॥ तथा तंतु हीनं कुलं चापि ॥ त्यक्त
चिंतमपि मामन्विष्य कुलगुणानुवाद पूर्वकं चिंतामुद्भध्यो द्व
ध्येव सर्व संपत्समृद्धस्यास्य कुलस्य तंतुमात्रं तंतु श्चे किमु
वक्तव्य मित्यादि निंदंति ॥ इयंच निंदात्वं पुत्रहीनः पापीत्यादि
पर्यवसायिनी तथाच्य मन्तावतो हं भविष्यामीति भावतामामपि
जना नत्यजंति ॥ कथं तूष्णीं कामास्से इति भावः ॥ अस्तिचैवं
लोकरीतिः ॥ कथमन्यथा पापिना मन्यत्र पापसंक्रांतिः स्यदिति
भावः ॥ जनाः तावत् निंदंतु नंदंतुवा ॥ तावता तव किं भवि
त ष्यतीत्यत आह ॥ किं करोमि ॥ हे भूदेव इह भूलोके क्व गच्छा
मि ॥ किं करोमि किं विषं पास्यामि ॥ किमूढ्वे धन वाक्षिपापि ॥
पुरतो मम का गतिः ॥ दुःख शांत्यै कः पंथा इत्याधि र्जनिष्यते
इहामुत्र फल भोग विरक्तस्सन् भवाब्धिं प्रतरेत्यत आह ॥ कं
देवमिति ॥ कं देवं शिवं वा ब्रह्माणं वा विष्णुं वा शरणं गत्वा भवा
ब्धिं संसार दुःख सागरं प्रतरामि प्रतरणोपाय भूत तादृश भवदुपा
सनायाः कालोऽतीत इति भावः ॥ उपक्रांत मनुसरन् द्वितीयेऽपि
तथा निषेधं कुर्वन् एकांश तत्सुकृत फली भूतं सुखकारणं निषेध
यति ॥ रुदंतं पुत्रमालोक्य प्रेम्णा वाचा शमय्य तं इत्यादिना मही
पतिरित्यंतेन रुदंतं पुत्रमालोक्य प्रेम्णा स्नेहे नोपलक्षित या वाचा ॥
तं रुदंतं ~~पुत्रमालोक्य~~ शमय्य ऊँ हलु लुवामीति बालरोदन
शामक यंत्र शास्त्रोक्त बीज मंत्रेण शांतरोदनं कृत्वा सांत्वयित्वेति
यावत् मारुदस्वेति नोदितं तया रुदंतं पुत्रमालोक्य आत्मसतीं
मृषाविनिंद्य ॥ मूढे पंडितमानिनि काले काले कर्तव्या चतुरे ॥
मंदगमने इत्यादि मृषापरिभाष्य आशु पुत्रं पयः पायय ॥
आशय नोचेत्वां ताडयामि इति आहत्मीति आत्म सतीं प्रतिनो
दितं ॥ २८ ॥ रुदंतं पुत्रमित्यत्रोन्तर श्राप्यनुषज्यते ॥ घंटां चेति ॥
रुदंतं पुत्रमालोक्य घंटां प्रतिमां। अर्घ फलंच कंदुकं चते ॥

भ.पु किं करोमीह भूदेव क्व गच्छामीति का गतिः ॥३६॥ कं देवं शरणं गत्वा भवाब्धिं प्रतराम्यहं ॥ रुदंतं पुत्रमालोक्य वाचा प्रेम्णा शमय्यतं ॥३७॥ नोदितं मारुद स्वेति विनिंद्यात्म सतीं मृषा ॥ पयः संपाययेत्याशु नोचेत्वां ताडयाम्यहं ॥३८॥ घंटाच प्रतिमां देहि पुत्रस्य फल कंदुके ॥ गज मारोप्य तनयं कुरु ग्राम प्रदक्षिणं ॥३९॥ सभां गच्छाय राजेंद्र तथा ताळस्वनेन च ॥ अजातपुत्र शोकेन मूर्च्छामाप महीपतिः ॥ ४०॥ वं.गा. ६

कदळीफल गेंदुके देहीति क्रीडयितारं प्रतिनोदितं ॥ तथा रुदंतं पुत्रमालोक्य गजमारोपेत्यादि मंत्रिणं प्रतिनोक्तं ॥ रुदंतं तमालोक्य राजेंद्र महाराज ताळस्वनेन वाद्येन सभां गच्छेति पुत्रं प्रीतिनोदितं ॥ अत एकांशा सुकृतीनेत्युपपादित मियन्ता प्रबंधेन सांत्वनादि सभाप्रवेशानां तौ द्विवर्ष पर्यंतं मे कांश सुकृतफलं ततः किमभूदित्यत आह ॥ अजातेति ॥ अजातः पुत्रो यस्य स अजातपुत्रः ॥ अहं अजातपुत्र इति शोकः ॥ आजातपुत्र शोकः तेन ॥ यद्वा अजातः पुत्रः इति शोकः अजातपुत्र शोकः इति त्रिपदकर्म धारयो वा ॥ ननु इष्ट वियोगादि जन्य दुःखाति भूमिः शोकः ॥ वियोगः संयोग पूर्वकः तदभावे कथं वियोगः ॥ तदभावेच कथं तद्घटितः शोक इति चेन्न ॥ इष्ट वियोगादीत्यादिना निष्ट संयोगस्यापि गृहीतत्वा दजात पुत्रत्वस्य अजातपुत्र जननस्य वा निष्टत्वेन शोकसंभवात् ॥ तदुक्तं ॥ प्रियाप्रिय वियोग सुयोग जन्म शोकाग्निनेति ॥ मूर्च्छ शोकाग्नि प्रशिथिल बलानां बाह्येंद्रियाणां निमीलनात्मनस आभ्यंतरीं मध्यम वृत्ति रूपां मूर्च्छामापेत्यर्थः ॥४०॥ तृतीयेष्वपि तथा निषेधयति ॥ कवच मित्यादिना अलंकृतः सुत इत्यंतेन अद्भुतं कवचं शिरो भूषणं किरीटं तथा रत्न वज्र खचितं केश भूषणं केशपाश भूषणं कारयित्वा तनयं कृतचूडमंकमारोप्य यद्वा तनोति मुदमिति तनयः तं पुत्रानंदकरं अंकमारोप्य सुतः न मयालंकृतः ॥४१॥ तुरीयेष्वपि तथा निषेधति ॥

श.
म.
उ

भ·पु· नोपनीतो ऽति प्रीत्यैवेति इदमेकं वाक्यं स्पष्टं ४॥ पंचमेपि एतद्वा वे·मा·
दि नैव निषेधति॥ नोपनीत इत्यादिना॥ द्विजेत्यंतेन॥ बाल्येतु ६
शैशव एव॥ जातकर्माणि॥ बहुवचनमाद्यर्थे॥ जातस्य कर्मा
णीति वा॥ जातकर्मादि कर्माणि ज्योतिर्विदपूजा शुभादिज्ञान ग्रह
मंत्र जप विनियोगादि कर्माणि॥ यद्वा नांदी सुवर्णादि द्वादश द्रव्य
दान ज्योतिर्विदपूजा स्तनपाना अवयव बहुत्वाद्व बहुवचः॥ तथा पु
त्राभिधं पुत्रस्य अभिधानाम यस्मिन्कर्मणि तत्तथा नामच
ने कृत्वा यथा शास्त्र जात्युचित कालं द्वादश वार्षिक उपनेयापि काल
संकोचेन पांचवार्षिकोपि सुतो ऽति प्रीत्या नोपनीतः॥

कवचं कारयित्वातु शिरो भूषण मुत्तमं द्रुतं॥ केश भू
षण मत्यर्थ रत्न वज्र समाकुलं॥४१॥ अंकमारोप्य तनयं
नमयालंकृतः सुतः॥ नोपनीतोति प्रीत्यैव सुतोमे पं
च वार्षिकः॥४२॥ अष्टमे वाथ दशमे नकृतो दार सं
ग्रहः॥ बाल्येतु जातकर्माणि तथा पुत्राभिधं द्विज॥४३॥
तेनार्जितं धनं ब्रह्मन्नोपजीवित मद्यमे॥ अभिषिच्य
या· सुतं राज्ये भार्यया कृत भोजनं॥ नगतं च वनं वि
द्वन्पारंपर्यगतं द्विज॥

तथाष्टमे वाथ दशमे वा दारसंग्रहो नकृतः ५॥४३॥ षष्टेष्व
पि तथा निषेधति॥ तेनार्जित मित्यादिना गत मित्यंतेन॥ यथा
जात्युचित कालं असंकोचेन कृत जातादिकं भार्यया कृत भो
जनं सुतं राज्ये ऽभिषिच्य तेनार्जितं धनं धान्यं अद्य वा
र्द्धकया वस्थायां नोप जीवितं जीवनाय नोपयुक्तं॥ ततो विष
य विरक्ते नमया पर्यागतं वंशक्रमादागतं वनं नगतं॥६॥
अहो दरिद्रस्येत्यादि॥ प्राप्य जनक घट कुड्य सन्नि भं मम
शरीरं॥ सुपुण्ये सुधर्मस्य कुले वृथा जातं॥ मनुष्याणा मि
त्यादि॥ बहुपुण्य वशादिति॥ तदुक्तं पाद्मे॥ पुण्येन प्राप्यते

भ·पु पुत्रः पुण्येन प्राप्यते कुलं ॥ सुगर्भः प्राप्यते पुण्यैः तस्मा वें·ग॥
त्पुण्यं समाचरेति ॥ अस्माक मित्यादि ॥ पापानां राजपुत्र मा
रकाणां संभवेदिति लिङ् संप्रश्ने कुतो न जायेत ॥ धर्म संता
नेति ॥ संतानो द्विविधः धन संतानो धर्म संतानश्चेति ॥ अन्यो
द्वि ऽप्यो द्विविधा ॥ मानुष धनसंतानो देव धन संतान श्चेति ॥ मानुष
धन संतानः प्रिय पुत्रः ॥ देव धन संतानः सत्पुत्र सच्छिष्य
सत्प्रबंधादयः ॥ धर्मसंतानः सद्दृहितृका सारवृक्षादयः ॥ य
द्यपि राज्ञः राजसुत मारणस्य दुष्कर्मणः प्रसक्तिरस्ति नत दुहि
तृ मारणस्ये त्येतत्खं प्रश्न मूलं ॥ शोकं शमयन्हरिं स्मरति ॥ वर
देत्यादिना ॥ वेंकटश्चासौ बीशश्च तथा ॥ नग धीश वेंकटाचल
नाथ ॥ वृक्षराज अश्वत्थ नारायण ॥ सत्पुत्रवंत इति ॥ एतल्ल
क्षणं पाद्ये ॥ पुत्रस्य लक्षणं पुण्यं तवाग्रे प्रवदाम्यहं ॥ पुण्य
प्रसक्तो यस्यात्मा सत्य धर्म रतः सदा ॥ शुद्धिमान्ज्ञान संपन्नः
तपस्वी वाग्विदां वरः सर्व कर्म सुसंवीतो वेदाध्ययन तत्परः ॥
सर्व शास्त्र प्रवेदीच देव ब्राह्मण पूजकः ॥ याजकः सर्व यज्ञानां
दाता त्यागी प्रियं वदः ॥ विष्णु ध्यान परो नित्यं शांतो दांतः सु
हृत्सदा ॥ पितृ मातृ परो नित्यं सर्व स्वजन वत्सलः ॥

अहो दरिद्रस्य महानुभाव सत्पुत्र हीनस्य गतिर्भवे
त्का ॥ वृथा शरीरं घट कुड्य सन्निभं जातं सुधर्म
स्य कुले सुपुण्ये ॥ ४५ ॥ मनुष्याणां मनाथानां दुर्लभं
पुत्र जन्म च ॥ बहुपुण्य वशात्पुत्रो जायते मानवोदरे ॥ ४६ ॥
अस्माकमपि पापानां कन्यका नैव संभवेत् ॥ सत्पुत्री
नैव संजाता धर्म संतान संज्ञिका ॥ ४७ ॥ वरदाच्युत
गोविंद जगन्नाथ जगद्गुरो ॥ सुब्रह्मण्य सुराधीश
रामकृष्ण नमोस्तुते ॥ ४८ ॥ वेंकटेश रमाकांत वराह
वदनाच्युत ॥ नारायण नगाधीश कृपां कुरु कृपानिधे ॥ ४९
सत्पुत्र वंतः खलु भाग्यवंतो त्यपुत्र वंतो भुवि दुःखवंतः ॥

भ-पु.

संसार सागर समुत्तरणेष्व शक्ताँ कालोगतिः कर्म फलानु भोगिनां ॥९०॥ एवमुक्ता महीदेवं विरराम महीपतिः ॥ पापिष्ठोहं दुराचार असुखो हं दरिद्रवान् ॥९१॥ हालोकान् कान् गमिष्यामि क्रूरं वा नरकं गुरो ॥

वेंगा ६८

कुलस्य तारको विद्वान्स्वकुल प्रति पोषकः ॥ एवं गुणैस्तु संयुक्तः सुपुत्रः सुखदायकः ॥
अन्ये संबंध संयुक्ताः शोक संताप कारकाः ॥ उदासीनेन किं कार्यं फल हीनात्मजेनच ॥ आयांति यांतिते सर्वे दुःखं दत्वा सुदारुणं ॥ पुत्ररूपेण ते सर्वे संसारे द्विज सत्तमे ॥ इति ॥ भाग्यंतः खलु तत्सा ध्ये हामुत्र सुखवंतः प्रसिद्धाः ॥ अपुत्रवंत इति ॥ प्रशस्ताः पुत्राः येषां संति ते पुत्र वंतः ॥ नपुत्र वंतः अपुत्र वतः ॥ प्रियसत्पुत्र हीनाः ॥ पुत्राः पूर्वोक्ताः तद्विरुद्धाः अपुत्राः दुष्पुत्राः ते येषां संतिते तथा दुष्पुत्रास्तु चत्वार उक्ताः पाद्मे ॥ भर्तः पंचविधाः पुत्राः जायंते तान्वदाम्यहं ॥ न्यासापहारिकं चैकं ऋणसंबंधितं परं ॥ रिपुं प्रियमुदासीनं इति ज्ञाता भवंतित इति ॥ एतेषां लक्षणानि तत्रैव द्रष्टव्यानि ॥ असत्पुत्राः दुष्पुत्राश्च भुवि दुःखवंत इति ॥ हि अनुभव सिद्धं ॥ किंम्वमुत्रेति भावः ॥ ऐहिक सुखं नश्वरमिति प्रियस्याप्यत्र गणनं ॥ एतदप्युक्तं ॥ पुत्रेण लोकाञ्जयति पुत्रस्तारयते कुलं ॥ सत्पुत्रेण महाभाग पिता माता प्रजीवति ॥ एकपुत्रोवरः कांत बहुभिः निर्गुणैस्तु किं ॥ एकस्तारयते वंशं अन्ये संतापकारकाः ॥ पूर्वमेव मया प्रोक्ता ऋणसंबंध भागिनः इत्यादि ॥ दरिद्रवान् निर्भाग्यः भावप्रधानो दरिद्र इति ॥ किमुपायमिति ॥ समस्यं कथं भूतं उपायं कुर्म इति शेषः ॥ अयं भावः ॥ हे द्विजोत्तम अंशांश सुकृतिनः आरभ्य त्रिभाग सुकृतिनां वार्तायास्तु कालो अतीतः परंतु ॥ संभव सं भोग काल संकोचक पूर्ण सुकृतं पुरा चीर्णमस्ति चेत्तस्य कार्योन्मुखत्वे निरपायः क उपाय इति ॥ गुरुरिति कुलाचार्यः ॥ महं पुत्रेष्टि स्वर्ण

किमुपायं महाप्राज्ञ पुत्रलाभे द्विजोत्तमः॥ ८२॥
इति राजवचः श्रुत्वा गुरुर्वाक्यमुवाच तं॥ गुरुः॥
यत्नं कुरु नृपश्रेष्ठ पुत्रस्तेन भविष्यति॥८३॥ गुरो
र्वाक्यं समाकर्ण्य यत्नार्थं शोधयन्भुवं॥ स्वर्णोत्तं
गत्वा यत्नेनैश्च द्विजमंत्र गणो स्तदा॥८४॥ शोधयमानं
धरापृष्ठे तत्र पद्मं ददर्श ह॥ सहस्रपत्रं राजेंद्रः
किमिदं विस्मयाकुलः॥८५॥ विस्तीर्णपत्राभि रमा
कृतिं शुभां दृष्ट्वा ति संतोषमना बभूव॥ दैवेन दत्तां
भगवत्प्रचोदितां कन्यां कुमारीं कुसुमाभनेत्रां॥८६॥

शोधयमाने धरापृष्ठ इति॥ धरायाः स्वरसमांगं पृष्ठश्चरमभागे
च वपुषः पश्चिमे पितु इति रत्नमाला॥ नदी तीरस्थ स्वपुर भू
चरमत्स्यांतर्वीन वसभ स्थानस्य गर्भस्थाल त्वा पृष्ठ इत्युक्तं॥
अरण्ये नदी तीरे महार्यं शोधयामास मुवभरण्ये तीरत इति
वृषवाद॥ किमिदमिति विस्मया विष्टमनाः॥ विस्तीर्णेत्यादि॥
देवेन दत्तां पुराचीर्णपुण्यै नैव लब्धां॥ तत्र दा लब्धा नापि
दत्त प्रति गृहीतानापि विक्रीता इत्येव व्यावर्त्याः॥ तर्हि किं त्वकृ
त पुण्यपरा धीना न किंतु स्वतंत्रा॥ तथापि न परमेत्याह॥ भ
गवत्प्रचोदिता मिति स्वसमर्पित मत्कृत सुकृत विपाकेन भग
वत्प्रेरितां॥ कन्यां अष्टवर्षां कुमारीं कुमारी मुपचारात्॥
द्वादश वर्षेव फुल्लां कुसुमाभनेत्रां अरविंदनेत्रां दलपद्मदल
नेत्रां इति यावत् शुभां रमाकृतिं नंदवनीं दृष्ट्वा इति संतोषयुक्तं
मना बभूत्तेत्यन्वयः॥८६॥ इत्थं सभा भाष्ये सादि अनेन प्रकारेण॥
पूर्वं स्वदृष्ट प्रकारेण पूर्वोक्त द्वितीयांत पदबोध्य प्रकारेणेति
यावत् हे ऋषि ऋत्विक्जा इति शेषः हे ऋत्विक्जाः इति
८५ सभा भाष्य संबोध्य इमां कन्यां पुरा शीतेन दैवदत्ता भवाच

भा·पु· त्प्रचोदिता कुमारी अरविंद नेत्रा शुभा पुरेंदिरेवेति समाभाष्य॥ वें.मा
सम्यक्संबोध्य तैः सविमर्श मभ्यनुज्ञाद्विदत्ते नृपोत्तम॥आशु ६
शिशुं उद्धर्तुं हस्त शिशुमिव स्थितां॥ हस्ते प्रगृह्य दक्ष हस्तेति धा
य वामेन प्रगृह्य यथा मोदते तथा दीनो संतान दरिद्रो मुमोदेत्य
न्वयः॥ नत्वेव मद्भुत सृष्टेः कारणं न पश्यामः॥ हरीच्छा चेदेत दन्य
त्रे च्छायास्तादृशं तेजोन दृश्यत इत्यत आह॥ मायामिति॥ हरेरि
त्यंत मेकं वाक्यं को जानातीति शेषः॥ दुरत्ययां इयती दृशीति प्रती
त्यात्येतु मशक्यां महेशस्य हरेर्मायां इच्छां इयती इदृग्बलवतीति।
को जानात्वित्यर्थः॥ हरीच्छया सीतायाः सृष्टिरीदृशी दुष्टचराता
हरीच्छा यास्तादृशं तेजोस्तीति भावः॥ अथ वितर्कते राजा कस्मै
प्रदेया प्रतिगृह्यते मया इति॥ इदमेकं वाक्यं॥ इयं कन्या तादृशे,
शेच्छया इदानीमेव यस्मै कस्मै प्रदेया भवति प्रदातुं योग्या भवति
उतकालांतरे प्रदानं कर्तुं पालनाय मयेदानीं प्रतिगृह्यते।का री
च्छा कथमस्तीति भावः॥ यद्वा माया मित्यादि मयेत्यंतमेकंवाक्यं॥
महेशस्य हरेः दुरत्ययां हरिं विनान्ये अति शेतुं अशक्यां मायां
श्रीभू दुर्गाख्यां मायां पत्नीं॥ इदनी मिहलोके कोत्येति॥ सच
त्रियुगहूतिः॥ अतः कस्मै इयं कन्या मया प्रदेया केनच प्रतिगृह्यते
कन्येयं हरिमनु अतो नकस्मैचित् नकेनचिदिति योजना॥

इत्थं समाभाष्य नृपोत्तमः शिशुं हस्ते प्रगृह्याशु मुमोदद्दीनः॥
मायां महेशस्य दुरत्ययां हरेः कस्मै प्रदेया प्रतिगृह्यते मया॥६८॥
उवाचाकाशवाणी पुत्रीयं तव पुण्यदा॥ सुरक्षस्व महाभागां
बहुकीर्ति फलप्रदां॥६८॥ इत्यनंतगतां वाणीं श्रुत्वा राजाति
हर्षितः॥ तां कन्यां प्रतिगृह्याशु स्वभार्यां प्रत्युवाच सः॥७०॥
शृणु भद्रे महाप्राज्ञे देवदत्तामिमां शुभां॥ संवर्धस्व वयं
पुत्रीं यथा योनिगतां तव॥ इत्युक्त्वा तत्करे दत्वा बहुदान
मथाकरोत्॥ कन्यागमन पुण्येन सा देवी गर्भमादधौ॥७१॥

भ्र.पु. | यदिमा भूतां दानप्रतिग्रहौ तर्हि अधर्मोऽकीर्तिश्च स्यातामिति | वें.भा.
चिंतयन् क्षणं तूष्णीमतिष्टत् ॥८८॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ ६९
उवाचेत्यादिना करोदित्यंतेन ॥ पुत्रीयं तव सुरश्रेष्ठ त्यनेन वि
त तर्के द्वितीय पक्षाभ्यनुज्ञान कृता बहुकीर्ति फलप्रदां ॥कीर्ति
पदेन तत्साध्यः स्वर्ग उपलक्ष्यते ॥ फलं मोक्षः तथाच स्वर्ग
मुक्ति फलदामित्यर्थः ॥ अनेन पुण्यदामित्यनेनच चिंतापरि
हारः ॥ देव दत्तामिति ॥ उक्तोऽर्थः॥ अतो यथा योनिगतां स्वगर्भ
जातां स्वगर्भजातां पुत्रीं यथा स्वजाति नीति ॥ कुलाचरं मातरो
वर्द्धयंते ॥ तथातवेमां शुभां वरां पुत्रीं वर्द्धयस्व नपृथक्कुरु
इति भावः ॥ यतंच यजाव भृ थांतं समाप्त वानिति भावः ॥
कन्यागमन पुण्येन तदनंतर कालिक तत्पालनात्मक पूजा
" पुण्येनेत्यर्थः ॥९३॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ गर्भिणी
मित्यादि हेत्यंतेन ॥ गर्भिणीं व्यक्त गर्भां तृतीय मासादौ दृष्ट्वा
(कुं गर्भस्य चिह्नं लक्षणं यस्मिकर्मणि तद्गर्भ चिह्नं पुंसवनं ॥
अंउ देशीय माष द्वय लिंग जातीय यवात्मकं गर्भ लक्षण कर
णात् ॥ तृतीयेव चतुर्थेव मासि पुंसवनं भवेत् ॥ व्यक्ते गर्भे भवे
त्कार्यं सीमंतेन सहाथवेति ॥ जातकर्णपः॥ गर्भ चिह्न पदं एतदन
वलोपनायन स्तो अजीन दूर्वारस सेचनात्मकं नवलोभस्याप्यु
पलक्षणं ॥ सीमंतं ॥ रूधिर प्रियालक्ष्मी भूत राक्षसीगण निर'
सन द्वारा श्री लक्ष्मी समावेशनाय सशला द्वैदुंबर गलप्स
युतया त्रेण्या शलल्या सहित कुश पिंजूलैः केशपद्धति करणात्म
क सीमंत नामकं कर्म विधिवत् ॥ विधि गृह्यसूत्रं तदर्हतीति
विधिवत् ॥ तदर्हतीति वतिः ॥ ब्राह्मणैः सह यजुर्मंत्रगणैः
समागते ॥ गर्भ कालाभि वृद्ध्या संपूर्णे ॥ मासीति ॥ भानौ कन्या
गते मासि प्रथमे पक्षे प्रथम पंच दशके दशमे रोहिणी युते
शुभे दिने सायंकाले इति योजना ॥ रोहिणी युते रोहिणी द्वितीय
यपादे बोवावीबू रोहिणीति अवकहड सूत्रात् ॥ पुत्रीसति
प्रवक्तृणां पुरोधसां ॥ सर्वंच तत्स्वंच सर्वस्वं तदस्यास्तीति
मत्वर्थसंबंधेऽच् संबंधश्च कर्मता ॥ तथाच सपदि सर्वाणि
भिष्वंगं दत्वान्य वस्त्राद्यलंकारैः कृतस्त्यक्त तात्कालिक

भ·पु सन्निहित वस्त्राभरणादि विग्रहोपकरण सर्व स्वकर्मकं दानं आचरत् अकरोत् ॥६८॥ वें·मा ६

> गर्भिणीं स्वसतीं दृष्ट्वा गर्भचिह्न चकारह ॥ पंचमेमासि संप्राप्ते सीमंतं नृप पुंगवः ॥६२॥ कारयामास विधिवत् ब्राह्मणैर्यजुषांगणैः ॥ ततः कालांतरे बाला नवमासे समागते ॥६३॥ मासेतु दशमे प्राप्ते सुषुवे पुत्रमुत्तमं ॥ मासि कन्यागते भानौ दशमे रोहिणी युते ॥ पक्षेतु प्रथमे वीर सायंकाले शुभे दिने ॥ पुत्रोत्पत्ति प्रव हृष्णां सर्वस्वं दानमाचरत् ॥६५॥ गवां कोटि सहस्राणां अश्वानाम युतं तथा ॥ नव धान्यादिकं धान्यं विनाते च्छत्र चामरे ॥६६॥.

ततः किमकरोदित्यत आह ॥ गवांकोटि सहस्राणा मश्वानाम युतं तथा ॥ नव धान्यादिकं धान्यं विनाते च्छत्र चामरे ॥स्नानं कृत्वा नृप श्रेष्ठः स्वस्तिवाचनमाचरत् ॥ जातकर्मादिकं कर्म कृतवान्तत्क्षणे नृपः ॥ अन्वेयं योजना ॥ हे राजश्रेष्ठ जनक नृपः अनंतराजः ॥ तत्क्षणे सद्यः ॥ जातमात्रस्य पुत्रस्य मुखं स्वकुलदेवता वृद्धभि वादन पूर्वकं अवलोक्य ॥ अरणी नद्यां उदङ्मुखं स्नानं कृत्वा न्य वस्त्राद्यलंकृत स्त्यक्त नादात्विक सर्वस्वं दत्वा सवैभवं पत्नी गृहमाविश्य स्वस्तिवाचनं नांदी समाराधनं चाचरत् ॥ ततः जातकर्मादिकं ॥ घृत मधु प्राशन मूर्द्धाघ्राणनादि स्तन्यपानां तं ॥ जातकर्म आदिर्यस्य तत्तदादिकं ज्योतिर्वित्पूजा शुभादि चिंता ग्रहमंत्र जप शांति सूक्त पठनादि विनियोगादि कर्मकृत वान् ॥ ततो देवाश्च पितरश्चैव पुत्रे जाते द्विजन्मनां ॥ आयांति तद्हस्तस्मात्पुण्यं पूज्यं च सर्वदा ॥ तत्र दद्यात्सुवर्णंतु भूमिं गां तुरगं तथा ॥ छत्रं छागं वस्त्रमाल्ये शयनं चासनं गृहं ॥ इति व्यास वचनानुसारेण स्वर्णादि दानं करिष्यमाणः चंद्र

६० मंडल संकाश मातपत्रं च पांडरं । सच्छं द्युतिकरं श्रीमदभि
भ.पु षेक पुरस्कृतं ॥ चंद्रांशु विकच प्रख्यं कांचनं रत्न भूषितं ॥ स वें मा
ज्जं संपत्करं श्रीमद्बाल व्यजन मुत्तमं इत्युक्त लक्षणे अभि ६
षेक पुरस्कृते ये शत शलाकातपत्र हेम मंजीर गर्भ वाल व्य
जने ते विना वर्ज्जयित्वा ॥ अथ दानाय बहिरूपकल्पितानां
कोटिसहस्त्राणां ॥ कोटिभिः गुणोत्कर्षैः सहस्राणां सहस्र
संख्याकानां गवां दानमाचरत् ॥ आत्युत्कर्षा श्रयः कोट्य इत्यमरः ॥
प्रथम गवीमारभ्य द्विगुण त्रिगुणादि क्रमेण सहस्रतमास
हस्र गुणितेत्यर्थः ॥ तथा तद्वत् अयुतं अवशिष्टं गुणोत्कर्ष
विशिष्टं यथा भवति तथा ॥ तथा सहस्राणां अश्वानां दानमा
चरत् ॥ अथ बहिरुपकल्पितं अंतस्थितंच नव धान्यादिकं
नवचतानि धान्यानिच नव धान्यानि गोधूमादि नव धान्यानि ॥
आद्यः प्रभृतयः प्रधानानिच यस्याष्टदश नूतन धान्य स
मुदायस्य तत् नव धान्यादि तदेव तत्कं धान्यं अष्टादश
नूतन धान्य वृन्दं ॥ यद्वा नव धान्यानि नूतनाष्टादश धान्यानि
गोधूमादीनि आद्यः प्रभृतयः प्रधानानिच यस्याष्टादश
पुराण धान्य समुदायस्य चिरस्थितस्य तन्तदादि तदेव
तत्कं धान्यं अष्टादश पुराण धान्य वृन्दं ॥

स्नानं कृत्वा नृपश्रेष्ट स्वस्ति वाचन माचरत् ॥ जातकर्मा
दिकं कर्म कृतवांस्तत्क्षणे नृपः ॥ ५७ ॥ दिनेतु द्वादशे प्राप्ते
सुकृतं पुत्राभिधं तथा ॥ तद्दिने बहु विप्राणां भोजनं
दापयन्नृपः ॥ ५८ ॥ नाम्नातु वसुदानेति लोके ख्यातिं
गमिष्यति ॥ ऋषयः ॥ श्रुतं पुत्र प्रभावं च नश्रुतं
ऋषि पुंगव ॥ अयोनिजास्तत्पुत्र्याः किं नाम कृतवा
न् नृपः ॥ ५९ ॥ सूतः ॥ पद्मोदरां पद्मगर्भां पद्मजा
तां वराननां ॥ पद्मया अवतारत्वाद्राजा पद्मावतीतिच ॥ ६० ॥
कृत्वातु नामकरणं निजपुत्र्या नृपोत्तमः ॥ वर्द्धमानौ
सुतौ दृष्ट्वा राजा संतोष मागतः ॥ ६१ ॥

भ·पु· एवमादि पुत्रजन्म भूस्थित गृह तदुपकरण विग्रहोपकरणयुक्त सर्व स्वकर्मकं दानमाचरदिति ॥ चामरं तु प्रकीर्णकं हैमं छत्रं त्वातपत्रं राज्ञस्तु नृपलक्ष्म तत् इत्यमरः ॥ दापयन्नाशीर्य याच इति शेषः ॥ तेच विप्राः दान संतुष्टाः बहूनां वसूनां दानं यस्मिन्जाते जातमिति वसुदानेति त्वकृत नाम्ना कीर्तिं गमिष्यति इत्याशीः ईदुरिति शेषः ॥ सवा एष महानज आत्मान्नादो वसुदानो विंदते वसु य एवं वेदेति श्रुतिशिरः सिद्धं इदं नामेति ध्येयं ॥ अथर्षयः प्रसकृपानुप्रस कृपा सूतं पृच्छंति ॥ श्रुतमित्यादिना ॥ पुत्रप्रभावं पुत्रस्य प्रभावः उत्पत्ति निमित्तं यस्मिन्कर्मणि तत्पुत्रप्रभावं ॥ जातकर्मादि यद्वा पुत्रस्य प्रभावः कोश जंते जोयस्मात्तत्तथा नामच श्रुतं ॥ पद्मोद रामिति ॥ पद्मस्योदरं पद्मोदरं तत् स्थान तया ऽस्या स्तीति प द्मोदरातां ॥ पद्मे स्थितां पद्मवर्णामित्यादि श्री सूक्ते ॥ पद्मग र्भां पद्मः पद्मयोनिः गर्भो अर्भको यस्या सा तथा । तां ॥ माया देवी सुतश्च सः इत्यमरः ॥ यद्वा पद्मः महापद्मः तदुपलक्षित नदादि नव निधिर्गर्भे कुक्षौ यस्याः सा तथा तां ॥ नवनिधि स्त्वमेवेंदिरे ॥ त्वद्गर्भगत हेमादीन् त्वकुक्षिगत सर्वस्वं इत्या दि तद्धृदये पद्मजातां पद्माभिव्यक्तां ॥ यद्वा पद्मा पद्मिनी तस्याः जातं जातिः यस्याः तथा चंपक सुप्रभासा कन्या पद्मि नी भवेत् ॥ इति वरान नां अरविंद नेत्रां पद्माक्षी पद्मसं भवेदितिच ॥ पद्मया अवतारत्वादिति ॥ पद्मांश वेदवत्य वतारत्वात् ॥ पद्मावती उक्त रीत्या साक्षात्परं परात्यतर सं॰ बंधेन मद्य मस्यास्तीति संबंधार्थे मतुप् ॥ शरादीनांचेति मतौ संज्ञायां दीर्घः ॥ क्रमात्संख्या हस्ति बिंद्वो निधि व्यू हांतरादिषु ॥ अब्जे भार्ङि श्रियोः पद्मं क्लीबे पुंसस्त्रिया स्त्रियां इति रत्नमाला ॥ पद्मो ब्रह्मा समुद्दिष्टः पद्मा श्रीर पि चोच्यत इत्यभिधानं ॥ गर्भोऽर्भके नाट्य संधौ कुक्षौ पन स संकटे इतिच नामकरणमिति नाम्नः करणं कृतिर्यस्मि न्कर्मणि तत्तथा ॥ ८१ ॥ रामाचंद्रमसौ ॥ तद्दंशे ॥ किंतेन सु कृतं राजा ॥ राज्ञेति वा पाठः ॥ जांते तृतीयांतं राजेति ॥ किं वित र्के तेन राजा राज्ञा कृतं सुकृतं किं कीदृशं कियत् कियद्वधीति ॥

वें·मा· ६

ते· ८

भ·पु· अतो न पर्यवसाय माम इति भाषः ॥ बहुजन्मार्जितं फलं वें·मा
एतत्फलं बहुजन्मार्जितं बहुजन्मभिः कृत सुकृतार्जितं ॥ दृष्ट्वा ६
संतष्टमनसा सेपूर्णा नंदसागरः इति ॥

अकलंकेंदु सदृशी रामा चंद्रमसा वु भौ ॥ किं तेन सुकृतं
यद्वा बहुजन्मार्जितं फलं ॥ ६२॥ अग्रजां पुत्रिकां दृष्ट्वा तदं
ते पुत्रमुत्तमं ॥ दृष्ट्वा संतुष्टमनसा संपूर्णा नंदसागरः॥६३॥
इत्थं काले गते तस्मिन्सा बाला यौवनं गता ॥ यौवनाढ्य
विशालाक्षीं दृष्ट्वा राजा व्यचिंतयत् ॥६४॥ विचारयामास
नृपः पुत्र्यर्थं वरमुत्तमं ॥ नप्राप दुःख संतप्तः कस्मै
देया सुता मया ॥ ६५॥ दृष्ट्वा राजा सुतं बालं ब्राह्मणं कृत
न्द्वि वान्द्विजैः ॥ पद्मावती तदा बाला पुष्पार्थं वनमागता॥ ६६॥
वसंतमागतं वीक्ष्य पुष्पारामे चरिष्यति ॥ पुष्पाण्या
हारयामास तरुमूल पु श्रिता ॥ ६६ ॥

तत्र निमग्नो भूदिति भावः बाला कुमारी यौवनं गता युवती
धर्मं प्राप्ता ॥ राजा व्यचिंतयत् ॥ पुत्रीं परिणीय पुत्र मुपन
दि· याम इति आलुलोच इत्यर्थः ॥ पुत्र्यर्थं पुत्रे अर्थः पुत्र्यावा
अर्थ्यः आकांक्षित इत्यर्थः तं ॥ न प्रापेति ॥ क्वचिद्दैव घटना
भावात्क्वचिन्मनः कूटा भावादिति भावः ॥ कस्मै देया सुतामया
इति दुःख संतप्तः ॥ ब्राह्मणं कृतवान् ब्रह्मवेदः तदणतीति ब्रा
ह्मणः चतुष्पाद्धनुर्वेदा ध्यायिनं कृतवान् ॥ अण रण शब्दे॥
द्विजैः गुरुभिः ब्रह्मवादिभिः पुष्पारामे चरिष्यति इति शीता
वद्वन संचार कुशला पद्मा वसंते परः शताभिः सखीभिः समवे
ता तादृशीभिरेव मुक्ता झल्लरी लसद्रत्न खचित बाल विलासा
याप्य याने नोह्यमाना श्वेतात पत्र बालव्य जनादिभिः सेव्य
माना शंखतूर्यादि वाद्यैः घुष्यमाणा प्रतिदिनं वनं गच्छत्या
गच्छति च ॥ इदं च प्रतिदिनं राज्ञः पौराणां च महोत्सवः इति कथा
संदर्भो बोध्यः ॥

 ॥ उत्तरानुगुण्यादौ चिन्ताच्च पुष्पाण्या हारया मासेति सखीभिरिति शेषः ॥६८॥ स्वकर्तव्य श्रीनिवास सेवार्थे नारद आगत इत्याह तदेत्यादिना ॥ वृद्धो भूत्वेति ॥ सिद्धत्वा प्रकृत कार्यानुकूलतयेति भावः ॥ जटाधरः व्रतांग विशद केश चूडा धरः ॥ व्रतिनस्तु सटा नटेत्यमरः ॥ धूलि धूसरि तांग इति ॥ बहुलोक संचारा द्धूल्या धूसरितं ईषत्पांडु अंगं यस्य स तथा ॥ ईषत्पांडुस्तु धूसर इत्यमरः ॥ कृधूमदिभ्यः कि दिति सरः ॥ कर्पूर च्छुरि तद्युतिः कर्पूरो घनसारः च्छुरदने भावेक्तः ॥ च्छुरित मंगलेपनं ॥ तथाच कर्पूरांग लेपन जन्य कांति रिव कांति रित्यर्थः ॥ विस्मयाकुल मानसा विस्मयाविष्टं मानसं मनो यस्याः स तथा ॥ पद्मावती उवाचेति शेषः ॥ किमिति कोसा विति ॥ जानंत्यपि ॥ असौ दूरे आगच्छन् पुरुषः कः यूयं जानीथ किमिति ॥ सख्यः ऊचुः ॥ भयंकरश्चायमिति ॥ मे पर्त्ति भयेषु कृञ इति खच् ॥ अयंच समीपे आगच्छन् भयंकरः ॥ अत्र स्थिताः सर्वाः वयं कन्यकाः अतो भीषयतीति इति भावः ॥ पद्मावाच किमिति ॥ कथमत्रेति ॥ अत्र अस्मिन्विषये अस्माभिः कथं कर्तव्य मिति सख्यः ऊचुः ॥ विचार्यतामिति ॥ किं वा भवतु सौम्यव दृश्यते ॥ भयंकरोवा ऽभयंकरोवेति विचार्यतामिति भावः ॥ ततः पद्मा विचारयति ॥ कोसीति आदिना ॥ हे विप्र । वि । प्रांत्यादि विशिष्टेषु । प्र । प्रकृष्ट । किमर्थं भीषणार्थं वा । मद्वाय श्लोकः सखीजन प्रश्नपूर्वकः पद्मोन्तरोन्तरको व्याख्येयः ॥

तदागतो नारदस्तु वृद्धो भूत्वा जटाधरः ॥ धूलि धूसरितांगश्च कर्पूर च्छुरितद्युतिः ॥६८॥ आगतं तं मुनिं दृष्ट्वा विस्मयाकुल मानसा ॥ कोसौ भयंकरश्चायं यं कथमत्र विचार्यतां ॥६९॥ कोसि विप्र महाप्राज्ञ किमर्थं त्वमिहागतः ॥ अहं कुलगुरुः साक्षाद्युष्माकं वरयोषितः ॥७०॥ हस्तं दर्शय मे पुत्रि लक्षणानि वदामि ते ॥ उवाच लज्जया देवी किं वदिष्यसि ब्राह्मण ॥७१॥ विद्धि त्वमपि तत्तुल्यं मां मनसा निर्मलेन च ॥

भ.पु. नारदः उत्तरयति ॥ अहमिति ॥ आदिना ताश्च यूयंच यूयं ॥ वें.मा ६.
यदादीनां मिथः ॥ सहोक्तौ यत्परं तच्छिष्यते ॥ तासां युष्माकं
देवरयोषितः युष्माकं वरयोषितां ॥ सीता सत्या रुग्मिण्यादि
भवतीनां कुलस्य सजातीय समूहस्य ॥ गुरुः हस्त लक्षणोप
देष्टा ॥ नित्यसापेक्षत्वात्समासः । अत आह हस्तमिति ॥ लज्जया
कांताभिलाषादि जन्यमनः संकोचेनोपलक्षिता देवी हेब्राह्मण
किं वदिष्यसि ॥ किंलज्जाकनं अयं भावः । इंगितज्ञोयं मुनिर्मा
कांतार्थिनीति जानाति । अतो ममांतनंगित मभिलाष वीजम
नेन बहिरूप्यते । अतोंतनंगं बहिरापतति ततो जनाश्चाप
हसंतीति चेतः संकोचइति ॥ ८१ ॥ अथनानद उवाच ॥ विद्धि
त्वत्पितृ तुल्यं मामिति । निर्मलेन मनसा युक्तं मां । निर्मलेन
मनसा त्वत्पितृसमानं जानीहीत्यर्थः ॥ एतादृशे मयि लज्जा
कुत इति भावः । हसन्निति ॥ अत्र तावत्संदर्भ शेषः ॥ नानदः
कदाचिद्वल्मीकंगं श्रीनिवासं दृष्ट्वा तेन सह संभाषणांत
उवाच ॥ लक्ष्मी सहायोपि त्वमेवमेकाक्येव वल्मीके वसती
ति ततः श्रीनिवास आह । वत्स लोयं अनर्थः आगतः तवैवं
जाते संतोषः । तथैवास्तु ममकिमपि मास्त्विति मृषा वि
रक्त्योवाच । ततो नानदः खिन्नः । एवंकालेगते इदानीं
पद्मावती लक्षणं दर्शनानंतनं, अर्जुनस्येव श्रीनिवासस्य
विनक्विनिति हसन्नित्यर्थः ॥ ८३ ॥ पद्मा मनोगत माह ॥
पतिनित्यादिना ॥ तद्व्याप्य लक्षणान्याह ॥ पाणीति आदिना ॥
पद्मादलोपेते । पद्मदल सदृशांगुलि शोभितौ । पद्मतलो
पेता वितिपाठे । पद्मतलं पद्मस्वनरूपं तच्चिह्नोपेतावित्यर्थः ॥
अधः स्वनरूपयोन स्निग्धतलं स्यादित्यमनः । चंद्रसमाकानं
पूर्णाऽकलंक चन्द्रसमाकृति कमलकुड्मलं । साचिकमल
कुड्मलाभं । दर्श संकाशौ । दर्श आदर्शः (ब्रह्मणो लय इस
नोक्त मन्त्र द्रष्टव्यः)
कनकादर्श सन्निभौ कर्पून भाजनं तद्वत्स्वभाव सुनभि अधनं
नक्र पद्मदलाभं ॥ अंभोज मुकुलाकानं स्वांगुष्ठांगुलि सन्नकं खं ॥
हस्तद्वयं मृगाक्षीणां बहुभोगाय जायते ॥ चक्रस्वस्तिक शं
खाब्ज ध्वजमीनात पत्रवत् ॥

॥ इत्युक्ता ऋषिना थेन दत्वाहस्तं वनांगना ॥८२॥ सत्यं वद महा
प्राज्ञ लक्षणानि वनाणिमे ॥ धृत्वा पाणितलं प्राह हसन्विधि
तनूद्भव: ॥८३॥ पतिर्भवति धर्मज्ञेत्रि लोके शोनमापति: ॥पा
णी पाद तलोपेतौ पादौते स्वस्तिका युतौ ॥८४॥ मुखं चन्द्र सम
कानं चक्षु: कमलकुद्मलं ॥ तिलपुष्प समाकान नासिका ते विना
ज रंजिते ॥ ८५॥ कपोलौ दर्श संकाशौ आस्यं कर्पून भाजनं ॥ अधनं
नक्त बिंबाभं जिह्वा मृदुतना शुभे ॥८६॥ अनालालक संबद्ध कुंचि
तानंत मूर्धजं ॥ ललाटं नलपीलाभं श्रवणेंद्रिय नाजितं ॥८८॥
सम भ्रु मन्मथाकान प्रतिमा प्रतिम प्रभं ॥

यस्या: पादतले नेखासा भवे क्षितिपांगना ॥ केशा अलिकुलच्छाया:
सूक्ष्मा: स्निग्धा: सुकोमला: ॥ किंचिदाकुंचिताग्राश्च कुटिलाश्चा
ति शोभना: इति लक्षण शास्त्रं ॥ ललाटं लक्षयति ॥ अनालेत्या
दिना ॥ सार्द्धपद्येन ॥ अनालालक संबद्ध कुंचितानंत मूर्द्धजं ॥
ललाटं नलपीलाभं श्रवणेंद्रियनाजितं ॥ सम भ्रु मन्मथाकान
प्रतिमा प्रतिम प्रभं इति ॥ सम भ्रु समे भ्रुवौ यस्य तत् सम भ्रु
वनकालाहि समाकृति सम भ्रु ॥ मन्मथाकान प्रतिमा प्रतिम प्रभं॥
मन्मथाकानस्येवाकानो यस्या: सा मन्मथाकाना सा च सा प्रति
मा च मन्मथाकान प्रतिमा तस्या: प्रतिमा प्रभा यस्य तत् ॥
मन्मथाकान प्रतिमा प्रतिम प्रभम् ॥ यद्वा मन्मथस्य आकान: ॥
आकनण माह्वानं तस्य प्रतिमा सदृशी अप्रति प्रभा यस्य तत्तथा
इति अर्थ: ॥ अनाला: कुटिला: तेच ते अलकाश्च अनालालका: ॥
तै: संबद्धा: कलिता: ॥ तथा अनंताश्च ते मुर्द्धजाश्च अनंत
ते मुर्द्धजा: ॥ कुंचिताश्च ते अनंत मूर्द्ध जाश्च ते तथा अनालाल था
क संबद्धा: कुंचितानंत मूर्धजा यस्य तत्तथा ॥ श्रवणेंद्रियरा
ज जितं नलपीलाभं नलफलकाभं ललाटं ते विनाजिते इति यो
जना ॥ कंठ: सूर्यांशु सदृश: तांबूलनसदर्शित: ॥ इति ॥ कंठमि
ति पाठेन पुंस्त्वमार्षं ॥ स्थिनात्रिनेखा सुभगोपपन्ना स्निग्धासु
मांसोपचिता सुवृत्ता ॥ नचाति दीर्घा चतुनंगुला च ग्रीवा च

भ·पु· दीर्घा भवतीह धन्या इत्युक्त लक्षणाः॥ अत्रेदं बोध्यं॥उध्द्रविवें ग्मा
स्मि बिंबभूत नश्मिगर्भाद्रुत जांबूनद पुन्तळिकाव भासमानप ६
द्मा नाव्यः संसृष्टा वाग्तेन स्मयश्च नाड्यश्च तेषां वियोगो याव
दिदं शनीनमिति श्रुतेः॥मत्या पुनस्ता च्छिनासं हतिर्ग्री वासेवकंठः
अतस्तद्वन्ते जिष्टत्व वृत्तत्वादिबा सादृश्यमिति यद्वा सूर्यांशुः
कौस्तुभः तस्य सदृशः सदृज तच्छि ह्मित त्वादितिअर्थः॥ भ चंपक
वत्नम कोमलांगल त्वान्तांबूलनसस्य क्षान त्वाल्लो हित्य द्वाना स्व
च्छत्वाद्वा तांबूलनसस्य दर्शितं दर्शनं यस्मिन्स तथा॥ यद्वा दर्शे
दर्शनं तत्संजातो स्येति वा इतच्॥८८॥

कंठः सूर्यांशुसदृशः तांबूलनस दर्शितः॥८८॥स्तनौ पीनौ
घनौ कुब्जौ ब्रह्मणा स्वादिता वुभौ॥ उदनं कदळी पर्ण सदृशं
नवनाभिकं॥८९॥ सूक्ष्मं त्रिवळि मध्यं ते नोमनाजि विनाजि
रु तं॥ नंभास्तंभसमाकान वनोरु युगळं नमे॥९०॥ पृष्टं ते वेदि
वद्भाति किं तेन सुकृतं कृतं॥ गमनं कनिनाजस्य गमनंच
विनाजते॥९१॥ पूर्वाजितेन पुण्येन लभ्यते सुकृतं विना॥
इतिसं भाष्य तां देवीं देवर्षिः पद्मसंभवां॥९२॥ अंतर्दधे
नानदस्तु पश्यतीनां मुहुर्मुहुः॥ संस्तुत्य कमलां देवीं म
नसाचिंतयत्पदं॥ मनसा वंदनं कृत्वा जगामचऋषिस्तदा॥९३॥
इति श्रीमद्भविष्योत्तन पुनाणे वेङ्कटगिनि माहात्म्ये
षष्टोध्यायः॥६॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ हरिः ॐ

स्तनाविति॥ पीनौ पीवनौ॥ घनौ सान्द्रौ॥ कुब्जौ वामनौ॥ पुना
ब्रह्मणा स्वादितौ॥ नवनाभिकं गंभीन दक्षिणावर्त ना
भिकं॥ नंभास्तंभ समाकान वनोरु युगळं नमे॥ नंभास्तंभः
तत्समूलांकुन कंदः॥ तदाकान सम आकानो ययोस्तौ॥
तथा॥ तौच तौ वनोरू च तथा॥ तयोर्युगळं॥ पूर्वाजितेने
ति॥ एतदुक्तम स्त्री लक्षणजातं सुकृतं विना न लभ्यते॥
पूर्वाजिते पुण्ये सति नलभ्यत इति नलभ्यत एव। यदेतन्न
लभ्यते तत्सकृत बिनेति॥ कुवलय कुटजान्मतन तल

अ. पु. तंतुन पद्दानं पुष्कळक तैलं भंजनं तंतवः पंचतत्र केशवादि पंचमूर्तयः ॥ श्रीमद्वविष्योन्तन पुनाणवें कटगिरि माहात्म्य व्याख्याने कल्याणकांड दीपे किना त वर्तिकासंपादनं नाम षष्टोध्यायः संपूर्णः श्रीः ॥ वें. मा ६.

श्रीगुरुभ्योनमः ॥ हरिः ॐ ॥ देवायवेङ्कटपते सततंनमस्ते सेवापनेषु सुतनां कनकाकनाय ॥ दावानलाय महतेदनुजाटवीनां ॥ श्रीवासवक्षसि धृतोन्तमकौस्तुभाय ॥१॥ सप्तमे व्याख्येयानि व्याक्रियन्ते ॥ विवाहे चानित्यं विवाहात्मकं चनितं ॥ आचानश्चनितं वृत्तं चानित्यं चनितंच तत् ॥ इति वैजयंती ॥ श्रीगंधेत्यादि ॥ श्रीगंध लिप्तश्चासौ उद्यदनेक भानुसमानतश्च स तथा ॥ पूर्वेण संगमय्ये तद्विशदयति ॥ गर्जत मित्यादिना नदन्तिस्यंतेन ॥ गर्जतं गजनाजातं दृष्ट्वा पद्मावती मुखाः ॥ वरांगनाः ॥ प्रशस्तांगयोगाद्‌ंगनाः अंगात्कल्याण इति पामादित्वान्नः ॥ उत्तमस्त्री विशेषाः ॥ वनस्पतिं ॥ अपुष्पात्फलं न्यग्रोधाद न्यत्तमं वृक्षं ॥ उपाश्रित्य अवलंब्य ॥ व्यूहं ॥ पद्मव्यूहं कृत्वा ॥ नेत्रवर्त्मानि नेत्रच्छदान् ॥ निमील्य आकुच्य ॥ तत्र वनस्पतिमूले ॥ लीलाबभूविरे ॥ इतियोजना ॥ अयं भावः ॥ आनामस्यपनितः पनिखा वलय वप्र संक्रमे गजदुर्गमांतः प्रवेशत्वेपि ॥ वन गज दर्शन भीत्याध्वनो माभूदिति नेत्रनिमीलनं ॥ श्रीनिवास तुनगस्यतु संक्रमद्वाने णांतः प्रवेशः इति ॥ तथाप्यव्यवस्थित मतयस्त्रियइत्यत आह ॥ पश्येति ॥ पश्य । इति । इति च्छेदः ॥ उक्तेति शेषः ॥ वनगजोयं यथास्ति ॥ यत्रागच्छति ॥ यत्रगच्छति ॥ तंत्वं पश्यत्वं पश्येति पुनः पुनरुक्त्वा ॥ व्यूहं भित्वा ॥ पुनः पुनः बहिनागच्छन् ॥ पुनः पुनः दृष्ट्वा पुनः श्रयाः ॥ श्रयंत इति श्रयाः ॥ कर्तनि पचाद्यच ॥ पुनः पुनः वनस्पति मूलाश्रया अभूवन्निति शेषः ॥ दृश्येतीति पाठे दृश्यः ॥ इति च्छेदः ॥ अविभक्तिकः ॥ शरदुप धादि नार्हे हैत्यप् ॥ दर्शनार्ह इत्यर्थः ॥

हृनि: ३ॐ ॥ सूत: ॥ कन्यया जननं प्रोक्तं कुमानस्य विशेषत: ॥ सांगं
वदामि चानि त्र्यं विवाहं पुण्य वर्धनं ॥१॥ करींद्र संगेन समागतोहृनि
स्तुनंगमास्थाय वनांगनानां ॥ श्रीगंध लिप्तोद्य दनेक भानु समान
न: सा धुसमीपमाशु ॥ गर्जंतं गजनाजानं दृष्ट्वा पद्मावती मुखा: ॥
वनस्पतिमुपाश्रित्य तत्र लीना बभूविने ॥३॥ निर्मील्य नेत्र वर्त्मा
नि व्यूहं कृत्वा वनांगना: ॥ पश्येति पुननागच्छन्पुन दृष्ट्वा पुनश्च
या: ॥४॥ तदंतने ऽबला: सर्वा ददृशुर्हयमुन्तमं ॥ बालार्क सदृशा
कानं सर्वा भनण भूषितं ॥५॥ पुन्रुषेण समायुक्तं मन्मथाकान
(शोभितं) तेजसा ॥ तं दृष्ट्वा इभनाजोपि हयस्थं पुन्रुषोन्तमं ॥६॥

यद्वा दृश्येति इति समस्तं ॥ दृश्य: इति दृश्येति इति विग्रह: ॥
बुध्येति शेष: ॥ दर्शनार्हत्व प्रकानक बुद्धेत्यर्थ: ॥ अव्ययोन्तनपद: ॥
योजनात् क्त्वैव ॥ तत: किमभूदित्यत आह ॥ तदंतने त्यादिना
तेजसेत्यंतेन ॥ तदंतने तत्पश्चात् ॥ न्यवधानेन ॥ सर्वाभनण
भूषितं हयम् ॥ तत: किमभूदित्यत आह ॥ तमित्यादिना नद
न्नित्यंतेन ॥ इभनाजोपि ऐनावतोपि ॥ हयस्थं पुन्रुषोन्तमं ॥
पुन्रुषसानं ॥ तं ॥ श्रीनिवासं दृष्ट्वा ॥ यथान्यायं यथानाजो
चितं ॥ नमस्कृत्वा ॥ पुनतोन्य ग्भूय शुंडामुद्यम्य विदेकृत्वा ॥
तद्दन् ॥ हनेत्राही त्यर्थ सूचकं गर्जनं कुर्वन् ॥ विपिनं यथामन: जगा
मेत्यर्थ: ॥ तत: किमित्यत आह ॥ तं दृष्ट्वे त्यादिना बृवन्नित्यंतेन ॥ तं ॥
तादृशं गजत्रातानं दृष्ट्वा ॥ सर्वा योषित: ॥ विस्मयाकुल मानसा: ॥
अपूर्व नम्यदर्शनेन विकास विशिष्ट मनस्का: ॥ कनसंपुट मा
पन्ना: ॥ इदानी मागमन मित्येदनुचित मभूदिति कनसंघर्षणं
कुर्वत्य: सत्य: ॥ चकितात्म भयातुना: ॥ चकित मेवात्मा स्वनूपं
यस्य तच्चकितात्म तच्च तत् भयं च चकितात्मभयं ॥ तेनातुना: ॥
दं अभ्यंता: अभूवन्निति शेष: ॥ अत्रेषं हेयं ॥ भयलज्जा कंठाभि
न सकृन्निमीलनोन्मीलनावृन्ति: चकितं ॥ तदुक्तं ॥ मीलनोन्मी
लना वन्ति यत्र तच्चकिदं विदुनिति ॥ चकितं भयसंभ्रम इतिचा
न्यत्र ॥ भयं चापनिचित पुन्रुषागमतात्पद्मामप हनेदित्यनर्थाशं
कात् ॥

भ.पु लज्जानाम मदनाभिलाषादिभिः मतः संकोचः ॥ अन्या संगेण(का)चें.मा
अनिमिषेणाच तृष्णानुगुणां आसेचनकमिमं दृष्ट्वा त्मनो जीवितस्य ८
नयनानांच साफल्यं संपादयाम इत्यादयोऽभिलाषः ॥ तैर्हेनुभि
स्तथा लोकनोत्कंठा ॥ नाभिनसकृदा वृन्तानि निमीलनोन्मीलनानि
जातानि ॥ यद्वा चकिताश्च आत्मभयातुनाश्च प्राणभयातुनाश्चेति
वा अर्थः ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ वृक्षमूलमिति ॥

नमस्कृत्वा यथान्याय्यं जगाम विपिनं नदन् ॥ तं दृष्ट्वा योषितः
सर्वा विस्मयाकुलमानसाः ॥ ८ ॥ कनसंपुटमापन्नाचकिता
म भयातुनाः ॥ वृक्षमूलं गताबाला अन्योन्यं वाक्यमब्रुवन् ॥
कथमत्र वनानेहे सखे कमललोचने ॥ कोसौ किनातनरूपीच
नदृष्टो भवतां पुनः ॥ ९ ॥

ब्रु अन्योन्यं वाक्यमब्रुवन् ॥ अस्य नास्मा सुदृष्टिः ॥ अपितु पद्मा
स्ता यामेवा तस्तामपहृनेदिति ॥ अथ पद्मां पत्युचुनित्याह ॥ कथमि
त्यादिना लोचन इत्यंतेन ॥ हे वनानेहे सखे ॥ हे पद्मे त्वं कमल
लोचने निनातंके वासि ॥ अत्र किनातागमने कथं कर्तव्यं इति
वाक्यमब्रुवन्नित्यनुषंगः ॥ अथ पद्मोवाच ॥ कोसवित्यादिना
पुननित्यंतेन ॥ चोवार्थे ॥ भूप्राप्ताणात्मनेपदी ॥ असौ दूने मृग
यां जिगमिषुः ॥ किनातनरूपी शबन सखः कृष्णः ॥ योवाकोवा
भवेत् ॥ पनंतु भवतीभिर्दृष्टः सन् ॥ पुनः पुननावृत्य नभवतां ॥
नोन प्राप्नुयादित्यर्थः ॥ यद्वा भवतामिति पुंस्त्वमार्ष ॥ पुनः
विशेषेण भवतां ॥ भवतीनां दृष्टो नेत्यर्थः ॥ नाहां मत इत्यत्रेव
षष्ठ्युपपत्तिः ॥ अयं भावः सोयं गजवद्गहनं गच्छतु ॥ पनंतु
भवतीभिश्चकितचकितोदंचित दृग्भिः दृष्टः सन् अन्यत्रगच्छ
प्याहूत इवनो नायाविति ॥ अतो नेत्राणि निमील्य तूष्णीं स्था
तव्यमिति पनमार्थः ॥ एवमुक्तोऽपि सख्यो वशादन्यथा कुर्वंत्य
आसुः ॥ श्रीनिबासोप्याहूत इवाजगामेव अथातः सख्य ऊ
चुनित्याह ॥ तुनगोपनीत्यादिना ॥ नान्यत्र गच्छति ॥ किं त्वस्मान्
प्रत्यागमिष्यतीति ॥ एवं वदंतः तत्सख्यः साच पद्मावती शुभा ॥

तत्सरव्यः एवं वदंत्यः सत्यः साच शुभा पद्मावती ॥सखीना मग्रतः॥नतु साक्षात् ॥मंद वचनं ॥ आंतनंगिकोनुनागो न बहिनंगो भवेदिति शनैवाक्य मुवाच॥ किमिति ॥ अतःकामंगच्छतु माभैष्टेति धैर्य मापादयंती सत्युवाचे त्याह ॥ श्रुण्वन् इत्यादिना तथेत्यं तेन ॥आदौ वृत्तांतं ॥प्रस्तुतकार्यं॥श्रुण्वंतु॥ वृत्तांतः स्यात् प्रकनणा इत्यमनः ॥ अथ गोत्रादिकं ॥गोत्रमादि प्रथमं श्रौतव्यं यस्यकुलादेस्तद्गोत्रादि तदेव तकं ॥ अथ कुलं शीलं स्वभावं॥ वृत्तं सदाचानं॥ जीवनं॥ वर्तनं वा॥ देशं॥ नाम ॥ अथ पितृ मातृ सबांधवान् ॥पिताच माताच सबांधवाश्चतान्॥ सबांधवाः ॥समानाश्च ते बांधवाश्च सबांधवाः॥ज्यो तिर्जनपदेत्यादिना समानस्य सः॥ पितृबांधवा भ्रात्रादयः ॥ मातृसबांधवाः भगिन्यादयः॥ इत्यादि श्रुण्वंतु ॥ पृच्छत इति सख्या समाज्ञप्ताः॥ धृष्ट माज्ञप्ताः॥ कोसिकोसीति संभ्रमा द्विर्वचनं ॥

तुनगोपनि संस्थाय आगमिष्यति हेसखे ॥एवं वदंत्यः तत्सख्यः साचपद्मावती शुभा ॥३०॥ उवाच मंद वचनं सखीनामग्रतोद्विजाः॥ श्रुण्वंतु तस्य वृत्तांतं पितृमातृ सबांधवान् ॥३१॥ देशं वृत्तंकुलं शीलं नामगोत्रादिकं तथा ॥ इति सख्या समाज्ञप्तास्ताऊचुर्वचनं स्त्रियः॥३२॥ आगतं पुरुषं दृष्ट्वा कोसिकोसीति चाब्रुवन् ॥ किमर्थमागतोसि त्वं किंतेकार्यं वदप्रभो ॥३३॥ नसंति पुरुषाह्यत्र गच्छ गच्छेति चाब्रुवन्॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा हृदयस्थो वाचताः प्रति ॥३४॥ अस्तिकार्यं वनानोहाः नाजपुत्र्याः समीपके॥ किंकार्यं वद शीघ्रेण यन्ते मनसि वर्तते ॥३५॥

वृत्तांतं पृच्छति ॥किमर्थमिति ॥ कस्मै प्रयोजनाय किमर्थं ॥अगतोसि॥ इहागतोसि तस्मै प्रयोजनाय गच्छ गच्छेति चाब्रुवन् ॥ पीडायां द्विर्वचनं॥ हिकिनात अत्र ॥ अस्मिन्नानामे पुरुषाः पुमांसः पृथक्केपि नसंति ॥केव लं मंगना एवस्मः ॥एतस्मिन्स्थाने ॥ ते। तव ॥ तनुणास्य ॥ किं॥ कार्यं॥ वद॥ अथ सस्मितं मुखं दृष्ट्वाहुः प्रभो इति ॥ त्वंप्रभो॥ बहुसमर्थ इत्य ब्रुवन् ॥ अस्माकं कामितीनां देशकालावस्थावशात्पीडा भवति ॥अतो गच्छ गच्छ ॥ तासमिति ॥ युष्माकं पीडा चेत् यूयमेव दूनं गच्छथ ॥ नमे यूयं ॥ दृष्टिपथे स्थिताः॥ अपितु हेवनानोहाः॥ मन्तकारिण्यः नाजपुत्र्याः समीपके ॥गोप्यं कार्यमस्ति॥ बहिर्वचिन वक्तव्यं ॥

अ·पु· मनस्थं तर्वर्तत इति भाव: ॥ यन्ते मनसि वर्तते कार्यं तत्किं शीघ्रेण वद॥ वैं॰ग्ग॥·
किंचयन्ते मनसिवर्तते कार्यं पनिछीयेदानी मेवैतन्नुनग मानोद्ध्गमन लक्ष्म (५
णं कार्यं शीघ्रेणाविलंबेन कालेनेदानीमेव कार्यं कर्तुमर्हं ॥ भवितव्यं किं॥
त्वमेव वद॥ क्लीबे शीघ्राद्य सत्वे स्यात् त्रिष्वेषां भेद्यगामि यदित्यमन:॥३॥

॥ श्री सत्यसंधगुरुभ्यो नम: ॥

किंचतथात्वेपि यतो लोक शास्त्रावगत मांगलिकाचान सामग्री संपत्या
३ मंगळ संपन्तिनत: पृच्छाम इत्यत: पृच्छध्वमित्युक्ते आहुनित्याह ॥क्कुत इ
त्यादिनागोत्रमेव चेत्यंतेन ॥क्कतेवास: किंनाम ।क्कुते माताच क:पिता॥क्कुते
भ्राताच भगिनी किंकुलं गोत्रमेवच इत्येव पाठ: ॥ अर्थान्तरस्यापि विवक्षि
तत्वात्॥ अतो यत्रार्थे यत्सदाकांक्षा तत्र तद्भावे तद्ध्याहृत:॥अतस्तत्तदर्थे
क्वचि च्छ्रुतं पनितराज॥ श्रुतम ध्याहृत्य योजना कांक्षया॥ गोत्रमेवच॥ गोत्रमे
व पूर्वं मुख्यत: श्रोतव्यं ॥ तदेवच॥ ते॥ तव॥ किंकुलं॥ किं शीलं॥ किंवृत्तं॥
काच भगिनी मातृसबांधवा॥कश्चपितृसबांधवो भ्राता॥क:पिता॥काचमाता
क्कुते वास: ॥सद्म॥ वास: कुटी द्वयो: शाल इत्यमन: ॥ किन्नाम इत्येतान् प्रश्ना
र्थान् त्वं शीघ्रेण वदेति पूर्वेणान्वय:।कन्यावेक्षा मुख्यकार्यं तदंते प्रवदामि
व: ॥कन्यावेक्षा॥ कन्याया: अवेक्षा अवलोकनं॥कन्याया इति षष्ठी।कर्मणि
कर्तनिच॥ तथाच॥ कन्यावलोकनाख्यं कर्म॥ मुख्यकार्यं तदंते तदग्रे यन्मेतियोजना॥

क्कुते वासश्च किन्नाम क्कुते माताच क:पिता॥क्कुते भ्राताच भगिनी
किंकुलं गोत्रमेवच॥१८॥ इतितासां वच: श्रुत्वा न्यगदज्जगदीश्वन:
श्रीनिवास: ॥कन्यावेक्षा मुख्यकार्यं तदंते प्रवदामिव: ॥सिंधुपुत्र
कुलंप्राहु: अस्माकं तु पुनाविद: ॥ जनको वसुदेवश्च देवकी जननीमम ॥१८॥
अग्रज: श्वेतकेतश्च सुभद्रा भगिनी मम ॥ पांडवा आयुते दृत्रा: पांड
मृ वाममबांधवा: ॥१९॥ षण्णां तु मृत पुत्राणां कृतनाम्नां महात्मनां॥तेषां
वियोगसंतप्तो सप्तमंनाम मेवच ॥२०॥

मनसिवर्तते तेकार्यं तत्प्रवदामीति योजना॥ यद्वाकन्यावेक्षा कन्य वनयो:
परस्पर कर्तृकं परस्पर कर्मकं रूपसौंदर्य लक्षणाद्यवलोकनं मुख्यकार्यं॥
प्रधानकार्यं॥ आदौ कर्तव्यं तदिदानीं जातमित्वाभूत्॥यतनतिपात्रतांगां
अन्यत् गोत्रादिकं कुलादि॥ तदंते तदग्रे तदुपनीति यावत्॥व्यवधानेन
णी पनीक्षणीयं॥

ग.पु तदपि ॥ प्रवदामि वो युष्मान्प्रति ॥ प्राचां प्रवाद सिद्धं प्रवदामि ॥ अतोस्मि वें.मा.
निश्चये नाशो स्वनःपे ग्रेतिकेतने ॥ इति नत्नमाला ॥ ३८ ॥ सिंधुपुत्रकुलमिति ॥ ७
अस्माकं पुनाविदः पुनाणवेन्तानः ॥ अस्माकं सिंधुपुत्रकुलं प्राहुः ॥ श्वेत
क्लेशः शुक्लके शांशः ॥ शालकः ॥ पितृष्वसा ॥ श्वश्रूः ॥ अतस्तत्सुतः
शालकः ॥ अतो नामनविनोधः ॥ अथ श्रीनिवासः प्रवृत्तिनिमित्त
कथनपूर्वकं स्वनाम वक्तुं स्वनाम निमित्त तथाग्रजनाम ॥ प्रवृत्तिनि
मित्तकथनपूर्वकमाह ॥ षण्णामित्यादिनोपागतमित्यंतेन ॥ ये मम
पूर्वजाः असुः तेषां मुनित्वा न्महात्मनां कृतनाम्नां ॥ कृतं नाम नामकर
णं येषांते तथा तेषां ॥ कृतनाम्नां कीर्तिमान् स्मने द्वीथः पनिष्वंगः
पतंगः क्षुद्रतृ[redacted]दशणी त्येवं कृतनामकनणानां तदुक्तं दशमे सप
तितमे ऽध्याये स्मनो द्वीथः पनिष्वंगः पतंगः क्षुद्रतृजघृणीति ॥

चक्रतुर्नामकनणं पितृलिंगमुमागतं ॥ मातृवर्णांच मां देव्यां
कृष्णापक्षेजनिर्मम ॥ २१ ॥ तस्मात्कृष्णंतु मांदेव्यः चक्रतुर्ना
मकमणं ॥ वर्णतो नाम तश्चापि कृष्णं प्राहुः मनीषिणः ॥ २२ ॥
वृत्तांतमखिलं मह्यं श्रुतं पंडितनंदना ॥ युष्माकमुच्यतां वा
र्ता गोत्रनामकुलादिकं ॥ २३ ॥ इतितेन समाज्ञप्ता उवाच नृपनंदि
नी ॥ पद्मा ॥ आकाशनाजतनयां विद्धिमां निषदाधिप ॥ २४ ॥ ना
म्ना पद्मावती कृष्णाकुलं निशि कनस्य च ॥ गोत्रमत्नेः किनातें
द्रग च्छशी घ्रेति चाब्रवीत् ॥ २५ ॥ श्रीनिवासः ॥ किमर्थं निष्ठुनं
वाक्यं किमर्थं मार्दवं वचः ॥ अन्नंकां क्षंति योलोके यो ददातिन
नोत्तमः ॥ सपुमां पुण्यमाप्नोति जलदोपि फलं लभेत् ॥

अत्रैव द्वितीये कीर्तिमंतं प्रथमजमिति षण्णां मृतपुत्राणां वियोगज
दुःखसंतप्तौ संतौ सप्तमं नामं नामो विनामः सचावसानं तद्भअभ
वः ॥ सच्चात्यंताभावः सदास्तीति हेतोः ॥ निमित्तांतनमाह ॥ पित्रित्या
दिना ॥ पिता वसुदेवः ॥ तस्य लिंगं चिह्नं गौनो वर्णः तमागतमिति
हेतुविशेषणं सितेनाम शब्दो स्ति ॥ नाम इति नामास्मिन्कर्मणि अ
स्तीति नामनामकनणं ॥ चक्रतुः कानयामासुः ॥ स्वनाम प्रवृत्ति
निमित्तमाह ॥ मात्रिति ॥ मातृवर्णांच मां देव्यां कृष्णापक्षे जनिर्मम

भ.पु. तस्मात्कृष्णांतु मां देव्यश्चक्रतु नामकरणं ॥ हे देव्यः श्रृणुत देव्यां देवन- वें.मा.
पिण्यां ॥ देवक्यां ॥ कृष्णपक्षे ममजनिः प्रादुर्भावः ॥ तादृशं ॥ तथा माता ७
देवकी सा कृष्णा वर्णा तद्वर्ण वद्वर्णो यस्य स तथा ॥ तादृशं च मां दृष्ट्वा ॥ अ
थ तस्मात् यस्मात् ॥ कृष्णा पक्ष जनि विशिष्टः ॥ कृष्णवर्णः तस्मात् ॥ कृष्णं
कृष्णा नामवत् ॥ नामकरणं नामाख्यकर्मप्रेरणं नंदगोप यशोदे चक्रतुः ॥
कृष्णस्य नाम पूर्वत्वात् चेत्यपिद्रष्टव्यं ॥ निगमयति ॥ वर्णित इत्यादिना ॥
वृत्तांतमखिलं मह्यं श्रुतं पंडितनंदनाः ॥ युष्माक मुच्यतां वार्ता गोत्रनामकु
लादिकं ॥ हे पंडित नंदनाः बुद्धिशालिन्योंगनाः ॥ मे अखिलं वृत्तांतं युष्मा
-तथा भिः श्रुतं ॥ युष्माकं वार्ता गोत्रनामकुलपूर्वकं यथा स्यात्तथा मह्यमुच्यता
मित्यन्वयः । इति ते नेति ॥ समाहृता सखी जनद्वाना संदिष्टा ॥ मा निषदाधिप ॥
इति ॥ मा मां ॥ क्षिशिकनस्येति हृलदंतादिति सप्तम्या अलुक् ॥ तदंते प्रवदामी
त्यस्यानवकाशयाह ॥ गच्छ शीघ्रेति ॥ तथा चनति पात्रता सिद्धित्यतो वाह ॥
गच्छेत्यादि ॥ हे शीघ्र ॥ त्वनितगते ॥ गच्छेति ॥ अब्रवीत् ॥ २१ ॥ अथ श्रीनिवासः
सुकन्यां चवनायेवेमां कन्यां मह्यं दत्वैवापनाथं क्षमाप्य नाजाजीवतात्
नान्यथेति यथास्यादित्यालोच्य तादृशमपनाधं घटयितुं गुप्तकुचोद्धं कल
होपोद्घातं उपक्रमते ॥ किमर्थमिति ॥ लोकेषु निष्ठुरं वाक्यं किमर्थं इति
प्रश्ने हे सख्यः किमुन्तनं परपीडनाय पापाय निष्ठुरं वचः ॥ परोपकानाय
पुण्याय मार्दवं वचः इति ॥ अर्थिनोपेक्षित कार्यकरणेपि किं शोभनं
वचनं नास्तीति भावः ॥ सर्वथा कार्याभावे किंगच्छेनाशं स्यादकेन मार्दव
वचनेन प्रत्युतवनं निष्ठुरमिति चेन्न ॥ अर्थि प्रार्थित दाने असंताशक्त विष
यमेतदित्याह ॥ अन्नमित्यादिना लभेदित्यंतेन ॥ येकेचन मंदधनाः अशना
यापिपासाभ्यां पीडिता अन्नंकांक्षंति तेभ्यो योविवेकः संपन्नो नरोत्तमो अन्नं
ददाति स पुमान् पुण्यमाप्नोति ॥ तदशक्तो र्थिनः जलदोपि फलं अन्नदान
फलं यथोचितं लभेदेव मार्दव वचनेनेति भावः ॥ अतो अर्थि अपेक्षित दाने
शक्तानां निष्ठुरं वचः कुतः इति भावः ॥ सत्यं ॥ यद्यपेक्षसे न्नं तर्हि राजगृह
मागच्छ यदि जलं तर्हि आनाभे सनसि सुगंधि शीतलं जलमस्ति यथाका
मं पिबेति मार्दवेनोक्ते श्रीनिवासः ॥ नाहं अन्यापेक्षः । नापि जलं । तर्हि किम
पेक्षसे इत्यत आह ॥ तथाहमिति ॥ यथा क्षुधार्त्त अन्नमाकांक्षते तथाहं
र्तिः कामार्त्तः कामं संभोगं आईषत् अपेक्षे आकांक्षे पात्रापात्र साधानणमा
कांक्षामात्र मकार्यकानीत्यालोचनं माकार्षीनित्याह ॥ पात्रभूतोस्मीति ॥

तवयः पुनातवो विष्णु नाम : कृष्णेर । वायश्च विट वेश्यघानी । वेंकटो वा इदानीमा
गतश्चेत्समम रामीनाभिमान दानस्य पात्रं स्यादिति यो विवक्षितः पात्रः। सांप्र
तमिदानीमपि तस्मान सदृशो स्मीत्यर्थः॥ युक्ते क्षमा दावृते भूतं प्राप्यतीते स
मेत्रि ष्वित्यमनः॥ पितृभूत इतिवत्॥ यद्वा न्याय्यः पात्र इत्यर्थः भूत शब्द
ख्या स्य न्ययार्थकत्वात्॥ न्याय्यत्वं च स म दानाभिलाषं चकित अपांग दर्शनेन
आदृतत याशो त्वादृनादाशा पूनशा न्याय्यं । किंच सांप्रतमिदानीं गोत्रकु
लादि विचारणा च्च न्याय्यतः पात्र भूतोऽस्मि ॥२७॥ अनेन चतुर्भद्रं फलं
प्यसीत्याह ॥ सुखमित्यादिना ॥ दानेन ॥ अर्थपेक्षित पात्रे संभोग दानेन सुखं
धर्मं॥.

> तथाहं काममापेक्षे पात्रभूतोस्मि सांप्रतं ॥२७॥ सुखमेष्यसि दानेन
> कु तेन स्वर्गं गमिष्यसि ॥ सा तस्य वचनं श्रुत्वा क्रुद्धा ताम्रविलोचना ॥२८॥

ऐहिकमुन्मर्यादं स्मन समन सम्म दर्शं थं विगलित वेद्यो तन मानं दात्मकं
कामं सत्पुत्रात्मकमर्थं एष्यसि अनुभविष्यसि प्राप्यसि ॥ अंते स्वर्गं
मोक्षं॥ एतच्चतुष्टयं सबलं प्राप्यसीति भावः॥ अतो वां च्छितत्वात्॥ औ
चित्यात् देशकालावस्थानुगुण्यात् फलसद्भावाच्च त्वयि संभोगं
करोमीत्युवाचेति शेषः॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ सेत्यादिना ॥ तस्य
किनातस्य वचनं ॥ असतीनां पुनतो विटेन वक्तव्यं यद्वचनं तच्छ्रुत्वा
सा सती पद्मा क्रुद्धा सती (ताम्राक्षी) ताम्रविलोचना ॥ ताम्रवद्रक्तवर्णो
स्ते पेते ॥ वि ॥ विपर्यस्ते लोचने यस्याः सा तादृशी बभूवेति शेषः॥२८॥
ततः किमभूदित्यत आह ॥ अवाच्यमित्यादिना स्वमालयमित्यंतेन ॥
त्वमटवी कटु किनातः ॥ अहं च नलगर्भ गृह्णे चिता नाजकन्या ॥ तथा
चैतादृश्यां ममि अवाच्यं ॥ अथवा सा ध्वी प्लवंगना सृवाच्यं वचनं
वदसे ॥ संदृशसि ॥ अत एव हे मूढ वाच्याऽवाच्य ज्ञान शून्य॥ तेष्वपि त्वं॥
नगछो य इत्याह ॥ जीवने च्छा न विद्यत इति ॥ मूढानामपि जीवने च्छा वर्तते सा
पि तव नास्ति ॥ एतदुपनि किं ब्रवीमिति भावः॥ अत्र सर्वत्र पद्मा श्रीनिवास
योः सल्लापः संदेशरूपः सखीजनव्यवधानेन बोध्यः॥ अतो वदस इति साधु॥
वद संदेशवचन इति धातोः। श्रीनिवासः अनेनैवास्योत्तनमाह ॥ तथाहि॥
मिट जीवने च्छा । अमट जीवनेति देधा च्छेदः॥ श्रीनिवासः सामान्येन

भ.पु. जीवनेच्छा नविद्यत इति यत्वयोक्तं वचनं तदेव मां प्रत्यवाच्यं वचनं वदसे॥तत्र वें.मा.
हेतुमाह ॥ मूढ जीवनेच्छेति ॥ अप्रलब्ध मनुकूल देशकालावस्थ मविनर्कि (५)
त संभवमनिषिद्धमंगना संभोगं परित्यजन् मूढ: तथा जीवनं तस्मिन्नि
च्छा नविद्यते ॥ किंतु अमूढ जीवनेच्छा विद्यते॥ पूर्वोक्त मूढ विपरीतो अमूढ:
तस्य जीवनेच्छा विद्यत इति २. पुनरिदमेवास्योन्तनं ॥ तथाहि ॥ मूढ जीवने
ति पदच्छेद: ॥ ममेति शेष: ॥ पद्मा ॥ यत्वयोक्तं मूढ जीवनेच्छानविद्यत इति
से तदेववाच्यं वचनं वदसे ॥ कुत इत्यत ॥ आह ॥ इच्छानविद्यत इति ॥ तवेच्छा
याम पि ममत्वयेदानीं संभोगेच्छा न विद्यते मास्तु तवेच्छा ममेच्छास्ति
अत: संभोगस्य इत्यत आह ॥

॥ पद्मा ॥ अवाच्यं वदसे मूढ जीवनेच्छा न विद्यते ॥ आकाशराज: त्वां
दृष्ट्वा हविष्यति न संशय: ॥ २९ ॥ यावन्नायाति गच्छ शीघ्रं स्वमालयं ॥

मूढ जीवनेति ॥ मूढ जीवन अनंग विद्या ज्ञान शून्य वृत्ते ॥ एतादृश्यां संभोगे
का प्रीत: स्यादिति भाव: ॥ तदुक्तं ॥ अकामां कामयानस्य शरीर मुपतप्यते ॥
इच्छंती कामयानस्य प्रीतिर्भवति शोभनेति ॥ ३ ॥ श्रीनिवास: ॥ मास्त्विदानीं
प्रीतिरन्यदास्यादित्यस्येदमेवोन्तनं ॥ पद्मा ॥ हे मूढ जीवन मास्त्वित्यादि वचनं
अवाच्यं वचनं वदसे ॥ कुत इत्यत आह ॥ इच्छा न विद्यत इति ॥ ममेच्छा भावे प्रथ
ममेव कथं संभोग घटना ॥ अन्य कामिकी तु दूना पास्त। इति भाव: ॥ ४ ॥ बला
त्कारेण संभोगं करिष्यामीत्यस्येदमेवोन्तनं ॥ अवाच्य मिति ॥ मूढ। जीव।
न। इच्छा। न इति च्छेद: ॥ हे किरात ॥ बलात्करिष्यामीत्येदवाच्यं वदसे
ममेच्छा न विद्यत इति न प्रीतिर्न संभोग घटना ॥ इत्येव न ॥ किंतु त्वं ॥ जीव।
असून् धृत्वा स्वगृहे वस कुत इत्यत आह ॥ मूढेति ॥ हे मूढ ॥ त्वं आभिसानीय
कौबेनि आपत्ता न शून्य ॥ तदुक्तं ॥ यदाप्यकामां कामार्त: धर्षयिष्यति योषितं
मूर्द्धा थ सप्त धा तस्य शकली भविता तदेति ॥ ५ ॥ श्रीनिवास: ममेच्छा
नास्तीति यदुक्तं ॥ तन्न ॥ चकितापांग वीक्षणेनेच्छापि शुनेन मद्तामिला
ष स्यां पलपितु मशक्यत्वात् ॥ अत: प्रीति संभवाच्छापा प्रसक्ते स्त्वां
संभोक्ष्यामीत्यत आह ॥ आकाशराजेति ॥ आहनिष्यतीति ॥ इदानीं वा
आवयो: विवाद मध्ये वायाति ॥ अतस्त्वां ॥ रज्जुभि र्बाहू बंधयित्वा चर्म
तोनणो: ताडयिष्यति ॥ अत्र संशयो नास्ति ॥ यावन्नायाति ॥ तावत् ।

भ॰ पु॰ स्वं आलयं गच्छेति ॥ आह पद्मा ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ कामं ताडयतु राजा । यत्पुत्री संभोगानंतरं यत्ताडनं भविष्यति तदहं मोदे विना तत्पुत्री संभोगान्त शुक्तं तज्यं ॥ जीवन स्य किं प्राप्तमितिचेत् न पद्मा ॥ अधमा धनमिच्छंति धनमानौ हि मध्यमाः ॥ उत्तमा मानमिच्छंति मानो हि महतां धनं ॥ अतः प्राणामेव पनित्यज्य मानमेवाभिरक्षयेदिति शास्त्रात्मानहानिर्मद्दतां मरणादति रिच्यत इत्यतो नीत्यैवोत्तरमाह ॥ वें॰ गा॰ ७

कार्यांते इति यस्य यज्जाति वर्णाश्रम देशकालावस्था सुनागतो वा लोकतः शास्त्रतो वा प्राप्तं यत्कार्यं तस्यांते निष्पन्नौ सत्यां ॥ अकार्यस्य कृतसर्वकार्यस्य इदं जगत् देहगेहादि प्रपंचः तृणं तृणमिवाचनति ॥ यथा ऋणत्रय विमुक्तस्य विषयविरक्तस्य वर्षीयसः ॥ मरणमपि सौख्यं सुखसाधनं ॥ निश्चितत्वादिति भावः ॥ यद्वा विटसमय बंधनोत्तरमाह ॥ कार्यांत इति ॥ यस्य कस्य चिद्विटस्य ॥ कार्यांते ॥ अपत्नलभेत्यादि विशेषण विशिष्टांगना संभोगात्मक कार्य निष्पन्नौ सत्यां ॥ तस्याकार्यस्य कृतकार्य सर्व स्वस्य ।

जं॰ श्रीनिवासः ॥ कार्यांते मरणं सौख्यं अकार्यस्य तृणं जगत् ॥ २० ॥
कथं वृत्येत राजेंद्र अधर्माभिमुखोब्रवीत् ॥ त्वं कन्यादं वनोदेवी
किमन्याय्यं महीसुते ॥ २१ ॥

श्रि॰ इदं जगत् देहगेहादि प्रपंचः ॥ तृणं ॥ अतो मरणं निश्चितत्वात् सौख्यं ॥ अन्यथा ॥ अकार्यस्य अकृतोत्कृष्टांगना संभोगस्य मरणं ॥ दुःखं ॥ पंच शान शान संभिन्न हृदयस्य मदनज्वर दाहादि निमित्तं मरणं दुःखं भवति ॥ आदौ नमण व्यत्यासेऽते मरणमेवेति विटानां समयः ॥ सर्वोपि मदनमहोत्सवश्च कित सुखस्य षोडशीमपि कळां ॥ नार्हतीति विटः ॥ चकितं सुखं प्राणेनपि विक्रीणीयादिति भावः ॥ एतत्कार्यांते जायमानो अवमानो विटानां मानएवेति भावो वेंकटेशितुः ॥ २० ॥ किंच राजाह निष्पतीति विभीषिकामात्रं वस्तुतोन ताडयिष्यतीत्याह ॥ कथमित्यादिना ब्रवीदित्यंतेन ॥ राजेंद्रः कथं मां हन्येत ॥ अधर्माभिमुखोब्रवीत् । किमिति ॥ इतीति च शेषः ॥ अधर्माभिमुखः ॥ अविहितकर्माभिरुचिः ॥ किं इत्यब्रवीत्यर्थः ॥ अयं भावः ॥ युष्माभिरहं समदानाभिलाषं चकितापांग वीक्षणो राहूतः ॥ अथ तत्र अतिपात्रता सिद्ध्यं गकुलशीलादि परीक्षापिकृता ॥ तया मयापि संभोगेच्छोत्पादिता ॥ अभसंभोक्ष्ये इति मयोक्तं । अत्र ममको पराधः ॥ न्यायमार्गे प्रवर्तमानं मां कथं हन्येतेति ॥

भ पु. पद्मा ॥ अहं तावन्माता पितृभ्यां बहुभवार्जित सुकृतपनिपाक प्रसन्नहृनि प्रसा वें मा
दलब्धा सती पनम स्नेहेन पालिता प्राणासमा ॥ किं तव्यपदिष्ट कुलोत्पन्ना ॥ स्वयं च (७
व्यपदिष्टा एतादृश्य प्यहं केवलं काममोहिता सती तावन्नादृत्य कुलं शीलं चान
वेक्ष्य मातापितृ स्वामिकस्यास्य शनीनस्य पनसा लनणमन्याय्य मिमित्यत
आह ॥ त्वं कन्येति । हेमही सुते । त्वं कन्या विवाहयोग्या । अवश्य मिदानीमेव
पनिणेया पत्नी ॥ अहं च ॥ अहेय इदानीमनादेन अलभ्यो वनः सांप्रतं वनणीयः
पतिः ॥ अत्र अन्याय्यं अनुचित ॥ किं प्रवृत्त मिव भविता ॥ अयं भावः ॥ आव
ने योनिव पतिपत्नी भावोऽदृष्ट नियामकेन श्री निवासेन संकल्पितः सोऽन्यथ
यितुमशक्यः पनंतु जनी जन्य जनानुमोदभाज मव शिष्टं तदावयोः संभोगां
ते सु भद्रा जुनयो निव पश्चाद्भविष्यतीति ॥ ३१ ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥
श्रुण्वित्यादिना वृथेत्यंतेन ॥ हेमूढ ॥ किनात ॥ न जानासि यथा विधानं यथा
शिष्टाचारं जनी जन्य जन समाजन प्रतिसभाजनादि पूर्वकं पतिपत्नी भावः
ष्ट संपादनीयः ॥ तन्न जानासि ॥ बालभावेन बालचेष्टितेन किं शाश्वतं पति
पत्नीत्वं साध्यं ॥ किं न साध्यं ॥ किंतु वृथा ॥ कालक्षेपमात्रं ॥ भावः सन्ता
स्वभावाभिप्राय चेष्टात्म जन्म स्वित्यमनः ॥ अयं भावः ॥ लोके बाल मिथु
नं तावच्चेष्टते ॥ त्वं पतिनहं पत्नीति ताव तावाङ्गये नचेष्टनेन किं शाश्वत
तद्भावः सिध्यतीति ॥ अत्रोन्तनानुगुण्यान्मध्ये श्री निवासोन्तनवाक्या
ध्याहानः ॥ तथाहि ॥ श्री निवासः ॥ वृथेति यदुक्तं तन्न तथा भवति तत्क
थमित्युक्ते अहमिदानीमेव तव संभोगं कृत्वा ॥ अथ ॥

पद्मा ॥ श्रुणु मूढ नजानासि बाल भावेन किं वृथा ॥ त्वां दृष्ट्वा
आकाशनाजोपि ॥ कृत्वा ते गळ बंधनं ॥ ३२ ॥ निगडै र्बध्यते
मूढ भविष्यं प्रमदाम्यहं ॥

किं भविष्य मिति ज्ञातुं इहैव स्थास्यामि नचनाज भयं ॥ नाज्ञः पनम
धार्मिकत्वात् ॥ मम च न्याय मार्ग गामित्वात् ॥ यद्यपि स्त्रीणां तीक्ष्ण
हृदयत्वात् तव वचनाद्राज्ञः कोपावेशः संघटेत ॥ तथापि तव संभोगा
नंतनं गुरुर्मे नाजा ॥ तथा च कोपाविष्टं नाजानं तस्मादपिव ध्यं प्रपन्नं
नप्रति प्रयच्छंति ॥ इति श्रुतिं ॥ ऋषेः कण्वस्य पुत्रेण कंडुना पनमर्षिणा ॥
श्रुणु गाथां पुनागीतां धार्मिष्ठां सत्यवादिना ॥

ग.पु. बद्धांजलिपुटं दीनं याचंतं शरणागतं ॥ न हन्यादानृशंस्यार्थमपि शत्रुं परं वें.म.
तपेत्यादि पंचश्लोकीं गाथां ॥ वधार्हमपि काकं च काकुत्स्थः ॥ पर्यपालयदिमस्य ७
दाचारं च स्मारयित्वा भवमे शरणमित्युक्त्वा अनुनीय कोपं शमय्यमान
माप्नुवानि किं वा भवतु यावत्त्राणं यावत्प्राणां त्वामसाणि गृहीतां करोमीति
प्रतिश्रावो मे दृढनिरूढः ॥ यदि तवाप्येतद्विपनीत निर्बंध एतादृशस्तर्हि
मत्संभोगेनान्यपूर्वकेयं करिष्येति रूमापयन् । यथा त्वामन्यो न वृणुयात्तथा
मेव त्वं मान्ययेस्तत्था करोमीति पुनर्नो भविष्यं त्वया किमिति पश्यामीत्यत
आह ॥ पश्चात् ॥ त्वां दृष्ट्वैत्यादिनाऽहमिसंतेन ॥ हे मूढ ॥ अविवेकिन् ॥ त्वां
दृष्ट्वैव ॥ दर्शनक्षण एव ॥ वाग्वचनस्याप्यवसनमदत्त्वेव ॥ ते ॥ तव ॥
गलबंधनं ॥ तवकंठगतमाल्येव ॥ गलबंधनं कृत्वा कानयित्वा ॥ कानायां
निवेश्य ॥ निगडैर्बध्यते ॥ बध्नाति ॥ व्यत्ययः आर्षः ॥ इत्येतद्भविष्यं ॥
प्रवदामि स्फुटं वच्मीत्यर्थः ॥ गलबंधनं वचनस्यानवकाशाय ॥ निग
डबंधनमन्यपूर्वकत्वप्रसिद्धिकरणनिरासायेति बोध्यं ॥ बध्यस इति
पाठे ते तव गले बंधनं कृत्वा नत्वा कानयित्वा ॥ आगृह्य कानां निवेशितः
त्वं निगडैर्बध्यसे ॥ पदयोः ॥ पाणयोः ॥ पादकंठयोः बध्यस इत्यर्थः ॥ श्री
निवासः ॥ भविष्यं ॥ तावत्सर्वं भगवदधीनं परं तु मां किनातमात्रं जाबी
ही त्याह ॥ निश्चिंत्येत्यादि नानाभय मिसंतेन ॥ देवि देवसंभोगयोग्य ॥
जगद्गुरुः ॥ सर्वजगद्गुरुः ॥ विशेषेण विटजगद्गुरुः । मरणं विश्चित्य ॥
विनहहेतुक विप्रलंभ शृंगारस्य फलितत्व हेतुभूत मनाणाख्य चरम
दशां ॥ निश्चित्य नंतु कामो मामधिष्ठाय यागतः ॥ देवस्य चिन्तस्यागतं
सर्वं भवत्येव ॥ तत्र का चिंतेति भावः ॥ तदुक्तं ॥ अथ शृंगारस्यांकुरित
त्व मुकुलितत्व कुसुमितत्व फलितत्वहेतवो द्वादशावस्था निरूप्यंते ॥
चक्षुः प्रीतिः मनस्संगः संकल्पोऽथ । प्रलापनं ॥ जागरः कार्श्यमरतिर्ल
ज्जा त्यागोऽथ संज्वरः ॥ उन्मादो मूर्छनं चैव मरणं चरमं विदुः ॥ अवस्था
द्वादश मताः कामशास्त्रानुसारत इति ॥ यदि देवो देवाश्च त्वयि ममरतिं
न संपादयेयुस्तर्हि नाकाचंद्रज्योत्स्नागौ । उज्जृंभिते सति ॥ दक्षिणा
मंदमारुतस्य तनुं समर्पयामीति भावः ॥ भवत्वधिष्ठितस्य नति न धि
ष्ठानस्य नवमति नास्तीत्यत आह ॥ जातस्येति ॥ नित्यं अपनिवार्यं तच्च
पूर्वकर्मफलानुगं ॥ पूर्वचितकर्मफलानुसारि ॥ नत्वसंभोगस्तत्र हेतु
रिति भावः ॥ आक्रोशनाज इति ॥ हन्यात् ताडयेत् ॥२४॥

पद्मा· किमुन्तनोन्तन भाषणेन दृढ बंधनं बध्नामीत्याह ॥ गौनवमित्यादिना ॥ गौनवं नाम मर्यादा ॥ नृपस्य बहिः प्रत्यक्ष देवता त्वेन सन्निहितत्वाद्दो तद्गौन व बंधनं हने ह्रियंतः सन्निहितत्वान्तदबंतनं अनयोर्मर्यादोल्लंघनेऽ सूना मेव स्थितिर्नस्यादिति भावः ॥ अथ शनीन स्थितिहेतुभूत भूमेनीश्वनत्वा

से द्वनाहस्य ॥ अथ य दृन्त सौंदर्य दर्पेण वनांगना स्त्वं कामयसे तत्सौंदर्ये करवने ॥ श्रीनंगस्य ॥ एतत्सर्वं श्री वेंकटेशानुग्रहे सुलभमिति धैर्यं मा

ड़ू कार्षिनित्याह ॥ वेंकटाचलवासिन इति ॥ इदमत्र बोध्यं ॥ पद्मादेवी पत्र्यनेखाः ॥

श्रीनिवासः ॥ निश्चित्य मनणं देवि नंतुकामो जगद्गुनः ॥ ३३ ॥ जातस्य मनणं नित्यं पूर्वकर्म फलानुगं ॥ आकाशनाजो धर्मात्मा कथं हन्या दनामयं ॥ ३४ ॥ पद्मा ॥ गौनवं ते निषदेंद्र नृपस्यास्य हने: तथा ॥ वनाहस्याथनंगस्य वेंकटाचल वासिनः ॥ ३५ ॥ नविद्यते कथं देव ब्रूहि त्वं पुनःषर्षभ ॥ निनाकृत्यच तद्वाक्यं भोक्तुकामो बलादपि ॥ ३६ ॥

साध्वि विलिख्या सुनेखा सुनाजादि पंचानां मर्यादा गिनयः पुनतो गमदे तिर्यक्प्रतिष्टंभ तया संति ॥ एतदुपनि ॥ किंकनिष्यतीति भावः ॥ पितनौ माता पितनौ ॥ मातृमुख्यान् ॥ माता महादि बंधून् ॥ अनच्य मनणं किमर्थं ॥ कस्मै प्रयोजनाय ॥ इति पद्मा ॥ काक भोजनं ॥ इति श्रीनिवासः ॥ व्यर्थं पनलोका साधनमिति ॥ पद्मा ॥ ३८ ॥ विधिनेत्यादि ॥ विधिना लिखितं ॥ कर्म ॥ कर्मफलं ॥ व्यर्थं मृषान भवतीत्यर्थः ॥ जयंवा उत्कर्षसा धनंवा ॥ अपजयंवा ॥ तद्भिन्नंवा किंवा भवतु त्वयि भोगं कनोमी त्यूच इति भावः ॥ इत्युक्तेति ॥ तर्जयंती ॥ भर्जयंती अपकान ॥ गिनं वदंती ॥ शिला पाणिनिति ॥ न्यपत द्धोटनाद्स्वयमिति ॥ अपनाधा संजनार्थं शिला वर्षैः स्वयं ताड्यमानः ॥ स्वयं ॥ आत्मनैव स्वेच्छयेव ॥ न्यपतत् ॥ स्वयं त्यक्तासुं ॥ त्यक्तासु निवा भासमानं ॥ स्व हृयं दृष्ट्वा ॥ स्वयं मुक्तकेशः ॥ अभ्रमन्विभ्रमन्निव ॥ कदाचिद्भ्रांतः कदाचिदभ्रांत इव ॥ सर्वा दिशो मुहुर्मुहुः पश्यन् पश्यन् ॥ ४२ ॥ अयमे संकटं प्राप्तं नमातृकृत सन्नतेः ॥ इत्युच्यन नमाकांत उत्तन दिङ्मुखो जगामेत्यर्थः ॥ नमातृकृत सन्नतेनिति समस्तं ॥ न समासः ॥ मात्रेकृता सन्नतिः सेवायेन समान्नकृत सन्नतिः ॥ एवं न भवतीति तथा तस्य मेऽद्येदानीं संकट मनु संकटं प्राप्तमित्यर्थः ॥ मया पूर्वजन्मनि मातृसेवा न कृता ॥

भ.पु. अथ पुत्रार्थं मात्रा कर्तव्यः कन्यावलोकनादि संदर्भः कथं सुघटेत ॥ अत वें.मा
इदानीं सेवकापि मातृतया भावेत्यनु संकटं प्राप्तमिति भावः ॥ नमानकृत ८
संततेनित्यपि पाठोऽस्ति ॥ अस्मिन्पाठे ॥ न ॥ मानकृतसंततेनिति च्छेदः ॥
मानेन ॥ चित्तहिमानिना कामेनकृता प्रयुक्ता कृता संततिः ॥ संमोहनोन्माद
न संतापन शोषणस्तंभनाख्यापंचशरव्याप्तिर्यस्य स तथा ॥ तस्य मे मम ॥
पं. अथेदानीं पद्मा संदर्शनकाले संकटं संबाधः पीडा प्राप्तं न ॥ प्राप्तमेवेति भावः ॥

इत्थमग्रे कृतं वीक्ष्य सा बाला वाक्यमब्रवीत् ॥ पद्मा ॥ त्यक्त्वा च पितरौ बंधून् मातृमुख्यान्नगोचन ॥३८॥ अनाथमनणं व्यर्थं किमर्थं काकभोजनं ॥ इति तस्य वचश्रुत्वा ॐ चेतां वानिजे क्षणः ॥३९॥ श्रीनिवासः ॥ विधिना लिखितं कर्म न तद्व्यर्थं भविष्यति ॥ जयं वापजयं देवि त्वयि भोगं करोम्यहं ॥ इत्युक्त्वा केऽपतास्त्रा स्त्री सखीभिः पनिवार्यमिता ॥ तर्जयंती जगद्योनिं शिलापाणिरुपागमत् ॥४०॥ ताडयामास गोविंदं शिलाभिः शीघ्रवर्तनं ॥ ताड्यमानः शिलावर्षेर्न्यपतद्घोटनात् स्वयं ॥४१॥ त्यक्तासु स्व हृयं दृष्ट्वा मुक्तकेशो मुहुर्मुहुः ॥ पश्यन्पश्यन्दिशस्सर्वा अभ्रमन्विभ्रमन्निव ॥४२॥ अयमे संकटं प्राप्तं नमातृ (न) कृत संततेः ॥ इत्युच्चनन्रमाकांतो जगामोत्तन दिङ्मुखः ॥ ४३ ॥

पद्मा या यं मे ॥ पनाजयः कामकृत इति भावः ॥ आनुह्येत्यादि श्लोकमेकं वाक्यं ॥ अनामयः ॥ निर्दोषः ॥ विभुः देशकालगुणापनिच्छिन्नोऽलौकिकोऽपि लौकिककर्म प्राकृतवत्कर्म ॥ विडंबयन् ॥ अनुकुर्वन् ॥ सदानंदयुतोपि ॥ चिंताग्रहग्रस्त इव ॥ युगांते । जलतले ॥ वटपत्रे योगनिद्रया शायी माधवो यथा ॥ तथा ॥ आशु ॥

आनुह्य सोपानमनामयो विभुर्विडंबयल्लौकिकमाशु शय्यां ॥
शयान आनंदयुतोपि माधवो यथा युगांते वटपत्रशायी ॥४४॥

इति श्रीमद्भविष्योत्तरपुराणे वेंकटगिरिमाहात्म्ये सप्तमोध्यायः
संपूर्णः ॥८॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ हरिः ॐ ॥

भ·पु· विलसन्मंचकशिपूपवर्हणादि सुखशय्यापनिहायज्य वल्मीकतळे किं जल्क वें·मा
नी मात्र शय्यां ॥ अत्यंतसंयोगे द्वितीया ॥ दृढं अंतरीयमेकमाच्छाय ॥ पक्वायोअ ७
तिद्रया शामी अभूदिति ॥ इत्थं समग्राध्यायस्य बहिर्भावार्थः ॥ अंतर्भा
वार्थस्तु ॥ अथ श्रीनिवासो बार्हस्पत्यकुशध्वजदुहितुर्विष्णुपत्नी भवेय
मिति त्रियुगकृत तपस्यायाः त्रेतायां स्वदत्तवनाया वेदवत्याः ॥ पद्मा पद्मा
कने ॥ कल्यादशग्रह ग्रस्त मदनमदमत्त नवयौवन गजेंद्रं मोचयितुं समा
गत इतिश्लेषेणाह ॥ कनींद्रसंगेनेत्यादिना ॥ यथाकनीन्द्रसंगेन कनींद्रवात्स
ल्येनकृपया ॥ तुनंगं ॥ तुनः सन् गच्छतीति योगेन ॥ यद्वा लक्षणाया ॥ एकप्र
सृतत्वं एकशब्दवाच्यत्वं वा शक्यसंबंधः ॥ तुनंग गरुडो इत्यमरः ॥ तथा
च तुनंगो गरुडः तं आस्थाय ॥ आरुह्य ॥ श्रीगंधलिप्तो ह्यनेक भानुसमा
ननः ॥ श्रीगंधेन श्रीलेशेन वत्सलांछनेन लिप्त श्चित्रितः ॥ उद्यदनेकभानु
समाननः ॥ उद्यंतश्चते अनेकभानवश्च उद्यदनेकभानवः ॥ उद्यत्कोटिसूर्याः ॥
तेषां समं ॥ समप्रभं सुदर्शनं तेन सदैव आननं आगमनं यस्य स तथा ॥ सचा
सावसंच स तथा ॥ तादृश सन् ॥ हृनिः हृनिणीसुतः ॥ वनांगनानां ॥ वनांगा
न्युन्नतमांगान्यासां संतीति वनांगनाः कन्यः ॥ तासां आर्तानां समीपं अद्रे
श्यिमानं समीपं सम् समीचीना आपो ऽस्मिन्निति समीपं सनः ॥ द्व्यंत
रुपसर्गेभ्यो पईदिति ईत् ॥ साधु ॥ आर्तिनिवृत्तिर्यथा भवति तथा ॥ स
मागतः ॥ तथा ॥ कनींद्रसंगेन दीर्घकालं कल्यादशाग्राह ग्रस्त प्रत्यग्र वेदवती
तारुण्य गजेंद्रनागेण ॥ तुनंगमास्थाय ॥ श्रीगंधलिप्तो ह्यनेक भानुसमाननः
सन् ॥ श्रीगंधः श्रीसंबंधः पतित्वं ॥ तेन लिप्तः संतान संपत्समृद्धः ॥ लिप
उपदेहे ॥ दिह उपचये इति धातोः ॥ स तथा उद्यंतश्चते मंडलीकृत कार्मुका
दुद्गताश्चते ॥ भानुसमाश्च उग्रसमाश्च । तेषां शनाणां ॥ आननं श्रृंगान
चेष्टनं यस्य स तथा सचा सावयं च तथा ॥ (उद्यंतश्चते मंडलीकृतकार्मुका
दुद्गताश्चते ॥ भानुसमाश्च उग्रसमाश्च) वनांगनानां ॥ वनांगे सत्पुत्र
रत्नाकर गंगायमुन सन्निहित पनिशुद्ध सीमंतोपेत मूर्धानो आसांस्त इति
वनांगनास्तां ॥ वनांगं मूर्द्ध गुह्य यो नित्यमनः ॥ वनमाली त्यत्रेव तदंतविधि
ग. स्वीकारात्मत्वर्थेनः ॥ यद्वा वना उत्तमाः अंगना पद्मा यासां ताः तथा
तासां समीपं साधु स्वसुदर्शनेन ॥ वेदवतारुण्य गजस्य ॥ विश्रंभवि
हानाय मोचनं यथा भवति तद्वथा ॥ समीपं गनीन्द्रसंगेन ॥ वनगजें
द्र प्रसंगेन ॥ व्रजित समागत इति ॥ ७ ॥ येषु पद्मेष्वित्यादि प्रथमा

भ॰पु॰ ध्याय त्वमाख्याव सनेोक्तानीति नत्रापि हेया तं दृष्ट्वा इभनाज इति संद्रि वि-मा
तायाः अविवक्षा ॥ कोसाविति ॥ कोसा विति सखीनां प्रश्नः ॥ किरात ७
रूपी चेति पद्मायाः ॥ प्रतिवचनं ॥ न केवलो हरिः अपितु किरातरूपी
श्रीनिवास इत्यपि जानीतेत्यर्थः ॥ नदृष्टो भवतां ॥ भवतीनां इदानी
पुनः विशेषेण दृष्टः नेत्यर्थः ॥ यद्वा भवद्भिर्न दृष्टो भवेदित्यर्थः ॥ अ
तः पुनः नेत्र संज्ञया अकार्यता मिति भावः ॥ किमर्थमागतोऽसीति ॥
मातादियमुक्तिः ॥ हेप्रभो श्रीनिवास ॥ अत्र लोकेषु ॥ कथंचिदपि पद्मा
याः ॥ त्वदन्ये वरणीया पुरुषान संति ॥ त्वंच दत्तवनोपि इदानीमपि ते
च्छसे कन्यावस्थागता ॥ तारुण्यमागतं ॥ एवं स्थितस्य ते ॥ अत्र किं
कार्यं वद ॥ किमर्थमागतोऽसि ॥ अपितवकार्यमन्यत्र भवेत् ॥ तदर्थं
त्वं गच्छेत्यर्थः ॥ यन्मे मनसि वर्तते कार्यं तच्छीघ्रेण कृता न भविलव्य
त मित्यस आह ॥ कुतेवास इति ॥ वासः ॥ सद्मा ते कु ॥ वल्मीक वासित्वा
न्नास्तीति भावः ॥ अलौकिकत्वेना प्रसिद्धत्वात् किंनाम ॥ अप्रसिद्ध
त्वादेव ॥ किंकुलं ॥ प्रसिद्धं कुलगोत्रादिकं नास्तीत्यर्थः ॥ कुतेमाता ॥
कुच पिता स्वर्गे वासत्येवा ॥ अतः सन्निहितमात्राद्य भावन्ते मानसं
नन्दा न भवतीति भावः ॥ यद्यपि मूलरूपेणा परिच्छिन्नत्वात् अप्र
सिद्धत्वात् ॥ अजत्वात्पनिच्छिन्नं प्रसिद्धं वास्तवं सद्मादि नास्ति
तथाप्यवतानेषु यत्स्वीकृतं सद्मादि तदपि यथाक्रमं बद्धं प्रसिद्धं
सन्निहितं नास्तीति भावः ॥ कन्यावेक्षा मुख्यकार्यमित्यादि सुखमे
ष्यसीत्यं तस्योक्तार्थो त्राप्यनुकूलः ॥ अथोत्तार्थां तना पेक्षा ॥ अंते
स्वर्गं गमिष्यसि ॥ अंते ॥ अग्रे ॥ स्वर्गं ॥ ऋज्यते स्थीयतेऽस्मि
न्नित्यर्गः स्थानं ॥ ऋजगति स्थानार्जनोपार्जनेषु ॥ हलश्चेति घञ् ॥
शोभनोऽर्गः स्वर्गः तं श्रीवत्सस्थानं प्राप्स्यसीत्यर्थः ॥ उत्तन कांडे
पद्मायाः ॥ श्रीवत्सप्रवेशोक्तेः ॥ सा तस्येति ॥ सा पद्मा ॥ तस्य सं
भोगस्य वचनं श्रुत्वा ॥ अक्रुद्धा ॥ अताम्र विलोचनेति च्छेदः ॥
यद्वचनेसा धन्या श्रुते सति क्रोधेन कालुष्येण भवितव्यं ॥ तादृशे
श्रुतेपि अक्रुद्धा अताम्र विलोचना सती उवाचेत्यर्थः ॥ तदाह ॥ अवा
च्यं वदस इति ॥ हेमूढ ॥ मूढयतीति मूढः तस्य संबुद्धिः ॥ हेमोहन
मूर्ते ॥ जीवयतीति जीवनः ॥ तस्य संबोधनं हे जीवन ॥ मत्प्राण
कांत ॥ श्रीनिवास ॥ त्वां ॥ अवाच्यं ॥ अकारवाच्यं वासुदेवं ॥ तदंतीति ॥

भ॰पु॰ वदसे ॥ संदिशसि ॥ अतः आप्तकामत्वात् तवेच्छा न विद्यते ॥ विं॰मा॰
अतः काममपेक्ष इति यदुक्तं तन्मृषेति भावः ॥ इति पद्मा योक्तेने ६
नैवोत्तरमाह ॥ श्री निवासः ॥ अवाच्यं वदस इति ॥ मूढ जीव ॥
इच्छा । न । विद्यत इति च्छेदः ॥ हे मूढ जीव हे मोहन चेतन देवमा
ये पद्मे ॥ त्वमेव ॥ अवाच्यं वचनं वदसे कुतः मम इच्छा न विद्यत
इति न ॥ किं त्वप्राप्त प्राप्तीच्छा भावेपि दया नृपा तवाभीष्ट प्रदानेच्छा
विद्यत एवेति भावः ॥ तथा चेदाह ॥ मूढ जीव नेच्छेति ॥ मूढ जीवनेच्छा ॥
न विद्यत इति च्छेदः ॥ भोगिनी जीवनेच्छा न विद्यते ॥ अपितु धर्मपत्नी
जीवनेच्छा वर्तत इति भावः ॥ यथा शिष्टाचारं विवाह विधिवत् जनी
जन्य जन सभाजन प्रति सभाजनादि महानाज मनोगत महोत्सव पूर्वकं
प्रन्ता सती तव पाणि गृहीती स्या मिति यावत् ॥ श्री निवासः ॥ महानाजे
मनोगतो महोत्सवः कीदृश इत्यतः स्थाली पुलक न्या येन संक्षिप्याह ॥
आकाशनाज इत्यादिना ॥ आकाशनाजस्त्वां दृष्ट्वा ॥ वनाद्वान महोत्सवे
त्वां दृष्ट्वा उत्सव लक्ष्म्या जन मनो वचनग्रह पीडानिवृत्तये तद्ग्रह बल्यर्थं
पशून्हनिष्यति ॥ एवमेव सर्व महोत्सवो नाज मनोगतः ॥ अत्र न संशयः इत्य
र्थः ॥ हत्वा पशून्महानाज तद्वानि निकटे नृप इत्यादि उत्तर कथानु गुण्यात् ॥
मया वनदाना द्रविष्यत्येव तत्र काचिं त्येत्यतो पननाम निमेषकस्यैवं वदतो
युग द्वयं गतं कदाग मिष्यसि कदा भविष्यतीति पद्मा योक्ते यथाकालं भवि
ष्यतीत्यत अनेनैवोत्तरमाह ॥ पद्मा ॥ आकाशनाजइति ॥ आकाशनाजः त्वां
दृष्ट्वा इतः षण्मासोत्तरं त्वां अपनो ष्टीकृत्य स्वगुणाच्छादिकां हनिष्यति ॥ अत्र
घु न संशयः ॥ यावत् स्वगुणाच्छादिकां हत्वा पनमाच्छादिकां व्याघुट्य ॥ नाया
ति तव पाद मूलं न प्राप्नोति तावत् षण्मास मध्ये शीघ्रं स्वं स्वकीयं ॥ आल
यं प्रकृत कार्य संदर्भ शुद्ध्यर्थं गच्छेत्यर्थः ॥ उत्तर कांडे नाज्ञः पनगते नक्र
त्वात् ॥ उत्पाद्य पुत्राननृणां श्च कृत्वा वृत्तिं च तेभ्यो ऽनुविधाय कांचित् ॥
स्थाने कुमारीः प्रतिपाद्य सर्वा अनण्य संस्थो मुनिवद्बुभूषेत् इति नीति
वचनेन उत्तरमाह ॥ कार्यांत इति नाजा वर्षायान् जातः वर्षीयसो बाल
पुत्रस्य कृतकृत्यां तनस्य द्वयमव शिष्टं पुत्र्याः पात्रे प्रतिपादनं पुत्रस्य ना
ज्येभिषेकः ॥ इति ॥ यतो जन्म नाज्ञः तव मम चा विर्भावः अतस्तादृश का
र्यांते ॥ तव पितृ नाज्ञो मनणं ॥ भूत निवृत्तिः ॥ सौख्यं ॥ स्वरूप सुख साधकं ॥
अकार्यस्य ॥ उक्तो भय विध कार्य न हितस्य ॥ तव पितृनाज्ञः ॥ इदं जगत् ॥

अ·पु· दिहगेहादिप्रपंचः॥ तृणां पलालकुल मिव निष्फलं ॥ अतो जन्म साफल्य वें·म
दायकं हस्तगतं धर्मं परित्यज्य कथमात्मानं हन्येतेत्याह ॥ कथमिति ॥ अध 6
र्माभिमुखः किमित्याक्षेपः॥ अतस्तत्कार्यं ॥ कालव्यवधानेन परंतु इदानीं
तदविलंबाय तव वक्षोजौ कनकलिंगकलशौ स्पृष्ट्वा गोनीहन पूजां करिष्य
इति श्रीनिवासेनोक्ते ॥ मातापितृस्वामिकस्यास्य शानीनस्य तावनादृत्य पर
सात्करणमेतदन्याय्य मित्यत आह ॥ श्रीनिवासः ॥ त्वंकन्येति ॥ हे महीसुते
त्वं महीकन्या अहं च महीध्रोवनः ॥ किमन्याय्यं ॥ न्यायापेतं किमत्रास्ती
त्यर्थः ॥ आकाशराजस्य तवचकः संबंध इति भावः ॥ श्रुणु मूढेति ॥ मूढ
सोऽध्रय मूर्छितो मूढसोऽध्रया वित्यमरः ॥ एकपद वाच्य त्वं शक्य सं
गु बंधः ॥ उक्तार्थोऽत्रानुगुणः ॥ वृथा कालक्षेप मात्रं ॥ न भविष्यत्कार्यानुगुण
मिति भावः ॥ किंतद्भविष्यदित्यत आह ॥ त्वामिति ॥ न केवलं जनकराजः ।
अपितु आकाशराजोऽपि ॥ त्वामपनोक्षी कृत्वा ॥ तेतुभ्यं ॥ त्वत्प्राप्तये ॥ नम
स्त्री त्येव ॥ गल बंधनं मांगल्य तंतुना मे कंठे ॥ बंधनं मनसि कृत्वा ॥ त्वां
निगडैः निगडस्थानीय पादांदुकादिभिः चतुर्विधैर्नाभरणैर्बध्यते ॥ बध्नाता
ति ॥ लव्यत्यय आर्षः ॥ अलंकरोतीत्यर्थः ॥ अयं भावः ॥ जीवधनात्ता मंग
ला मतंगात्तां मंदिनाद्बहिर्न निनव ग्रह प्रचानाय निगडस्थानीयैः पादभान
भूतैर्नंदुक त्यूत पूरणानंदिनादिन पुन पादकटकोपपादकटकैर्नाभरणा
च्छलेन बंधनं कुर्यादित्याचान बोधनाय निगडशब्द आद्यर्थक बहुवच
नंच निबद्ध इति ॥ सत्यमेतदित्याह ॥ निश्चित्येति ॥ हे देवि तस्य राज्ञः मनणां
षण्मासांते भूत विनिवृत्तिं निश्चित्य ॥ तत्पूर्वं त्वां परिणीय नंतुकामः चि
क्रीडिषुः अहं जगद्भुन्नागतोऽस्मि ॥ अपि तन्मनणं किमपनिहार्यमित्य
त आह ॥ जातस्येति ॥ तर्हि कथं परिणयावसन इत्यत आह ॥ आकाशराज
इति ॥ धर्मात्मा ॥ आकाशराजः ॥ अंकगतं धर्मं परित्यज्य ॥ अनामयं ॥
आरोग्यं ॥ कथं वृन्यात ॥ त्यजेत ॥ अनुकंपिता मुक्तामुक्तकास्तेषां ईशः
तथा ॥ अद्यमे संकटं प्राप्तं नमानकृत संततेः इति ॥ अस्यार्थः ॥ नमा
नकृत संतते नित्येत ध्वस्तं समस्तं च ॥ पूर्वं कामः कंदर्पो जातः ॥ कमपि
दर्पयतीति कंदर्पः ॥ यतो ब्रह्मापि स्वदुहितरं चकमे ॥ तेनैव दर्पेण
मानः ॥ यतो विनहिणो मानयतीति ॥ ततस्तथा सन्न — प्रजहान ॥
अथानंगः ॥ अतोनमानः ॥ नसमासः ॥ सः कृतसंततिर्येन सः स
तथा त्रिपदो बहुव्रीहिः ॥ तस्य मे ॥ अद्य । इदानीं ॥ कलौ ॥ न द्वापने ॥

संकटं संबाधः॥ प्राप्तं इत्यनुसंधाय॥ हेमान पुनर्बिनहि मानक॥ वें.मा.
काम॥ त्वयाकृत संतते में॥ ममैव॥ साम्येपि तपद्मायाः संकटं ६.
प्राप्तं किं॥ प्राप्तमेवेत्यर्थः॥ यद्यपि मातुः पीडात्वया नकर्तव्या॥
मातुः पीडने नाजपुत्री त्वद्देवत् मुखे न हन प्रार्थने हन भयं
भवतीति। तथापि हनस्य मत्संकल्पानुगुण संकल्पत्वान्तस्मा
न्मा भैषीः॥ यथा मद्दुशगास्या त्पद्मा तथा यथाकामं पीड
येति भावः॥ नमातृकृतसन्ततेनिति पाठे॥ मानेति संबोधना
ध्याहानः॥ हेमान॥ मातृकृतसन्ततेः॥ मात्रे कृता सन्ततिनदु
सनणं येन स तथा॥ तस्य तव सकाशात् मेद्य संकटं प्राप्तं
नेत्यर्थो बोध्यः॥ अभिप्रायस्तु एक एव॥ नमाकांतः। श्रीनि
वासः॥ अत्रेदं बोध्यं॥ अथ पद्मा यदृशीं दशामापन्ने त्युक्ते अथ
सा श्रीनिवासप्रेनित मन्मथबाण प्रभिन्नहृदयासती मूर्छा
माप॥ तांकन्याः॥ शिबिकामामुपवेश्या न्छाद्यांतः पुनं प्रवेशया
मासुः॥ सापि कामज्वन पीडिता शयनं प्रापेति उन्तनत्र तथानु
वादात्॥ छ॥ श्रीमद्भविष्योन्तन पुनाण वेङ्कटगिनि माहात्म्य व्या
ख्याने कल्याणकांडदीपे श्रीनिवास हैय्यंगवीन पद्मा दीपयोः
संघटन द्वानभूत किनात वर्तिकायाः स्निग्धता नाम सप्तमोध्यायः
संपूर्णः॥ श्रीनिवास मां पाहि॥ श्रीः॥ ७॥

श्री सत्यसंध गुर्वन्तर्गत सीतापते श्री नामचंन्द्र: अनेन
लेखनेन प्रीणातु॥ श्रीः ॥ श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः॥

ॐ ॥ श्री लोलं बन शंख चक्र सुगदा पद्मांकितं स्वामिनं नीलांग कलिकल्म
षांबुद जगत्प्राणं बिबाहं बिभुं ॥ पौलोमी वनमुख्य देवनुत सप्तादं द्यामिदुनं
सालंकान महासुमंगळकनं वंदे सदा वेंकटं ॥१॥ अंजनागोत्र पतये वृषभाचल
वासिने ॥ अंजनासुत रात्रेच माधवाय नमो नमः ॥२॥ अष्टमे व्याख्ये यानि व्या
क्रियंते ॥ अथ तावद्भगवान् श्रीनिवासः साधूनां स्वामिन्नादनातिशय जन
नाय देशकालावस्थानुगुण्यं स्व प्रतिज्ञात प्रकृतकार्यानुकूल कुशल लौकि
काचानमनुकुर्वन् बकुळां व्यामोहयामासेत्याह पुनाणर्षिः ॥ शयनं प्राप पर्यं
क इत्यादिना ॥ श्रीनिवासकृत लौकिकाचान चातुर्य प्रदर्शन परस्यास्य पुरा
णस्य नाध्यात्म प्रवण पुनाणांतन विनोधः शंकनीयः ॥ पनं विदमपि पुना
णमाध्यात्मिकार्थे आंतनंगिक भावबत् मुखतो बाह्यार्थ भावमितिज्ञेयं ॥
वृषाकपिः ॥ शिष्टेष्ट वर्षणात् श्रेष्ठत्वात् दुष्ट हिनण्याक्षय जालात् भूपाल
नाच्च वृषाकपिः ॥ कपिः वनाहः श्रेष्ठश्च सधर्मो वृष उच्यते ॥ तस्माद्वृषाकपिं
प्राहुकश्यपो मां प्रजापतिनिति बचनात् ॥ एतादृशोपि श्रीनिवासः स्नात्वा
कृतमाध्याह्निकः शुचिः यदा पर्यंके ॥ पर्यंन मंकं पर्यंकं तस्मिन् वल्मीक
पर्यंत स्थाने ॥ किंजके दळित पुष्कन पुष्प पात्राण्यास्तीर्य यदा शयनं
प्राप ॥ तदा भया शुभा ॥ कल्याणी ॥ देवीति ॥ देवकुले जाता देवजातिः

दृनिः ३७ ॥

शयनं प्राप पर्यंके श्रीनिवासो वृषाकपिः ॥ तदागताज्ञ सा देवी
सेवार्थं बकुळा शुभा ॥१॥ षड्विधान्नं समादाय सूपापूपनसान्वि
तं ॥ नमापते स्तु बकुळा भक्तिभावेन संयुता ॥२॥ शयानं श्रीनिवासंच
वल्मीक स्थानमाश्रितं ॥ श्वसंतं दीर्घमुनिश्वासं नदंतं नेत्रबिंदुभिः ॥३॥

सीति बकुळा ॥ अवगतकुला ॥ वष्टीत्यादि नाल्लोपः ॥ वब योर्लं कयोश्चै
क्यं ॥ वकुलेव बकुळा ॥ अनेन हनि नैवेद्य करणे शुद्धिः सूचिता ॥ सा
बकुळा नाम्नी ॥१॥ नमापते भक्तिभावेन संयुता सती ॥ सेवार्थं ॥ सूपापा
पूपनसान्वितं ॥ षड्विधान्नं ॥ उचितोष्णं सबाष्पं समादाय अत्र वल्मी
क देशे आगता इति श्लोकद्वयमेकं वाक्यं ॥ पनिः समंततो भावे ॥ अंको
नाटक विच्छेदे संख्यायां युधि भूषणे ॥ समीपेन रूपके स्थाने मृता वुत्सं
ग चिह्नयो निति नत्नमाला ॥ षड्विधान्नं ॥ विष्णु तीर्थिये ॥ पनमान्नं

भ·पु· हरिद्रान्नं दध्यन्नं कृसरोदनं ॥ गुडोदनं च मुद्गान्न मित्यन्नं षड्विधं स्मृतं ॥ वें मा
तेषां लक्षणानि तत्रैव ॥ पनमानेन शर्करेन ॥ तंडुल त्रिगुणां दुग्धं दुग्धा ८
र्द्धं जलमुत्क्षेपेत् ॥ तदर्धं तु गुडं चूर्णं पनभान्न मिति स्मृतं ॥ चूर्णं चंद्र
शाला चूर्णं ॥ १ ॥ संस्कृतं मथितं गव्यं तंडुलानां चतुर्गुणं ॥ ईषद्दग्निक्रिया
युक्तं मरीची जीरकैर्युतं ॥ एतदुक्तं हरिद्रान्नं सुपक्वं पाचितं तथा ॥
संस्कृतं लवण घृत भावित भावितं ॥ २ ॥ मधुनाक्तेन गोदध्ना शुद्धा
न्नं तु विमिश्रितं ॥ तंडुलद्विगुणेनैव मरीचीकण संयुतं ॥ लवणार्दक सं
युक्तमेतद्दध्योदनं स्मृतं ॥ ३ ॥ तंडुलार्धं मुद्ग भिन्नं वा निशा सह संप
चेत् ॥ मुक्तं मरीचीचूर्णेन तिलचूर्णं विनिक्षिपेत् ॥ इदं कृसरनामान्नं
इत्याख्यातं मुनीश्वर ॥ ४ ॥ पूर्वोक्त पायसे पश्चात् दुग्धार्द्धं गुड खंडकं ॥
तदर्धमाज्यं मोचायाः फलमेव द्गुडोदनं ॥ ५ ॥ तंडुलस्य त्रिभागेन
मुद्गखंडेन मिश्रितं ॥ पक्वं यदि तन्मुद्गान्नं आख्यातं च चतुर्मुखेति स्कां
दे ॥ ६ ॥ अभिन्ना धवलाः स्निग्धा विशुद्धान् तनाः शुभाः ॥ तंडुलाः सु
स्युन मी श्रेष्ठा विष्णुनैवेद्य कल्पने ॥ तां श्च तिष्पी द्य धौता प्रक्षाल
ये द्विजः ॥ सार्द्धाटक प्रमाणं तु तंडुलस्य जलं स्मृतं ॥ शुद्धकाष्ठैः पनं
पक्व मनिसृत नसं तथा ॥ केवलान्न मिति प्रोक्त मिदमन्नं मुनीश्वरैः ॥
दि: सूपो मौद्गः ॥ अपूपः ॥ पिष्टकः पोल्यादिः ॥ नसः साना [illegible]: ॥ २ ॥ ततः
किमकरो दित्यत आह ॥ शयान मित्यादि ॥ सार्द्ध श्लोक मेकं वाक्यं ॥ एव
मागता बकुला ॥ नित्यं स्नातानुलिप्तः कृतमाध्याह्निकः सन् वल्मी
कद्वानि स्वात्मानं निरीक्षमाणं श्री निवासमदृष्ट्वा न शयानं बुबुधे ॥
ततोंतर्गत्वा ॥ वल्मीक स्थानं ॥ वल्मीक पर्यंत तजं ॥ आश्रितं ॥ दृढं
आगृह्या च्छाय शयानं ददर्श ॥ ततः समीपं गत्वा ॥ दीर्घ निश्वासं ॥
उचित प्राण कालाधिक कालं ॥ निष्टुनं ॥ श्वासं ॥ श्वसंतं ॥ सृजंतं
ददर्श ॥ ततो विशेष विमर्शे नेत्र बिंदुभिः ॥ नेत्रोद बिंदुभिः नेत्रे
द्वे पि विलीने भवत इव न-दंतं ॥

छं आभाषमाणा श्रीकांतं बभाषे बकुला शुभा ॥ बकुला ॥ उत्तिष्ठो
त्तिष्ठ गोविंद किं शेषे पुरुषोत्तम ॥ ४ ॥ नकदाचिद्दिवास्वापः
नकृतो नोदनं हरे ॥ किमर्थं दुःखमेणाक्ष आर्तेव दृश्यते कुतः ॥ ५ ॥

भा॰पु॰ अश्रु विमोचनं कुर्वंतं ॥ ददर्श ॥ ततः श्रीकृष्ण मुकुंद मुनाने इत्यादिवृनिना वें॰आ॰
मोच्चानपोपि ह्यात्वा आभाषमाणं श्रीकांतं ॥ शुभा बकुला ॥ बभाषे ॥ अत्रै ८
वं प्रायेषु भागेषु श्रीकांत मित्याद्युच्च विशेषणानि स्व विशेष्य स्योच्च
मानं चिंतासंतापादि जिडंबनमात्रं नवास्तव मित्युन्नयंति ॥५॥ तदाह ॥
उत्तिष्ठेति आदनाद्विनः कि ॥ किं कुत्सने ॥ गोविंद ॥ सदागमैक विज्ञेय ॥
उत्थितो भव उत्थितो भव ॥ एकपादग्रहणेन मंगळं कुर्वित्यंत प्रबोधमंत्रो गृ
हीतो भवति ॥ तवप्रबोधनाय वेदोबंदिजनायत इतिभावः ॥ हे पुनःषोत्तम
क्षना भनातीत ॥ किं शेषे ॥ निर्दोषाशेष सद्गुणस्य निद्रा कुत्सि तेति भावः ॥
हे हने ॥ अस्तुवास्वापः ॥ तथापि नेदानीमुचित इतिआह ॥ नेति ॥ कदापि दि
वास्वापं ॥ त्वया नकृतं ॥ किंतु युगांत एव ॥ इदंतु दिवाशयनं ॥ किं कुत्सितं ॥
कुत्सने लिंग व्यत्ययः ॥ व्यत्ययो तिशय कुत्सन भेदेष्विति सूत्रात् ॥ पनसेभद
भकन्तुर्हिंसेति वत् ॥ नेदनं आभाषणंच कदापि त्वया नकृतं तदपिकुतइति ॥
यद्वा कदाचिदपि दिवास्वापं नाकार्षीनिति क्रियाध्याहारः ॥ कुर्वंतं नापश्य
मिति वा ॥ बभाष इति पूर्वेणान्वयः ॥ यदि दुःखाद्रोदन मिति चेन्तदपिकुत
क्षि इत्याह ॥ किमर्थ मिति ॥ एणस्याक्षिणी वाक्षिणी यस्य स तथा ॥ तस्य सं
बुद्धिः ॥ बहुव्रीहौ सकथ्यक्ष्णो निति षच् ॥ किमर्थं कस्मै प्रयोजनाय दुःखं ॥
य मिथ्या दुःखमाद्वमसे वास्तवं तन्नास्तीति भावः ॥ नाहमाद्वयामि तत् तत्कार
णादेव तदिति चेन्तर्हि तदपि किमित्याह ॥ किमर्थ मिति ॥ किन्निमित्तकमि
त्यर्थः ॥ तस्यकारणं किमितियावत् ॥ यद्यार्तिः कारण मिति चेन्तर्हि आह ॥
कुतइति ॥ सापि तवकुतः प्रमाणात् ॥ यद्यार्तिः कारण मिति चेन्तर्हि आह ॥ कुत
इति ॥ सापि तवकुतः प्रमाणात् ॥ तेयेत्यर्थः ॥ यदि तवनेत्रे नपश्यत इति
तर्ह्याह ॥ आर्त्तवदिति ॥ वदिति इवार्थेऽव्ययं ॥ वद्वा यथा तथैवैव मित्यर्थः ॥
स्न आर्त इव त्वंदृश्यसे वेषधारी त्वं वास्तवी सा नास्तीति भावः ॥ यदि किमार्ति
मात्रं दुःखकारण मिति ब्रूषे तर्ह्यन्यस्तत्कारणमाधिः स्यात् ॥ इत्येवं वि
तर्क्य पर्यवसाय सकीदृशस्त्वं वदस्वेत्याह ॥ मनोगत मिति ॥ यद्यपि तव
सर्व मिच्छामात्रसिद्धं तथापि पेने निदंकारयितव्यं मिति यत्त न्मनोगतं
वा किं हे देव तद्यथा तथं वदस्व एवमं मोहेन वदंत्यां बकुलायां प्रकृतानु
गुण्याय दुनत्ययया स्व मायया तां मोहयामास ॥ अथा । सा । अहं जननी ।
अयं मम शिशुरिति मोहेन बालानिव तवनरुचित मानीत मिति तं सांत्व
यति ॥ पनमान्न मिति इतः पनं बकुलाया मोहा मोहो हे देव ॥ माधव

भ.पु. पन्नमान्नमुकुल क्षणं तवा स्रंत कंचित मिति मयाकृतं तद्भोकुमागच्छ गते वें.मा
न्यौ ष्ठो ञाकनसाब्ला दिर्नष्टन्चिः इति ब भाष इत्यनुषंगः ॥६॥ ततः किम
भूदित्यत आह ॥ भाषित मि ति ॥ भाषित मुक्तं वचनं बालसांत्व वचनं श्रु
त्वापि नोवाच वचनं हरिः हरि मि ति ॥ एवं संभाष्य मा णोप्य भाषमाणं हरिं
दृष्ट्वा हिनष्यांगी ॥ सा बकुळा पुनर्वाक्य मुवाच ॥ कि मित्यत आह ॥ किमिति ॥

> मनोगतं वा किं देव तद्दस्व यथातथं ॥ पन्नमान्नं कृतं देव भोक्तुमा
> गच्छ माधव ॥ ६ ॥ भाषितं वचनं श्रुत्वा नोवाच वचनं हरिः ॥ हरिं
> दृष्ट्वा हिनष्यांगी पुनर्वा[वा]क्य मुवाच सा ॥ ७ ॥ किं दृष्टं विपिने
> कृष्णा किमर्थं दुःखमुल्बणं ॥ आर्ति हीनोपि देव त्व मार्त्तवदृश्य
> से कुतः ॥ ८ ॥ मनोगतं वदादेशं गौनवं मे धनापतेः ॥ गौनवं बलनाम
> स्य देवकी वसुदेवयोः ॥ ९ ॥ दुःखं भवति त्वां दृष्ट्वा अभुक्तं भूतभावन ॥

हि कृष्णा ॥ विपिने ॥ किं ॥ भयंकनं भूतं त्वया दृष्टं ॥ उल्बणं दुःखं किमर्थं ॥
किं निमित्तक मित्यर्थः ॥ इति मोहः अथा मोहः ॥ आर्ति हीनोपीति ॥ व्या
ख्यातमेतत् ॥ मनोगत मिति ॥ हे श्री निवास ॥ किं वा भवतु यद्येवं वक्त
व्य मिति मनोगतं मनसि स्थितं चेत्तमादेशं आज्ञा वाक्यं वद संदिशस्व ॥
तो॥ असौ ऽन्यथा चेदस्मदादीनां गौनव मुक्लंधितं भवतीत्यर्थः ॥ मर्यादोल्लंघ
नं कृतमिव भवतीति भावः ॥ अथ मोहः ॥ दुःखं भवतीति ॥ हे भूत भावन ॥
जगज्जन्मादि कानण ॥ श्री निवास ॥ अभुक्तं ॥ भुजेः कर्मणि क्तः भुक्तम
न्नादि तदस्यास्तीति भुक्तः ॥ स नेत्य भुक्तः तं तथा ॥ त्वां दृष्ट्वा मे दुःखं भव
ति ॥ अहह मध्याह्नेपि शिशोनन्नं नास्तीति ॥ अथा ऽमोहः ॥ अहह वक्तुं
किल श्री निवास मेव महमनर्हेति स्तुति नतिभ्यां क्षमापयति ॥ सर्वेति ॥
सर्वलोकार्ति संहर्तुः ॥ संबुध्यंतोष्यस्ति ॥ हे श्री निवास स्वभक्त सर्व
जन पीडापनिहनणशीलस्य तव पीडा कुतः कुतस्तनां च स्वल्पीडा ॥ अतो
दुःखं भवतीत्यायुक्तिः मोहादेव ॥ अतस्तत्क्षमापनाय ॥ हे पुण्यमूर्ते
कीर्तन श्रवण ध्यान दर्शनैः पुण्या पुण्यदायिनी मूर्तिर्यस्य तत्संबु
द्धिः ॥ ते नमोस्तु ॥ प्रायः कांचन कामिनीं दृष्ट्वा कामातुनोय मिति सं
भाव्य जानंतीव पृच्छति ॥ कादृष्टेति ॥ हे कृष्णा ॥ त्वया दृष्टा कन्यका
कोत्या दीप्यमाना ॥ विवाहयोग्या ॥ तरुणी ॥ का ॥ यज्जातीया ॥

भ.पु. गंधर्वी वा ॥ अप्सरोत्तमा वा ॥ का वदेत्यर्थः ॥ कस्याः संगं संभोगं ॥ स - वें.गा
मापेक्ष्य ॥ अद्येदानीं ॥ ते ॥ तव ॥ चित्तवैकल्यं संभाषण भोजनादौ
मनः प्रवृत्तिनाशित्वं ॥ अभूत् ॥ तद्वदेत्यर्थः ॥ ११ ॥ याकन्या श्रीनिवा
सं मोहयामास तां उपालंभते बकुला ॥ काचेति ॥ हे जगद्गुरो ॥ जगतो
हिताहित प्राप्ति परिहारोपायोपदेष्टः ॥ श्रीनिवास ॥ या बाला ॥
तरुणी ॥ मम शिशोः सौंदर्यमोहिता सती स्वयं कामार्ता ॥ भक्त
वशं स्वतः पूर्णकामत्वादवशोपि भक्तवशस्तं ॥ हरिं नारायणं ॥ शं ॥
बालं मम शिशुं ॥ मोहयामास ॥ चित्तवैचित्यमुत्पादयामास साच
तादृशी पुण्यवती ॥ सुकृतशालिनी का ॥ श्रीर्वा भूर्वा दुर्गा वा
देवमाया वा ॥ एतास्ताव त्व ॥ या मोहितस्तां त्वमेव जानासि ॥ नाहं
जानामि ॥ साच काचन कामुकी तारुण्या नपुष्पवती ॥ निंदायामतुप् ॥

सर्वलोकार्ति संहर्तः पुण्यमूर्ते नमोस्तुते ॥ १० ॥ का दृष्टा कन्यका कृष्ण
गंधर्वी वाप्सरोत्तमा ॥ कस्याः संगं समापेक्ष्य चित्तवैकल्यमद्य ते ॥ ११ ॥
काच पुण्यवती बाला बालं भक्तवशं हरिं ॥ मोहयामास कामार्ता न जा
नामि जगद्गुरो ॥ १२ ॥ वद गोविंद ते कार्यं भस्म मन्नं करोम्यहं ॥ मृगं
दृष्ट्वा भयं प्राप्तं न जानामि रमापते ॥ १३ ॥

हे गोविंद ॥ यत्किंचित्कामिनीकामनं ते तव कार्यं ॥ किं त्वमेव वद ॥ ते ॥ त्व
या कार्यमिति वा ॥ पुष्पवतीति विनष्टरूक्षणा वा ॥ उपालंभ भावस्तु
मम मंदिरं ॥ नास्ति ॥ वित्तं नास्ति ॥ विवाहो नास्ति ॥ एवमपि यस्मा
त्कस्मादप्यन्नं भिक्षित्वा पुत्रमेकं निधाय कथं जीवीयमित्यालोच
यामि ॥ मम शिशुश्च त्वं सदा वनेचरो मृगस्य शृंग इव नानीतां विष
यस्य सुखस्य चानभिज्ञः ॥ एतादृशं बालं का बाला मोहयामास ॥
अनभिज्ञस्यानंगचेष्टामुपदिश्य विवेकमुत्पादयामास ॥ वेङ्कटो मम
वत्स एव कथं तिष्ठेदिति मम चिंता बालायास्तु मम वेंकटो विटो भवेदिति ॥
काचेत्यादि तेकार्यमित्यंतमेको वाक्यं ॥ यद्वा वद गोविंद ते कार्यमित्ये
कं वाक्यं ॥ तथाहि ॥ हे गोविंद त्वं पुरा वल्मीक एवावातिष्ठः ॥ इदानीं
बहिः संचारानंभो जातः ॥ अतोऽलौकिकोपि लौकिकान् दृष्ट्वा इदमेव
ते कार्यं कश्चित् किं वद इत्यर्थः ॥ अथ मोहः ॥ मया शंकितं मच्छिशो

भ·पु श्रीनिवासे कदास्यात् ॥ पन्नमसाधुनयं श्रीनिवासः मया शंकितं विषय वें·गा
वैचित्र्यं किमपि न जानाति ॥ अत एवं नेति सांत्वयति ॥ भस्म मन्त्रमि ८
मृ त्यादिना नमापते इत्यंतेन ॥ हेनमापते ॥ ते ॥ वने ॥ प्रति भयं मृगं दृष्ट्वा
भयं प्राप्तं किं ॥ किं भीतोसीति यावत् उतान्य त्किं वा ॥ किमपि नाहं
जानामि ॥ किं वा भवतु ॥ भस्म मन्त्रं भस्मना सह मन्त्रं ॥ गुप्तवादं ॥
बालनक्षार्थं भस्माभिमंत्रितो विनिमुक्तो वासुदेवो जगन्नाथः पूतना
तर्जनो हनिनित्यादि पंचश्लोकी मंत्रः ॥ तं मंत्रं जपित्वा भस्मना शिनो
त ललाटादिषु नक्षां करोमीत्यर्थः ॥ अत्र उत्यायोपविशेत्युवाचेति शेषः ॥
१३॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ आनीतमिति ॥ अमेत्रिन भोज्य भाजन मि
त्यर्थः ॥ तत्र ॥ सांगानांतिकायां ॥ पादसंहननमिति ॥ पादसंहननं कृत्वापि
सांत्वयंतीं बकुलां नोवाचेत्यर्थः ॥ अतः समानकर्तृकत्वोपपत्तिः ॥ ततः किम
करोदित्यत आह ॥ पृथक्कृत्वेति ॥ पृथक्कृतार्थः ॥ आच्छन्नवस्त्रं वस्त्रेणाच्छ
च्छन्नं आच्छन्नवस्त्रं ॥ नाजदंतादिवत्समासः ॥

आनीतं तत्र निक्षिप्य तत्समीपमुपागता ॥ पादसंहननं कृत्वा नो
वाच वचनं हरिः ॥१४॥ पृथक्कृत्वाच्छन्नवस्त्रं हस्तेन परिमृज्य
च ॥ देवदेव जगन्नाथ पुराणपुरुषोत्तम ॥ मनोगतं करिष्यामि
नात्र कार्यं विचारणा ॥१८॥ सत्यं वद मनस्थं ते अविचारेण
वेंकट ॥ पुनर्यान्न विलंबेन यावन्मे वर्तते बलं ॥१६॥

वस्त्राच्छन्नमाननं पृथक् कृत्वा आच्छादन वस्त्रेण विना कृत्वेत्यर्थः ॥ सहसो
त्याप्येति यावत् ॥ किंच वस्त्र पृथक्करणानंतरं श्रीनिवासेन बाललीला प्र
दर्शनाय हृंगितज्ञा बकुला बहिर्मृषाभुनयं अंतनानंदमसृण इति जाना
तीति च पुनर्जानु अंसहस्तेनेकीकृत माननं पृथक् कृत्वा विनलीकृत्य हस्ते
न सोदकेन पाणिना ॥ तेन्नपनिमृज्यच ॥ देवदेव ॥ सर्वलोकप्रभो ॥ पुराण
चा पुरातन ॥ पुरुषश्रेष्ठ हे श्रीनिवास ते मनोगतं करिष्यामि ॥ अत्र विचा
रणा करोति वा नवेति परीक्षा नकार्येत्यर्थः ॥ अविचारेण ॥ दुष्करमेतत् ॥
अविलंबेन महाप्रयत्नं कृत्वा कार्यं पानयितारः मेके संति किमुक्तेति
विचार विनहेण ॥ हे वेंकट ते मनस्थं सत्यं यथा भवति तथा वद ॥ मे बलं
बुद्धिबलं ॥ यावदस्ति तावद विलंबेन महाप्रयत्नं कृत्वा दुष्करमपि ते मनस्थं

ग.पु. पनयामि विलंबे प्राणानवशेषश्चेद् विलंबेनेति ॥ कार्यस्य दुष्करत्वे ॥ वें.गा

यावद्बहुलमिति अपहास इतिचेन्तत्य निवारणाय पूनयामीति चोक्तं ७

बकुळया हे श्री निवाससावधानेन श्रुणु ॥ संजाते प्राचीनापूर्ण पुण्यो

दये ॥ सतिच लौकिक व्यवहारसंदर्भे ॥ सतिनःपानुबंधे ॥ सत्यां

च निजयोग्यतायां ॥ सतिच हर्यनुग्रहे कृतेच महाप्रयत्ने दुस्सा

ध्यमपि कार्यं सिध्यति ॥ बंचभवन ॥ मिंद्र भवनं ॥ भोजना नाज

भोजना: ॥ अंगनानाजनंदना ॥ वानं वानं सुगंध तैलाभ्यंजनं ॥ पर्यं

क: शेष: नित्य धनागमः ॥ इत्यादि दुष्करं कार्यं ॥ मे भूयादित्या

शास्ये ॥ एतत्सर्वं उक्त सामग्री संपन्नौ सत्यां सिध्यतीत्य विप्रति

पन्नं ॥ किं तूष्णीं मभाषणेना भोजनेनेत्युवाचेति भाव: ॥१६॥ इति

तद्वचनमिति ॥ पूर्वोक्त पुष्कळ वचनं श्रुत्वा किंचिद्वाक्यं हे पद्म

जातेक्वासीत्युत्थीयमान एवेष द्वाक्यं उवाच ॥ किमिदं ॥ चिन्तमो

होवा इति यदा बकुळा प्रप्रच्छं तदा वक्ष्यत्याह ॥ तदा वाचेति ॥ अति

दु:खेन ॥ अतिखेदेनोपलक्षितया वाचा गिना (जेद्वया वा मनो

नथं मंदम पटु यथा भवति तथा मंदमीशदाह ॥ कि मिति ॥ मयेति ॥

शुभकल्याणी ॥ नाम्ना पद्मावतीति ख्याता ॥ वनाकन्या वनणीया

तरुणी मया मय्यनुरागिणीव दृष्टा ॥ इति मनोगतमाहेति पूर्वे

णान्वय: ॥ तावता तव किमभूदित्यत आह ॥ तामिति ॥ तां

पद्मां दृष्ट्वा मे मन: काममोहवशंगतं काम स्त्री पुंस संभोग: ॥

मोहो मिथ्याभिमान: तयोर्वशं अधीनतां प्राप्तं सत् भ्रांतं विन

कमार्गात्पनावृत्तं भूत्वा विटमार्गे प्रचनन् नंतवस्थितमभूत् ॥

हे श्री निवास मदन्मनस्ते सुव्यवस्थितं तत्कथं भ्रांतमत आह ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा किंचिद्वाक्यमुवाचह ॥ तदा वाचाति

दु:खेन मंदमाह मनोगतं ॥१७॥ मयादृष्टा वनाकन्या ना

म्ना पद्मावती शुभा ॥ तां दृष्ट्वा मे मनो भ्रांतं काममोह

वशंगतं ॥१८॥ सुरूपां सुंदरीं सुभ्रूं नीळाळक विनाजितां ॥

पूर्णेंदु सदृशास्यां वै नीलमाणिक्य विग्रहां ॥१९॥

तां दृष्ट्वेति ॥ तामित्यानभ्य विग्रहामित्यंतमेकं वाक्यं ॥

भ.पु यां सुरूपां चतुर्विधाभरणैरभूषितापि भूषितेव भासमानां सुंदरीं वें.मा
न॰चिनांगीं सुभ्रूं वनकाकाहिसमाकृतिपनमभ्रूयुगां ॥ नीलालकविना ६
जितां अलिनीलचूर्णकुंतलभूषिताननां पूर्णेंदुसदृशास्यां नाकाचन्द्रमु
खीं नीलमाणिक्यविग्रहां द्रुतजांबूनदमयपुत्तलिकेव भासमानां ॥ अ
नुनागवतीं तरुणीं एकांते दृष्ट्वा प्रकृतिस्थितस्य यतो मनो व्यवस्थितम
पि भ्रांतं भवति इति वै ॥ लोकप्रसिद्धं ॥ तां ॥ तादृशीं पद्मां ॥ दृष्ट्वा सुव्यव
स्थितमपि महतो मे मनः ॥ भ्रांतमभूदिति ॥ पूर्वानुषंगेणान्वयः ॥ आर्तो
भाषणाय भोजनाय च मनो नायातीति भावः ॥ ६ ॥ पुनश्च प्रवृत्तिमा
त्रस्य बुद्ध्याधीनत्वात् ॥ बुद्धेश्च चित्तस्वास्थ्यमंतरासंभवात् ॥ स्वस्थ
चित्तेषु बुद्धयः संभवंतीति न्यायात् दुःखिते च मनसि सर्वमसह्यमिति
लोकप्रवादात् अतो नवस्थितं मनो न कुत्राप्यायातीति पनमाभिप्रायः ॥ ॥
पनम स्वतंत्रे त्वय्येव स्वयं पराधीने सति मया किं कर्तव्यमित्यत आह ॥
नम्रसमामिति ॥ गुणतो लक्षणतश्च नमासमां ॥ इमां पद्मां कन्यां विवाह
योग्यां तरुणीं आशु घटय ॥ यत्र यत्र गतासि तत्र न तव गतिरन्यथेति
सूचनाय वनानने इति ॥ तव मुखदशा तादृशीति भावः ॥ विनहान्तवा
ननं कदा पश्येयमिति पद्मासंबोधनं च ॥ एवमुक्तवत्यापि तत्र तत्र बो
ध्यं ॥ बकुला ॥ पनमेष्टिना पुनाचीर्ण पुण्यफलेष्विदमपि फलं लिखि
तमस्ति चेद्भवितव्यं भवत्येव नोचेत्प्रयत्नस्तूष्णीकामेवेत्यत आह ॥
जन्मांतरार्जितेनैवेति ॥ किं विना यत्नं जन्मांतरार्जितेन पुण्येनैव ल
भ्यं लभ्यते ॥ किंतु पुण्येनापि ॥ न केवलं यत्नेन किंतु पुण्येनापि इति ॥
हि सधुसाधकसंमतं तस्माद्यत्नः कर्तव्य इति भावः ॥ एवं तर्हि दैवपौ
रुषयोर्विना नान्यतरेण लभ्यलाभ इति प्राप्तं दैवं चातीन्द्रियं ॥ यत्ने
कृते फललाभाभ्यां तत्तद्भावनिश्चयः ॥ तन्निश्चयमेव यत्न इतीतरे
तराश्रयं परिहरति ॥ मत्पुण्यमिति ॥ हे सुलोचने बकुले दर्शनेन ॥
पद्मायाश्च कित कितांगवी भ्रष्टेव मत्पुण्यं ॥ पुनाचीर्णं ॥ पक्वतां
कार्योन्मुखतां जातं प्राप्त इत्युन्नयामीति शेषः ॥ एकांते नाजकन्या
दु दर्शनं इतोपि तस्या मय्यनुरागातिशयश्चेत्येतौ दुर्लभौ सव्रसा
तवप्यभूतां ॥ अतस्तद्घटनोपयोगि दैवमुन्नयामीति भावः ॥ अतो
न पनस्यनाश्रयः ॥ अत एव साधकानां शकुननिरीक्षा ॥ हे सुलोच
नि पद्मे तव कटाक्षवीक्षणं पुनर्मयि कदा स्यादिति विरहमोहः ॥

नमासमामिमां कन्यां घटयाशु वनान्तरे ॥ जन्मांतरार्जितेनैव मत्पुण्येनापि लभ्यते ॥२०॥ मत्पुण्यं पक्वतां जातं दृश्यतेन सुलोचने ॥ मानवं देहमासाद्य तां कन्यां यः पुमान्स्त्यजेत् ॥२१॥ विना जडमतिं लोके अन्नपानविवर्जितं ॥

अथ बकुला ॥ हे श्रीनिवास पनमाभनस्तव किं तया नाजकन्यया विरक्तमार्गमवलंब्य तच्चिंतां त्यजेत्यत आह ॥ मानवमिति ॥ हे सुलोचने ॥ इह लोके ॥ नवं सुंदरं तरुणं मानवं देहमासाद्य जीवत्सु जनेषु ॥ जडमतिं ॥ इष्टं वा निष्टं वा सुखदुःखे वा नवेत्ति यो महात् ॥ तूष्णीकः पनवशगः स भवति जडसंज्ञितः पुरुषः ॥ इति उक्तजडस्येव मतिर्यस्य स तथा तं ॥ अन्नपानविवर्जितं ॥ पीयत इति पानं जलं ॥ अन्नंच पानंच ताभ्यां वर्जितः ॥ तं निनाहानिणंच विनानसन्नः ॥ अन्नमाददानो जलं पिबन् यः पुमान् तां कन्यां त्यजेत् कोपि मा त्यजेदित्यर्थः ॥ आंतनस्तु जडमतिं जडं अतिं अतिक्रांतं जडाभिन्नं ॥ अजडमतिं वृत्तिज्ञानशून्यं इति वा ॥ अन्नपानविवर्जितं ॥ निनन्नं ॥ मानवं मया लब्धा नवं स्तुतं ॥ जगन्मोहनसौंदर्यलीलाविग्रहत्वात् नवं नूतनं ॥ देहं ॥ पूर्णषाड्गुण्य विग्रहं मा मां विना यः पुमान् वर्तते स तां कन्यां त्यजेत् इत्यर्थः ॥ अहं चानन्यादृशः ॥ तत्कथं तां त्यजेयमिति भावः ॥ साक्षी चेताकेवलो निर्गुणश्च ॥ अन्यो निनलोपि बलेन भूयात् ॥ दिह उपचये ॥ अयं भावः ॥ विरक्तमार्गे ॥ गत गोष्ठीं प्रविष्टः तद्वार्तां परित्यज्य भाषस्वेति ॥ अथ बकुला ॥ हे वेंकट वैकुंठाद्लक्ष्मीके निवसत स्तव स्वानंद तृप्तस्या भोगेनैवाब्दसहस्राणि बहूनि गतानि वनाद्दर्शनादानभ्येति जीवंतमानंदो नरं वर्षशतादपीति गाथानुसारेणोक्तं स्वतंत्रस्थानं लब्ध्वं विष्णुसदने पाचकी चाहं तव सेवकास्मि तथाच वनाद्दालय सिद्धान्नभोजनं वल्मीके निश्चिंत शयनं ममचैकः पुत्र इति अथेवं सुखजीवने किमलं बुद्धिर्नास्ति अल्पसंतोषिणोपि लोके सुजीवंतीत्यत आह ॥ किमल्पेनेति ॥ किमल्पेनेह जीवेन कार्यं जीवेन मे सखि ॥ ६ ॥ किं ॥ अल्पे ॥ न ॥ अल्पेन ॥ इह ॥ जीवेन ॥ जीवे ॥ न ॥ मे ॥ नमे ॥ सखि ॥२२॥

भ॰ पु इति च्छेदः ॥ हे सखि ॥ धनिष्ठी सखि अल्पे ॥ भाविभोग्या धिदिना ऌब्धे पाद वें॰ मा॰
गत मात्रे ॥ उद्गकेवल निवेशनेमे ॥ मया ॥ किं कार्यं ॥ कार्यं न ॥ नास्तीत्यर्थः ॥ ६
दातुस्तोषोपि नेति भावः ॥ ३ ॥ हे सखी स्निग्धे अल्पेन ॥ प्राण धानणमात्रो
पाय भूतेन जीवेन ॥ जीवनं जीवः ॥ हृलश्चेति घञ् ॥ जीवनेन भिशान्न वृ
सा नित्य या च्तयामृत जीवनेन ॥ मे ॥ अंजना चले पद्मा सनस्तीने ऽनेक
सहस्राब्दं योगतपः कुर्वतः ॥ कार्यं न ॥

> किमल्पेनेह जीवेन कार्यं जीवेन मे सखे ॥ २२ ॥ घंटयाशु वनांगीं ताम
> काश नृपनंदिनीं ॥ तां विना न हि जीवामि सत्य मित्यव धानय ॥ २३ ॥
> ता डितो हं शिलावर्षैर्हतोऽश्मो पि वनान्तने ॥ मज्जीवनं तदर्थाय
> जनितं वेङ्कटाचले ॥ २४ ॥

एता वत्मात्रेण जन्मनः साफल्यं नास्तीति भावः ॥ ३ ॥ हे सखी मत्मात्
समान तया जनैर्ना ख्यायमाने बकुळे अल्पेन ॥ मातृमात्र न स्निग्धेह
न तक्रेश दापिना मात्र नानंदिना ॥ जीवेन जीवत्मात्रेण । पुत्रेण ॥ ते ॥
इह ॥ लोके ॥ किं कार्यं ॥ सतिवा किं ॥ किं वासति ॥ तस्मा देतावंतं काले
कथं चित्प्राणा धृताः ॥ एतदुपनि यमापूर्वं नाहमिह जीवे वर्तयामि ॥
अतस्त्वां नमे ॥ यत्रवा गमिष्य इति भावः ॥ ३ ॥ हे सखि ॥ अस्यकांत
स्येयं कन्या समानेति ख्यायमाने पद्मे मम किं नस्नेहः ॥ इति मोहः ॥
अतो मज्जन्म साफल्याय तव बीन सूखाये त्यादि सर्वकार्य सिद्धये
वनांगीं ॥ चूडामण्या द्यलंकृत नील नागा भवेणी भूषित मस्तकां ॥
अद्रि बर्हीं ॥ योगिविचिंत्य नितं बितीं सुभगां आकाश नृपनंदिनीं
अंबन नाज सुतां ॥ आशु घटय ॥ तां विना नहि जीवामि सत्य मि
त्यव धानयेति मनोगतं पद्मृतन माहेत्यर्थः ॥ अदृष्ट म स्ति प्रयत्न
स्त्वदायन्त इति भावः ॥ ६ ॥ अथाभिमाना द्वचन्मह्यो न्मह्य सम
स्थित्या चैन्तेवं त्रिविधां लोकवृन्तनीति मनुसृत्य यैकीर्षितं
साधयन् तवदाद्यांनीति मनसृत्य मोहात्प्रबुद्ध इव पनिदेवमति ॥
तां विनेत्या दिना कृतो विधिनि त्यंतेन ॥ तथाहि ॥ अथ श्रीनिवासः ॥
हेसखे अहोमे महीयसी विषम सुखे दुनाशा मम दुर्दैवं ईषदपि
सुखं न सहते ॥ तथाहि ॥ पूर्वं भार्यया कलहः ॥

भ. पु. अथ वैकुंठाख्य स्वदेश त्यागः ॥ गिरौ वल्मीकवासः ॥ तत्र कामधेनु वें. मा
प्रसादेनैष ज्जीवेयमिति समये शिनसि कुठानप्रहानएव ॥ अथेदानीं ६
वदीयादनेषैष ज्जीवेयमिति समये देवमाया दर्शितं ॥ इदंचन सुख
या मातमिति जानामि ॥ तत्कथं ॥ साम च्चिन्तमात्र मपजहान ॥
न संभोगानुकूला ॥ मद् दैवात् ॥ ततः किमित्यत आह ॥ तां विनेति
तस्मान्नत दर्शने नैन मत्सुखायागतमिति भावः ॥ किंचाहं तया
शिलावर्षैः ताडितः ॥ अश्वोपि हतः गतः ॥ मज्जीवनं तदर्थाय
जनितं वेंकटाचले ॥ तदर्थायि ॥ ये ॥ शिलाप्रहानोऽश्वगतिः प्राण
धानणा धैर्य भ्रंशश्चेति त एव अर्थः प्रयोजनं तस्मै ॥ तदर्थाय
उक्रान्तर्यान्तु भावार्थ गेयेति यावत् ॥ वेङ्कटाचले ॥ ज्जीवनं जनि
तं निर्मितं विधिनेति संभावयामि ॥ २५ ॥ किंच पुत्रोपीदानीं
मम प्रतिकूल इत्याह ॥ पुत्र इति ॥ ~~संभावयामि~~ कुत इत्यत आह
किमिति ॥ पूर्वजन्मनि ॥ मयाकृतं कर्म किं वा नाहं जाने वैनकृत्स
एव जानीयादिति ॥ भावः ॥ तथा भूतेन विधिना तुभ्यं किमप
ष्टि नाद्भुमित्यत स्तमुपालंभ्याह ॥ दृष्टीति ॥ दृष्टिभ्यां हीनः दृष्टिहीनः
तेन विधिना ॥ वना देवमाया कन्यकामदावास भूत वेंकटाचलसमीपे
नानायणपुने ॥ निर्मिता इत्यर्थः ॥ अयं भावः ॥

पुत्रो मे वैनमापन्नः किंकृतं पूर्वजन्मनि ॥ दृष्टिहीनेन विधिना
निर्मिता कन्यकावना ॥ २५ ॥ अतोऽयसेन भूयादिति मे निश्चिता
मतिः ॥ किं दृष्टं ब्रह्मणा पूर्वं मत्पापं दोनदर्शनं ॥ २६ ॥ तस्मात्प
मनुसृत्यैव घटनं नकृतो विधिः ॥ मद्भाग्यस्यो हनिस्त्वं हि
सहायं कुरु मंगले ॥ २६ ॥

यदि विधेः दृष्टी स्यातां तर्हि स्वसृष्ट कन्या सौंदर्यं पश्येत् ॥
अथानया मोहितोऽयं श्रीनिवासः स्मनपीडां प्राप्नुयादिति
जानीयादेव ॥ ज्ञातेच न निर्मायात् ॥ निर्मितवांश्चायं ॥ अतो नज्ञा
तवान् तदभावः ॥ कुतः ॥ दर्शनाभावात् ॥ सोपि कुतः दृष्ट्यभावा
दिति समाधेयं ॥ नहि तस्य दृष्ट्यभावः संभवति ॥ सृष्ट्यभाव
प्रसंगात् ॥ अतस्तौ च दृष्टी ॥ अतोस्ति दर्शनं ॥ अतोस्ति ज्ञानं ॥

अ॰पु॰ जानन्नपि मत्पीडाकरं निर्मितवानिति ॥ इत्थमपनाद्रमिति ॥२९॥ धर्मवसि वें॰मा॰
तमनर्थमाह ॥ अनास्येति ॥ यावदाप्यं वल्मीके कथं चिन्नीव तेंतेऽन्
यासेनमनणं भूयादिति मे मतिर्बुद्धिर्नितावन्निश्चिताऽभूत् ॥ इदानीं ७
तत्रास्थैर्यं नष्टमिति भावः ॥ अथ बकुला ॥ विधिना तावद्भूनाकन्या
निर्मिता ॥ तन्निर्माणसमयमेव चोळनागकन्ययोः संमेळनमार्गइव
कुतोऽनया तव नकृत इत्यत आह ॥ किं दृष्टं इति ॥ घोनदर्शनं घोनं भमानकं
दर्शनं यस्येत्यादि ॥ व्युत्पत्या घोनदर्शनं भयंकरनाद्रष्टुमशक्यं ॥ पूर्वं
पूर्वार्जितं ॥ किं मादृशं ॥ दृष्टमासीत् तत्पापमनुसृत्यैव ॥ घटनं तया
मम मेळनमुद्दिश्य ॥ विधिर्विधानं ॥ मार्गः ॥ नकृतः इत्यर्थः ॥ छ ॥ अथै
वमापन्नः श्रीनिवास आपदि धैर्यमवलंबतामिति नीतिमनुसृत्याह ॥
मद्भागस्थ इति ॥ पूर्वकर्मनरूपवती तरुणीकामः पुत्रो विधिश्चेत्ते तत्सर्वं
स्तु अस्तु प्रतिकूलं ॥ असाहाय कार्यवीर्ये हर्यनुग्रह एकोऽस्ति ॥ तत्कथ
मेतादृश्यत्मापथ्यपि त्वमेकाम कार्यसाधिका हर्यनुग्रहादसि ॥ य
तो मत्कार्यभागस्थो हरिः त्वं त्वमिसन्निहितः अतो हे मंगळे ॥ मन्चि
कीर्षितं कार्यं विघटकदुनितध्वंसके हे ॥ मंगळे ॥ पश्चात्कल्याणे सहायं कुरु ॥
इत्यं अवरुह्य ॥१॥ छ ॥ अथसमस्थिस्सायया ॥ छ ॥ तथाहि ॥ अवधानेयसं
तेना दृष्टमस्ति यत्नः कर्तव्य इत्येतत्प्राप्तं ॥ अथबकुळा ॥ हे श्रीनिवास निर्धन
स्य सधनकन्यालाभो न दृष्टचनः ॥ कथं तत्र यत्न इत्येवं बकुळयोक्ते ॥

नचकार्षीर्यदाबाले तदामे मरणं ध्रुवं ॥ मरणे जीवनोपायं
येकुर्वंति नरोत्तमाः ॥२८॥ ते दिवं यान्ति यानेन पुण्यमार्गे
ण कन्यके ॥ इत्थं धर्मार्थमासाद्य धर्ममार्गमुपाश्रय ॥२९॥
किमुक्तेन विशेषेण प्रियस्तुत्याश्च संगमे ॥

श्रीनिवासः ॥ सच दृष्टचनः ॥ च्यवनस्य शर्यातिकन्यालाभ इत्याह ॥
अथ बकुळा ॥ तत्रासीद्द्विवकृतो तेत्रोद्धेदन लक्षणः कन्यापनाधः कन्या
घटन हेतुर्लौकिक व्यवहान संदर्भ इति चेन्तह्यत्रापि तादृशं द्वयमस्ती
त्याह ॥ ताडित इति शिलाप्रहानोऽश्व हननं चेत्युभयं तादृशं ॥ अथ बकु
ळा ॥ तया बल्या ताडितस्य बलवस्तव पुंसः प्रतिहर्तुं नोषः कुतो
नायातः ॥ किंच च्यवनऋषिनपि सापनाधां नाजकन्यामप्य सहवान् ॥

भ·पु· अतस्तां जीवग्राहं गृहीत्वा कुतो नायात इत्यत आह ॥ मज्जीवनमिति ॥ वें·मा
तदर्थाय ॥ तस्याः पद्मया अर्थः अभ्यत इत्यर्थः यो ह्रद्यः तस्मै तदर्थ ८
मिव वेङ्कटाचले मज्जीवनं मद्वर्तनं ॥ जनितं जातमिति जानामि ॥ त
द्धिताकनष्ठो वेङ्कटाचले मज्जीवनं व्यर्थमेवेत्येवं सानुराग लक्षा
क्षयनंतनमेव मम तस्यां दृढमोहो जात इत्यर्थः ॥ अयं भावः ॥ तादृ
श्य नया ताडितस्यापि मम प्रतिहन्तुं नोषो नायातः ॥ कुतः ॥ तस्यां
समुत्थितेन संभोग जानंदाभिलाषात्मकेन कामेन सद्धिनकद्भत्वात् ॥
तदुक्तं सद्धिय च्छति मे क्रोधं त्वयि कामः समुत्थित इति ॥ किंच
तस्याः कन्यत्वात् तत्पितृनाहः साधुत्वाद्दाशसितकार्यानुकूला
पनाधासंजनाद्धेतोश्च क्षांतं ॥ जीवग्राहं गृहीत्वा नयनं तु नसनसः
संदर्भः ॥ मुद्धप्रसक्तेः ॥ तत्खेदाश्च ॥ तस्यां निबद्धकामस्य ममानु
क्रोशात्स्नेहाच्चेषदपि तत्क्लेशासहिष्णुत्वान्न जीवग्रहं गृहीता ॥
तदुक्तं ॥ वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन्किल निबध्यते ॥ जने त
स्मिं स्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायत इति ॥ यद्वा हे जनि स्व
स्नुषे ॥ तदर्थाय ॥ सेवार्थः तदर्थः ॥ तस्मै पद्मा लाभायेति यावत् ॥
यः पनिवाय ॥ तं वेंकटाचले मज्जीवनं मद्वर्तन साधनं ॥ तव जनितं
च संजातस्नुषं च विद्धि ॥ जामते पौत्रो स्यामिति ॥ जनीः अच् गौना
दिः समाः स्नुषा जनीवध्व इत्यमनः ॥ अनेन श्वश्रूर्भूयासमिति
प्रलोभनं कृतं भवति ॥ हे जनि इति मोहः इति ॥ तर्हि तव मया त
स्यामनुकंपास्ते हो ॥ तथात्वयि तस्यास्तो कुतो नस्त इति चेत् ॥ शृ
णु ॥ मया तावद्दीषन्नीति पथोह्यतिक्रांतः ॥ सोपि कुतः कामचोद
नात् ॥ कामातुनाणां नभयं नलज्जेति भावः ॥ स किन्न तव पुत्र इ
त्यत आह ॥ पुत्र इति ॥ पुत्रोपि पितुः ममैव वैनमापन्नः ॥ तत्कुत
इति चेत् तत्राह ॥ किमिति ॥ मया पूर्वजन्मनि कृष्णावतारे कृतं
स्वयंकृतं ॥ अपराधं ॥ किं ॥ किमिति ब्रूयामि इत्यर्थः ॥ इदमत्र
हृदयं हरेणांगीकृतः कंदर्पो मानः हरं प्रति द्वादशाब्दं तपस्तप्त्वा
गीकृतः ॥ समानो मामेव पीडयतीति मया वक्तुं नशक्यं हरेो हस
ति ॥ लज्जाहेतुत्वात् किमिति ब्रूयामिति ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ अहो
किमियं भ्रांतिः मैवं लोके कनीयसा पुत्रेण अपराधे मोहाद्येन केना
पि संबंधेन पितरो ज्येष्ठे पर्यवसाययंतीति लोकस्वभाव नीति

भ॰ पु॰ मनुस्तत्य जेष्टपुत्र मुपालंभते ॥ दृष्टिहीनेनेति ॥ काम: किं कुर्यात्॥ वें॰ मा॰
यत्नैकांते तरुणी तरुण मेलनं सतस्य विद्वान देशः ॥ सस्वभावादेव सर्व ७
जन वैनी विज्ञेन मित्रवैनिणा मित्युक्तेः ॥ परंतु विधे दृष्टिहीनस्त इति॥
नन्वकुशलस्यायं यत्नः प्रहानपर्यंत इत्यत आह ॥ अनायासेनेति॥ आ
यासं विना चोज नागकन्य यो निव विधि कृत घटन मार्गेणैव भूयादितिमे
ति श्चिता मतिः अतस्तत्पर्यंतः प्रयत्नः कृतः ॥ विधिना तन्मार्गः कुतो
न कृत इत्यत आह ॥ किं दृष्टमिति ॥ मत्कर्मणा ब्रह्मणा घटन मार्गेण
कृत इति भावः ॥ एतदुपनि पूर्ववत् ॥ अतोऽदृष्ट सद्भावास्पनाध
लक्षणा न्याय संदर्भाच्च त्वया यत्नः कर्तव्य इति सम स्थित्या ॥२॥ छी॥
आनृद्य यथा ॥७॥ पनाक्रमे ॥ तथाहि ॥ तां विना नहि जीवामि सत्य मित्य
व धान येति ॥ वस्तु तस्तु हे बकुले मां मेवं जानीथाः ॥ स्वानंद तृप्तस्य
स्येंद्रिना नभणास्य स्वनतस्य पनमात्मनः किंतया कुटिल मनीषया पश्यया॥
तथापि तां विना अनानीयतां कृतापनाधां पनित्यज्य नहि जीवामि सत्य
मित्यव धानय कुत इत्यत आह ॥ ताडित इति ॥ अहं तया ताडितः ॥ अ
श्वो पि गतः ॥ स्त्रिया ताडितस्य मेऽकीर्तिर्जाता स्त्रियस्तावदंगुलि घट्ट
टनेन तुच्छी कुर्वंति दाना श्रपह सिष्यंति सर्वे घातस्तु जीविता मित्युक्तेः॥
अतस्तच्छांत्यै येनकेनाप्युपायेन सा आनेया तदिच्छाभावे किं तदा
नयनेनेत्यत आह ॥ मज्जीवन मिति ॥ तदर्थाय ॥ तयोः शिला प्रहाना श्व
गमन दुःखा कीर्त्योर्निर्थाय निवृत्तये ॥ वेंकटाचले ॥ मज्जीवनं मद्वर्तनं
पुनः जनितं विद्धि ॥ सकृद्दैवादपायेन गतो मान उपायेन संपादनीयः॥
तादृशोऽपायः कुतः कृत इत्यत आह ॥ पुत्र इति ॥ यतः स्वगृहे पूजितां
वेदवतीं भुव्य वतानयामासेति भावः दैवात्प्राप्त मनयं अंते पनाक्रमा
त् समीकनिष्यामि परंतु प्रथमं सा धुषु सामोपायः कुतः कृत इत्यत
आह ॥ पुत्र इति ॥ यतः स्वगृहे पूजितां वेदवतीं भुव्यवतानयामासेति
भावः दैवात्प्राप्त मनयं अंते पनाक्रमात् समीकनिष्यामि परंतु प्रथमं साधु
षु सामोपायः ॥ अतस्त्वं प्रयतेति विधि नित्यंता खंडार्थः ॥ शेषं पूर्ववत् ॥२७॥
मात्रादि बंधुजनकृत्यं नपन जन साध्य मित्यत स्त्वमेव सर्वं मम देवि स
त्यं इत्याह ॥ त्वामित्यादिना ॥ गवानां कोटि सहस्राणा मिति ॥ व्याकृतं पू
र्वार्ध ॥ तथेत्यावर्तते ॥ तस्य सुवर्णेत्यादिना न्वयः ॥ सहस्राणा मिति
तस्यार्थः ॥ सुवर्ण तिलदानानां ॥ सुवर्ण सम तोलित सुवर्ण मिश्र तिल
दानानित्यर्थः ॥

भ.पु मांगल्य बंधनं मंगलमेव मांगल्यं ॥ स्वार्थे ष्यञ् कन्यकाणामित्यर्थः ॥ वें.मा ६
तस्य निबंधनं ॥ तन्निश्चयानुकूलं कर्म तथाचेत्थं योजना ॥ कोटिसह
स्राणां गवां ॥ यद्दानं तस्य ॥ तथा ॥ तथाश्वानां सहस्राणां यद्दानं ॥
तस्य च ॥ तथा ॥ सुवर्णतिलदानानां च मांगल्यबंधनं सममिति
समवत् ॥ तदुक्तं ॥ मातापितृविहीनं तु संस्कारैर्द्वाहनादिभिः ॥
यस्थापयति तस्येह पुण्यसंख्या न विद्यत इति ॥ सा कन्या किं बाह्या
भ्यंतर लक्षणसंपन्ना कच्चिदित्यत आह ॥ कन्यामिति ॥ कन्यां दृष्ट्वा
त्वया लक्षणाढ्याः पत्नी सा यां बाह्याभ्यंतर लक्षण गुणाभिः संतोषं लभसे ॥ तव माया प्रदर्शिनीति ॥ तव देवस्यापि मायाप्रदर्शिनी ॥ व्यामोहनकारी देवमाया पद्मावती नाम्नी कुत्रास्त इत्यन्वयः ॥ तं मार्गं तद्देश प्राप्ति हेतुं पंथानं वद हे करुणानिधे तं देशं गच्छामि ॥ यद्वा जगदाधान तव चिन्तापहारिणी लक्ष्म्यन्या कुत्रास्ते न कुत्रापि ॥ ते ॥ तव चिन्तापहरणोपायभूतं मार्गं वद गच्छामि अव गच्छामि इति ॥ तन्मार्गे भवन् भवेत ॥ लक्ष्मी समगुणां तदाशयेन ॥

त्वं मे माता पिता देवो भ्राता मातुल एव च ॥ २० ॥ त्वं प्रह्लादः त्वमक्रूरः त्वं ध्रुवस्त्वं गजेश्वरः ॥ त्वमुद्धवोसि मे भक्तस्त्वं किरीटी द्युमांस्तथा ॥ २१ ॥ अजामिलो द्रौपदी च भक्तो मे त्वं विभीषणः ॥ त्वां दृष्ट्वा मे मनो हर्षं गच्छति स्म निरंतरं ॥ २२ ॥ अजामिलो द्रौपदी च मद्दुःखव्यपनाशाय निर्मिता हरिणांगना ॥ गवां कोटिसहस्राणां हयानामयुतं तथा ॥ २३ ॥ सुवर्णतिलदानानां समं मांगल्यबंधनं ॥ कन्यां दृष्ट्वेति संतोषं लभसे नात्र संशयः ॥ २४ ॥ इति तेन समाहूता बकुला वाक्यमब्रवीत् ॥ बकुला ॥ कुत्रास्ते जगदाधान तव माया प्रदर्शिनी ॥ २५ ॥ तं मार्गं वद गोविंद गच्छामि करुणानिधे ॥ सा का पूर्वं किमर्थं च कन्यका जनिता भुवि ॥ २६ ॥

प्रकृतकार्योपयोगि देवनरूप पूर्वानुबंधाशयाच्च पृच्छति ॥ कासेति ॥ सा तवापि मनोहरा कन्या पद्मा पूर्वं पूर्वजन्मनि का किं स्वरूपा किं नाम्नी किमाचारा किमर्थं कस्मै प्रयोजनाय भुवि जनितास्तीति शेषः ॥ विनं चेश विनतां घ्रि सनीरुहः ॥

भ·पु ब्रह्म रुद्र वंदित पादकमलः॥ अत८ धनश्री सखीं बकुळां प्रति॥ मंदवचनं॥ वें ॥
हर्षकानि वाक्यं उवाचेत्याह॥ उवाचेत्यादिना॥ शुभां शृण्वतां शुभकारिणीं॥ ८
जनिं उत्पत्तिं प्रादुर्भावमिति यावत्॥ अवतारमुपागतः॥ अहमिति शेषः॥
वामनानुगुण्यात् सपितुर्वचनमिति॥ सोऽहं पितृवचनं श्रुत्वा भार्यया
सीतया भ्रात्रा लक्ष्मणेन च सह दंडकारण्यं॥ अगो ध्यायया आगतः॥ पुना
रिति॥ पूर्वमेव॥ विवाहात्पूर्वमेवेति यावत्॥ कृत इतेना॥ लोककंटकः॥
रावणो राक्षसः॥ लोक भर्तुर्मम सतीं हृत्वा लंकां गंतुं अवर्तत आसीत्॥
अनरण्यागमनं पुनरनुकूलं जातमिति भावः॥ तत्रापि वने सीतया प्रेरितो
लक्ष्मणोनुजोपि सीताचोदनेन पूर्वमेव वनं गतमग्रजं मां अनुप्राप्तः
सीताप्रेरणां तादृशमिति भावः॥ तत्कालं॥ तं च्या मुंकालं च॥ तत्कालं॥
तिनर्गकं॥ कालमाकांक्ष्य नाक्षसेंद्रः सनावणो विदेहपुत्रीं च्छायासीतां
विमानमानीय विहायसा गंतुं उत्पपात॥ तदा जटायु युद्धे नये भग्ने
सीता माचकर्ष तदा सार्त्तनाद मकरोत्॥ इति मध्ये वाक्यशेषः॥ तदा
र्तनादं आर्तैः पीडया अयं आर्तः सन्नासी नाव श्रांतं ध्वनिं श्रुत्वा सु
स्वनं नोदनं॥ वनांतरस्था॥ तद्वन समीपान्यवने विद्यमानाः॥ तद्वनस्था
रावण भयान्न पनस्पंदिने॥ न यैव नामाम्पणोन्कैः॥ तमुग्रतेजःकर्माणं
जनस्थान रुहाद्रुमाः॥ समीक्ष्य न प्रकंपते नप्रवातिच मारुतः इत्यादि
२१ ना॥ विदिताः॥ संजात संविदः॥ वनौकसः॥ वनदेवता गिरि नदी वृक्ष पक्षि
मृगादयः॥ विचिक्रुशुः॥ क्षिप्रं नामाम्रंस ध्वं सीतां हरति रावण इत्या
येव माह्वया मासुः॥ ४२॥

तद्वृत्तमखिलं ब्रूहि सत्येन मम केशव॥ तयाऽऽपृष्टो जिनं शु विनतांघ्रि
सनो नृहः॥ ३७॥ उवाच मंदवचनं बकुळां धनश्री सखीं॥ शृणु बाले
पुनावृत्तं पद्मावत्या जनिं शुभां॥ ३८॥ त्रेतायां नामनरूपेण अवतार
मुपागतः॥ स पितुर्वचनं श्रुत्वा दंडकारण्य मागतः॥ ३९॥ लक्ष्मणेन
सह भ्रात्रा सीतया भार्यया शुभे॥ पुनातु रावणो नाम राक्षसो लोक
कंटकः॥ ४०॥ लोक भर्तुः सतीं हृत्वा लंकां गंतुमवर्तत॥ लक्ष्मणोप्य
ग्रजं प्राप्तः सीतया प्रेरितो वने॥ ४१॥ तत्कालमाकांक्ष्य रावणा क्षसेंद्रो
विमानमानीय विदेहपुत्रीं॥ तदार्त्तनादं विदिता वनौकसो विचक्र
शुस्तत्र वनांतरस्थाः॥ ४२॥

तद्वाक्यमाकर्ण्य हविर्भुजोपि पाताळलोकादपगाद्धुनातळं ॥ समायातं दुनाधर्षं आकर्षं तंच जानकीं ॥ संभाष्य रावणं क्रूरं पाताळमुपगम्यच ॥५३॥
रावणेन सुपापेन सहितः सीतयातया ॥

तद्वाक्यमाकर्ण्य हविर्भुजोपि पाताळलोकादपगाद्धुनातळं ॥ तत्वाभिमानितया सन्निहितत्वात् ॥ तद्वाक्यमाकर्ण्य ॥ तेषां वनदेवतादीनां वाक्यं श्रुत्वा ॥ हविर्भुजः ॥ मूलविभुजादित्वात्कः ॥ अग्निः पाताळलोकात् अपगात् ॥ अड भाव आर्षः अपसर्वं परिवृज्य आपेत्यर्थः ॥ यद्यपि अग्निहोत्र शालायामेवाग्निरस्ति तथापि पाताळाग्निरूपोग्निः रावणस्येंद्रजितश्च मानणहोमाधिष्ठान तया परमभिन्नं ॥ किंच तस्मिन्दिने पाताळाग्निवासः ॥ अपिच वेदवत्यां रावणमानणाय पाताळगतावेव स्वदेहहविर्होमः ॥ उक्तंच पाताळे लंकागमतांमे कांशेन वेदवत्यास्थितिः ॥ अत एतैः ॥ कारणैः पाताळादागमनं इतिबोध्यं ॥ शालास्थोग्निर्मध्यदृष्टिरूदासीनः पाताळाग्निस्तु शुक्रवन्मित्रं ॥ इति ॥ आगतः किमकरोदित्यत आह ॥ समायातमित्यादिना ॥ सम् नयादिसन्नाहयुक्त तयायातं लंकाया आगतं ॥ जानकीं छायासीतां ॥ आकर्षं तं दुनाधर्षं च ॥ दुरग्राह्यमपि ॥ संभाष्य ॥ हे रावण दानीं परम मित्रेण मया तव वश्यमुपदेष्टव्यानि वचनानि संति ॥ अत्र क्षणं स्थातुं अनुचितं अतो ममावासं पाताळमागच्छेत्येवं क्रूनमपि संबोध्य ॥ तया ॥ या ॥ सुपापेनाति पापेनरावणेन तथा रोपिता ॥ तया ॥ वनगमनोपक्रमे निज शीतया प्रादुर्भूत देवमाया सीतया इदानीं निर्मिता छाया शीतात्मिका तया शीतया रावणेनच सह पाताळमुपगम्येव ॥ रावणं बोधयामास नाना वाक्यगणैः सहेति ॥ नाना वाक्यगणैः ॥ रामाय रामभद्राय रामचंद्राय वेधसे ॥ रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥ इत्यादि वेदवाक्यैः सुलभाः पुरुषाराजन् सततं प्रियवादिनः ॥ अप्रियस्यच पथ्यस्य वक्ता श्रोताच दुर्लभः ॥ जीवितं सुखंचैव राज्यं
वि चैव सुदुर्लभं ॥ यदीच्छसि चिरं भोक्तुं माकृथा रामविप्रियं ॥ इत्यादि मारीच माल्यवत् कुंभकर्ण विभीषणादिकाकथ मूलभूत वाक्य समूहैः ॥ सह ॥ नाना सुहृद्बंधु सुभ्रातृ गुरु मित्रत्वाद्यनेक प्रकारेणानेक क्लेश स्थानं प्रदर्श्य हितमुपदिदेश ॥ तथापि रावणस्यायं सहजो दोषः ॥ स्वस्माज्ज्ञानं
नि ज्ञानिभिः पौनःपुन्येन कृत स्यापनिग्रहः ॥

भ·पु·

रावणं बोधयामास नाना वाक्य गणै: सह ॥५४॥ इयं जनक पुत्रीच
विष्णु पत्नी जनेश्वर ॥ राघवस्त्वयाद्य शत्जानकीं मम सन्निधौ ॥५५॥

वें·मा·
७

द्विधा भज्येयमप्येवं न नमेयंतु कस्यचित् ॥ एषमे सहजो दोष: स्वभावो
दुरतिक्रम: इत्युक्ते: ॥ अतो नतत्पनि जगाद ॥ अथाग्निनाह ॥ तर्हि तथाऽ
स्तु यदर्थं मयात्वं पातालमुपानीत स्तदर्थं मंतना गच्छेति तयासीतया
सह रावणोपवनकं प्रवेशित: ॥ अथांतगृहे ऽपन शीतेव भासमानां पूर्व
उेनो कृतयुगे तं शप्त्वाग्नौ विसृष्टदेहां वेदवतीं ॥ तामपि छायारूपां दृष्ट्वा
केयमिति प्रपृच्छेति वाक्यशेष: ॥५४॥ अथाग्निनाह ॥ इयंजनक पुत्रीच
विष्णुपत्नी जनेश्वर ॥ इयंजनपुत्रीच विप्रपत्नो नेश्वर: इति पाठांतरं ॥
विप्रपत्नीजनेश्वरेतिच ॥ हेजनेश्वर ॥ रक्षोजनेश्वर ॥ जनकपुत्री ॥ विष्णु
पत्नीच ॥ इयंच ॥ इयमेव ॥ तर्हि केयमित्यत आह ॥ जनकपुत्री चेति ॥ पुत्रीव ॥
पुत्तलिकेति यावत् ॥ सूर्यपत्न्या संज्ञया निर्मित छायेव मनो मयीकांति
शीतेति यावत् ॥ च शब्द इवार्थे ॥ कथं सैषा ॥ तव पद्मा गतेत्यंतं आह ॥
राघव इति ॥ यदा यदा राम: सह लक्ष्मणो विपिने संचरन्नास्ते तदा
जानकीं लङ्कयात् रक्षत् ॥ मम सन्निधौ संस्थाप्य ॥ स्वाहायां सन्निवेश्य
संचरन्नास्ते इति योजना ॥ अत: सा मद्गृहे पूजितास्तीति भाव: रक्षन्नि
ति हेतौ शता ॥ तर्हि मामपि अंकमानोपयामीत्याह रावण: अथाग्नि: ॥
न्यासभूता वैदेही मयि विन्यस्ता न्यासस्य प्रत्यर्पणं न्याय्यं ॥ अन्य
था कृतघ्नतास्यात् ॥ अस्तु तव तथा मम का हानि नित्यत आह ॥ शि
ष्योसि परमोदार मम कल्याण रावणं ॥ इति हे रावण अन्येषां देवा
नां अकल्याणोपि मम कल्याण ॥ अभ्युदय हेतो ॥ अन्येषां सर्वस्वप
म हार्यपि मम परमोदार ॥ अदेय प्राणानपि दात: ॥ अन्येषां शास्तापि
मम शिष्योसि ॥ हिताहित प्राप्ति परिहारोपायं उपदेष्टु मदोसि ॥
एतावंतं कालं अतो मयि नैतन्नवोचित मिति शिरसि हस्त निधाय
कपोलौ स्पृष्ट्वा ययाच इति भाव: ॥ तर्हि तामेव देहीत्याहेति वाक्यशेष: ॥
५६॥ अथ किमभूदित्यत आह ॥ स्वाहाया मिति ॥ स्वाहायां सन्निवेश्या
थ नाम्ना वेदवतीं शुभां ॥ शीताकृतिं तत: कृत्वा मायया मेषवाहन: ॥
ददावग्नौ विशेषेण भक्ति वै रावणस्य चेति ॥ अत्र पाठांतरं

भ.पु स्वाहायां सन्निवेश्यायेति ॥ हुताशनेति विशेषेणेतिच ॥ अथ मेषवाहनः ॥ वें.मा
छिन्नघ्यनेता: छायासीतां स्वाहायां सन्निवेश्य ॥ तदंतर्हित निजसीताप्रभवैक भावं प्रापय्य ॥ ततो मायया नक्तो व्यामोहनकार्य दैव्या निज शक्त्या ॥ वेदाया अपि नावणः साक्षाद्दर्शन संभाषणानर्ह इति शीताकृतिं छिन्नघ्य ज्वालामायीं शीतापुत्तलिकां कृत्वा ॥ नाम्ना वेदवतीं शुभां निजवेदवतीं स्वाहायां सन्निवेश्य तदंतः सन्निहित निजशीतयैकी भावं प्रापय्य ईषदस्ति ईषदपि नास्ति इत्येवं यथाकार्यकालं ईषत्कलां सन्निधाप्य व्यवहानसि ध्येइंद्र मावेश्य नावणाय ददाविसर्थः ॥ हुनाविति पाठे ददाविति शेषः ॥५८॥ ७

रि संस्थाप्य विपिनेनामः संचनन्सह लक्ष्मणः ॥ शिष्योसि पनमोदान
मम कल्याण नावण (कानण) ॥५५॥ स्वाहायां सन्निवेश्याथ नाम्ना
वेदवतीं शुभां ॥ शीताकृतिं ततः कृत्वा मायया मेषवाहनः ॥५६॥
अग्नौ विशेषेण भक्तिर्वै नावणस्यच ॥ तस्मादग्निं वचः श्रुत्वा
जानकी मनसा स्मनन् ॥५८॥ अहस्तां मन्यमानोसौ नावणो मोहदर्पितः ॥
लंकां गत्वाशोकवने शिंशुपा वृक्षमूलतः ॥५९॥ स्थाप्य सीताकृतिं
क्रून इंद्रा विष्टांसनाक्षसः ॥ नामो गत्वा तु तं हत्वा नावणं सगणं खलं ॥६०॥

पनम दुर्विनीतस्यैवं नीतिमार्गे कथं प्रवृत्तिर्न भूदित्यत आह ॥ अग्नाविति ॥ नावणस्यच सकललोक विनावणस्य क्रूनस्यापि अग्नौ विशेषेण भक्तिः ॥ विशिष्टा भक्तिः इति वै प्रसिद्धं ॥ नावणस्य वाल्यर्जुनादिमेत्पादौ अग्नेः साक्षित्वात् ॥ अयं भाव: नावणस्य दिक्पाला इन्द्रादयः शत्रवः ॥ कोणपाः मित्राणि वायव्यस्थे कोनपंचाशन्मनन्दंतर्गतस्य प्रधानवायुभिन्नस्य दितिपुत्रत्वाद्द्वेष्यत्वाच्चेति भाव: ॥ तत्राप्यग्निनन्पाध्याय: इति ॥ तस्मादग्नि वचः श्रुत्वेति ॥ किंवा भवतु गुनुवचः श्रोतव्यं तद्धितोदर्कं भविष्यति इति अग्निवचः श्रुत्वा जानकीं मनसा स्मनन् निजातादृशी इयंचकीदृशीति पनीक्षां चकानेति शेषः ॥ तदा तदाकृति सन्निहित यथाकार्यकालयाकलया प्रापित मोहेन दर्पितः हृष्टो भूत् अत एवाहः अजानन् ॥ तां आकृतिमेव ॥ तां शीतां सांवितां मन्यमानः असौ नावणः तामादाय अंकमानाप्य लंकां गत्वा अशोकवने ॥ शिंशुपा वृक्षमूलतः ॥ अगनन्वृक्षमूले ॥ इन्द्रा विष्टां शीताकृतिं सीताप्रतिमां ॥ स्थाप्य ॥ संस्थाप्य ॥ ल्यबार्थः ? ॥ सक्रूनोनाक्षः

अ·पु· अंतः पुनं प्रविवेशेति शेषः ॥ ५०॥ अथ जगन्नाथोनाम ः॥ नु सेतुना॥ वें.॥
लंकांगत्वा ॥ खळं ॥ उक्तेपि हिते दुर्जनं सगणं नावणं हत्वा शीतां ६
प्राप्य अयोध्यां पत्यपद्य तेति प्रसिद्ध त्वया श्रुतमि तिशेषः ॥ एत
न्मध्ये किंचिद्रहस्य मभूदित्यत आह ॥ तत्रेति ॥ लोकापवादेन ॥
लोकः अज्ञजनः ॥ तस्य ॥ अपवादो निंदा ॥ तेन ॥ दीर्घकालोषिता
येयं नावणांतः पुने शुभा ॥ बालिशः खलु कामात्मा दशनथात्मजः॥
इतिवक्ष्यंति मां संतो जानकीमविशोध्य हि ॥ अस्यार्थः ॥ नावणांत :
पुने इयंच शुभा सुंदनी दीर्घकालोषिताच ॥ यदीयं दशनथात्मजोनामः
स्वीकनोति ॥ तर्हि कामात्मा बालिशः ॥ इत्यज्ञा वक्ष्यंति संतस्तु इयं
नावणांतः पुने दीर्घकालोषितापि शुभां ततः ॥ पनिशुद्धा ॥ तयापि॥
यद्य विशोध्य स्वीकनोति तर्हि कामात्मा बालिश इति वक्ष्यंति ॥
इति सद्भिः वाच्यो भविष्यामीति यावदिति ॥ यद्वा लोकापवादेन ॥
लोक आलोको सर्वमाया निर्भेदि दर्शनं तेन अपवादो बाधः ॥ तेन ।

सीतां प्राप्य जगन्नाथ अयोध्यां प्रत्यपद्यत ॥ तत्र लोकाप
वादेन शीतामग्नौ प्रवेशयच ॥ ५१॥ शीताद्वंद्वं तदा दृष्ट्वा
उवाच निज भामिनीं ॥ कासा देवी तव समा तवनूप सम
न्विता ॥ ५२॥ नजानेहं वनांगेतां चंद्रबिंबाननां शुभां॥
नाघवेणो नमुक्तासा जानकी वाक्य मब्रवीत् ॥ ५३॥ मद्दुखं
भो तया भुक्तं यन्तिमित्तं दयापन ॥

नेयं सीता किंतु तदाकृतिनग्ने यीति बाधेन ॥ शीतां ॥ आग्नेयीं तदा
कृतिं अग्नौ प्रवेश्य स्वीकनण समये विनष्य नेताः स्वकृत हिन
ण्मय स्वज्वालामयीं माकृतिं स्वीकृत्य तस्मिन्निहितेष लक्षणं नि
ज वेदवत्या संमेळ्य स्वाहांतर्हित निज देव माया शीतां निजवे
दवतीं च ना मायस्तु वन्दर्शयामासेति संदर्भ शेषः ॥ ५१॥ तत;
किमभूदित्यत आह ॥ शीताद्वंद्व मिति ॥ शीतायाः रूपद्वंद्वं ॥
तयोः स्वनूपैक्यात् ॥ दृष्ट्वा ॥ तदा निज भामितीं ॥ मय्य दोषे
कुतोनोष इति शीर्ष्याकृत कोपात्मक मनता ज्ञानवतीं ॥ निजाम्
वाच ॥ दर्शयत लोक संग्रहमुवाचेत्यर्थः ॥ किमिति ॥ कासेति ॥

५

सा अपूर्वा॥ तव समा॥ देशकालगुणावयोवस्था शीलतः समा तव नृप सम न्विता॥ त्वत्समाकारा॥ देवी॥ का॥ किमाख्या कुत्र स्थि तेत्यर्थः॥ सर्वं ज्ञातं विडंबनमात्रमिदमित्यादि शीर्ष्ययाशीतमो क्ते आह॥ न जाने इति हे वनांगे॥ अंगने॥ चंद्रबिंबनिभां नाकाचं द्र कांतिखिन्न मनोह्लादिनीं॥ शुभां कल्याणीं॥ तां ताहं जान इति कुपित शीताकोपशांतये उवाचेत्यर्थः॥ ततः॥ किमित्यत आह॥ नाघवेणोति॥ स्पष्टोर्थः॥ मद्दुःखमिति या पुनाकृतयुगे बार्हस्प त्य कुशध्वजसुता नाम्ना वेदवती नाम तथा प्रसिद्धा सती नावणा स्पर्शात् तनं अग्नौ देहं विशोध्य स्वाहायाः सन्निधौ स्थिता॥ तया वेद्या॥ यन्निमित्तं॥ निमित्त पर्याय प्रयोगे सर्वासांप्राय दर्शन मितिवा

दैने र्तिकाद्वेश स्मे प्रयोजनाय॥ मद्दुखं॥ मये वानुभूयमानं॥ कष्टं॥ यद्यस्मात् भुक्तं॥ अनुभूतं॥ तत्तस्मान्मये वानुभूयमानं सुखमनु भविष्यसीति मया वनदानात्॥ हे दयापन तामंगीकुर्वित्याद्याहेत्यर्थः॥ इति दत्तवनापूर्वं मया लक्ष्म्याच सुंदरीत्या युक्ते:॥९६॥ एकपत्नीव्रतमिति॥ एकपत्नी व्रतं मे यत्कृतं जानासि भामिनि॥ ज्ञापनेन करोमीति बहूनां वरदो यतः इति॥ एकपत्नीव्रतं॥ एकैव पत्नी धर्माय॥ सत्यपि विभवेऽन्यनाजव न्न भोगाय द्वितीयादिः॥ इति पुंसः॥ नाजपुत्र्यपि नाजपत्न्यपि पत्युर्मा बत्सौ वा धुनमेकैव पत्नी भूत्वा ध्रियइति स्त्रियोपि एकपत्नीव्रतं॥ एकैव पत्नी एकपत्नी तत्साध्यत्वाद्व्रतमपि तथोपचर्यते॥ एकपत्नीय तत् व्रतंच एकपत्नीव्रतं॥ सर्वभाग्यं ममैव स्यात् स्वयमिं दिनैषपाते मानकान्नीत्या युक्ते:॥

नाम्ना वेदवती नाम स्वाहायाः सन्निधौ स्थिता॥९५॥ तामंगी कुरु गोविंद विवाह विधि पूर्वकं॥ इति सीतावचः श्रुत्वा नामो वचनमब्रवीत्॥९६॥ एकपत्नी व्रतं मे यत्कृतं जानासि भामिनि॥ ज्ञापनेन करोमीति बहूनां वरदो यतः॥९७॥ तव वाक्यं करिष्या मि अष्टाविंशति मे कलौ॥ तावदेषा ब्रह्मलोके ब्रह्मणा पूजि ता वसेत्॥ श्रुत्वा दाशरथेर्वाक्यं जगाम भवनं विधेः॥९८॥

तथा चेत्थं योजना॥ हे भामिनि॥ अद्य॥ अष्टाविंशति तमे त्रेतायुगे॥

मे॥ एकपत्नीव्रतं यावद्बतानं करोमी त्येवं कृतं संकल्पं त्वं जानासि॥
अहमपि॥ त्वमिव त्वत्सहचर्यात् वेदयापि एकपत्नीव्रतंकृतं जानामि॥
द्वापने अष्टाविंशे पतोहं बहूनां स्त्रीजनानां वनद: पतित्व वनद:॥
अतो द्वापने एकपत्नीव्रतं नकरोमीति॥ कृतंच जानासि॥ अतस्तव
वाक्यं॥ अष्टाविंशतितमे॥ अष्टाविंशतितमे कल्पे करिष्यामीति॥
तावदिति स्पष्टोऽर्थ:॥९८॥ कानणमिति॥ पद्मावत्या: काननं॥
जनिकाननं॥ हेसुव्रते॥ तव तुभ्यं मया भाषितं॥ एतत्सत्यं भवत्से
वेत्याह॥ नमे इति॥ मेवाक्यं कदापि केनापि असदनृतं नभूयादि
ति वेदविद:॥ इत्युवाचेति पूर्वेणान्वय:॥९९॥ अतेदं बोध्यं॥ वन
गमनात्पूर्वं नाम मनोहरनरूपा शीतानक्ष: संहृतोपयोगिनह्रो व्या
सोहनाम वनगमनोपक्रमे॥ देवमायैव तिलोत्तमेव नानायणीव प्रादु
र्भूत रूपविशेषासती नाम मनुगता॥ सा पुनर्जनस्थाने नामेलक्ष्मणेच
वनं गते नहि ते देवमाया जानकीनावण मात्रोकप अग्निहोत्रस्याग्नि
मुवाच॥ मनोमय्या-च्छायासीताया नावणमहं मोहयामि॥ अहंच तव
सन्निधौ स्वाहां तर्हिता पाताळे वसामि॥ त्वंच मनोमय्या तयासह
नावणं पाताळमानीय स्वज्वालामयीं मत्पुत्तळिकां कृत्वा नावणमो
हनाय॥ वेदवत्या एकां करो यथाकार्यकाले सन्निधाप्येंद्रमाविश्य
मन्मायाशक्त्यापोद्बलितया त्वन्मायया तं मोहयित्वा दत्वाअथ
नावणवधांते नामो मत्पुत्तळिकांच दृष्ट्वा॥ अहो किमिदं स्त्रीणां
महीयसी मोहनशक्ति:॥ एवं बहुविध चिंताशोक वान्निवध
वाननसंमेळन शीतान्वेषण सेतुबंधनानेक नक्षोहननादिपरि
श्रमेपि सान लब्धा मामपि मोहयंत्याति र्घृणाया एवं कुटिलया
शीतया किं प्रयोजनमिति यदा मह्यं कुप्यति तदा तं स्तुत्वा मां
वेदवतींच देहीत्युक्त्वा मनोमयीं च्छायासीतां निर्माय शालायां वि
सृज्य शालाग्नि भार्यां स्वाहाप्रभायां॥ आत्मानमंतर्धाय पाताळे
स्वात्मक वेदवत्या सह स्थिता॥ अथ नामो नावणं हत्वा कृतिमग्नौ
निवेश्याग्निदत्तं शीताद्वंद्वं ददर्शेति उवाच मंदवचनमित्यादि
शीताद्वंद्वं तदा दृष्ट्वेत्यंतास्वंडार्थ:॥९९॥ उक्तार्थानोक निचित्पुना
णवाक्यानि लिख्यंते॥ तथाहि॥ नामायणे॥ नामस्य दयिता
भार्या नित्यं प्राणसमा हिता॥ जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता॥

भ·पु· सर्वलक्षणसंपन्ना नारीणामुत्तमा वधूः ॥ शीताप्यनुगता रामं वैं·मा.
शशितं रोहिणी यथेति ॥ ध ॥ तथाह्यग्नेये ॥ अग्निहोत्रस्थितं
वह्निं जगत्साक्षिणमीश्वरं ॥ विदित्वा प्रांजलिर्वाक्यं लोकसंग्रहम
ब्रवीत् ॥ ॐ अग्ने गृहपते कर्मसाक्षी मध्यस्थ दृग्भवात् ॥

कारणं पद्मवत्यास्तु भाषितं तव सुव्रते ॥ न मे वाक्य मसद्भूयादिति वेद विदो विदुः ॥९८॥

हितकारी च लोकानां अहं गृहपतिस्त्वया ॥ रक्षणीया प्रयत्नेन यन्म
या त्वं च रक्षितः ॥ त्वत्तेजसि विलीनास्यां यावद्रामजयाद्रणे ॥ कौटि
ल्यं दर्शयन्स्त्रीणां यदा कुप्यति मां रविः ॥ नामायार्पय मां भद्र त्वा
तं लोकसन्निधौ ॥ इत्युक्त्वा सा प्रभावेन प्रतिबिंबमनोमयं ॥ यथा
रूपं यथा वेषं कल्पयित्वा त्रिसुंदरं ॥ वह्न्यावाच्छादयंती स्वमात्म
नं समुपस्थिता ॥ यथैव मातरं पुत्रः पितरं पालयेच्छुचिः ॥ तथा
रक्ष वैदेहीं विलीनोग्निः स्वतेजसा ॥ अथ मायामयी शीताप्य
मार्येष संस्थिता ॥ ददर्श संचरंतं तं मारीचं निर्गता बहिर्निसादि
वनाहि ॥ पुनात्रेतायुगे पुण्ये रावणं हतवानहं ॥ तदा वेदवतीकन्या
साहाय्यमकरोच्छ्रियः ॥ शीतारूपा भवल्लक्ष्मी जनकस्य महीतला
त् ॥ गते मयि तु मारीचं हंतुं पंचवटीवने ॥ ममानुजोपि मामेव
शीतया चोदितो ययौ ॥ तदंतरे राक्षसेंद्रो हर्तुं शीतामुपाययौ ॥
अग्निहोत्रगतो वह्निः तं ज्ञात्वा रावणोद्यमं ॥ आदाय शीतां पाता
ले ॥ स्वाहायां सन्निवेश्य च ॥ तेनैव राक्षसा स्पृष्टां पुना वेदवतीं शुभां ॥
अग्नौ विसृष्टदेहां तां शप्त्वा तं रावणं पुनः ॥ शीताया रूपसदृशीं
कृत्वा चैवोत्ससर्ज ह ॥ सा रावणहृता भूता लंकायां सन्निवेशिता ॥
हतेतु रावणे पश्चात्पुनरग्निं विवेश सा ॥ अग्निस्तु रक्षितो लक्ष्मीं
स्वाहयामास जानकीं ॥ रत्वास्तु त्वाच मामाह शीतया सहितं शिखी ॥
इयं वेदवती देवी शीतायाः प्रियकारिणी ॥ शीतार्थं राक्षसगृहे तेन
बंदीकृता स्थिता ॥ तस्मादेनां वने णैव प्रीणयत्वं श्रिया सह ॥ इति वह्नि
वचः श्रुत्वा शीतामामवदत् शुभा ॥ मम प्रीतिकरा नित्यं इयं वेदव
ती विभो ॥ एनं भागवतीं देवैः वदतां वनयप्रभो इत्यादि ॥ सूत्रपाल
भेदवत्पाठभेदः ॥

अ· पु· श्लोक भेदात्साधुः॥ अत्र पाठभेदेऽर्थसंगमनप्रकारो निरूप्यते॥ स्वाहवें. मा
या सन्निवेश्येति पाठे॥ हविर्भुजः तया सीतया॥ सुपापेन रावणेन च सह ५
पाताळमुपगम्य॥ स्वाहया हे स्वाहे॥ अहं रावणं॥ बहिरेव बोधयामि
त्वं च सांत्वयंती मातेवागत्य सीतां शिशुमिवोद्धृत्यां तर्निवेशनं निवेश्य
स्वप्रभया च्छादयेत्युक्ता या स्वाहया॥ सन्निवेश्य॥ अंतर्निवेशनं निवेश्य
नाना वाक्यगणैः सह हे जनेश्वर इयं जनकपुत्री विष्णुपत्नी॥ किंच
त्वद्भयाज्जानकीं रक्षन् राघवः मम सन्निधौ जानकीं न्यासरूपेण सं
स्थाप्य सलक्ष्मणो विपिने संचरन्वर्तते॥ किंच हे रावण ममत्वं परमो
दारकल्याणशिष्योसि इत्येवं नाना स्ववाक्यगणैश्च रावणं बोधया
मासेति॥ तद्वाक्यमाकर्ण्यावधान्य स्वाहया सन्निवेश्येत्यंतमेकवाक्यं तया
योजनेति॥ अयं भावः॥ विष्णुपत्नीत्वाज्जगन्माता न प्रधर्षणीया॥ मयि
न्यासतया न्यस्तत्वात्मया न त्याज्या॥ त्वं च मद्विनयग्राही॥ तस्मादयं उद्यो
गो निकर्तनीय इति॥ नैतज्जग्राह रावणः॥ अथ मेष वाहनः॥ ततः रौ
जल्यात्॥ मायया॥ मोहनशक्या॥ नाम्ना वेदवतीं॥ शुभां सीताकृतिं कृत्वा॥
तत्पुत्तळिकायां सूक्ष्मकलया सन्निधाप्य ददाविल्यर्थः॥ शेषं पूर्ववत्या
स्मि संगमनीयं॥१॥ एतन्मध्ये विप्रपत्नौ नरेश्वर इति पाठभेदोस्ति॥ तस्मि
न्संगमनप्रकारः॥ इयं जनकपुत्री नरेश्वरः नामश्चैतौ विप्रपत्नौ भृ
ब गया कर्तव्येति जानकी नामा न कर्तव्येति विरुद्धभाषिणौ बभूवतुरिति
शेषः॥ अथ राघवस्त्वद्भयाद्रक्षन्नित्यादि शेषं सुगमं॥ अस्मिन्नप्यर्थे
ग्रंथांतर संवादोस्तीति ध्येयम्॥२॥ विप्रपत्नीत्यस्मिन्पाठे प्राथमिकीं
भिन्न भिन्न वाक्ययोजनामिति मनुसृत्य संगतिः कार्या॥ तथा हि॥ राव
णः सीताद्वंद्वं तदा दृष्ट्वा केयमिति पप्रच्छ॥ तदा तमग्निराह गुह्यभाष
या मोहयितुं॥ उभे अपि च्छायारूपे सीतावेदे॥ व्यत्यस्य॥ इयं जान
कीति वेदां जानकीं च विप्रपत्नीति॥ रावणस्तु गूढोक्त्या भ्रांतः॥ कि
मिति॥ सीता॥ मां मोहयितुं कांचन स्वसखीं विप्रपत्नीं परव्यामोहन
दक्षां वनेन च्छंदयित्वा तत्र शालायां नियोज्यांतर्हितासीत्॥ तदजा
नन् अहं विप्रपत्नीमेवानीतवानिति॥ भ्रांत्यर्थस्मालीकत्वान्न ग्रंथां
तर संवादापेक्षा॥ तथा गेनानृतभाषित्वं॥ विर्विशिष्टः प्रप्रकृष्टः॥
विश्वासौ प्रश्च तथा विशिष्टेषु प्रकृष्ट इति वा विप्रो विष्णु॥ तस्य
पत्नी त्यभिप्रेत्य प्रयुक्तत्वात्॥ अकम्प्र विसंभ्रमेत्यादिः शेषं प्राथमि
क योजनावत्॥ २॥

 हनावगत्वा विति पाठस्यतु वास्तवार्थेऽर्थ संगतिः॥ तथाहि॥ नावणोऽ
कंपनवचः श्रुत्वा शीताहनणोद्युक्तो मानीचेन निवानितो निवृत्तः॥ पुनः
सनत्कुमानोक्त वृत्तांतमनुस्मनन् पुननागतो मानीचेन पुनः निवार्य
माणोपि पनमार्थे गूढाभिसंध्या अतिवृत्तः शीतामाचकर्ष॥ तदाग्नि
र्मध्यमलोक भाग्यविभवाच्छिष्यो न निक्तो भवेदिति घृणया नाना
भक्त्या बोधयामास॥ तथापि नावणः सर्वमिदं तृणीकृत्य काममुख्या भक्त्या
शीतामादाय॥ द्वेषमुख भक्त्या नाम शना हतः पार्षदतां प्राप्नुयादि
ति इयं नत्वाज्येति॥ तदाहाग्निः॥ इयं जनकपुत्री विष्णुपत्नीच
त्वां वनवध्यत्वामत्सन्निधौ स्थिता सैषा चैकं तेजः॥ नाणुमात्र मंतन
मे तयोः पनंतु नाघवः त्वद्भयात्॥ त्वां नक्षन् जानकीं मम सन्निधौ
संस्थाप्य विपिने संचनन् वर्त्तते त्वंच मम पनम शिष्योसि तवानि
ष्टं मा भूत् अत इयं नानेया॥ अथ स्वाहा मां तां निवेश्य॥ ततोमेष
वाहनः॥ स्वसामर्थ्येन शीताकृतिं कृत्वा नाम्नावेदवतीं तन्नैककल्पया
सन्निधाप्य ददाविति शेषः॥ कथं तदाकृति मात्रेण शांत इत्यत आह॥
हनावगत्वा बित्यादि॥ हनौ देवे विष्णौ अग्नौ गुनौ॥ विशिष्टा भक्तिः
हनौ द्वेषमुखी मुखतो नाक्षसत्वात्॥ गुना उपसन्तिमुखी॥ तस्मा
त्तद्वचः श्रुत्वा नाक्षस भावेन मोह दर्पितो पार्षद भावेना मोहदर्पितः
अत एवाहः॥ विष्णुमाहात्म्यज्ञानी॥ असौ नावणः॥ जानकीं मनसा
सस्मनन्॥ मनसि निधाय॥ तामेव आकृतिं मन्यमानः स्वाभीष्ट
साधनमिति जानन् लंकां गत्वेत्यादि॥ शिष्टं सुगमं॥ त्वदन्य पर्यायः॥
अस्मिन्नर्थे उत्तनकांडकथैव मानं॥ ७॥ यद्वा हनते नौणादिकडः
प्रत्ययः॥ हनत्यज्ञानमिति हनः। तन्वत्॥ हन् हनः॥ अस्मिन्नर्थे
प्रसिद्धिः प्रमाणं॥ नचाप्रयुक्तत्वं दोषः॥ तस्य काव्य विषयत्वात्॥
अथवा हनते नच इः नडे बाधा योगे नैव हनिर्हनः॥ नचकते
नानायणादीनीत्यादिना विनोधः॥ एतदन्य विष्ण्वादीनामेवा
दिना ग्रहणात्॥ हनि शब्दस्यान्यत्र प्रयोगदर्शनाच्चेति दिक्॥ ७॥
किंस्वनूपेत्यस्य विष्णुपत्नीत्युत्तनं॥ किं नामिकेत्यस्य वेदवतीति॥
कीदृशीत्यस्य तव समेति॥ किमर्थं जनिनित्यस्य मत्पत्नीत्व सं
पादनार्थमित्युक्तं भवति॥ ७॥ ९७॥ ततः किमित्यत आह॥ श्रुत्वेति॥
तज्जननं॥ तस्याः पद्मायाः जननं जनिहेतुभूतं कर्म॥

भ.पु. ।संसाधमिषितपरिणाय न साधनमेवेति श्रुत्वा सुकन्नमेतदिति ॥ श्रें गा.
आनंदपूर्णा भवत् ॥ सा लक्ष्मी भार्या विष्णुनतस्तस्यास्त्व क्षिप्र
स्त्रियाः हान उचितः ॥ कौतूहलेति ॥ अदृष्टश्रुत माहात्म्य श्रवणाश्चर्या ६
विष्ट मनस्का बकुळा श्रीनिवासमभाषत ॥ किमभाषतेत्यत आह ॥

श्रुत्वा तज्जननं कर्म बकुळानंदनिर्भरा ॥ कौतूहलसमाविष्टा
श्रीनिवासमभाषत ॥ ५९ ॥ गच्छामि राजेंद्रसभां सभासदैः
संपूर्णसर्वार्थकळत्रपूर्णां ॥ इत्येव मुक्तो भगवान्जगद्गुरुः संप्रे
षय-तां बकुळां स्वकाननात् ॥ ६० ॥ दिव्यां तुरंगीमारोप्य नि
र्मितां देवमायया ॥ स्वपुच्छनष्टका मश्वां आरुह्य बकुळा वदत् ॥ ६१ ॥

गच्छामीति ॥ सभासदैः ॥ सभास्तानैः संपूर्णाः संपूर्णानि ये सर्वार्थाः ॥
सर्वधनानि येषु तानि ॥ तथा ॥ तानि च तानि कळत्राणि च ॥ राज्ञां दुर्ग
ह्य स्थानानि ॥ तथा तैः पूर्णां ॥ यद्वा सभासदैः संरक्ष्य चतुर्विध पुरु
षार्थपूर्णां ॥ कळत्राणि च ते संपूर्णसर्वार्थाश्च संपूर्णसर्वार्थकळ
त्राणि ॥ कडारादिः ॥ नित्यसापेक्षत्वात्समासः ॥ यो[illegible]ग्य भाजन
श्रो योः पात्रत्वमथ संरक्ष्य वस्तुनि ॥ नृपाणां दुर्गमस्थाने कळत्रं श्रोणि
— भार्ययो नितांते नानार्थः ॥ मोक्षसंरक्षणं च ज्ञानद्वानेति ॥ संपूर्णसर्वार्थो
विष्णुस्तस्य कळत्रं भार्या ॥ तैनैव पूर्णां सर्वसंपदाऽन्यूनां इति वार्थः ॥
राजेंद्रस्य सभा यस्यां सा तां नारायणपुरीं गच्छामीति आभाषतेति
पूर्वेणान्वयः ॥ द्वितीयपादेंद्र वज्रेतरपादेंद्र वंशोपजातिः ॥ भिन्नच्छं
दो भवानां वृत्तानां मेळनेपि उपजातित्व संभवात् स्यादिंद्रवज्राय
दितौ जगौगः ॥ ३३ ॥ स्यादिंद्रवंशा ततजैरसंयुतैः इति तल्लक्षणे ॥ १२५
स्वांशप्रतिपाद्य राजवंश पुनयोर्मात्वाभेदत्व सूचनाय पाद्य पद्य
स्येव वृत्तद्वयता वैशद्यं बोध्यं ॥ अत्र मध्ये संदर्भशेषः ॥ अथ स्वस्थ
चित्तः श्रीनिवासः स्वयं भुक्त्वा तदैव भुक्तया तया ॥ स्वस्थचित्ताश्वः
पुष्येण प्राजापत्ययोगे गच्छामीति इत्येवमुक्तो भगवान्जगद्गुरुः
देवमायया देवव्यामोहिन्या स्वेच्छया निर्मितां दिव्यां देवानामप्यहीं ॥
गुंजामणिसमाकारां ॥ तुरंगीं वडबां जातेनिति ओष् आरोप्य स्व
काननात् स्वकार्यनिमित्तात् ॥ तां संप्रेषयत ॥ ततः किमित्यत आह ॥

सा
अ.पु॥ स्वपुच्छेति॥ पुनरागमाभावात् स्वपुच्छ एव रक्षको यस्याः तां अश्वां वें॥
जातिलक्षणदोषं बाधित्वाऽजादित्वात् टाप् आरुह्य बकुला अवदत्॥६१॥ ६
किमिति॥ मार्गमिति॥ नृपपत्तनं॥ पुरं॥ इममेव प्रत्यक्षमेव॥ वनं
मार्गमारुह्य॥ गत्वा गिरिस्तटादवरुह्य पर्वताधः प्रवेशः कर्तव्यः॥
उद्योगः साहसं धैर्यं॥ बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः। षड्भिर्मनुष्यचिंता
स्यात्सप्तमं दैवचिंतनमित्युक्ते दैवं चिंतयति॥ पर्वताधःप्रदेश इति॥
पर्वताधःप्रदेशे च कपिलपूजितः शिवोस्ति॥ तत्र कपिलेश्वरसन्नि
धौ॥ असौ पूर्वदृष्टः॥ तीर्थराज आस्ते॥ तत्र तीर्थपुंगवे॥ मदर्थं
मत्कार्यार्थं॥ यथायोग्यं कल्याणसिद्ध्यर्थमिति संकल्पपूर्वकं मद्वा
यथायोगं॥ प्रकृतकार्ययोगमनतिक्रम्य॥ अविलंबेनेति यावत्॥
स्नात्वा॥ कपिलेश्वरमासाद्य नत्वा प्रसाद्य॥ हे शंकर॥ दयासारः
श्रीनिवासः॥ हे देव व्यवहारचतुर॥ हे शिव॥ चिकीर्षितकार्यदुरि
स्तु त निवारण॥ शंकर॥ ते तुभ्यं नमोस्तु मे कल्याणं॥

मार्गं वद रमाधीश गच्छामि नृपपत्तनं॥ श्रीनिवासः॥ इममेव
वनं मार्गं अवरुह्य गिरेस्तटात्॥६२॥ पर्वताधः प्रदेशे च कपिल
पूजितः शिवः॥ तत्रास्ते तीर्थराजोसौ कपिलेश्वरसन्निधौ॥६३॥
तत्र स्नात्वा यथायोगं मदर्थं तीर्थपुंगवे॥ कपिलेश्वरमासाद्य या
च्यतां वरऽव्ययः॥६४॥ श्रीनिवासो दयासारो वदते रमणं तव॥
कल्याणं कुरु मे देव शिव शंकर ते नमः॥६५॥

पश्चात् कल्याणं कुरु कारयस्व इति अव्ययो वरः त्वया याच्यतां॥ इति
तव रमणं॥ वदते॥ उक्त्वा प्रेषितवानस्ति इति वदेति शेषः॥ वास्तवार्थ
स्तु॥ हे देवि त्वं शिव शंकर देवते नमः॥ इति नमः कुरु मे यत्कल्याणं
तदनुकूलाचरणं तदेव तव॥ रमणं मह्यं नतिस्तुति लक्षणं प्रावण्यं
इति वरो याच्यतां इति वदेति॥ याचतां वरमव्ययमिति पाठे यतः
यत्र स्नातः कार्यार्थी जनः कपिलेश्वरमासाद्य प्रसाद्य तं कपिलेश्वरं
अव्ययं वरं याचतां॥ स वरो दाता हरो वरं दत्वा दुःसाध्यमपि कामं
पूरयति॥ इति तन्माहात्म्यप्रसिद्धिरतस्त्वया श्रीनिवासो दयासार
इत्याद्युक्तप्रकारेण वरो याच्यतां इति विपरिणामेनार्थोऽह्येयः अकथि
तं कर्म॥ बलिं याचते वसुधामितिवत्॥

त
न त्वं बंधि वनयाचन मिति बोधः लिंगव्यत्ययश्च अमणां अगति कागतिः॥
याच्यता मिति पाठ इति॥ देवाद्भुतेवनः श्रेष्ठे त्रिब्वित्समनः॥६५॥ ततः शुक
मिति॥ दंडवत्पतनं कुरु॥ ततः शुकेन कस्मात्त्व मिति प्रश्ने॥ सदाकल्याण
कांक्षिणा श्रीनिवासेन प्रेषितास्मि इति वद इति शेषः॥ एव मुक्त्वा शुकं
देवि इत्यादि पद्यद्वयं स्पष्टार्थं॥ तस्य पद्मैः पूजितो पद्मा दातानो भवत
इति भावः॥ उचितं कुर्विति॥ कन्यार्थं कन्या निमित्तं कन्या घटनार्थं॥
उचितं ऋतमनृतं वा यत्र देशकाल जनावस्थासु उचितं तत्कुर्विति योज
ना॥ उक्ता क पर्यंत निवाह इति भावः॥ अथा यत्कन्यार्थं कर्म तदुचितंकर्म॥
श्रेयः संपादनाया वश्य मनुष्टेयकं कर्म॥ तस्मा कुर्विति॥ यद्वा कन्यार्थं॥
उचितं॥ यन्मितं॥ यद्योग्यं यच्च ज्ञानं॥ यत्समंजसं॥ तत्कुर्वित्यर्थः॥ उ
चितं॥ स्यान्मिते योग्ये ज्ञाते ऽभ्यस्ते समंजस इति नत्वमाला॥ आज्ञप्ते
ति॥ देवदेवेन॥ लोककर्तृणा पनब्रह्मणा श्रीनिवासेन आज्ञप्ता॥ यथो
क्तं मिति॥ श्रीनिवासेन यद्यथोक्तं तत्तथैवा बला चकानेत्यर्थः॥ कपिल
वनयाचन शुक तमन कृष्णा नाम पूजां तं यथा वच्चकानेति भावः॥
हृयमिति॥ सखीः पद्माक्षीः॥६९॥

ततः शुकं समासाद्य दंडवत्पतनं कुरु॥ श्रीनिवासेन बालेन सदा
कल्याणकांक्षिणा॥६५॥ एव मुक्त्वा शुकं देवि ततः पद्मतटं व्रज॥ तत्रा
सते कृष्णा नामो तत्वा तो भक्तिभावतः॥६६॥ पद्मतीर्थसमुद्भूतैः
कमलैः कमलानने॥ पूजांकुरु मदर्थं तौ भ्रातृवर्गेण वै कृतौ॥ सुवर्ण
मुखरीं तीर्त्वा तत्र गच्छ यथासुखं॥६७॥ उचितं कुरु कन्यार्थं कन्यार्थं
कमलानने॥ आज्ञप्ता देवदेवेन बकुला लोककर्तृणा॥ जगाम शनकैः
शेषाचलादुत्तीर्य चांगना॥ यथोक्तं श्रीनिवासेन तच्चकार तथाबला॥६८॥
हृयमानाथ बकुला सुवर्णमुखरीं तदा॥ तीर्त्वा गस्त्याश्रमं प्राप्ता
सखीं दृष्टवती भवत्॥६९॥

एतदेव विशदयति॥ शिवालये शिवं दृष्ट्वा गता सा शिवमंदिरमिति॥
शिवालये॥ आलीयते संश्लिष्यते ऽत्रेत्यालयो गर्भगृहं॥ तस्मिन्शिवं
दृष्ट्वा शिवमंदिरं॥ मदंति जना अत्रेति मंदिरं मुखमंडपं॥ मंदेः
किरच्॥ तदा गता भूत्॥ तत्र दृष्ट्वा वनाः कन्या काम्यमिति चाब्रवीत्॥

सा

भ.पु॥स्वपुच्छे ति॥ पुनोगमाभावात् स्वपुच्छ एव नकको यस्याः तां अश्वां वें॥

जाति लक्षण दोषं बाधित्वा ऽजादित्वा टाप् आनन्द्य बकुला अवदत् ॥६१॥ ६

किमिति ॥ मार्गमिति ॥ नृपपन्तनं ॥ पुनं॥ इममेव प्रत्यक्षमेष ॥ वनं

मार्ग मागत्य ॥ गत्वा गिनेस्तटादवनह्य पर्वताधः प्रवेशः कर्तव्यः॥

उद्योगः साहसं धैर्यं ॥ बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः षडिमे मनुष्य चिंता

स्या त्सप्तमं दैवचिंतन मित्युक्ते दैवं चिंतयति ॥ पर्वताधःप्रदेश इति॥

पर्वताधः प्रदेशे च कपिल पूजितः शिवोस्ति ॥ तत्र कपिलेश्वर सन्नि

धौ ॥ असौ पूर्व दृष्टः॥ तीर्थ नाज आस्ते ॥ तत्र तीर्थे पुंगवे ॥ मदर्थं

मत्कार्यार्थं ॥ यथायोग्यं कल्याण सिद्ध्यर्थ मिति संकल्प पूर्वकं मज्ज

यथा योगं ॥ प्रकृत कार्य योग मनतिक्रम्य ॥ अविलंबेनेति यावत्॥

स्नात्वा ॥ कपिलेश्वरमासाद्य नत्वा प्रसाद्य ॥ हे शंकर ॥ दयासान:

श्री निवासः॥ हे देव व्यवहार चतुर ॥ हे शिव॥ चिकीर्षित कार्य दुरि

स्तु त निवारण॥ शंकर॥ ते तुभ्यं नमोस्तु मे कल्याणं ॥

मार्गं वद नमाधीश गच्छामि नृपपत्तनं ॥ श्री निवासः ॥ इममेव

वनं मार्गं अवरुह्य गिरेस्तटात् ॥६२॥ पर्वताधः प्रदेशे च कपिला

पूजितः शिवः॥ तत्रास्ते तीर्थ.नाजोसौ कपिलेश्वर सन्निधौ ॥६३॥

तत्र स्नात्वा यथायोगं मदर्थं तीर्थ पुंगवे ॥ कपिलेश्वरमासाद्य या

च्यतां वनऽव्ययः ॥६४॥ श्री निवासो दयासानो वदते नमनं तव॥

कल्याणं कुरु मे देव शिव शंकर ते नमः ॥६५॥

पश्चात् कल्याणं कुरु कारयस्व इति अव्ययो वनः त्वया याच्यतां ॥ इति

तव नमनं ॥ वदते ॥ उक्त्वा प्रेषितवानस्ति इति वदेति शेषः ॥ वास्तवार्थ

स्तु ॥ हे देवि त्वं शिव शंकर देवते नमः ॥ इति नमः कुरु मे यत्कल्याणं

तदनुकूलाचरणं तदेव तव ॥ नमनं मह्यं नतिस्तुति लक्षणं प्राबल्यं

इति वनो याच्यतां इति वदेति ॥ याचतां वनमव्ययमिति पाठे यतः

यत्र स्नातः कार्यार्थी जनः कपिलेश्वरमासाद्य प्रसाद्यतं कपिलेश्वरं

अव्ययं वनं याचतां ॥ स वनो दानो हरो वनं दत्वा दुःस्साध्यमपि कामं

पूरयति ॥ इति तन्माहात्म्य प्रसिद्धि नत स्त्वया श्री निवासो दयासान

इत्याद्युक्त प्रकारेण वनो याच्यतां इति विपरिणामेनार्थो ज्ञेयः अकथि

तं कर्म ॥ बलिं याचते वसुधामितिवत्॥

त
नं तं वं धि वनयाचन मिति बोध: लिंगव्यत्ययाश्रमणं अगति का गतिः ॥ यान्यता मिति पाठ इति ॥ देवाद्दृतेवनः श्रेष्ठे त्रिष्विल्यमनः ॥६५॥ ततः शुक मिति ॥ दंडवत्पतनं कुरु ॥ ततः शुकेन कस्मात्व मिति प्रश्ने ॥ सदाकल्याण कांक्षिणा श्रीनिवासेन प्रेषितास्मि इति वद इति शेषः ॥ एवमुक्त्वा शुकं देवि इत्यादि पद्यद्वयं स्पष्टार्थं ॥ तस्य पद्मैः पूजितो पद्मदातानो भवत इति भावः ॥ उचितं कुर्विति ॥ कन्यार्थं कन्या निमित्तं कन्या घटनार्थं ॥ उचितं ऋतमनृतं वा यच्च देशकाल जनावस्थासु उचितं तत्कुर्विति योजना ॥ उक्तावक पर्यंत निवाह इति भावः ॥ अथा यत्कन्यार्थं कर्म तदुचितंकर्म ॥ श्रेयः संपादनाया वश्य मनुष्ठेयकं कर्म ॥ तस्मा कुर्विति ॥ यद्वा कन्यार्थं ॥ उचितं ॥ यन्मितं ॥ यद्योग्यं यच्च ज्ञानं ॥ यत्समंजसं ॥ तत्कुर्वित्यर्थः ॥ उचितं ॥ स्यान्मिते योग्ये ज्ञाते ऽभ्यस्ते समंजस इति नत्नमाला ॥ आज्ञप्तेति ॥ देवदेवेन ॥ लोककर्तृणा पनब्रह्मणा श्रीनिवासेन आज्ञप्ता ॥ यथोक्तं मिति ॥ श्रीनिवासेन यद्यथोक्तं तत्तथै वा बला चकानेत्यर्थः ॥ कपिलवनयाचनशुक तमन कृष्णा नाम पूजां तं यथा वच्चकानेति भावः ॥ हृय मिति ॥ सखीः पद्मालीः ॥ ६३॥

ततः शुकं समासाद्य दंडवत्पतनं कुरु ॥ श्रीनिवासेन बालेन सदा कल्याण कांक्षिणा ॥ ६५॥ एवमुक्त्वा शुकं देवि ततः पद्मतटं व्रज ॥ तत्रासते कृष्ण नामो तत्वातो भक्ति भावतः ॥ ६६॥ पद्मतीर्थसमुद्भूतैः कमलैः कमलानने ॥ पूजां कुरु मदर्थं तौ भ्रातृवर्गेण वै कृतौ ॥ सुवर्णमुखरीं तीर्त्वा तत्र गच्छ यथासुखं ॥ ६७॥ उचितं कुरु कल्याणि कन्यार्थं कमलानने ॥ आज्ञप्ता देवदेवेन बकुला लोककर्तृणा ॥ जगाम सतकैः शेषाचलादुत्तीर्य चांगना ॥ यथोक्तं श्रीनिवासेन तच्चकार तथा बला ॥ ६॥ हयमानाद्य बकुला सुवर्ण मुखरीं तदा ॥ तीर्त्वा गत्वाश्रमं प्राप्ता सखी दृष्टवती भवत् ॥ ७२॥

एतदेव विशदयति ॥ शिवालये शिवं दृष्ट्वा गता सा शिवमंदिरमिति ॥ शिवालये ॥ आलीयते संश्लिष्यते ऽत्रेत्यालयो गर्भगृहं ॥ तस्मिन्शिवं दृष्ट्वा शिवमंदिरं ॥ मदंतिजना अत्रेति मंदिरं मुखमंडपं ॥ मंदेः किस्च ॥ तदागता भूत् ॥ तत्र दृष्ट्वा वनाः कन्या कामूय मिति चाब्रवीत् ॥

 तथा संभाषिता बाला ऊचुरेवं परस्पर मिति ॥ सा वनाः कन्याः ॥ तत्र ॥ मंडपे ॥
दृष्ट्वा ॥ कायूयं ॥ कुत्रा ॥ किमर्थ मागता ॥ इति चाब्रवीत् ॥ पप्रच्छ ॥ तया
बकुलया संभाषिताः पृष्टाः ॥ बालाः ॥ पंचषट्च टघ लार्भा भाः ॥ मुग्धा या ॥
पद्मया संकेतिता ॥ तद्वृत्तांतं पृष्टा अपि न वदिष्यंतीति ध्येयं ॥ ताः कन्य
का स्तामुपनीयेत्यादि उत्तन वचन लभ्योर्थः । विस्तर भीते र्न लिख्यते ॥
स्त्री बाला अपि ॥ एवं यूयंकाः ॥ कुत्राः ॥ किमर्थ मागताः ॥ इत्यब्रुवन् ॥ एवं
परस्परं साता श्चोचुरित्यर्थः ॥ मध्यपेका वह्नी तथापि प्रयोजिकानां कर्तृ
त्वा त्रपायाद् चुरित्युक्तिः ॥ एतदेव विशदयति ॥ वयमिति ॥ कुत्रा इत्य
स्योत्तरं वयमादि सदेसंतं ॥ द्वितीयस्योत्तरं ह्यतोत्तन दिन इत्यादि केल्या
सपति मंदिर मित्यंतं ॥ इतोत्तन दिन इति ॥ वर्तमान दिनात् पृष्टतः पुनतश्च
गच्छतेह्यः श्वः चोत्तन दिनं भवति ॥ श्वो भाविगतं ह्य एव ॥ अत एव होदमुन्ना
दिना इति ॥ लौकिकः तथाच इतं गतं च तत् ॥ उत्तन दिनं चेति विग्रहः ॥ पूर्व
दिन इति यावत् ॥ अथ वाद्य सोमवानः पुष्य नक्षत्रं प्राजापत्य योगः ॥ ह्यश्च
नवितः ॥ पुनर्वसू ध्वज योगः ॥ अतो गतोत्कृष्ट दिन इत्यर्थः ॥ वस्तुतस्तु ॥
उद्योत्कृष्टयो नित वर्तमानयोनति रामे नोत् उत्तनं ॥ पूर्व दिनं ॥ सर्वोन्त
म परम मंगल मूर्ति श्री निवास दर्शनात् ॥ वर्तमान मुत्कृष्टं ॥ तव
दिव्यांगतामा दर्शनात् ॥ तुलगानूहः ॥ मूल विभुजादित्वालकः ॥ पद्मावत्याः ॥
समीपं च । समीपमेव ॥ ७६ ॥ तं दृष्ट्वा ज्वन तापेन शयाना निजमंदिरे ॥
पद्मावतीति शेषः ॥ तच्छां त्यर्थं वयं प्राप्ता अभिषेकार्थ मागताः ॥ प्राप्ताः ॥
नाहः प्रकर्षेण प्रत्यमिताः ॥ आप्त प्रत्य मितौ स मा वित्यमनः ॥ अभिषेकार्थं
वयमागताः ॥ ज्वन तापेन अयमे संकटं प्राप्त मित्यत्रोक्त प्रकारेण बलव
च्छ्री निवासचोदित संमोहनादि पंचबाण पंचबाणाति विद्ध हृदयतया
संतप्त सूर्मि संताप समज्वन संतापेनेत्यां तरं गिकार्थः ॥ कोसौ किनात
नरूपीच भवद्भिः संगतः कुतः ॥ इति ॥ भवद्भिः भवतीभिः ॥ संगतोसौ
किनात नरूपीकः ॥ पूर्वो अपूर्वोवा ॥ द्वितीये पूयमंतः पुनगतानार्थः ॥
पुनं चाभेयं किमंतः किनासश्च बाह्यः ॥ तेन भवत्संग मो बहिर्भवेत् ॥
अतो वो बहिर्गमनं कुतः कस्मान्नि मिन्तात् ॥ कुतश्च तद्दर्शनेपि ॥ तस्या
३ ज्वन तापः कुतश्च ज्वनतापेपि भवतीनामत्रागमन मित्यर्थः ॥ काखुत्य
स्योत्तरं कश्चि दिति ॥ अज्ञान प्रकार विशेषः ॥ अपूर्व इति यावत् ॥ कुत
इत्याद्यस्योत्तरं सहिता इत्यादि ॥ ८० ॥ पुष्पापचयनं कर्तुमिति ॥

अ. पु. द्वितीयस्योत्तरं अस्माभिरिति आदि उत्तर दिङ्मुख इत्यंतं ॥ अपूर्वपुरु वे.भा.
षेणाकन्याभिर्मिन्नादिति ॥ तृतीयस्योत्तरं गत इत्यादि अंगता इत्यंतं ॥ ८

शिवालये शिवं दृष्ट्वा गता सा शिव मंदिरं ॥ (द्रष्टुमागता नाज मंदिरं) ॥
तत्र दृष्ट्वा वनाकन्याः काम्यमिति चाब्रवीत् ॥८३॥ तया संभाषिताबाल्या
सु चुनेवं पनस्पनं ॥ कन्याः ॥ वयमाकाश्या नाजस्य सन्निधान गताः सदा ॥
८४॥ इतोन्तर दिने कश्चित्पुरुषः तुनगारुहः ॥ पद्मावत्याः समीपं च
संप्राप्तो मन्मथाकृतिः ॥ ८५॥ तं दृष्ट्वा ज्वरतापेन शयाना निजमंदिरे ॥
तच्छांत्यर्थं वयं प्राप्ता अभिषेकार्थमागताः ॥८६॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा
वकुला वाक्यमब्रवीत् ॥ कोसौ किनातरूपी च भवद्भिः संगतः कुतः ॥
८७॥ वदध्वं कन्यकाः सर्वा स्तद्वृत्तमखिलं मम ॥ कन्याः ॥ सदृताः
पद्मावत्या च कदाचिद्वनमागताः ॥८८॥

इति प्रश्नोत्तर विवेकः ॥ तद्वृत्तमखिलं विस्तरेण संपूर्णं ॥ अस्माभिः
कथितं तेन अवाच्य वचनं रुषा ॥ अस्माभिः विचित्रः पुमानागत इति
कथितं ॥ अथ तया प्रेषिताभिरस्माभिर्नेत्रसंज्ञया हृष्यकृते वासः ॥ किं कुलं
किं गोत्रं कस्ते माता कस्ते पिता किं ते कार्यमित्यादि श्रीपद्मोक्तं तस्मै
संदिष्टं ॥ अथ तेनोक्तं सर्वं श्रुत्वा तेनापि तस्याः किं कुलादिकमिति पृ
ष्टाभिरस्माभिः पद्मयोक्तं कुलादिकं सर्वं संदिश्य पद्मोक्त्या नीत्वा शी
घ्रं गच्छ गच्छेति निष्ठुरं कथितं ॥ अथ तेन ॥ आः किमेतत्साधुनाग
नेत्रसंज्ञया — किमेतत्कुलादि विचारः ॥ किमेतन्निष्ठुर वचनमिति
रुषा तेन अवाच्य वचनं ॥ वकुले लज्जावहं वचनं कथितं तच्छ्रुत्वेत्या
दि स्पष्टं ॥ हरनयेनेनः मूर्छितेव ॥ ततः किमित्यत आह ॥ गत इति ५
मूर्छामिति ॥ स्मरशरानाहत तया शति शकाहतेव मूर्छामुपागमे
त्यर्थः ॥ ताः कन्यकाः ॥ मुग्धाद्याः ॥ तां मूर्छितां पद्मां यानेउपवे
श्य दुह्यनाजपुरं जग्मुः ॥ तदा वयं बालाः स्वकं स्वकं वेश्म जग्मि
म ॥ तामागतामिति ॥ आगतां सुतां पद्मां यानगतामेवोद्धृत्वां तगृहं
प्रविश्यांके निधाय ॥ आत्मसुतां पनमात्म प्रेरणयैव भुविप्रसूतां ५
पद्मा स्वयमेव स्वेच्छयैव दुहितरं सुतां प्रति चिंतामुपागम्य ॥ मदधृष्
प्रेरक श्रीहरिप्रेरणाय आत्मसंतोषेण च मदीय यज्ञभूमौ प्रसूता ॥

भा.पु. तदेयं सुता बहुकीर्तिसुखदेत्यंबना वाणी बलेनच मया लालिता॥अतः दैन्या
श्रीकृ निवेव शनणा मिति आलोच्य बाल नक्षा नाम नक्षा नानायणा व
र्मादि मन्त्रैः गवाश्व धूळि श्री पादनेण्वादि भीन क्षाम कनोत् ॥ कृते
प्येवं न शांतिः॥ यथा विष्णु नक्षां कनोति तथा तथा धिको भूज्वनसं
तापः॥ अथ दुर्निवार्येयं किं वा भविष्यतीति भीतः॥ मुदाहीनं ॥अ
प्रसन्नं ॥ अभाषणं अवचनंच मुखं पश्यन् ॥ दीन इव सुकृतदनिद्र
इव नुनोद ॥ अश्रु मुमोच ॥ अयं भावः ॥

पुष्पापचयनं कर्तुं आन ०धास्तद्वतां तने ॥ तत्र कश्चित्पुमान्यातो
विचित्र तुनगगानूढः ॥ ८९॥ अस्माभिः कथितं तेन अवाच्य वचनं
रुषा ॥ तच्छ्रुत्वा तनयानाहो रुष्टा वचन मब्रवीत् ॥९०॥ तयोः
कलहाऽपन्नः कदते ताडितो नृपः॥ निपपात तदाश्वस्तु शिला
भिर्हत चेतनः ॥९१॥ स घोटकं परित्यज्य जगामोन्तन दिङ्मुखः॥
गते किनाते कमलोद्भवा बला मूर्च्छामुपागम्य पपात भूमौ ॥९२॥
ताः कन्यकास्ता मुपनीय याते जग्मुः स्वकं नाजपुनं वयं तदा ॥९३॥
तामागतां यातगतां सुतां नृपः चिंतामुपागम्य नुनोद दीनः॥
अंके निधायाल सुतां प्रपश्यन्मुखं मुदाहीन मभाषणांच ॥९४॥

एतादृक् दुहितृलालने ऽदृष्ट बलहीनः॥ यतो नाहं क्षीणाभिधेनी पिजन
कः इति॥ अत्र मध्ये॥ अविश्वासस्तु विप्राणा मित्यायुक्तन वचनानुसारे
ण लेख्यः संदर्भ शेषोस्ति विस्तन भमादुपनम्यते॥ तथापि किंचित्लि
ख्यते॥ अथै तस्मिन्समये तोंडिमान् पद्मां ज्वनतापमूर्च्छितां नुदंतं
नाजानंच दृष्ट्वा खिन्नमना दैवज्ञकुलाचार्य प्रधानान् ॥ अमात्य वैद्य
सामुद्रिक शांति पाठक प्रहाना धक निर्यदानिन आहूय यूयं अस्मा
कं प्रत्ययिता अपि कुन आगामि पद्मा योगक्षेम पर्यालोचना नकृतेति
विचानितवान् ॥ अथाह दैवज्ञ कुल गुनुः ॥ पनमादनेण सूक्ष्मे स्ति
कमाकृत चने वास्माभिः इति ॥ सत्यं ॥ उक्तोभ्युदयः लोकभर्ता पाणि
ग्रहणमिति॥ सेदानीं प्राण संशय मापन्ना किमेत दिति कथं ब्राह्म
णानां वचसि अस्माकं विश्वास इति ॥ मास्तु विश्वासः॥ यथा शा
स्त्र मुक्तं कालबला-बलु दैवादन्यथा जाते किं कर्तव्यं ॥

भ.पु. इदानीमिव राजकुले दैवपर्यालोचनाधिकारः ॥ प्रत्यर्पित इति ॥ राजवैद्यं भ
कृतानादरात्कुपित आह ॥ अथ वैद्यः ॥ कुपितायाः शांतर्नाडी संचारो ६
दृश्यते ॥ बहिर्दर्शने अशांतिप्रभा इतीव इवेति ॥ कोपशांतिनाकांक्षा
प्रवृत्तौ ॥ सा च कांक्षित ज्ञाने तच्च वचने तच्च कोपशांतौ इति चक्रका ॥
तस्मात्तमयौषधं तूष्णीं अशक्ये प्रयत्नो न कार्यः ॥ इति ॥ अथ
सामुद्रिकाः ॥ ममाभ्युदयमेव सूचयति लक्षणशास्त्र शकुनः
शपथः सत्यः सामुद्रिकमुपश्रुति ॥ उपयाचनमादेशः संभवंति
कलौ क्वचिदित्युक्त ॥ कलिधर्म दशा दन्यथा जाते किं कर्तव्यमिति ॥
ब्राह्मण संपत्ताज्ञा विभवार्था न तदर्थ फलप्रदेति ॥ सर्वान्तना
दृतवान् ॥ अस्मिन्समये बन राजो ॥ अहो किमेतत् ॥ महाननर्थः ॥
अहमेकपादेन स्थित्वा अंजलिं कृत्वा ॥ शिरसा मन्य सर्वान्याचे ॥
भवद्भिः सर्वैः पश्चा दृष्ट्वा राजकृतानादरमगणय्य तद्योगक्षेम,
य देवता प्रसादनं पूर्वस्माद्द्विगुणं कल्पं तामिति क्षमापयामास ॥
अथ ते च स्वतः प्रवृत्ताः पुनः प्रावर्तंत ॥ अथाकाशराजा आलोचि
तवान् ॥ दश दीपसमो वह्निः दश वह्नि समोर्यमा दश सूर्यसमो
वैद्यः दश वैद्य समो द्विजः ॥ दश द्विज समो विप्रः दश विप्रसमो
गुरुः ॥ एते अभ्यांतबलदा देवाः ला भो हि भेषजं इति ॥ अथास्माकं ॥
दैवतो गुरु राजकृतानादरात् दैवपर्यालोचने भग्नमनाः भूमौ
चिरावासाच्च सूक्ष्मं न भासते चातो ज्योतिर्मंडलस्थो गुरुराकार
यितव्य इति ॥८४॥ ततः किमित्यत आह ॥ किं वा भवेदिति ॥

किं वा भवेन्मे दुहितुर्दुरासदा विभीषिका विश्व विनाशकाश्च ॥
तेषां विनाशं स हि जानते गुरुस्तमाह्वय त्वम सुतेन शीघ्रं ॥८५॥
तद्वाक्यमाकर्ण्य गुरुर्धराततं शीघ्रं प्रपन्नो नृपमंदिरं च ॥
प्राप्तं गुरुं प्राणमिवागतं नृपः प्रायेण पुण्यं परिपक्वमागतं ॥
दत्वासनं रत्नमयं समर्च्य सुसाधनैः साध्य सुपुष्प भोजनैः ॥
कृतातिथ्यं विप्रवरं बभाषे सुतानिमित्तं मगनाधिपो नृपः ॥
तद्वाक्यमाकर्ण्य गुरुः सुराणां प्रशातयन्वाक्यमुवाच भूमिपं ॥
दुहितुस्ते च संप्राप्तं निमित्तं शृणु भूमिप ॥ अनुकूलाः ग्रहाः सर्वे
तव पुत्र्या नृपोत्तम ॥ किंतु नित्य ग्रहबलं किंचिद्भ्रांति करं नृप ॥८६॥

उ. भवेदित्या मंत्रं छो लि ३. ॥ दुनासद्दा ॥ दुर्निवाना: ॥ विश्वविनाशका: ॥
११.पृ भूत वेतालाद्या: भवेत् कामं भवेसु नित्यर्थ: ॥ अर्थ वशा द्विपनि छाम: ॥ वें.गा
दुनासद्दा ॥ विभीषिका ॥ भयंकन भैनव्यादि भयानुकूल व्याप्तनि ६.
र्वा भवेत् ॥ किंवात्यत् ॥ अविज्ञान विशेषं पीडाकनं ॥ किंचिद्भूतं
वा भवेत् भवतु ॥ तेषां सर्वेषां ॥ विनाशं तत्कृत पीडापनिहानं सद्धि
ज्योतिर्मंडलस्थो हि गुनुर्जनते अतो यत्र ज्योतिर्मंडले बृहस्पति
स्तत्र सुतं प्रेषयित्वा सुतेन शीघ्रं गुनुमाह्वयत् ॥ आह्वययत ॥ ह्वेञ्
शब्दे ॥ प्राप्तमिति ॥ पूर्वं गत्वा पुननागतं प्राणमिवागतं गुनुं दृष्ट्वा
प्राणस्थैर्यमालंब्य मेपुण्यं प्रायेण पनिपक्वं सत् आगतं ॥ दृश्यत
इति नाजानु संदध इति शेष: ॥ पीडापनिहानोपाय चिंतासमये तत्र
निहानौषधि दैवज्ञ वैद्य गुर्वादीनां शीघ्रलाभो हि शुभशकुन मिति भाव: ॥
सार्घ्य सुपुण्य भोजनै: ॥ सुपुष्प भोजनैनिति यावत् पुष्पं प्रति मुखसंधे
नंगं ॥ प्रशांतयन्निति ॥ हेतौ शता ॥ चिंतां शमयन् ॥ निमित्त मिति ॥ सर्वे
ग्रहा: यावंतो जन्मनि ग्रहा: अनुकूला: ॥ महोन्नत्यनुकूला: ॥ तर्हि तत्किमि
त्यत आह ॥ किं त्विति ॥ नित्यग्रहफलं दिनचानफलं ॥ किंचिद्भूतिकनं ॥
विचित्र वस्तु दर्शन निमित्तेष चिन्तानवस्थिति बीजं ॥ तदुक्तं वनाहे ॥ च्छा
यां गुणित्वा लग्नंच तत्फलानि विचार्यच ॥ लग्ने लग्नाधिपश्चन्द्र: केंद्रे
दैव बृहस्पति: ॥ निंदितो दिनपक्षीतु पश्न पक्षीतु नान्यग इति ॥ तस्मा
त् मनो दोषस्य पनिहार्यत्वात् शिवस्यच मनो मानिन: ॥ शिवस्यैव मनो
दोष शामकत्वात् तस्यैवाभिषेकं शांतिं ॥ प्रकृत दोष शामकं कर्म प्रवक्ष्या
मि ॥ कुत्रास्ते सन्निहित: शिवो यत्र कान यिष्यामि ॥ कालिप्यतीत इति व्या
३ कुलं नाजानं पुननाह ॥ अगस्त्य शस्य वावृति ॥ तथा पुन: प्रवक्ष्यामि
शृणु ॥ यो वै सन्निहित: शिव: तस्यागस्त्येशस्य एकादशे: नुद्रै: श्व:
प्रातश्चंद्रवान: तेन वानेण चन्द्रललाम सहोमस्य सांगनै: ब्राह्मणै
नभिषेचयेति उक्त्वा पृच्छ्य ज्योतिर्मंडलं प्रविष्टो गुनु: ॥ अथ वयं
सर्वसंभानान् ॥ यत्र फलपुष्प गन्धाक्षत हनिद्रा कुंकुम सिंधून धूप
दीप नीनाजन लड्डुकादि पूजासाधनान् विप्रसमन्विता: सत्प: सं
पाद्योषस्येव सन्नद्धा अभूम ॥ १२ ॥ अथ धिषणो न नाजकुलाचार्य
तपा भुव्यवतीर्णा गुनुणा समाहृप्ता द्विजवर्या: कैलासपतिमंदिनं
समागता: ॥ वमं च तेषां संगतिं ॥ कृत्वा अंगना अपि गच्छध्व मित्या
हंप्ता: शिवपूजार्थमागता: ॥

 तत्पुत्रीति ॥ किमतो विस्तार्य वक्तव्यमस्ति ॥ फलितार्थस्तु ॥ हे अंगने ॥

तस्माच्छांति प्रवक्ष्यामि अभिषेकं शिवस्य च ॥ अगस्त्येशस्य वै नाजन् रुद्रे नेकादशे स्तथा ॥ एवमुक्तोथ गुरुणा नाजा विप्रान्समादिशत् ॥ संपाद्य सर्वसंभाना न्वयं विप्र समन्विताः ॥९१॥ धिषणेन समाहूता द्विजवर्याः समागताः ॥ तेषां संगात्समाहूताः कैलासपति मंदिरं ॥ तत्पुत्री ज्वन तापेन शयाना निजमंदिरे ॥ तच्छांत्यर्थं वयं प्राप्ता अभिषेकार्थमंगताः ॥९२॥ श्रुत्वा तद्वचनं देवि बकुलानंद निर्भना ॥ ६ ॥

तत्पुत्री ज्वन तापेन शयाना निजमंदिरे ॥ तच्छांत्यर्थं शांत्यै अभिषेकार्थं वयं प्राप्ता इति ॥ तद्वचनं अखिल वृत्तांत वचनं ॥ आनंद निर्भना ॥ बभूवेति शेषः ॥ स्वदृष्ट श्रीनिवासेन मे योगो भवत्विति तस्याश्चिंता ज्वनः अतः कन्यामनोनथोऽनुकूलः अतः प्रकृत कार्य साधने मम अनायास इति भावः ॥ अथ बकुलादेवी व्यामोहात्प्रबुद्धा निर्वेदमापन्ने त्याह ॥ अहो इत्यादिना ॥ कथं कार्य सिद्धिः स्यादिति चिंता मम दुनभिमानादेव ॥ स्वकार्यस्य स्वयमेव साधकः ॥ कुलं च शीलं चेत्याद्युक्त कुलशीलादिपनीक्षा कन्यावनमते नृपमित्याद्युक्त लक्षणादिपनीक्षा च पूर्वमेव संजातेति मया कर्तव्यः संदर्भंशः ॥ कोस्ति ममतु दुनभिमान मात्रं ॥ आत्मानुभवस्य मदीय ज्ञान चक्षुषः ॥ शेषं दिवां धत्वं दोषं धिक् देह्यर्थः ॥ कुतः अय ॥ अद्यापि प्रत्यक्ष माहात्म्य दशायामपि पुनाणपुंसः ॥ अनादि पुनुषस्य विष्णोः ॥ देशकाल गुणै व्याप्तस्य प्रभामपि नजाने ॥ साक्षाद्वाषे ॥ समीप एवास्ति ॥ अहो किमद्बुद्धि दोष माहात्म्यं पुनायशोदावे ॥ मुकुंदमपि कृष्णं ॥ तनयेति मत्वा तनयत्वेन बुध्वा तत्कल्याणं मया न दृष्टमिति चिंतया कष्टवनमागात् ॥ पुनः शनीनमागतं इदमपि वृथा मुक्तिविलंबापादकत्वादिति भावः ॥ तदानीमेव मुक्तिं नयाचितेति ॥ ९४ ॥ त्वं कुत्नेति ॥ गच्छसि ॥ वर्तस इत्यर्थः ॥ आदेशमाज्ञां वद ॥ देहीति यावत् ॥ सुभाषिता सगौनव मुक्ता उवाचेति शेषः ॥ शृणुध्वं त्विति ॥ अपुनत्कृत्ये सर्वा इति संबोधनं ॥ अविचानतः ॥ उत्तनोत्तनं पृच्छां विनेत्यर्थः ॥ अहमिति ॥ सांप्रतमिदानीं श्री वेङ्कटाधीश दासी भूतास्मि नैवं पूर्वमासं उत्तनत्र ईदृशी ति नजाने ॥ इति भावः ॥

११.पु. वस्तु तस्तु निर्वेदावस्था यामिदानीं ह्रीदृशीति ॥ किमर्थमित्यस्योत्तरमाह ॥ दें.आ
सांप्रतमिति ॥ धनण्यर्य्याः ॥ अर्यः स्वामिवैश्ययोरिति ऋगता वित्यस्मा
र्यः द्यत् ॥ स्वामित्यर्थे ॥ अर्यः स्वामी ॥ ततः पुंयोगे ङीष् ॥ अर्यी स्वामिनी ॥
धनणीच सा अर्यीच धनण्यर्यी ॥ तस्याः ॥ तथा ॥ स्यादर्यीक्षत्रियीत्यमे
त्यमरः ॥ तथाच धनणीस्वामिन्याः समीपेच समीप एव साक्षात्समी
पं गत्वेति यावत् ॥ किंचित् अल्पं ॥ कार्यं कर्तुमर्हं ॥ अवर्तत मम मन
स्यासीत् ॥ तत्सांप्रतं कच्चिद्भवेत् ॥ किं वदत इत्युवाचेति शेषः ॥ अयं
भावः ॥ हे कन्याः इदानीं चंद्रवानः ॥ ईशदर्शनार्थमागत[illegible] यत्तु भ
वत्समागमे सति मम मानसं किंचित्कार्यं स्मृतं तदपि भवेदितीयत्ये
वापेक्षा इति ॥ ततः कन्याः ऊचुः ॥ इदानीमस्माभिर्भाव्यमनुकूलं
किमित्यत आह ॥ नागमणापुनमिति ॥ घोरं ॥ यद्वा कन्यानलं अनर्का
नाजानो नापहरेयुरिति पुनांतस्य मानसं ॥ घोरं भयानकं ॥ तद्धिप्रवे
श्या प्रवेशत्वहानार्थं प्रथमं भीषयतीति भावः ॥ यत्देशिभिः अभेयं
शनवदृजुगामितिया नप्रविष्टव्यमिति भावः ॥ पुनांतः प्रवेशनं भव
तीभिर्भाव्यमनुकूलमिति भावः ॥ इत्थमिति ॥ अस्त्विति शेषः ॥ क
न्याभि[illegible] नपि सा बाला च स्त्री दुहिताच इत्यमस्त्वित्युक्ताभूत् ॥
इत्थं यत्स्यनं सातात्थोचुरिति पूर्वेणान्वयः ॥९८॥ अथ श्रीनिवासः ॥
प्राकृतानामुपायं शिक्षयन्निवोपायांतरं नचयतीत्याह ॥ एवमित्यादि
ना ॥ सहायाः साधनोपायाः विभागो देशकालयोः ॥ विनिपात प्रती
कारः सिद्धिः पंचांगमिष्यते ॥ नह्येकः साधको हेतुः स्वल्पस्यापि
हि कर्मणः ॥ योह्यर्थं बहु धावेद्वद स समर्थोर्थसाधने इत्युक्तेरुपा
यांतरं ॥ विश्वासपरः ॥ विश्वास एव परः परायणं नान्य इति य
स्य स तथा एतदुपनि मया यत्नः कर्तुं न शक्यते ॥ कार्यं भवतु
वा मा वा इत्यशक्त इव निश्वासः फलदायक इति विश्वासे भा
रं निक्षिप्य निन्दयोगो मा भूदिति भावः ॥ एकपुत्र इति ॥ एक
शब्दः संख्यार्थः केवलार्थश्च ॥ एकाकी केवलो निर्गुणश्च पु
त्रो यस्य स तथा निर्गुणैकपुत्र इत्यर्थः ॥ अपुत्रवान् ॥ मनुष्प्र
शंसा भूमार्थी न स्यात्प्रा प्राशस्त्यार्थः ॥ प्रशस्तानेकपुत्रो
नेत्यर्थः ॥ तेनाकांक्षितं मुख्यफलं नेति भावः ॥ एवमेकनेत्र
इत्यस्यार्थो ज्ञेयः ॥ स्त्रीणामिति स्वातंत्र्य विवक्षाभावात्संबंध
सामान्ये षष्ठी ॥

 स्त्री णां च य त्कार्यं त त्कृत मपि पर्याप्त मपि अतदर्थ फल प्रदं॥
ते ना र्थ्य त इति तदर्थः सचेदं फलं च तद्दा कां क्षितं फलं तत्प्रदं
नेत्यर्थः॥ स्व स्या कां क्षित फलं नैत द्विन एव मांगल्य पत्रिका ला
भः अयम र्थां तर न्यासः॥ ६॥ चीन वस्त्रं ॥ वल्कल चेलं॥

एवं गतायां तस्यांतु न विश्वास पनो भवेत्॥ एकपुत्रोत्य पुत्रै
स्तु एकनेत्रो न नेत्रवान्॥ स्त्री णां च य त्कृतं कार्यं अतदर्थ फल
प्रदं॥ इति संचिंत्य गोविंदो मायावी कामरूप वान्॥ स्वयं श्री
वेंकटा धीशो वनिता रूपमा स्थितः॥ चीनवस्त्रं ततो वस्त्वा च्छि
द्र कंचुक वर्जितः॥१०१॥ ब्रह्माणं च शिशुं कृत्वा ब्रह्मांडं गुल्म मे
व च॥ अकीर्य केश पुंखानि तथा पंच शता युषा॥१०२॥ गुंजामणि
विभू षांगा शंख बद्ध (बद्ध) सुहा निका॥ वेणु गुल्मं स्व शिन सि
न्न धान्य प्रपूरितं॥१०३॥ लंबोदरी लंबकर्णा लंबि तास्य पयो
धना॥ अदंता शुष्कवदना साबाला धर्म देवता॥१०४॥

वस्त्वा प्रावृत्या॥ अनुदान्तत्वा न्नेट्॥ पंच शता युषा॥ पंचा धिक
शता युषा पंचानां शतानां समाहारः तत्॥ तेनवा का लेन पक्षिणत
देहेति शेषः॥ शंख बद्ध सुहानिका शंख मणि सुहा निका॥ यद्धा
धृत शंख बद्धा च सा सुहा निका च यो गिमणि हानिका च तथा॥
अथवा बद्धाः शंखाः काच वलया यस्मिन्सः तथा॥ अन्या हितवत् स
मासः॥ सचासौ हानी यस्याः सा तथा॥ शेषा द्वि भाषेतिकः॥ टापि
पत्यस्था दिती कानः॥ शंखो स्त्रियां ललाट स्थि संख्या वलय कं
बुषु इति नानार्थे॥ न्न धान्या न्युक्तानि॥ लंबो दरी॥ नासिकोदरेति
ङीषुवा॥ बाला॥ ह्रुम गद्॥ धर्म देवता॥ धर्म प्र धानादेवता पनो
पकानेषा धर्मार्जन पना॥ न चेलं याचते॥ ना पि चोञ्छं॥ अनृत भीता॥
तीर्थ यात्रा पना॥ अन पेक्षा॥ अपनो क्ष हान वती शुद्ध चिन्ता इत्या
द्यः तत्कुल धर्माः॥१०४॥ सप्त मासा त्मकं॥ सप्त मासा यस्य शिशोः
तस्या त्मेवा त्मा यस्य स तथा॥ तं॥ वस्त्रां चले शिशुं बध्वा॥ पती निति॥
पति चिंता युक्तानां पतीन्॥ सुत चिंता युक्तानां सुतान् इत्यादि॥
दृदामि नि मित्तं दृष्ट्वा चिंताप नि हानो पाय मुक्त्वा ददामी ति भावः॥

भा॰ पु॰ इति गर्जयंती पश्चात्सर्वा तेनगण समीपमाजगामेति शेषः ॥ अंबेति संबो वें॰ मा॰
धनं ॥ अंबार्थेत्यादिना ह्रस्वः ॥ मिति भाषिं इवेति च्छेदः सामान्ये नपुंसकं ॥ ८
समाभाषित चिन्तवृन्ता ॥ सम् सम्यक् ॥ आभाषितं चिन्तवृन्तं धर्मदेवी
चिन्तवृन्तं यासां तथा ॥ समाधापित चिन्तवृन्तेति पाठः सुगमः ॥ तथा
सतीति शेषः ॥ संप्राप्त भाग्याह मिति ॥ मदपेक्षा समं यदृक्षया समा
गता तस्मादहं भाग्यवतीति तस्मानेति भावः ॥ याहीति ॥ संनाह्नीया
वयमिति ॥ गर्वेण अने धर्मदेवि नाजभार्यां तिकं ॥ धनण्यर्या समीपं ॥
र्मी त्वनात् ॥ दृढं याहि याहीति ज्ञिनस्तु मूचुः ॥ सा धर्मदेवी तासां वचनं
बलवदुक्तं श्रुत्वापि मनस्विनी गूढाभिसंधिः कार्यगौनवात् मंदं मृदाह ॥

ब्रह्माणं नाभिसंभूतं सप्तमासात्मकं शिशुं ॥ रुदंतं शुष्कवदनं
कृशांगं दीर्घबाहुकं ॥ १०९ ॥ वस्त्रांचले शिशुं बध्वा नृत्यंती जगदी
श्वनी ॥ यष्टिं धृत्वा करे चागात्साबाला धर्मदेवता ॥ नानायणपुनं
प्राप्ता नानदा व्रजवंदिता ॥ पुनीं समागत्य च गर्जयंती पती
न्सुता त्वं धुगणान्ददामि ॥ श्रुत्वा वचस्तज्ज्ञदितं पुनस्त्रिय ऊचु
स्तदा ता नृपवल्लभां प्रति ॥ ग्रामस्थाः ॥ धर्मदेवी समायाता नन
नानायणाश्रमात् ॥ वृद्धा सा वर्तते त्वंब मितभाषीव दृश्यते ॥
मनोगतं ददामीति वदति स्म पुनः पुनः ॥ तामानम महाभागे
साबाला धर्मदेवता । ताभिः समाभाषित चिन्तवृन्ता उवाच
वाचं स्वसखीगणेभ्यः ॥ तामाह्वय तत्र सखीभिनादना त्सं
प्राप्त भाग्याहमिति स्मनंती ॥ आज्ञप्ता धनछीदेव्या समा
जग्मुर्वनांगनाः ॥ याहीत्यूचु धर्मदेवीं नाजभार्यांतिकं त्वनात् ॥
सा श्रुत्वा वचनं तासां मंदमाह मनस्विनी ॥ धर्मदेवी ॥ अहं
दनिद्रा कुटिला साबाला भाग्यसंयुता ॥

किमित्यत आह ॥ अहमिति आदिना मंदिन ॥ इत्यंतेन ॥ हे
विशालाक्ष्यः ॥ स्मितानना: ॥ नृपमंदिने मया तस्याः धनि
ण्यर्याः प्रकृतोपयुक्तमावश्यकं कार्यं किमस्ति ॥ न च निमित्त
श्रवणं कार्यमस्तीति वाच्यं ॥ नृपमंदिने बृहस्पति समानां
बहूनां दैवज्ञादीनां विद्यमानत्वात् ॥

भा.पु. एवमपि महाह्वानं यतो यूयं विशालाक्ष्यः स्मितानना: ॥ बाला वें मा
अतो विनोदार्थं हास्यार्थं विकृताकाना लंकानादि दर्शन जन्य मानो ८
विकासेन हास्य नसा लंबनादि त्यतो हृमालंबन विभाव: ॥ दानिद्र कौ
टिल्यादि विकृताकाना मुद्दीपन विभावश्चातीति स्वयमेवाशंकयोन्तर
माह ॥ अहं दनिद्रेत्यादिना ॥ साबाला भाग्य संयुता सुंदरी ॥ अहं च
दनिद्र कुटिला लंबोदरी त्यादिनो क्त कुटिलांग युक्ता तस्याश्चेलं दु
ता कूलं मध्येचेलं चीनं ॥ चांकंच ॥ जालं मलिनं ॥ बहुमार्ग गमना द न
णा नेषु नूषित: ॥ तदा भनण मंडलं गुंजाहान शंख भानादय: त
द्दान्यागानं नवनत्न समाकीर्णं मदीयं नवधान्य समाकीर्णं न
दीयं विद्रुमादि भूषितं मदीयं गुंजामणि विभूषितं ॥ तद्गोजन
भाजनं स्वादु बहुन्नोपेतं ॥ मदीय मन्न हीनं ॥ एवमालंबनोद्दी
पन विभावे ह्रसि हास्यतां प्रतिपद्यत इति भाव: ॥ अस्तु नाना
जमंदिने ॥ यथेष्ट वसन पानाशन स्रग्गं धालंकान तांबूलादि भोगा
भोगेन मोदं प्राप्येतस्तत: संचलतां जनानां भवत्यारीतां हास्यार्थं
भवतीनां संतोष: ॥ तथापि मद्वस्त्रं मलिनं मदाभनण मंडलंच
मलिनं ॥ ११३ ॥ गुंजामणि विभूषितं नवधान्य समन्वितं गृहंच
मलिनं च पश्य ॥

आह्वानंच विनोदार्थं हास्यार्थं हसिताननाः ॥ मद्वस्त्रं मलिनं
पश्य मदाभनण मंडलं ॥ ११३ ॥ नवधान्य समाकीर्णं गुंजामणि
क्ष्य: विभूषितं ॥ अन्नहीनं विशालाक्ष्य: किं कार्यं नृपमंदिने ॥ ११४ ॥
धर्मदेवीं समाभाष्य ता जग्मु र्धनिणीं प्रति ॥ तयोर्न्कं वा
वदन्बाला धनणी तां समाययौ ॥ ११५ ॥ धनणी ॥ या हि भद्रे
महाभागे साक्षात्वं धर्मदेवता ॥ भाषितानाजपत्न्यासा
सत्यमाह धनां सतीं ॥ ११६ ॥ धर्मदेवी ॥ कठिणं मम वाक्यंतु
द्य असमोध्य स्तच्छेदनं ॥

अथवा मलिनमित्यस्यो दृश्य विशेषणतयान्वयो वा ॥ अ
र्थोदृर्शनंच देवतादर्शनवत्कार्यं अतो निर्निक्त चैल चोला
दि: स्नातासती धृततिलका पूर्वफलपाणि: यथाकालं पश्येयं

भ॰पु किंच गुल्म मन्नहीनं तस्यकालोऽतिक्रमत इतिभावः॥ किं वें॰गा
वितर्के॥ लक्ष्मी कटाक्ष वशादपगतापङ्के धे समृद्ध सर्व संपदि राजभवने ८
कार्यं चिंताहेतुकार्यं किं स्यात्॥ अन्नहीनं स्यात्॥ अन्नमयं कांतवस्तु
हीनं यस्य ज्वन संतापकार्यस्य तत्तथा॥ तान्य दिति॥ अयं भावः॥ इंद्र
समोनुजोराजा॥ चंद्रः पुत्रः॥ तत्सहोदरीवु हिता॥ एतादृश राजमंदिरे॥
किं चिंता कार्यं स्यात्॥ तद्धोते तद्धेति वितर्क्य कांतो न मिलित इति॥
एतत्कार्यं स्यात्॥ अन्न पदस्य कांतार्थत्वं श्रुति प्रसिद्धं॥ ११८॥ पाहीति॥
त्वं साक्षाद्धर्म देवता॥ निरपेक्षापि निमित्तं दृष्ट्वा पर चिंतापनि होनेषा
धर्मप्रधाना देवता॥ अतो निमित्तेन चिंतापनिहानमुक्त्वा धर्मार्थ
मंतर्गच्छेत्यर्थः॥ भाषितेति॥ हे राज्ञि॥ किं राज भवने दैवतान
संति॥ इत्युक्ताह॥ यद्यपि संति॥ तथापि ते दैवात् काल बलेन प्रमु
ध॰ ष्ट चिन्ताः संता संतोषं ऊचुः॥ अतो राजकृता नादरा बृग्र चिन्ताः॥
यतोऽनृतं जालमत स्तद्वचने स्माकमाश्वासोपि नास्ति अतस्त्वमेव
शरण्या मित्येवं समाभाषितेत्यर्थः कठिणा मिति॥ मद्वाक्यं क्वापि कदा
पि न मृषा॥ यथोक्त वर्तने द्राक्षा मृदु मधुरं॥ अन्यथा वर्तने काल
कूट कटु॥ निकृवचन वाचाटने ति भावः॥ ६॥ अथ धरणी॥ हे धर्म
देवि तवांग मापादमौलि शंख चक्रादि महापुरुष लक्षणोपेतं॥ तत्क
स्मान्निमित्ता दित्यत आह॥ नन नानायणा इति॥ सांत्व यित्वेति॥ हे
देवते॥ हसिताननाहास्य पना स्ताबाला निःसानिताः॥ नायं कालो
हास्यस्थानं॥ इति सांत्व यित्वेत्यर्थः॥ किं कार्य मिति॥ एतदुपरि मम
किं कार्यं भद्राणि वचनानि वद॥ तव शासनात्सर्वं करोमि॥ इत्युवाचेति
शेषः॥ कल्याणीति॥ मया स्मता देवा बहवः आयांति॥ तेषां मम नि
मित्त वक्तव्याः पूर्विणां पूर्वमवश्यं स्मर्तव्यानां उपायनं देहि॥ इत्युवाच॥
मुक्ता तंडुल पूर्वकैः प्रस्थ मात्र त्रिराशि मुक्ता तंडुलौ पूर्वौ येषां फल
पुष्प तांबूल सुवर्ण हरिद्रा कुंकुमादीनां तैः स्वर्ण शूर्पं समापूर्य बहु
भक्त्यैव पुनतो निक्षिप्य हे वराननेऽशुभ वदने मध्यम राशौ मनो
गतं वर्तमान माधिं वद॥ दक्षिणा राशौ तन्निमित्तं भूतं वद॥ उत्तर
राशौ तत्प्रतिहान मेष्यदभ्युदयं शीघ्रं वदेत्युवाच॥ अथ धर्म देवी
वरानन इति संबोधनेन शुभाननेन वदेन सूचनात् वदनस्य शुभता
शुभान्न भोजने नान्यथेत्याशये नाह॥ सत्यमिति॥ हे धर्मज्ञे॥

संप्राप्य भवनं राज्ञो धर्मदेव्या धनासती।
नत्वा सते समानीप्य तांबूलं धर्मदेवतां।

भ.पु. निमित्त श्रवणधर्मज्ञे ॥ बहुमानने नवदेति यत्सत्यं चितत्सत्यं ॥ अतो वद वेमा मि श्रृणु अहःकृतं वा रात्रिकृतं वा नसंयुतं ॥ स्त्रीनादिनसंयुतं ॥ 6

नरनारायणः श्रीमा भर्त्ता मे राजवल्लभे ॥११८॥ तद्वीर्य जातपुत्रंतु प्रजापतिमिदं विदुः ॥ सांत्वयित्वा महाराजा धनश्री धर्मदेवतां ॥ सुस्मिता वचनं प्राह राजपत्नीं प्रजेश्वर ॥ धर्मदेवता ॥ मज्जनंकुरु कल्याणि शुभ्रवस्त्रा सकंचुका ॥ गुरुदेवनमस्कारं कुरु देवि गुरुप्रिये ॥ एवमुक्ता च कल्याणी तथा चक्रे यथोदितं ॥ पश्चिमाभिमुखी भूत्वा प्राह वाक्यमुवाच सा ॥ धनश्री ॥ किं कार्यं वद भद्रे ते कनोमि तव शासनात् ॥१२२॥ पुत्रिं दिती ॥ कल्याण्युपायनं देहि देवानां मम पूर्विणां ॥ धनश्री ॥ स्वर्णशूर्पं समापूर्य सुकांतं डुलपूर्वकैः ॥१२ निधिप्य बहु भक्त्येव ब्रह्मणीघ्नं वनानके ॥

सुपक्कं वाल्हितं पथ्यं शिरोगत्वं प्रयच्छेति उवाचेत्यर्थः ॥ स्त्रीनाल्तं भुक्ता शुभवदनेन सत्यं वदामीति भावः ॥ त्वं प्रश्न धर्मज्ञा ॥ अत एव महतीति प्रशंसा ॥ सन्तति र्हि तवाख्याति भविष्यच्छुभ भाग्यतां इत्यादि प्रशंसेति भावः ॥ भोजयामास ॥ बलाद्रोजयामास ॥ तेनान्नं निषीवितं पुनर्भोजयामास ॥ तेनान्नं निषीवितं पुनःभोजयामास ॥ पुनर्निषीव्य रुरोद ॥ अथ दरिद्रोसि ॥ अनेन निर्भाग्योसि ॥ स्त्रीनान्न भोजने पुण्यहीनोसि ॥ दुराचार भोजितान्न निषीवना हि दुराचार ॥ दुःस्थे ष्टेत्यर्थः ॥ कंदमूल फलाशन आस्य कंडुतिकर कंदमूलफलाशन । अतः कथं नाहि निर्मितं सौख्यं सुखसाधनं स्त्रीनान्नं कथं भोक्षसे धिग्दुर्विनीतेत्येवं विनिंद्य प्रताडच ॥१२८॥ कदापीति ॥ हे मातः कदापि ईदृश भोजनं रोदनं ॥ अग्रे किं करिष्यामि वद ॥ ललाटलिखितं वस्तवार्थस्तु ॥ अहो शिरो ॥ मानुषान्न दरिद्रोसि ॥ अन्यदुष्करना चानकं दोहान योगः ॥ तन्मूलक शतानंद भोक्तुः त्वं राज निर्मितं असौख्यं स्त्रीनान्नं कथं भोक्षसे ॥ तवनो दतमपि कदा यदा स भाग्य मकनोत् प्रमाणातः तदा सो विकनावदेत्यादि मातः प्रमितं तदा इदानीमपि नोद ते किं करिष्यामीति ॥ नृपत इति जनक संबोधनं ॥ आयाहि त्वा न्तसिः ॥ इतितं भर्त्स मिलेति ॥ अनेन शिरो स्वयं आगतं भतायासो

भा.पु. नायातं अन्नं क्षीरान्नं भुक्त्वा किं तूष्णीं स्थातुं न शक्यते हुमिति वें.म
तं भर्त्सयित्वा ममोदनगतमित्यादि स्पष्टं ॥ सा पूर्वाभिमुखीति ॥ ८
पूर्वाभिमुखी भूत्वा स्थित्वा प्रपदीन पुनश्चैल पल्लवान् इन्डिति
पृष्ठतः कुर्वाणा उपर्यंचलमुत्सार्य जालचोळादपि बहिर्लंबमानौ
स्तनौ लंबयंती उपविश्य पुत्रमंके निधाय पादावास्तीर्य तद्वत्तन
गुल्म मास्थाय दृष्टमुपविष्टाभूदिति शेषः ॥ एवंरूपगतमिति ॥

धर्मदेवी ॥ सत्यं वदामि धर्मज्ञे शिशोरन्नं प्रयच्छ मे ॥१२५॥
अद्यः कृतं नात्रिकृतं सुपक्वं नससंयुतं ॥ श्रुत्वा तद्वचनं नम्यं
त्वनयानीय भामिनी ॥ क्षीरान्नं स्वर्णपात्रस्थं अर्भकाय ददौ
नृप ॥ तदन्नं नैव बुभुजे मानुषत्वात् प्रजापतिः ॥ रुरोद स शिशु
स्तस्य धर्मदेव्याश्च भूमिप ॥ रुदंतमात्मजं दृष्ट्वा विनिद्य प्रत
च ताडय ॥ दनिद्रोसि दुराचार कंदमूलफलाशन ॥ कथं नु भोक्ष्यसे
सौख्यं क्षीरान्नं नाजनिर्मितं ॥१२८॥ कदापि नोदनं मातः किं
करिष्यामि भूपते ॥ इति तं भर्त्सयित्वाथ स्वयं भुक्त्वान्नमागतं ॥
१२९॥ ममोदनगतं चान्नं पुत्रस्य हितकारणं ॥ इत्युक्त्वा भोजनं चक्रे
धर्मदेवी नृपोत्तमा ॥ क्षीरान्न भोजनं कृत्वा स्वस्थचित्ता भवत्तदा ॥
सा पूर्वाभिमुखी भूत्वा पुत्रमंके निधाय च ॥१३१॥ पुनर्तो गुल्म
मास्थाय पादावास्तीर्य भामिनी ॥

इत्थं नृपेण स्थितं ॥ इवेत्थमर्थयो नेव मित्यमनः ॥ कृष्णं कृष्णाव
र्णोपेतं ॥ श्रीनिवासं ॥ नारायणं प्राकृतोचितं ॥ लौकिकजनमनो
हरं ॥ महिमां महेन हासोत्सवेन निवृत्तां क्रीडां च ॥ महेर्छिजं ना
देनच ॥ भाव प्रत्ययांतादिमनिच् टाप् ॥ द्रष्टुकामाः सुनोत्तमाः ॥
द्रष्टुं काम इच्छा येषांते तथा ॥ तुं काम मनसोनिति तुमुनोंत्य लोपः ॥
सदाराः सपुत्राः सविमानगणाश्च आजग्मुनिति शेषः ॥ अत्रेदं
बोध्यं ॥ आपादमौळि शंखचक्रादिनेखांकितं ॥ त्रिपौरुषं निष्पन्न
कांचनशिखनाभनण भूषित धृत सुन पानि जात पुष्प यष्टिकाद्रि
तुकंबं दीर्घ मौक्तिक नासाभरणं मांगल्य तंत्वादि ॥ ताळपत्रादि
शंखोर्मिकादि कंठ कर्ण हस्ताद्याभरणादि सर्व सुमंगल्याभरण
भूषितं ॥

भ·पु· दृनिद्रा कुंकुमांजन गंधादि चर्चितं ॥ सायं संध्या सनस्वत्यात्मकं ॥ वें मा
गायित्री प्रतिपाद्यं ॥ चिदानंदात्मकमेतद्रूपमिति ॥ पुळिं ६
दितीयं रावनी मतंग मतानुयायिनी ॥ १३३ ॥ अन्योन्यमिति ॥
संभ्रमात् ॥ मनो अनवस्थानात ॥ कौतुकान्विताः ॥ अन्योन्यं
भनती प्रोचुः ॥ साकी दृशीत्यत आह ॥ किमिति ॥ अस्मिन्जन्मनि
नि फलदामकं तेन न ह्याकृतं सुकृतं ॥ किं कीदृशं स्यात् ॥ बलि
कृत सदृशं वा दशनपकृत सदृशं वा ॥ कुतो यं वितर्क इत्यत आह ॥
लक्ष्मीति ॥ यत इति शेषः ॥ यस्य भवन इति च ॥ एवमिति ॥
कंजोद्भव शंभु शक्राद्या हृनेः चित्र चानि त्र्म व्यापानं विशेषतो
गायंति ॥ अन्हेतु साधान ध्येनापाततः श्रवणमात्रेण कलिमना
पहा जगदीश क्रीडेति वल्मीत्याह पुनाणार्षिः ॥ जगदीश क्रीडेति ॥ ६४ ॥

एवं नृप गते कृष्णां श्रीतिवासं सुनोन्तमाः ॥ १३२ ॥ दृष्टुकामा
श्च नागेंद्र महिमां प्राकृतोचितां ॥ सदानाश्च सपुत्राश्च स
विमान गणास्तथा ॥ १३३ ॥ अन्योन्यं भानतीं प्रोचुः संभ्रमा
त्कौतुकान्विताः ॥ किं तेन सुकृतं नाह्या जन्मन्यस्मिन्नृपोन्तम ॥
१३४ ॥ लक्ष्मीसहायो भगवान्क्रीडते प्राकृतो यथा ॥ एवं हृनेः
चित्रचनित्रकर्म गायंति कंजोद्भव शंभु शक्राः ॥ कलौ युगे
पापकृतां ननाणां उद्धानणार्थं जगदीश क्रीडा ॥ १३५ ॥ इति
श्रीमद्भविष्योत्तन पुनाणे वेंकटगिनि माहात्म्ये ॥ ८

श्रीमद्भविष्योत्तन पुनाण व्याख्याने कल्याणकांडदीपे बकुला
पुळिंदिती वत्तिका द्वयो दशो नामाष्टमो ध्यायः संपूर्णः ॥
बकुलावर्तिकया नंभाकांड तल तंतु नृपादानं घमसानो भजतं
पंच तंतवः ॥ मधुसूदनादयः पंच तंतु मूर्तयः ॥ ८ ॥ पुळिंदितीव
त्तिकायाः क्षीनकाकाशान्यतनं तल तंतु नृपादानं ॥ मृगमदो भंजनं ॥
पंचतंतवः पद्मनाभादि पंचतंतु मूर्तयः ॥ श्रीतिवासाय मंगळं ॥

श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः

भ.पु। श्री हरिः ॐ आनंदाद्रि निलयाय नमः ॥ नारायणाद्रिकृत वें. मा.
वास हरे नमस्ते नारायणाखिल जगत्पतये नमस्ते ॥ कारुण्य १
पूर्ण कमलापतये नमस्ते कंजाक्ष नक्षकमनीय नमो नमस्ते ॥१॥
शतानंदः भोजनांते स्मरन्निति ॥ अथाध्याय त्रयी पद्यानां गूढा
र्थानामर्थः संप्रकाश्यते ॥ अन्येषां भावमात्रं ॥ स्वकुलपूजिता
निति ॥ स्वकुलं ॥ वैष्णवकुलं ॥ तत्रादौ साधारण्येन सर्वत्र व्या
प्ता सन्निहिता नपनोक्षान्देवान्स्मरन्ति ॥ आद्यावित्यादिना राज
सत्तमादित्यंतेन ॥ राजन्निति जनक संबोधनं भूमौ विशेषतः
सन्निहिता नपनोक्षान्देवान्स्मरन्ति ॥ काशीशमित्यादिना पाहि
स्पृ मामित्यंतेन ॥ शपे ॥ उपलंभे ॥ स्पृशामीति यावत् ॥१४॥

ॐ ॥ श्री श्रीनिवासाय नमः ॥ ॐ शतानंदः ॥ भोजनांते स्मरन्बाला
देवान्स्वकुलपूजितान् ॥ आदौ नारायणं ध्यात्वा पश्चाल्लक्ष्मीं पितामहं ॥१॥
सरस्वतीमुमाकांतमुमामिंद्रमतःपरं ॥ शचीं गुरुं यमं सूर्यं जलेशं च
ततःपरं ॥२॥ देवर्षीन्पितरो राजन्गंधर्वान्राजसत्तमान् ॥ काशीशं
विश्वनाथं च बिंदुमाधवमेव च ॥ विंध्यपादं प्रयागं च गोदातीरनि
वासिनं ॥ नारसिंहं जगन्नाथं पांडुरंग महोबलं ॥ पंपाध्यक्षं विरू
पाक्षं श्रीशैलं पुण्यकाननं ॥ श्रीवेंकटगिरीशं च कालहस्तीश्वरं
हरम् ॥ घटिकाचल संस्थानं वृद्धाचल निवासिनं ॥ वरदं सर्वलोके
शं श्रीरंगं श्वेत रूपिणं ॥ कुंभ गोणालयं कृष्णं शार्ङ्गपाणिं महि
पते ॥ सेतुनाम कृतं राजन् पद्मनाभमनंततरं ॥ सुब्रह्मण्यं कुमाराख्यं
मधुसूदन शंकरं ॥ चंद्रेश्वरं च गोकर्णं तथा हरिहरं नृप ॥ गंगां
गोदावरीं कृष्णां तुंगभद्रां मलापहां ॥ कावेरीं कपिलां क्षीरां सुवर्ण
मुखरीं तथा ॥ मूकांबिकां भैरवं च कालभैरवमेव च ॥ कामाक्षीं
च विशालाक्षीं मत्स्याक्षीं मम सौख्यदां ॥ नर्मे कलहा पुनाध्यक्षे
पाहि मां परदेशगं ॥ शृणु मत्तः सविस्तारं शपे मुलं सपुत्रकं ॥
भर्तारं बदरीवासं मातरं पितरं गुरुं ॥ स्वात्मानं तु शपे नाहि सत्य
मित्यवधारय ॥ सत्यं वदामि स्पृशामि तांबूलं देहि मे गते ॥ एला
लवंग कर्पूर जातीपत्र सपूगकं ॥१३॥ नागवल्ली कैर्युक्तं देहि मे मंद
गामिनि ॥ धनश्री ॥ सत्यं वच्म महाप्राज्ञे मम दुःख प्रशांतये ॥१४॥

त्रिनाशीति ॥ त्रयाणां नाशीनां समाहारः त्रिनाशि ॥ हस्ते दत्त्वेत्यादि पद्यं गूढार्थं ॥ शपथकर्णीय ॥ वनां यष्टिं मदन दंडं हस्ते दत्वा भद्राणि वचनानि ॥ आ ईषद्वदे ॥ स्पष्टमित्यर्थः ॥ अंगशोषणमिति ॥ अंगं शरीरं शुष्यते येन तत् तया ॥ ज्वरतापः ॥ तव चिंताकारणं ॥ मध्यनाश्यु दृष्ट्वा मानसं अहमावदे इत्यर्थः ॥ तत्किं दैवेन मौनरूपेण वेत्यत आह ॥ आगतमिति ॥ यद्यपि चेतनस्य जायमाना पीडा सर्वापि दैवेनैव तथापि पुरुषयत्नोपि मिलित इत्याह ॥ पुरुषेणापि ॥ स पुरुषः ॥ किं पूर्वो वा ऽपूर्वो वा ॥ अपूर्वश्चेत् कथं तस्यानन्तज्ञानयुवति व्यूहभेदता समर्थस्य ॥ तदंतस्थमत्युच्याश्च मेऽनमित्यत आह ॥ यस्य कस्याप्युपायत इति ॥ किंचित्स्तंभन नेत्रस्तंभन वशीकरणादिमंतो जनाल्लोके संति ॥ तेषां मध्ये यस्य कस्य वा उपायः तस्मादित्यर्थः ॥ सैनिकानां मनस्तंभनं ॥ दौवारिकाणां नेत्रस्तंभनं ॥ युवतीनां वशीकरणमिति विवेकः ॥ दक्षिणनाश्यु दृष्टं भूतवृत्तांतमाह ॥ सविस्तरमित्यादिना पीडितेत्यंतेन ॥ उत्तरनाश्यु दृष्टं तच्छांत्यायाह ॥ तच्छांत्यर्थमिति ॥ आदिनाब्रवीदित्यंतेन वैकुंठस्य इत्यादिपद्येन पात्रतां ॥ पुत्रे त्वन्ने नावश्य दानकरणमपराधं ॥ तत्सखीन् तद्बाल सखीजनान् ॥ मौनवादिति क्षमां ॥ सत्यमित्यादिनेष्टं ॥ अरन्ते त्यादिना तदंतेनानिष्टं ॥ कन्यानिमित्तकं ॥ कन्याजीवननिमित्तकं ॥ कन्याजीवननिमित्तकं त्वौ किंकीं ॥ चिकित्सां ॥ विषपानमिति ॥ स्वर्णपात्रे शुद्धजलमादाय ॥ किं वदिष्यामीति ॥ गूढार्थमिदं पद्यं ॥ सूतिका सुखमागतं ॥ हे मातः आगतं ॥ सूतिका सुखं ॥ सूतिनेव सूतिका ॥ प्रसवस्तस्याः ॥ सूयत इति सूता ॥ षूङ् प्राणिप्रसवे ॥ अकर्मकाद्गत्यर्थेत्यादिना कर्त्तरि क्तः सूतैव सूतिका तस्यांगना या वा यत्सुखं तत्तथा ॥ प्रसूतिः प्रसव इत्यमरः ॥ प्रसूता च प्रसूतके ति च ॥ ननु सूते वेदनांगकत्वात्प्रसूतोपचारस्य चातिकटुतीक्ष्णौषधभक्षणतृद्दहनांग संतापनादिदुःखरूपत्वात् कथं सुखरूपत्वमिति चेन्न ॥ कर्णतासवे धवधि दिष्टोत्पत्तीनां तनीयकदुःखाधिक दुःखाननुबंधीष्टसाधत्वेन सुखरूपत्वात् ॥ अथवा पुत्रलाभं वा ॥ पुत्रप्राप्ति लक्षणं सुखकारणं वा ॥ एषां मध्ये किं सुखं वदिष्यामि इत्यर्थः ॥

भा·पु· | त्रिनाशि मोक्तिकानांतु शूर्पे पूर्ण मिदं शुभे ॥ इति तस्यावचः श्रुत्वा | वें·मा·
तुष्टो भागीन थी पिता ॥१८॥ हस्ते दत्वा बनां यष्टिं प्रियायाः प्रीति ९
कानिछीं ॥ आवदे श्रुणु भद्राणि दुहिस्तु स्तेग शोषणं ॥१६॥ आग
तं पुनरुषेणापि यस्य कस्याप्युपायतः ॥ स विस्तनं नाजपुत्रि प्रब
दामि तिबोधतत् ॥१७॥ इतोन्तन दिने कं चित्पुनरुषं तुनगृहे ॥
दृष्ट्वा मोह वशं याता कामज्वन सुपीडिता ॥१८॥ तच्छं त्यर्थं वन
नौहे दातव्या पुनरुषाय सा ॥ वैकुंठस्थो हनिः साक्षाद्वर्तते वेङ्क
टाचले ॥ श्रीनिवासे ति विख्याता विद्यावान्धनवान्बली ॥ पुण्य
तब बनानेहे हतो यस्य हयोन्तमः ॥ आनाम द्वान निकटे पतितः
पृच्छ तत्सखीः ॥ मोनवाद्राजपुत्र्यां हि क्षमितं पुनरुषेणतत् ॥
सत्संविद्धि वचोमेद्य दत्ताचेत्सुखमेष्यति ॥ अदत्ता दुःखमाप्नो
षि नमे वाणी वृथा भवेत् ॥ अद्यैव दिन मात्रेण भनिष्यति न
संशयः ॥ अमंगळ वच श्रुत्वा किंचिद्दुःख समाकुला ॥ उ वाचेव
दसि कल्याणि दुःखहेतु वचो मम ॥ नासत्यं वचनं देवि ममो
क्तं पूर्वमेवतत् ॥ भीता तद्वचनाद्राज्ञी रुदंती वाक्यमब्रवीत् ॥
नयाचिता मया कन्या कथं दत्ता भविष्यति ॥ धर्म देवी ॥ अ
द्यैव घटिकांतेत्र आगमिष्यति काचना ॥ अबला बहुवृद्धाच
धर्मार्थकुशला भुवि ॥ तद्वाक्ये विश्वसं कृत्वा नाजानं पनिबोध
यगतोंङ्गिमानंच ते पुत्रं पुत्रीं मित्र सुहृद्गणं ॥ सम्यत्स साधु
मार्गंतु समाश्रय नृपप्रिये ॥ सत्ति धो मम संकल्पं कुरु कन्या
निमित्तकं ॥ शपथांतं बोधयित्वा निर्जगाम पुनाद्बहिः ॥ कक्षे
बध्वा सुतं नाजन्स्वर्ण शूर्पं सुगुल्मकं ॥ जगामोत्तनमभ्येत्य
पुळिंदा मिथि केश्वन ॥ पुळिंदि त्यां गतायांतु धनणी भाष्प
लोचना ॥ पुत्री निकेततं प्राप्य रुदंती भृश दुःखि ॥ किंते मनो
गतं पुत्री नवदिष्यसि किंचमां ॥ नच मातृसमं मित्रं पुत्रीणां
विद्यते शुभे ॥ किमकार्यंच कार्यंच तन्ममाचक्ष्व भामिनि ॥
पूनयामि म नस्थंते वृथा किं देह शोषणं ॥ अभाग्याद्
महानाद्दि विषपानं करोमि च ॥ सा ति दुःख पना दीना रुदं
ती दुःखिता भवत् ॥ दुःखितां जननीं दृष्ट्वा मंदमाह मनोगतं ॥
पद्मा ॥ किं वदिष्यामि हे मातः सुतिका सुखमागतं ॥ ३२५
वा पुत्र लाभं वा प्रवदामि प्रजापते ॥ २४ ॥

भ.पु. अयं भावः॥ हे वत्स मनोगतं किमपि न वदिष्यसि॥ कार्यमेव वा भवतु वें.मा
उत कार्यमेव वा मामाचक्ष्व॥ न च मातृसमं मित्र मित्येव पृच्छसि॥ तवात्र १
वक्तव्यं किमस्ति॥ प्राप्तं प्राप्तं सुखमितन द्वाजन्या जनन्ये निवेदनीयं॥
तत्रैतनस्य निजानुभावेनानेनस्कत्वाद्राजपुत्रीत्वादुक्त्य नवकाशः॥ सुख
कारणं चास्मि त्वमसि मज्जनाभ्यंजन केशधूपन प्रसादनकबरीकरणांग
नागलेपन मयेष्टदुकूलपनिवर्तन कुचोळक्षेपणाभरणधारणतिलक
गंध पुष्पांजन आसन भोजन पानीय पान तांबूल विनोदांदोळन शय
नादि मामकीन बंधु बंधुतद्बंधु बंधुपनिजन वधूनामपि मत्कृपाकटाक्ष
मात्रेणानु किं सिद्धं मम तु किं वक्तव्यमस्ति तथापि वः यमस्ति॥ सूतिका
सुखं पुत्रलाभश्चेति॥ अत्र मैत्र्यात् सूति सुखं॥ पुत्र्याः सुख दुःख रूप
मपि मातुः सुखं तत्॥ मातुनीष दुःखा सहिष्णुतया कारुण्ये सूतिका
सुखं॥ अति कारुण्ये पुत्र सुखं इतिक्रमः॥ अत्र किं वदिष्यामि इति॥
अनेन मत्पनिजन जननी जन्यो विवाहिताः सत्यो पुत्रानप्य लभन्॥ मम तु
तव दुहिता भूत्वा विषमाना यातारुण्ये पि विवाहस्य प्रसक्तिनेव नास्ति
अस्य दुर्दैवस्य किं वदिष्यामीति कोपः फलितः॥ अथ धनश्री॥ महा
स्वामिनानुजोपनयनात्पूर्वं यावद्बलं यत्ने कृते पि असाध्यं जातं॥ लंच
न कन्या सामान्यं॥ परंतु पुत्रीयं तव पुण्यदा बहुकीर्ति फलप्रदेति अवे
तवाणी बलमालंब्य तूष्णीमास्महे॥ तद्बलादुचित वरलाभे ईषन्मार्ग
सूचन मात्रे जाते यत्नः क्रियते॥ कुतस्तूष्णी मस्माकं कुप्यसि किं करोमि
सुत इत्याह॥ अथ पद्मा॥ यद्यपि उक्तार्थे वचन विलंबे ऽन्यपूर्वकला
पवाद उत्पद्यते॥ बहुभिर्दृष्टत्वात्॥ उक्ते अविलंबेन कार्ये जाते गुणाः॥
अन्यथा स एव दोषः॥ अनुक्त्वा न निर्वाहः॥ प्रयत्नानुत्पत्तेः॥ किंच—।१
मत्योवध्वोर्हि पितरं मातरं वा विवाहयेति वक्तुयो न दृश्यंते॥ तत
स्मान्न वक्तव्यं॥ तथापि मातृत्वात् विश्रंभेण लज्जामानौ विहाय
वच्मीत्याह॥ तथापीति॥ नत्र कश्चित्पुमान्यातः इति॥ किं तेन सामा
न्य पुं दर्शने नेत्यत आह॥ पुनाणापुरुषोत्तम इति॥ किं वृद्ध इत्यत आह॥
मानिनिति॥ पुंडरीकाक्ष नि भेक्षणं॥ पद्मदळपत्र लोचनं॥ मातर्नूतन
यौवनेपि पुनाणपुरुष विग्रह इति यावत्॥ सर्वोत्तमः॥ उक्तोर्थः॥
पुरुषोत्तमः॥ समतीनक्षावाक्षण्न:॥३८॥ एतत्केनहायत इत्या
त स्तनलक्षणादित्याह॥ दक्षिणामिति॥ चक्रमिति॥

तथापि तव वक्ष्यामि मातृत्वाच्छृणु भामिनि ॥ ३५ ॥ त्वयानृता पुना मातः पुष्पानामं सखीयुता ॥ तत्र कश्चित्पुमां त्यातः पुरुषपुरुषोत्तमः ॥ ३६ ॥ मातः स्मनामि तद्वक्तुं पुंडरीक निभेक्षणं ॥ सत्यं सर्वोत्तमः साक्षात्स एव पुरुषोत्तमः ॥ ३७ ॥ दक्षिणं पाणिमाश्रित्य नाजते चक्रमुत्तमं ॥ तथेतने शंखवनो नाजते नाजवत्सदा ॥ ३८ ॥ यत्कंठे कौस्तुभं नत्नं कर्णे मकनकुंडले ॥ तद्धक्तलक्षणं वक्ष्ये शृणु मातः सविस्तनं ॥ वेदशास्त्रपनायेच सद्धर्मव्रतेपनाः ॥ वेदोक्तकर्मकुर्वंति नो सूयंतिपनोन्नतिं ॥ पनतिंदां नकुर्वंति पनखं न तनंतिये ॥ न स्मनंति न पश्यंति न स्पृशंति कदाचन ॥ पनदानान्सुनूपांश्च येच ताविद्धि वैष्णावान् ॥ नासत्यं बृवते येतु पितृमातृव्रते स्थिताः ॥ तद्भक्तलक्षणं श्रोतन्तं विना को नु जीवति ॥ तस्याता वचनं श्रुत्वा सा तदा वाक्यमब्रवीत् ॥ ४२ ॥ सत्यं वद वनानोहे भ्रमो वा ज्वनकानणं ॥

सूर्यवदिति शेषः ॥ नाजवदिति ॥ नाजवत् चन्द्रवत् ॥ नाजा नृपे नता भेदे पत्नी क्षत्रियचंद्रयो निति नत्नमाला ॥ भक्तलक्षणादपि सपुरुषोत्तम इति जानामीत्यतस्तद्धक्तलक्षणान्याह ॥ तद्धक्तेति ॥ सदागमैकविज्ञेयो यो गिध्येयो नानायणः कथमनया मानुष्या कन्यौ दृष्ट इत्याश्चर्येण पृच्छति ॥ सत्यमिति ॥ हे वनानोहे ॥ एतत्सत्यं वा ॥ ज्वनकानणं भ्रमो वा ॥ ज्वनस्य कानणं बीजं भ्रमः चित्तमोहः ॥ अथवा क्रियाविशेषणतया ज्वनकाववठिका वा सावधानसत्यं वद ॥ किंच हे सुते बालिकात्वं पूर्णचंद्रदर्शनवत् दर्शनं किं प्रकृतानुपयुक्ते नेत्यत आह ॥ सत्यमिति ॥ हे मातः सावधाना व च्मि उक्तं सत्यं ॥ न संमोहो नापि कलावठिका महाप्रभुनपि निगमैकगोचनो पि स्वयमेव प्रसन्नो मत्पाणिग्रहयाकुः मया दृष्टः नचंद्र इव ॥ मयैवकुलं अपदिशंत्या विलंबः प्रार्थितः ॥ सुकृताय कामायच विधिवदन्ता चेत्सुखं ॥ अन्यथा नगिणी मिव मामनुकूलामपहन त्येवेत्याह ॥ अथ धनणी इत्थमास नैयं मानुषी नृप मा नंतु मानुषं ॥ अयोनिजा दैवचोदनादागता ॥ आकाशवाण्या पालिता ॥ धर्मदेवी वचनं बालसखीवचनं च समा

भ·पु ख्यानं तस्मान्नेतत चित्र मिति ॥ एवं नि श्चित्यावतनज्जनां मज्जा नं कान पित्वा कुंकुमा भिनलं कृत्य ॥ भद्रां सुखेतां स्वयमपि तथा भद्रा भूत्वा अ पि हु दितमालोचनं कुनः ॥ तव मनोन थं पुन पि तैव नाजादीनां नाज्य प निपालनादौ प्रवृ त्ति नान्य थेति ॥ सांत्व पित्वा तिनल नीतं सार्द्ध दिनं जातं ॥ किं भो ष्यस द्युत्यात् ॥ मार्ज नांते भोक्ष्य इति सुत योक्ता ॥ भाग्य संपदा ॥ सार्ध दिन मस्त मित पुष्य सूर्योदयेन पनमानंद भनिता सती पाकार्थं महानस भवन मभ्यगात् ॥ ४५ ॥ एतस्मि न्निति ॥ शंकनं अभि षिच्य नाजगृहं प्रति गच्छ माने: ब्रह्मणै: सह ॥ नं·मा ९

पद्मा ॥ सत्यं वदा मि हे मातः दृष्ट एव महाप्रभुः ॥ ४४ ॥ सांत्व पित्वा सुतां भद्रां भद्रा भवन मभ्यगात् ॥ पाकार्थं पनमानंद भनिता भाग्य संपदा ॥ ४५ ॥ एतस्मिन्नेव समये कल्याश्च बकु ला न्विताः ॥ अ भि षिच्य जगन्नाथं शंकनं ब्राह्मणैः सह ॥ ४५ ॥ संभानान्वितसा धृत्वा ब्राह्मणैः सपुनोहिताः ॥ नाजधानीं समा सा द्य अंत र्भवन मभ्ययुः ॥ ४६ ॥ समागतान् द्विजान्नाजा संपूज्य विधि पूर्वकं ॥ गंधपुष्पाक्षताद्यैश्च वस्त्रालंकान दक्षिणैः ॥ विप्रा शिषोक्त मन्त्रेण सुतं संमार्जयन्तदा ॥ स्वयं भुक्त्वा महानाजा ब्राह्मणा नाम थान्नया ॥ सा पि भुक्त्वा महानाज धनणी ब हिनागता ॥ ददर्श तां महानाज बकुलां नवन्पिणीं ॥ ४८ ॥

प्रसन्ना भय वनप्रसादमाला गंधतीर्थादि संभाना न्वितनसा धृत्वा समाना धन भोजनाय आहूतैः ब्राह्मणैः सह ॥ नाजधानीं समासा द्य सपुनोहिताः उपवेशन शाला यां तां चित्रासने उपवेश्य अंत र्भवन मा ययुः ॥ ब्राह्मणाः भोजन शालां आनाधक नाजदा ना णा मसूर्यं पनयत्वा पुनं प्रोतर्भवनं पुनो हितसा हित्वा दिति भावः ॥ समागता निति ॥ विधिपूर्वकं ॥ गंधपुष्पाक्षता द्यैः भोजन मध्ये वस्त्रालंकान दक्षिणैः ॥ दक्षिणां तैः उपचा नैः ॥ संपूज्येत्यन्वयः ॥ स्वयं भुक्त्वेति पुत्रीं भोज यित्वेति पूर्व शेषः एतन्म ध्ये काचन धनणी सखी हि देवांगने मद्यपि कन्यार्थं

भ-पु-गिने नागता तर्हि धर्मदेवी वचनाच्च येषा जी वे-छ्री निवा सा वें-मा
मैव दास्यामीति प्रति श्रुतं तस्मात्वं धैर्येण पृच्छेत्युवाच ॥ सा ९
पीति ॥ महानाजस्य धनणी महानाज धनणी ॥९०॥ वचः श्रुत्वेति ॥
श्रुत्वा यास्मृतिस्तयोति शेषः ॥ कन्यां ॥ स्त्री बालं ॥ एवं सर्वत्र ॥
कानणयां अतिशयेन स्वदयापातां ॥ अतिशायते ऽच्युते इति
शौनक संबोधनं ॥ कार्यमस्तीति ॥ तवैव समीप इति शेषः ॥
त्वत्समीप इति ॥ साप्यस्माभिः सहेति शेषः ॥ हे सखे ॥ धनणि
तदागमनजं वृत्तांतंच पृच्छतां एवमुक्ताथ कल्याणी धनणी
भाष्यमिति ॥

धर्मदेवी वचः श्रुत्वा तत्समीप मुपागता ॥ सतः पप्रच्छ कन्यां कान-
णयां बकुलागमनं मुदे ॥९१॥ साका कस्मादुपायाता पूज्येषा प्रतिभातिमे ॥
तदाहा का निकाका यिद्वाक्यमाह महीपते ॥ वासः पन्नग शैलेंद्रे स्वामी
श्री वेंकटेश्वरः ॥ कार्यमस्तीति कथितं तया बकुल मालया ॥ वयंप्राप्ता
महाभागे त्वत्समीपं महामते ॥ पृच्छतां च्यापि वृत्तांतं तदागमनजं
सखे ॥ एवमुक्ताथ कल्याणी प्रति लिंग्याह भानतीं ॥ तिष्ठ भद्रे वनानाहे
नन्न पीठे सुनिर्मले ॥ संस्थिता नंद भनिता बकुला भाग्यमात्मनः ॥ मेने
कृतार्थ मधुना साफल्यं जन्मनो नृप ॥ वचमर्थान्वितामाह धनणी देव
मातरं ॥ स्वागतंते महाभागे ममपुण्यस्य कानणं ॥ मन्ये कृतार्थामा
त्मानं सकलं साधुसंगमात् ॥ निर्देशितव्यं यत्कर्म तदद्य विदधीमहि ॥
बभाषे बकुला भार्यां नाह्नः तस्य महात्मनः ॥ बकुला ॥ कन्यापेक्षा मुख्य
कार्यं पुनः कार्यं शतेन किं ॥९२॥ मुख्यकार्यं वाक्यं ततः श्रुत्वा वनापेक्षा
पि वर्तते ॥ केवा वनः कश्चदेशो गोत्र नक्षत्र केचके ॥ जननी का तस्य मातः
जनकश्च महामते ॥ किंकुलंच किमाचानः जातिर्वा तस्य का वद ॥ कुलाचार
कथां श्रुत्वा कुलज्ञा वाक्यमब्रवीत् ॥ बकुला ॥ श्रुणुना हि सविस्तानं गोत्र
नक्षत्र बंधुनां ॥ देवकीजननी तस्य जनकः यदुनंदनः ॥ तिशाचन कुलं
तस्य नाम्नाकृष्ण इतिस्मृतः ॥ वसिष्ठ गोत्रे चोत्पन्नो नक्षत्रं श्रवणंतथा ॥
आवासो वेंकट गिनौ विद्यावान्धनवान्बली ॥ बाहुजाचान संपन्नो
वयसा पंच विंशतिः ॥ पाणिग्रहण कालोयं दत्ताचेत्सुखमेष्यति ॥
किमत्र बहुनोक्तेन दर्शनांतेसुखं भवेत् ॥

[.पु. तद्वृत्तमखिलं श्रुत्वा तामाह्लानंदनिर्भरा ॥ धनश्री ॥ शंकाजाला वें.मा.
वकानोहं ममते वचनात्सखे ॥ सभाग्यस्य कुलीनस्य विवाहो न ९
कृतः कुतः ॥ सा तद्वचनमाकर्ण्य मनसीत्थमचिंतयत ॥ धैर्ये
ण वचनं प्राह धनश्रीं नाजवल्लभां ॥ वकुला ॥ कृतं वैवाहिकं
देवि बाल्ये भागीनथी पितुः ॥ १८ ॥.

नाजपत्न्या सन्मानं भाग्यं सुकृतफलं ॥ अर्थाल्लिखितां पनमार्था ॥
सकलं पुरुषार्थजातं ॥ निर्देशितव्यं ॥ आज्ञापनीयं ॥ विध्वदधी
महि ॥ कुर्वीमहि ॥ ६ ॥ कन्यापेक्षा ॥ कन्याकांक्षा तावदस्ति ॥ तत्पू
रणं मुख्यकार्यं ॥ तत्प्रथमं वक्तव्यं पुनन प्रथमतया विद्यमानेन
कार्यशतेन प्रथममुक्तेन प्रकृते किं साध्यमस्तीत्यर्थः ॥ वनापेक्षा
पीति ॥ अत्रापि मुख्यकार्यमित्यनुषज्य पुनः प्रश्नशतेन किमिति
व्याख्येयं तत्तवंगं पृच्छति ॥ कइति ॥ बालुजाचानः ॥ क्षत्रियाचानः ॥
तद्वृत्तमखिलमिति ॥ उक्तादन्यदखिलं ॥ द्वितीयतया वक्तव्यं ॥ श्रो
तव्यं चेत्यर्थः ॥ ७ ॥ तत्रापत्यमनालोकय द्वितीयं कर्त्तुमुत्सुक इति ॥
गूढार्थ ॥ द्वितीयं पाणिग्रहणं स्वीकर्त्तुं वा उत्सुकः स्वयमेव उ
त्सुकः ॥ गूढार्थस्तु ॥ तत्र ॥ अपत्यं अनालोकय ॥ अनालोकि ॥ द्वितीयं ॥
अद्वितीयं ॥ तत्रापत्यं ॥ इति च पदच्छेदः ॥ अनालोकि ॥ अनुद्योते ॥ अप
त्यं ॥ अपतनकारणं चाक्षुषं सामर्थ्यं ॥ तत्र पूर्वकळत्रे ॥ अनालोकय ॥
अद्वितीयमतादृशं द्वितीयं कळत्रं कर्त्तुं स्वीकर्त्तुं उत्सुक इत्यर्थः ॥
आङ् पूर्वाल्लोके र्भावे क्विप् ॥ आलोको ऽभावो अनालोक् ॥ तस्मिन्ना
लोकि ॥ किंच कांतचिन्तानानुकूल्येन पावतीनां अंगनानां यादृशी
तपतिर्जायते तत्रापत्यं तादृशीं लज्जां तत्र अनालोकय ॥ अद्वि
तीयं ॥ द्वितीयं कर्त्तुमुत्सुकः इति अर्थः ॥ त्रपति लज्जा त्रपति
नेव त्रापत्यं ॥ स्वार्थे ष्यञ् ॥ तच्च तत् त्रापत्यं च तत्रापत्यं इति
विग्रहः ॥ यद्यपि विवाहे नानृतं पातकं तथाप्यत्रेदं तात्पर्यं
पित्रोनपातकित्वेन पतनाप्रसक्तेः न ब्रह्मापत्यं ॥ लक्ष्म्या अना
लोके अदर्शनं तु धनाभिजनायुन्मदेनां धा लक्ष्मीः दिवैव न
पश्यति ॥ किमुतानापेन ॥ उन्मन्त गो निवांधा श्रीः क्वचिदेवाव ति
ष्ठत इति भानतोक्तेः ॥ तृतीयार्थे ॥

भ.पु. मत्पुत्र तपसा ब्रह्मचर्येण शुकनानदा व्यधिको पिकामोपचाने विट वें.गा.
ध्याय:॥ सातु कामोपचान विदग्धा पि नानदोक् पुण्यका चाचनणा ९
कामोप भोग विनक्ता॥

तत्रापत्य मनात्लोक्य द्वितीयं कर्त्तु मुत्सुक:॥ इदंकानणमावि
द्धि श्रीनिवासे निनामये॥ तद्वृत्त मखिलं श्रुत्वा संमान्य नृप पू
ज्यच॥ स्वपुत्रं संदिदेशाथ नृपाह्वाने नृपोत्तम॥६०॥ एकांते
नाज शार्दूल मिदं वचनमब्रवीत्॥ धनणी॥ कन्यार्थ मागता
साध्वी बकुला वेंकटाचलात्॥ ६१॥

पूर्ण कामाया स्तवेदं कांत चिन्ता ननु गुणं पुण्यका चनणं न
सम्यगित्युक्तेपि न लज्जेति॥ अतो धर्मपत्न्यां सत्यामपि द्वि
तीयां भोगिनीं वेश्याच्छाया मुत्कंठते॥ अत एव वेंकट इति नामेति॥
अत्र मूल प्रमाणा जिज्ञासायां पुनाणांतनं द्रष्टव्यं कृत वैवाहिकं॥
अस्माभिनिति शेष:॥ तदा बाल: इदानीं प्रबुद्ध: स्वयमेवोत्स
क इति भाव:॥ पुन: कार्यशतेन किमिति सूचित मनं तन वक्य
न्यं आह बकुला॥ हे धनणि इदमव धानय॥ अद्यचंद्र बान:॥
अगस्त्येश दर्शनार्थ मह मेके बागमं॥ तत्र त्वत्सखी दृष्टवती
तदा मया किंचित्कार्यं स्मृतं अस्मिन्संवत्सने मत्पुत्रस्या वि
वाहेन निर्वाह:॥ तव मंदिने मत्पुत्रो चिता कन्यस्ती तिवा तबा
र्त्ता मश्रुणवं अतोस्मिन् वत्सने तव कन्या विवाहालोचन
मस्तिनवेति मनोज्ञातु मह मागता॥ अस्तिचेत्स गोत्र त्विजो
यजमाना कन्या निनीक्षणाय सन्नद्धा॥ अत्रैवायांति नचेद
न्यत्र गच्छंति॥ अथ धनणी ताव द्विलंबो नास्ति॥ घटिका
द्वयं स्थातव्यं दैव घटनेसति निश्चित्यैव गत्वा पुनना गंतव्य
मिति प्रायोभवेत् इति मध्ये शेष:॥ कन्यार्थ मागतेति॥
ब्राह्मणै: सह॥ तस्या चानं विचार्या शु शुभं शीघ्रं विधीयतामि
ति कन्यार्थ मागते त्यादि पानगे निलं तस्यार्थ:॥ अथाकाश:
सा कन्यार्थ मागतेति यत्तत्साधु अहमपि अवश्यं विचानयिता
पनंतु पुत्री मनो न विदित मित्याह॥ कन्यार्थ मिति॥

तमिति तच्छब्दाद्यस्येत्यध्याहारः॥ यस्य कन्यार्थमागता सा ध्वी तमेव वेंकटाद्रिनिवासिनं॥ अं वासुदेवं॥ ते पुत्री च्छति॥ तस्मात्॥ ते दुहितुः॥ हृत्॥ मनः॥ मया विदितं॥ इति॥ हृत॥ अमिति पदच्छेदः॥ अत्र मध्ये कथासंदर्भशेषः॥ एतत्पुत्री मनोऽभाषाय माणाया मूर्च्छितायाः कथं ज्ञातमिति पप्रच्छा नंत नाजा॥ अथ धनणी धर्मदेवी समायाते त्यानभ्य संमान्य नृप पूज्य तचेत्यं तोक्त तत्समागत द्वाकानण तत्सं भाषणादि तद्वृत्तांता सर्वस्व पुत्री वचन बकुजागमनादि तत्सं भाषणांत सर्व वृत्तांतमुक्ता इत्येवं मया दुहितृ हृत विदितमिति॥

सुतं संप्रेषमित्वाथ पुनोवित मथानय॥ तस्याचानं विचार्याशु ब्राह्मणैः वेदपानगैः॥ कन्यार्थमागता सा ध्वी दुहितुर्विदितं हृदं॥ तमेवेच्छति ते पुत्री वेंकटाद्रिनिवासिनं॥६३॥ धर्मदेवी वचः सत्यं शुभं शीघ्रं विधीयतां॥ पनिगृह्य वचश्चाह पनमानंदनिर्भनः॥६४॥ आकाशः॥ अहो मंगळमस्माकं संप्राप्तं पूर्व पुण्यगं॥ अभवन्पितनः सर्वे कृतार्था मुक्तिभागितः॥६५॥ तद्वाक्यामृतपानेन नोमहर्षस्तु जायते॥ कदा पश्यामि देवेशं वधूवन समागमं॥६६॥ सभर्तुं कां नाशि पुत्रीं नत्न सिंहासने स्थितां॥ कथं पश्यामि नेत्राभ्यां बंधुमंडलमध्यगां॥६७॥

अथ नाजा॥ अमिकिं पद्मा मूर्च्छा प्रबुद्धा किमवतनच्छ्वनानेत्रे उन्मील्य किं पश्यति॥ किं भाषत इति सती सर्वं तमेत्याह॥ धनणी॥ अथनाजा॥ पनमाश्चर्येण किं गुनोनीशस्य च माहात्म्यं कुरु गुर्वादीनां वचनं च सत्यं सदा गतं॥ वृथा नाजस भावेन नाहा नादनः कृतः॥ एवं शुभोदये सति॥ एतदुपनि किं कर्त्तव्यमित्यत आह॥ धर्मदेवी वचः इति॥ शुभं शीघ्रमिति॥ शुभस्य शीघ्रकनणं॥ कालेन क्रियते ऽशुभं॥ अशुभस्य कालहनणं कालेन क्रियते शुभं श्रेयांसि बहु विघ्नानी त्यादेः॥ पञ्चोक्तापवाद भयाच्चेति भावः॥ पनिगृह्येति॥ धनणी वचः पनिगृह्य॥ पूर्वपुण्यगं॥ पूर्वजन्मनि च कृतसुकृताद्दागतं॥६५॥

भ-पृ अहमपि दुहितुहृदयं जानामीत्या श्येन पत्न्यासह तद्भवनमगादित्याह॥ दे.१।९
भवनं चेति॥ भद्रे इत्यादि॥ भद्रे कल्याणि॥ त्वनः पनं मनस्थं॥ दुःख
कारणं चिंता संतापं शीघ्रं त्यज॥ जननी मिति॥ तामेव पुनस्तकृत्य नज
नकं लज्जये ति भावः॥ मात नि ति॥ हे मातः ते यद्वृत्तांतं विस्तरेण
कथितं जातं तदद्य मुत्सुनतः इदानीं संकोचान्मे जनकस्य समाचक्ष्व॥
अन्यदा यथा मन इति भावः॥ मुख्यवाक्य माह॥ साधयस्वेति॥
संक्षेपेण सांत्वयति तस्मा इति॥ तस्मै स्वेष्टाय भामिनी मित्युक्त्या
कोपो नकार्य इति सूचयति॥ इंद्र निकेतन मिति॥ नाजकृतावज्ञा दिना
कोपे दूषितांतःकरणत्वेन कुलाचार्यतया मानुषनृपेण सन्निहित
त्वेपि सूक्ष्मसह्यानायच सुनगुर्वी कांक्षया इंद्र निकेतनं सुतं प्रेषया
मासेति भावः॥८४॥ विलिख्य पत्रिका मिति॥ श्रीमत्पूज्य सुनगुरु
सन्निधानस्य अनंतनाजकृत अनंतानंत प्रणाम पूर्वक विज्ञापनं॥
अमुक संवत्सरस्य वैशाख सुदी षष्ठी पर्यंतं भवदीय अमोघा
नुद्भवं सर्वे कुशलिनः॥ भवदीयानुग्रहाति शयस्याज्ञापयध्वं
प्रकृतं श्रीपद्मा श्रीनिवास कल्याणं प्रसक्त मस्ति॥ श्रीनिवास
कल्याण कार्य गौरव मवलंब्य अत्यकस्यापि मम मंदिरं प्रत्याग
मनं प्रार्थय इति पत्रिकां विलिख्य सपुनोहितः इति व्यस्तं समस्तं॥
सः पुनोहितः॥ सकुलगुरुः॥

इत्युक्त्वा भवनं चागाद्दुहितुर्हित वत्सलः॥ नृपः पद्मावतीं प्राह
सांत्वयन्वचनादनात्॥८८॥ नृपः॥ भद्रे दुःखं मनस्थं ते त्यज शीघ्र
मतः परं॥ हृदये तव कल्याणि यत्कांक्षा वर्तते वद॥ तदद्याहं क नि
ष्पामि नात्र कार्य विचारणा॥ जनकस्य वचः श्रुत्वा जननीं वाक्य
मब्रवीत्॥ धरणीं पद्मा॥ मातस्ते कथितं सर्वं वृत्तांतं जनकस्य मे
समाचक्ष्वाथ संकोचाद्यथा वहृदयं गतं॥ पुत्री मिनं विदित्वाथ
भर्त्तारं वाक्य मब्रवीत्॥ धरणी॥ साधयस्व महा भाग विवाहं
विधि पूर्वकं॥ विलंबो नैव कर्त्तव्यः शुभस्यार्थे शुभानन॥ नाजा॥
तस्मै दास्यामि कृष्णाय श्रीनिवासाय भामिनीं॥ समास्वास्य सुतं
नाजा पुत्र मिंद्र निकेतनं॥ प्रेषयामास नाजेंद्रो गुर्वागमनकांक्षया॥
८४॥ विलिख्य पत्रिकां नाजपुत्री कल्याण कानिकां॥

सगत्वा तित्वने छेव चंद्रां शत्वान्तु भूमिप ॥८६॥ वंदयित्वा नंद पूर्णं गुरुमिंद्रस्य भूपतेः ॥ प्रतिष्ठाप्य वने पत्रं पुनतःपुरुषर्षभ॥ ८७॥ नाजपुत्रं सपत्रंच दृष्ट्वा गिनस नंदनः ॥ सपपाठ महानाज पत्रिकां शुभ सूचिकां ॥ तत्क्षणादगमद्राज॰नाजानं सपुनोहितः॥ प्राप्तं पुनोहितं नत्वा कृत्वाच विधिपूर्वकं ॥८८॥ कालो चिता वाचयित्वा विद्यमान मुवाच सः ॥·

प्राप्तं पुनोहितं नत्वा बि विधि पूर्वकं पूजांच कृत्वा कालो चितां वाचं ॥वाच यित्वा ॥कच्चिद्देवा निनातंका: ॥कच्चिद्भवत्सु भक्तियुक्ता मयि प्रसन्ना इ त्यादि काम प्रवेदनं कृत्वासर्वं तयेति वाच यित्वा ॥ तवाज्ञयेति ॥श्री निवा सस्य संबंधं तव ॥ भवतां विदितं विज्ञापितं कृत्वा ॥ तव भवतां मनसः स्याच्चेत् ॥ भवदाज्ञया दुहितुर्विवाहं कनिष्यामीति योजना ॥ हे नाजन् गुर्वनुज्ञायाचनं च यदा ॥ पूर्वं संबंधोपयोगि कुल गोत्रादि वेदनानंतरं ॥ तत्किं विदित मित्यतो विदित मिति सहेतुक माह ॥गोत्रनामेति गोत्रयोः कुलगोत्रयोः नाम गोत्रं नाम्नि कुलेचल ॥ इत्यमनः ॥ चः समुच्चये सा ध्वीच समागता ॥ गोत्र नामच विदित मित्यर्थः ॥ तर्हि का चिंनेत्यत आह ॥ तथापीति ॥ तव वाक्येन यच्छं शुभं कर्म तच्छं ॥सुखकनं ॥तस्मा दिति भावः ॥फलवृक्षमिति ॥एको वृक्षं वर्धयति बहवो भुंजते फलं ॥ भोक्तानो भुंजते भागं स्वामी संपूर्णमश्नुते इति यथा तथेति भावः ॥ अस्मिन्कार्ये ॥ य उदासीनः स निर्भाग्य इति यावत् ॥९२॥

नाजा ॥ तवाज्ञया कनिष्यामि विवाहं दुहितुर्मम ॥८९॥ श्री निवासस्य संबंधं विदितं स्यान्तवानघ ॥कन्यार्थमागता सा ध्वी विदितं गोत्र नामच ॥९०॥ तथापि तव वाक्येन कनिष्ये कर्म शं मुते ॥सनाज वच नं श्रुत्वा नाजानं प्रत्यभाषत ॥९१॥ गुनुः ॥ फलवृक्षं समाश्रित्य बहवो जीविता भुवि ॥ तथा वयं हि जीवामः तव भाग्यावलंबिनः ॥९२॥ अहं पुनागतो नाजन्सर्वदाश्रितवा॰शुकः ॥ साजाना क्षिति महा नाजा स्थितिं तस्याथ शार्ङ्गिणः ॥९३॥·

अथ संदर्भशेषः ॥ बृहस्पतिः हे नाजन् किं तवास्मिन्दिने चकीर्षितं ॥

ग.पु. राजा ॥ सूर्यस्य पश्चिम प्रतिष्ठायाः पूर्वमेव ग्रहादियोगं पर्यालोच्य वाङ्नि वैं.मा
श्चयं कृत्वा पत्रिकां समर्प्याथ श्रीनिवास सन्निधानाल्लिखित लग्ने सन्नि ९
हितेपि कन्यां गृहीष्यामीति मांगल्य पत्रिका नयन मित्याह ॥ अथ गुरुः ॥
अस्मदीय पत्रिकां समर्प्य तल्लिखित पत्रिकामादाय तुभ्यं दातारः कः इत्या
ह ॥ राज्ञा सा साध्वी लुके तां बकुलां पप्रच्छ धरणी ॥ सा च आह उत्तरं मम
आनुषंगिकीयं प्रवृत्तिः पुत्रः प्रबुद्धः ॥ स्वतंत्रः ॥ एवं त्वनया कार्य साधने
मम धैर्यं नास्तीति ॥ अथ राजा ॥ एतत्कुलगुरु कार्य मिति कुलगुरुं पप्रच्छ ॥
अथ सोप्याह ॥ स्वयं प्रसन्नस्य हरेः स्वेच्छया दर्शनं नान्यथेति कदापि दर्शन
हीनस्य मम असाध्य मित्याह ॥ अथ राजा ॥ तर्हि भवद्भिरेव भवितव्य
मिति ययाचे ॥ अत आह ॥ अहमिति ॥ हे राजन् ॥ पुरा चिरातीते काले
चोळराज काले ॥ औपम्य धार्थं तत्सन्निधिं सकृद्गतः ॥ सर्वदा सहवासो
या नास्तीति ममापि भवितव्य मित्याह ॥ तर्हि तत्समाधानं भवद्भिरेव
कर्तव्य मित्यत आह ॥ सर्वदेति ॥ अयं भावः ॥ एकांतानां शुक नारदादी
नां भाषितं प्रचारयति ॥ श्रीनिवासः ॥ तेषां तादृशी गुरुतरा सभास्ति ॥
यत्र वनदास्ते नारदः शुकेनैकतल्पशयक मिति ॥ ९३ ॥ स कुत्रास्ते इत्यत
आह ॥ अग्नेर्वेति ॥ तमिति ॥ शीघ्रेण कालेन कार्यं साधयेति भावः ॥
मुनिं दृष्ट्वेति ॥ मानात् नभात् ॥ उत्तीर्णवान् विमुक्तोऽभूदिति शेषः ॥
उद्धृतोऽश्व इत्यत्रेवोद्धिमोक्षणे ॥ आश्चर्य मोक्षणे भावे इत्युपसर्गवृत्तेः ॥
पद्मावतीति ॥ पद्मावत्या विवाह लक्षणो योर्थस्तेन संपन्नं तत्संपादनो
द्युक्तं ॥ आदिकर्मणि क्तः ॥ गुरु पूजितं गुरुणा शिरसा दृह्या दृतं ॥
पत्रार्थं श्रीनिवासं ॥ अवलंब्य तद्द्वारेण दृष्टिं निक्षिप्यागच्छेति राज
भाषितं श्रुत्वेति योजना ॥ इदमत्र हृदयं ॥ गुर्वर्थं लिखित पत्र शिरो
भागे शुक महामुने तुभ्यं नमः ॥ प्रकृत सर्वं रोगिमारो विज्ञापयतीति
विलिख्य पत्रिकां तामेवादादिति ॥

अग्नेरोत्तर दिग्भागे क्रोश पंचात्मके नृप ॥ समास्ते व्यासतनयः
श्रीनिवास परायणः ॥९४॥ तमाहूय महाराजा शीघ्रेण पृथिवी
पते ॥ स वदत्यात्मनः सौख्यं तस्य वृत्तांत मादितः ॥ एवमुक्तो
थ गुरुणा भ्रातरं ब्राह्मण प्रियं ॥ संदिदेश महाराज शुकाश्रम
मरिंदमः ॥ स गत्वा वायुवेगेन रथेनादित्य वर्चसा ॥

ध्यानं गतं मुनिं दृष्ट्वा यानादुत्तीर्य बान्नृप ॥ तोंडिमानः ॥ शृणु
तापस शार्दूल वचनं नाज भाषितं ॥ पद्मावती विवाहार्थ संपन्नं
गुनः पूजितं ॥ पत्रार्थ मवलंब्या थ गच्छ तन्नगनं प्रति ॥ एव मुक्तो
मही देवो महीपालेन भूमिप ॥ स संभ्र मात्समुत्थाय सभ्रम
न्निभ्रम न्निव ॥ भिंत्वा दर्क मंडलं नाजन् छिंदन्कृष्णमृगत्वचं ॥१००॥
विच्छि ध्य मष्टि मात्मा श्च सततर्तं महामुनिः ॥ शुकः ॥ साधू दितं
वाक्य मुदान विक्रमं महोत्सवं वेंकटशैल वासिनः ॥ कन्या प्रदानं
पुनःषार्थ साधनं समस्त लोकस्य पवित्र कानणं ॥१०१॥

साध्विति ॥ नाज्ञा उदितं वाक्यं ॥ साधु ॥ कार्य साधकं ॥ उदान विक्रमं ॥
उदानो महान्विक्रमोति शक्तिर्यस्मिन्नाज शासन इवतत् ॥ तया
अमन नाजेनाप्यति क्रमितुम शक्यं ॥ तैतावन्मात्रं ॥ महोत्सवं वृष
कनं कन्या प्रदानं नाज्ञः महा पुनःषार्थ साधनं ॥ लोकस्य पवित्रकानणं ॥
पा वित्र्य हेतुत्वं गंगादिती र्था नामप्यति नायेन पावित्र्य हेतुः ॥ कन्या
प्रदान मिति ॥ कृष्णस्य श्री तुळसी कन्याप्रदान वदिदानी मपि
वेंकटशैल वासिनः महोत्सवं महा हर्षकनं वेंकटशैल वासिनः
कन्या प्रदानं कर्तुः पुनःषार्थ साधनं कन्या प्रदीयते यस्मिन्निति
व्युत्पत्त्या तदुत्सव दर्शनं तत्क थनं श्रवणं च द्रष्टुः वक्तुः श्रोतुः
लोकस्य पवित्र कानणं ॥१०१॥ आकाशनाज धिष्ण्य इति ॥ धिष्ण्ये
मं दिने ॥ एवमेव ॥ महोत्सव समृद्धि र्भवति ॥ किं तेन नाज्ञा त्वया
पौनैः प्रसर्पकैः ॥ पनिजनैश्च कृतं सुकृतं न साधानणं किंतु महत् ॥
इति प्रश शंसेत्यर्थः ॥ महानाज धिषण मपि प्रवर्तमान महोत्सव
ग॰ स्य न प्र मलभते न पूर्यत इति सूचनाय तदर्थक पादयोर्न्यूनाधि
क भावः ॥ नवा एकैनेत्यादिना न च्छंदो भंगः ॥ धिष्ण्य मोकोनि
वत मित्यमनः ॥ अथवा पाठांतने आकाश नाज धिषणो नाज बृह
स्पती एवमेव ॥ यथाह्यः ॥ यथाचाद्य ततो पनि दिने दिने मिळितो
भूत्वा श्रीनि वास सेवापनो अतः किं वक्तव्यं महांता वित्यर्थः ॥
धिषणो गुनः नित्यमनः ॥ अथ मुनिनह माग च्छामि ॥ त्वं गच्छे
त्युत्तनाय पद्मतीर्थं वगाह्य ॥ पुनोहितं पुनस्कृत्येति ॥ पुनोहितं
सुनाचार्य पुनस्कृत्य कुश मूल फलैः सह ॥ पुनोहितं निजपुनो

हितं पुनस्कृत्य ऋषिमभिजगामेत्यर्थः ॥ एवं भूतं मुनिं दृष्ट्वा
संतुष्टमनसो राजा श्रतानुपनि उत्क्षिप्य तत्रैवासने उपवेश्य स्व
पुनोहितो कुमार्गेण पाद्यादिभिनभ्यर्च्य साष्टांगं प्रणिपत्येतिक्रमः ॥

आकाशराज धिष्ण्ये एवमेव स्थिते स्थिते ॥ प्रशशंस महाराज
पद्मतीर्थेऽवगाह्य च ॥ ७२ ॥ कृत्वा माध्याह्निकीं संध्यां सपक्षा
जीर्णं स्वभूषणं ॥ सनवाबिकुशाग्राणि निकृत्य मुनिसत्तमः ॥
एकैकं बंधयित्वा तु उत्तमांग विभूषणं ॥ कवचं कल्पयामास कुशाग्रैः कुसुमैः तथा ॥ तुलसी मणि मालाभिः कण्ठभूषण भूषितः ॥ मृगत्वग्भिः कक्षलंबैः कंचुकैः समलं
स्तु कृतः ॥ ज्ञानाश्वमधिरूढस्तु सजगाम नृपालयं ॥ तमायांतं
मुनिं दृष्ट्वा चतुरंग बलान्वितः ॥ पुनोहितं पुनस्कृत्य कुश
मूल फलोदकैः ॥ एवं भूतं नृपं दृष्ट्वा संतुष्टमनसो मुनेः ॥ १०७ ॥
यानादुत्तीर्य राजेंद्र साष्टांगं प्रणिपत्य तं ॥ गजमानोप्य
तमऋषिं सपुनोहित मादनात् ॥ १०८ ॥ निकेतनांत भवने
निवेश्य निधिं मुनीनां निनतं पनात्पने ॥ संपूजयामास बि
धान बित्तमो विद्यागुरुं ज्ञानगुरुं शुकं नृपः ॥ तापसौ तौ तु
पप्रच्छ कन्यार्थं सतु भूपतिः ॥ पद्मावतीं प्रदास्यामि निश्चि
तेयं मतिर्मुनी ॥ श्रीनिवासाय कृष्णाय भवद्भ्यां अनु
रोचते ॥ तौ तद्वचनमाकर्ण्य राजानं राजसत्तम ॥ शुको
ब्रवीन्निनं पुत्रीकारणात्करुणान्वितः ॥ शुकः ॥ माकुरुष्व
महाराज संदेहं दानकर्मणि ॥ धन्योसि त्वं महीपाल
कुलं पावनतां गतं ॥ पितरः त्रिदिवं प्राप्ता नात्र कार्य विचा
रणा ॥ किं त्वया चरितं पुण्यं पूर्वजन्मनि भूमिप ॥ भगवा
नरविंदाक्षः श्रीनिवासः सतां गतिः ॥ ११४ ॥

गजमिति ॥ आरोपितांबर विस्तातं पट्टगजं ॥ सपुनोहित
मिति ॥ पुनोहिताभ्यां दिव्यमानुषरूपाभ्यां सहितं ॥ ऋषिं
शुकं तं गजमारोप्येत्यर्थः ॥ विद्यागुरुमित्यादि ॥ विद्यया
ज्ञानेन च गुरुं शुकं ॥ यद्वा बृहस्पतिं शुकं चेतिवा ॥

कन्यार्थं कन्यानिमित्तं ॥ पद्मावतीमित्यादि ॥ हे मुनी श्रीनिवासाय
कृष्णाय पद्मावतीं प्रदास्यामि प्रप्रदास्याम इति मम मनसि वर्तते ॥
तद्भवद्भ्यां मनुनोचते तस्मै कन्यादानं यदि भवंतौ प्रीणयति तर्हि ॥
यइं पद्मां श्रीनिवासाय दास्यामीति मति र्निश्चिता दृढ निरूढेत्यर्थः ॥
नृचिन भि प्रीतौ ॥ नृच्य र्थातां प्रीयमाण इति भवद्भ्यामिति चतुर्थी
द्वि वचनं ॥ हनये नोचने भक्तिनिति यावत् ॥ पुत्रीकारणात् इति ॥
पुत्री चिंता कारणात् याचमाने नाज्ञि करुणान्वितः दयायुतः ॥ ३१४ ॥
जामातरत्वमिति ॥ पाटे ॥ उदीचां मातर पितर शब्बज्जामातरशब्दः ॥
शुभं शीघ्रं विधीयतामित्यादि ॥ इत्येवं शुके नोक्ते ऽथ नाजोवाच ॥
नास्माभि र्विलंबः ॥ त्वनित रुग्न मवि ष्य दानं तथा श्रीनिवास सन्नि
धानाद विलंबेन कार्य सिद्धि र्भवे त्येते भवतोनधीने इति ॥ अथ ते सि
द्धी आवामन्वित्याहतुः ॥ अथ सनाजा ॥ तर्हि लिखित लग्नेन पाणिं
गृह्णीष्वे इति तत्सन्निधानात् स सूर्यं प्रति मांगल्य पत्रिका लाभो
यथास्या त्तथानुग्रहः क्रियतां ॥ परंतु ॥ विनक्तानामपि भवतां मत्सं
गत्या यासो भवतीत्यत आह ॥ वयमित्यादि ॥ नास्माकं तव संगे नास्मि
र्थे न्कार्ये आयासः ॥ किंतु सर्व संगं परित्यज्य मंद धनाः कंदमूल फलाशनाः
संतोयदन्नः पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवता इति श्रुतेः ॥ तान्येवं दिना
नाध्यपदस्य समर्प्यैवं तपसानाध्यापि परिश्रमेणात्र भुवि तं विभुं सर्व
जन साध्यनम्येन कल्याण महोत्सवाभिव्यक्त परमानंद मूर्तिं न पश्यामः ॥
हे भूमिप तव संगेन तं तादृशं विभुं पश्यामः ॥ अतस्तव संगेन वयं ध
न्याः कृतार्थाः स्मः ॥ अतस्तव संगति र्नो भद्रं मंगलं अतो नायास इति
भावः स नाजर्षिः सबृहस्पतिः तापसः तपस्वी स शुकः एवमुक्त्वा तू
ष्णीमास ॥ कृतार्थमिति ॥ आत्मनो जन्मकृतार्थं मन्ये ॥

जामातृत्वं समापन्नस्तस्मान्नास्ति तवाधिकः ॥ विलंबो नैव कर्तव्यः
शुभं शीघ्रं विधीयतां ॥ वयं धन्याः कृतार्थाः स्मः तव संगेन भूमिप ॥
त्य वयंतु तपसा नाध्य कंदमूल फलाशनाः ॥ सर्व संग परित्यज्य नपश्या
मोत्र तं विभुं ॥ संगतिस्तव भद्रं नो भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ एवमुक्त्वा
सनाजर्षि स्तूष्णीमास सतापसः ॥ शुभवाक्यं ततः श्रुत्वा सनाजा
नंद निर्भरः ॥ वैय्यासकिं नमस्कृत्य प्रशशंस प्रजापतिः ॥

नाजा ॥ कृतार्थ मात्मनो मन्ये व्यासपुत्र नमोस्तुते ॥ ११९ ॥ अथ नाजा
वचः प्राह सुनाचार्य नमोस्तुते ॥ ग्रहाणांच गतिस्तात तयोर्योगो
विचिंत्य तां ॥ गोत्र योगं नक्षयोगं पश्य विप्र बलाबलं ॥ व्याया
शास्त्र विधानज्ञो बकुलां वाक्य मब्रवीत् ॥ बृहस्पतिः ॥ गोत्रं यद्वेंक
टेशस्य तन्ममाचक्ष्व भामिनि ॥ नक्षत्रंच वनानोहे वदमामिति
चाब्रवीत् ॥ सा तस्य वचनं श्रुत्वा किंचित्कोपान्विताब्रवीत् ॥

अयं भावः ॥ समात्मकस्य पिशित नयन स्याप्येवं लाभ इति भवद्भि
नप्युक्ते धैर्यमिति ॥ अथ नाजा गुनुमाह ॥ ग्रहाणां चेति ॥ हे तात ॥ हे
तात स्थानीय ॥ गुनोऽस्मिन्मासे वनित लग्न संपादिका गृहगतिः ॥
सा तयोः पद्मावतीनिवासयोः ग्रहाणां गतिः या साच विचार्या ॥ अत
त्य तयोर्योगो विवाह योगः ॥ विचिंत्य तां ॥ गोत्र योगं ॥ गोत्राणां कुल
गोत्र प्रवनाणां ॥ योगं ॥ अपूर्व संबंध लक्षणां संगतिं ॥ इति नाजोवाच ॥
इति ॥ अथ बृहस्पती नाज कृता नादनापनाधस्य सभायां शिक्षां कुर्व
न्निव स्वचित्त शुद्ध्यैः स्वचित्त स्थित कोपकालुष्य निष्कासनाय
शुख मुखेन कोपकानणं प्रकटीकान यन्नाह ॥ गोत्र मित्यादिना ॥ अ
थाह बकुला किं भवद्भिर्न ज्ञातमिति ॥ अथ बृहस्पतिः ॥ नज्ञातं
मयेति ॥ अथ बकुलेत्याह ॥ ब्रह्मणा इति ब्राह्मणाः सत्य संपन्नाः
इत्ययं प्रवादोगते कृतादि द्वापनांते काले स्थितः कलौ स प्रवादो
गत इति मिथ्याप्रवादो मेषामिति मिथ्याप्रवादिनः ॥ तत्कृत
इत्यत आह ॥ जानंतोपीति ॥ हिताहितं यथावत् ॥ ज्ञातस्य वचनं
नाजादि सर्वेभ्यो हितं ॥ अवचनंच अहितं ॥ हितंचाहितंच हि
ताहितं ॥ विप्रतिषिद्धं चेति समाहानः ॥ एतज्जानंतोपि नवदंति
तूष्णीमासते अस्तु नामवन गोत्रादिक मज्ञातवत् ॥ कन्या गोत्रा
दिक मज्ञातमिति तैः शक्यते वक्तुं ॥ स भावानप्रेष्टव्यावक्तव्यं
वाऽसमंजस मित्यादेनर्थोऽस्यां सभायां नप्रवर्तत इति शुकं
तिनी श्येयो वाच बकुला ॥ तदपि पूर्वमेव नवच्मीति ॥ एवं बृह
स्पतिनोक्ते किमेवं नाजपुनोहितयोः मनोभंग इत्यालोच
यामास बकुला ॥ तदा शुक आह ॥ अविश्वास इति ॥ हे वनाननेः
पुक्त वचने ॥ कलौ विप्राणां वचने क्षत्रियाणा मविश्वासः ॥

भ.पु. बकुळा ॥ ब्राह्मणाः सत्य संपन्नाः कलौ मिथ्या प्रवादिनः ॥१२३॥ वें.मा.
जानंतो पि महाराज नवदंति हिता हितं ॥ शुकः ॥ अविश्वास ९
स्तु विप्राणां क्षत्रियाणां वरानने ॥१२४॥ धर्मोप्य धर्मतामेति
ह्य धर्मो धर्म तां गतः ॥ तस्मात्त्वया महा भागे कथितव्यं हिता
हितं ॥ बकुळा ॥ नक्षत्रं श्रवणं तस्य गोत्रं वा शिष्ट संज्ञितं ॥(तं)
गोत्र मत्रे र्महा भाग नक्षत्रं मृग शीर्षकं ॥१२६॥

तथाच श्रोतर्य प्रतिपत्तौ तु वक्तुर्वाक्यं वृथा भवेत ॥ इति न्यायात्
किमुक्तेति तूष्णीं भाव इति ॥ विप्रवाक्ये ऽविश्वासो न्यत्र विश्वास
इति धर्मोप्य धर्म तामेति अधर्मो धर्म तां गतः ॥ अब्राह्मण पुळिंदि
नी वाक्ये विश्वासात्सर्व मिदं कार्यं प्रचनति ॥ न कुलाचार्य वाक्य
विश्वासात् ॥ अतस्त्वयैव वक्तव्य मित्याह ॥ तस्मादिति ॥ अनेन
संवादेन वृथैव राजस भावेन राज्ञा पुनो हितो ऽवधीनत इति
राज्ञ-अयातुर्यं सभा व्यत्रा सीत ॥ अनेन राजा तां डिमानो पि गुनो
निदमनुशासन मिति प्रसन्नो तनःष्टः ॥ तेन पुनो हितस्य निर्मल
चित्तः ॥१२६॥ उभयोरिति ॥ मासे लनित लग्न योगं ॥ उभयो भयो
र्योगं कुल गोत्र सूत्र प्रवन नक्षत्रैः योगं ॥ अपूर्व संबंध लक्षणं पा
णिग्रहणं ॥ विधानज्ञो दैवज्ञः ॥ सूत्र कूटं ॥ नाडी योगं कन्यका कंठ
सूत्रात्मकं नाडी योगं ॥ विशेषेण विचिंत्य नाडीकूटं कन्यका कंठ
सूत्रं ज्ञेयं तस्माच्चिंतये त्पूर्वमेवेत्युक्तेः ॥ योनिकूटं च योनिभ्यां कूटं
सातुराग सजातीय संबंधं विचिंत्य उभयो र्विवाहे ग्रहाः शुभदर्शनाः
शुभ दृष्टयः इत्याहेति शेषः ॥ माघ फाल्गुन वैशाख ज्येष्ठा विवाहे शुभ
इति वैशाखेन ॥ शुक्ल पक्षः श्रेष्ट इति शुक्ल पक्षतः ॥ सौम सौम्य गुरु
शुक्र वासरा सर्व कर्मसु भवंति सिद्धिदा इति ॥ शुक्र वारेण ॥ रोहिणी
मृग मघा स्तिस्र उत्तरा हस्त स्वाती मूलानुराधा रेवत्यः सर्व संमता
इत्युक्ते रुत्तराफल्गुनी भ्यां नक्षत्रेण ॥ तथा विलंबि संवत्सर वैशाख
शुद्ध दशमी शुक्र वासरो त्तरा फल्गुन्योः नाडी त्रयोदश घटिकाया
मार्जन्य नामक निशा मुहूर्तगकुंभलग्नेन च योगं ॥ चंद्रकुलैककुलत्वा
कुलेन ॥ क्षत्रियेक जाति त्वाज्जात्या ॥ आत्रेय वा शिष्ठा विति गोत्र भेदा
द्गोत्रेण ॥ आत्रेयार्चन स शाखस्य इति ॥

 कारिष्टेंद्र प्रमदा भवद्व स्विति न्यार्षेय प्रवन भेदा त्प्रवनेण सौम्या
र्की सुहृदौ समौ कुजगुरू शुक्रस्य शेषावनी त्युक्ते मृग ॥ श्रोणाभ्यां
मेष मकर ना श्य धि पत्योः शुक्रा र्क्योर्मित्र त्वात्पंच गुणा इति नाशिभ्यां॥
हस्तनेवती पुनर्वसु पुष्य स्वाती मृग श्रवणा श्विन्य नुनाधा देवगणा
इति गणैक्यात् षड्गुणा इति गणेन ॥ मृगशिनो नक्षत्रस्य श्रवणस्य
च मध्यमचनम नाडीत्वात् • तद्भि द्वादषौ गुणा इति नाडीभ्यां ॥ अश्वं
गज अजी सर्पिणीत्या दिना मृगस्य सर्पिणी योनित्वाज्जो षंड वानने
नानीत्यादिना श्रवणस्य वानन योनित्वाद्यो निभ्या मित्येवं योगो
न्य ज्ञेयः॥ आर्य भाव मिति॥ अन्यदान्य त्र नोंडमाने स्वयं संक्रामितं
स्वीयमार्य भावं स्वनियतकार्य वशाद्दा श्रित इत्यर्थः॥ दक्षिणेति
जनक संबोधनं ॥ छंदो भंगं नकानयेत् इति ऐचिहे को वा ह्रस्वः॥ धं
तथापि लेखनमिति॥

उभयोर्वचनं श्रुत्वा गुरुर्योगं विचिंत्य सः॥ नाडी योगं विशेषेण
सूत्र कंठंच भूमिप ॥१२८॥ योनिकूटं विधानज्ञो ग्रहाश्च शुभ
दर्शना:॥ सर्वं विचार्य भूपाल आर्य भावं समाश्रित:॥ १२९॥
ज्ञाति बांधव संबंधि सुहृन्मित्र जनैर्युत:॥ मंत्रं चकान नाजेंद्रः
कन्यादान निमित्तकं ॥ ते सर्वे बंधु वर्गाश्च नाजानं प्रत्यपूजयन् ॥
सभां चकानयामास तत्र सिंहासने स्थित:॥ वाचयित्वाथ पुण्याहं
कन्या निश्चयकानणात्॥ ददौ दक्षिणा तांबूल भु भूषण गवां
गणं॥ भुजमुद्धृत्य नाजेंद्रः सभामध्ये वचोब्रवीत्॥ नाजा॥
पद्मावतीं प्रदास्यामि श्री निवासाय शार्ङ्गिणे॥ यूयं बंधु
गणाश्चात्र दयां कुर्वंतु मां प्रति॥ प्रतिज्ञामकनोद्राजा कन्यार्थं
वेंकटीशतु:॥ सचोवाच महानाज गुनं गुरु प्रिय: सदा॥ किं
कार्यं वद विप्रेंद्र संकल्पानंतनं मम॥ नाजान मब्रवीद्राजन्नं
गिना देवतागुनः॥ बृहस्पति:॥ विलिख्य पत्रिकां नाजेंद्र श्री
निवासाय विष्णवे॥ विप्रं प्रेषय नाजेंद्र तेषामागमने नृप॥
स गुनोर्वाक्यमाकर्ण्य नाजा गुरुं सभाषत॥ १५५॥ किं लेख्यं
वर्त्तते विद्वन्नप्राकृत शनी निणः॥ तथापि लेखनं यत्तु
तल्लिखे गुन सत्तम ॥ १५६॥ गुरूपदिष्टमार्गेण लेखयामास
पत्रिकां ॥

देवदेवाधिपूज्याय ब्रह्मपूज्याय विष्णवे ॥ आशीर्वादं
मया प्रोक्तं क्षेममालिख्यतेऽनघ ॥ वयं कुशलिनः सर्वे भवतां
क्षेममंगलं ॥१८९॥ लेखितव्यं विशेषेण बंधुत्वात्पुरुषोत्तम ॥
अनंतरं पद्मजातां दास्यामीति मतिर्मम ॥१९०॥ तामंगीकुरु
गोविंद विवाहविधिपूर्वकं ॥ शुको वेत्ति गुरुर्वेत्ति हृदयं
मम सर्वदा ॥१९१॥ माकुरुष्वात्र संदेहं कन्यार्थं पुरुषोत्तम ॥
वैशाख शुद्ध दशमी शुक्रवारे शुभे तिथौ ॥१९२॥ बंधुभिः
सह संप्राप्य मामुद्धृत्यानुगैः सह ॥ अधिकं लेखनीयं मे
किंचास्ति पुरुषोत्तम ॥१९३॥ शुको वदति तत्सर्वं तत्सत्यं
कुरु केशव ॥ इत्थं विलिख्य वरपत्रिकां शुभां आकाशराजो
जगदीश सन्निधिं ॥ संप्रेषयामास शुकं महांतं सपुत्र
मित्रैः सह बांधवानुगाः ॥१९४॥ क्रोशमात्रमुपागम्य शुकं
वचनमब्रवीत् ॥ येन केन प्रकारेण तस्य चित्तं समाश्रय ॥१९५॥
कोटिं वाऽर्बुदं वापि लक्षं वायुतमेव च ॥ दास्यामि द्रव्य
निचयं नात्र कार्या विचारणा ॥१९६॥ एवमुक्तो महीपेन शुकः
शेषाचलं प्रति ॥ मध्ये दिने भानुगतिर्महात्मा समागत
स्तत्र शुकः सशिष्यः ॥१९७॥ गुरुद्वयेनानुगतो विनाशि
तदर्शनाह्लादहृताघ एकः ॥ दूरादायातमावेक्ष्य वेंकटाद्रि
शिखामणिः ॥ माता नचागता कस्मादिति चिंतापरो हरिः ॥
एतस्मिन्नेव काले तु कृष्णद्वैपायनात्मजं ॥ ददर्श स श्रिनः
पाणिं कृतकार्यं विनिश्चयात् ॥१९९॥ शुकं प्राहाति भक्त्येव
आसनादुत्थितो हरिः ॥ श्रीनिवासः ॥ कार्यं मदीयं विप्रेंद्र
पक्वं वापक्वमेव वा ॥२००॥ शुकः ॥ कार्यं तव कृपासिंधो
पक्वमेव न संशयः ॥

लोकसंग्रहार्थमिति शेषः ॥ शुभे तिथाविति ॥ ति भयोद्वयोनिति अमन
वचनात्साधुः ॥ शुको वदतीत्यादि ॥ यद्वक्तव्यं तत्सर्वं ॥ शुको वदतीत्यर्थः ॥
१९४ ॥ क्रोशमात्रमित्यादि विचारणेत्यंत पद्यद्वयेस्यैत्थं योजना ॥ क्रोशमात्र
मुपागम्य उपसृत्य ॥ अयुतं दशसहस्रं वराहं ॥ तस्यापर्याप्तत्वे लक्षं वा ॥
तस्याप्यनलत्वे कोटिंवा ॥ तेनाप्यप्रसादेऽर्बुदं वा इत्येवं संख्यया द्रव्यनिचयं ॥

भा.पु. दास्यामि ॥ अत्र ॥ एतद्दान शङ्को विचारणा न कार्या ॥ यद्दिच यद्यपि कन्या वं.म
प्रणयिन्युद्दाने न दानमर्थोपचितेषु युज्यत इति न्यायाद्दानोपायो नुपाय ९
श्चेद्येन केन प्रकारेण ॥ सा धनाजा पुरातनः ॥ किंच सा कन्या लोकोत्तमा ॥ तत्रा
पि तवैव भागः ॥ अपि चाऽसम्भव्यं नोच्यते ॥ अन्यथा मा विषादः ॥ मया च प्रति
श्रुतं ॥ आविर्तं सत्यं कुर्विति त्वा चैवं दीनेमयि दयोत्पादन लोभेन अकीर्ति
भि भक्ता भिलषित करणा भक्त भाषित सत्यकरण प्रणिपातायनेकोपायेषु येन
केन निरुपायोपायेन तस्य चित्तं समाश्रय गृहाण इत्येवं शुकं वचनमब्र
वीदिति ॥ अथ शुको बाटमिति सांत्वयामास अथ राजा पनावृत्त्य पुरीं गतः
॥१९६॥ एवमुक्तो महीपेनेत्यादि हृताघ इत्यंत मेकं वाक्यं ॥ अथैवं महीपेनो
क्तो विनागी वाहनादि भोग परित्यागी ॥ गुरुद्वयेन ॥ दैव मानुष भेदेन गुर्वोः
कुलगुरु सुरगुर्वोर्द्वयेनानुगतः ॥ यद्वानुद्वये ॥ नानुगतः इति पविभागः गुर्वोः
॥ द्वात्म भिन्नपि त्यक्तुमशक्ततया प्रवृत्तोः ॥ द्वये गेहदेहाभिमाने ॥ नानुगतः ॥
तमनुसृत्य प्रवर्तमानो न भवतीति तथा ॥ न समासः ॥ तथा चैकादशे भाग
वते द्वितीयेऽष्टत्रिंश श्लोके ॥ अविद्यमानोप्यवभाति हि द्वयो ध्यातुर्धिया
स्वप्नमनोरथौ यथेत्यादेस्तात्पर्यं ॥ आत्मनो देहगेहादिद्वयशब्देन भण्यत
इत्यादि हृन्निवंशो विस्तृतं ॥ उपनिषदिच ॥ प्रपंचो यदीत्यादि ॥ स्वाश्रम प
र्यंतं राजगोप्य श्री निवासस्व स्वगोष्ठी भिस्तोषयतानुगम्यमानः ॥ एकः ॥
अनुगत गुरुद्वय मनुज्ञाप्य संनिवर्त्य स्वप्रधानः सन् ॥ स्वाश्रमात् सशि
ष्यो महात्मा ॥ भानुगतिः भानोर्गतिरिव गतिर्यस्य तथा ॥ तेवनेन पृथि
वीं पुनानो हरिपदं दर्शयन् दिग्विभासी वैशाख सुदि षष्ठ्यां सोमवासरे
मध्यंदिनेपि कार्यवशात् ॥ तद्दर्शनाह्लादहृताघः ॥ भाविना भगवद्दर्श
नेन य आह्लादः चंद्रिका जातो यस्तेन हृतं परिहृतं अघं मार्गे घर्मदुःखं
यस्य स तथा सन् शेषाचलं प्रति समागत इत्यर्थः ॥ दुःखेनो व्यसनेष्व
घमित्यमरः ॥ यद्यपि बृहस्पतावुपाध्याये पितृनाप्तोः पितामहे ॥
वर्णज्येष्ठे पितृव्ये च भ्रातुश्च शुनयोनपि ॥ माता महे मातुले च ज्येष्ठ
सोदर्य एव च ॥ एतत्पत्न्यश्च महति दीर्घसंयुक्त शीर्षके ॥ दुर्वहायाम
मलघुनि गुरुस्याद्वाच्य लिंगकः ॥ इति कोशाद्राज बृहस्पतिभ्यामि
ति अर्थो लभ्यते तथापि स मंदमतो नामः ॥ कुतः पूर्वमेव पनावृत्त्य पु
न्नायकक्रोशमात्रमुपागम्येति गम्यावधि येन केनेत्यादि विचारे
णेत्यंत वक्तव्य वचनारम्भ लिंगद्वयं कथं न ज्ञेयं सूक्ष्मदृष्टिभिरिति ॥

पु॰ दैव मानुष भेदेन वसिष्ठ द्वयमेजन वद्वो ध्यं ॥ तदुक्तं नामायणे बं॰भा॰
उत्तने प्रथम सर्गे पंचश्लोके ॥ कश्यपो त्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामि ९
त्रो थ गौतमः ॥ जमदग्निर्भरद्वाजः तेच सप्तर्षयोगमन्निति ॥
अस्य व्याख्या ॥ यद्यपि वसिष्ठः पुनो हितो नित्यं नामसन्निहितः ॥
आगतश्च स एव तापूर्वः ॥ अतो मुनिभिः सहोन्तन हि शेनूतन
तया नामाभिनंदना यागमनो क्रिर्न संगच्छते ॥ तथापि योगवैभवा
दैव मानुष भेदेन अगस्त्यादि वत्साधनानुष्ठानार्थं द्विरूपत्वादागमनो
क्तिनिति ॥ तथाप्यपि गुरूनिंद्र भवने देवकार्य वशात् ॥ ज्योतिर्मंडले लोक
नक्षार्थं आकाशनाज भवने स्वपौत्री पद्मा सहायेन श्रीनिवासप्रसादार्थं
पौनी हित्यव्याजेन नित्य सन्निहितोपि विशेष सेवार्थं नृपांतने आगत इति
अनेक इत्यनंतनं चूनादायांत मित्यतः पूर्वं वनाहानु सानेण कथा संदर्भ
शेषः ॥ अथ धनडीकृत कार्यतया जिग मिषया त्वनयंत्या बकुलायाः ॥
दाव वतिज्य ताभिः पादार्घ्य जनीभिर्न भिम भि मृश्यार्घ्यं दत्वा सोदके
श्या नांजलिना मुखादश्म्या यभिमर्शतानंतनं आचामयित्वा शीतलगंध हरि
द्रा कुंकुम सिंधूतंजन पुष्प माला भिनभ्यर्च्य भद्रचोळ दुकूलं पुनतो क्षिप्य
सतांबूल फल पुष्पां सानेक लडडुकादि खाद्यं स हनिद्रांकुन तंडुलं स
गजमणि ताजपत्र मुपायनं दत्वा संदर्शित सपद्मा नत्वा अशीगृहीत्वा
पद्मा हितंकनः शुक पद्मा मेतां दृष्ट्वा तयें गि तप संदिष्टः प्रस्थितः ॥ यूय
मपि कल्याणा भिमुख्यः द्राग गच्छेति उक्त्वा तथैवेति तयोक्त्वा यथा
मर्यादं आद्वान मनु सृत्य प्रेषयामास ॥ सापि स्वमतोतु गामिनीं गुंजाभि
धानां तुनंगी मानुह्य पूर्णकामा हसन्मुखी अंजनाचलं प्रतस्थ इति ॥
शुभवाक्य मिति ॥ शुकोक्तं तत्र वृत्तयावद्वृत्तांत वाक्यं श्रुत्वा ॥ आलिंगि
ग इति ॥ इदमालिंगनं स्नेह हर्षाधीनं साधानणं ॥ वश्यमाणं तु स्वात्म
प्रदानांगम साधानणं ॥ अतो न पुनन्क्तिः ॥ दंडप्रणामादि विडंबनमा
त्र मित्याह ॥ अति चित्र चनित्रेत्यादिना ॥ एतदेव स्पष्टयति ॥ वदंतीत्यादि ॥
नन जन्मनः ॥ यस्य कस्य चिदनाथ ब्राह्मणस्य विवाहकामा विवाहिता
नो ये लोकाः ॥ माता पितृ विहीनंतु संस्कानोद्वाहनादिभिः ॥ यः स्थापयति
तस्येह पुण्य संख्या न विद्यत इति ॥ धर्मत लोकाः सहस्रान्बहून नृता
न सत्या त्वादान्वंदति ॥ तेचतेऽनृतवादिनोपि ॥

भा.पु. दास्यामि ॥ अत्र ॥ एतद्दान शङ्को विचारणा नकार्या ॥ यदि च पयोधिकन्या वै.म
प्रणयिन्युद्दाने नदानमर्थोपचितेषु युज्यते इति न्यायाद्दानोपायो नुपाय ९
श्चेयेन केनप्रकारेण ॥ साधूनाजा पुनातनः ॥ किंच साकन्या लोकोत्तमा ॥ तत्रा
पि तत्रैव भागः ॥ अपिचास्मभ्यं नोचते ॥ अन्यथा मा भिषादः ॥ मयाच प्रति
श्रुतं ॥ भाविनं सत्यं कुर्वित्याद्येवं दीनेमयि दयोत्पादन लोभेन अकीर्ति
भि भक्षाभिलषित करणा भक्रु भाषित सत्यकरण प्रणिपाताद्यनेकोपायेषु येन
केन निनपायोपायेन तस्य चिन्तं समाश्रय गृहाण इत्येवं शुकं वचनमब्र
वीदिति ॥ अथ शुको बाढमिति सान्त्वयामास अथ राजा पनावृत्य पुरीं गतः
॥१९६॥ एवमुक्तो महीपेनेत्यादि हृताघ इत्यंत मेकं वाक्यं ॥ अथैवं महीपेनो
क्तो विनाशी वाहनादि भोगपरित्यागी ॥ गुरुद्वयेन ॥ दैवमानुष भेदेन गुर्वोः
कुलगुरु सुरगुर्वोर्द्वयेनानुगतः ॥ यद्वानुद्वये ॥ नानुगतः इति पक्षिभागः गुर्वोः
ः द्वात्म भिनपित्यक्तुमशक्ततया प्रवृत्तोः ॥ द्वये गेहदेहाभिमाने ॥ नानुगतः ॥
तमनुसृत्य प्रवर्तमानो न भवतीति तथा ॥ न समासः ॥ तथा चैकादशे भाग
वते द्वितीयेऽष्ट त्रिंश श्लोके ॥ अविद्यमानोप्यवभाति हि द्वयो ध्यातुर्धिया
स्वप्नमनोरथो यथेत्यादेस्तात्पर्यं ॥ आत्मनो देहगेहादि द्वपशब्देन भण्यत
इत्यादि वृत्तिवंशो ध्विसंतं ॥ उपनिषद्दिच ॥ प्रपंचो यदीत्यादि ॥ स्वाश्रमप
र्यंतं राजगोप्य श्री निवासस्व स्वगोष्ठीभिस्तोषयतानुगम्यमानः ॥ एकः ॥
अनुगत गुरुद्वयमनुज्ञाप्य संनिवर्त्य स्वप्रधानः सन् ॥ स्वाक्ष मातृ स शि
ष्यो महात्मा ॥ भानुगतिः भानोगतिमिव गतिर्यस्य तथा ॥ ते वनेन पृथि
वीं पुनानो वृनिपदं दर्शयन् दिग्विभासी वैशाख सुदिषष्ट्यां सोमवासरे
मध्यं दिनेपि कार्यवशात् ॥ तद्दर्शनाह्लादहृताघः ॥ भाविना भगवद्दर्श
नेन य आह्लादः चंद्रिकाजातीयस्तेन हृतं परिहृतं अघं मार्गे घर्मदुःखं
यस्य स तथा सन् शेषाचलं प्रति समागत इत्यर्थः ॥ वुःखेनो व्यसनेष्व
घमित्यमरः ॥ यद्यपि बृहस्पतावुपाध्याये पितृनाप्तोः पितामहे ॥
वर्णज्येष्ठे पितृव्ये च भ्रातुश्च शुरयोनपि ॥ मातामहे मातुले च ज्येष्ठ
सोदर्य एवच ॥ एतत्पत्न्यश्च महति दीर्घ संयुक्त शीर्षके ॥ दुर्वहाया
मलघुनि गुरुस्याद्वाच्य लिंगकः ॥ इति कोशाद्राज बृहस्पतिभ्यामि
ति अर्थो लभ्यते तथापि स मंदमतो नासः ॥ कुतः पूर्वमेव पनावृत्य
त्नायक क्रोशमात्र मुपागम्येति गम्यावधि येनकेनेत्यादि विचारे
णोत्संत वक्तव्य वचनाख्य लिंगद्वयं कथं तज्ज्ञेयं सूक्ष्मदृष्टिभिरिति ॥

।·पु· दैवमानुषभेदेन वसिष्ठद्वयमेजन वद्धोध्यं ॥ तदुक्तं नामायणो · वें·भा
उत्तने प्रथमसर्गे पंचश्लोके ॥ कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामि · ९
त्रोथ गौतमः ॥ जमदग्निर्भरद्वाजः ते च सप्तर्षयोगमन्निति ॥
अस्य व्याख्या ॥ यद्यपि वसिष्ठः पुनो हितो नित्यं नामसन्निहितः॥
आगतश्च स एव नापूर्वः ॥ अतो मुनिभिः सहोत्तन द्विशो नूतन
तया नामाभिनंदना याग मनो क्लिर्न संगच्छते ॥ तथापि योगवैभवा
दैवमानुषभेदेन अगस्त्यादिवत्साधनानुष्ठानार्थं द्विरूपत्वादागमनो
क्लिनिति ॥ तथात्रापि गुरुर्निंद्रभवने देवकार्यवशात् ॥ ज्योतिर्मंडले लोक
नक्षार्थं आकाशनाज भवने स्वपौत्री पद्मा सहायेन श्रीनिवासप्रसादार्थं
पौनोहित्यव्याजेन नित्यसन्निहितोपि विशेषसेवार्थं रूपांतरेणागत इति॥
अनेक इत्यनंतरं द्वाराद्यांत मित्यतः पूर्वं वनाद्यानुसारेण कथासंदर्भ
शेषः ॥ अथ धनणीकृत कार्यतया जिगमिषया त्वरयंत्या वकुलायाः॥
दाव वनिज्य ताभिः पादावनेजनीभिर्नाभिमभिमृश्यार्घ्यं दत्वा सोदके
स्या नांजलिना मुखादभ्या य भिमर्शतानंतरं आचामयित्वा शीतकगंधहरि
द्राकुंकुमसिंधूनांजनपुष्पमालाभिनभ्यर्च्य भद्रचोळदुकूलं पुनतो निधा
य सतांबूल फलपुष्पां सानेक लड्डुकादि खाद्यं सहनिद्रांकुन तंडुलं स
गजमणिताजपत्रमुपायनं दत्वा संदर्शित सपद्मा नत्वा अशीगृहीत्वा
पद्माहितं कन: शुक पद्मामेतां दृष्ट्वा तयेंगित पसंदिष्टः प्रस्थितः ॥ पूय
मपि कल्याणाभिमुख्यः द्राग गच्छेति उक्त्वा तथैवेति तयोक्त्वा यथा
मर्यादं आह्वानमनुसृत्य प्रेषयामास ॥ सापि स्वमनोनुगामिनीं गुंजाभि
धानां तुंगीमारुह्य पूर्णकामा हसन्मुखी अंजनाचलं प्रतस्थ इति ॥ क॥
शुभवाक्यमिति ॥ शुकोक्तं तत्र वृत्तयावद्वृत्तांत वाक्यं श्रुत्वा ॥ आलिलिं
ग इति ॥ इदमालिंगनं स्नेहहर्षाधीनं साधानणं ॥ वक्ष्यमाणंतु स्वात्म
प्रदानांगम साधानणं ॥ अतो न पुनरुक्तिः ॥ दंडप्रणामादि विडंबनमा
त्र मित्याह ॥ अतिचित्रचनित्रेत्यादिना ॥ एतदेव स्पष्टयति ॥ वंदेतीत्यादि ॥
नन जन्मनः ॥ यस्य कस्यचिदनाथ ब्राह्मणस्य बिवाहकामा बिवाहिता
नो ये लोकाः ॥ मातापितृविहीनंतु संस्कारोद्वाहनादिभिः ॥ यः स्थापयति
तस्येह पुण्यसंख्या न विद्यत इति ॥ धर्मज्ञ लोकाः सहस्रान्बहून नृता
न सत्यान्वादान्वदंति ॥ तेन्यते ऽनृतवादिनोपि ॥

गोब्राह्मणार्थे हिंसायां वृत्यर्थे प्राणसंकटे ॥ स्त्रीषु नर्म विवाहेषु नानृतं
स्याद्धि पातकमेति पातकाभावान्नृ ज्ञामेव यांति ॥ अतस्तेत्र भूतां तः ॥ यूयं
तु गुर्वादयो जगत्कुटुंब प्रपालनस्यैव विवाहकामाः ॥ सोदृदेक ब्राह्मण
कुटुंबस्थापन रूप धर्मस्यान्य स्वर्गादि नालमिति ॥ स्व धाम दातुनंत
ब्रह्मांडांतर्गतानंतानंत ब्राह्मणकुटुंब स्थापनस्य ममैव विवाहकार्ये
भ्यस्तेभ्योपि महद्भ्यः तत्सम्मं किं देयमस्ति इति चिंतयामीति ॥ यूयं
कु सर्व स्थापस्य ममापि स्थापयितारः ॥ त्वादृशा दुर्लभाः ॥ यस्तोद्वैद
स पितुः पिता सद्धिर्थादिः ॥ १६३ ॥ अनयोः को विशेष इत्यत आह ॥

शुभवाक्यं ततः श्रुत्वा वंठव प्रणिप्रत्यतं ॥ १६१ ॥ आलिलिंगे शुकं
कृष्णो भक्तिहर्ष वशंगतः ॥ अति चित्र विचित्रात्मा शुकमाह मही
पते ॥ १६२ ॥ श्रीनिवासः ॥ वदंति लोकाऽनृता न्सहस्त्रान् विवाह
कामानजनस्य ॥ तेषां ति मद्धाम जगत्कुटुंब प्रपालनस्यैव
विवाह कामः ॥ १६३ ॥ श्रीनस्तु ॥ नमो बिभर्ति स्वंपुत्रं स्वभार्यां
स्वजनं तथा ॥ ब्रह्मांडे भवनं विद्वन् ब्रह्मा मन्नाभि संभवः ॥ १६४ ॥
यारूश्मी यस कल्याणी येचान्ये मम औनसाः ॥ चतुर्नवति लक्षं
च जीवनाशि न संख्यया ॥ एतेषां नशणोदीशा ब धीनं भुनि
सत्तम ॥ महाकुटुंब युक्तस्य मम कल्याण कारणात् ॥ भक्ति श्या
भाषितं नाज्ञे स्वयाद्य मुनिसत्तम ॥ अकृतस्योपकारस्य प्रति
दातुं न विद्यते ॥ तथापि तव दास्यामि शनीनालिंगनं शुके ॥
मत्पत्नीनां दुर्लभंतु न जाता म्यात्मनो धिया ॥ १६५ ॥ एव मुक्त्वांग
संगंच तस्याद्दात्पुरुषोत्तमः ॥

धर्मसंतात्यमेक एक ब्राह्मणो द्वाहेने एकस्यैव कुटुंबस्य स्थापनं
ममैकस्य द्वाहने ~~एकस्यैव कुटुंबस्य स्थापनं ममैकस्य~~ तु ब्रह्मांडां
तर्गत अनेक कोटि कुटुंब स्थापनं भवतीति तनोद्वाहन भुद्वाहन
यो विशेष इति भावः ॥ असंख्य येति ॥ नाशि संख्या जीवाश्चतु
र्नवति लक्षं संति मद्रक्षणीयाः प्रत्येकंतु असंख्या ॥ असंख्याता
संतीत्यर्थः ॥ अत्रेदं तात्पर्यं ॥ विवाहे नानृतं पातकमिति धर्म
स्थितौ सत्यां मत्कृत गोत्रादिकं युक्तंत कुलो नोक्तं ॥

भ·पु इत्येवं गुरुं कटाक्षीकृत्य ॥ अस्तु नाम तेनानुक्तिः ॥ भवता स्वतंत्र इति वैं·मा·
ज्ञात्वापि मदधीनः श्रीनिवासोऽविलंबेन कार्यसिद्धिं करिष्यतीति १
यन्मिथ्या भाषितं तस्य फलं दास्यामीत्याह ॥ महाकुटुंबयुक्तस्येति ॥
मम कल्याणकारणात् यत्त्वया मिथ्या ॥ मिथ्या वचनं भाषितं उक्तं य
त्कृतस्य ॥ तेन मिथ्यावचनेन कृतस्य उपकारस्य ॥ प्रतिदातुं ॥ प्रत्यु
पकारतया दातुं देयमनुगुणं न विद्यते इत्यर्थः ॥ त्वदीय पुण्यस्येति ॥
पुण्यसंख्या न विद्यत इत्युक्तेः ॥ मदीय संगः ॥ मदंग संगः ॥ तव
पुण्यात्संभवो यस्य स तथा ॥ अत एवोक्तं स्वात्मानमेवैष ददौ यद
बं स्मा इति ॥ यद्वा मदः स्वरूपानंदः तस्य संगः अपूर्व संबंधः अतिशय
लक्षणः ॥ मदंग संगादिति ॥ मदस्य स्वरूपानंदस्य अंगं शरीरमति
शयाकारः तस्य संग आविर्भावः ॥ तस्मात् ॥ शकंध्वादिः ॥ पांडुरं
गवत् ॥ शिष्टं स्पष्टं ॥ तस्माद्गरिष्ठं ते कर्मेति ॥ क्षेमापेक्षया योगो
गरिष्ठोऽतस्तत्साधनं कर्मापि तथेति भावः ॥ १७२॥

त्वदीय पुण्यस्य न पारमस्ति मदीय संगस्तव पुण्य संभवः ॥
मदंग संगात्तु गरिष्ठमस्ति मदंग संगस्य मदंगमेव ॥१६०॥
तथा त्वया कृतं कर्म यथा पूर्वं कपीश्वरः ॥ शीतातिमिष्टं यत्क
र्म कृतवान्मारुतात्मजः ॥ तस्य तृप्तो महाराजा दत्तवान्सह
भोजनं ॥ सत्यलोकाधिपत्यं च शीतावार्ताविलंबितः ॥१६१॥
तस्माद्गरिष्ठं ते कर्म मुने तापसपुंगव ॥ एवमुक्त्वा सुभद्राणि
वाक्यानि विविधानि च ॥१६२॥ ततः प्रोवाच भगवान्कच्चित्किं
भाति भानुवत् ॥ शुकः ॥ राजराजेन लिखिता पत्रिका पुनरुत्त
-तम ॥१६३॥ प्रोक्तं त्वया महाराज पूर्वमेवास्य कारणं ॥ इत्युक्त्वा
रत्नमाक्रांतः पत्रिकां शिरसा दधे ॥१६४॥ कुशली वर्तते राजा
तस्य भार्या पतिव्रता ॥ भ्राता तस्य महाभागः पुत्रः तस्य वि
शांपते ॥१६५॥ शुकः ॥ सर्वं तु कुशलं तस्य भगवन् भूतभावन ॥
एवमुक्तः पपाठाथ पत्रिकां पुनरुत्तमः ॥१६६॥ श्रीभगवान् ॥
तत्पृष्ठभागे पुनरुक्त मित्रः स्वयं लिलेखाथ महार्थयुक्तं ॥
राजराजाधिपूज्याय सुधर्मं ततमायच ॥

भानुवदिति ॥ मांगल्य पत्रिकायाः तिष्ट्प्त स्वर्णमयत्वात् वर्तुलं पति
वृत्तत्वात् लिखित्वा कुंकुमाक्तत्वात् अरुणो न्नामक रेखा मयूखत्वात् मध्य
द्म सूर्य तपवेलोच्छात्वात् ॥ पद्मानन पद्म विकासत्वात् शुक हृदाकाशे
भासमानत्वात् शुभोदय हेतुत्वादित्येवं भानूपमत्वाद्भानुवदिति ॥
तत्पृष्ट भाग इति ॥ स लिखित भागः पृष्ट भागो यस्य तत्पुनः पुटस्य त
स्मिन्नित्यर्थः ॥ लिखितमभिनीय दर्शयति ॥ राजराजाधिपूज्यायेत्या
दिना राज सत्तमेत्यंतेन ॥ राजराजाधि पूज्याय ॥ सुधर्म तनयाय च ते
नमो नमः ॥ अति भक्त्येव पौष्येण ॥ बालेन नूतन वयस्केन चिरंजीवि
ना श्रीनिवासेन ते पुरातनानां भवतां क्षेममालंब्य आलंबनं कृत्वा
मयापि क्षेमेण स्थितमिति शेषः ॥ प्रजाक्षेमस्य स्वपुत्रवत्स्नेहेन प्रजा
परिपालन परराज क्षेमावलंबनत्वादिति भावः ॥ हे रघुराज सत्तम
भवद्भिः वैशाख शुद्ध दशमी शुक्रवारे महोत्सव इति लिखितं पत्रं
दृष्ट्वा मम संतोषमभवत् ॥ तस्मिन्सुमुहूर्ते महोत्सवं यथा भवति
तथा तां कन्यां अंगीकरोमि प्रतिगृह्णामि ॥ न केवलं दान प्रतिग्रहा
भ्यां आवयोरेव महाल्लाभः ॥ अपितु सर्वेषामपि लोकानामित्याशये
न लिखति ॥ यथेत्यादिना सार्द्ध पद्येन ॥

नमो नमोति भक्त्येव क्षेममालंब्य तेनघ ॥१६२॥ श्रीनिवासेन बालेन
पौष्येण नृपसत्तम ॥ भवद्भिर्लिखितं दृष्ट्वा संतोषमभवन्मम ॥
वैशाख शुद्ध दशमी शुक्रवारे महोत्सवं ॥ अंगीकरोमि राजेंद्र कन्यां
तव विशांपते ॥ तथा वै सागर राजन्क पिलेन निपातिताः ॥ भगी
रथो महाराजो गंगामादाय तान्पुरा ॥ उद्धृत्य कीर्तिमापेदे तथा त्वं राज
सत्तम ॥ श्रीनिवासः ॥ अविदित्वा कुलं गोत्रं नाम संस्थानमेव दिनं ॥
ति कथं दास्यसि राजेंद्रः कन्यां मम महीसुर ॥ शुकः ॥ न कुलं न च गोत्रं ते
न जन्म मरणं हरे ॥ न जरा न च वृद्धिश्च न चान्यस्य समाश्रयः ॥ वि
डंबमात्रं गोविंद कुरुषे पुरुषोत्तम ॥१६३॥ इत्थं लिखित्वा वरपत्रि
कां शुभां आकाशराजो जगतीश सन्निधिं ॥ संप्रेषयामास सुरेंद्र
पूज्यं पुनं नृपेंद्रस्य विरूपस्य ॥१६४॥ गते तु मुनिशार्दूले भगवान्मा
धवो नृप ॥ मातरं संददर्शाथ घर्मश्रांतो वयोगतां ॥१६५॥ बकुलां प्रणि
पत्याथ माधवो वाक्यमब्रवीत् ॥ श्रीनिवासः ॥ अंब काल विलंबस्ते कि
मर्थः कमलानने ॥१६६॥ कातत्र वार्ता नगरे तां ममाचक्ष्व भामिनि ॥

न केवलं गंगावतरणात्सागरभगीरथयोरेव महात्म्यं भः॥ अपितु सर्वेषां
लोकानां तदाख्यानकनणा तल्लेखन प्रवचन कीर्तन श्रवण दर्शन स्नानादि
महान्लाभः तेन तस्य महती कीर्तिः॥ तथा न केवलं भवयोरेव महान्लाभः॥
अपितु सर्वेषामपि पद्मा कल्याणाख्यान लेखन प्रवचनकीर्तन श्रवणकर
ण कारणादिना महान्लाभ इति भावः॥ तेन तवापि महतीकीर्तिरिति भा
वनीयं॥ शुकस्यामोहं दर्शयितुं पृच्छति॥ अविदित्वेत्यादिना॥१८३॥ इत्य
मित्यादि॥ जगदीशेति संबोधनं॥ आकाशराजइति॥ जांते षष्ठी॥ आका
शराजस्य सन्निधिमिति योजना॥ वयोगतामित्यनंतरं मध्ये पूर्वपद्यशेषः॥
श्रीनिवासः॥ कार्यं मदीयं हे मातः पक्वं वा पक्वमेववा॥ बकुला॥ कार्यं तवकृपा
सिंधो पक्वमेव न संशयः॥ इति॥ बकुलां प्रणिपत्याथ माधवो वाक्यमब्रवीत्॥
श्रीनिवासः॥ अंबकालविलंबस्ते किमर्थः कमलानने इति॥ कार्योत्सुक्यात्त्व
यते
त्वोपि कालो विलंबा इति भावः॥ यद्वा शुकः आगत्य पुनर्गतः तव काल वि
लंबः कुत इति॥ अथ बकुला आगिनेना पुनर्निर्गमनं॥ श्रुतं पुलिंदा वृत्तांतं
विना दृष्टं सन्‌जन्तं यावद्वृत्तांतमाचख्यौ॥ अथ श्रीनिवास उवाच॥ कांतत्रेति॥
तत्र नगरे वार्ता यावा कावा त्वया श्रुता सा किं॥ तद्दितां ममाचक्ष्व भामिनि॥
अथ बकुला॥ साधितेत्यादि॥ यद्यपीति शेषः॥ यद्यपि बहुयत्नेन कन्या ते
मया साधिता॥ तथापि हे पुरुषोत्तम पतं केवलं दैवमेव अदृष्ट नियामक भग
वदानुकूल्यमेव अविलंबेन कार्य सिद्धौ कारणं मन्ये मदीयं पौरुषं तत्र
नैव कारणं॥ इत्यर्थांतरन्यासः॥ कृत इत्यत आह॥ नाना यत्नेति॥
कन्या संकल्पितेति वार्ता मया श्रुता यतोऽत इति शेषः॥ समातृवचन
मिति॥ सः श्रीनिवासः॥१९०॥ श्रीमद्भविष्योत्तर वेंकटेश माहात्म्य व्याख्या
ने कल्याणकांडदीपे श्रीनिवासहृद्यंगवीने पुलिंदिती शुक बकुला वार्ती
नां मज्जनं नाम नवमोऽध्यायः संपूर्णं श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

बकुला॥ साधिता बहुयत्नेन कन्याते पुरुषोत्तम॥ दैवमेव परं मन्ये पौरु
षं नैव कारणं॥ नानायणाश्रमात्कृष्ण धर्मदेवी समागता॥ दैवयोगेन
सा भद्रा संप्राप्ता राजमंदिरं॥ पुलिंदा वचनाद्राजा कन्या संकल्पिता
तव॥ समातृवचनं श्रुत्वा मातरं वाक्यमब्रवीत्॥१९०॥ इति श्री भवि
ष्योत्तर पुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये कन्यानिश्चयो नाम नवमोध्यायः॥ श्रीः॥

॥श्री॥ शुकवन्तिकाया वादन तूल तंतुरूपादानं ॥ हरिचंदनं सुगंधि भंजनं तं तवः पंच ॥ अनिरुद्धादयः पंचतंतु मूर्तयः ॥ ३७ ॥

श्री॥ श्रीनिवासायनमः ॥ जयदेव जगन्नाथ जयलक्ष्मी महीपते ॥ जय भक्तिकृतां सर्वदोषापह नमोस्तुते ॥१॥ इदानीं व्याख्येया नि व्याक्रियंते ॥ त्वादृश इति ॥ त्वकादिष्वित्यादिना क्रम् ॥ त्वामिव पश्यंति जनायं सः त्वादृशः ॥ पुनरुषः ॥ लोके भूलोके ॥ न नास्ति ॥ कुतः ॥ श्रीनिवासः क्वचि त्कदाचिदसत्यं न वदति ॥ वदति चेत्सत्यमेव वदतीति वीतकल्मषा मुनयः त्वां प्रशंसन्ति ॥ त्वंतु सबंधुनपि अबंधु नित्यसत्यमेव ब्रूषे यतोऽत इति शेषः ॥४॥ ममबंधवः के संतीत्यत आह ॥

ॐ जनकः ॥ मातुर्वचनमाकर्ण्य कृतवान्किं नमापतिः ॥ तन्ममा चक्ष्व भगवन्सविस्तानं सतां प्रिय ॥३॥ शतानंदः ॥ श्रीनिवासः ॥ नोत्सवे विद्यते बुद्धिर्मम मातस्तथानघे ॥ अबंधोर्बंधुयुक्त स्य संबंधो न प्रशस्यते ॥ बंधुहीनस्य मे राजा कथं कन्यां प्रदास्यति ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा बकुळा वाक्यमब्रवीत् ॥ बकुळा ॥ त्वादृशः पुनरुषो लोके नासत्यं वदति क्वचित् ॥ सत्य मेव प्रशंसंति मुनयो वीतकल्मषाः ॥४॥

शुकः त्वत्कार्ये निष्ठस्त्विति ॥ सच कौपीनाभिमानत्यागी अत्यंत लौकिको विवाहवार्तानभिज्ञः यानिशेत्यादेन तोनस तत्रेश्वन इत्यत आह ॥ देवानां गुरुनीश्वन इति ॥ देवानां गुरुर्वैदिकलौकिको भयाभिज्ञः त्वकार्य निष्ठः ॥ स ईश्वन इति भावः ॥ किंच किं लौकिकं चातुर्येण ॥ समहीपालो धर्मिष्टः ॥ धर्मैकायन्त चिन्तः ॥ किंच तादृश वृद्धस्याशामुत्साद्य विच्छेदे महान धर्मोऽकीर्तिश्चेति आह ॥ तस्याशामिति ॥ अथोवाच वेंकटः ॥ अथापि ययोनेव समं वित्तं ययोनेव समं वयः ॥ तयोर्विवाहो वादश्च नोत्तमाधमयोः क्वचित् इति न्यायेन लोकसंमतं न भवतीत्यत आह ॥ स्मन बंधूनित्यादि ॥६॥ अथ श्रीनिवासः ॥ कर्तव्ये विशेषतः स्वतंत्र सर्वज्ञ दक्षोपि अत्यन्तपृष्टः तद्वचनं वाचयित्वा कर्ण्य कर्तव्य मिति न्याय मनुशिक्षयन् तेषां कलौ भूमावागमनं कथं स्यादि ति पप्रच्छ अथात आह ॥ बकुळा ॥ तेषामिति ॥ यद्यपीति शेषः ॥
ति

भ.पु. यद्यपि तेषां ब्रह्मादीनां कलौ युगे यथावस्थितिगतिः दुर्लभा ॥ तथापि तत्संबंधात् ॥ तव योगेश्वरस्य संबंधात् ॥ स राजर्षिनत्वे- वें.मा. १०
पि योग्यजनः ॥ पश्येत् ॥ त्वामिव हरिं पश्येन् जनोऽनुहरिं सुना-
न्किं न पश्येदिति भावः ॥ इदमत्र बोध्यं ॥

शुकः त्वत्कार्यनिष्टस्तु देवानां गुरुरीश्वरः ॥ स धर्मिष्ठो महीपालः तस्याशां मा वृथा कुरु ॥५॥ स्मरन् बंधून्सुतान्सर्वान्ब्रह्मरुद्रपुरोगमान् ॥ पुत्रान्पौत्रांस्तथा भ्रातॄन् स्नुषाश्च पुरुषोत्तम ॥६॥ बकुला ॥ तेषां गतिस्तु गोविंद दुर्लभा च कलौ युगे ॥ सोऽपि पश्येद्राजर्षिः स्वत्संबंधाज्जनार्दन ॥७॥ मातुर्वचनमाकर्ण्य मनसा शेषपक्षिणौ ॥ स स्मार पृथिवीपालः श्रीनिवासः सतां गतिः ॥८॥

यथापूर्वमकल्पयदिति श्रुतेः ॥ कल्पेन कल्पो व्याख्यायत इति ॥ यथा राजा तथा प्रजाः इति च न्यायमनुसृत्य अणिमादिसिद्धिमतां ब्रह्मादिदेवानां योगवैभवातिशयात् प्राकाम्यसिद्ध्या देशकालजनावस्थानुगुणं मानुषरूपं गृहीत्वा स्वस्ववस्त्राभरणवाहनछत्रचामरादिसंपदामपि तदानुगुण्यं संपाद्य नामाभिषेके कपिराजसानामिव गतिरुपपन्नेति भावः ॥८॥ शेषः वयः प्रातीति ॥ हेति-छेदः ॥ खग बाल्यादिर्नो वय इत्यमरः ॥ वयसां पतिः वयःपतिः ॥ निर्देशयामासेति ॥ अपवादस्तु निर्देशो निर्देशः शासनं च तदित्यमरः ॥ आज्ञापितवानित्यर्थः ॥ करुणोर्णि च ॥ सर्वात्मगोचरः ॥ सर्वात्मानो गोचरो न हि तन्यदेशो यस्य स तथा ॥ प्राणेश इति यावत् ॥ पत्रगर्भं ॥ गंभीनाभिप्रायं ॥ पनमारुस्य मूर्त इति ॥ अतो हासः ॥ कंवादेशमिति ॥ कंवादेशं समुद्दिश्य वाधं वाचयतामित्युच्यते त्वया स्वामिनेति निदेशहो वचोऽब्रवीदिति योजना ॥ अस्योन्नतं भानत इत्यानभ्य शेषाचले समुद्दिश्य त्वं तं ॥ नियुङ्क्ष्वेति ॥ पनम कल्याणदे सेनानीः ॥ चतुरंगिणीं सेनां शेषाचलं समुद्दिश्य निभुंक्ष्व इत्युक्त्वा पुनः सेनापतिमभाषत ॥२३॥ किमिति ॥ स्कंदेत्यादिना ॥ सर्वान्सुतान् घटिकापालकाश्चाह्वयेति ॥ घटिकायंत्रपालवान् ॥ ब्रह्मलोके युगमन्वंतरादयः क्षणा यंत्र इति ॥ घटिका यंत्रं पाल्यत इति भावः ॥

भ.पु अत्र तावत्संदर्भशेषः ॥ हे घटिकापालक ॥ जंबूद्वीपस्य दक्षिणे कस्मि
न्नब्दे कस्मिन्मासे पक्षे कस्यां तिथौ कस्मिन्नक्षत्रे कियती घटिका जा
तेति पप्रच्छ ॥ ते चाहुः ॥ विलंब संवत्सर वैशाख शुद्ध सप्तम्यामाश्ले
षा नक्षत्रे घटिकैका जातेति ॥

तावागतौ शेषवयः पतीद्रक्षणेन शेषाचल वल्लभांतिकं ॥ ददर्श भक्तौ
पुनतस्मितौ तौ निर्देशयामास पुराणमूर्तिः ॥ श्रीनिवासः ॥ पक्षिनाड्गच्छ
मे पुत्रं सत्यलोकेश्वरं नय ॥ गच्छाहि भूषणं शेष निकटत्व मुमापतिं ॥
विलिख्य पत्रिकां ताभ्यां ब्रह्मेशाभ्यां शिवात्मकां ॥ प्रणिपत्याथ विश्वेशं
खगमार्गेणाथ जग्मतुः ॥ सत्यलोकं ततो गत्वा ब्रह्माणं भास्करोपमं ॥
दृष्ट्वा नत्वाथ भक्त्यैव पक्षिनाट् पत्रिकामदात् ॥ पितामहस्तु तं
दृष्ट्वा गरुडं प्रत्यभाषत ॥ ब्रह्मा ॥ चिरकालेन संप्राप्तः पक्षिनाट् वि
ष्णुवाहन ॥ क्वास्ति वासुदेवस्तु श्रीनिवासः पिता मम ॥ पितामहः
वचः श्रुत्वा पक्षिनाड्वाक्यमब्रवीत् ॥ गरुडः ॥ वासुदेवो वसंत्संग
वैकुंठगिरि मूर्धनि ॥ तद्विवाहार्थमायांतं मां विद्धि चतुरानन ॥
नारायणेन लिखितां पत्रिकां पश्य पूरुष ॥ पत्रिकां कीर्तयामास
वायुः सर्वात्मगोचरः ॥ चिरंजीवाय पुत्राय ब्रह्मणे नाभिजन्मने ॥
श्रीनिवासेन लिखिता आशीर्भिरभिनंद्यच ॥ पत्रिका दर्शनादेव
सपुत्रः सपरिग्रहः ॥ सलोकपालैः सस्त्रीभिः सगंधर्वैः सहो
रगैः ॥ १८ ॥ समागत्याशु कल्याणं दृष्ट्वा गच्छ यथासुखं ॥ पत्र
गर्भं समाज्ञाय किंचिद्धास्य मुखान्वितः ॥ १९ ॥ संतोषमतुलं लेभे
स पुण्य पुरुषोत्तमः ॥ ज्ञानपालान्समाहूय इदं वचनमब्रवीत् ॥
भेर्यश्च दुंदुभिश्चैव वाद्यंतां इति चाब्रवीत् ॥ ब्रह्माणं प्रणि
पत्याथ निदेशज्ञो वचोब्रवीत् ॥ ज्ञानपालः ॥ कं वा देशं समुद्दिश्य
वाद्यंतां वाद्यमुच्यते २१ ब्रह्मा ॥ भानतेस्मिन्महाखंडे जंबूद्वीपस्य
दक्षिणे ॥ शेषाचलं समुद्दिश्य नियुंक्ष्व चतुरंगिणीं ॥ सेनां पन
म कल्याण सेनापतिमभाषत ॥ २३ ॥ स्कंदाहूय सुनान्सर्वान्घटि
कापालकान्नृप ॥ सत्यलोकजनान् सर्वान्समाहूय पितामहः ॥ २४ ॥
भवंतः शासिताः सर्वे कल्याणार्थं कलौ युगे ॥ श्रीनिवासस्य
कृष्णास्य पितुर्मे पुरुषोत्तमः ॥

ब्रह्मणो भारतीं श्रुत्वा सेनानाथा दयाकरम् ॥ शेषाद्रिपतयः ॥ वार्धकं दीयतां ब्रह्मन्नेतत्तं स्वामिना त्वया ॥ २६॥ एवमुक्तो धनं तेषां दत्तवान्स पितामहः ॥

अथास्यां तिथावानंद योग इति तत्रान्सर्वान्समाहूय हे पुत्रपौत्र भ्रातः पितुः मे श्रीनिवासस्य कृष्णस्य कल्याणार्थं वयं सर्वे शासिताः॥ श्रीनिवासेनानुशासिताः ॥ अतो गम्यतामत्र समागतेति ॥ वाहनानीति ॥ पूर्वमेव विश्वकर्मणा नभःपते विवाहार्थं कानि वाहनानि विविधानि विचित्राणि अपूर्वाणि वाहनानि गरुड हनुमदादीनि ॥ यानानि शिबिकांदोलमयानादीनि कोशगृहात्स्वयमानाय्य विविध विभूषणानि वस्त्राणि रत्नानि विशेषतः नीलमौक्तिक वैडूर्यान् तथा मकरकुंडले पत्नीः संदेशयामास ॥२७॥

वाहनानि विचित्राणि यानानि विविधानि च ॥ २८ ॥ भूषणानि
च वस्त्राणि रत्नानि विविधानि च ॥ पत्नीः संदेशयामास
विवाहार्थं नभःपतेः ॥ नीलमौक्तिक वैडूर्यरत्नमकर
कुंडले ॥ स्वमंगं तत्र तः श्रीभाला मनमथभूषयत् ॥ दधान
शिरसा भाला किरीटं पद्मिपैमलन ॥ ततोऽन्यं शिरसा ब्रह्मा
नकुं धस्त्रं समादधे ॥ दक्षिणे कौन्तभागेन शिखो बध्निमबंधमत् ॥
कुपकेतुः कुच श्रेपं ततोऽन्यमन्य भूर्द्धनि ॥ कर्णयो भूषयामास तथा
कनककंकणैः ॥ सरस्वती च सावित्री तन्यान्याश्च स्वयोषितः ॥ पु
त्रान्पौत्रान् तथा सर्वान् सवाजिनभकुंजनात् ॥ मनः पुत्रान्वीर्य पुत्रा
न्समाहूय पितामहः ॥ स्वसंतं पुनतःकृत्वा पुनान्ति गांग्र आभिजः ॥
हंसं चंद्रप्रतीकाश मारुह्य स पितामहः ॥ विमानानि विचित्राणि
तथ्यार्थं सुकृतानि च ॥ पंच नाभन निर्मितः पैः स्वगतानि च नेजिने ॥
२९॥ शुभान्वीन नसाल्लभीना न्याजाश्च न ॥ ग संस्थितान् ॥ समु
च्छ्रितैः ध्वजै दीप्तैः पताकैः समलंकृतान् ॥ नानायुध धरान्नाज
न् तेषां मध्ये पितामहः ॥ नगाज नाजवद्राजं स्ता ॥ भिर्भग तपधा ॥३०॥

सुरानित्यादि पासद्वयमेकं वाक्यं ॥

भा·पु समुच्छ्रितैः ध्वजैः मत्स्य मकर सिंह व्याघ्र वानराद्याकारैः ॥ दीप्तैः वें·मा·
पताकैः ॥ ऊर्ध्वा धोती चोच्च बाहु ज्वालाकारैः महाराज तव स्मयैः । १०
समलंकृतान् गात्राश्च नप संस्थितान्नानायुध धनान् सुनान भटान्
परितः कृत्वा ॥ तेषां मध्ये पितामहः ॥ यथा राजा चंद्रः ताराभिः नील
पीतादि वर्णाभिः गगने राजते तथा सेनागगने ॥ नीलपीतादि छत्र
ध्वज पताकादिभिः नाना स्थानीयैः मध्ये देवचंद्रो ब्रह्मा न राजेत्यर्थः ॥
राजतीति संबोधनं ॥ पदे पदे तत्कानर्णात्तु प्रमेयभेदानन्तत्वौ स्म्याद्रा
दौ वृद्धत्वाच्छोका तुरत्वात् प्रायः पुराण सन्दे निद्राकूलं निद्रा
भवतीति तदपगमनाय चेति सूच्यनाय चेति ज्ञातव्यं ॥ तेषां
मध्ये राजन् पितामहं हृ इतिवा ॥ उपमाभेद्येवं ॥ २६ ॥ श्वेत
धें त्रमिति ॥ [illegible] सूदार्थ मिदं पद्यं ॥ न राजेत्यादि हैहृकी दीप
न्यायेन पूर्वोन्तनात्वयी ॥ हेमदंडेन त्वकुंभं नखकलशो अत एव
मंगोज्ज्वलं शतयोजन विस्तीर्णं शानुशत संख्याक योजन प्रमा
णपरिमित विस्तरोपेतं ॥ दशलक्ष जनैः धृतं धृति र्धारणं तद
स्यास्तीति धृतं ॥ अर्श आद्यच् ॥ तावत्संख्याकैर्जनैः पूर्यत इत्यर्थः ॥
दशलक्ष जन पर्याप्त छाया मिति भावः ॥ दशलक्षजनैः धृतच्छायमि
तिवा ॥ श्वेतच्छत्रं ॥ गगने ताराभिः परितो विपभानाभिः ॥ नीलपीता
दिभिः ॥ यथा चंद्रो राजते तथा सैन्य गगन मध्ये नील पीत रक्त हरित
कपिल चित्रैश्च छत्र ध्वज पताकादिभिः न राजेत्यर्थः ॥ ब्रह्मपदृ
श्वेतच्छत्रस्य सत्यलोके इयं निज स्थितिः ॥ दंड धर्त्तांच एक एव
छत्र कुटुंबी ब्राह्मः ॥ पुष्पकवद्धिष्ण्य कर्म निर्माणमेव तादृशमति
विचित्रं ॥ अस्मच्च कतौ ब्रह्मणो भूप्रस्थान वेळायामधोऽधोलोक
क्रमेण अवनौ हरणो यथा देश काल जना वस्थानुगुणं प्रभामति
माण गुण क्रियादीनां यथा देश काला यनुगुण भगवत इव
योग वैभवान्मानुष नृपादि विडंबनेन संकोचः ॥ यथा रामाभि
षेके कपिनाशसानां ॥ तथा च सत्यस्थिति मवलंब्यैय भुक्तिनिति ल्मे
एतेन गिरिपुनयोः क्रोश षट्क परिमिते मध्यदेशे शतयोजन
विस्तीर्णस्य कथं गमनागमनौ क्रि निति निरस्ते ॥ संकुच्य भ
स्थितावपि शतयोजन विस्तीर्णत्व दशलक्ष जनैः धृतत्व रूप
विशेषणद्वयोपपत्ति रित्यं ॥ शतयोजन विस्तीर्णं युज्यते

भ॰पु॰ आस्तरणं वस्त्रमेषु इति योजनानि॥ अधिकरणे ल्युट्॥ छत्रशलाकाः॥ वै॰मा॰

श्वेतच्छत्रं हेमदंडं नलकुंभं महोज्ज्वलं॥ शतयोजनविस्तीर्णं दश
लक्षजनैर्धृतं॥ अवादयन्महानाज वाद्यानि विविधानि च॥ भेरीणां
नवसाहस्रं दुंदुभीनां शतं तथा॥२०॥ ८॥॥ १०

शतानि च तानि योजनानि च शतयोजनानि॥ तैः विस्तीर्णं पट्टच्छत्रस्य शत
शलाकत्वात्॥ तदुक्तं॥ नतेशतशलाकेन जलफेननिभेन च॥ आवृतं वदनं
वल्गुच्छत्रेणाभिविनाजत इति॥ योजनायुतविस्तीर्णं इति पाठेपि योज
नशब्दः शलाकार्थः॥ योजनानां शलाकानां अयुतं तेन विस्तीर्णमिति॥
दशलक्षजनैर्धृतं जनबाहुल्याद्विविध नमादि उभो हान्मार्गं श्रेयोन
स्यादिति दशलक्षजनैर्धृतं गृहीतं॥ येन पथा छत्रं गच्छति तेन पथा
गंतव्यमिति गृहीतमार्गमित्यर्थः॥ मार्गो ज्ञायकतया वधृतमिति वा॥२॥
यद्वा विमानव्याजेन॥ दशलक्षाणि विस्तानार्थं दशस्थूलशलाकोपाग्र
योजितानि स्तंभच्छत्रानि येषां ते दशलक्षाः॥ तैश्च ते जनाश्च दश
लक्षजनाः तैः॥ चतुर्दिक्षु चत्वारः॥ विदिक्षु चत्वारः॥ अग्रे वितानौ
द्वाविति दशस्तंभायमानदंडा इति लक्षाणां दशत्वं॥ वस्तुतस्तु दश
दिशो लक्ष्ययंतीति दशलक्षाः॥ छत्रकुटुंबी जातौ बहुवचनं॥ तेच
ते जनाश्च दशलक्षजनाः तैः॥ छत्रकुटुंबि जातीयैरित्यर्थः॥ दश
अष्टौ ऊर्ध्वमधश्चेति दशदिशः॥ कर्त्तनि घञ् स्थूललक्षइत्यमरः॥
स्थूलं अर्थिभ्यो देयं द्रव्यं लक्षयतीति व्युत्पत्तेः॥ लिंगाभट्टीयादौ
दर्शनात्॥ छत्रकुटुंबिनो दशलक्षत्वं॥ च॥ सर्वमेतदभिप्रेत न
लक्ष्यं छत्रकुटुंबिना॥ दिशश्चतस्रो विदिशा अधश्चोर्ध्वं तथैव चेति
लक्षां शरव्ये संख्यायां लक्षं छद्मातिक कथ्यते इति विश्वः॥ अन्यशा
प्येवं जातीयकेषु किरीट शतभावं चेत्यादिषु मूलानुपकाभक्षपो
भयपनेष्वर्थोज्ञेयः॥ ध॥ भेरीणामित्यादि घनकांस्यसुवानिजे
नित्यंत पद्यत्रयमेकं वाक्यं॥ वर्णनादिवानि ज्ञात सुषिस्वाद्यैः सह
दुंदुभ्यादि इन्द्रनादिको तानानद्धान्यृतमवादयन्निति संबंधः॥
भाभाद्विताभां भांकारं करोतीति सा भेरी॥ दुं दुं शब्देन उभिः पूर्णं
यस्मिन्स दुंदुभिः भेरी स्त्री दुंदुभिः पुमान्॥ मृदंगो मर्दलो हनी

भा.पु. तक्ष्याकृति नंकम् ॥ पणवो मध्यतंत्री आलिंग्य: गोमुखेति प्रसिद्धिः ॥ वैणा॥
अम्भाभाडंबिनः डमिंत ध्वज लयः ॥ ३०

मृदंग पणवाडंबिटक्कानिस्साणडिंडिमान् ॥ गोमुखान्मुरजा
न्भेरीस्तथान्यानर्दनादिकान् ॥ बर्बनैः शत शृंगैश्च दीर्घ
शृंगैश्च सुस्वनैः ॥ सप्तस्वनैः सप्तनागैः सर्पाणामपि मोहनैः ॥ ५५
फूत्कानैश्च वषट्कानैर्घनकांस्यस्य सुवानिजैः ॥ गंधर्वैर्गायनैः पु
ष्टैः स्वनमूर्च्छाविचक्षणैः ॥ ५२ ॥ वीणादि तु सुयंत्राणि वाद्यपट्टैः
सुखावहैः ॥ नर्तकैः नर्तकैश्चापि हाहाहूहूमुखैरसौ ॥ सूतमा
गधसंस्तुवन्तः सूतमागधवंदिभिः ॥ अनुजग्मुर्महानाग ब्राह्मणं
पुरुषोत्तमं ॥ ५२ ॥

तेच ते टक्कानिःसाणडिंडिमाश्च ॥ तान् ॥ टकृ गिति कागतीति टक्का
यशः पटहः ॥ स्माथशः पटहो टक्का इत्यमरः ॥ निस्साणं ॥ नाणवाद्यं ॥
डिं डिं शब्दं करोतीति डिंडिमः ॥ डमरु इति प्रसिद्धिः ॥ गोमुखान्मुरजा
जान् गोमुखाकृति मृदंगात् ॥ शेरवनवाद्यात् ॥ सूर्यचन्द्र वाद्यमिति
प्रसिद्धिः ॥ एते अध्वकाः ॥ इन्दर्दनाता आनद्धाः ॥ बर्बनशब्दं करोती
ति बर्बनः शुषिरवाद्य विशेषः ॥ सुस्वनैः शत शृंगैः सर्पाणामपि मोहकैः ॥
सप्तस्वरैः निषादादिभिः सप्तनागैः ॥ फूत्कानैः ॥ वषट्कानैः ॥ घनकां
स्य सुवानिजैः ॥ घनकांस्य बृहद्गुरुस्व पृष्ठ रंध्रैः ॥ एतानि सुषिराणि ॥
गंधर्वैरिति ॥ वीणादितु सुयंत्राणि वाद्यपट्टैः ॥ स्वनमूर्च्छाविचक्षणैः ॥
स्वनैर्मूर्च्छनप्रकुशलैः ॥ सुखावहैर्गानंदपट्टैः ॥ गानानि पुष्टैर्गंधर्वैर्गीय
मानः तुंबुरुनारद सूतमागधवंदिभिश्च स्तूयमानः ॥ हाहा हूहू श्रेष्ठा नुतः
सन् ॥ नर्तकैर्नर्तकीभिश्च सेव्यमानः स्वलोकानुग्रहानपेक्षा संत्यान्तर्पोत्तो
कं प्रतस्थ इत्यन्वयः ॥ पुनाति त्रिभुवनानाद्य गुणवान्दीसु धार्मिकः ॥
शुचिर्दक्षोऽसो पगल्भः सूतश्चाकृतिभिः स्मृतः ॥ नाशः पुनर्जनस्यापि
संगजाचानवासितः ॥ मागधैः मगधिका गीतैः ॥ मागधा इत्युदीरिताः ॥
वंश भूभृत् कृपा कर्ष आवकावंदिनः स्मृताः ॥ गीत माधुर्यसंपन्नौ
विख्यातौ च हाहाहूहूः ॥ नर्तकाः पदार्थाभिनायकाः ॥ नटकाः वाक्या
र्थाभिनायकाः ॥ अनुजग्मुरिति ॥ गच्छंतमिति शेषः ॥ ५५ ॥

भा॰पु॰ सत्यलोकाज्जनो लोकमिति ॥ सत्यलोकात्तपो लोकं तपो लोकाज्जन स्थलं ॥ जनो लोकान्महर्लोकं महर्लोकाद्भुवस्थलं ॥ भुवर्लोकात्तपो लोकं तपो लोकाद्भुवस्थलं ॥ तत्तल्लोक जनैर्नेत्रं क्रमेण पृथिवीपते इत्यर्थः ॥ संप्रश्न रूपत्वात् पुनरुक्त वचनानसा साम र्थ्यां श्रयणेनो त्कु त्र क्रमो किं नितिध्येयं ॥ स्वर्गलोकं मेरु शिखरस्थं ॥ क्रमकथनं तु तत्तल्लोकानुग्रहानुपादितं स्वीकृत्येति सूचनाय ॥ केचिदित्यादि पंचपद्य मेकान्वयं ॥ आसनात्प्रा च स्वर्गं कामलोकनीत मेघ रूपं शोख चक्र गदा धरं ॥ कथयाऊँ बना श्रितं ॥ कं नुका टोपो पेतं भुषणैः युक्तं ब्रह्माणं दृष्ट्वा ॥ केचिद्भू रथादेव ऋषयः ॥ वें॰भा॰ १०

सत्यलोकाज्जनोलोकं जनोलोकात्तपस्थलं ॥ जनोलोकात्स्वर्गलोकं क्रमेण पृथिवीपते ॥४८॥ एवं श्रुतं महाबाहुं ब्रह्माणं ददृशुर्जनाः ॥ ऋषयः सत्यसंपन्ना अद्भुताद्भुत दर्शनं ॥ सर्वलोक प्रभुं शांतं शास्त्रज्ञानाय चात्मजं ॥ केचिज्ज्ञानाय शौर्याय केचिज्ज्ञानाय शोनक ॥ अहं तो मुनयः सर्वे वदन्तां विपर्ययात् ॥ नीलमेघ स्यामं शंख चक्र गदा धरं ॥ हंसस्कंधं भूषणैर्युक्तं कवचा लंबना श्रितं ॥ अपृच्छंस्ते महीदेवाः कुतो वा गमनं विभोः ॥४९॥

ज्ञानाय शौचमिति अहं तोऽगुवन् ॥ केचन समीपस्था वदन्तां विपर्ययात् ॥ अयं ज्ञानाय शौनच ॥ अपितु ज्ञानाय आत्मज इति ॥ आगम्य लोकाद्रूपं नाज रूपं महीदेव ऋषीन पृच्छन् ॥ तेन्चातुनयं विधि निति ॥ आमा पृच्छंस्तो महीदेवा इति आदि ॥४९॥ अभयर्थयः गाथा मेघ इत्यादि ॥ महीदेवाः ॥ तद्दर्शनाधिकाणि ऋषभः ॥ आगात् इति छेदः ॥ भिन्नि मणानो गुहांगहन वासि भिः कथमंतद्रात मि

२ स्मृत आह ॥ वादेश्वमामिति ॥ सतानसु सुभिनमतास्य वीणादि मुन जादिबंशादिलायादि आलोक्य चामानां ॥५०॥ सर्वमंगलमिति ॥ स्वदे शस्थिता आगस्माकं हे केशव त्वत्प्रसादेन सर्वमंगलं ॥ हे तात पितः ॥ प्रोषितस्य ते सौभं योगं न वदेत्यर्थः ॥ बृहस्पते विति ॥ प्रसादेन औषधानुग्रहेण ॥ जीवाम्यतन कानणान् ॥ हे पुत्रक तव दर्शनं जातं ॥ तस्मात्त्वद्दर्शनात् ॥ इदानीं महत् ॥ दुःखं भृगुशाप निमित्तं

भ॰पु॰ स्वांगीकृतं नामावसाने भुक्तं कृष्णावसाने प्रतिबद्धं प्राणश्च शेषपतिं वैं॰भा॰
पाककृत्यं व्यसनं ॥ अत्र श्रीनिवासावसाने ॥ नृभूस ॥ दग्धं भस्मीभूतं ३०
निःशेषं भूत ॥ एतत्कथा प्रसंगेन प्राणश्च शेषे। गमनीति श्लोकं ॥
यशोदा वकुला भक्षिते ॥ असमितंगं सृष्टिः ॥ विशेषस्तत्र वचनः ॥
तं विद्यादितिनरमिति ॥ तं चेतनं ॥ पितनं ॥ पितृगणनाशितं विवात ॥
जलितानां पतीनां चेत्यादिः ॥ ८० ॥

॥श्लोक॥ गच्छामो वयं विवाहार्थं श्रीनिवासस्य भूतले ॥ तेषां श्रुत्वा
वचनं तेषां मनुजग्मुर्महर्षयः ॥ ९० ॥ साग्निहोत्राः सपुत्राश्च स
शिष्याः सपरिग्रहाः ॥ एवं निश्चयमास्थाय ब्रह्माणं द्विकूटाचलं ॥
षादित्राणां स्वनैर्नैव तथा दुंदुभि निस्वनात् ॥ आपूरितं जगदिदं
स शैल वनकाननं ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भगवान्लोककीर्तनः ॥
अदृष्ट्वा खगराजानं प्रतनं वाक्यमब्रवीत् ॥ श्रीनिवासः ॥ किं नागतो
वा खगराज्युत्रार्थं प्रेषितो मया ॥ मार्गे विनोदितः केन किं कुर्वे कानना
वके ॥ एवं वदति गोविंदे यानो दृष्टिपथं गतः ॥ तां दृष्ट्वाति संतोषं
सा लेभे पुरुषोत्तमः ॥ श्रीनिवासः ॥ कुत्रान मम पुत्रस्तु केनन प्रे
षितो भवान् ॥ यानः ॥ अत्रागच्छति गोविंदो जंगां तनति ते सुतः ॥
एवं वदति यानेतु पुनर्लोको ऽभ्यभाषत ॥ ओं द्वावनौ तनति ते पुत्रः
पुनर्जनैः सह ॥ स पूतवचनं श्रुत्वा किं विहास्य सुखालिसः ॥
तदा जगाम गरुडः पक्षिनाद्द्विजो वाहनः ॥ कुवंशं तत्वा वद्
त्स्वामिं नृत्री शैल मुपगम्य च ॥ अहोबलं समासाद्य तत्रागत्यो
गतः ॥ तस्मिं नैव नागेंद्र विष्वक्सेनोभि वाचच ॥ विष्व
क्सेनः ॥ तौंबुनं तीर्थं गात्वा तत्रागच्छति भोहने ॥ पुत्रस्तव
महाराज पद्मासने चतुर्मुखः ॥ भगवान्स्वं धाम्नानत्र पक्षिणः
पृथिवी पते ॥ उक्ताभि मुख प्राप्यात्पुत्रस्नेहेन भूमिप ॥ विष्व
क्सेनोसि वेगेन ब्रह्माणमुपगम्य च ॥ विष्वक्सेनः ॥ भगवान्न न
विंदाक्षस्तव दर्शन लालसः ॥ गरुडस्कंदमारुह्य समागच्छति
तेंतिकं ॥ चंद्रबिंब निभां हंसाद्रुह्य पितामहः ॥ पादाभ्यां
गमगच्छीघ्रं यत्रागच्छति केशवः ॥ सद्दर्श महाराजकं
चतुराननः ॥ दंडवत्प्रणिपत्याथ सपपात धरातले ॥

भ-पु सत्या वनेऽथ गरुडासनस्थं पितामहं ॥ उत्थाप्याऽलिंग्य सस्नेहमुवाच वें॰ १
मधुसूदनः ॥ बहुकालेन ते बुद्धिर्मम दर्शनलालसा ॥ तच्चेदैव महं मन्ये १०
द्वु त्वद्बुद्धिर्मम दर्शने ॥ न किंचिद्विद्यते वस्तु त्वां विना चतुरानन ॥ एवमुक्ते
हृषीकेशे नोवाच चतुराननः ॥ मुहूर्त द्वय मात्रं तु श्रीनिवासेन भूमिप ॥
पिता पुत्रौ तदा दृष्ट्वा सत्यलोक निवासिनः ॥ रेभिरे परमानंदं तन्माया
मोहिता स्सुराः ॥ न तेन सदृशः पुत्रो न तेन जनको भुवि ॥ स प्रशंसुर्महा
राज भक्तिस्नेह वशंगताः ॥ ततः सुतं समाश्वास्य परिमार्ज्याक्षिजं जलं ॥
पाणिना पाणिमुद्धृत्य स्वनेत्र जलमुत्सृजन् ॥ वल्मीक स्थानमासाद्य
पुत्रेण सह तस्थिवान् ॥ अस्ति ते कुशलं तात स्नुषायाश्च परस्परं ॥ छ ॥
ब्रह्मा ॥ सर्वमंगळमस्माकं त्वत्प्रसादेन केशव ॥ ७२ ॥ तात मे वदते क्षेमं
पुनाण पुरुषोत्तम ॥ श्री भगवान् ॥ द्वापरांते कृतं कर्म शृणु पुत्र समा
धिमान् ॥ शेषतल्पगतं प्राप्य दपमृद्य पदा भृगुः ॥ तदा ते जननी पुत्र
करवीर पुरं गता ॥ तेन दुःखेन संतप्तः त्यक्त्वा वैकुंठमुत्तमं ॥ इहागतो
वेंकटाद्रिं तत्रापश्यं निकेतनं ॥ अत्र वल्मीकगो नित्यं चोळभृत्येन घा
तितः ॥ बृहस्पतेः प्रसादेन जीवायतनकानणात् ॥ अद्य दग्धं महदुःखं
दर्शनात्तव पुत्रक ॥ वंदनं कुरु कल्याणीं मातरं मम नंदन ॥ ब्रह्मा ॥
जननी तव गोविंद कुत्र वा जनिता पुना ॥ यशोदा बकुळा भूत्वा वर्तते
वेंकटाचले ॥ न दृष्टितोहं तया भद्र बहुकालं पितामह ॥ आपत्काले हि
न क्षेत्तं विद्या त्पितरं सुत ॥ ८० ॥ कदाचिन्मृगयासक्तः पद्मतीर्थ स
मीपतः ॥ तत्रानामे पुष्पपूर्णे कन्याशत समन्विते ॥ ८१ ॥ तेषां मध्ये
राजकन्यां नाम्ना पद्मावतीं विदुः ॥ समापेहाति मोहेन सैं दर्पान्त
त्पितामह ॥ तामेव घटया शु त्वं पुत्रो यदि भवान्मम ॥ एवमुक्ते हृषी
केशे श्रु श्रुवे दुंदुभे स्वनं ॥ कस्य वा यमिदं ब्रूहि कश्चमामुपगच्छ
ति ॥ एवमुक्ते परं धाम्नि नीलकंठोभ्यपद्यत ॥ पितामहं च पितरं
ववंदे वसुधाधिप ॥ पार्वत्या षण्मुखेनाथ प्रमथैः सह सेवकैः ॥
तमाऽलिंग्य हृषीकेशः प्राह शंकरमागतं ॥ वत्साद्य याहि निकटं
तिष्ठ भद्र वनासने ॥ ततः समागतः साधुः कुबेरो नरवाहनः ॥
यक्षेंद्रो भृत्य पुत्रैश्च भार्याबंधु समन्वितः ॥ तमायांतमुपा
३५ लक्ष्य भगवानाह भूमिप ॥ धनाधिप महाप्राज्ञ धनवा
न्भव सर्वदा ॥ ८८ ॥ छ छ छ

अ.पु. क्षेम मुक्त्वा योगमाह ॥ कदाचिदिति ॥ पद्मतीर्थ समीपतः ॥ तद्वेंका
श मृगयासक्तोऽभवं ॥ तत्र ॥ पद्मतीर्थ समीपे विद्यमाने ॥ कन्या १०
शतैः समन्विते ॥ पुष्पपूर्णे आरामे ॥ एका कन्या आसीत् ॥ तेषां
कन्याशतानां मध्ये ॥ तां राजकन्यां नाम्ना पद्मावतीं ॥ विद्धि ॥
कमलायतानां विदंति तालिनः ॥ सा मत्सौंदर्यजातेन मोहेन ॥
मदन संभ्रमेण मामपेक्षति ॥ पत्नीत्वे परमार्थ ॥ यां कृत्वा मामभि
कांक्षते ॥ तवाकांक्षा नास्ति किमित्यत आह ॥ तदिति ॥ तत एव
तस्मादेव ॥ तत्सौंदर्यजातकाममोहादेव ममाप्याकांक्षास्ती
ति शेषः ॥ किं तव साधु दाराः पुत्राश्च न संतीत्यत आह ॥ पुत्रो
मदीति ॥ यद्यपि लक्ष्मी मम कलत्रं भवान्पुत्रः इत्येतत्सत्यं तथा
पि भोगिनी मन्यामाकांक्षे अतः कामातुरं त्वावाशु घटय किं
क्षे बहु कल्पेत्यर्थः ॥ यद्वा हे पितामह यद्हि भवांस्तस्याः पुत्रः तर्हि
तव पितुः मेव तामाशु घटय लोके न्यास्तीत्यर्थः ॥८८॥ अद्रि
श्रेष्ठमागादिति ॥ गंतुं गम्यं येन स्थले वेंकटाचलं भागादित्युक्तं ॥
तत इति ॥ ततः अनंतरं तत्र प्रेतपतिश्च अगात् ॥ स्वपुनाभिन
गात् ॥ सभार्यया ॥ भार्यासहिता सभा सा च सा अर्गा आर्यावास
भार्या तया भामत्या स्वामिन्या पूज्यया वेत्यर्थः ॥ यद्वा सभासु
भामतीषु आर्यया ॥ अथवा देवांगना सभाया मार्यया ॥ भार्यया
श्यामलया ॥ यम दूतैश्च सह स्ववाहनं समारुह्य शेष गिरिं
प्राप्तेत्यर्थः ॥ यम शेष गिर्योः क्रोमैकार्थ समावेशादेकान्वयः ॥
ततो जलपतिमिति ॥ अनेकार्थ सन्निवेशाद्वचनं ॥ जलपतिर्ना
गायण गिरिमिति ॥ आनह्येति ॥ एकार्थ सन्निवेशाय भोगा
लयो भोगिराज गिरिमिति सर्व भोगालयो महान् यस्मिन्दृष्टे
श्वनः ॥ साक्षाच्छचीपतिरिंद्रः सपौलोम्या शच्या सपुत्रेण
पुत्रेण युगपत् ॥ सपुत्रेणेति योग पक्षेऽव्ययी भावः ॥ अव्य
यी भावेचाकाल इति सहस्य सः ॥ तृतीया सप्तम्योर्निति
अम भावः ॥ यद्वा नीक पेन स्व पुत्रेण सह विद्यमानेन ॥ नीके
ने त्यर्थः ॥ स्वपुत्रेणेति पाठः सुगमः ॥ एणमिति ॥ सुगंध
मिति ॥ सुगंधं शोभनो गंधो गंधवान्यन्नाग्यस्मिन्सुगं
धः ॥ सुगंधवत्पुष्पगेणुमिव वायुस्तं ॥ अतो नेत्वं ॥

भा.पु तत्र तदेकांत महात् ॥ जेष्ठमिति ॥ दृष्ट्वा तस्मै इति शेषः ॥ पति भाविनी ॥ वें.म
पति भक्तिमती ॥ वासुदेवस्येति ॥ विश्वकर्मा इन्द्रेण सह सभां प्रविस्य १०
ति : शंकं स्थास्यानं श्रीनिवासं दृशयामास ॥ तं दृष्ट्वा श्रीनिवासः कच्चिन्न
सर्वे कर्मांताः प्रत्यक्षास्ते ऽबिशंकया ॥

स्वाहा स्वधा समेतश्च मेषवाहनमास्थितः ॥ अग्निश्चागात्सपुत्रश्च
स्वर्जने वेंकटाचलं ॥८९॥ स जातवेदसं दृष्ट्वा जातह्लादो जगत्पतिः ॥
तमालिंग्याति वेगेन तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ततः प्रेतपतिश्चागा
द्यमोदूतैः स भार्यया ॥ स्ववाहनं समारुह्य प्राप शेषगिरिं प्रति ॥९१॥
चित्रगुप्तो महाभागः संप्राप्तो राजसत्तम ॥ ततो जलपतिश्चागा
न्नक्रमारुह्य भक्तिमान् ॥९२॥ भार्यया बहुनलाढ्यो नारायणगिरिं
प्रति ॥ आरुह्य गजराजानमिंद्रस्याशाश्च्छचीपतिः ॥ भोगिराज
गिरिं राजन्सर्वभोगाल्यो महान् ॥ स पौलोम्या सपुत्रेण संप्राप्तः
स्त्रिदशेश्वरः ॥९४॥ एणं समारुह्य स मारुतीशः सुगंधमादाय ययौ
गिरीन्द्रं ॥ ज्येष्ठं सुतं जेष्ठगुणं जनार्दनः क्षेमावलंबं प्रददौ मुदान्वित
९५ ॥ स्थीयतामिति राजेंद्र साधु साध्विति भाषत ॥ पुत्राणां मम क
ल्याण गनीयान् भारती पते ॥ भारती सर्वलोकेषु विश्रुता पतिभा
विनी ॥ एतस्मिन्नेव काले तु संप्राप्तो भानुचंद्रकौ ॥ सनत्सौ मूलरू
पेण रातिस्तुनरोपणि ॥ मुनयश्च महाराज समाजग्मुर्महौजसाः ॥
कश्यपोऽत्रिर्भरद्वाजो वामदेवश्च गौतमः ॥ विश्वामित्रो वसिष्ठश्च
वाल्मीकिश्चाशुकः शलः ॥ स्वयं पाको दधीचिश्च शुनःशेपश्च
ढालवः ॥ गार्गिः कृष्णो महाराज सपुत्राः सपरिग्रहाः ॥१००॥ गंध
र्वाप्सरसः सर्वाः पितरः सिद्धचारणाः ॥ ये गुह्याः सर्व राजानः
तेपि तत्र समागताः ॥ वैमानिकाः समाजग्मुः सर्वे संभ्रमका
तराः ॥ समाश्वास्याथ गोविंदो यथायोग्यं यथावयः ॥ स्थीय
तामिति चोवाच सर्वेषां पुनतो हरिः ॥ वासुदेवस्य राजेंद्र
विश्वकर्मा शिरोचनः ॥१०३॥

सर्वेवा पुनरस्पृष्टा मध्यमेवात्र कारणमिति ॥ नीति मनुसृत्येंद्रस्या
नैकृत्यं सूचयन्नुपालंभते ॥ तभालोकस्य त्यादिना त्वं नियोजयेत्यंतेन ॥

भा.पृ. प्रतिपत्स्येति ॥ अल्पस्यापराधस्य विश्वकर्मणः दौर्जन्यं मम याचना वें.गा
कानशात् क्षमस्वेत्येवं वदन् किं गर्हयन् श्रीनिवासं प्रतिपत्स्यात् ॥ यथा च १०
इत्यर्थः ॥ सभामिति ॥ इन्द्रः अथ तं निर्भर्त्स्य महद्भूतां ॥ महद्युचितां ॥
देवार्थं ॥ देवेभ्यः । सभां ॥ मुनिकानशात् ॥ मुनिभ्यो मुनिवासयोग्या
नि कुटीनापि कुर्वित्यर्थः ॥

तमालोक्य हृषीकेश इन्द्रमाहाति मन्युमान् ॥ अगाधत ॥ परेशेन्द्र
गर्व बाहुल्यमस्य विश्वकृतो नृप ॥ भ्रातृ बाहुबलाद्राज त्वजानाति
हिताहितं ॥ यथेतनाः प्रपश्यंति तथाया मित्र पश्यति ॥ त्वला
वै तं सुनशेषं कर्म व्यन्यं नियोजय ॥ अप्रियं वचनं श्रुत्वा
विश्वकर्तुः सुतेश्वनः ॥ प्रतिपत्स्याह गोविंदं वदन् किं गर्हय
नृप ॥ क्षमस्वानंत दौरात्म्य मल्पस्य मनाकानशात् ॥ सभां
कुरु महद्भूतां देवार्थं मुनिकानशात् ॥ श्रीनिवासः ॥ अस्थिनां
कुरु भो शक्र सभां त्रिदश योजनां ॥१०८॥

अथ श्रीनिवासः ॥ इन्द्रमुवाच ॥ अस्थिनामित्यादि ॥ अथ द्वौ
श्लोकाभ्यां तनाव यौ ॥ अस्थिनां ॥ यावत्कार्यं अल्पकाल स्थेति मतौ ॥
त्रिदश योजनां ॥ अधिका दश त्रिदशाः तेः दशेतिवा योजनानि
यस्यां सा ॥ तां ॥ त्रयोदशेन वा त्रिंशता वा योजनेन प्रमितां सभां
कुरु कुर्वित्यर्थः ॥ द्वितीयस्तु ॥ अस्थिनां ॥ अस्त्याख्य गुरूवस्तु
त्याज्यां त्रिदश योजनां ॥ वास्तु मंडलं तना वाहु ब्रह्मादि शिवांत
द. त्रिदश त्रिदिशाधिष्ठितां ॥ अत एव ॥ त्रिदश योजनां त्रिदश षि
गंधर्वादि मेलनोपयोगिनीं सभामिति ॥ अस्थीति ॥ अस्थ्या
दीनि नहृयतीति अस्थिना नहृत्यागे ॥ अत्रेत ॥ अन्ये भ्यो
पीडितः ॥ त्रिदशानां अधिक दशानां त्रिदशानां योजनमाना
नां यस्यां सा त्रिदशा ज्योजयतिमेलयतीति त्रिदशयोजना ॥
अत संयोदशा पूज्या ब्रह्माद्या देवताः क्रमादिति शौनकी ॥ अयं
भावः प्रायः पुनीयनिदेशस्य अस्थि शृंगशफ स्नुनजीर्ण घट
कपाल चक्रेण भस्म तुषकेशादि दूषित त्वात् तस्या जनाय भू
मिं संशो ध्योचित वास्तुभिर्यथा विधि सभादि मंडलं नानि

२पृ. वर्द्ध किंनामिर्गोरप्य स्वस्तिवाचनादि ब्रह्मणा वाहन बहिर्बल्यं तवास्तु पें मा
इति तिकर्म कान यित्वा ब्रह्मणांस्तर्प यित्वा त्वं प्रविश्य तत्र स्थितो भव ॥ १
पुरुषामृगमपि निर्योजय ॥ अथाहं नाजपुन प्रवेश्य न्यायेन प्रविशा
म्यि मीति इयं योजना वासुदेव भवन विषयेति ध्येयं ॥ एकयोजना
पि सभापुष्पकंव त्रिंशद्योजन सभायती ति ज्ञेयं ॥१०८॥ एवं शासित
इति ॥ शक्रवचनात् शासितः मयानुजः स विश्वकर्म तथा ॥ तथैव
कनोमीति ॥ चक्रे विधापनं चक्रे इत्यर्थः ॥ नाजातं सांत्व वचने
ति ति ॥ अयं भावः ॥ अस्मदीय महासभादि वाजिशालांत सभा
नं भं दृष्ट्वा किंयंतो जना आयांति ॥ तेच की दृश महात्मानः ॥ किय
त्कालं स्थास्यंति तेषां सभाजनादि भया कथं कार्यं स्यात् ॥ इति
भीति श्चिंता च स्यातां ॥ अतः श्रीनिवासानुग्रहात्सर्वं सुलभितं
स्यात् ॥ अतो धैर्येण निश्चिंततया स्थातव्य मिति बोधयेत्यर्थः ॥ १११ ॥

एवं स शासितस्तेन तथा चक्रे मयानुजः ॥ अनंतरं वाक्यमूचे शत
क्रतु मलामयः ॥ १०९ ॥ श्रीनिवासः ॥ आकाशनाज नगरं गच्छ शीघ्रं
शचीपते ॥ राजानं सांत्व वचनैः धैर्येण नृप बोधय ॥ वासुदेवस्य
वाक्यानि श्रुत्वा भक्त्या शचीपतिः ॥ जगाम नाज नगरं नाग्रु
~~पनितो बहुयोजनौ~~ स वृतो विश्व कर्मणा ॥ १११ ॥ विभज्य नगरं
नाहः पनितो बहुयोजनं ॥ स चिच्छेद महानाज वनानि गिनिगह्व
नान् ॥ ११२ ॥ समांच विषमां चक्रे धनांग भनणीपते ॥ गृहाणि न
विचित्राणि सभाश्च कुटिनाणिच ॥ ११३ ॥ कल्याण वेदिं कमनीय
नलैः संपूर्ण कक्षैः विकृतां विचित्रितां ॥ स्तंभैर्युतां मौक्तिक
नल निर्मितां नानायण स्थैव नृपेण निर्मितां ॥ ११४ ॥

विभज्येति ॥ नाहः नगरं पनितः कंचिदासन्न निष्कुट देश भागं
नागनिक विहाराय विभज्य विहाय ततः परं बहुयोजनं ॥ वनानि
गिनि गह्वनान् ॥ गिनयश्च गह्वनानि चलतादि पिहितस्थानानि
च येषां देशानां ते तान् ॥ चिच्छेद ॥ शोधयामास ॥ अभितः पनि
त इति द्वितीया ॥ गुहायां दंभ गहन निकुंजेषु च गह्वन मिति
नांते नलमाला ॥ विषमां निम्नोन्नतां धनां समांच चक्रे ॥

भा॰पु॰ कारयामास ॥ मार्गीचकारमामारोहति यावत् ॥ अथैवं भूशोधना वें॰ग॥
नंतरं उचितदानैर्भिर्यथाविधि विधिचित्राणि ॥ गृहाणि सभाश्च १०
कुट्टिमानि चकारयामास ॥११३॥ अथातः पुनः प्रविश्य महासभा
नंभः वृष्णोक्तप्रकारेण आलोचयेत् सांख्यवचने धैर्यं सु
त्सांख्य ॥ अथ राज दर्शितं कल्याणवेदिं ददर्श ॥ साकीदृशीत्यतस्त
त्स्वरूपमाह ॥ कल्याणवेदिमिति ॥ कमनीयनवैः ॥ मनोरमनल
रवचित्रैः ॥ संपूर्णकुंभैः ॥ बृहद्वेत्रारुपल्लवैः ॥ विकृतां विशेषणा
लंकृतां ॥ चित्रितां ॥ स्वर्णरजतद्रव्यादिभिर्नानावर्णैश्चित्रितां ।
सध्वजपताकनवमालाभिः निजवस्त्रछद वितानां ॥ दर्पणचा
मरभृंगारभूषितां शंखचक्रालंकृतां स्तंभैः युतां गोकिकमल
निर्मितां ॥ एतैर्विशिष्टतमां ॥ नानायथा सौधेति विश्वकर्मणा नृपेण
कारितां ॥ कल्याणवेदिं ॥ भद्रकौतुकपरिष्कृतभूमिं ॥ राज दर्शितां
कृष्णः सम्यगवर्त्तत इत्युक्तवान् ॥ तत्तुक्तं वनोहे ॥ आहूय विश्वकर्माणं
पुनालंकारकर्मणि ॥ नियोजयामास सोपि निर्ममे निमिषांतरादि
कौतुकवेदिकादि पुनालंकारकर्मणीत्यर्थः ॥११४॥ अथ राजवचना
नुसारेण अत्र विष्ट भवनादि कारयामासेत्याह ॥ वासुदेवस्येति ॥
स्य वासुदेवस्य भवनादि गजशालांतानि कारयित्वा स्वस्तिपुण्याहादि
वास्तुशांतिपूर्वकं स्वयं प्रविश्य स्थितो ह्यभूदिति शेषः ॥ श्रीनिवासः
एतन्मध्ये किमकरोदित्यत आह ॥ वासवेति ॥ आकाशराजः
तनुजां ॥ अभेत्य योजना ॥ विवाहार्थमागत हे पद्मज हे रुद्र पुरोगाः
सुराः शृणुत ॥ अत्र पाणिग्रहणं करोमि ॥ किंतु तत्र नागाधिपा पुनि.
वासा पाणिग्रहणं करोमीति मनः संकल्पः ॥ परंतु भवदीय मंडलैः
अंगीकृतं चेत् आकाशराजः ॥ आकाशराजस्य तनुजां सुराज
कन्यां अंगीकरोमि आकाशराजः तस्मात् ॥ तनु यथा भवति तथा
जाता मितिवा ॥ राज इति जाते षष्ठ्यंतं पंचम्यंतं वा निर्णादवचनं
कीज्ञा वचनं ॥ कृतादिति ॥ किमन्याभ्युपगमेनेति भावः ॥ प्रशशं
सेति ॥ सम्यगुक्तं ॥ यदेकस्यापि कार्यस्य प्रतिसाधने एकः साध
केषु रंवडित वक्रापेक्षितः ॥ एकः क्लिष्टतापनिवृत्तिजात इवेति
प्रशशंसेत्यर्थः ॥ अपवर्गमिति ॥ ततः विवाहस्य अंगीकृतत्वा
त् विवाहात्पूर्वमेव अष्टवर्गीस्य कर्म कार्यं ॥

ग्र.पु

वासुदेवस्य भवनं वासवो विश्वकर्मणा ॥ कारया मास नाजेंद्र नल सं भं सुगोपुरं ॥११९॥ धन धान्य समाकीर्णं नल तोरण मं डितं ॥ वापी शत युतं वाजि गजानां भवनैस्तथा ॥ वासवेतु गते नाजन्वासुदेवो ऽब्रवीत्सुतान् ॥ श्री भगवान् ॥ आकाशनाज स्तनुजां सुनेश्वना: पाणिग्रहं तत्र करोमि पद्मजां ॥ अंगीकृतं चे द्भवदीय मंडले नंगी करोम्याशु सुनाजकन्यां ॥ वासुदेव वच: श्रुत्वा वासुदेवात्मजादिका: ॥ वाक्य माहुर्महानाज वासुदेव पना यणा: ॥ देवा: ॥ वयंतु दासभावेन तिष्ठाम: पुन:षोत्तम ॥ व्याहृ र्तुं मक्षमा: सर्वे पश्यामोत्र महोत्सवं ॥ शंकर: ॥ विनोद वचनं कृष्णा भाषते प्राकृतो यथा ॥ मतो यदि प्रशस्तं स्यात्कुर:ता दृति चाब्रवीत् ॥१२०॥ शंकरस्य वच: श्रुत्वा शशंस प्रहसन्हनि: ॥ ब्रह्मो वाच ॥ अष्टवर्गं तत: कार्यं विवाहात्पूर्व मेव हि ॥१२१॥ तस्मादाताश्च मे देहि पुण्याहे पुनःषोत्तम ॥ सपुत्र वचनं श्रुत्वा वसिष्ठ मुनि मानय ॥१२२॥

वें.मा. १०

तत: तत्पूर्वमेव पुण्याहं कर्म कार्यं इति हि प्रसिद्धि: ॥ तस्मात् पुण्याहे कर्तव्ये मया कर्तव्यं किं ॥ तत्र मकर्तव्ये अनुज्ञामनुज्ञां देहीत्याहेति शेष: ॥ अष्टवर्गं नाम गौर्यादि षोडश मातर एको वर्ग: ॥ ब्राह्मण्यादि सप्त द्वितीय: ॥ सत्य वस्वादि विश्वे देवा: तृतीय: ॥ सा ज्ञाद्य स्ति स्त्रश्चतुर्थ: ॥ पित्रादि त्रय: पंचम: ॥ सभार्य माता महादि त्रयं षष्ठ: ॥ दुर्गा गणपत्यादय: ॥ सप्त सप्तम: ॥ नंदिन्यादि पंचाष्टम: ॥ इत्यष्टौ वर्ग देवा अस्मिन्क र्मणि देवता इति अष्टवर्गं ॥ यद्वा अष्टभि: मातृभि: वर्ग: अष्टवर्ग: ॥ तदुक्तं पारिजाते ॥ तिस्र: पूज्या: पितु:पक्षेति स्रो माता मह तथा ॥ इत्येता मातर: प्रोक्ता: पितुर्मातु: स्वसा ष्टमी ति ॥ इत्येव मष्टवर्गे देवता अस्मिन्निति अष्टवर्ग इति ॥ सपुत्र वचनमिति ॥ आनय आकारय ॥ हे महाभाग ॥ ब्रह्मन् ॥ आगतं वसिष्ठं प्रकृत विवाह कर्मणि त्वं पुरोहितो भवेति पौरो हित्ये नियोजय ॥ तथा मजु: शाकोक्त मन्त्रै: स्वस्ति वाचनादि वसंत पूजांतं या ह्निकं कर्तव्यमिति वदे त्याशयार्थ: ॥ सर्वेषा मिति ॥

ग॰ पु॰ वसिष्ठं च महाभाग पौरोहित्ये नियोजय ॥ यजुःशाखोदितैर्हा मंत्रैः कर्तव्यं स्वस्तिवाचनं ॥१२३॥ सर्वेषामपि देवानां यजमानो भवाग्निसि ॥ देवानामृषीणां तु नमने शंकरः स्वयं ॥ देवाह्वाने कुमारं तु प्रत्युत्थाने च मन्मथं ॥ दत्वा तेषां वीटिकां तु कृष्णवर्त्मा न माह्वयत् ॥१२४॥ गृहाण वीटिकां शंभो पाकार्थं हव्यवाहन ॥ ऋषीणां सर्वदेवानां तव पाकस्तु संमतः ॥१२५॥ तस्मात्पाकं तु कर्तव्यो स्वाहा देव्या स्वधान्वितः ॥ वि॰ मा १०

स

हे ब्रह्मन् अस्मिन् विवाहकर्मणि नियुक्तानां सर्वेषां देवानामपि भवान् यजमानः ॥ स्वतंत्राधिकारी ॥ मुख्यतः फलभागित्वाय फलस्वामीति यावत् ॥ मत्कर्तव्यं किमपि नास्तीति भावः ॥ अहमपि त्वया यद्यदो च्यते तत्तत्करिष्यामीति ॥ देवानां इति ॥ स ऋषीणां देवानां नमने ॥ तत्कर्तृक नमस्कारेऽस्य तथा ॥ तु नमने ॥ तन्नदुचित प्रियभाषणेन वंदने लोकयात्रे प्रकृतकार्ये ॥ निर्विघ्नाय स्वस्तिवचने च नाम प्रह्वत्वे शब्देनेति धातुः ॥ स्वयमेवाग्रे मे वाणिकृतः ॥ तत्रास्मदीय नियोगे नापेक्षित इत्याहेत्यर्थः ॥ देवाह्वान इति ॥ विनियुक्तदेवाह्वाने उत्स वार्थं दे[...] वर्ष्मोह्वाने च कुमारं नियोजय ॥ इति शेषः ॥ प्रत्युत्थान इति ॥ सभापतिना शंकरेणोत्क्षिप्तानामुपवेशनाय प्रत्युत्थाने ॥ मन्मथं ॥ दत्त्वेति ॥ तेषां वसिष्ठ ब्रह्म शंकर कुमार मन्मथानां वीटिका तांबूलपट्टिकां दत्वा पुनः वीटिका आदाय स्कंदेन कृष्णवर्त्मान माह्वयत् ॥ अग्ने आगच्छ वीटिकां च गृहाणेत्याह ॥ अथाग्निः विज्ञापयामास ॥ किमर्थमिति ॥ अथ पाकार्थमित्याह देवः ॥ ममैव निर्बंधः कुत इत्यतः आह ॥ हव्यवाहनेति ॥ हे हव्यवाहन ऋषीणां सर्वदेवानां तव पाकस्तु विशेषेणाति शायेन संमतः अत इति भावः ॥ अहमेकः कथमेषां बहूनां कुर्यामित्यत आह ॥ स्वाहेति स्वाहादेव्या

स्व स्वधादेव्या चान्वितः कुरु ॥ भार्याद्वयमस्ति का चिंतेति भावः ॥ विवाहकाले स्त्रियो न भर्तृस्वाधीना इत्यत आह ॥ संशासितइति ॥ नन्वपद्वयमात्रेणाग्नेयकार्यं कर्तव्यं किमन्ये बहुगणस्य इत्यनुशासित इत्यर्थः ॥ बलवत्यासमेन खिन्नं जलार्थं गोकं देयमिति वक्तुं च भीतमग्निं तोषयन्निव जलार्थं नियोजयामास ॥

आ.पु. तत इति ॥ सुगंध इति ॥ उत्सवे रामाज्ञोत्सवे सुगंधे सुगंधार्थं तादर्थ्ये सप्तमी ॥ वं.मा
धन धान इति ॥ ब्राह्मणेभ्य इदं ब्राह्मणार्थं अर्थेन नित्यसमासः ॥ ब्राह्मणार्थ- १०
मिदं यस्मात्कान कर्मसु वस्त्राणामलंकाराणां कार्येषु इदमित्यत् धन
मित्येवं धन धान्य ॥ अन्नानीति ॥ द्रोणपात्रेषु ॥ द्रोणानि च पात्राणि च द्रोण-
पात्राणि तेषु ॥ द्रोणकर्मसु पत्रकर्म स्वित्यर्थः ॥ पात्रे ष्वित्यपि पाठः ॥
द्रोणकर्मणः पत्रकर्मणश्च पत्रतापन धानश संधान छेदनादिना
बहुरूपत्वान्नहुवचनं ॥ १३२ ॥

संस्थापितो यज्ञमूर्तिस्तथा स्त्रियत्य यदूत्तम ॥ ततः संप्राह बनकणं
रे. जलार्थं सर्वदेहिनां ॥ कृष्णानां देवानां नाजन् शिष्याणां गुपसाधने ॥
यमं संकल्पयामास सुगंधे वायुमुत्सवे ॥ धनदानं ब्राह्मणार्थं
वस्त्रालंकारकर्मसु ॥ कुबेरं योजयामास भगवद्रूप सत्तम ॥
क. सदीपधानेषु नाजन् निशाकरमयोजयत् ॥ वसुन्संदेशया-
मास भोजनं शुद्धिकारणात् ॥ अन्नोऽश्च द्रोणपात्रेषु न्ययुं-
जदिति मर्दनः ॥ एवं संस्थापितास्सर्वे पुराणपुरुषेण च ॥
आज्ञामादाय चिन्तमा सर्वे स्वस्थाः स्वकर्मसु ॥ १३३ ॥ ततो
वाक्यमुवाचेदं ब्रह्मलोकं पितामहः ॥ ब्रह्मा ॥ मज्जनं कुरु
गोविंद मंगलं मधुसूदन ॥ १३४ ॥ पुण्याह पूर्व कर्माणि वृष्ट
देव निवेदनं ॥ पूर्व देव प्रतिष्ठां च सांगं कुरु गणापते ॥ स
पुत्र वचनं श्रुत्वा सास्मान जगदात्मकः ॥ नमो नाजीव नयनां
कनवीन पुनाह्यपो ॥ नित्या विधि गिती नाजन्तन चन्द्रूप सत्तम ॥
न,नोऽध लोकनीत्येव भगवान् तो किंकी तनुः ॥ नमो भले सभा
दिव्या तथा चिन्तिता नृप ॥ भवानहं महाप्राह देवाश्च स
पनिग्रहाः ॥ १३८ ॥ नमो भंते यथाकारो तान स्तानापतिं
विना ॥ अपादपं प भान लो मपहाश्च विहंगमाः ॥ १३९ ॥

अथ ब्रह्मा प्राथमिक स्वाधिकारं प्रचालयति ॥ तत इति ॥ मज्जन
मिति ॥ मंगलं मज्जनं ॥ कुर्मः कृत स्नानमसीत्यत आह ॥ पुण्याहे
त्यादि ॥ प्रातः कालोत्थेति ॥ पुण्याह पूर्वाणि कर्माणि कर्त्तव्यानि
अहनि संति अत इति शेषः ॥ इष्टदेव निवेदनं इष्टदेवतायै निवेदनं

भ॰पु॰ प्रकृतकर्म विज्ञापनं प्रार्थयामीति यावत् ॥ एतत्कर्त्तव्यं न किं भवतः वैगा
कुलदेवप्रतिष्ठो सोऽयं कुर्वित्याहेत्यर्थः ॥ जगत्प्रकाशकः ॥ जगति १०
लोके लौल्या माया महो यस्य स तथा ॥ लौकिको जनः ॥ विशेषेण
लोकलीलानतुः ॥ लौकनीत्या ॥ स्वेच्छया लौकनीतिं ॥ प्रकाशं प्राप्तः
प्रकाशस्वंद यो नीति नियमः ॥ भनोदू ॥ अश्वादये ॥ न शोभन
इति ॥ तथा सं भार्यं कानभाविना सभा न शोभते ॥ भवानिति गुः
तथा माता विनष्टितो न शोभसे अत्रेव एतवद्धा पुष्पान्यपुत्रा तथा
भार्याविना न शोभे सपरिग्रहा अपि सभार्या अपि देवाः स्व
स्वभार्या ॥ स्वसा विना ॥ ६० ॥ अपाद्य सेति ॥ अन्नर्जं ॥ अपादपं ॥
न शोभते ॥ अपत्या धिष्ठं गभास्य न शोभते ॥ अतिथि निति
अदत्तः दत्तं धनमस्या स्वीति दत्तः ॥ न दत्तः अदत्तः ॥ तृणादि
ना सत्कृतोऽपि धनवर्जितो तोषितोऽतिथिर्न शोभते यथा ॥
अतिथिश्च यथा मल्ल इति पाठः सुगमः ॥ सुहृद्यागति सुहृदोपि अध
नाश्चेन्न शोभंते तत्सन्तोषक धनाभावादिति भावः ॥ वस्तुतस्तु एका
मुकृत्य कामार्थं भार्यां लब्धुं यत् इच्छति ॥ समर्थं संतोष पितामहैः पू
र्वैः राम पत्नीं वसिष्ठ ॥ आज्ञा संपादनीं दक्षां धीमतां प्रियवादिनीं ॥ पत्नीं
त्यक्त्वा तु भोगार्थं मन्यो द्वाही सुतोषयेदिति वचनात्तत्परित्यागे धर्म
हानिः ॥ न सा सभा यत्र न संति वृद्धा न ते वृद्धा ये न वदंति धर्ममित्यादेः ॥
किं च सदानोद्यान्मृतदीनानुद्धोद्धुं कार्यं तत्तत् ॥ यदीच्छेदग्निमा
कर्तुः कुहोमोऽस्य विधीयते ॥ स्वगतिवित्त भवेद्भोमो लौकिकेन कदाच
नेति ॥ वचनाल्लत्र लिक्ष्य भावे स्नेहे विच्छेदाद्विधिलोपः ॥ असंभव
पक्षमवलंब्य लौकिके नके च द्वाभ्यां त्रयोदश घटिकानंतरं विधाक्रमे
ण लग्नैः षड्घटिकासमकोपासनकालस्य अतीतत्वात्पुनरायं
विनीय फोन कृतदान संकल्पस्यापि प्रातरुपासनलोपः ॥ अभोज
नेन स्थितोऽनुबंधुभोजनस्यावर्जनीयत्वया विधिभ्रेषः ॥ अग्नि
द्वय संसर्गः स्यादिति निश्चयः इति अतो महात्म्यं मयै धानीमवस्था
दनपाये संगमेऽग्निको भावः ॥ अयमपि लोकसंग्रहार्थः ॥ अत एव
जगदात्मक इत्याद्युक्तं ॥ २८ ॥ अथ शंभोः क्रमागत स्वाश्रेकान
प्रयानावसनः ॥ वासुदेव वच इति ॥ महाभुजः शंकरो वासुदेवस्य वचः
श्रुत्वा समुवाच वासुदेव मभाषत ॥ हे तात किमर्थं किं विभिन्नं
कदसौ ।

भ.पु. आतिथिश्च यथाहन्त अधुना स्मृतो यथा ॥ तथा बयं महात्म्या वि.गा.
नश्रिताः कमलासन ॥ १८९ ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा वासुदेवं अभाषत ॥ ५०
शंकरः पृथिवी पालं समुत्थाय महाभुजः ॥ शंकरः ॥ किमर्थं नकृतो
तात किं ते कार्य विडंबनं ॥ असंख्यास्य प्रमेयस्य अक्रूरवनदस्यच ॥
त. अक्लेशितस्य देवस्य किमर्थं नोकृतं वृथा ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा
नीलकंठम भाषत ॥ श्री भगवान् ॥ नैव जानासि भो शंभो निगलंबे
जिनाश्रये ॥ सा च मे शयने भूत्वा क्रीडते हि सकानिशी ॥ एतादृशी
विनाशं भो न मे सौख्यं ततं भवेत् ॥ एवमुक्ते जगन्नाथे देवा वाक्य
मभाषत ॥ ब्रह्मा ॥ नोक्तं त्वया शयो विन्द पूर्वमेव जनार्दन ॥ अद्य
सोपि पुत्र वचः श्रुत्वा नृगतिं शीघ्रमागमत् ॥ षण्मुखेन सभा
गज सोपि तत्र समागतः ॥ १९५ ॥

नेत्रयो नीनष्ठमा यथा सि ॥ कार्यविडंबनं ॥ कार्यस्य विलंबेन प्रवर्तमान
स्यास्य कार्यस्य विडंबनं विलंबनं ते तव किमेतत् ॥ एवं करणं न शोभत
इति भावः ॥ किं ते कार्यं विडंबनमिति पाठे हे तात, ते विडंबनं लोकानु
करणमेव कार्यं किमन्यत्कार्यमस्तीत्यर्थः ॥ किमर्थमित्येतद्विवृणोति ॥
असंख्येयेत्यादिना ॥ किमर्थं ॥ किं निमित्तं ॥ वृथा निष्फलमित्यर्थः ॥

भास्वते भ निंतभ्रांतं भगवान्नाद कारणं ॥ श्री भगवान् ॥ सृणाक वासु
देवस्य गगनं गच्छ भानुगात् ॥ तत्रास्ते जगतां माता लाभालयमहीश्वर ॥
भानवीं वासुदेवस्य निशम्य नृप शासनं ॥ भानुः ॥ कथं तां लोक जननीं
आनयिष्ये तथोत्तिवं ॥ ततासा नास्वशो विन्द्यंथं मो विश्व से दृश्य ॥ श्री
भगवान् ॥ त्वयि तस्याः स्नेहमस्ति यदालोकं ति निर्णये ॥ तदागमन
संतुष्टा समायांति ममांतिकं ॥ उपायं प्रवदिष्यामि तदागमनकर्मणि ॥
अभ्युंचन्तम गजं तद्वानि निकटे स्थितः ॥ सांच दृष्ट्वा जगन्माता
शांतिं यिष्यति भानुमन् ॥ १९१ ॥

कानकं फलं च नास्तीति यावत् ॥ कानकं फलं च विद्यमानं तेनैव आनाक्षि
सीत्यादि ॥ नैवेत्या दिना ॥ अद्य धान आलंबः ॥ अधुना धान आश्रयः ॥
स्थितैः स्थानं नास्ति गृहीतुं शाखापालंबो नास्ति ॥

भ·पु· एवं क्लेशसागरे मग्नां शर्मदे तात नियोजय किंकरम् ॥१४९॥ अथ क्रमप्राप्त विं·भा
कुमाराधिकार प्रचारः ॥ सोपीति ॥ कारुण्यं ॥ अत्युत्कटकारुण्यं ॥ कथं तामिति ॥ १०
तां ॥ भृगुपदप्रहारेण तुभ्यं कुपितां ॥ लक्ष्मीमिति ॥ हे भानो ॥ त्वयि तस्याः
लक्ष्म्याः स्नेहे ॥ रोषकारणं अस्त्यतो विश्वसितव्यम् भगवन् ॥ अथ सूर्य
तस्याः मयि स्नेहोऽस्तीति त्वया यद्दृष्टमिति पृच्छति ॥ यद्देति ॥ ज्ञात
मिति शेषः ॥ लोक विनिर्णये इत्युक्तं ॥ लोकविनिर्णये ॥ सूर्यस्य मंद
शुक्रौ तु शत्रू प्रोक्तौ बुधः समः ॥ चंद्रस्य शत्रवो नैव मित्रे सूर्यशशांकजौ ॥
अनलस्याग्निर्मित्रं लक्ष्म्याः सूर्य शशांककौ ॥ अग्निश्च बांधवाः प्रोक्ता
एतेषामन्योन्य बांधवाः ॥ इत्यादि मित्रामित्र लोक विनिर्णये काले ॥ अत
एवोक्तं लक्षणासार संग्रहे ॥ शक्रनैरपेकानाणां श्रीकारः संपयस्तथा ॥
शक्रनैरुक्ययोश्चंद्र ह्रीकारस्य ग्रहोत्तरविः ॥ तयोरन्योन्य मित्रत्वादी
शयोर्दैवतानमा ॥ नैरुत्यान्नेन थी शत्वा श्रीकारो वर्णशेखरा इ
त्यादि ॥ तदा भासकमल विकासकत्वाच्च त्वयि स्नेहोऽस्तीति भावः ॥
हे भानुमन् ॥ नयनजमश्रु अंबु मुंचन् सन् तस्याः निकटे स्थितो भव ॥
१५१॥ तादृशं मित्रं त्वां च दृष्ट्वा सुतं सांत्व शृष्यति त्वाद ॥ शासनमिति ॥
हे भानो महीतले विद्यमाने न केन पुरुषेण तत्संबंधि शासनं
मया दापितं भस्म दत्तं वा द्विजयोग अधिकारः हृतमपहृतं ॥ तस्मि
न्मित्रस्य तव प्रत्याहरिष्यामि हे शिशो मानोदीरिति मातेव पुत्रं
सकरुणा सांत्वयिष्यति ॥ तवेति संबुद्धिः वा ॥ तो ॥ तीति तवः ॥
तुगतिवृद्धि शाषार्हिंसासु पचाद्यच् ॥ सर्वदांत निक्षे अप्रतिहतगतेः ॥
सा च प्रशासनात् ॥ एतस्य वाक्षनस्य प्रशासने गार्गि सूर्यचंद्रमसौ
विधृतौ तिष्ठत इत्यादि श्रुतेः ॥ अहमादित्ये नित्या दृश्च ॥ यद्वा लोक
विनिर्णये ॥ भूरादि लोक विधानेण विनियोगे इत्यर्थः ॥ कूटस्था पर
पर्याय महालक्ष्म्यंतर्गत महालक्ष्मी रूपाक्षरेणांतनिक्ष लोकधृति
पोषणाय आदित्यस्य शासनात् ॥ तथाच सूत्रं ॥ अक्षरमंबरांत —
धृतेरिति ॥ लेखं भूम्यादि दानार्थं यातनाहाच शासनमित्यमरः ॥
अथ भगवान्वक्तव्य मुपदिशति ॥ एवमाचरेवेति हे सूर्य त्वं किंचि
दुःख समाकुलः ॥ भृषाश्रु नयनो भूत्वा हे मातः शासनं केनापि नाप
हृतं ॥ परंतु त्वयादापितं त्वदंतर्यामिणा त्वद्रूपेण येनाक्षरेण शासनं
दत्तं सः दाता चाक्षरः आवयोरंते धर्मभ्रांतः पतिते संचरन् ॥

पु॰ विषमे पतितः भद्रे वैकं निमित्तं जातं ॥ निश्चेतनः निर्गतश्चेतना चं॰मा॰
यस्मात् निश्चेतनो विसंज्ञो भूत्वा शेते ॥ संज्ञारूपा चेतना नाम हृत्ता चे
ती स्वार्थसूचनेत्याद्यमनः ॥ स च जीवति वा नवेति विभूत्वा वर्तते ॥ १६० ॥ १०

अथ सत्वं ते मृतकेन तव भानो मृतीतके ॥ एवमाचक्ष्व वचनं किंचि-
द्दुःखसमाकुलः ॥ १६१ ॥ न ज्ञासनं हृतं मातर्गेन दत्तं सत्यादये ॥
निश्चेतनो मे पतितः स न जीवति वा नवा ॥ १६२ ॥ भर्ता तव जग-
न्मातर्नशक्र इव भाति मे ॥ कदा द्रक्ष्यामि त्वां देवि वर्तते जीवनाल्पकः ॥
१६४ ॥ सा तद्वचनमाकर्ण्य ज्ञामाद्याति न संशयः ॥ उपायं तु ततः
श्रुत्वा किंचिद्धास्यमुखान्वितः ॥ सर्वज्ञा सर्वलोकेषु विश्रुता
अ विमलात्मिका ॥ जानामि वृत्तं कृष्णाकथं मां उपयो धरो ॥
थ अनागस्याथनो गं हि कथं गारभ्यामि भूपते ॥ स भानुवचनं श्रुत्वा
भानुमाह मनोगतं ॥ श्रीभगवान् ॥ मम लज्जा गोहिता सा भविष्यति
न संशयः ॥ १६६ ॥

अथ सा गौरी या मम भार्या सुखापन्ना किमभूदिति पृच्छति ॥ अ
थैवमाचक्ष्व ॥ कदा कदापि द्रक्ष्यामि ॥ हे जगन्मातः तव भर्ता कुतोऽना
हतः पर्ण अशक्र इव भाति मे ॥ अशक्रत्वात्पतित इति भावः ॥ अथ
सा सती किमभूदिति पृच्छति ॥ अथैव भानुरेवं तदाह ॥ कदेति ॥ हे देवि
त्वां कदा द्रक्ष्यामीति च वर्तते ॥ अतो जीवनाल्पकः ॥ अल्पं जीवनं अन्न
हीनादि यस्य स जीवनाल्पकः ॥ उपादेयभक्ष्य हीनादि यस्य स जी-
वनाल्पकः ॥ उपादेयभक्ष्य हीनादि हीन इत्यर्थः ॥ अतो शक्र इति
भावः ॥ अथ मम वार्ता का वास्तीति पृच्छति ॥ अथैवमाचक्ष्व ॥
कुपिता गतेति कोपेन कापि वार्ता नास्ति ॥ त्वमपि असांत्विता कथं
गच्छेयमिति नागतासि ॥ अस्मिन्नपि समये तव कोपो नो निल
इति । हितोपदेशाय अत्रैव मे त्यादागत इति ॥ उपायं तु ततः श्रु
त्वेत्यादि ॥ अथ भक्तेति ॥ अपहसतीति कोपः स्यादिति भयेन ॥ न
संशय इति ॥ तव माया मोहिता ऽगतापि पूर्वमेव कोपः असि वेदनं
ज्ञात्वापि पुनर्हि गुप्त कोपेन पनावर्त्य गमने कागति किं वा कर्मेति
न क्षिप्यानो भवतां मास्तु यावदुक्तं तुनसेति ॥ सूर्य आह ॥ अथ भगवान् ॥
॥ १६६ ॥

भ॰पु॰ इत्युक्त इत्यादि ॥ समालिंग्यते ॥ अथ तमालिंगति भवत्येव शंभुब्रह्माणौ विसर्जि वें॰
यित्वा स्वयमेव श्रीनिवासस्यैकं भुजं स्वस्कंधे निधाय ॥ स्वेनैकेन भुजेन १०
तं पार्श्वे गृहीत्वा लिंग्य वल्मीकांतना आनीयैक पीठोपविष्टौ वन्निका
द्वयोपानस्थौ दीवाविव मुहूर्तद्वयपर्यंतं ब्रह्मादिषु पश्यत्सु समाश्लि
ष्टौ बभूवतुः ॥ विष्वक्सेनः ॥ आश्रयस्थनारायणः ॥१६५॥ कुशलमिति ॥
सर्वलोकानां पितरौ ॥ पश्य [illegible]तां सर्वलोकानां ॥ स्वस्थकं ॥ स्वैकांत
स्थकं ॥ अथ श्रीनिवासः किमेतदाश्चर्यं ॥ कोपेन गत्वा स्वयमेवागता ॥

इत्युक्तः प्रणिपत्याथ वासुदेवं नगे स्थितः ॥ करवीरपुरं गत्वा
यथोक्तं तन्न्यवेदयत् ॥१६६॥ सा तद्वचनमाकर्ण्य गत्वा देवस्तथा
रमा ॥ नत्वमानस्तु वेगेन भानुवाक्यादनेनच ॥ संप्राप्ता वायुवेगेन
रमा सार्धं रमापतिं ॥ तदागमनमालोक्य तस्मिन्नेव क्षणे हरिः ॥
जगाम दर्शनापेक्षी अशक्त इव भूपते ॥ भगवानाकृतिं प्राप्य तद्
भुतमिवाभवत् ॥ देवानां पूर्वदेवानां मुनीनामूर्ध्वरेतसां ॥
भुजे भुजंगभूषस्य भुजमास्थाप्य भूमिप ॥ तथैतं ब्रह्मकंठे
निधाय निजमात्मभूः ॥ एवंभूतं वासुदेवं ददर्श कमलालया ॥
तथावतीर्य वेगेन किंचिद्धास्यमुखांबुजा ॥ चंपकापुष्पनिचयं
विकीर्य पदपंकजे ॥ समालिंग्याति भक्त्यैव मुहूर्तद्वयमात्रतः ॥
समालिंगनमात्रेण पुण्यांगो विष्वक्सेनः ॥१६७॥ कुशलं नृप
पप्रच्छ सा तस्यापि हरेः तथा ॥ पितरौ सर्वलोकानां रमानारायणा
वथा ॥ १६८ ॥ संप्राप्तौ स्वस्थकं राजन्सर्वदेव नमस्कृतौ ॥
रमा मुह्यति गोविंद तव मायादुरत्यया ॥ १६९ ॥

रमा च किं ब्रवीमि ॥ कार्यमतिक्रांतमित्याह ॥ रमेत्यादि ॥ हे गोविंद
रमापि मामापि तव मायया मुह्यति ॥ मायाम पि मोहयंती ॥ तव माया
दुरत्यया ॥ सर्वे नष्यत्येतु मदागमनोत्तदाश्चर्यमित्याह ॥ तर्हि किंचि
त्रमित्यत आह ॥ भानुमिति ॥ भानुमाहूय उपायमुपदिश्य यत्कर्म
त्वया कृतं तच्चित्रं ॥ किं वा भवतु ॥ इदानीमपि किं जितं जातं भवद्भिः
पुनरहं करवीरपुरं गच्छामीत्याह ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ पुनः गच्छा
मीत्युक्तं यत्त्वया शतापराध इत्युक्त्वा मत्पादोप संभ्रमणकालः प्राप्तः ॥

७१-७५ साद्य नाश नव कृत इत्युक्ते लक्ष्मीस्तदा संभ्रांता तदादेशं ज्ञापयेत्याह ॥ वदेति ॥ वें.म
हे भामिनि कोपने त्वया नामावतारे कथितं स्मनेत्याह देवः ॥ ७०॥ नामावतारे १०
उक्तं बहुसित किमिति स्मर्तव्य मित्यत आह ॥ वेदवत्या इति ॥ काल निर्णयं ॥
निर्णीत कालं ॥ वेदवत्या वै भवं कल्याणं प्राप्तं स्मर ॥ कृदभि हिते भावोक्त्या
यदुक्तादाते सानुग्रम्मे नियम इत्यनेव ॥ कर्तुकामो सि ॥ नोचेदुच्छ ॥

या भानुमामंत्र गोविंद कर्म चित्रं त्वयाकृतं ॥ यदादेशं वासुदेव भमाप्यानंद
कारणं ॥ इत्यमा वचनं श्रुत्वा सा देवीमाह महीपते ॥ श्रीनिवासः ॥ त्वया
नामावतारे यत् कथितं स्मर भामिनि ॥ ७०॥ वेदवत्याश्च विभवं संप्राप्तं
काल निर्णयं ॥ वत्सा त्वं धी कर्तुकामो विवाहेच कलौ युगे ॥ ७१॥
एवमुक्ते हृषीकेशे सस्मार स्पृष्टिकां क्रियां ॥ रमा ॥ तामंगीकुरु गोविंद
विवाह विधिपूर्वकं ॥ वचनं सफलं कृष्ण कुरुमे भक्तवत्सल ॥ संतोष
संदिग्ध समानगात्रः सानंद नेत्रेण समृद्ध नेत्रः ॥ ब्रह्मेशशक्रादि
कृतांघ्रिपत्रः स्वधाम भूतो विकटास्य गोत्रः ॥ ७२॥ इति श्री भविष्यो
-त्तर पुराणे वेङ्कट गिरि माहात्म्ये

दशमो ध्यायः ॥ १० ॥ श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥ श्री ॥

हे ब्रह्मादयः स्व स्वं लोकं गच्छत ॥ नामपुर. स्वपुरं गच्छति ॥ अहमपि भक्त
नरक्षणार्थं अन्यत्र गच्छामीत्युजिगमिषत् ॥ अथ संभ्रांता नमापादौ गृहीत्वा
प्रमाचे ॥ सामिति ॥ संतोषेति ॥ विकटास्य गोत्रः ॥ वेंकटाचलः ॥ स्वधाम भूतो
यस्य सः श्रीनिवासः पादोप संग्रहणकाले संतोषेण परमानंदेन संदिग्धं
समुपबृंहितं समानं सद्गात्रं यस्य स तथा ॥ समानाः स्वस्थमेके स्युर्नित्यं
मनः ॥ ब्रह्मेशशक्रार्ह कृतांघ्रि पत्रः ॥ अर्हणा मर्हः ॥ कृतोऽर्हो ययोस्ते ॥
अर्हकृते कृतार्हे इत्यर्थः ॥ ब्रह्मादिभिः अर्हकृते अंघ्रिपत्रे यस्य स तथा
सन् बभौ इत्यर्थः ॥ इति श्री भविष्योत्तर पुराणे व्याख्याने कल्याण
कांडरीपेसिद्धालक्ष्मी मतिकायाः पद्मलूल तंतुरूपाराम घुसृणचूर्ण भंजन
तंतवः पंच जनार्दनादि श्रीनिवास पंचमाः पंचतंतु देवताः ॥ इति ॥
→ भद्रालक्ष्मी वर्तिकाया. श्री निवास त्र्यं भवी नाम गाहतं नाम

दशमोध्यायः ॥

॥श्रीनिवासाय मंगलं ॥ ॐ ॥ भद्रां कौतुकवेदिमागतवतो नत्योन्यमान्येषु यो:
स्मा भृङ्गिर्विंगद्दीश्वन प्रभृति भिर्दैवैः द्विजेन्द्रादिभिः ॥ आप्ताः पार्श्वयुगे
स पुनीं बुल भुधा पश्चात् निष्पं वया पद्मा वेंकटेशेनपांग स्मनकि: वैभानिकी
पातु वः ॥१॥ इन्दिरालिंगिता नंद सान्द्र सुंदर विग्रहं ॥ नंदनंदन संतोष
संपिंडभाजं भजे निशं ॥२॥ ॐ ॥ ततः किमकरोत् कृष्णः श्रीनिवासः सतां
गतिरिति ॥ एवं दीपिकापात्रस्तैव दशासहा ५३ रू सठो व्याख्याये
२५ कादश रूपाज मालोका त्मना व्याक्रियते ॥ सप्रयोजन यत्नवान् ॥ प्राकृ
त जन विमोहनातिनिन्कप्रकृताष्ट मंगलाचारलक प्रयोजन सहितयत्न
वानित्यर्थः ॥ कार्याणीति ॥ विवाह पूर्वांगतया कर्त्तव्यानि कर्माणि
मंगलमज्जनादीनि ॥ कुरु कानय ॥३॥ कटाहभांड निचयान् ॥

हनि: ॐ ॥ जनक उवाच ॥ ततः किमकरोत् कृष्णः श्रीनिवासः सतां
गतिः ॥ तत्समाचक्ष्व भगवन् विस्तरेण महामुने ॥१॥ शतानंदः ॥
सलक्ष्मीसहितः श्रीमान् श्रीनिवासः पितामहं ॥ अब्रवीत् प्रीत
मनसा सप्रयोजन यत्नवान् ॥२॥ श्रीनिवासः ॥ कर्माणि पुत्र
कार्याणि कुरु शीघ्रमतंद्रितः ॥ स तद्वचनमाकर्ण्य संतोषः
पितामहः ॥३॥ कटाहभांड निचयानानेतुं प्रेषयच्चनान् ॥ गरुड
प्रमुखान्वीनान्नानायणपनायकान् ॥४॥ ते तस्य वचनं श्रुत्वा
क्षणेन गरुडादयः ॥ कटाहाननुप गृह्याथ जग्मुस्तीर्थान्यने
कशः क्षधा ॥ पूनयन्निर्मलं तोयं ततोपस जलाधिपः ॥ सुगंधि
सैल निचये दिव्यातीर्थोद्भवं शुभं ॥६॥

कटाह भक्षिक कुम्भादि पात्र निचयान् ॥ सर्वंगा वपनं भांड गो
त्यमनः ॥ चनान् ॥ चानान् ॥ अपसर्पश्चरस्यशन हृत्यमनः ॥ क
टाहानित्यादि ततोपस जलाधिप इत्यं तस्यार्थः ॥ कोल्लापुरादि
स्थानान्तरन कटाहादीननुपगृह्य अनेकधा तीर्थानि स्वामि
पुष्करिण्यादीन्या जग्मुः ॥ तत्तीर्थ तटाके अधिश्रयणादिषु
कटाहादीन्यथा स्थाने स्थापितवंतः ॥ ततस्तानि तीर्थानि तत्त
द्भिमानिनो देवाः स्वस्वाभिमन्यमानं विमलं तोयं वरुणाज्ञया
पूनयन् ॥ अपूनयन् ॥ तन्निर्मलतोयं स जलाधिपोऽग्निस्तताप ॥

संतप्त मकर्नोत् ॥ इति ॥ सुगंधि तैल निचयं दिव्य तीर्थोद्भवं शुभं ।
इति ॥ दिव्य तीर्थोद्भवं ॥ देवाना मुपायोद्भवं ॥ सुगंधि तैल निचयं
कर्पूर मल्लिका चंपकादि सुगंध वासित तैल कुंभी समूहं मंगल
मज्जनाय स्थापयामासु निति शेषः॥ तीर्थं शास्त्राध्वन क्षेत्रोपा
योपाध्याय मन्त्रिषु इत्यमरः॥ ६॥ तदेति॥ सर्वाः अमरस्त्रियः देवे
खानस गंधर्व अप्सरादि संबंधिन्यः सुवासिन्यः पुनः धन्याः॥ अ
कंधतीं पुनस्कृत्य॥कृत हरिद्रा तैलाभ्यंगादि मंगल मज्जनाः
सद्यो वस्त्रालंकार मंडिता भूत्वा कृतमंगल कौतुक कृतानि मंगल
स्य कौतुकानि अग्र भूतान्यष्टौ मंगळानि दर्पण पूर्णकलश कन्या
पुष्पाक्षत दीप मंगल ध्वज लाजोन्तना णि याभिस्तास्तथा॥ - -
अभूवन्निति शेषः॥ तथा कंडन दळ नयवानक मंडप मृंद्रेद्रिक
वर्णक कुंकुम हरिद्रा तांबूलादीनि मंगळानिच चक्रु नित्यर्थः॥
अग्र बहुमान कार्ये दीप धारणे पूर्णकलश धारणे कन्यापूर्वक
पूजनेच कन्याः काश्चक्रु नित्यत आह॥ स दीपकलश इत्यादिना पुन
सना इत्यंतेन॥ अनेदं बोध्यं नियतावर पत्नी क्षायाः कन्या न संति॥
तथाच पूर्वोक्त दीप धारणादि बहुमानकार्ये मदीयाः कन्याः किन्त
पुर्मदीयाः किन्तस्यु निति पूर्वं विप्रतिपन्ना यास्ताः सर्वा अंगनाः
सावित्री पुनस्सनाः पुनर्युक्तायुक्त विचारेण संमता ऐकमत्यं प्राप्ताः
सत्यः स दीपकलशे दीपेच कलशश्च दीपकलशाः तैः सहिते त
त्कर्मके उप धारणे॥ अधिक पदार्थ धारणे॥ पार्वतीं दुर्गायाः कृष्णा
भगिनीत्वात् सुंदरनाथ पत्न्या मीना क्षाः पार्वत्या अलिगिनी श
श्रीनिवास भगिनीत्वाद्धात स्या एव कलशोप धारणे विनियोगो
युक्तः॥ तथाच कानिका॥ भगिनी वरवध्वोर्या कन्या कलश धार
णे साकन्या दर्पणस्यापि धारणे सर्व संमतेति॥ कन्याकुमारी -
त्रि कन्या न्यपांच क्रुनित्यर्थः॥८॥ ततः किमभूदित्यत आह॥ गायं
त्य इत्यादिनांगना इत्यंतेन॥ दशाकृतिकृतानि॥ दशाकृतिभिः दशा
वतारैः कृतानि कृतानिकर्माणि येषां तानि शुभगानानि गायंत्यः
विशेषतः कृष्णावतार विभवंच गायंत्य आसन्निति शेषः॥ अथ
किमभूदित्यत आह॥ एवमित्यादिना नृपेत्यंतेन॥ एवमुक्तप्रकारेण
वेंकटेशितुः नमावेश्या विट स्वामिनः विवाहे प्रवर्तितेसति तैल

आस्मादि कर्त्तुं श्रीनिवासाह्वानसमये किंचिद्विलंबस्य कारण-
मभूदिति शेषः॥ अथ किमभूदित्यत आह॥

तदा सर्वाः सुवासिन्यो वस्त्रालंकारमंडिताः॥ अकुर्वत्
पुनस्तत्र कृतमंगलकौतुकाः॥८॥ सवीपकरशोभाजन्पार्वती
मुखधामतो॥ चक्रुस्ताः संमताः सर्वाः ससावित्री पुनः सनाः॥९॥
आर्यंत्यः शुभगाथानि इक्ष्वाकुश्च कृता हि च॥ कृष्णावतारविभवं
गायंत्यस्त्वाभनांगनाः॥१०॥ शिलां गता च राजेंद्र तथा देवास्सकौतुकाः॥
एवं प्रवर्तिते पुण्ये विवाहे वेंकटेशितुः॥ स्नुषाश्च वासुदेवस्य
तु संतस्मात्कलोचनाः॥ उत्सानं पुनतः कृत्वा मातेलकुलं नृप॥११॥

एवमित्यादिना नृपेत्यंतेन॥ एवमुक्तप्रकारेण वेंकटेशितुः श्रीनिवास्य
विवाहे प्रवर्तिते सति तेन आस्मादि कर्त्तुं श्रीनिवा-
साह्वानसमये किंचिद्विलंबस्य कारणमभूदिति शेषः॥ तत्किमि-
त्यत आह॥ स्नुषाश्चेत्यादिना॥ अतिवृद्धस्य पत्न्यादिसमृद्ध-
स्यापि षोडशवर्षस्येवेवं विवाहलौल्यं ईदृशस्य श्वशुरस्य
स्नु - विवाहे मादृशानां स्नुषाणां प्रधानत्वेऽपि तदाश्चर्यमिति लज्जाया
मातनं बकुलां श्वसानं नमां च पुनतो विधाय तत्पृष्ठतः चारुलोच-
नाः विकसितनेत्राः आस्यं वस्त्रांचलेन आच्छाद्य हसंत्यः त-
ष्णीं स्थिता आसन्॥१२॥ एवं महोत्सवस्तत्र समभूदित्यादि॥
समभूत्॥ आभिमुख्येनावर्तत॥ उपक्रांतोऽभूदित्यर्थः॥ संपाती
त्यभेव समित्युपसर्ग आभिमुख्ये अभिमुखवाचि समित्युपसर्ग
वृत्तिः॥ अथ हसंत्य वहियामासु नितांत चतुर्दिगिति॥ सप्तम्या
लुगार्षः॥ चतुर्दिक्षु कलशान् संतोदकपूरितान् चतुः सद्वधुआ
चतुनः संस्थाप्य तन्मध्यस्था यावत्प्रजासंग्रह बुध्या सूत्रेण वे-
ष्टय तन्मध्ये सिंहासनवदासना पीठकं संस्थाप्य संभ्रमेण युक्ताः
सत्य इद माहु नित्यादि॥ अन्नेदं बोध्यं॥ अथास्मिन्समये श्रीनिवासः
आलोचयामास॥ तथाहि॥ विहितानुष्ठानं तावद्बुधा दृश्यते॥
यावच्छास्त्रपूर्ति यावदिच्छापूर्तीति॥ तत्रायं द्वितीयानुकू-
ल्यं न हितस्मा द्वितीयं सानुकूल्यस्य॥

भ-पू· तथाच कूटस्थस्येतन्मे ोषित्सा धार्मिकी प्रवृत्तिर्न युज्यते ॥ यद्यप्यां देवं भ
न स्वपतं, यत्स्वादयो वृद्धाः पुनं ध्यो भक्तिपूर्वं मत्सेवा निनताः संति ॥ २१
टी: ताभ्याशीः पूर्वकं तैल शास्त्रादि कुर्युः ॥ तथापि निनति शय कठिन
बलवद्विग्रहस्य मम यावदपेक्षित सुगंधितैलेनांऽग मर्दनं नताभिः
कर्तुं शक्यते ॥ तासां तादृक्सामर्थ्य विरहत्वात् ॥

कल्प ॥ एवं महोत्सवस्तत्र समभूत्सप्तमी दिने ॥ चतुर्दिक्ष्वतुन स्थाप्य
कलशा ऽजल पूरितान् ॥ १२ ॥ शत्रेण वेष्टयित्वातु तन्मध्ये न्यत
पीठकं ॥ संस्थाप्य संभ्रमा मुक्ता इदमाहुर्महीपते ॥ उत्तिष्ठ पुरुष
श्रेष्ठ तिष्ठतत्सूत्रमंडले ॥ स इत्थ मुक्तवचनो योषितः प्रति भूमिप ॥ १३ ॥

यद्यप्यस्ति बलदेवः तथापि मंगळ मज्जने न पुंसा मधिकारः ॥ किंच ॥
अक्षता विप्र हस्तेन मातृ हस्तेन भोजनं ॥ दानं दद्या त्स्वहस्तेन नारी
हस्तेन मर्दन मिति अंगना हस्तकृत मेव मर्दनं पथ्यं ॥ भवत भानद्राजा
स्युपचाने तथैव चिंतना चानाच्य ॥ स्नस्वत्यादीना मपहास लज्जा दा
क्षिण्यादि दोषै न प्रसक्तिः ॥ किंच ॥ पुमधिकाने ब्रह्मादि कृतः विवाहे
आतैला भिषेक गा वसंता भिषेक मंगला कार्यं भावि । मम चैक मप्य
कृत्वा स्थातुं न शक्यमित्येवं निर्बंधे स्थिता भागादयो न संति ॥ अन्या
श्च नाभवत्सो यावन्मन आयाति तावत्कुर्वंति अस अंगनाधिकाने
यावत्कार्य मद्ह कुर्वे ॥ लात्र चेति वचनं कस्माश्चिदा दातव्यं ॥ मत्ता
लक्ष्म्या स्तादृग्वचना दाने सर्वं समंजसं भवति ॥ यद्याप्याशीर्वृद्धे
ग्राह्या तथापि वृद्धाभावे समैर्वा स्यात् ॥ नमाच मम समा समा ॥ अथ
वा विजन्मवशेन स्त्री पुंसयो र्विपरीतं बलाबल मिति तथाशीर्वादेपि
न चिंता ॥ नभायाः समा समत्वात् मद्वि श्यादृशा भयणात् ॥ मदंतन
बलत्वात् मंगळ देवतात्वात् पत्नीत्वात् निनपहास लज्जा दाक्षिण्यं
यावदपेक्षित कार्य सिद्धि निति ॥ अतस्तदाकनेण मृषा दैन्येन
नलाधमति ॥ स कृत्य मिति ॥ इत्थ मुक्त वचनः श्रीनिवासः योषितः
कटाक्षी कृत्य ब्रह्माणं प्रति दीन वदनः नेत्र जलं प्रस्रवन् प्रोवाचे
त्यर्थः ॥ दैन्यमेव प्रकटयति ॥ कः करोतीत्यादिनाक्रम भाविनेति ॥
प्रथमं तैल शास्त्रं ततः तैलाभिषेकः ततो यावदपेक्षित मंगला

भ्र.पु. हस्तेन सतैलांग मर्द्दनं ॥ अथ तापितोदक पूर्णकुंभाभिषेकः ॥ वैं.भा ११.
अथ स्नेहघ्नी कल्क मार्जनं पुनरभिषेकः इत्यादिक्रमेण भाविना
प्रथम भाविना तैलेन तच्छास्त्रपूर्वकं तैलेनाभिषेकं ॥ कः येषु
योषिज्जनेषु को जनः करोति ॥ यस्येति ॥ यस्य जनस्य भरणे
पोषणे माता तथा भरणे गृहानामक्षेत्र पशु धनादिना पूरणे
स्थितिकरणं यावत् ॥ पिताचास्ति तस्य जनस्य जन्म शोभनं ॥
जीवनं च दान भोगादि शोभते ॥ यस्य माता वा पिता वास्ति तस्य
जन्मैव जीवनमेव शोभते ॥ अयमर्थः ॥ मातैवास्ति न पिता तस्य
शोभनमेव शोभते क्षीरादि संभावनादिना पोषणात् ॥ न जीवनं
यस्य पितैवास्ति न माता तस्य जीवनं शोभते ॥ न शोभनमिति ॥
तथा यस्य नरो विवाहे उपयमते माता पिता चास्ति तस्य जन्म अ
अ्यां भ्यंगोपहान वस्त्र भूषण पुष्पादि पोषण भूषणाभ्यां शोभनं
नं. जीवनंच विवाहोपयोगि संपाद्य वस्तु संपत्त्यान्न दक्षिणा दान
कन्या कनक वस्त्रादि भोगात्मक जीवनं शोभते ॥१॥

स इत्थ मुक्त वचनो योषितः प्रति भूमिप ॥१४॥ प्रोवाच दीन वदनः
प्रसवन्नेत्रजं जलं ॥ पितामह महा प्राज्ञ विवाहस्याप्यतां मम ॥
कः करोति अभिषेकं मे तैलेन क्रम भाविना ॥ यस्य नास्ति महाराज
मातावा पितरस्तथा ॥ विवाहे भरणे चैव तस्य धिग्जन्म जीवनं ॥
भगिन्यो भ्रातरश्चैव मातुला भागिनेयकाः ॥ न मे संति महाराज
कः करोत्यभिषेचनं ॥ माता पितृ विहीनानां का गतिर्वा भविष्यति ॥
न च मातृसमं मित्रं जनकेन समं सुखं ॥ न भार्या सदृशं भाग्यं
न पुत्रेण समागतिः ॥१९॥

यस्य भरणे माता नास्ति जीवनेपि पिता नास्ति तस्य जन्म जीवनं
च धिक् ॥ तज्जन्मनो जीवनस्य च निंद्यता शोच्यते त्यर्थः ॥ तथा
यस्य विवाहे माता पिता च नास्ति तस्य धिग्जन्म जीवितं ॥ विवाह
समयेऽजीवन्मातृ पितृकः कुतो जायेत कुतो जीवेतेति शोच्यते
त्यर्थः ॥ विवाहे मरणे चेति पाठे यस्य स्त्री जनस्य मरणे तत्काले
पतिः पुत्रश्चास्ति तस्य स्त्री जनस्य जन्म जीवनं च शोभते ॥

भ्र.पु. सौभंगल्यात्सात्रिकत्वाद्वति दर्शनाच्च यदि पित्रैनैव पुत्रत्व तर्हि सं.ग।।
तस्य जन्मैव जीवनमेव ॥ यस्य नो भयं तस्य नो भयं ॥ यस्य पि ११.
तृ जनस्य मनचो पत्नी पुत्रश्चास्ति तस्य जन्म जीवितंच शोभते॥
सात्रिकत्वाद्वति दर्शनाच्च यथान्य तनत् ॥ तर्हि ॥ अन्यत्तदेव ॥
यदि नो भयं तर्हि नो भयं पितृ शब्द पर्यायः पितन शब्दः॥ यथा
देवृ पर्यायो देवन शब्द आर्षोवाध्यं ॥ पितृत्वस्य बहुरूपत्वाद्वा ज
नित्ता चेत्याति लोके पंच विशेषु एकेनापि जीवनं भवतीति सूचनाय
वा बहुवचनं ॥ माता पितेति च प्रथमा षष्ठ्यर्थे ॥तत्राद्येन अविप्रति
पन्नं द्वितीयेन पालनादेव तृतीयेन विद्याधन दानात् तच्च सर्वधन
प्रधान मुभयलौकिकोपभिजितैः स्यात् ॥इत्यादि नि मिन्नं बोध्यं ॥
वा तथा भवत्य मनचा चैव जन्मजीवन पदानां सन्निवेश स्थानत्वादयम
मर्थो व्यज्यते ॥ के चित्तु अनंग दशा दशम दशा जनिता भावाशब्देन
तदं तादंग दशा लक्ष्यते ॥ तेन तदंग गर्भाधानं लक्ष्यते ॥ तथाच भ्रात्रा
दीनां गर्भाधाने प्रादेकलौ माता पितर एव तृप्यंति नान्ये भ्रात्रादयः॥
भ्रि यद्वा म्रियंते जना अस्मिन्निति मरणं युद्धं बलवता नाना युद्धे प्रसक्ते
माता पितरावेवा कौटिल्येन वर्त्तेते न भ्रातर इति योजनया भावबुध
मप्यन्नाहुः॥ धिगुपर्यादिष्वित्युपपद विभक्तिर्द्वितीया षष्ठ्यर्थे ॥ या
नालीकंठसूत्रेण पत्युनरेप्रमीयते ॥ पुत्रो संगोद्भूत प्राणासेहाभुत्र
मह्रीयते ॥२९॥ न भ्रातृणामिति ॥ सौभ्रात्रगुणानां भ्रातॄणां नाम लक्ष्म
णादीनामिव यः स्नेहः तत्समः स्नेहो नास्तीत्यर्थः ॥ न विष्णुं देवता
वनेति ॥ विष्णुं विना वना देवता नास्तीत्यर्थः॥ नमा सखी बकुला ॥
कार्माणि तैलाभ्यंजन कर्माणि इति ॥ सर्वाणि तैलाभ्यंजनादि वैवाहिक कर्माणि॥
अहं करिष्यामि इति गचनं ददातीति भावः ॥ देवस्त्रीणामतः पर
मिति ॥ अतः परं देवस्त्रीणामनुज्ञां संपादयेत्यर्थः॥ विकीर्येत्यर्थस्या
र्थः॥ पार्वती कन्यापूर्वं तैलशास्त्रार्थं भगवान् सोत्तरच्छदे भद्र
पीठे ॥ केशमूलानि विकीर्य पूर्वाभि मुख मास्थितोऽभूत् ॥ अथानंध
यादय अक्षता न्यधिनसि विकीर्य तांबूलं दत्वा कन्यापूर्वं तैल शास्त्रं
चक्रुरिति ॥ नलपीठमिति ॥ अथ सुयोषितः ॥ देवांगता नल पीठे श्री
निवासं समानोप्याभिषेकार्थं सन्नद्धा आसन् ॥२३॥ अथ नमा पूर्व
देनवचन मनुसृत्य तैलाभिषेकाय द्वन्तीनांत भजनो दित्याह ॥

भ.पु. न भ्रातॄणां समः स्नेहः मयि विष्णुं देवता वरा ॥ इति संचिंत्य गोविंदो वें.मा.
लीलामानुषविग्रहः ॥२०॥ ननोद लोकनीत्यैव परमानन्दलालनं हरिः ॥ ११
उपधार्य हरेर्वाक्यं स भवः कंजसंभवः ॥ सांत्वयन्वासुदेवं च
भारतीमाह भूपते ॥ ब्रह्मा ॥ किमर्थं मुह्यसे ऽस्मान्वै माया
पंजरवासिनः ॥ कष्टं नास्तीति यत्प्रोक्तं तदसत्यं चतुर्भुज ॥
पुत्रोऽहं तव कल्याण पौत्रः साक्षात्त्रिलोचनः ॥ मत्समो ऽन्यः
पुमान्पुत्रः पौत्रपुत्रः षडाननः ॥ जगत्प्राणो ज्येष्ठपुत्रः स्नुषा
ते भारती हरे ॥ सनकाद्याधिकाः सर्वाः स्त्रियः त्वत्पादसेवकाः ॥
त्वं पुमान्परमः साक्षात् जगद्धात्री तवांगना ॥ क्रीडामात्रमिदं
मन्ये त्वत्कृतं पुरुषोत्तम ॥ एवं विभवमापन्नो वृथास्मात्कृष्ण
मुह्यसि ॥ इत्युक्ते चतुर्वक्त्रे वासुदेवे रमासखी ॥ रमा
संकेतया भास सानामा वाक्यमब्रवीत् ॥२७॥ विदितं हृदयं
देव तव वेंकटवल्लभ ॥ तैलाभ्यंजनकर्माणि कुरु निःशंकं पुरुषोत्तम ॥२८॥

तासां मध्ये द्यादिना केशवस्य च तैलेन ॥ तासां सत्याह्वानां योषितां
मध्ये महादायात्य कमललोचना रिपु सुपुत्री रमा आददात् भक्ति
मवलं ब्यतैलपूरितं रत्नपात्रं समादाया भिषिंच क्रमादेवी ॥

उत्तिष्ठ त्यज दुःखं त्वं सगानन्द वनासनं ॥ सत्यमागिनमाकर्ण्य संतोषा
न्नयने जलं ॥ मुंचन्मुनिवनान्दीना त्वंदत्थ स्नानप्रिये ॥ कश्यपात्रि
भरद्वाज विश्वामित्र पुरोगमान् ॥ प्रणिपत्याथ विश्वेशो विश्वं
सर्वं विडंबयन् ॥ अनुज्ञां देहि मे ब्रह्मन्भगवज्ञापि गौतम ॥ तथा
स्त्वित्यब्रवीत्कृष्णं वसिष्ठः सपुरोहितः ॥ देवाजामन्त्रानाजेंद्र
देवस्त्रीणां मतःपरं ॥ विकीर्य केशमूलानि पूर्वाभिमुखमास्थितः ॥
नलपीठे समानीय श्रीनिवासं सुपोषितः ॥३३॥ तासां मध्ये सिंधु
पुत्री रमा कमललोचना ॥ रत्नपात्रं समादाय तैलपूरितमादरात् ॥३४॥
अभिषिंचिद्रमादेवी आशीर्भिरभिनंद्य च ॥ रमा ॥ दीर्घायुर्भव
गोविंद बहुपुत्र धनाधिपः ॥ चतुर्दशानां लोकानां एकच्छत्राधिपो
भव ॥ एवमुक्त्वा सुवसना अभ्यषिंचद्रमा हरिं ॥ देवांगं मर्दयामास
तैलेनातिसुगंधिना ॥ उदारदेवी ब्रह्मपत्नी रासं कदुक मर्दनं ॥३५॥

शा॰सु॰ अभिषिंचती च सा सर्वादेवीश्च अभिषिंचन्महादेवी तैलाभिषेकार्थं टी॰ग
प्रवर्तमाना ॥ हे गोविंद दीर्घायुः ॥ प्राकृतानामपि दीर्घकालमत्र जीना ७१
त्वमिन्द्यक स्थितिमान् भव ॥ इति यशाचो ॥ बहुपुत्र भला धिपः ॥ एत
दाकांक्षितां एतद्वानाग तत्प्रभुः भव ॥ चतुर्दशानां लोकानां एक
च्छत्राधिपो भव ॥ कनाकृते दिग्महानुभवे चाभिषेके प्रतिहत
शासनो भवेति तत्र्यालोके या विले श्रीनिवास देव मस्तिकेत्युक्ता
आशीर्भिर्नीराजयैतेन भिनंद्य स्वगं संपृच्छ्य सुवराना नमा हृतिमभ्य
सिंचत् ॥ अथाति सुगंधेन भेषजेन तैलेन देवानां देवस्य अंगं क्षिजाति
शय कुठिषा बल चन्धनो नं आनेम्भार्थं मातिर्लज्जा गदा हि षंप यान
दपेक्षितं यावच्छक्तिमर्दनं चकार ॥ तदा ब्रह्मपत्नी सरस्वती कटुक
कर्दमं ॥ अंग रौगं श्याथं सुगंधि कृति चंदन पंके लक्ष्मी हंसेन दत्तावि
त्यर्थः ॥ ३७ ॥ एत देव विशदयति ॥ मार्जनेति ॥ कृनिद्रा चूर्णेन सह
पिष्टेन मृगमंदेन सह तथा पिष्टेन मार्जने तैल गंधेन पुष्पकक तैल
पंकिल कृति चंदनेन प्रतिकर्दमालम कटुककर्दमेन विकटं श्वकं ॥
विभूष्य ततः सत्र मंडके कल्याणपूर्व पीठे उपवेश्य श्रीनिवास गंगाद्य मज्ज
नार्थं स्वामिपुष्कनिश्चयार्थं नैक तीर्णाभिः ॥ नेमिदेवैः स्वस्वतटे कोटी
हेषु तापित स्वस्वाभिमतैयानीत जलपूरिते नावीन कनिक्कुमस्य कनक
कुंभैः जगदीशातुः सर्वांगं प्रति अभिषिक्त सर्द्धैः अभिषेके चक्रे ॥ अथ
मुद्गाति चूर्णेन हृतैनाषाद गोष्टि पर्यंतं उद्वर्तनं मालिन्यो तस्नानं कृत्वा
एतं केशवस्य सेवया आत्मानं स्व कृतार्थं मेने इति गोजना ॥ अत्रोप
पत्तिः ॥ भवेति प्रार्थनायां लोट् ॥ प्रार्थनं चेद् श्रीनिवासाय था पुनस्त
त्व वल्मीकांतः स्थित्वा कठिनमभिव्यक्त स्थिति रतयोन्तात्र माभवि
ष्यत् ॥ कुतः अहेच भर्मपत्नी पनिर्भयाच पद्मा ओगिनी ओगे कि
विलालां लिखं चोर भवतो अतो नाजबलेन द्रव्य भागाय प्रज्ञानख
ता दे कर्तव्यं ॥ अन्यथा सापत्ना किंता भाजे भोगिनी ति शब्दमात्र
मभूदिति मां विप्रलंभेन् योजयेदिति ॥ तथा च श्रुतिः ॥ यत्सानोः
सानुमानं तु द्रूर्ष्व स्पष्ट चेतति यूथेन वृष्णिरेजति ॥ अस्यार्थः ॥
इंद्रः पर्वतेश्वरः ॥ यथास्मात्सानोः सानुमतः शेषाचलस्य ॥ तादृश
शिकः ॥ सानुं शिखरं आरुहत् ॥ आनरुद्ववान् ॥ तत्र स्थित्वा प्रजा
निग्रहानुग्रह तस्य कृत्यं कृत्सं भूनिवह ॥ अस्पष्ट ॥ स्पष्टीकृतवान् ॥

भा.पु. मार्जनि सैन्त गंधेन तथा मृगमदेन च ॥ कुशिद्रा चूर्ण पिष्टेन विमृज्य वैं.गा

विलिटेश्वरं ॥३८॥ कनिकुंभस्य कुंभेश्च तापितोदकपूरितैः ॥ अभि ११.

षेकं ततश्चक्रे सर्वा यं जगदीश्वितुः ॥ आपादमौलि पर्यंत साकृसो

द्वन्तनं हृतेः ॥ भेने कृतार्थ मात्मानं सेवया केशवस्य च ॥ ततस्ता

सुवासिन्यः पाणिनी कलशान्वय ॥ भृत्वा कुंकुम तोयेन चाभ्यषिंच

न्सुरेश्वरं ॥ दीपान्निर्वर्त्तयामासुः पुनर्वान्यां तदा नव ॥ तदा दृष्टो

ब्रह्मपत्नी सावित्री चरन मुत्तमं ॥४२॥ तेन वर्णेन सर्वाणि

विसृज्य विधि वद्भमा ॥

तत् ॥ तस्मादर्थं ॥ विचलं प्राते ऐतति ॥ प्रवर्त्तते ॥ लोकैः स्वपूजार्थं जिसं

नाजनस्थीकलोती प्रर्थः ॥ एतत्प्रशस्तशिद्धं ॥ तथाच वृश्चिक भीष्म

वर्षकः सानुधूपेन ॥ मन्नागत जनसमूहेन ब्रह्मादि सुर वृंदेन वा सह ॥

एजति ॥ एजते ॥ शोभत इत्यर्थः ॥ एजृ दीप्तौ परस्मै पद मार्षं ॥ यद्वा

मुखेन क्रीडा एजति चलति एजृ कंपने कपि चलनेन ॥ तन्न भगवान्यां

भगवत्प्रतिमां जनाः स्व स्कंधैः उद्वहंतीति ॥ किमर्थ मभ्यंगः ॥ अभ्यु

दयार्थ मनोज्ञार्थं शौचं व्यार्थं आभरणार्थं नैर्मल्यार्थं च नभाच.

वृद्धाभ्यनुज्ञा शीर्षादाद्वि डिं प्रथम काल नियमतेन नियम पूर्वक मभि

षेकः ॥ भेषज सुगंधि तैल मर्दनं सुगंधि कर्दम मर्दनं ॥ तापितोदक

भिषेचनं उद्वर्त्तने नेति पंचात्मा भ्यंग अलं ज्ञेयं ॥ अभ्यंग काले

पि धृत दुकूल स्नानार्थी वि पि न वरम लोम इति सूचनाय सुवर्णतैलि ॥

धर्दर्ध गृषादैन्यं प्रदर्शितं तदुक्तं मर्दया मासेति ॥ कटुक शब्दः सु

गंधि वाची ॥ कटु तिक्त नसेना तद्वति त्रिषु ॥ सुगंधि मतानाकार्या

टी. पिशतीकृष्णे च्छवि भि म्रि श्रिति दांत नत्व माला ॥ हरिद्रा गुल्कक स्तूरी

चंदनैः हृति कर्दमः ॥ कर्पूरागरु कस्तूरी तक्कोलै र्यक्ष कर्दम इति

समनात् ॥ मार्जनेत्याद्युक्तं ॥ कर्कट कर्दमादिति पाठ कमा ति कर्त

फलवर्ण मिति कर्कटः वृक्ष भेदो गुल्म विशेषः ॥ सीर्ची ति भाषायां ॥

अस्मिन्नर्थं इदमर्थं आपादमित्यतः प्राक् फठतीय ॥ मार्वती धू

प्य मिति ॥ धूप्यं धूपाय हितं धूप्यं धूपपात्रं ॥ केशान् धूपेन केश

सुरभीकरणं शोषणात् कूलेन धूपेन तुरुष्क धूपेनेत्यर्थः ॥

अनिल मूर्धजान् विकीर्य ॥ धूप्या सुरभी कृत्येति योजना ॥ ब्रह्मादयः ॥

आदित्य विश्वे वसवः इत्युक्ता ॥ रुद्राख्या अष्टौ ॥ कश्यपाद्याः सप्त ॥
वसिष्ठस्याद्या मरीच्यादयः सप्त सनकाद्याश्चत्वारः ॥ पश्यतः ॥ अनुभूय लोकेति शेषः ॥ लेपनमिति ॥ क्षिप्यते येन तत्क्षेपनं करतलस्थं कुंकुमं क्षिपेत्यर्थः ॥

पार्वती धूपमादाय ददौ लक्ष्मीकराम्बुजे ॥६३॥ धूपं कृत्वा तु धूपेन विकीर्णासितमूर्धजान् ॥ बबंध कमला देवी मूर्धजान् मधुघातिनः ॥ आदर्शं दर्शयामास सावित्री स्वर्णभूषितं ॥ रतिः शची चामरे चावीजयच्चंद्रसन्निभे ॥६४॥ दधार सा देवी भारती भक्तिसंयुता ॥ पादुके प्रददौ भद्रा गंगा वामापितुस्तदा ॥ निधाय पादौ पद्मपीठे सुरम्ये पादप्रक्षालनं हरेः हरिः स्वयं ॥ पद्मा पुनाः पावनलोकता मुने शापशैत्यत्वमुपागता बलात् ॥६८॥ पादाभ्यां पवनभूमिं प्रनमासतः मास्थितः ॥ ब्रह्मादयः सुरश्रेष्ठाः इंद्राद्या लोकपालकाः ॥ कश्यपादि मुनिश्रेष्ठा वसिष्ठादि तपोधनाः ॥ सनकाद्याश्च योगीन्द्राः कालवाद्याश्च ऋषीश्वराः ॥६९॥ अर्यमाद्याश्च पितरस्तुंबुर्वाद्याश्च गायकाः ॥ रंभाद्याश्चैव नर्तक्यः सूतमागधवंदिनः ॥७०॥ आसेतो द्वारतो नत्वा पश्यंतः पुनः पौनःपुनं ॥ स्वामिपुष्करिणीतीरे दक्षिणे पश्चिमात्तनः ॥ ७१ ॥ एवं पुरं दधाताशु श्रीनिवासः सतां गतिः ॥ तदा मुहूर्तकालस्तु दर्शितो दैवचिंतकैः ॥७२॥ तदाह भारती राजन् कुंकुमालेकमात्रं ॥ लेपनं कुरु कल्याणि ललाटे कुंकुमं न मे ॥७३॥ एवमुक्ता देवमाता नमा कुंकुममालिखत् ॥ भूषणानि स्वपुत्रस्य पौत्रस्य जगदीश्वरः ॥७४॥

कुंकुमावर्तनं भूषणार्थं भूषणाभावात् लज्जया तत्क्षणात् श्रीनिवासं विज्ञाय पतेन लज्जाहीनं वचनं पाच पित्रा नीलया पद्मसिष्यंती सा नमा स्वपुत्रादीनां भूषणादीनि याच्यमित्वा एकस्मिन् पात्रे निधाय अस्मै दर्शयामास अथ श्रीनिवासः ॥ किमर्थं लोकानीति पप्रच्छ ॥ तेषामपि कालिन्यासार्थमपित्यस्तानीत्याह नमा ॥ अथ लज्जाहीनं संभूषयेत्यादि वचनानंतरं वचनमाह ॥ अथैवमुक्तापद्मसंती लाभूषणान्यपि भूषयत् ॥ नकेवलं भूषणैस्तं किंतु मान्यान् भूषयत् ॥

भा.पु असमान्यपि समीचकानेति भूषणानीत्यादेन भूषयदित्यं तस्य भावा वें.भा
र्थः ॥ मुनीश्वना निति कानक द्वितीया ॥ तालकालिकीः प्रातनैपासनाद्यः ॥ ११
अथ भगवान्नृपः पुष्टिं दिव्या बकुळयाच संपादिता पायननरूप
मंगळोपस्कन भानसेति मध्ये शेषः ॥ बधूवंनी ॥ लक्ष्मी वेंकटेशौ ॥
संकल्प विधि पूर्वकमिति ॥ आसन प्राणा यामौ कृत्वा शुभे मुहूर्ते इत्या
नम्य देडकानणेय स्वामिपुष्करिण्या दक्षिणे कूले शालिवाहन शके
बौद्धावताने वनाहक्षेत्रे विकं बिनाम संवत्सने उत्तनायणे वैशाख
मासे शुक्लपक्षे सप्तम्यां भौमवासने एवं गुण विशिष्टायां शुभ
तिथौ वेदबलेः संत वन पालनार्थं मद्भक्त लोकस्य दैव पित्र्यर्णापा
कनण हेतु धर्म प्रजोत्पादन द्वाना भानती नामक मुख्य प्राणांतर्गत
श्री लक्ष्मी नानायण प्रेनणाया तत्प्रीत्यर्थं कल्याणाख्य संस्कानकर्म
सिद्ध्यार्थं स्वस्तिवाचन श्रवणकीर्तनादिना चतुर्वर्गफल सि
द्ध्यर्थं समस्त मंगळावाप्त्यर्थं पद्मा कल्याणाख्यं कर्म कनिष्ये ॥
तदंगत्वेन शुध्यर्थं वृद्ध्यर्थं स्वस्त्यर्थं स्वस्तिवाचनं मातृका पूजनं
नांदी समानाधनं कुल देवता प्रतिष्ठापनं च कनिष्ये ॥ तदादौ निर्वि
घ्नता सिद्ध्यर्थं गणपति पूजां कनिष्य इति संकल्प विधि पूर्वकं ॥
धनं कनकाभिषेकं ॥

माचित्वा महानाज कुबेनस्यापि सा नमा ॥ आदायता न्दृदर्शार्थ
भगवानाह मां नृप ॥ ९८ ॥ संभृय धनानेहे भूषणैर्मां वनाननेः ॥ ने
एव मुक्ता हसंती सा भूषणान्यप्य भूषयत् ॥ पीतांबनं दधाना शु
कटिसूत्र मनर्घ्यकं ॥ कस्यपात्रि भनद्वाज वसिष्ठादि महामु
न नीन् ॥ नगर्ध्यक्ते विनिर्देशो किंतोपि धिंडेबयन् ॥ संध्यामुपा
स्य विधिवत्कृत्वा तालकालिकीः क्रियाः ॥ वसिष्ठमाजुहावोच्चैः
कान्तनं कार्यमाचनन् ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा वसिष्ठो वदतां वनः ॥ ९९ ॥
विलिख्य वेदिकां तत्र भो किकें ध्वतुन शकां ॥ वधूवंनौ प्रति
ष्ठाप्य संकल्प विधि पूर्वकं ॥ ६० ॥ कृत्वा पुण्याहकर्माणि दत्वा
तांबूल दक्षिणां ॥ विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यश्च तथा मंगळवादिनां ॥
ददुर्देवा धनं वस्त्रं वासुदेवस्य ये प्रियाः ॥ समाप्य सर्वकर्माणि
दत्वा वसिष्ठास्तानि भूमिप ॥ कुलदेवी मपूजयत्तं वसिष्ठो वसुधाधिप ॥

भ.पु. सतस्य वचनं श्रुत्वा भगवानाह तं मुनिः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वें.मा.
वसिष्ठ मम कल्याणी कुलदेवी शमी स्मृता ॥ ममापि ११
पांडवानां च नागकार्य विशारदा ॥ कुत्रापि सा द्रुमश्रेष्ठ
अगस्त्यो वाक्यमब्रवीत् ॥ अग्नेयोत्तर दिग्भागे तीर्थे श्रीमान्
संज्ञिके ॥ वर्तते वृक्षराजस्तु तत्र गच्छंतु मा चिरम् ॥ अगस्त्य
वचनेनैव तत्र गत्वा च तं द्रुमं ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं राजन् भगवा-
न्यो किंकी तनुः ॥ मातर्मे कुरु कल्याणं अविघ्नेन सुनप्रिये ॥
कलहः सर्व देवानां नाहः स्वस्यचतो भवेत् ॥ अर्चयित्वा वि-
-धानेन एकं धाम्ना समिधं स्वयं ॥ निकृत्य शीनशा धृत्वा वादि
त्राणां स्वनेन च ॥ पुनरागमनं सर्वं पुनः स्वस्थान मागतः ॥
साकृत्र स्थाप्यते ब्रह्मन्वसिष्ठ कुलदेविका ॥ एवमुक्ते वायु
देवे वसिष्ठं वसुधाधिप ॥ ६०॥

नारदश्चांतन मिति ॥ तत्र देवश्वायी देयो ऽयं श्रीनिवास कल्याण सेवा
मा मस्माक मवसनस्यापि स्यादिति तन्निरीक्षणं स्थितः ॥ अत
अंतनमवकाशं प्राप्य नारदः प्रोवाचेत्यर्थः ॥ क्षेत्रमिति ॥ फल्के
पणं कृत्वा च्छले क्षेत्रे के दाने किं तत्कृतुपसत्येत्यादि साकूतं विलोक्य
वचनमाहेत्यर्थः ॥ चूर्णाकारमिति ॥ कुभाः ॥ अकुभाः कालक्षेप
सकतोत्यर्थः ॥

नारदश्चांतनं कृत्वा प्रोवाच मधुसूदनं ॥ नारदः ॥ वनाह शानौ देव स्थाप्यतां
कुलदेवता ॥ ६१॥ यस्मिन्स्थाने स्वकं धाम तत्रतां स्थाप्य पूजयेत् ॥ एवं
विद्धमतं पूर्वं निर्मितं परमेष्ठिना ॥ सनानद वचः श्रुत्वा वसिष्ठ सहितो
मुनिः ॥ वनाह शानौ गत्वा इदं वचन मब्रवीत् ॥ प्रसादात्तव गोविंद
विवाहं कर्तुमुत्सुकः ॥ सहितो धनमादेव्या गव्यानागन्तु पालय ॥
गुनस्त्वं गमलोकानां कृत कृतं च मां कुरु ॥ श्रीनिवास वचः श्रुत्वा
भूधनो वाक्य मब्रवीत् ॥ वनाह: ॥ मम स्थाने महाराज वकुलां
नि द्विं श्रीपते ॥ क्षेत्रं मदीयं पकंतु तस्मान्नात्यक्तुमर्हसि ॥ वनाह
वचनं श्रुत्वा श्रीनिवासो वचोब्रवीत् ॥ श्रीनिवासः ॥ कुलदेवी प्रति
ष्ठां च कनिष्ठे शानौ तत्र ॥ तथास्त्वेवत्स्या वद द्राजल्पोनपो मुनिसत्तमं ॥

प्रतिष्ठाप्य धनान्यस्य संनिधौ प्राकृतो यथा॥ पुनरागत्य स्वस्थानं
शालिवासः सतां गतिः॥ ब्राह्मणमब्रवीद्राजन्नि मुहूर्तपतनं शिवौ॥
मनःसेतो पतुर्वर्ज नानायथा पुनं प्रति॥ वृथाकालं कृथाः पुत्र वृत्ता
ख्यानं च वतति॥८०॥ बलं गूढतनं तात वृद्धबाला बलान्वितं॥ शनैः
र्गच्छतु नागेंद्र मुनिमंडलमागतं॥८१॥ स तस्य वचनं श्रुत्वा चक्र
पाणिश्चतुर्मुखः॥ वचनं आह नत्वौघं पितरं पुनरेव नामं॥ कृत्वा॥
कृत्वा पुण्याहकर्माणि प्रतिष्ठाप्य कुलेश्वरीं॥ नोपवासेन गौविंद
गंतव्यमिति मां विदुः॥८२॥

अथ शालिवासेन एवमुक्ते ब्राह्मणकुलमातुलोचे॥ भुक्त्वा तावन्मत्समाकं मार्गे असंसर्गी येद्राशी मेव सेतुप्रस्थापनं क्रियते॥ अस्माकं तु भोजनोत्तरमित्याशयेन॥ जिज्ञासुं मुनिमंडलं प्रत्याह॥ शनैरिति॥ आगतमिति॥ कर्णोपकर्णं न्यायेनानाहूतमपि स्वयमागतमित्यर्थः॥ इदं तु कलिकालिक यजमानचित्तस्वभावमवेक्ष्य॥ तोत्रमिति॥ कृते प्रस्थानेन गंतव्यमिति वचनं न कुर्विति भावेन॥ कृत्वेति॥ पुण्याह कर्माणि॥ बहुवचनमाद्यर्थे॥ तदादीनि कर्माणि॥ नांदीसमाराधनादीनि कृत्वा तथा कुलेश्वरीं प्रतिष्ठाप्य॥ ब्राह्मणसमाराधनं कृत्वा शीनाशय स्वयं भुक्त्वा गंतव्यं नोपवासेनेति मुनयो मां विदुः॥ वेदयामासुः॥ अतो वच्मीति शेषः॥८२॥ किंच गंतुं जनानां न शक्तिरित्याह॥ मुनयः श्रुत्वा दिशा॥ वर्णाणामयुतमिति॥ एका किंनोलमेकस्य भिनो क्लेशो नेति शेषः॥ इदानीं किंचिद्वृन्द्यं उत्सवं दैवादागतं चक्षुषा कथं पश्यसि॥ पश्येत्यर्थः॥ तेषां जनानां दर्शने संतोषो न भवति तेषां उत्सवं श्रुत्वा कथंचिदत्र स्थातुं शक्यं चक्षुषा द्रष्टुं न शक्यमित्याशयकं सूचयति॥ विवाहकमण इति॥ भवनकर्माणि॥ भवनबंधनकर्माणि निमित्तसप्तमी॥ स्तंभस्थापनगांदी समाराधनादिनानबंधस्य अंतपर्यंतं वास्तुशांति वसंतानां धन पर्यंतं सा सान्तद्रेनु भूत आपनो यथाऽविलंबेन प्रयत्नेन तथा पूर्वमेव यत्नं मः समावेने सपुमान्विरचयातः नन प्रिय॥ ननस एव ह्यर्थः॥९०॥ समानं भोपमांगिष्ठव्यं संपाद्यानंभस्तावत्कृतः एतद्रूपनि संपाद्य भवितव्यं किं कर्तव्यमित्यत आह॥ संपाद्येति॥

सुतयः सुहृदः सर्वे बालवृद्धाश्च तादृशाः ॥ एवमुक्ते चतुर्वक्त्रो चक्रपाणि
नभाषत ॥८४॥ श्रीनिवासः ॥ वाक्यानि बहुधैर्याणि तव पुत्र पितामह ॥
कथं कार्यमकार्यं च नैव जानासि पण्डित ॥ देशकालाव्यतिक्रम्य भाषसे
बालिशो यथा ॥ यथाऽगस्तुतं तात गतसंकाकिनो गिरौ ॥ किं विष्णु
न्याय गापर्णं कथं पश्यसि चक्षुषा ॥ एवमुक्ते स्वपितरि ब्रह्मा लोक
पितामहः ॥ तूष्णीं भासा महाराज भवत्वपुनतो नृप ॥ नीलकंठोऽब्र
वीद्वाक्यं पितरं स्वपितुस्तदा ॥ नीलकंठः ॥ भीतं गं यच्चवे तातमम
बालस्य भूपते ॥ विनाहं कस्य देव तथा भवत कर्तुं हि ॥ आगच्छ
स्योतं पर्यन्तं शीघ्रं हि मत्वं समाचरेत् ॥ सा पुमान्निति विरूपं तो तव
लोके नव प्रिय ॥९०॥ संपाद्य सर्वसंभारान् भावे न्न समाचरेत् ॥
स शंभुवचनं श्रुत्वा शंभु ॥ नि पितामहोक्त ॥९१॥ श्रीभगवान् ॥
वयं किमिदं प्रोक्तं सभायां पौरुषं शिव ॥ पुरुषः पौरुषं यत
सा चैव भाषयेत् ॥ एवमुक्त्वा शिवं प्राह कुबेरं पुरुषोत्तमः ॥
निभेऽस्मे वर्तते किंचिद्वितरणोऽसि भूपते ॥ स इत्युक्ते धनदः
पितामहः सभ स्थितः ॥ समुत्तस्थौ सभायास्तु कुबेरः शिवसंमतः ॥
ब्रह्मणा शंकुचेनैव शंकरेण नमापतिः ॥ एकांते स्वामितोऽर्थस्य
प स्थितमे कृष्णस्य सन्निधौ ॥९५॥ तानुवाच महाराज श्रीनिवासः
सतांगतिः ॥ श्रीनिवासः ॥ रुतः धन स्वास्य वसुपत कल्याणं मे कलौ युगे ॥९६॥

संपाद्य सर्वसंभारान्नारंभः न त्वन्नमस्य संसारसंपादने यत्नं कुर्व न्नजनो
न धृष्ट इति शेषः ॥ सत्यमेतत् ॥ संगितं धनं नास्ति किं कर्तव्यमित्यत
आह ॥ अभाव इति ॥ पुरुष इति ॥ पौरुषं पुरुष संबंधिनं यत्नं समाच
रेत् ॥ नस्मीवद्गापरे दिल्यर्थः ॥ तानिति ॥ अश्वत्थ सन्निधौ तानुपवे
श्य कुबेरं प्रत्युवाचेत्यर्थः ॥ आधपे स्वेत्यादिति ॥ हे नरवाहन ॥ वसुप ॥
पुत्रेणात्मपुत्रेण ब्रह्मणा ॥ [illegible] के श्रुतं यावत् ॥ [illegible] संख्या प्रमितं तावद्
[illegible] दत्त्वा कलौ युगे ऽस्मिन्नाहनि उपक्रान्तं कल्याणं साधयस्वेत्यर्थः ॥
पूर्वयुगे कल्याणार्थं [illegible] धित सूचना [illegible] कले इति ॥ आनमा
न्यथानुपपत्त्याऽस्मिन्नहनि यहृनितव्यं तस्मात् साधयेति अचो
सुन्ने ॥ न ब्रह्मनामिति ॥ विधाना ब्रह्मा जीवानां मध्ये
ह्येको जीवः अतो हि जगतः सकलजगन्निमाभक तवकोऽहं ॥

 महास्वामिनस्तव कार्यं साधते कः पदार्थः इत्यर्थः ॥ त्वद्गृहे यो
जातः धनपति पदार्थो नास्त्येति भावः ॥ त्वल्लिधेः ॥ त्वल्लाभिक
क्षिधेः ॥ त्वंच ॥ त्वमेव दाना दाते भोग प निग्रहे ॥ त्वमेव स्वतंत्रत्वात् ॥
निरूप पनित स्वाधीन स्थलत्वात् ॥ चतुर्मुखस्यैक दिने ॥ अवतान
द्विपंचकं पंचानां संघः पंचकः ॥ संख्यायाः संज्ञा संघे त्यादिनाकन् ॥
द्वौ च तौ पंचकौ च द्विपंचकौ अवतानानां द्विपंचकौ यस्मिन्
भविन्तव्य प्रवर्तते इति शेषः ॥ गदावतान समये संपादितं धनं
भूतलं नेष्यामि नेतुमिच्छामि ॥ तच्च भूगतं धनं पुनरवतान
समये भद्रहे तैव नेष्यामि नेतुं नेच्छामि किंतु ते दास्यामितिभावः ॥
तवैव तत्स्वामित्वं दत्तमिति भावः ॥ तत्त्वेदानीं किंतस्मादित्यत आह ॥

दत्वा धनं यावदुक्तं पुत्रेण तनयाकृत ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा धनु
पालोऽब्रवीदिदं ॥ कुबेरः ॥ तवाधीनमिदं सर्वं गदे तच्छमाचने ॥ बहूनां
जीवनाशीनां भयोऽहं जगत्पते ॥ निर्योजितस्त्वया तात न स्थितेच्च
धने मया ॥ दाता दाते नैव शक्तिः मया स्थितं गरुडध्वज ॥ त्वल्लिधेः
स्वंत्व दातास्य दाना दाते स्वतंत्रत्वात् ॥ एवमुक्ते भगवतो लोकपतिः
वाक्यमब्रवीत् ॥ ३००० श्री निवासः ॥ चतुर्मुखस्यैक दिने अवतान
द्विपंचकं ॥ पद्मावतान समये धनं नेष्यामि भूतलं ॥ भूगतंच धनं
नाज तैव नेष्यामि मद्गृहे ॥ यथा युगं यथाकालं यथादेशं यथाश्रयः ॥७२॥
तथावतानमाकांक्षन्समयामि नमाश्रितः ॥ नि मित्त मात्रं दातं त्वं
धनस्य तन वाहन ॥ सतस्य वचनं श्रुत्वा कुबेरो वाक्यमब्रवीत् ॥
कुबेरः ॥ युगानुसारिणि स्तत्र कथं दास्यामि चक्रभृत् ॥ यदि दत्तं
 त्वया पत्रं मया दास्यामि ते प्रभु ॥ अथ लो धनिनं लोके यथा
कांक्षति भूमिप ॥ अथैव तन शार्दूल भगवान्नौ किं कौन्तुः ॥
कथं लेख्यं मया पुत्र गृणाद्वाते वदाद्य मे ॥७०॥

यथा युगमिति ॥ अनुष्ठितं तु यदेवे भुक्ति निर्गदनुष्ठितं ॥ अनुष्ठेय
मनुष्ठेयस्तु उक्तं कर्म समाचर्न्तु इति युगाचारः ॥ अत एवोक्तं भगव
त्पादैः ॥ प्रजायते हीत्यादि ॥ युगानुसारिणि इति ॥ कालेसानुष्प्रवृत्य
नुसारिणास्ते अवतानसमये कथं दास्यामि ॥

भ॰ पु निह्नव प्रसक्तेरिति भावः ॥ उत्तरपक्षे स्मृत आह ॥ यदीत्यादि ॥ अधनः ॥ वें॰ मा
अधमः ॥ धनिनमुत्तमर्णं पर्युदंचते य आकांक्षति तथा जयापंचा ११
रूट पत्रं यदि दत्तं स्यात्तदा वसु दास्यामि इत्याहेत्यर्थः ॥ तथैवेति ॥
इत्याहेति शेषः ॥ अथ कथं लेख्यामित्यादि ॥ ब्राह्मणमुवाचेति शेषः ॥१०५॥
प्रत्यर्थि वाग्रतो लेख्यं यथावेदितमर्थिना ॥ समामास तदर्धाहर्ना मजा
त्यादि चिह्नितं ॥ प्रमाणं त्रिविधं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितं ॥ एषाम
न्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते ॥ समस्त दर्शनात्साक्ष्यं श्रवणा
च्चैव सिद्ध्यति ॥ एकादशविधः साक्षी शास्त्रे दृष्टो मनीषिभिः ॥ कृतः
पंचविधस्तेषां षड्विधोऽकृत उच्यते ॥ लेखितास्मानितश्चैव यदृच्छा
भिज्ञ एव च ॥ गूढश्चोत्तरसाक्षी च साक्षी पंचविधः स्मृतः ॥ ग्रामश्च
प्राड्विवाकश्च राजा च व्यवहारिणां ॥ कार्येष्वाभ्यंतरो यश्च अर्थिना
प्रहितश्च यः ॥ कुल्याः कुलविवादेषु भवेयुस्तेपि साक्षिणः ॥ उभया
नुमतः साक्षी भवत्येकोपि धर्मवित् ॥ अपवनाः साक्षिणो ज्ञेयाः इत्यादि
वचनानुसारेण पत्रलेखनप्रकारमाह ॥ ऋणस्य इत्यादिना ॥ अश्वत्थ
वृक्ष इत्यंतेन ॥ वसंते वैशाखशुद्धसप्तम्यां ॥ निष्काणामिति ॥

ब्रह्मा ॥ ऋणस्थः श्रीनिवासस्तु धनस्थो नरवाहनः ॥ आत्मकार्य
निमित्तं मे कल्याणार्थं कलौ युगे ॥१०८॥ संवत्सरे विलंबे च वसंते
सप्तमी तिथौ ॥ निष्काणां राम मुद्राणां लक्षाणां च चतुर्दश ॥१०९॥
तेन दत्तं महाराज स्वीकृतं चक्रपाणिना ॥ विवाहवर्षमानश्च
सहस्रांते धनं तव ॥ दास्येहं धनराजेंद्र राजकार्यविधानतः ॥
साक्षिभूतश्च तु र्वक्त्रो द्वितीयश्च त्रिलोचनः ॥ तृतीयोऽश्वत्थवृक्ष
स्तु न संदेहो धनेश्वर ॥ एवमुक्तो वसुप्रदः इति वासुदेवेन भूमिप ॥
पत्रो धनं कुबेरस्तु कृतकृत्यो नृपात्मजे ॥ दृष्ट्वा तं धनराजं तु
तत्क्षणे दाक्षि नृप ॥११२॥ कुबेरमब्रवीद्देवः संभ्रात् नयनं प्रति ॥
आनीयतां तं बुकं च प्रस्थभूतं धनेश्वर ॥११३॥

त्रेतायां रामावतारे भूमौ निहितद्रव्यनाशि मध्य इति शेषः ॥ चतु
र्दशेति ॥ अकृष्णघिकनष्ठ न्यायेन भूर्तराः संख्यायाः द्रव्यपरि
च्छेद द्वारा दानकर्मत्वं बोध्यं ॥ अश्वत्थ वृक्षः ॥

शय्यायां साक्षिणां मध्ये मठस्य चैकस्थान स्थित्वा स्वस्थः ॥ स्वस्थी
कृतः ॥ एते कृतेषु तिष्ठिताः ॥ साक्षिणः ॥ लेखिता ॥ श्री निवासएव ॥ आली
यतामिति ॥ प्रस्थमूल्यं प्रस्थो जलभोजनं ॥ तस्य मूल्यं तत्साधनद्रव्येषु
आदिमं संपाद्यं ॥ तदुक्तं सुभाषिते शय्यागानं चंदनं धान्यदासगिरा
दि ॥ अन्नशालीश्वकोपीनादि शब्दवत् ॥ प्रस्थः पुनः शाहान पर्याप्ता
न्नसाधनं तंडुलादि षोडशपलात्मकं परिमाणं ॥ तत्पणि क्रीडन तंडु
लादिनपि प्रस्थः ॥ तत्संबद्धत्वात्तत्र भोजनमपि ॥ समुद्गादि ॥ मुद्ग
सहित चणकादि ॥ क्षीरादि ॥ क्षीरमादिः यस्य तत् क्षीरादीति तद्गु
णः क्षीरं नवनीतं ॥ दध्याज्ययोः पृथगुपादानात् ॥ उत क्षीरादि
दुग्धफेनाख्यं भक्ष्यं ॥ तथाच क्षीरादीत्यनेन क्षीरं नवनीतं तक्रं दुग्ध
फेनं चेति चतुष्टयमुक्तं भवति ॥ किंच ॥ क्षीरमादिर्यस्य मूलकारणं
तत्क्षीरादि ॥ तक्रं ॥ एतस्य मूलं कारणं क्षीरं मथनं दधि नवनीतमस्य
एतेन मथितात्संयोजितं नवनीतं क्षीरादीति पण्याति शर्करा तक्र
तलपक्वमधूनि लातिच दधि शर्करादि दधीति पर्यंते तदित्यु
क्तगुणं भवति ॥ ११४ ॥ शर्करा आदिर्येषां तानि शार्कं सद्गुड विवस्था
भिन्नं वा ॥ ११५ ॥ वस्त्राणीति ॥ मौल्यं योग्यानि ॥

माषाढक समुद्गानि वस्तु तत्र ससालय ॥ गुडतैलाज्य क्षीरादि शार्क
रादि दधीनिच ॥ ११६ ॥ वस्त्राणि मौल्ययोग्यानि उक्तानि याणि भूपते ॥
तिलहिंगु मरीचादि जीरसर्षप मेथिकान् ॥ पूगीफलानि दिव्यानि
नागवल्ली दलानिच ॥ दुनिर्मा्र्गंणि कुर्वीत वस्त्राणि द्विजयोषितां ॥
कुचौ छाद्य गृह्णानाश्च क्षिपता गतिचाम्बरान् ॥ देवानामुत्तरीयांश्च
देवस्त्रीणां दुकूलकान् ॥ एला लवंग कर्पूर भूषणानि च संतगर ॥
मांगल्यं तंतु नालिकेरकांतिक्षोमयुक्तं मुद्रिकां ॥ ११८ ॥ हस्तांगुली यकमपि
कुबेन कुलशीघ्रतः ॥ गोविंद वचनं श्रुत्वा निर्मगो ब्राह्मणः ॥ शुकः ॥
त्वत्प्रसादेन गोविंद किं तस्यान्न विकल्पदेहिनः ॥ पाकार्थं पुंडरीकाक्ष
निर्मुच्य जिनमतः पुनः ॥ पद्ममुखे प्रेषयामास अग्न्यागार क्रियार्थे
हनिः ॥ सगत्वा त्वरितं स्कंदः शीघ्रमानयत्तानकं ॥ संप्राप्तो
वासुदेवेन जातवेदा अनादिनि ॥ श्री भगवान् ॥ पाकं गरुत्पाकन्न
पाकाग्नौ कुरु स्वाहा समन्वितः ॥ १२२ ॥

 मला भला नि वस्त्रा णि आच्छादनानि ॥ उत्तरीयाणि ॥ संस्थानानि ॥ पूगी
फलानि कोलानि ॥ नागवल्ली दलानि कलपत्राणि ॥ कुंचीला इति ॥ कुकुलि
ता श्चैल न्यूनगुणा श्चीला: कूर्पासकाः क्षिपंतो ॥ अन्यथा चेलांचलेन ब
द्धो ऽनाच्छाद्य प्रचंनेषु निति ॥ तदुक्तं भानेन ॥ गाविन नरूपेति धान्ये अश्वा
न्तरे स्थलस्यनुक्रमः ॥ अभी ष्टान दर्शनाद्वा श्च स्त्रियो नरूपाः कुंचीजन इति ॥
कांचीला श्चेति पाठे तु ईषत् कांचीका अल्पा श्चीला इत्यर्थः ॥ ईषदर्थे श्च
इति कोः कादेशः ॥ पापकुलेषदर्थे किं त्यमनः ॥ अत एव बधू देय कूर्पासि
कांचीली ति लो किकानां व्यवहारः ॥ गोविंद वचन मिति ॥ श्रानिधासानु
ग्रहा क्षणमात्रतो निर्मये ॥ अथ श्री निवासं प्रति कुबेरो विलापयामास ॥
सर्वं सिद्ध मिति ॥ अथ तेन कथमल्पेन कालेन सर्व संभान संभरणं स्यादि
ति पृष्ट आह ॥ त्वत्प्रसादेनेत्यादि ॥ त्वदनुग्रहे कीटस्यापि राज्य पाकल शक्तिः ॥
किमिदमाश्चर्य मनुष्य धर्मणो ममेति भावः ॥ अनन्याह्वान क्रिय इति ॥
अनन्याह्वानं क्रियाकर्म यस्मि न्कर्मणि तदनन्या ह्वान क्रियं ॥ तच्च तमाराध
नमनं तस्मि न्नित्यर्थः ॥ स न स्येत्यादि ॥ संतर्प्ये ॥ किं बदस्य कार्य तत्री
वेस ग्निं संभर्त्स्ये देवान्कटा क्षी कृत्य भाषेते त्यन्वयः ॥ १२४ ॥ मवता मिति ॥
भ॰ श्लो॰ हे तात महा भाग अणीय पथा ऽल्पि कमपि वटबीजं ॥ शाखोप शाखा भेदेन
महता वृक्षाकारेण वर्धते तथा भवतां भक्ति साधान्योकलि प्रतीयमान
मेकैकमपि भाजनं किं निमित्तोत्सवे जाते प्रसक्ते सति भाजनानि शतशः
टी॰ सहस्रशः वर्द्धंत इत्यन्वयः ॥ श्रीमतामेवं पात्र वर्धनेन कार्य साधनं न
चित्रं निष्कामानामप्येवं पात्रवर्धनेन कार्य साधनं भवतीत्याह ॥ भवतामिति ॥
भवतामित्यानभ्य सर्वसाधन इत्यंतस्यायं भावार्थः ॥ अथ तो अधन निष्का
भूत्वा भवतां सतां भवन इत्यर्थः ॥ यद्येकमपि कुंभो वा स्थाली वा कटाहो
वा कंसो वा दर्वी वा ॥ यद्वा किं चिद्भाजनं एकैकस्यां जातो एकैकमेव भवे
दपि कृत प्रतिकृता न्योन्य न्यायेन पर्यायेण प्रच्यानितं सन्तन्तत्राननमेके
कमपि स्वभवने किंचिदुत्सवे प्रसक्ते सति पात्राणां शतानि सहस्राणि च
प्रसूते ॥ यस्य निष्कस्य बीज स्थानीय मेकमपि निर्धनस्य सहाय संपदा
कार्यं सिद्ध ति तथा पि मम कल्याण सहायः शुकः तं प्रति पात्रयाचने
कौपीनं पृच्छति तस्माद्दैवमेव परं मन्ये इति ॥ १२५ ॥ एवमपि हे सप्ता
स्य मम योगी शस्यो पायं स्फु रिव स्यात् ॥ उपाय मित्यादिना श्रूयते
इत्यंतेन ॥ सक इत्यत आह ॥ पाकार्थ मिति ॥

भ॰पु॰ नारायण वचः श्रुत्वा नारायणमभाषत ॥ अग्निः ॥ पाकार्थं भाजनं वें॰मा॰
कुत्र नास्त्येकमपि मे गृहे ॥ कार्यः पाको महाराज बहूनां भक्तवत्सल ॥ ११
स तस्य वचनं श्रुत्वा संतर्ज्याग्निमभाषत ॥१२२॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भव
तां भवने तात किं विज्जाते महोत्सवे ॥ भाजनानि महाभाग वर्तन्ते
वट बीजवत् ॥१२३॥ अथ कल्याणसमये भाण्डमेकं न दृश्यते ॥ दैव
मेव परं मन्ये सर्वथा सर्वसाधने ॥१२४॥ उपायं शृणु सन्तास्य पाकार्थं
भाजनानि मे ॥ अन्नं स्वामि सरो मध्ये सूपं पाप विनाशने ॥१२५॥
विमजे वो महाभाग पञ्चसान्नं गुडान्वितं ॥ देव तीर्थे शाकमन्नं
तुंबुरुतीर्थे घृतं तथा ॥ कुमारधारिका तीर्थे भक्ष्याणि विविधानि च ॥
पाण्डुतीर्थे महाराज कर्तव्यं नात्र संशयः ॥ क्रियतां कंद मूलैश्च
तीर्थेष्वन्येषु भूपते ॥ वासुदेवस्य वाक्यानि प्रशशंसुर्महर्षयः ॥१२६॥
तथाच कृतवाञ्ज्ञात वेदो वेदविदां वरः ॥

पाकार्थं भाजनानि मे अत्र कुत्र नीति शेषः ॥ नानि कारी त्यत्र आह ॥
अन्नं स्वामि सरो मध्य इत्यादिना ॥ अयं भावः ॥ तीर्थाभिमानिनो देवा
योगीशाः श्रीनिवासमेव भक्तियोगेन स्वस्वयोगमहिम्ना दिव्यवि
चित्र थालु मभ चरुस्थाल्या कात्मना विर्भूय स्वस्व तटाके अधिश्रयण्या
मधिश्रिताः संतः स्वं स्वं दर्शयामासुः ॥ तत्र स्वामिसरः पचनस्थाली
बभूव ॥ पाप विनाशनं सूप भाजनं ॥ वियद्गंगा पनसान्नस्थाली ॥ देव
तीर्थं शाक पचनं ॥ तुंबुरुतीर्थं घृत कुंभी ॥ कुमार तीर्थं नानाविध भक्ष्य
पाको चित पात्राणि पाण्डुतीर्थं ॥ न सावधानं ॥ एवमन्यानि तीर्थानि ॥
यथा देवानामेव विष्णुचक्र शंख गदा पद्मात्मता ॥ तं शाकस्य काष्ठा
त्मता ॥ काष्ठैः वायन्तु सर्वैः शक्नोतो मायया तदुक्तीर्थाभिमानि देवानां
पाकात्मकत्वं भावुकत्वं नाहिति ध्येयं ॥ एवमिति ॥ यद्यपि गृहे यानि यानि च
निता नि तानि सर्वाणि एवं यथा तीर्थानामेव विधिपूर्वकाणि ॥ अदृष्टा
श्रुतपूर्वाणि ॥ तथापि वैकुण्ठवासिनो गृहे युगानु सारिणः ॥ इदानीं यद्विड
बनं भिर्धनादि बल्लोकानु करणं तदेवाद्भुतं ॥ इह गिरीणं एतावदेवैतेषं
वस्तुमशक्यत्वाद् चिंत्यं इत्यायेनं वासुदेवस्य वाक्यानि महर्षयः प्रशशंसु
इति पूर्वेणान्वयः ॥ तथाच कृतवानिति ॥ यथा श्रीनिवासेनोक्तं तथाच
तथैव वेदविदां वरो विरिंचः चकारेत्यर्थः ॥ तदेव विशदयति ॥

भ॰पु॰ दध्योदन मित्यादिना नसार्द्रका नित्यंतेन ॥ दध्योदनस्वरूपमुक्तं ॥ तिलान्नं वें॰मत॰
कृसनान्नं ॥ पनमान्नस्वरूपमुक्तं ॥ माषापूपान् वटक पर्पट शुक्र वटका ११
दीन् ॥ गुडापूपान् ॥ पौळिकादीन् ॥ नसार्द्रकान् ॥ शृंगबेर जंबीन नामनं
गादिनस संस्कृतान् ॥ तक्रांतान् ॥ चकानेत्यर्थः ॥१३४॥ अथाग्निविहापया
मासेत्याह ॥ पाक मित्यादि ॥ केशव त्वत्प्रसादेन पाकं संपूर्णतां प्राप्त इति
शेषः ॥

एवं विचित्र कार्याणि वृनेर्वैकुंठ वासिनः ॥१३१॥ युगानुसारिणस्तस्या
द्भुतं तंनु विडंबनं ॥ अथ त्वं देवकार्यं हि अथा उन्नतस गोचनं ॥
दध्योदनं तिलान्नंच पनमान्नं मधुश्रवं ॥ माषापूपान्गुडापूपान्ध्या
क सूप नसार्द्रकान् ॥१३३॥ पाकं संपूर्णतां प्राप्तं त्वत्प्रसादेन केशव ॥
आमंत्र्य द्विजेंद्राणां सुनाणामपि भूमिप ॥१३४॥ संप्रेषय च्छिव
सुतं षण्मुखं मिथिकेश्वन ॥ स जगामाति वेगेनाप्याजुहावाग्नि
सेवकान् ॥ ब्रह्मणा[illegible]न्वेद विदुषो जपनिष्ठान्जनाधिप ॥ ते नाहू
तास्ते पि नाजन्कस्य पात्रि पुनोगमाः ॥ संगम्य निकटं तस्य पाक
स्थानस्य भू[illegible]सुन ॥ विभज्य विप्रान्विधिवच्छंकनस्तान तम्पतः ॥
पात्राण्यास्तीर्य विधिवत्सात्रा पात्र विचक्षणाः ॥ पांडुतीर्थं समानभ्य
श्री शैलावधि भूसुनाः ॥ निबिडीकृताश्च नाजेंद्र तस्मिन्कृष्ण
महोत्सवे ॥ स्थिता ब्रह्मगणास्तत्र स्वा[illegible]स्मिन्पात्रे पृथक्पृथक् ॥१३६॥

पाकेन नाल स्यमिति भावः ॥ आमन्त्रय दिति ॥ द्विजेंद्राणां सुनाणां
चामंत्रयत् ॥ वसिष्ठेन सवादित्र घोषमक्षतान्दाप यित्वा आमंत्रण
मकानयत् ॥ अनंतनमेवाह्वानाय षण्मुखं प्रेषयामासेत्याह ॥ संप्रेष
य दिति ॥ अनेनामंत्रणाह्वानयोन विलंब कथनाद्धा विनां सर्वेषां कार्या
णामेवा विलंब इति सूचयति ॥ अग्नि सेवकान् ॥ कर्म निष्ठान् ॥ वेद
विदुषः ॥ वेदव्याख्यातृन्ब्रह्म निष्ठान् ॥ जप निष्ठान् ॥ योगिनः ॥ तस्य
पाकस्थान समीपं संगम्य स्थिता आसन्निति शेषः ॥ अथ शंकन
उत्तम मध्यमाधम तान तम्यानुसारेण विभज्य पृथक्कृत्य वैश्वदेवा
नंतनं पात्र विस्तनणमिति विध्यर्हं पात्राण्यास्तीर्य आच्छाद्य स्थाप
यित्वा पट्टिकां स्थापयित्वेत्यर्थः ॥ अस्मिन्नस्मिन्नेते पात्राणि एते
नेति विशेषज्ञानी शंकनः स्थापयामासेति शेषः ॥

पात्रे सामीप्ये सप्तमी ॥ स्थिता: समुपविष्टा: ॥१३९॥ तदा तेषां स्थितेति
समये ॥ त्वामेव वेद्मि ॥ त्वंरा यजमान: ॥कस्यार्पणं कार्यमिति भाव: ॥
अहोबल नृसिंहेत्यादि ॥ अन्येषां स्वीकृत ब्रह्मादि जीव पितृकत्वाद
संनिहितत्वात् लक्ष्मी नृसिंहस्य प्रसादोयमिति विधेय सन्निहितस्यापि
नवत्वात् तस्येति भाव: ॥ अज्ञानात्वाहि मृत्यु: मृत्यु: नृसिंह ॥ इति त्वं ज्ञाधी
समय एवैषा सृजति तन्तद्धन्तुम प्रिमत ॥ यथब्रह्मा सृजत्पूर्वं तन्नरन्ति
जनार्दन: ॥ अदितिर्नामते नासौ भगवान्पुनर्भो नाम: इत्यादि वाज
नेयकोपनिषद्भाष्या स्वलोकले अत्र किं भूतला कांक्षा निवर्तत इति ॥
लात्र प्रपंचते ॥ अभत्रेत्यादि ॥ भो कृष्णु हरेर्षि शेषसन्निधानार्थमभ्यर्थते ॥

तदाह भगवान्राजन्ब्रह्माणं चतुराननं ॥ श्री भगवानुवाच ॥ अनर्पि
ताह्नं भो पुत्र नदेगते द्विजन्मनां ॥१४०॥ ब्रह्मा ॥ सर्वज्ञं सर्व भोक्तारं
सर्वलोकपनावनं ॥ त्वामेवं वेद्मि गोविंद नत्वत्साम्यं त्वत्याधिकं ॥१४१॥
स पुत्रवचनं श्रुत्वा पुत्रमाह हसन्निव ॥ श्री भगवानुवाच ॥ अहोबल
नृसिंहस्य पूजां कुरु तदर्पणं ॥१४२॥ इत्युक्तो वासुदेवेन नृसिं
हस्यार्पणं नृप ॥ चकार ब्रह्मा सर्वेषां मुनीनामपि संमतं ॥१४३॥
विप्राणामर्चनं ब्रह्मा कृतवान्विधिपूर्वकं ॥ अक्षताद्यैर्गु
गंधैश्च धूपदीपानुलेपनै: ॥१४४॥

अर्घार्थं पूजार्थं अंबु अर्घ्यं ॥ पाद्यार्घाभ्यां चेति यत् ॥ तच्च तत्
अंबु च तथा ॥ तै: पाद्याद्यर्चनमनै: ॥ गंधै: सद्गंधिभि: अनु
लेपनै: चित्रकसाधनै: ॥ कुंकुम गंधै: ॥ धूपै: दीपैर्नानाजनै ॥१४५॥
एवं विनायकं पूज्य ग्रहांश्चैव विधानत: ॥ कर्मणां फलमाप्नोति
श्रियं चाप्नोत्यनुत्तमां ॥ विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मसु ॥
नववेश्म प्रवेशे च नित्यं पूज्या नवग्रहा इत्यादि याज्ञवल्क्यादि
वचनानि तत्पुनर्लोमानय श्लोक संग्रहार्थं ग्रहानावाधयमदित्यादु ॥
ग्रहानिति ॥ देव: श्री निवास: ॥ नाम मात्रादि पूर्वकं ॥ नाम आदित्यादि ॥
मंत्र आकृष्णेनेत्यादि: ॥ आदिना स्तोत्रादि पूर्वकं ग्रहान्पृथक्पृथक्
गृहीत्वोपादाय ॥ आवाधयत् ॥ यद्यपि एते मूर्तिमंत: सेवका: संति
तथापि तत्तद्ग्रह नियामकत्वात्तत्तद्रूपांस्तत्तद्ग्रहान्यज्ञशालानावाधयदिति
भाव: ॥

पु० सर्वेन्तिमस्यास्य ब्राह्मणाधनं कथं घटत इत्यत आह गतौ किंकीलित्यं वें: मा
यतस्तनुनवतान मूर्तिलौ किंकी लोकानुसारिणी अत इत्यर्थः ॥ ११.
भवंत इति ॥ ज्ञानपूर्णाश्च ॥ ज्ञानपूर्णा एव यअन्नौ किं केन भगवा
द्भ किं ज्ञानामृतान्नाशने तैर्वेन्छा पूर्णिमंतः ॥ एतादृशानां भवतां
अन्नेनापि प्राकृतेन पूर्णता भविष्यति किं किमपेक्षितेत्यर्थः ॥
तथापि महाप्राज्ञा यूयं दयावंतः संतः पनकष्टं प्रहाणेच्छावंतः
संतः साधवः परकार्यसाधकाः ॥ अतस्तथैव समागताः ॥
तदुपपादयति ॥ इनिन्द्रमिति ॥ अयंभावः ॥

गृहाणान्नाघ्यं देवो नाम मन्त्रादिपूर्वकं ॥ गृहीत्वा नंद संपूर्णो
भगवान्क्लोकि किंकीतनुः ॥१५८॥ पनिवेषं ततश्चक्रुनष्टदिव्या
लकाद्यः ॥ पनिवेषं तु संपूर्णमित्युक्तोऽभिमुखाद्धरिः ॥
कस्यपं प्राह गोविंदो जुषध्वमिति भूमिप ॥ भवंतो ज्ञान
पूर्णाश्च किमन्नेनापि पूर्णता ॥१५९॥ भविष्यति महाप्राज्ञा
दयावंतश्च साधवः ॥ इनिन्द्रं गांच जानीथा अन्नं मे सजलं
लघु ॥ प्रार्थनं ब्राह्मणानां तु कृतवान्प्राकृतो यथा ॥ वासुदेव
वचः श्रुत्वा वाक्यमाहुर्महीसुताः ॥ भूतयः ॥ तवान्नममृत
प्ररव्यं गुक्तिपं थाल साभ्रतं ॥ अयं धन्याः कृतार्थाः स्मः कलौ
पापकुले हरे ॥१६०॥ भोजनानंतरं राजन्दक्षिणांच ददौ हरिः ॥

लोके भोक्तारो भोजयितृगृहमायांति ॥ किं विषक्षमा पुष्कल दक्षिणायाः ॥
पि तदभावेपि यथेष्टमृष्टान्नसौष्ठवमप्यथा तदुभयमपि मम नास्तीति ॥
इनिन्द्रं निर्धनं मे अन्नं सजलं जलसाहित्योपेतं जलं चान्न साहित्यो
पेतमिति भावः ॥ तदपि लघु ईषत् अतः परं दयया मय्यनुग्रहं कु
र्वंतु इति प्रार्थनमित्यान्वयः ॥ तवान्नमिति ॥ अमृतप्रख्यं ॥ अमृत
समानं ॥ यतो अमृतजलेन सह सान्हादशितान्नौ किंके तीर्थपात्रे
पक्वं सान्नान्तदभिमानिता सुधांशुनाऽमृतरसनपेण सन्निविष्टं
त्वयाचाभृतानंदनसात्मना केशवेनाधिष्ठितं श्री लक्ष्मीनृसिंहप्रसा
दश्च ॥ अतः मुक्तिपंथानो ज्ञानं अपरोक्षं तस्य साधनं अतस्तवा
न्न भोक्तारो वयं धन्या इष्टसुकृतिनः ॥

अतः कृतो ऽर्थो मुक्ता आनंदाभिवृद्धिलक्षणो येभ्यस्ते तथास्म ॥ अनेन
हानिनामपि तवान्नेन पूर्णताऽपेक्षितेति सिध्यति ॥ दरिद्रं पाप दरिद्रमि
ति वयं जानीमः ॥ पापकुले पापसंतानेपि हीने पापहानिन् इत्यनेन सूचितं ॥
निष्कमिति ॥ चतुः सौवर्णिको निष्को विज्ञेयस्तु प्रमाणत इति याज्ञवल्क्य ॥
यं टुवनाह्त्तूक सुवर्ण सम तोलितं नाममुद्रांकितं नाण्यं ॥ द्विजवनाणामि
ति ॥ स दक्षिणाक द्रव्योत्सर्जनस्यैव मुख्य दानत्वा दक्षिणा आदक्षिणाभा
वात् दक्षिणोत्सर्जनस्य दानत्वाभावात्संप्रदानत्वाभावेन द्विजवनाणा
मित्यादि संबंध सामान्य षष्ठी ॥ तदर्धं निष्कार्धं ४ वनाहतूकं तदर्धं
२ वनाह तूकं ॥ ब्रह्मचनाणामिति ॥ ब्रह्मवेदस्तं चनंति उच्यनंति अधी
यते इति ब्रह्मचानाः कर्मण्यण् ॥ अत्र कथा संदर्भ संग्रहः ॥ अथाचांता
न् ब्राह्मणान् वसंत महानिलये उपवेश्य तन्मध्ये वसंत माधवमां
दोलयित्वा सुगंधैः सुगंधितैलैः पिष्टान्नैः ॥ मंदार मालाभिः तांबूलै
श्चाभ्यर्च्य गंधर्वैर्नप्सरोभिर्दिव्य नृत्त गीत वाद्यै नभिनंद्य स्वयं
लक्ष्म्या सह नीराजितः सन् आशीर्नक्षि तांजलिं शिनस्यादाय स
भामेनम उक्त्वं व्यधादय यथाकामं विश्राम्यतामिति विज्ञापित
वानिति ॥ पुत्रेण ब्रह्मणा पुत्र पुत्रेण शंकरेण ॥ अनयोः कार्येष्वधिकृतत्वात् ॥
भार्याः लक्ष्मीः ॥ भार्यावंधुः वकुला ॥ साग्निना अग्निसहितेन वरुणेन ॥
पाचक जल धनयोर्मितः साहित्यात् ॥ लोकपालैः पनिवेषकैः ॥ सशेषेति ॥
संदेशवानिभ्यां ताभ्यामन्वितः ॥ गरु●डान्वित इत्यतः पनं भोजनांत
इत्यतः पूर्वमुन्तन ग्रंथ पर्यालोचनया संदर्भ शेषः ॥ तथाहि ॥ अथाग्नि
र्विज्ञापयामास सर्वाण्यन्नादीनि अत्यपूर्वाण्य यातयामानि पत्रेषु
अवशिष्टानि संति ॥ सर्वे संतृप्ताः नैकोपि बुभुक्षुनस्ति कुषां विनि
योग इति ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ हे जनाः श्रृणुत ॥ प्रातः प्रयाणाम् ॥ पुनं
प्रवेश्यैव स्थितिर्न मध्ये ॥ अध्वाच दूरः ॥ अतो बालस्त्री वृद्धातुराणां
पि पक्षि आप्यायनार्थं ॥ येषां येषां यावद्यावद्यदिष्टं ॥ अन्नादि
क्षीरादि फलादि ताव त्तावन्त त्तद्व शिष्टेषु बध्नीतेति ॥ आघोषय ॥
अथाप्यव शिष्टानि ॥ बाह्येषु सैनिकादिषु विनियोज्य प्रातः प्रयाण
विलंबाय यथापूर्वं शिबिन पात्रादय उपसंहर्न्तन्या इत्याज्ञापयामा
सेति ॥ तद्व तथा चकाराग्निः ॥ १६३ ॥ श्रीः श्रीः

निष्कं द्विजधनानां च तदर्थं ब्रह्मवादिनां ॥ तदर्थं ब्रह्मचाना
णां अथायोग्य महाद्रुनिः ॥ स विप्र भोजनांतेच स्वयं भोज
नमाचरत् ॥ पुत्रेण पुत्र पुत्रेण भार्या बंधुसमन्वितः ॥
स्थापितो लोकपालेभ्य सशेष गन[illegible]द्यान्वितः ॥ १८३ ॥ श्री:
भोजनांते दिनांते शी नात्रिस्थान सुपागतः ॥ शयने कृत
वान्कृष्णः पर्यंके नमया सह ॥ १८४ ॥ ब्रह्मादय सुनश्रेष्ठाः
कस्य पात्रि पुनोगमाः ॥ शयते च क्रिने नाज स्कंदने षु गुहे
षु च ॥ वृक्षमूलेषु शैलानां गव्हनेषु दरीषु च ॥ ततः प्रभाते
निमके श्रीनिवासः सतां गतिः ॥ १८५ ॥ गरुडं प्रेषयामा
स ब्रह्माणं चतुराननं ॥ स गत्वा वायुवेगेन ब्रह्माणं तम
संस्थितं ॥ प्रत्युवाच महाराज पक्षिनाद्यनमं वचः ॥ गरुडः ॥
गच्छतात सुनश्रेष्ठ सस्यालंकारभूषितः ॥ हंसमारुह्य
चंद्राभं नाजेंद्र नगरं प्रति ॥ वाद्यं तोनर्धिचित्राणि वादि
त्राणि महांति च ॥ गजमानोप्य महाती भेरीचाप्यनुवा
दयतां ॥ वाहनानि विचित्राणि अंदोलिकानि धान्यनिक्तग
सालंकृतानि नाजेंद्र स्य भेंच चतुराननः ॥ पक्षिनाद्वचनं
श्रुत्वा पक्षिनाज्ञा वृतेंदनः ॥ निर्योजयामास तदाब्जले देव
गणस्य च ॥ गजानांच हयानांच वृषभा[illegible]णांच मंडलं ॥
वा शतान्यकुंन विमानश्च भूतवस्य सुपाश्रयः ॥ पितामह
पुनस्कृत्य अग्मुर्णाजामणाश्रमे ॥ तं कृष्ण सर्व देवो भ्य
भगवानाह भूपते ॥ श्रीनिवासः ॥ विलंबः क्रियते कस्मा
द्गमनार्थं पितामह ॥ नियोजय बलं सर्वं नाजधानी
नृपस्य च ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा वासुदेवात्मजोब्रवीत् ॥
ब्रह्मा ॥ दर्शितं तद्बलं सर्वं धृतायुधमनिंदमं ॥ इति
ष्ट पुनरुषश्रेष्ठ पक्षिनाजानमारुह ॥

॥ भोजनांत वृतेः ॥ श्रीनिवास भयात् ॥ कंदने प्रियसादि ॥
स हृत्थमुन्को भगवानानन्द स्कंधमारुहत् ॥ ब्रह्माण
मग्रतः कृत्वा शंभुं कृत्वातु दक्षिणे ॥ नमामनीप भामास
नर्थं कांचनानिर्मितं ॥ मातनं बकुलां नाजन् विमानं
सूर्यसान्निभं ॥ समानोप्य महानाज भगवान्भक्तवत्सलः ॥

भ॰पु॰ स्वयं तु गरुडारूढः श्रीनिवासः सतां गतिः ॥ शेषो दध्या वैं॰मा॰ ११
न राजेंद्र श्वेतच्छत्रं शशिप्रभं ॥ चामरे चंद्रसंकाशे
वीज्यमाने सुनेः पनेः ॥ व्यजनेन विचित्रेण नलदेवेन
भूमिप ॥ वीजयामास राजेंद्र विष्वक्सेनः प्रतापवान् ॥१६१॥
भेरीदुंदुभिनिर्घोषैर्वादित्राणां महास्वनैः ॥ नर्तकैः
नटकैश्चापि हा हा हू हू मुखैर्जनैः ॥१६२॥ एवं विभव
मापन्नः सर्वात्मा सर्वतो मुखः ॥ गमने वासुदेवस्य देवा
नामपि भूमिप ॥ ऋषीणां पूर्वदेवानां गंधर्वाणां तपस्विनां ॥
संमर्दस्तु बभूवात्र पशूनां मानुषात्मनां ॥ वनितानां च
वृद्धानां बालानां नाभसामपि ॥ अन्योन्यं कलहस्तत्र वनि
तानामभूत्तदा ॥ ऋषीणामपि कन्यानां देवस्त्रीणां च
देवतेः ॥ तत्राश्चतास्तु गच्छंति मार्गमध्ये महीपते ॥
काश्चिद्भर्तारमालंब्य पुत्रमंके निधाय च ॥ भावभूताश्च शिरसि
सा पद्मामनुगच्छति ॥ तस्मिन्काले महाराज नभस्थाः सुनयो
षिताः ॥ पंथानमनुधावंती जपंते अधनाकृषाद् ॥ तदा
वियोगमापन्ना भर्त्तारं भास्वीदिता ॥ कूजंती वाथ हा नाथ
वते मां त्यक्तुमर्हसि ॥ एवमुक्ता विप्रस्त्री सपुत्रा पतिता भुवि ॥
नृत्यंतः शिशवस्तत्र प्रहृष्टाः तथ केचन ॥ केचिदापः कोहं
ति केचिद्वदंत महीपते ॥ केचिद्भुंजते श्रीनान्ने केचिद्ध्यायंत
नृप ॥ हसंति केचित्प्रनदंति केचिच्छयंति केचित्तु जनास्तदानीं ॥
पतंतमन्ये कनपक्षेण उत्थापयंति स्म हसंति विभ्रमाः ॥ सुनंग
नाश्च राजेंद्र तथा पै स्वात संगताः ॥ ऋष्यंगनाश्च गंधर्वा धनि
मान्ध्यानलोचनाः ॥ अभवन्तु शिनिशेषं श्रीनिवासपरायणाः ॥
शेषाचलं समारभ्य नारायणपुरं प्रति ॥ तिलमात्रावकाशस्तु
यष्टे तस्मिन्नदृश्यते ॥ मध्ये कृत्वा पद्मतीर्थं गतास्ता वाहिनी
ह्येनेः ॥ ऋग्यजुःसामथर्वाद्यैः गीयमानो जगद्गुरुः ॥ आभदेव
पद्मतीर्थं महातीर्थं महीपते ॥ आससाद जगद्योनिः सच्चि
दानंदविग्रहः ॥ सशुना सुनगंधर्वसिद्धसाध्यमरुद्गणैः ॥
आपतं गरुडमारूढं कृष्णद्वैपायनो मुनिः ॥ साष्टांगपूर्वकं
राजन् प्रणिपत्य शुकोऽब्रवीत् ॥

तपसस्तु फलं गतो कृतस्य पुरुषोत्तम ॥ गङ्गायाश्च तटे नगावीः
अगमोंया थेट गोचनः ॥ ते भवं तमातृ पश्य तेनाभ्यो पुरुषोत्तम ॥
सपुत्र मित्राखिल लोकपालं सर्वेश संहर्ता शहितं सुनाने ॥ प
श्यामि गाङ्गेयस्य मानस कृष्णे स्वल्पाद पूजा गत विंदताम ॥
चिंतापनं मे शृणु देवराज प्रसाद रैता स्तव वासुदेव ॥ कृत्वा
कृपां वैकुंठ कौशल साम भुक्ता महीमे फलकंद मूलं ॥ इत्युक्तो
मुनि नाथेन वासुदेवोभ्य भाषत ॥ १९२ ॥ श्री भगवानुवाच ॥ शृणु
तापस शार्दूल वचनं साधु संमतं ॥ भवानकृशी विनाभीन ब्रह्म
चारी दृढव्रतः ॥ १९३ ॥ तथं संसार निनता बहवः तत्र भूसुराः ॥
अतीव नगरं गत्वा भात्तस्तस्य महात्मनः ॥ तत्रैव भोजनं कुर्मो
वर्तते मम मानसे ॥ एवमुक्ते हृषीकेशे व्यासपुत्रोभ्य भाषत ॥
शुकः ॥ तिष्ठ ॥ चतो गोविंद लिङ्गि-जन जनप्रिय ॥ त्वयि भु
क्ते जगत्तृप्तं नात्र कार्यं विचारणा ॥ एवमुक्ते शुके कृष्णो वकुला
वाक्यमब्रवीत् ॥ वकुला ॥ शृणु तद्वचनं कृष्ण त्वद्विवादे समर्पित ॥
यत्नं बहुविधं नक्रि नाजाने पनिबोधमन ॥ मातुर्वचनमाकर्ण्य
माधवः शुकमब्रवीत् ॥ श्री निवासः ॥ त्वद्वाक्यामृत पानेन तृप्ति
र्मे भूत्तपोधन ॥ किंमन्येन प्रकृतेन परिमाल्य वंशोत्तम तथापि
तव वाक्येन कर्तव्यं भोजनं मुने ॥ सार्धमित्वा मुनिवर्ण गत्वा
देवनन्दन सः ॥ कुटिकां तां प्रविश्याथ सपुत्र सपरिग्रहभोजी
कृतासने रम्ये संस्थितः परमेश्वरः ॥ २०१ ॥ शुकः ॥ शुकः स्नात्वा
पञ्चतीर्थे कृत्वान्ते भक्ति संयुतः ॥ अमृता बीज निचयं गुप्ति भि
र्विनिहत्य च ॥ २०२ ॥ तत्तं मुखे मांसभोज कृतवान्नत्र सुन्दरं ॥
तूष्णी फल संयुक्तं त्रिचूर्ण रस मिश्रितं ॥ ये तांत गोभि श्र
नित्य पूजनं साधनेन च ॥ तेनैव ब्रह्ममूर्तेस्तु पूजनं सिद्ध
संगतं ॥ इति तत्वार्थ विद्वान्सः कृत्वा पादार्चनं जनं ॥ पुष्प
पत्राणि चास्तीर्य तत्रान्नं रस संयुतं ॥ यिति स्थित्य विशेषेण
कृत भास्वांता सनिति तिः ॥ भोजनं कुरु गोविंद सदा पूर्ण मनो
भय ॥ तद्भक्तिं तानतम्यान भगवान्नास भूस्वर्ग ॥ अन्यच्च ॥
मुनिनाग्रानं बुभुजे सर्व भोजनः ॥ लक्ष्मीः स्यात्स्याद्यया साधि
ताज बकुल मालया ॥ बुभुजे मुनिना दत्तं सदन्नममृतप्रभं ॥

तस्मिन्भुक्तवति श्रीशे ऋषयः कोप पूरिताः॥ शापानुग्रह
सामर्थ्य साधनाश्च तपोधनाः॥ तेषां मातमनुज्ञाय भग
वान्बहिरागतः॥ फूत्कारं कृतवान्कृष्णाः सर्वेषां तृप्ति
हेतवे॥ त्वन्मुखात्बीज संभूत वायुना तृप्तिमायमुः॥
सुनधेनोर्यथा तृप्ति स्तथैव मुनिसत्तमाः॥ (पुंगवाः)
शुकं संतोषयामासु र्वचनै स्तोत्र मिश्रितैः॥ अष्टम्यां
तत्र वासंच नवम्यां गुरुवासने॥२१२॥ प्रभात समये प्राप्ते
श्रीनिवासः त्वरान्वितः॥

स्कंधावानस्योप संहृतत्वादिति भावः॥ त्वयि भुक्त इति॥ अमृता
बीज निचय मिति॥ आमलकी कनाटकांतर्गताः॥ कृष्णाः सतुष धना
वितुषीकृत्य पूर्वं सिद्धानि यानि बीजानि तंडुल कणस्थानीयानि
न्यग्रं मुष्टिभिः वितिहृत्य तत्तंडुलैः अन्नं कृतवान्॥ तानेव तंडुला
न्पेषयित्वा क्षीरमादाय तत्क्षीरमातंचनेन दधिकृत्वा तन्मथित्वा
नवनीतेन घृतमुत्पाद्य॥ तत्क्षीरेण॥ तद्दध्नातेन घृतेन सद्रस्व
नसतो मधुरं कृतवान्॥ अमृत मन्नं पंचामृत नसोपेतं उत्तमं
बृहती फल संयुक्तं तिंत्रिणी रस मिश्रितं व्यंजनंच कृत्वा॥ येनेति॥
मदन्नः पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवताः॥ नित्यानंद चिदकृते त्रि
जगती चित्रान्न भुक्ते निरं विष्वग्व्याप्त बृहच्छरीर निष्ठावच विद्वा
वरा॥ मुक्ताधीश्वर दुर्घटान्न घटना चातुर्य धुर्य प्रभोक्तः कुर्यात्प्रति
ते विनांजलि पुटं भक्तोल्पको वा महान् इत्यादि श्रुति स्मृति तत्वार्थ
विद्वान्सः शुकः येन साधनेनां तर्यामिणो बिंब मूर्ते र्नित्य पूजनं
ते नैव साधनेन ब्रह्ममूर्ते बृहच्छरीरस्य पूजनं सिद्धसंमतं इति
मवसि कृत्वानु संधायेत्यादि शिष्टं स्पष्टं॥ यथा नारिकेल क्षीरादि
तथा धात्री तंडुल रूपीति ज्ञेयं॥ अमृता आमलकीत्यर्थः॥ पथ्या
गुडूच्यामलकी ष्वयं स्त्रियामिति त्रिकतांतनत्नकोशः॥ अष्टम्या
मिति॥ तत्र शुकाश्रमे वासंच॥ भोजनं वासंच कृत्वा नवम्यां गुरु
त. वासने प्रभास समये प्राप्ते त्वरान्वित उत्थाय जगद्गुरुरपि गुरु
वाने पूर्व फल्गुन्यां राज सन्मान हेतौ गदा योगे पुनर्गमनमुत्थान
त्थ॥ चतुरंग बला ध्यक्षं॥

पुण्यं कृत्वा महत्तस्य गुरुवाक्ये जगद्गुरुः ॥ चतुराननमद्राक्षीद् ब्रह्माणं
प्रपितामहं ॥ स्वधाम पुनरागत्य जगाम जगदीश्वरः ॥ अस्ताद्रिं
प्रस्थिते भानौ तस्मिन्काले महीपतिः ॥ अपश्यत् मंगलं कृत्वा कृत
मंगलकौतुकः ॥ २१५ ॥ पद्मावतीं स्नापयित्वा गंधतैलेन भूमिप ॥
अलंकृत्य वरां कन्यामलंकारैः महीपतिः ॥ २१६ ॥ राजमार्गेषु नगरीं
पुरीं पुरं हि तेन नः ॥ आकाशराजो धर्मात्मा पुत्रेण सह भ्रातृजा
पुरोहितेन शक्रेण तां विमानैश्च भूमिप ॥ वासुदेवं जगन्नाथं
द्रष्टुकामो नराधिपः ॥ २१८ ॥ ब्रह्माणं पुनरागत्य स्वधाम शुकाश्रमोत्तम

रिंगसीमाथा वस्ताद्रिं प्रस्थिते सति चंद्रे प्रकाशमाने राजपुरीं
जगामेत्यर्थः ॥ आकाशराज कथामाह ॥ तस्मिन्काले महीपतिरिति ॥
गच्छन्त्यां गुरुवासरे प्रभात समये महीपती राजा कृत मंगलकौतुकः ॥
कृतानि मंगलकर्म प्रकृत पक्वान्नस्यापास्य कौतुकानि हर्षाकलशा
म्य पूर्वमंगलानि येन स तथा ॥ २१५ ॥ गंध तैलेन ॥ मल्लिका कर्पूर तुलसी
वासित स्नेहेन ॥ तैल शास्त्र विधिना नाभक्ति दृढेन सुवासिन्या
सभार्यः कन्या पूर्वमभ्यज्य उष्णोदकेन स्नापयित्वा स्वयं सभार्यः स्नातः ॥
वरां कन्यां अलंकारैः अलंकृत्य तां पुरस्कृत्य पुष्पाहवाचनपूर्वकं गृह
मखं तदंगब्राह्मण तर्पणं च कृत्वा अक्षताशीर्वचसि कृत्वा तत्पश्चात्पर्व
अत्र संदर्भ शेषः ॥ तथाहि ॥ अमरावती मिव सुसंमृष्टां जितवी
थिकां मेचकाकार ध्वज पताका पुगपीत गंभास्तंभदीपस्तंभ
तोरणाद्यलंकृतां सिद्धार्थैः द्रोणकूर्मार्चिता शालिवाराह्य समीपस्था
स्वीय महानसे पाकार्थं संभाराः संस्थितां तामित्यनुशास्य तृती
य कक्ष्यास्थ दुर्गालय सोपान मार्गे जानु दघ्न जल कुल्या स्थेद
यविति आज्ञाप्य दुर्गालये अन सिंहासनं प्रतिष्ठाप्य तद्गुणतः
सुसंमृष्टा जिते किलंजकाः कुभान्यास्तीर्य तामिति उक्त्वा देवक
कान्सन्तर्हां तामित्यनुशास्य ततो अन्यजनानां समस्तानां वे
शाखेष्वर्म श्रीतानां नसंतानांधलेनानाविधं सुगंधमाल्यापि
ष्टात सुधूपवर्ति पातक लक्कोद्रकाद्रचणक समधुकदलीचूत
पनसरसायन नारिकेल शर्करा दुग्धसार खंड तांबूलादीननुशा
स्य वधूदेह प्रमाणोक वंशाति तंतुकवर्तिका दीपं च सज्जादेति ॥
अस्तमिते भानौ ॥ चंद्रे भासमाने ॥ पुरं हि तेन नतः ॥

पुत्रीपुत्रयोः प्रीत्या आसक्तः ॥ धर्मात्माकाशराजः ॥ आत्मपूर्णलोच्च
मानेन सह सहकूलेन पुत्रेण शक्रेण राजपुत्रीहितेन च अश्वकन्यादि
अथ पुत्रीं यौवनविमानं गजमैरावतं आरोप्य स्वयं च अश्वमारुह्य जग
मौ तिं रमापतिं वासुदेवं द्रष्टुकामः प्रतस्थे इत्यन्वयः ॥२१८॥
गजाश्वरथसंकुलं चतुरंगबलं चतुरंगबलं राकं धारि ॥ सर्वं
पुनर्लोकि धाराः ॥ ध्वजैः सिंहव्याघ्राकारैः चित्रपताकैः कौशावर्ण
वैजयंतीभिः राजविभवैः विभूषितः ॥ नामभिर्मर्दलैः अथ भीजभावाः ॥

चतुरंगबलं सर्वं गजाश्वरथसंकुलं ॥ ध्वजैश्चित्रपताकैश्चाम
रैः व्यजनैः नृप ॥२२०॥ भेरीदुंदुभिनिर्घोषैर्वादित्राणां महा
स्वनैः ॥ नर्तकैर्नटकैश्चापि सूतमागधवंदिभिः ॥ स्तूयमानो
महाराज सैन्यमध्ये विराजितः ॥ यथाकाशे चंद्रबिंबो नक्षत्र
गणमंडले ॥२२१॥ राजा ददर्श गोविंदं शेषेण नृपदर्शितं ॥ गरु
डस्कंधमारूढं श्वेतच्छत्राभिरक्षितं ॥२२२॥ [illegible]
दं शक्रेण नृपदर्शितं ॥ सुकुमारं युवानं च सुंदरं जनसुंदरं ॥
श्रीनिवासं जगन्नाथं सच्चिदानंदविग्रहं ॥ दृष्ट्वा संतुष्टमनसा
स्वस्य प्रावदन्महासः ॥ पद्मावतीं स्वपुत्रीं च निधाय पुरतो नृपः ॥
पुत्रीहितं पुरस्कृत्य इदं वचनमब्रवीत् ॥ आकाशराजः ॥ धन्योऽ
हं कृतकृत्योऽहं स्वर्गं प्राप्तमाश्रितः ॥ एतस्मिन्नेव काले तु श्री
निवासः सतां गतिः ॥ ददर्श राजशार्दूलं नारदेन प्रदर्शितं ॥
दीर्घस्कंधं दीर्घबाहुं सर्वदीर्घसमन्वितं ॥ अथ शुभे तव गो
विंद पश्य माधव भूमिपं ॥२२६॥

भेरीदुंदुभिनिर्घोषैः अतिशयित भेरी झंकार दुंदुभि ढुंकार घोषैः
तथा वादित्राणां मार्दलादीनां घुष्यमाणः ॥ नर्तकैः पदार्थाभि
नयज्ञैः नटकैः वाक्यार्थाभिनयज्ञैः सूतमागधवंदिभिः पूर्वो
क्तलक्षणैः नपि स्तूयमानः ॥ यथाकाशे नक्षत्रगणमंडले मध्ये
चंद्रबिंबो भासते तथा सैन्यमध्ये स्वमित्रसत्रराजमंडले विरा
जितः सन् ॥ वीथीद्वयं परिक्रम्य पुरीवीथीं प्रत्याजगामेत्यर्थः ॥२२१॥
राजा ददर्शेति ॥ श्वेतच्छत्राभिरक्षितं ॥ सितच्छत्रेण आधृतज
यावधानितं ॥

जन सुंदनं लोकसुंदनं ॥ सुंदनीजन सुंदन मितिवा ॥ पद्मावतीमिति ॥
अथ नाजा स्वयमवतीर्णः पुत्रीं पुनोहितादीन् गजादवतीर्य पुनः
तो निधाय पुनोहितं गुनं, पुनस्कृत्य संभाष्य ॥ ददर्शेति ॥ दीर्घ
स्मश्रुमित्यादिविशेषण चतुष्टयोपेतं नृपं पश्येति नानदेन प्रद
र्शितं ददर्शेत्यन्वयः ॥२२८॥ धन्यमिति ॥ हे नानद मे जन्म अवतानं
धन्यं ॥ कुतः यतः आकाशो मम बांधवः स्वशुनो जातोऽत इतिशेषः ॥
यः पन धार्मिको नाजा तेन संबंधं , जामातृत्व गासाय कृतकृ
त्येन मया पुनः किं सुकृतमाचनितं तद्वदेत्यर्थः ॥ पद्मावतीति ॥ सौंदर्य
पनिमोहिता लज्जयावनत मुखी कटाक्षेण ददर्शेत्यर्थः ॥ लक्ष्मीपती ॥
नाज्यलक्ष्मीपतिः महालक्ष्मीपती वनृनात् नथाद्गनाडात् ॥ अवरुह्य
अन्योन्यं ददृशातुः ॥ यद्वा लक्ष्मीपती आकाशतोंडिमानो वाहना
दवरुह्य श्रीनिवासं ददृशतुः ॥ पूर्वं वल्मी वल्मीकांतनास्ते श्रीनि
वासः सुंदनमूर्तिनिति श्रवणमात्रमिदानीं साक्षाद्दृशतुनिति भावः ॥
यस्मात्पुण्यो तादृकसुकृतिनो ॥

धन्यं नानद मे जन्म आकाशो मम बांधवः ॥ तेन संबंधमासा
द्य किं मयाचनितं पुना ॥२२९॥ एवमुक्ते हृषीकेशो नाजा सत्यप-
नाक्रमः ॥ ज्ञानतोनणमासाद्य श्रीनिवासं ददर्श ह ॥ सा ददर्श
वनानोहं पतिं पनम पावनं ॥ पद्मावती विशालाक्षी लज्जया
पनिमोहिता ॥ तां ददर्श जगद्योनिः कमलाक्षीं महीपते ॥
उभौ लक्ष्मीपती पुण्यो वाहनादवरुह्य च ॥ अन्योन्यालिंग
नं चक्रु नाजस्तस्य महाजनाः ॥ वासुदेवस्य ये भक्ता अन्यो
न्य पनिनंभणं ॥२३२॥ पूजयामास गोविंदं वस्त्रालंकान
पुष्पकैः ॥ गंधतैलेन नाजेंद्र जामातनमतामयं ॥२३३॥

अन्योन्यालिंगनं चक्रु नाज्ञश्चास्य महाजनाः ॥ नाज्ञः ॥ अस्य
च वासुदेवस्य च ~~ये भक्ताः तेपि अन्योन्य पनिनंभणं~~ महाज
नाः अभिगम्यान्योन्यालिंगनं चक्रुः ॥ वासुदेवस्य च ये भक्ताः
तेपि अन्योन्य पनिनंभणं चक्रुनित्यन्वयः ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥

 वधूवन पत्नीयो शुक नानंदी गुन॰ वसिष्ठ विद्याचेवं सुगंधि
स्नेहेन हृदयं स्नेहित्वापि ष्टाते नामोद्य फल पुष्पादि दत्वा इ
त्यादि क्र केछो ति ॥ अथ महाजनता: दुर्गालय सोपान मार्गे जा
नु दघ्न जल कुल्यायां पादौ हस्तो नि मृज्यो त्तीर्णा: सोपान
मान॰ उन्म्योत्स्ता विताने आस्तीर्ण कुथायां उपविष्टा वभूवुः
वधूवनी सिंहासने ॥ तयोः पार्श्वे साष्ट मंगळा अष्टौकन्या:
पश्चात्सनस्वती वकुळादय: ॥ पुनतो ब्रह्मा द्या देव ऋष यश्च ॥२३२॥
अथ नाजा वनस्य सीमांत पूजां कनिष्य इति संकल्प्य तदंग
ग छोश वनछी संपूज्य स्वाचार्य पत्नी वृस्तेन पार्वती मुखांष्ट मंग
ळाष्टकन्य पूर्वं पदार्थान् समये नोत्तना संस्थं पाछि पत्नीन् हनिद्रा
गानाग गंध पुष्प कुंकुम कस्तूनी सिंधून तिलक सुगंधि स्नेह पिष्टा
तक तांबूल सकूर्पास कुंकुमां कित षस्त्रादि मंगळोपचानै: श्रीनि
वासं पूजया मासेत्याह ॥ पूजया मासेति ॥ पूजयामास गोविंदं वस्त्रा
लंकान पुष्पकै: ॥ गंध तैलेन नाजेंद्र जामातन मनामयं ॥ वस्त्रालं
कान पुष्पकै: वस्त्रै: पुष्पकाळंकानै: इत्यर्थ: ॥ वस्त्रालंकान:
पुष्पकाधिकोयेषांते भूषणे नितिवा ॥ अनर्घ्य वस्त्रद्वयं तादृशां
ग्रीनो वेष्टनं ॥ अनर्घ्य कंचुकं ऊर्णवस्त्रं ॥ उपर्यु-त्तनीयं ॥ म
ध्य बंधनवस्त्रं पत्नवस्त्र मित्याद्येवं वस्त्रालंकान पौष्क ॥ कट
काद्या भनणानां अल्पत्वं उत्तनत्रै तेषां पौष्क ॥ एवं वस्त्रै नाभ
नणै नलंकृत्य सुगंधलेपनं कृत्वा सुगंधि तैलेन हृदयं स्निग्धी
कृत्य पिष्टातक मुष्टिभि: पटादि वासनेना मोद्य मंदान मालां
नि धाय नत्नाक्षतां फले नि क्षिप्यादर्शं दर्शयित्वा नीनाज्य
दुग्धं प्राशयित्वे तदंग सभा पूजनं कृत्वा विष्णु निवेदितपूर्व
संभृत वसंत संभानै: सभामाप्याय्य दक्षिणां दत्वा मंत्राक्षता
न्विनसि संधार्योपविष्ट: ॥ अथैवमेव श्रीनिवासोपि स्वाचार्य
वसिष्ठानंधती मुखेन कन्याया: फलपूजां कनिष्य इति संक
ल्प्य गणपति मानाध्य वधूसंबंध्यष्टकन्यापूर्वं इत्यादि मंग
ळोपचानै नित्यंत पूर्वलिखितोपचानै: पूजयित्वा फलं प्रदाप्य
नीनाज्य दुग्धं प्राशयित्वा सभां संपूज्य दक्षिणां दत्वा शीना
या स्य स्थित: ॥२३३॥

नगनद्वान निलयां दुर्गां मायायुतां हरिः ॥ पद्मावत्यनुगो राजन्देवीं नत्वा विशेषतः ॥२४९॥ वनं ययाचे गोविंदः शीघ्रं भार्यां कुरु प्रिये ॥ पद्मावतीं विशालाक्षीं सवक्त्रे वनमुत्तमं ॥ पद्मावतीपतिं कुरु नमानाथं श्रीनिवासं जगन्मयं ॥ वंदयित्वा वनां देवीं तैनावत मुपाश्रिता ॥ गरुडस्कंधदृमानरुढो भगवान्भक्तवत्सलः ॥ दीपकैस्तैल संबंधैः सहस्रायुत संयुतैः ॥ लाजपुष्प सुमालाभिः विकिरद्भिनित स्ततः ॥ आकाशराजो धर्मात्मा श्रीनिवास परायणः ॥ वीथी त्रयं यनिक्रम्य वासुदेवालयं ययौ ॥ प्रवेशयामास वनं सुमंदिरे श्रीवेंकटेशं वनमात्म संमतं ॥ तद्बंधु संघं मुनिवर्य गुप्तं बलं नियुज्यात्म निकेषु ॥ नाडिस्तु पंच घटिका समभूद्राजसत्तम ॥२५०॥

अथो भौ दुर्गां फल समर्पण पूर्वं संपूज्य वधूदीपं प्रज्वाल्य वनयात्रां चक्रु रित्याह ॥ नगनद्वान निलया मिति ॥ मायायुतां मायादेवी सन्निधान युतां ॥ पद्मावत्यनुगः ॥ पद्मापुनःसनः दीपकै रिति ॥ तैल संबंधिभिः ॥ सहस्रायुत संयुतैः ॥ सहस्र दीपै रयुत दीपैश्च संयुतैः दीपकैः दीपस्तंभैः प्रकाशितो त्सव वीथीयथ इत्यर्थः ॥ लाज पुष्प सुमालाभिः लाजैः पुष्पैः सुमालाभिर्नंजलिपूले कृत्वा इतस्ततः दक्षिणोत्तरतः विकिरद्भि र्जनै र्विकीर्यमाण लाज पुष्प मालती मल्लिका बकुलादि पुष्प मालाभिः समानंदितो त्सवागतवन जनाद्रिः (द्रिः) (द्रिः) इति यावत् ॥ वनं साक्षाद्ब्रह्मणा विश्वकर्म निर्मितत्वादुत्तमं ॥ सुमंदिरं कल्याण मंदिरं श्री वेंकटेश प्रवेशयामास अथ मुनिवर्य गुप्तं तद्बंधु संघं तद्वनं आत्म संमतं मंदिरं प्रवेशयामास ॥ अथात्म निकेतनेषु स्वीय बल निकेतनेषु ॥ बलं सेनां सैन्यं ॥ नियुज्य उपन्यानार्थं कृत तदात्व कृत्योभूत् ॥ नाडि (?) स्त्विति ॥ एतावती सतीति शेषः ॥ जगाम भवन मिति ॥ पद्मया सहेति शेषः ॥ यदागत इति ॥ कनकमिति कनकास्मिन्नस्तीति कनकं ॥ साचेत्यं ॥ यद्यपि उत्सव जनाः क्षुत्पीडिताः तथापि वसंतानायन मात्रेणाल्प संतोषिणः संतः ॥ नाडी पंचघटिका जाताः ॥ बहवो जनाः ॥ एतदुपरि पाकोपक्रमे इशाकय मुचित काले भोजन कारण मित्यादि पन

भ·पु संकटमनुसंदधानात्वयि दयया मयि भक्तिपराधीनेनास्मिन्दिने वें·मा
कृष्णजन्मीव उपवास एव परायणमिति निश्चितवंतः॥ एवं सति ११
अभ्यस्तोपवासा ऋषयस्तिष्ठंतु परंतु बालवृद्धातुराः संति ते कथ-
मुपवासं कुर्युरिति॥ अहमिति॥ कोब्रह्मा॥ पतिव्रतेति॥ यद्यपि
३ सा निर्यत्नान्न संपन्ना तथापि पातिव्रत्यान्मयि भुक्ते सा भुंक्ते इति
भावः॥ ऋषीणामिति॥२५४॥ अथाह तौ द्वौ॥

जगाम भवनं राजन्स्वकीयं राजवल्लभं॥ यादागतो महाराज
स्तौं द्विमालं महीपतिं॥ संप्राह करुणाश्रीमान् श्रीनिवासः क्षुधा
तुरः॥ वैवाहिकजनाः सर्वे उपवासपरायणाः॥ अहंको मम
पुत्रस्तु मम माता सखाद्रयः॥ भार्या पतिव्रता लक्ष्मीः क्षुधया
परिमोहिताः॥ तेषामन्नं महाराज भक्ष्याणि विविधानि च॥
कुरु राजं स्त्वनेनैव ऋषीणां मूर्ध्नि तेन सा॥२५५॥ पाकस्तत्र
विशेषेण कर्तव्यो जातवेदसा॥ ममापि प्रेषितव्यं च पक्वा
न्नं राजसत्तम॥ वासुदेववचः श्रुत्वा वसुधेशोऽब्रवीद्धरिं॥
तौंडिमानः॥ इदं रानीं जगदीश राजं स्वदीयमेवात्र मुकुंद
मूर्ते॥ ननो यथा लोकगतिं प्रयाति तथागतोऽनंत प्रमुह्यसे
हे॥ एवमुक्त्वा हरिं राजा जगाम भवनं स्वकं॥ क्षणेन कार
यामास पाकं राजन्विभुजा॥ ऋषीणां वेदविदुषां सुनाणांसुनयोषितां॥२५६॥

यद्यपि पूर्वमेव पाकः कारयितव्यः॥ सर्वे संभाराः संभृताः तथापि माम
कीन पाचककृत पाको हि तावकीनानामृष्यादीनां न संमतः॥ धिग्बलं
क्षत्रियबलं ब्रह्मतेजोबलं बलं॥ अतः कथं कर्तव्यमिति इंद्रेण सह
समालोचितं सन्यमामाह॥ भगवानागच्छतु यथातु तस्य प्रमितिः
निविष्टा तथा भगवान्पश्यतु कार्यसिद्धिमित्याह॥ अतस्त्वदनुग्रहो
पेक्षित इत्यत आह॥ पाकस्तत्रेति॥ तौंडिमानं मोहयितुं रीतिं च ज्ञा
पयितुमाह॥ ममेति॥ उष्णमीषद्भृदन्नमात्रं प्रेषयितव्यं येन केन
वा ममैव गंतव्यमिति न कुरुत॥ महत्यस्ति कार्यं धुनेति॥ इदं रानीन
मिति॥ हे जगदीश मुकुंद मूर्ते॥ अत्रास्मिन्नन जन्मनि इदं रानीनं
त्वदीयमेव त्वत्सेवा विनियुक्तमेव॥ परंतु रानो यथा लोकगतिं

लौकिकं मार्गं प्रमाति प्रचनति तथा त्वमलौकिकोपि तथागतः नन वन्लौकिक मार्गमाचनन् माम नंतहने प्रमुह्यसे ॥२५८॥ नाजार्पितान्न मिति ॥ द्विजनाजार्पितान्नं ॥ चंद्रेणाह्या विषेना न्ताभिमानिना विष्णो र्पितममृतान्न मिति भावः ॥ तदुक्त वनांहे ॥ वियद्राजोपि सानंद मिंद्र माहूय सादनं ॥ अन्नं विधीयतांनाजन्विविधं नस संयुतं ॥ विष्णो नै वेद्य योग्यं तत्पनमान्नं विधीयतां ॥ देवानांच ऋषीणांच ननाणाम
७५ पि संमतं ॥ चतुर्विधं सुगंधाढ्यं ममृतांशं सुधाकन मिति ॥ पूर्व देव गुनोर्वान इति ॥ हे नाजन् गुनोर्वाने एवोषः काले पूर्वत् प्रभाते उत्सव दिनत्वाद्भूराह्नि जिनादि संमार्जनाद्यर्थं समुत्थित पुनजन वत्समुत्थितः सुनादिस्तुत्यादिना सूत्थितः भगवान्कृत मंगल मज्जनः सन् दशमी दिने पूर्व देव गुनोर्वाने शुक्रवाने संप्राप्ते वसिष्टं वाक्य मब्रवीदित्यन्वयः ॥२५९॥ अथ श्रीनिवासस्य कृत्सवस्तुषु चातुर्मं दर्श यति ॥

नाजार्पितान्नं नाजेंद्र ब्राह्मणा भोजन प्रियाः ॥ भोजनं कृतवंतस्ते भक्ष्यान्न नस संयुतं ॥२५९॥ वासुदेवाय नाजेंद्र प्रेषयामास प्रीतिमान् ॥ अन्नं बहुविधं भक्ष्यं पायसं मधु संयुतं ॥ स्वयं समेत्य नैजेंद्र भोजनं कल्मषहने ॥ बुभुजे पुरुषश्रेष्टो रुक्मण्याच पनमेष्टिना ॥ मात्रा न्य सहितो नाजन्सशेष गरुडान्वितः ॥ दत्वा वस्त्राणि दिव्यानि जामातुः श्रीपतेर्नृपः ॥ जगाम भवनं नाजा वासुदेवाद्यया नृप ॥ गते नाहि महानाज श्री निवासः सुखान्वितः ॥ निद्रां चकान वि धिवन्निंद्रेशोपि सुखासने ॥ एवं गताच सा नात्रिः प्रभात समयो भवत् ॥ पूर्वदेव गुनोर्वाने संप्राप्ते दशमी दिने ॥ समुत्थितो वासुदेवः कृत मंगल मज्जनः ॥ वसिष्ट मब्रवीद्राजन्भग वान्वाक्य मब्रवीत् ॥२६०॥

मया भोजनं कार्य मित्यादिना नात्रौ ब्राह्मण भोजन मित्यंतेन ॥ ननु कथमेतत् ॥ अपने युः ॥ कृत स्नातोऽहत वस्त्र धनोवनः ॥ भुक्त्वा निश्य हि पूर्वाह्णे उद्वहेन्निशि सर्वदा इति ब्रह्म पुनाणे ॥ बोधायनोपि ॥ अग्नी भुक्तवान् दर्भ पाणिनपवातिर्गत्वा वधूज्ञातिभिनंभितिवद् न्वितः स्नाता हत वासो गंधानुलिप्तां स्नग्विणीं इषुहस्तां भुक्तवतीं

प्रशस्तां वधूमीक्षत इति ॥ व्यासोपि ॥ भुक्त्वा समुद्वहेत्कन्यां गामित्री गृह्यक-
तथा ॥ उपोषितः सुतां दद्यादर्चितायद्विजातय इति ॥ गृह्येपि नामांसो
मधुपर्को भवति भवतीति ॥ वृत्तावपि ॥ अनेन प्रकारेण भोजनमुपदि-
ष्टं भवतीति ॥ इत्याद्येवं वचनानि संति ॥ आचारोप्यस्ति ॥ व्यवहारोपि ॥
क्षीरान्नं प्रक्षिप्य धानासेचनमिति ॥ तथाच वरस्यैवैवं भोजनप्राप्तौ
किम्वत्येषामिति ॥ उच्यते ॥ यदि वचनानां असंकोचेन प्रवृत्तिमुपग-
म्य वरस्य भोजनमंगी क्रियते ॥ तर्हि प्रयोगपारिजाते वधूगृह-
गमनात्पूर्वं ब्राह्मणैः सह सात्विकान्नं भुंक्त इत्युक्तं ॥ स्वगृह एकवारं
भोजनं ॥ ततो मधुपर्कांगमेकवारं ॥ अथ विवाहाह्निक समाप्तौ वध्वा
सहैकवारं ॥ इत्येवं त्रिवारमेकस्मिन्नह्नि भोजनं प्राप्नोति ॥ नचै-
तत्क्वचिद्दृष्टचरं ॥ उचितं वा ॥ अत एव क्षुत्पिपासातुरस्य न किंचि-
द्राजत इति विवाहकाले वधूवरयोः प्रसन्नमनो मुखतायै कर्तव्या-
हारस्य गोघृत दुग्ध शर्करा संगृहीत यव गोधूम लाजादि पिष्टा-
द्युपहारेणान्यथासिद्धत्वात्पूर्वस्यैकस्यान्नभोजनस्य परित्यागः ॥
अत एवोक्तं भुक्त्वा समुद्वहेदित्यादि मधुपर्कांग वैध भोजनानुवाद
इति निर्णयसिंधौ प्रयोगचिंतामणौ च ॥ तथाच भोजनद्वयमव-
शिष्टं ॥ मधुपर्कांग वध्वा सहेति चेति ॥ तत्रांत्येन संदेहः ॥ मधु-
पर्कांगंतु वैधं मांसमय भोज्यकं ॥ तच्च मधुपर्के पशोर्न वध
इति कलौ निषिद्धं ॥ यद्यपि माषमय भोज्येन तत्प्रतिनिधातव्यं भवति ॥
अत एव धर्मसिंधौ मधुपर्के माष विकार उपहारो भोजनार्थं देय
इत्युक्तं ॥ तथापि न मुख्यान्नस्य प्राप्तिः ॥ कुत्राप्यन्न शब्दाप्रयोगात् ॥
सात्विकोपहारस्तु द्विवारमौ वा लगेत भवत्येव ॥ तथैव शिष्टाचा-
रोप्यस्ति सच स्वगृह एव युक्तः ॥ अतो महादान प्रतिग्रह योग्यतायै
अग्नि साध्य विवाह होम गृहप्रवेश होमौपासनादि कर्मकर्तृत्वाऽ
शौचित्याय हविर्भिन्नान्नस्य प्रत्यक्षस्य विवाहव्रत बाधकत्वात् ॥
विराजो दोहोसि ॥ विराडन्नं तस्य दोहः सारोसि इति मधुपर्क द्रव्य-
स्यान्नसारत्वात् उपस्तरणापि धनादि भोजनांग दर्शनादेतेनैव
भोजनसिद्धेर्नामांसो मधुपर्क इत्यस्य यो मधुपर्केण यद्द्रव्यं चिंति-
तस्य तदह्नि आतृप्ति भोजयितव्य इत्युपलक्षणार्थत्व संभवात् ॥
५। अन्यथा संभवात् वरस्य सात्विक उपहार एव युक्तः ॥

कन्यायां अपि तथैव ॥ सहाधिकारात् ॥ अन्येषामपि कर्माधि
कृतानि समवेतानां उपहारान एव ॥ किंच विष्णुसन्निधानबु
ध्या सपत्निवान वनबंधु भोजने भुक्तोद नानामतिथित्वाभाव
प्रसंगः ॥ अत एव पाणिजाते मधुपर्कप्रयोगे भोजनं नानुक्रांतं ॥
अतो नवव्य न बाधः ॥ आचारः क्वाचित्कः केषांचिदेव ॥ व्यवहा
रोपि तेषामेवेति यत्संचान्न वर्जिता इत्युक्तं तत्साधिति ॥ तथाचोक्तंकृष्ण
भट्टीये कन्यावंशी तयोर्माता पितरौच पुनो धसौ ॥ व्रज तौमातुलाक श्चिट्टो
जनं न समाचरेत् इति व्रजहोम समवेत भ्रातुनपि भोजना भावः ॥ विप्र
कारणादिति ॥ विप्रभोजनकारणं प्रकृत्येतसर्थः ॥ २६०॥

श्री भगवान् ॥ मया न भोजनं कार्यं रुक्म्याच पत्नमेष्टिना ॥
मात्रा पुनोहिते नापि वयं पंच समन्विताः ॥ २६१ ॥ राज्ञस्तु भवने
राजा राजपत्नी पतिव्रता ॥ कन्या पुनोहितो भ्राता तेपि पंचान्न
वर्जिताः ॥ एवमुक्त्वा वसिष्ठंच पुनोहितमनिंदमः ॥ कुबेरमब्रवी
द्राजन् श्रीनिवासः सतांगतिः ॥ श्रीनिवासः ॥ गच्छ यच्छ गणा
ध्यक्ष राजानं विप्रकारणात् ॥ स तस्य वचनं श्रुत्वा यक्षरा
डराजसत्तमं ॥ गत्वाह भारतीं पुण्यां श्रीनिवासेन भाषितां ॥
कुबेरः ॥ भोजनं ऋषिमुख्यानां कर्तव्यं पूर्वमेव हि ॥ २६०॥

मुहूर्तकालमिति ॥ रात्रौ नत्रिघटकानां घटिकानां त्रिंशतां मध्ये त्रयो
दशेंऽशे मुहूर्तकालं विवाहमुहूर्तवेळां मौहूर्तिका वदंतीति शेषः ॥
कुबेर इति ॥ अथ राजा साष्टमंगळ कन्यापूर्वं वधूभार्यासमेतस्तै
लशास्त्रादि मंगळस्नातो युग्मवस्त्रं धृत्वा धृतोर्ध्वपुंड्रो धृतमंग
ळतिलकः ॥ प्रातः स्वस्ति वाच्यतांकुरार्पणग्रहयज्ञ नांदी समाराधना
दि कृत्वा तदुभयांग ब्राह्मण भोजनं कारयित्वा मध्याह्ने ब्रह्मवादि
नां ऋषिमुख्यानां भोजनं कारयित्वा एकैकस्य द्विजन्मनः एकैकं
निष्कमित्यनया मर्यादया पात्रतारतम्यानुसंधानपूर्वं दत्वाक्षतान्धृत्वा
भाविति भव्ये कर्मणि प्रसन्नमनो मुखतायै सवधूभार्यादिपंच
जन उक्त सालिकाहारमुपाहृत्य सायं पनरम्लानाम्रपल्लवनंभास्तं
भपूग पोतादि तोरणाद्यलंकृत पूर्वोक्त दीपकदीपिकाध्यां पुन

स्कार्यान्पुनस्कृत्य वनाह्वान कर्मणो प्रतस्थ इत्यन्वयः॥ तथाचकारेत्यादि॥ ना आधिवासारूपं नृप इत्यंतेन॥ निष्कं इति॥ अशीतिर्गुंजानां एकः कर्षः॥ ते चत्वारो निष्कः॥ यंतु वना(?)तूक स्वर्णमय नामांकित नरूप्य मिति यावत्॥ दत्त्वा शीघ्रागमस्तेति शेषः॥

मुहूर्तकालं प्राप्नोतु नाडिकानां त्रयोदशे॥ तदा साध्यं महाराज नाम्नो ब्राह्मण भोजनं॥२५३॥ इति संदिश्य राजानं कुबेरः पुनरागतः॥ तथाचकार राजर्षिः भोजनं ब्रह्मवादिनां॥ दत्त्वातु दक्षिणां निष्क मेकैकस्य द्विजन्मनः॥ एवं भूतं महीपाल कल्याण दिवसे शुभे॥२५४॥ शुक्रवारे दशम्यां तु सायंकाले विभन्नृपः॥ चतुरंग बलं सर्वं निधाय पुनरस्तुतं॥ विष्वक्सेनं महाराज तोंडमानंच भ्रातरं॥ पुरोहितं पुरस्कृत्य सुहृत्संबंधि बांधवान्॥ ऐरावतं महाभाग रत्नकंबल भूषितं॥ ओघनादेन संबद्धं बद्ध घंटाकुलान्वितं॥ चतुर्दंत महानागं कर्ण बद्ध सुचामरं॥ पुरंदरं पुरस्कृत्य गज मैरावतं तथा॥२५८॥ आह्वान कर्मणि प्रयताः आधिवासारूपं नृपः॥ तस्मिन्महोत्सवे राजन्नुत स्तंभ शोभितां॥२५९॥

एवमिति॥ शुक्रवारे दशम्यां हरेः अधिवासस्य कल्याण दिवसे मध्याह्ने एवं जातं॥ तस्मिन्सायंकाले तु विभन्नृप इत्यन्वयः॥ ओघना देन संबद्धं बद्ध घंटाकुलान्वित मिति॥ ओघनादो द्रुत ध्वनिः॥ विलंबितं द्रुत मध्यं तत्वमो घोघरं क्रमादिस्समनः॥ घंटानां कुलानि समूहाः बद्धानिच तानि घंटाकुलानिच एवं भूतानि घंटामाला इति यावत्॥ ओघनादेन संबद्धानि यानि बद्ध घंटाकुलानि तैरन्वितः तं महानागं अनुत्तम बृंहितं॥ एतादृश मैरावत नामकं गजं तथा पुरंदरंच पुरस्कृत्य ते वने नैव वनाह्वान कर्मणि तस्मै॥ आधिवासारूपं प्राप्त इत्यन्वयः॥

पं मधुपर्केणार्हयिष्यमाणं महद्दैवतं इति तदाह्वान समये पादेन गमनं उचित मिति शिष्टाचारः॥ तदुक्तं गृह्ये॥ महद्दैवं भूतं स्नातको भवतीति॥ तस्मिन्निति॥ अतः पूर्वं मध्ये संदर्भ शेषः॥ अस्मिन्दिने प्राप्तः॥ आधिवासोपि कृत नित्य क्रियो विधिवत्स्वस्ति वाचयित्वा फल तांबूल दक्षिणा दत्त्वा कृतनार्तिकास्ततः मध्याह्ने ब्राह्मण भोजयित्वा यमा

ब्रह्मादिस पंचजन: लघु सात्विक मुपादान मुपाहृत्य सायाह्ने पुनर्मंगळ स्नातो हुत हुताशन आत्म समानो पिताग्नि: अलंकृत: सर्वाभीष्ट देवतां स्वात्मानं प्रसाद्य स्वर्चितै र्ज्ञाति बांधव जनै: अष्ट मंगळ कन्याभि: मंगळ तूर्य जनै र्मंगळ सूक्त पठन परै र्ब्राह्मणै: पुनं ध्री भि: प्रसर्पक जनैश्च सह प्रकृतोपयुक्त संभृत मंगळ द्रव्य संभार: सर्व सन्नद्ध आह्वान निरीक्षणं कुर्वन्नासेति ॥ तस्मिन्निति ॥ महोत्सवे आह्वानोत्सव काल एव पुनर्विशेषानुग्रहार्थं पूर्व निर्मित गृहपूर्वाजिन एव अमृता व्यादि त्रि विशेषण विशेषितां पुनत: स्यंदमान गुल्प दघ्न जलकुल्यां पाद्याद्यर्थं सभांचकारेत्यर्थ: ॥ जनकृष्णा ॥ जिनेति ॥ मृदूकृत कृष्णाजिनेत्यर्थ: ॥ २७२॥ कृतांजलि पुट इति ॥

सभां चकार नत्वाळ्यां विश्वकर्मा विभो: प्रियां ॥ तत्रासने महाभागा ब्रह्माद्या: सर्व देवता: ॥ विश्वामित्रो भरद्वाजो वसिष्ठो गौतमस्तथा ॥ भृगुरत्रि: स्वपं पाको वाल्मीकि र्मिथिळेश्वरः वैखानस: स दूर्वासा मार्कंडेयो थ गाळव: ॥ दधीचिश्च वनो नाजन्सनकश्च सनन्दन: ॥ एते शेष तमालोके मुनयो वीतकल्मषा: ॥ जटा मकुट भूषांगा जनकृष्णाजिनाम्बना: ॥ करयपंतु पुनस्कृत्य समासीनास्तथासने ॥ तन्मध्ये वासुदेवस्तु नलकंबळ संस्थित: ॥ २७३॥ कृतांजलि पुटस्तत्र ब्रह्मालोक पितामह: ॥ तत्स भाह्वान मासाद्य नाजा सत्य पनाक्रम: ॥ २७४॥ पुनोहितं पुनस्कृत्य संप्राप्त: सन्निधिं हुने: ॥ समुन्तस्थौ वासुदेवो दृष्ट्वा नाजान मागतं ॥ पनिनंभण मालभ्य भगवान्वाक्य मब्रवीत् ॥ श्रीनिवास: ॥ भवाञ्छ्रेष्ठतम: साक्षाद्वृद्धोसि नृपसत्तम ॥ किमर्थ मागतस्तात मद्गृहं नाज सत्तम ॥ विष्वक्सेनंतु नाजेंद्र ममाह्वाने नियोजय ॥ २७५॥

तत्रश्रीनिवास समीपे कृतांजलि पुट: सन् लोक पितामहो ब्रह्मा संस्थित इत्यनुषंग: ॥ पुनोहितं गुनं ॥ समुतस्थाविति ॥ गुनं पुनस्कृत्यागतं नाजानं दृष्ट्वा समुतस्थौ ॥ पनिनंभण मालभ्येति ॥ गुनवे पनिनंभण मालिंगनं दत्वा आलभ्य नाजान मालभ्य हस्तावलंबनं दत्वा नाजान मुद्दिश्य वाक्य मब्रवीत् ॥ भवान् पूज्या यूयं साक्षान्मु

भा·पु· ख्यतः सर्वेषां श्रेष्ठतमः॥ अतिशयेन श्रेयांसः॥ तथाच सूत्रं। वें·मा·
राजा सर्व श्रेष्ठ इति॥ तत्रापि वृद्धोसि जनाद्यईर्नितांगस्यः॥ ११
राजसत्तम॥ हे राजसत्तमाः॥ तात॥ हे मम पितृस्थानीया भवंतः॥
शृणुत॥ एवं भूतानां भवतां मद्गृहे प्रत्यागमः किमर्थः कस्मै प्र
योजनायेत्यर्थः॥ भवद्भिरेव बहुदिनं मद्गृहं प्रति पद्भ्यामागम
भाव्यं कार्यं किमिति॥ मदाज्ञार्थं चेत्तर्हि भवद्भिरेवेदानीमा
गमनमधिकं जातं जातं॥ मैवं भूत्वुत्तनत्र॥ तत्र विष्वक्सेनं वसुदा
नं नियोजयेत्यब्रवीत्॥ यद्यपि नेदं गृह्यं तथापि जामातृनि विष्वग्दनु
संधान पूर्वकं आहूय कन्यादाने सुकृतातिशय इति आचरंतिशिष्टाः॥
त्वदीयानुसंधानं मया विहाय संतुष्टमिति ज्ञापनाय सदाचार स्थाप
नाय चैव मुक्तं भगवता॥२७८॥ एवमुक्त इति॥ एवमुक्तिं नस्यास्ती
त्येवमुक्तः॥ अर्घ्यं आद्यच॥ इत्युक्तवति श्रीनिवासे॥ सवत्
शिखामणेः सर्व साक्षिणः किं विज्ञापनीयमिति तूष्णीं भूय प्रकृत
मनुसरन्पुनोहितमभाषतेत्यर्थः॥ विलंब इति॥ रमापतेः लक्ष्मी
पतेः पूजां कुरुत॥ कारयतेत्यर्थः॥ एतेन लक्ष्मी समेतस्य पूजेति
सूचितं॥ सराजवचनमिति स गुरुः॥ अरुंधतीमिति॥ सा वन
पूजाभिज्ञा स्वाधीन वनाचेत्यर्थः॥ रमापतेः लक्ष्मी सहित श्रीनि
वासस्य॥ सा संभ्रमादिति॥ सा नृप वल्लभा धरणी संभ्रमात्त्वर
या समुत्थाय कृष्णस्य मुखं परिपूर्ण चंद्र परिहासि स्वद्युति
निर्जित सर्व सभं वदनं विलोक्य आनंदाश्रु संकुचित लोचना सती
आत्मानं॥ स्वप्रयत्नं कृतार्थं सफलं मत्वा सानंद परिपूता सानंदेना
नुरागेण संभृता बभूव॥२८०॥ स लज्जेति॥ अन्यासंगेन निगे
षेणान्यानुरागानुगुणं दृष्ट्वा जन्मनो जीवितस्य नयनानां च साफल्यं
संपादयामीति मनोरथेन स्ववदन गाढालोकन कौतुकाया धरण्या
वदने श्रीनिवासेनावलोकिते स्वीय राजदाराचार चिन्तस्यैर्य
भ्रंशाद्या विष्कारेण संजातमतः संकोचरूप व्रीडा सहिता सती
पर्यस्त पक्ष्म लोचना पूजयामास पूजां कर्तुमुपक्रांतेत्यर्थः॥
तामिति॥ तां पूजा सन्नद्धां दृष्ट्वा सर्व योषितः॥ सरस्वत्याद्या विस्मया
कुलमानसाः अपूर्व संदर्शना चिन्त विस्तारलक्षण विस्मयाविष्ट
चित्ताः पूर्व जन्मनि नया किं पुण्यं सुकृतं चरितं कृतमासीत् तद्वर्णय
मिति भावः॥

भ·पु· एवमुक्ते श्रीनिवासे पुनो हित मभाषत ॥ राजा ॥ विलंबः क्रियते वें·मा· ११
कस्मात्पूजां कुरु रमापते ॥२८०॥ स राजवचनं श्रुत्वा धरणीं
वाक्य मब्रवीत् ॥ गुरुः ॥ अनंधती पुनस्कृत्य कुरु पूजां रमापतेः ॥
सा संभ्रमात्समुत्थाय बाष्प संदिग्ध लोचना ॥ मुखं विलोक्य कृष्ण
स्य नृप वक्त्रभा ॥ मत्वा कृतार्थ मात्मानं सानंद पनिता ॥
स लज्जा पूजयामास सच्चिदानंद विग्रहं ॥२८१॥ तां दृष्ट्वा
योषितः सर्वा विस्मयाकुल मानसाः ॥ किं तया रचितं पुण्यं
पूर्व जन्मनि भूमिप ॥२८२॥ वासुदेवार्चन विधौ निर्मिता पर
मेष्टिना ॥ तैलकर्पूरगंधेन चंदनेन सुगंधिना ॥२८३॥ श्रीनिवासाय मंगळं ॥

किं वितर्के ॥ अतो वासुदेवार्चन विधावित्यादि प्रशंसुनिति शेषः ॥
अथानंधत्युक्त मार्गेण एवं शुभ तिथौ लक्ष्मी नारायण प्रेरणया
लक्ष्मी नारायण प्रीत्यर्थं वनाद्युतांग वन पूजां करिष्य इति संकल्पं
कृत्वा प्रथमं वनाष्ट मंगळ कन्या पूजनं पूर्ववत्कृत्वा श्रीनिवासस्य
फणे कुंकुमाक्षतान्निक्षिप्याथ देवबुध्या शिरसि निधाय ॥ तांबूल
वीटिकां दत्वा पूजयामासेत्याह ॥ तैल कर्पूर गंधेनेत्यादिना तदित्थं ॥
अनंधती ॥ हे तात श्रीनिवास तव वज्रांकुश ध्वज सरोरुह लांछना
ठ्या वंघ्री स्वर्नमये विशाले स्मिन्पत दृहे निधाय देहि ॥ धरणी
तावंभसा क्षालयती त्याह ॥ अथ तथा चक्रे श्रीनिवासः ॥ एवमुक्त्वा
त्राप्युद्धं ॥ अथ ताव क्षालयत ॥ अथ घुसृणमयांगरागेण तौ रंज
यित्वा हस्तयोः साक्षत पुष्पां भोर्घ्यं दत्वा थाचमनीयं च सुगंधिना
स्व भावसुभगं धिवा तैल कर्पूरगंधेन पुष्कळक तैल घनसान मिश्रेण
बृनिचंदनेन श्रीनिवासे संदोह बाहुर्लेपनं चकार ॥ अथ नानाविधैर्व
स्त्रैः रत्नैर्मिश्रामिश्रैर्नववनल मालाभिः मुक्तानिर्मित भूषणैः हंसकादि
यनुर्विधा भरणैः पुष्प मालाभिः तथा प्रभ्रष्टके नर्चयित्वा सुगंधितैले
न हृदयं स्रे हित्वा पटवासक मुष्टिभिनामो थाथ मंगळ वाद्य गीतिका
घोषेण नीराज्य कुंकुमोदकं उद्धृत्य ब्रह्मणान क्षत गंध पुष्प माला फल
दान दक्षिणाभिः संतोष्य मंत्राक्षतान्कान यित्वा कृष्णाय पूजा समर्पण
मकरोत् ॥ अथ वधू संबंधि बांधवान्सत्यपि धरणी राजादीन क्षत गंध
पुष्प तांबूलादिभि र्मानयामासुः ॥ वन संबंधिनः ॥२८४॥

अर्चयामास कल्याणी श्रीनिवासं सुरेश्वरं॥ वस्त्रैर्नाना
विधैर्रत्नै र्मुक्ता निर्मित भूषणैः॥२८८॥ पुरोहितवचः श्रुत्वा
पुराणपुरुषोत्तमं॥ राजमानीय राजेंद्र जामातरमनामयं॥
सहितो वासुदेवस्तु ब्रह्मणा शंभुना तथा॥ वायुना वरुणे
नापि यमेन मरुतां गणैः॥ वसिष्ठादि मुनिश्रेष्ठैः सादरैः।
ससुतैस्तथा॥ जगाम राजभवनं रत्नतोरण मंडितं॥ ना
नाजन समाकीर्णं नानालंकार मंडितं॥ महावाद्योत्सवैर्युक्तो
प्रदीपायुत दर्शितः॥ जामात्रा सहितो राजन्द्वार तोरण
सन्निधौ॥ चतुरंगबलं स्थाप्य श्रीराज स्थितु मागता॥२८९॥

वरेण सह प्रस्थीयतामिति पुरोहित वचनं॥ पुराण पुरुषोत्तमं॥ पुरा
तन पुरुष सानं अनामयं निर्दोषं देषोपवाद्यपराव तारोद्गणार्हता
सामर्थ्यादि दोष रहितं॥ जामातरं॥ राजमानीय आनहेत्युक्त्वा प्रत
स्थे॥ सहित इति॥ वासुदेवस्तु ब्रह्मणेत्यादि मरुतां गणो रित्संत
पदवाच्यैः सांबर विमानं राजमानं ह्याथ पादचारिभिः सादरैः॥
गीयमान मंगल गीतिका रंधत्यादि पुरंध्री सहितैः मंगल सूक्त
पठनपरैर्वसिष्ठादि मुनिश्रेष्ठैः अष्टकन्याभिश्च सहितो महा
वाद्योत्सवैः पुरुषैः घुष्यमाणः प्रदीपायुत दर्शितः॥ तत्प्रकाशित
वाहनादिः॥ अग्निचूर्ण विशद प्रभा जालोल्लास प्रसन्नः॥ नाना
जन समाकीर्णं नानालंकार मंडितं राजभवनं प्रापेत्यन्वयः॥ अथ
राजा द्वार तोरण सन्निधौ गृहबहिर्द्वार समीपे चतुरंगबलं र
क्षार्थं संस्थाप्य जामात्रा सह राजन् प्रकाश प्रकाशि
तः प्राङ्मुखस्तस्थौ॥२८९॥ अथ तौं डिम्भो नृपते भार्या कल्याणी
सती हरिद्रा कुंकुम कस्तूरी सिंधूर पुष्प मंगहासादि वरा भ्यु
द्गमर मंगला सती अष्टमंगल कन्याभिः सह आगुरी राजर
भाजर कुंकुमोदक भाजनं अंभः पूर्ण कुंभ द्वयं चादाया भ्युद्गम्य
वासुदेवमपूजयत्॥ अक्षत वीटिके दत्वा पादयोः हस्तयोः कुंभ
द्वय स्थितं पृथग्गंभो दत्वा नीराज्य कुंकुमोदक नीराजन मुद्धान।
अथ राजा तद्द्वार निकटे कल्याण महोत्सव लक्ष्म्याः जनमतो

तयत बचत ग्रहपीडायाः भूतवेतालादिपीडायाश्च निवृत्यर्थं
पयः हत्वा बल्यर्थं परि[illegible] भ्राम्य क्षिप्त्वा विसृज्य पुनर्तो
गच्छते स्मुवाच ॥ अथ देवोऽपि बहूनि गृहद्वाराण्यतीत्य राज्ञा स
मेतो राजन् विवाहशालां प्रविवेश ॥ अथ राज विनिर्मिते विश्वेन
कानिते रत्नासने प्रसुप्त नवरत्ने हरित दर्भास्तीर्णे चतुष्पदे भद्र
पीठे प्राङ्मुख उपविश्य राजीव समान नेत्रः मंदहासो रराज ॥
अथ वीत कल्मषाः उपवेशने दुरभिमानादिरहिताः मुनयो
ब्रह्मर्षयः ॥ चतुस्तंभे मंटपे रत्नवेद्यां भद्रासने खग ध्वजं उप
वेश्य तावदारुह्य स्थित्वा वेदिकाया अग्रतः ब्रह्माणं कृत्वा अग्रोप
विष्टं ब्रह्माणं दृष्ट्वा तं परिवार्यासुः परिवार्यतया उपविष्टाः ॥ द
क्षिणतो वधू संबंधिन आकाशादय आसुः ॥ पश्चिमतः वधू
वन संबंधिन्यो सरस्वत्यनंधत्यादय आसुः ॥ अथ सर्वदेवा शं
भ्वादय वन संबंधिन उत्तरत आसुर्यथासुखं ॥२९२॥

वो डिम्बो नृपते भार्या कुंकुमोदक भाजनं ॥ समादाशु कल्याणी
वासुदेवमपूजयत् ॥२९०॥ हृत्वा प्रसून्म हाराज तद्वान निकटे नृप ॥
द्वाराण्यतीत्य स्माथ बहूनि देवो राज्ञा समेतः प्रविवेश राजन् ॥
रत्नासने राज विनिर्मिते हरिः रराज राजीव समान नेत्रः ॥
चतुस्तंभे रत्नवेद्यां प्रतिष्ठाप्य खग ध्वजं ॥ परिवार्य तमासुस्ते
मुनयो वीतकल्मषाः ॥ ब्रह्माण मग्रतः कृत्वा सर्वे देवा यथासुखं ॥२९३॥
स्वर्णासने समासीनं पश्यतो मुनयोत्सवं ॥ ततः स राजशार्दूलः
कृतमंगल मज्जनः ॥ सापि स्नात्वा महाराज तैलेनोत्तमगंधिना ॥
अलंकारैरलंकृत्य स्वात्मानं राजवल्लभा ॥ स्वामि पुष्करणी
तोयं हेमकुंभ प्रपूरितं ॥ आनयित्वा ब्राह्मणैश्च हरिपादद्य
वते जने ॥ संकल्प विधिवद्राजा कन्यादानांग पूर्वकं ॥ तत
श्चकार राजेंद्र मधुपर्कं पुरोहितः ॥

स्वर्णासन इति ॥ उत्सवं द्रष्टुमागता अन्ये मुनयो स्वर्णासन समासीनं
पश्यंतो यथासुखं अग्रतः पार्श्वत आसुः तत इति ॥ सभोपवेशना
नंतरं कृत मंगल मज्जनः अभूत् ॥ सापि राजवल्लभा धरणी

उत्तमगंधिना तैलेनाभ्यज्यालंकारैः विशेषालंकारैरलंकृत्य
सन्नद्धो बभूव ॥ अथ राजा हरिपादवनेजने हरिपादयोरवने-
जनेऽभिषेकार्थं ॥ तादर्थ्ये सप्तमी ॥ हेमकुंभप्रपूरितं ॥ पूर्वमेव
तूर्यघोषेण नावतानीतं स्वदेव सद्मनि स्थापितं पाद्यार्घ्याचम-
नीय शुद्धाचमन कन्यादानांग धानसेचन दानोदकार्थं पंचसु
हेमकुंभेषु प्रपूरितं पूर्णं न किंचिन्न्यूनं स्वामिपुष्करिणीतोयं
ब्रह्मणो ऋत्विग्भिरानीयमानमध्याचार्याय निवेदयामास ॥ अथ
पुरोधा वेदिकादक्षिणतः प्रागग्रोदगग्रान्दर्भानास्तीर्य तदुपरि
तत्कुंभान्निधाय श्रीहियवानोप्य गंधादिभिरलंकृत्य दूर्वापल्लवै-
र्मुखमास्तीर्याब्लिंगैर्मंत्रैरभिमंत्रयामास ॥२९२॥ संकल्पेति ॥
अथ राजा देशकालौ संकीर्त्य प्राणानायम्य गृहीताय वना-
यास्मै ॥ कन्यादानांगपूर्वकं ॥ कन्यादानांगमिति विशेषणपूर्वं
पूर्वविशेषणं यस्य तत्तथा कन्यादानांगं विनष्टेदेवसं विधिवत् त्वं
वरशास्त्रोक्त विध्यर्हं ॥ तदर्हमिति वरः ॥ मधुपर्कार्हणं करिष्य
इति संकल्प्य मधुपर्कानयनायाचार्यं तंत्र निरीक्षणं चक्र
इत्यन्वयः ॥ तत इति ॥ पुरोहितः आचार्यः ॥ गुरुः ॥ मधुना
सर्पिषावापि सुसंपृक्तं भवे   मधुपर्क इति प्रोक्तो याज्ञिकै-
रभिधीयत इति तैजस एकस्मिन्व्यषक पात्रे मधुपर्कं चकार ॥
मधुसंपृक्तं दधिकृत्वा अपरेण तैजसपात्रेणाच्छाद्य तंतुनावे-
ष्ट्य गर्भगृहे वितानं स्थापयामासेत्यर्थः ॥ अथ राज्ञा त्रिर्निवे-
दित उदगग्रकूर्चे विष्टरे समंत्रं उपविवेश वरः ॥२९३॥ अथ
पाद्यं त्रिर्निवेदितमित्याह ॥ पुरोहितेनेति ॥ पुरोहितेन गुरु-
णोपदिष्टेन मंत्रेण पाद्यं त्रिर्निवेदितेन ॥ तस्य श्रीनिवास-
स्य पादावनेजनं पाद्यं निवेद्य पुरोहितेन निर्वृत्तकर्मागतया
ग्रतो धिक हितेन मंत्रेण मंगलकारणेन सहस्रशीर्षा पुरुष
इति मंत्रमुच्चारयन् पादप्रक्षालनं कृत्वेत्यादि स्पष्टं कोशमर्थौ-
घं ॥ कोशोऽस्त्री कुड्मले खड्गपिधानेऽर्थौघदिव्ययोरित्य-
मरः ॥ इदमुपलक्षणं ॥ अथाचम्य पूर्ववत्त्रिर्निवेदितमर्घ्यमं-
ति जलिना गृह्य ततस्त्रिर्निवेदितमाचमनीयं स्वैकदेशं पीत्वा-
चम्य मध्यमार्गं आनीयमानं मधुपर्कं निरीक्षण प्रतिग्रह

भ.पु प्राशन गवोत्सर्जनांतं मधुपर्कं समाप्य अथ वरं मधुपर्कांगं वेंमा- ११
गंधादिभिरभ्यर्च्य नीराज्य तद्वधूमपि पूजयामास॥

नं पुरोहितेन मंत्रेण तस्य पादावने जलं॥सहस्रशीर्षा पुरुष इति
मंत्रं समुच्चरन॥२९७॥पादप्रक्षालनं कृत्वा स्वामितीर्थ जलैः शुभैः॥
इति पादोदकं पुण्यं दधाराकाशनाट् स्वयं॥भार्यापुत्रं भ्रातरंच
भवनं कोशमेवच॥गजागारं घोटगारं वस्त्रागारंच तज्जलैः॥
मार्जयामास राजेन्द्र श्रीनिवासपरायणः॥राजा॥अद्य मे
[illegible] पितरस्तुष्टा वासुदेव पदोदकात्॥एवमुक्त्वा महाराज
कन्यां कमललोचनां॥अलंकृत्य विचित्रैश्च अलङ्कारैर्महीपते॥

अथ राज्ञा सुस्नातामलंकृता महत वाससं गंधानुलिप्तां स्त्रग्विणीं
पद्मां कृत्वा कौतुक वेदिका प्रवेशो घटिका आयाता विशति तिरीक्ष्यां चक्रे॥
तत इति॥दैवचिंतकः ज्योतिर्वित्॥तद्घटिकाघोषं सुमुहूर्त संबंधिघटि
काया आघोषं सुमुहूर्त संबंधिनी सुलग्न संबंधिनी च घटिका आयाताः
सावधानाः सर्वे द्रात् प्रतिगृहीतु पुनोहित द्विजः मुहूर्त लग्न साध
नाय समाहित मनसः तद्त्यर्थिकां सुमुहूर्ता सावधानाः सुलग्ना
सावधाना इत्युक्तिं कृत्वा घंटाघोषं कृतवान्॥तदुक्तं नाटके॥सन्न
द्धध्व मुपावृनध्व मुचित द्रव्याण्युपाध्वं सुनान्संप्राप्तः सुमुहूर्त
एष विजयी कल्याण संपत्खनि नित्यादि॥व्याख्या॥सुमुहूर्तः प्राप्तः
प्रत्यासन्नः॥अतोऽवधानेन भवितव्यं मुहूर्ते सावधाना भवते
त्यर्थः॥उचित द्रव्याणि तीर्थ तोय कलशादीनित्यादि॥संमूर्ता
सावधानेति वा सुलग्नांश मूर्त कालसहिता घटिका प्राप्ता॥
भवद्भिर्मूर्ते काले मनः समाधीयतामिति तदर्थः॥तदुक्तं ज्यो
तिषे॥भूतानामंतकः कालः कालोन्यः कालनामकः॥स द्विधा
स्थूल सूक्ष्मत्वान्मूर्तश्चामूर्त उच्यते॥प्राणादिः कथितो मूर्तः
स्य त्रुट्याद्यो मूर्त संज्ञकः॥तीक्ष्ण सूच्याब्ज पुष्पस्य दलवेधस्त्रुटिः
र्भवेत्॥तच्छतं लव इत्युक्तं तत्रिंशन्निमिषः स्मृतः॥दशागुर्व
क्षरोच्चार कालः प्राणोभिधीयते॥लग्न लक्षणं॥स्वस्थ नरनयन
स्पंदनस्य त्रिंशत्तमांशः परः कालः॥तस्य शततमांशः त्रुटिः॥

भ-पु त्रुटेः सहस्र भागो यो लग्न कालः स उच्यते ॥ देवोपि तन्न जानाति किं पुनः प्राकृतो जनः ॥ स कालोप्यन्य कालो वा पूर्वकर्म वशाद्भवेत् ॥ निमित्त मात्रं दैवज्ञः तद्वशाच्च शुभाशुभ इति ॥२९९॥ श्रीनस्तु ॥ वैं.मा. ११.

ततस्तद्घटिका घोषं कृतवान्ब्राह्मण चिंतकः ।
सुमुहूर्त्त मिमं कालं मंगलाष्टक मब्रुवन् ॥

सुमुहूर्त्त मिति ॥ अत्यंत संयोगे द्वितीया ॥ सुमुहूर्तेऽस्मिन्काले वनस्य दक्षिणोन्तनयोः पार्श्वयोनष्टौ बृहस्पति वसिष्ठ मुख्याः कौतुक वेदिका मध्ये वृत्तांतनानौ पूर्वापनौ समुच्छ्रितौ शुक्लतंडुल नाशीकृत्वा तन्मध्ये कुंकुम स्वस्तिकांकितां स्वर्नमयीं प्रत्युप्त नवरत्नां पलां देश कालार्हं जंन दृशानुगुणं जगन्मोहन सौंदर्य सान लोलेच्छा मानुष विग्रहयोः साल पोत प्रमाणयोः कटिदघ्न सर्वजनयोः पद्मा श्रीनिवासयो नापादमौलि पनिणाहां द्विगुणीकृतां उदग्दशां उद्धृत्य धृत्वा पूर्ष नाशौ प्रत्युङ्मुखं वरं पतस्मिन्प्राङ्मुखीं कन्यां प्रतिष्ठाप्य मंगलाष्टक मब्रुवन् वक्ष्यमुपाकम न्तित्यर्थः ॥ अथ राजा पूर्वं मंत्रेण स्थापित घटिका यन्त्र सन्निधिं गत्वा गणेश वरुणौ संपूज्य सुमुहूर्त्तीयनम इति आवाहनादि षोडशोपचार पूजां कृत्वा ज्योतिर्विदं स्वर्नासने उपवेश्य पाद्यार्घ्याचमनीय गंधाक्षत तांबूल वस्त्राभरण माला पनितोषक द्रव्यादि दत्वा नत्वा भवान्सुमुहूर्त्तं ददात्विति याचयित्वा तद्दत्ताशीर्मंत्राक्षत पुष्प फलान्यादाय वधूवरयोर्दातुं वसिष्ठ हस्तेऽदात् साक्षतान्वधूवरयोः शिरसि निधाय पुष्पमाला माकल्पन्हस्ते फलं ददौ । श्रीनिवासाय मंगलं ॥

कन्या प्रदान समये दक्षिणां राजसत्तमः ॥३००॥
कोटिसंख्यं निष्क पुंखं दत्तवान्वेङ्कटेशितुः ॥

भ·पु· अथराजा निजभाषितं सत्यं कर्तुं दक्षिणां ददाविल्याह॥ कन्याप्रदानसमय इति॥ निष्कग्रहार्थ उक्तः॥ हिरण्यगर्भ गर्भस्थं इत्यादि मंत्रेण॥ दातव्यमिति॥ कन्यादानमात्रेण तृप्तस्य॥ तव पुत्रस्य पुत्रवद्भिधेयस्य दातव्यं किमस्ति इत्याहेत्यन्वयः॥ एवमपि मम जन्मन एकमेव कन्यादानं॥ तदुत्तमकल्पेनैव भवतु इत्येव भवान् विवाहकर्म निपुणः तत्रापि दानपरायणः किंचिन्निमित्तमात्रे पात्रे द्रव्यदाने तात्पर्यं कन्यादानादि विशेषनिमित्ते तु किं वक्तव्यमिति भावः॥ अतो अलंकृत्य कन्यादानमिति विधिनचलणाय वचिम इत्याह ददस्वेति॥ कोटिमिति॥ व्याख्यातं कर्णिकां च तदेव तत्॥ कर्णभूषे मकराकारकर्णपालि भूषे ददौ॥ तदेव तत्॥ यदा किरीटं दीयते तदेव तत्॥ कर्णभूषे यदा किरीटं दीयते तदेव तत् कर्णभूषणं देयं यतो ऽत इति शेषः॥ तदनु भूषणत्वादिति भावः॥ नूपुरकं तदर्धं च तदर्धां चैव कंठिकां नूपुरकं पादकटकं। तदर्धं कर्णिकार्द्धं मौल्यकं कंठिकां कंठभूषां॥ पतकानिच सप्ताति इति॥ सप्तानि पतकाकान सहजरत्नान्येव नवरत्न खचित तथा कृत्रिमाणि भुजभूषणद्वंद्वकं॥ केयूरद्वयं तोडबंदी स निगि॥ मालिकां मौक्तिकीं चापि भुजभूषा समर्द्धिकामिति क्वचित्पाठः॥ भुजगभूषायाः शोभासमृद्धिप्रदामित्यर्थः॥ कर्णभूषे मौक्तिके तु निंबमात्रप्रमाणके॥ कर्णभूषे॥ पनिवेषाकाने॥ वें·मा· ११

द्र. (margin)

द्र. (margin)

> तं दृष्ट्वा धनराशिं तु भगवानाह भूपतिं॥ मिपं॥ श्रीनिवासः॥
> दातव्यं किं महाराज पुत्रस्य तव भूपते॥ विवाहकर्मनिपुणो
> भवान्दानपरायणः॥ ददस्व भूषणान्यंग बहुरत्नयुतानि च॥ इत्युक्ते वासुदेवेन भूषणानि तदा ददौ॥२०२॥ किरीटं
> शतभारं तु कर्णिकां च तदेव तत्॥ नूपुरकं तदर्धं च तदर्धां
> चैव कंठिकां॥ पतकानि च सप्तापि अनर्घाणि नृपोत्तम॥
> मालिकां मौक्तिकीं चापि भुजभूषासमर्द्धकं॥ २०८॥

तत्र स्थूले मुक्ते तु पिचुमंद फल प्रमाणके॥ कंकणाविति॥ करभूषणे॥
स्थूले.

भ·पु हस्तकङ्कण कुमार्या इव कंकण इति पुंसि प्रयोगः ॥ नाग भूषण वें·मा·
द्वंद्वकं ॥ नाग मुनगी ॥ बाहुपर्यादिक इति ॥ कूहणकानि ॥ अंगुल्याभर ११
ण मूर्मिका मंत्रः हिरण्यगर्भ संभूतं सौवर्णं चांगुलीयकं ॥ सर्वप्रदं
प्रयच्छामि प्रीणातु मम केशवः ॥ इति वीनमुद्रं वीनो नामः तन्मुद्रां
कितं ॥ कटिसूत्रं ॥ शृंखलं भोजन पात्रं ॥ भोजनार्थं पात्रं ॥ मंत्रः ॥
यानि पापानि काम्यानि कामोत्थानि कृतानि च ॥ भुजि पात्रप्रदानेन
तानि नश्यंतु मे सदा ॥ इति ॥ काचोळा नामिति ॥ यथा चोळस्य का
चोळा व्याप्ता तद्वदाचनंती काचोळाः चषक पात्राणि ॥ एवं नाजा
र्थी निवासं भूषणैः भूषयामास ॥ भूषणै नित्यादि पुनः षोन्तमे
त्यंतं पद्यं सप्तकमेकं महावाक्यं ॥ भूषणै नित्यादि गुरु नित्यतः
पूर्वं उच्चार्येत्यंत मेकं खंडवाक्यं ॥ गुरु नित्यादि कमल लोचना
मित्यंतं द्वितीयं ॥ एवमुक्त इत्यादि नृपोत्तमेत्यंतं तृतीयं ॥ तथा
चेत्थं योजना भूषणै भूषितांगस्य कन्यावरणं उच्चार्यं ॥

कर्णभूषे मौक्तिकेन बिंबमात्र प्रमाणके ॥ कंकणौ नवमाणिक्य
वज्रे वैडूर्य निर्मितौ ॥ २०६ ॥ हारं बिंबाज्ञान संपन्नौ अनर्घ्यै दत्तवा
न्नृप ॥ नाग भूषण द्वंद्वंच बाहुपुर्यादिके तथा ॥ अंगुल्याभरणं
नाजन्वीन मुद्रमतः परं ॥ कटि सूत्रं स्वर्णमयं वन वज्र सम
न्वितं ॥ पादनक्षे ततो नाजन्दत्तवान्मधुघातिने ॥ ददौ भो
जन पात्रंच भानषष्टि समन्वितं ॥ काचोळातां चतुःषष्टिं
दत्तवान्नाजसत्तम ॥ भूषणै भूषितांगस्य कन्यादानमभा
कनीत ॥ कन्यावनण मुच्चार्य गुनः साक्षाद् बृहस्पतिः ॥ गुनः ॥
अत्रिगोत्र समुद्भूतां सुधर्मस्य प्रपौत्रिकां ॥ सुधर्मणश्च पौत्रीं
तां पुत्रीमाकाश भूपतेः ॥ त्वमंगी कुन गोविंद कन्यां कमल
लोचनां ॥ एवमुक्तो महानाज्ञा मध्ये नलो बनं दवत ॥ वसिष्ठः ॥
प्रपौत्र ययातिश्च पौत्रस्यामित तेजसः ॥ शूनसेनस्य ना
जेंद्र वासुदेवस्य भूपतेः ॥ पुत्रस्य वेङ्कटेशस्य गोत्रे वासिष्ठ
संज्ञिके ॥ जातस्यात्रि कुलोत्पन्नां कन्यां कनक भूषितां ॥
गृहीष्यामि वयं नाजं स्तव पुत्रीं नृपोत्तम ॥ २१८ ॥ मंगळमस्तु

नाज
न्या

भ॰पु॰ अमुकगोत्रायेत्यादि वृणीध्वमित्यंतं तं वनणवाक्यं वनपूर्वकं वें॰मा॰
प्रत्यङ्मुखैश्चतुर्भिश्चतुर्भिः नःभय पुनोहितमुखै ब्राह्मणैः त्रि ११
नःच्यानणं कान मित्वाथ कन्यादानमकनोदिति प्रथम खंड वाक्या
र्थः॥ एतदेव विशदयति॥ कन्यादानमथाकनोदिति प्रथमवाक्यां
शेन सह पुनःषोन्तमेत्यंतेन महावाक्येन॥ यावत्खंडवाक्य योज
ना सिध्यतीति सा क्रियते॥ अथ भूषणानंतनं साक्षात्प्रत्यक्षो
बृहस्पतिः गुरुनाचार्यः॥ अत्रिगोत्रसमुद्भूतामित्यादि आकाश
भूपतेः मम पुत्रीं कमललोचनां कन्यां त्वमंगीकुरु प्रतिगृह्णातु
भवानित्यर्थकं कन्यादानांगं दातृवाक्यं नाज्ञा वाचयित्वा धाना
निषेचयामास॥ इति द्वितीय खंड वाक्यार्थः॥ महानाज्ञा एव
मुक्ते धानासेचनानंतनं नलांबनं मध्ये प्रदेशे वनसमीपे प्राङ्मुखे
इधन् वसिष्ठः प्रपौत्रस्य ययातेमित्यादि पुनःषोन्तमेत्यंतं प्रति
गृह्णीम इत्यर्थकं गृह्णीष्याम इति प्रतिगृहीतृवाक्यं वनमंत्रभाष्य त.
स्वयमुदा जहानेति तृतीय खंड वाक्यार्थः॥ एवमुक्त्वा कन्यां सम
भिमर्श्य श्रीनिवासेन ग्राहयामासेत्यर्थः॥२१८॥ निगमयति॥
कन्यावनणमित्यादिना॥ मधुपर्कांगतया पूर्वं पूजितमपि यतः
कन्यादानपनायणः कुत्रचिन्मंत्र तंत्रपूजाद्या ...
संकोचमसहमानः अलभ्ययोगोयमित्येनु संधाता अतः पुनः
कन्यादानांगतया वस्त्रगंधानुलेपनैर्जगन्नाथं पूजयित्वा ब्राह्म
णैः कन्यावनणमुच्चार्य उक्तार्थं कन्यादानमकनोत्॥ दानांग
धानासेचनं तदंगदानोदक प्रक्षेपणं च कृत्वा हे पुनःषन्तम.
न केवलं मया कन्या दत्ता अपितु कन्यादानं दानसुकृतमपि
मया दत्तं कृष्णार्पणबुद्ध्यार्पितं तदपि पालयेत्युवाचेत्य खंडा
र्थः पर्यवस्यति॥ यद्वा एकस्य कन्यावनण मुच्चार्येत्यस्यावृत्ति
मभ्युपगम्य प्रथममेकवानं कन्यावनणमुच्चार्यात्रिगोत्र
समुद्भूतामित्यादि नृपोत्तमेत्यंतमेकवानं॥ पुननपि कन्यावनण
मुच्चार्योक्तनीत्यैकवानं कन्यादानं मयादत्तमित्यादि नैवं त्रि
वानं कन्यादानमकनोदिति योजना॥ प्रथमयोजनायां दातृ
प्रतिगृहीतृ वाक्यान्यवधानेन निर्वचनं द्वितीययोजनायां
न्यवधानेनेति भेदः॥ अयमभिप्रायः॥

वरणस्य पूर्वं क्रियमाणत्वेऽपि वरपूर्वकं साक्षान्न कृतत्वादकामानुक्तिः ॥ निरीक्षणस्यापि तथा ॥ अत्रिगोत्र समुद्भूतामित्येतत्तु वरणवाक्यं वरपूर्वकत्वाभावाद्वृणीतेनप्रयोगाद्ग्रहीतुः प्रयोगाच्च ॥ प्रतिगृह्णीतु प्राङ्मुखत्वदिङ्नियम सूचनार्थमध्ये नत्वां वरं दध्मित्युक्तं ॥ यद्यपि दानफलस्य नाजमात्रगामित्वात्स्वमंगीकुर्विद्युक्त्या प्रतिगृह्णामीति प्राप्तं तथापि अनादितो तिचतिशय नमापनिग्रहवतः प्राप्त्याभावादेतत्फलस्य ब्रह्मादिगामित्व सूचनाय गृह्णीष्यामइत्युक्तं वसिष्ठेन ॥ कन्यादानं मयेत्यादिनु कृतस्य कर्मणः कृष्णार्पणायेति ॥

कन्यावरणमुच्चार्य कन्यादानपरायणः ॥ पूजयित्वा जगन्नाथं गंधवस्त्रानुलेपनैः ॥२१६॥ कन्यादानं मयादत्तं ब्रह्मण्ये पुरुषोत्तम ॥

कात्यायनीकायां ॥ अस्मै वृणीमह इति वरपक्षा वृणीतवै ॥ वृणीध्वमिति दाताच सर्वत्र वरपूर्वकं प्रदानेष्येव मुभयोर्वरणं संप्रयुज्यते ॥ प्रत्यङ्मुखा वरयंति प्रतिगृह्णंति प्राङ्मुखाः ॥ वृणीमहे वृणीध्वमिति ब्रूयादेवं त्रिः प्रयुज्यतेति पारिजाते ॥ एवं सप्तपद्यार्थे सति एतत्कथाकथन श्रवणानुष्ठान ध्यान नाटनाद्युपक्रमकतयात्र प्रचन ग्रन्थ याचानाः क्रमेण लिख्यंते ॥ भूषणेत्यादि ॥ अथ दक्षिणेन्तनतः बृहस्पति वसिष्ठ शिष्यैर्वृतांतः पटपूर्वनार्यौ पत्यङ्मुख वर समीपे वसिष्ठमुखाश्च्यवानः प्रत्यङ्मुखाः ब्राह्मणाः वासिष्ठेंद्र प्रमदाभरद्वसुत्यार्षेय प्रवरान्वित वसिष्ठगोत्राविर्भूताय ययातिवर्मणः प्रपौत्राय सूनसेनवर्मणः पौत्राय वसुदेववर्मणः पुत्राय वेंकटनाम्ने वराय ॥ आत्रेयार्चनानस श्यावाश्य त्र्यार्षेय प्रवरान्वितात्रेयगोत्राविर्भूतां सुधर्मवर्मणः प्रपौत्रीं सुधर्मवर्मणः पौत्रीं आकाशराज वर्मणः पुत्रीं पद्मानाम्नीं कन्यां धर्मप्रजा संपत्त्यर्थं वृणीमहे इति वरणे कृते ॥ अथापरनार्यौ प्राङ्मुख पद्मा समीपे बृहस्पति मुखाश्च्यवानः प्राङ्मुखा वरपूर्वकं वासिष्ठेंद्र प्रमदे आदि धर्मप्रजा

भ.पु. संपत्स्यर्थमित्यंतमनूद्य वृणीध्वमिति प्रतिवचनं चक्रुः॥ वें.मा.
एवं निबानं वचनीकृते वचन काले तिनस्कनिष्माः पश्चिमनाशौ प्राङ्मु ११.
खीं कन्यां इदानीं तिनीक्षणे पूर्वनाशौ प्रत्यङ्मुखीं प्रतिष्ठाय पूर्वं
पूर्वनाशौ प्रत्यङ्मुखं वरं इदानीं पश्चिमनाशौ कन्यापूर्वं प्रदक्षिणं
परिवृत्य प्राङ्मुखं कृत्वा प्रतिष्ठाय मंगलाष्टक वाचन पूर्वं ज्योति
र्विदा सुमुहूर्तो यं तुलग्नमिदं तदेव लग्नं सुदिनं॥ तानाबलं विद्या
बलं स्मनमीत्युक्त्वा सुमुहूर्ते दत्ते सप्रस्तिनस्कनणीं उदङ्मुखगदशा
मुदगपसार्य कन्यावरौ परस्पर माननयोगुड जीनका नवकिनतः
परस्परं तिनीक्षणं चक्रतुः॥ परस्परं शिनसौ नक्षतानोपर्णवा॥
कन्यादानानंतरं निनीक्षणमिति केचित्॥ अथ अतिवासः पद्मा
याः भ्रुवोर्मध्यं दर्भाग्रेण परिमृज्य दर्भं तिनस्याप उपस्पृश्योप
विष्टे॥ कन्याया सह ब्राह्मणाः पुनं ध्मश्च तावाशीर्भिनभिननंदुः॥
अथाकाशे दक्षिणे सपत्नीकः स्वदन्तालंकार मात्रालंकृतया पद्म
या सह उपविश्य ॐ पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु ॐ शुद्धिं भवंतो ब्रुवंतु।
ॐ ऋद्धिं भवंतो ब्रुवंतु इति ब्राह्मणान्वाचयित्वा अथ ब्राह्मणैरपि ॐ
पुण्याहं ॐ शुद्धिः ॐ ऋद्धिर्भवतु इत्युक्ते कन्यायाः संलापः सौ
मनस्यं भवतु॥ अक्षताः शुभाः संतु दीर्घमायुरस्तु शांतिः पुष्टिस्तु
ष्टिश्चास्तु तिथि करण मुहूर्त नक्षत्र लग्न संपदस्तु इत्युक्त्वा कुश
हस्तः प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य अमुक प्रवरामुकगोत्रामुक
शर्माहं मम समस्त पितृणां निरतिशयानंद ब्रह्मलोकावाप्त्यादि
कन्यादान कल्पोक्त फलावाप्तयेऽनेन वरेणास्यां कन्यायां जनिष्य
माण संतत्या द्वादशावरान् द्वादश परान् पुरुषांश्च पवित्रीकर्तुं
आत्मनश्च श्री श्री निवास प्रीतये मिथः समयनरूप गांधर्व वि
वाहांग विधिना कन्यादानं करिष्य इति कुशाक्षत जलेन संक
ल्प्य वरं गंधवस्त्राभिरभ्यर्च्य तत्पूजावशिष्ट गंधेन कन्याबाहू
आलिप्य तयोर्हस्ते हिरण्यं निधाय सपत्नीको वधूवराभ्यां सहो
त्थाय कन्यां संप्रगृह्य॥ कन्यां कनक संपन्नां कनकाभरणैर्युतां॥
दास्यामि विष्णवे तुभ्यं ब्रह्मलोक जिगीषया॥ विश्वंभरः सर्व
भूता साक्षिणः सर्वदेवताः॥ इमां कन्यां प्रदास्यामि पितॄणां
तारणाय चेत्युक्त्वा दक्षिण स्थित पत्न्या संततां क्रियमाणां पूर्वां

भ.पू. र्चित कलशपूरित शुद्धोदक धारां आसिषेच ॥ एवं कन्यादानांगां वें.मा
भो धारा सेचनानंतरं कन्या तारयतु पुण्यं वर्द्धयतु ॥ शांतिः पुष्टि ११.
स्तुष्टिश्चास्तु पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु ॥ अमुक प्रवरेत्यादि मम सम
स्तेत्यादि मध्यक प्रीतये इत्यंतमुक्त्वा आत्रेयार्चनानस श्यावाश्व
श्यार्षेय प्रवरान्वितात्रेय गोत्रा विभूतां इत्यादि कन्यामित्यंतमुक्त्वा
वासिष्टेंद्र प्रमदाभरद्वसुश्यार्षेय प्रवरान्वित वसिष्ठ गोत्रोद्भवाये
त्यादि अमुक वेङ्कट नाम्ने वरायेत्यंतमुक्त्वा श्री धनरूपाय श्री
रूपिणीं प्रजापति देवत्यां निरतिशयानंद ब्रह्मलोकावाप्त्यर्थं
तुभ्यमहं संप्रददे इति सहिरण्य वरहस्ते कन्याहस्तं निधाय
सश्री तुलसीदलं साक्षातजलं दानोदकं पत्न्या स्वहस्ते धाराक्र
पेण क्षिप्तं धारानुरूपेणाक्षिपत् ॥ प्रजापतिः प्रीयतामिति मनसा
स्मरन् कन्यां प्रतिगृह्णातु भवानित्युवाच ॥ अथ वरः ॐ स्वस्ती
त्युक्त्वा कन्यां संस्पृश्य ॥ क इदं कस्मा अदादित्यादि वृष्टिरसि द्यौस्त्व
ददातु पृथिवी प्रतिगृह्णातु इत्यंतमुक्त्वा प्रतिगृह्णामीत्युवाच प्रजा
पतिमस्मरत् इत्येवं कन्यातारय त्वित्यारभ्य प्रतिगृह्णामीत्यंतमुक्त्वा
त्रिवारं दत्ते प्रतिग्रहे च सति दाता गौरीं पद्मां कन्यां इमां कृष्णा यथा
शक्ति विभूषितां ॥ गोत्राय वर्मणे तुभ्यं दत्तां कृष्णा समाश्रय ॥ पद्मे॥
ममाग्रतो भूयाः पद्मे मे द्विपार्श्वयोः ॥ पद्मे मे पृष्ठतो भूया
स्त्वद्दानान्मे क्षमाप्नुयां ॥ मम यत्स्थ जोद्भूता पालिताकाश भा
षया ॥ तुभ्यं कृष्णा मया दत्ता पुत्रपौत्र प्रवर्धिनी ॥ धर्मे चार्थे च
कामे च नातिचरितव्या इत्युवाच राजा ॥ श्रीनिवासो नातिचरि॥ति
चामीति ॥ अथ पुनो धसौ वधूवरौ आसने प्राङ्मुखमुपवे
श्य स्वर्णपात्रे पूर्णार्चित कलशोदकमासिच्य सपत्नीश्या
स हिरण्य पवित्राया सकुशदूर्वा पल्लवया औदुंबर्या द्रीथा
शाखयाऽब्लिंगाकैर्मंत्रैर्वधूवरावभ्यसिंचतां ॥ ७ ॥ अथान
योन्यक्षतारोपणं विधिवदास ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ स्वशेखर
पुष्पमेकमादाय क्षीरघृतेनाप्लाव्य पद्माभाले तिलकं निदधे ॥
पद्मापि स्वशेखरस्थ पुष्पदलमादाय क्षीरेणाप्लाव्य वेङ्क
ट ललाटे तिलकमक्षिपत् ॥ अथ पद्मा पतिकंठे मल्लिका
चंपक मालां निदधौ ॥ वेङ्कटस्वाम्यपि पद्माकंठे ॥ ७ ॥

मुनीनामंजलिपुटे राजा रत्नाक्षतान्ददौ ॥३१७॥ ते वेदमंत्रैः
जगदीश मूर्द्धनि मुक्ताक्षतान्वेदविदः प्रससृः ॥ तदा भव
-त्तत्र महोत्सवो नृप आकाशराजालय वासिनांच ॥३१८॥

अथ विप्र वेदमंत्रैः नारी राशास्यक्षतान्प्रससृ रित्याह ॥ मु
नीनामिति ॥ अथ राजा सपुरोहितो मुनीनामंजलिपुटे नानार
त्नाक्षतान् ॥ स्व सम प्रमाण मुक्तादि नवरत्न संमिश्रान भग्नाग्रा
न्घृत कुंकुम मंगलान् शालि तंडुलान् ददौ ॥ मुक्ताक्षतान् ॥ त
न्मिश्रान्प्रससृः प्रसारितवंतः ॥ तदेति ॥ महोत्सवः ॥ परमानंद
जनक व्यापारः ॥ देवानां ऋषीणां गंधर्वाप्सरसां ॥ आकाशराजा
लय वासिनांच पुरोहितादीनामभवत् ॥ देवाः दिव्य पुष्पाणि
विपदंगा जलकणैः सह मेघे कृत्वा वायु वशेन नानायण पुनोपा
दु नि दुंदुभिं नादयंतो ववृषुः ॥ ऋषयः साधुसाध्विति साधु
वादानूदुः ॥ ननृतु श्चाप्सरस्संघा गंधर्वाश्च जगुः कलं वाच
स्पति वसिष्ठाद्या अति चित्र विचित्र श्री भू समेत श्रीनिवास
सौंदर्य शोभातिशय दर्शन संमुग्ध चित्ततयाऽदेहाभिमाना
व्यत्यस्त वाग्व्यापारा आसन् इति ॥ मंत्रास्तंत्राणि च यद्वा मङ्गा
बभूवुरिति भावः ॥३१८॥ कंकणं बंधयामास वासुदेव करां
बुजे ॥ बृहस्पतिः कन्याजेन पद्मावत्याः करांबुजे ॥ बृहस्पतिः
वासुदेव करांबुजे पद्मा हस्तेन कंकणं कौ
तुक सूत्रं बंधयामास ॥ विश्वे ताते सवने इति मंत्रमुच्चरन्
दक्षिणे बंधनं कारयामास ॥ पद्मावत्याः करांबुजे ॥ कन्याजेन
वेंकटपति कन्याजेन बृहत्सामेत्युच्चरन् वामे बंधयामासेत्यर्थः ॥
ततः पुरोधाः विवाह व्रत रक्षणाय गणपतिं स्मरन् आविवा
ह व्रत स्थापि पंच पंचा खंडित पूगीफलानां तयोरन्तरीयां
तयोर्बंधनं चकार ॥ अथ तावपि बबंध ततो वधूवरौ रमां पार्वतीं
शचीं च प्रार्थयेतां ॥ अथ तिथ्यादि संकीर्त्य चतुर्दिन विवाहव्रतं करि
ष्ये इति संकल्प्य रोहिणी सोमरूपौ भूत्वा दाक्षायणीमपूजयेतां ॥
स्वीयं तु मिलितं राजा मांगल्य सूत्रमुत्तमं ॥ श्रीनिवासेन देवेन कृत
वान्स पुरोहितः ॥

 स पुनो हितो राजा देवेन श्रीनिवासेन कारितेन मांगल्य तंतुना
स्वीयं मांगल्य सूत्रं कृष्ण मणि मालां ॥ कनस्पृष्टं ॥ ब्राह्मणानां
अरूंधती वसिष्ठादि ब्रह्मणी ब्राह्मणानां तस्य वचनात्ः कनस्पृ
ष्टं ॥ मंत्र निमंत्रितं ॥ मांगल्य तंतुनेत्यादि मंत्र मुच्चरन् ॥
सावित्री भवेत्यादि मंगळ दायिनीत्यंत मारास्य सूत्रं कृष्णम
णि मालां स नत्न मुक्ता प्रवाळं स्वर्न मयीं कंठे पद्मावती कंठे
गोविंदः बबंध ॥ अथ श्रीनिवासो देव दुर्लभैश्चतुर्विधाभरणैः
स्वीयैः पद्मां भूषयामास अथ सा पद्माष्ट मंगळ द्रव्य पूर्णानि
ऽपायनानि त्रिदेवता प्रीत्यर्थं सुवासिनीभ्यो ददौ ॥३२२॥
अत्रेदं बोध्यं पद्मायाः सहजं मांगल्य सूत्रं पूर्व मेवैक मासीत् ॥
अन्यत्काल्यायनी पूजां धनश्या बद्धं द्वितीयं च ॥ अन्यानिच
साविज्ञानं धत्यादि दन्तानीति नातो मंगळ सूत्र बंधनं विना कथं
कन्या दान मिति शंका युक्तं च पूर्व मेव सोमादि विवाहात् इति ॥

कंकणं बंधयामास वासुदेव करांबुजे ॥ बृहस्पति
करांब्जेन पद्मावत्याः करांबुजे ॥ ३१९ ॥
स्वीयं तु मिळितं राजा मांगल्यं सूत्र मुत्तमं ॥
श्रीनिवासेन देवेन कृतवान्स पुनो हितः ॥ ३२० ॥
बबंध सूत्रं गोविंदः कंठे मंत्र निमंत्रितं ॥
सावित्री भव कल्याणी बहु पुत्रवती भव ॥ ३२१ ॥
सर्व लोकस्य जननी भव मंगळ दायिनी ॥
ब्राह्मणानां कनस्पृष्टं राज्ञस्तस्य महीपते ॥ ३२२ ॥ श्री ॥

॥ चतुःश्लोकी श्रीमद्भागवतं ॥

अहमेवाऽसमेऽग्रेनान्यत् सदसत्परं।
पश्चादहं यदेतच्च योऽवशिष्येत सोऽस्म्यहं ॥१॥
ऋतेऽर्थं यत्प्रतीयेत नप्रतीयेत चात्मनि।
तद्विद्यादात्मनो मायां यथा भासो यथातमः॥२॥
यथा महांति भूतानि भूतेषूच्चावचेषु च।
प्रविष्टान्यप्रविष्टानि तथा तेषु नतेष्वहं ॥३॥
एतावदेव जिज्ञास्यं तत्वजिज्ञासुनात्मनः।
अन्वयव्यतिरेकाभ्यां यत्स्यात् सर्वत्र सर्वदा ॥४॥

भ·पु वैवाहिकं समाप्याथ जग्मतुर्होममंडपं ॥ वसिष्ठः कारयामास वें·मा·
पद्मावत्या स्त्र्यंजलार्पितं ॥ मुनिभिर्वेदविद्भिर्लाजहोमं पुनोदितः ११
यजुःशाखोक्तमार्गेण जुहावाग्नौ महामतिः ॥ सार्धपद्यमेकं वाक्यं ॥
वैवाहिकं प्रायोदाग्रधिकानिकं विवाहमंटपे भवं वधूकुला
चार्य प्रधानकं कर्म जातं समाप्य वधूवरौ पूर्वोक्त लक्षण ल
क्षितं होममंटपं उत्तरतः स्थितं जग्मुः ॥ अथ वसिष्ठः अति
शयेन तपोविद्यादि वसुमान् वसिष्ठः कुलाचार्यः यजुःशा
खोक्तमार्गेण अग्नौ ॥ पूर्वं सायमौपासनं हुत्वा तम समानोपित
प्रत्यवरूढ पूर्व विवाहगृह्याग्नौ जातवेदसमिध्मेन प्रजापतिं
प्रजापतिमाघाराबाज्येन ॥ त्रिनग्निं पवमानं प्रजापतिमाज्येन
स्वयं जुहाव ॥ अथ पाणिग्रहणादि गृह्योक्त तंत्रेण महामतिनपि
वसिष्ठः वेदविद्भिः विश्वामित्र बृहस्पत्यादिभिः ॥ अनुमोदितः ॥
पद्मायाः अंजलार्पितं ॥ त्रयाणामंजलीनां समाहार स्त्र्यंजलं तस्मि
न्नर्पितं ॥ त्रिवारं पद्मांजलौ भ्रात्रा वसुदानेन निरूप्तं लाजाख्यं
हविर्यथा स्यात्तथा कृत्वा लाजहोमं तन्नामकं कर्म भार्यात्वाय
श्रीनिवासेन कारयामास इत्यर्थः ॥ द्वित्रिभ्यामंजलेर्नितिटच् ॥
अभेदात्समुदायेत समुदायिषु पर्यवसानं ॥ नित्यसापेक्षत्वा
श्री त्समासः ॥ गवां कोटिसहस्राणीति ॥ व्याख्यातमेतत् ॥ वस्त्राणा
मिति ॥ निचयं कृत्वा राशिं विधाय यद्यपि प्राणाभिष्टं तत्र तेभ्यः
पृथक् पृथक् दत्तवान् ॥ अथ सप्तपदीमाक्रम्य उत्तरीयांत
ग्रंथिं विसृज्य वध्वा सहारुंधतीं सप्तर्षीन् ददर्श श्रीनिवासः ॥
एवं महोत्सव इति ॥ अथ सप्तर्षिदर्शनानंतरं ॥ पुनर्वेदिमुपविष्टः ॥
श्रीनिवासः ॥ अथ कल्याणार्हणं पूर्वं लक्ष्मी स्वयमुत्थाय स्वर्ण
कुंभांभोभिः कांचनपतद्ग्राह प्रतिष्ठित ध्वज वज्रांकुश चिह्नव
त्पादौ मंत्रवदभिषिच्य वस्त्रेण परिमृज्य कुंकुमरागेणानुरज्यां
जलेनार्घ्यं समर्प्याचमनीयेनाचम्य मुखे नेत्रे चांजिते अनर्घ्य
वस्त्राभरणानि अध्यावाहनिकानि दत्त्वा सुगंधि हरिचंदनेन
कृ बाहू वालिप्याक्षतान् फाले क्षिप्त्वा गंधतैलेन हृदयं नागव
ल्ली दलेन स्निग्धीकृत्य पिष्टातकमुष्टीं विकीर्य कंठे पुष्पमालां
निधाय शिरसि पुष्पाक्षतवृष्टिं विधाय पूर्णफलतांबूलानि

भ·पु· पात्रे पुनतो निधाय नत्वा वामतस्तस्थौ ॥ अथ पद्मा प्युत्थाय वें·मा·
लक्ष्मी वदवृत्तिं कृत्वा दक्षिणतः तस्थौ ॥ अथ ब्रह्माण्याः ॥ ११

वैवाहिकं समाप्याथ जग्मतुर्होम मंडपं ॥ वसिष्ठः कारया
मास पद्मायास्त्र्यं जलार्पितं ॥२२३॥ मुनिभिर्वेद विद्भिर्द्वि
र्लाजहोमं पुनो हितः ॥ यजुः शाखोक्त मार्गेण जुहावग्नौ
महामतिः ॥ तस्मिन्काले महाराजः दक्षिणां ब्रह्मवादिनां ॥
गवां कोटि सहस्राणि अश्वायानाम युतं तथा ॥ वस्त्राणां
निचयं राजन् विप्रेभ्यो दत्तवान्पृथक् ॥ एवं महोत्सवं
स्तत्र समभूद्दशमी दिने ॥२२५॥ वधूवरौ प्रतिष्ठाप्य
भोजनार्थं तनेश्वरः ॥ अन्नं बहुविधं सूप रस भक्ष्य सम
न्वितं ॥२२६॥ पुनो हितेन सहितो भोजनं कृतवान्हरिः ॥
आकाशराजो राजेंद्र भुक्तवान्कृष्ण सन्निधौ ॥ लक्ष्मी
समेता धरणी तथा बकुलमालया ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

अथ ब्रह्माण्याः श्रीनिवासाय परितोषकाणि रथ वस्त्राभरणानि स्वस्वो
चितं प्रददुः तद्द्रव्यं तदा पर्वताधितं अथ पति पुत्रवती भिः अरुंध
त्यादि सुवासिनी भिर्नीराजित विग्रहो गंधाक्षत पूर्वक मर्चितेभ्यो
दत्त दक्षिणा फल तांबूलादिभ्यो ब्राह्मणेभ्यः स्वीकृत मंत्राशीरक्षतः
वधूभ्यां सहस्वभासा सभां भासयन्नभ्यनंदन्नास ॥ॐ॥ वधूवरा
विति ॥ अथ रात्रौ पंच दश घटिकातः पूर्वं विवाहमंटपे भोजनार्थं ॥
वधूवरौ पद्मा श्रीनिवासौ एकासने प्रतिष्ठाप्य सूपापूप रसान्वितं
बहुविध मन्नं ॥ षड्विधान्नं पत्नी हस्तेन पूर्वदत्त भोजन पात्रे परि
वेषयामास ॥ अथ श्रीनिवासः स्वपुनतः उपविष्टेन वसिष्ठेन सह
राहा चंद्रेण कानितं चंद्राभिमंतं ॥ चंद्रांतर्गत केशवाधिष्ठितं ॥ तद
धिष्ठित ब्रह्मांशेन बृहद्भानीन नृसिंहाग्नौ घृतवत्संस्कृतं अमृतान्नं
अश्नान लवणं हरिर्भोजनं कृतवान् ॥ आकाशराजापि कृष्ण सन्नि
धौ पुनतो वसिष्ठ समीपोपविष्ट गुरुणा सह भुक्तवान् कृष्णस्य
दक्षिणतः लक्ष्मी समेता स--धरणी बकुलमालया सह भुक्त
वती ॥ तत्पङ्क्त्यैव वध्वष्टकन्याः वामे सरस्वती पार्वत्याद्या अष्ट

 कन्याः॥ पुनतो यथोचितं वधूवरपक्षीयाः पुमांसः तां स्त्रियं द्रा
ध्याः॥ अथ श्रीनिवासः उत्सवं द्रष्टुं पुनर्मिलि सभामध्ये पु
नर्वेदिकायामुपविश्य सुखासिनो भिर्नानाजित विग्रहो दन्त
तांबूल वस्त्रे भ्यो ब्राह्मणेभ्यो आशिषो गृहीत्वा पद्मावत्यां स
हाभिनंदन्नास्ते॥ श्रीनिवासाय मंगलं देवाः प्रसन्नाः ऋषयः
साधुवादाः गंधर्वाश्च जगुः कलं॥ ननृतुरप्सरसः॥ गीतावाद्य
मृदंगेदुः॥ ब्राह्मणा आनंद निर्भराः॥ श्रीः॥ सर्वे जना लक्ष्मी पद्मा
श्लिष्ट श्रीनिवास जगन्मोहन सौंदर्य लीला संदर्शन संजाता
नंद नम्राभ्युदये लोल विलासा दोलिताः विगलित वेद्यांतर हृद
यां भोज सन्निविष्टा कौतुक वेद्यधिष्ठित लक्ष्मीपद्मा श्लिष्ट श्रीनि
वासास्तिष्ठंतीति सर्वं मंगलं॥ श्रीः श्रीः॥ ॐ श्रीमदस्मद्गुरुवर्यांतर्ग
त श्रीमन्मंगलालय विलासि गुरुराजेश श्रीभारती मुख्यप्राणा
त्मक द्रौपदी रमण भीमसेनांतर्गत कल्याण श्रीनिवासात्मक
रुक्मिणी सत्या समेत श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ श्रीः ॥ श्रीः॥
ॐ॥ श्रीः॥ श्रीनिवासाय मंगलं॥ अत्रेदं बोध्यं॥ ननु गांधर्व
स्यावां दंपती भवाव इति परस्पर समय युक्त इन्नलक्षणत्वेन रूप
त्वान्नोदक पूर्वकत्वं॥ केवलं परिक्षय मात्रेण स्वत्व सिद्धेः॥अस्या
पंतरंगाभि प्रायेण गांधर्व त्वमेव॥ स्वयंवरस्यान्योन्य समय
रूपत्वात्॥ अतएव दश लक्षण वनहि गांधर्व एवोक्तः॥ अत्राप्युद
क पूर्वकत्व स्यानुक्तेः कथं ब्राह्मवद्दाना सेचनादि ऋषि दर्शितोता
दान क्रम केवल मिदमिति चेन्नैवं॥ गांधर्वादीना मुदक पूर्वकत्व
मस्त्येव॥ तदुक्तं ब्राह्मे॥ युक्तंतु पाणिग्रहणं सर्ववर्णेषु सर्वशः॥
जलपूर्वंतु विप्राणा मन्येषामपि काम्यये ति॥ पाणिजाते॥ अनेन
ब्राह्मोपि विवाहः क्षत्रियादीना मुक्तो भवति॥ गांधर्वादिष
तूदक पूर्वं दानं विना स्वत्वे जातेपि अग्नि साक्षिकं पुनर्वैवाहि
को विधिः कार्य इत्युक्तं॥ गांधर्वादि विवाहेषु पुनर्वैवाहिको वि
धिः॥ कर्तव्यश्च त्रिभिर्वर्णैः समयेनाग्नि साक्षिक मिति॥ किंचा
त्रैव ब्राह्म विवाह प्रयोगं संपूर्ण मुक्त्वा गांधर्वादि विवाहेष्वेवं
कुर्यात मित्युक्तं॥ नामायणे पि॥ इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मंत्रपूतं
जलं तथा॥ एवं दत्वा तथा शीतं मंत्रोदक पुनरुक्तामिति स्वयंवर

अ.पु. स्योदक पूर्वकत्वा मुक्तं इत्येवं ॥ ननु धर्म स्थाने कांश्य पात्रस्थ कन्यां जलेऽरणि वनां जलिं निधायेत्या द्युक्तिंन स्ति ॥ अतः कथं स हिरण्य वन हस्ते कन्या हस्तं निधायेति चेन्न ॥ तस्य दक्षिण स्थित पत्न्या क्रियमाण संतत शुद्धोदक दानांग धाना सेचन विषयत्वात् ॥ अस्य चांगी भूत दानात्मक साक्षत विच्छिन्नोदक धाना प्रक्षेप विषयत्वेन अविरोधात् ॥७॥ ननु शुद्धोदक दानांग धाना सेचन मंगी भूत साक्षतोदक प्रक्षेपणं चेति किमर्थं द्वै विध्य मिति चेत् ॥ अयम भिप्रायः ॥ महादानस्य धाना पूर्वकत्वार्थं ॥ तर्हि पाणिजातादा वेक वानोक्तेः कोभिप्रायः ॥ एकवानं धाना सेचनेपि उदक प्रक्षेपणस्य धाना पूर्वकत्व संपादकत्वात् ॥पर्नतु पौर्वापर्य कालस्य स्थूल सूक्ष्मत्व मात्रं भेदः ॥ननु धानायाः कन्या हस्त पर्यंतत्वं कुतः ॥ अमोहमस्मि सात्वं सात्वमस्य मोहं ॥ द्यौनहं पृथिवी त्वं सामाहमृक्त्वं तावेव विवहा वहै ऋच्य ध्यूटं सामगीयते ॥ वृष्टिनसि द्यौस्त्वा ददातु पृथिवीत्वा प्रति गृह्णातु इत्यादि मंत्र लिंगात् ॥ दत्तां विप्र समाश्रयेति स्मृतेश्च ॥ नममेति स्वत्व त्यागा भावाच्च ॥ वन वनणोक्तेश्च वन प्रतिगृहीत द्रव्यस्य गृह गृहिण्य पन नामक पत्नी पात्रत्वाच्चेति ॥ अन्येषाम र्थांतने तात्पर्याद विरोधा दनुमत मेवेति ॥ अतएव पृथिवीत्वा प्रतिगृह्णा त्विन्यें रास्यो कृचा नुक्ती ति ॥ वें.मा. ११

भुक्त्वान्नं नस संयुक्तं सुप्तो भार्या समन्वितः॥३२९॥ ततः प्रभाते नाजेंद्र सुवासिन्यः सुनेश्वनं ॥ मज्जनं कानयामासुः गंधतैलैः सु निर्मलैः ॥ अन्योन्यं पूजनं तत्र अन्योन्य पनिनंभणं ॥ स नाजा विप्र मुख्यानां सुनाणां बहु भोजनं॥ स्त्रीणांच पुरुषाणांच बहुमान क्रमेण सः ॥ देवानांच ऋषीणांच नृपाणां मानुषात्मनां ॥३३२॥ अपूपान्विविधा न्दिव्या न्सूप शाका दिकांस्तथा ॥ घृतकुल्यं क्षीनकुल्यं दधिकुल्य मतः पनं ॥३३३॥ श्री निवासाय मंगळं ॥ श्रीः॥

भुक्त्वेति ॥ नस संयुक्तं ॥ गो क्षीन संयुक्तं अन्नं भुक्त्वा ॥ भार्या समन्वितः॥

 भार्याभ्यां लक्ष्मीपद्माभ्यां समन्वितः सुप्तः ॥ पयःफेननिभे ॥ अपर्यं
कैकशयने सह ब्रह्मचर्येण निद्रामकरोत् ॥ तत इति ॥ ततः शुद्धदशम्यां
अनंतरं अतिरिक्तदशम्याः प्रभाते उषसि ॥ सुरेश्वरं श्रीनिवासं ॥ सु
निर्मलैः नवैः सुगंधितैलैः सुवासिन्यः मज्जनमभ्यंगं कारयामासुः ॥
अन्योन्यमिति ॥ वनगृहस्थित ब्रह्मादि मानुषांतानां बंधुभोजनायु
पयानागतान् तोंडिमान वसुदान धनंजयादीन्वनगृहस्थिता इंद्रा
दयोऽभिगमनपरिवेषणपाणिपत्नीनासनवीजनगंधमाल्य
तांबूलफललड्डुकादिभिरुपचेरुः ॥ आहूता गतानां जन्यजा
नानां जनीजना अप्येवं इत्यन्यो न्येषां पूजनं परिवेषणं च प्रा
वर्त्तत इत्यर्थः सनाजेति सुराणां ब्रह्मरुद्रादीनां विप्रमुख्यानां
ब्रह्मर्षीणां एषां पुंसां स्त्रीणां च बहुमानक्रमेण गुणानुसारेण
चंद्रेण अमृतेन बहुभोजनं संपूर्णं भोजयामासेत्यर्थः ॥ देवाना
मिति ॥ देवानां ऋषीणां देवर्षीणां मानुषाणामनां नृपाणां मानु
षाणां नृपाणां च ॥ विविधानपूपान् पोल्यादि पिष्टकान् ॥ दिव्यान् ॥
देवेष्टान् सूपशाकादिकान् ॥ अग्निमुखेन तथा चक्रे ॥ संपूर्णं
भोजयामसेत्यर्थः ॥ ७ ॥ घृतकुल्यमिति ॥ अतः परं भोजनोत्त
रं पानकपानीये इक्षुरसाम्रकदल्यादि रसायनकुल्यं क्षीरकुल्यं
दधिकुल्यं स्नानमेय गणाकीर्णं चक्रे ॥ पायसानां गणैः तथा
तद्वत् आकीर्णं यथास्यात्तथा चक्रे इत्यर्थः ॥ अन्नेत्यं बोध्यं ॥
तथाहि ॥ श्रीमद्भोजनशाला मध्ये महान्महाजुसः ॥ भक्ष्य
कुट्टिमता ॥ तत्र शालायां शाल्योदनानां राशयः शुभ्रवस्त्राच्छ
न्नाः पूर्वतोपमाः सानस्काः ॥ तथा नानाविध भक्ष्य शाखादी
नां राशयोपि ॥ एवं पानक पानीयेक्षु रसाम्रकदल्यादि रसा
यन घृत क्षीर दधि तक्र सानाम्र सूप पायसाद्यं धरोद्भदोप
माः सघटीयंत्राः ॥ एवं विधस्य पाकस्थानस्य समंततो दिक्षु
विदिक्षूपदिक्षु च भोजनायामा असंहृता विरजाः समाभोजन
पङ्क्तयः ॥ एतासां पुनतः अनुच्छिष्ट संपर्काणि परिवेषण सु
करानि स्तिमितानि द्रोणायमानानि जातु दघ्नानि सपरि
वेष पात्राणि पूर्वोक्त पानकादि पायसांतानां कुल्यानि विश्व
कृतानि सौवर्णान्यासुः ॥

पु तथा मुख शोधन गंडूष पाणि पादप्रक्षालनार्थानि प्रवह-त्क्षुद्र जल वें.मा.
कुल्यान्यपि ॥ एवं विभव संपन्नायां शालायां सुनाशीनां भोजने ११
निवृत्ते फेनपात्राणां संमार्जनाय बहिः प्रक्षेपे कृते कुल्यान्यप्यं
संतु येन यदा बहिर्नि:सानितानि तदा सानमेयगणा नाहसगणा
श्चोच्छिष्टाशनाय संकीर्णाः इति ॥ एतत्सर्वं उद्दिश्य कानयितृ कर्तृ
भोक्तृ श्रीनिवास विवाहेंद्र विश्वकर्म देवादि माहात्म्या त्सर्य मासि
तार्थो कृपानुक भिद्धन्यांपेत्राश्रि-सो न्वेयमिति संक्षेपः ॥

एवं कोलाहलं चक्रे दिवारात्रि चतुनस्तथा ॥२३४॥

आसीन्तत्र विनोदश्च नित्य मंगळमेवच ॥
दिवसे पंचमे प्राप्ते कृत्वा ... नलिं नृप ॥ कलशांश्चतुन
स्तत्र दीपज्वाला विराजिता ॥ वधूवरौ प्रतिष्ठाप्य वन
सिंहासने नृप ॥२३५॥ पूजयामास गोविंदं जामातनम
नामयं ॥ आकाशराजो धर्मात्मा क्षीन प्राज्ञं करे ददौ (धौ) ॥
मातनं वासुदेवस्य नाजनबकुळमालिकां ॥ पूजयित्वा
विधानेन वस्त्रालंकान भूषणैः ॥ नाभिं क्षीनेण संयो
ज्य पुत्रीं पद्मावतीं नृपः ॥ अर्पयामास दुःखेन ब्रह्मण
स्तु महीपते ॥ महालक्ष्म्यो नाभिमूलं सघृतं क्षीन
सेचनं ॥ अर्पयामास पुत्रीं स्वां रुदतार्द्र कंठवान् ॥
श्रीनिवासस्य कृष्णस्य शेषाचल निवासिनः ॥ नाज
भार्या महाभागा रुदंती कुवनी यथा ॥ पुत्री हस्तं स्व
हस्तेन धृत्वा नाज कुलांगना ॥ क्षीनं संयोज्य कृष्णस्य
नाभिमूलेति दुःखिता ॥ जीवं रुदंति मंत्रेण दुःख
संदिग्ध लोचना ॥ पालितां लालितां पुत्रीं नवमास
धृतां मया ॥ त्वदधीनां जगन्नाथ करिष्ये मम नंदनां ॥
सतस्या नोदनं दृष्ट्वा नाजा दुःख पनायणः ॥ नत्नोद
दीन वदनः पुत्रीमालिंग्य भूपतिः ॥ हा पुत्री मंद
भाग्योहं त्वद्वियोगेन केवलं ॥

२पु.

ता पुत्रि मंद भाग्योहं त्वद्वियोगेन केवलं ॥ जीवनं मम क
ल्याणि न स्थिरंच भविष्यति ॥ क्रीडागृहं नागपुत्री तव
भोजन कर्मच ॥ भ्राता तव वनान्तेहे कथं क्रीडां करिष्यसि॥
एवं नरुदंत मालोक्य भ्रातरं दीन चेतसं ॥ तां द्रुमालो नृप
श्रेष्ठः दुःखितो वाक्य मब्रवीत् ॥ तां द्रुमानः ॥ वयं दरिद्रा
तिर्भाग्या स्त्वं हि भद्रे गमिष्यसि ॥ वयं मनसा मापन्ना
नाऽऽकार्यं विचारणा ॥ एतान्दृष्ट्वा महाराजः विष्वक्सेनोति
दुःखितः ॥ भगिनीं दीनवदना मालिंग्य प्ररुरोदमुहुः ॥
मातर्मे बालकं त्यक्त्वा यथालोभार्जितं धनं ॥ तथा मां
भगिनी हीनं कृत्वा गच्छसि भामिनि ॥ एवं प्रसंगस्तत्रा
सीद्बैवानामपि भूमिप ॥ ऋषीणां करयपादीनां दुःख
मत्यंत दारुणं ॥ नरुदंतं नृपतिं दृष्ट्वा श्रीनिवासः सतां
गतिः ॥ स्वयं नरुनोद गोविंदो भगिनीं पार्श्व वल्लभां ॥
स्मृत्वा श्री देवकी पुत्रस्तदद्भुत मिवा भवत् ॥ इत्थं
लौकिक कर्माणि रैनावत मुपागतः ॥ पद्मावत्या तथा
सार्द्धं सर्वबान्ध समन्वितः ॥ ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य नमा
नानायणावुभौ ॥ गरुड स्कंध मारूढौ पद्मासन भवा
दिकैः ॥३६६॥ आरुरोह वनारोह अन्योन्यं नर्तनं तथा ॥
पुनर्गृहं प्रवेश्याथ गमने च धुर्भवान्नृतिः ॥ श्वश्रूंच
श्वशुरं चैव साष्टांगं प्रणनामच ॥ आशीर्वादं तत
श्चक्रे जामातरमनामयं ॥ दीर्घायुर्भवगोविंद सर्व
लोक धुरंधर ॥ आशीर्भिरभिनंद्याथ वासुदेवमभा
षत ॥ धरणी ॥ मासांते गच्छ गोविंद वध्वा सह स्वकं
गृहं ॥ इदंते श्वाशुरं वाक्यं मानयस्व महामते ॥ सतस्या
वचनं श्रुत्वा वासुदेवोब्रवीन्नृप ॥ श्रीनिवासः ॥ नृपवाक्य
श्रृणुमम कार्यस्य महती त्वरा ॥ तस्मादाज्ञांच मे देहि
याजं स्ते स्या कृपामपि ॥ इत्युक्त्वा वासुदेवस्तु गरुडस्कंध
मारूहत् ॥ जगाम भवनं सार्धां सर्वदेवम न्वितः ॥
आकुलं व्याकुलं नम्यं पुनस्य जन संकुलं ॥ प्राकारगोपुरा
रूढाः पश्यंति स्म स्वरुगुषा ॥

भू.पु.

धन्या राज कुलोत्पन्ना सखी कमल लोचना॥ अनुगच्छति गोविंदं पश्य काल विपर्ययं॥ तदा ददौ महाराज यानि बहूनि श्रियः पतेः॥ तंडुलान् शालि संभूतान् वृषभाणां मधोपनि॥ आनीय्य चीन सङ्कीना न्द्विशतानि वियन्नृपः॥ गुड भानं समुद्भूतं तिं श्रिणी भान मेवच॥ पयोघट सहस्राणि दधि भांड शतानिच॥ सहस्रार्द्धं घृताक्तानि चर्म पात्राणि सर्षपान्॥ मेथिका न्हिंगु लवणं तैल पात्राणि पंचच॥ ददौ शर्कर संपूर्ण घटानां द्विशतं तथा॥ वार्ताक चूत कद्दू दध्री राजनं भा फला निच॥ कूश्मांड कंदमूलानि मधु भांड शतानिच॥ रंभा फलानि राजेंद्र पत्राणां निचयं तथा॥ अश्वानामयुतं दत्वा गजानांच सहस्रकं॥ धेनूनां पंच साहस्रं माविकानां शतं तथा॥ दासीनां द्विशतं राजन् त्रिशतं राजवर्णिणां॥ वस्त्राणि विविधान्याशु पर्यंकं रत्न भूषितां॥ उपबर्ह समोपेत मुपबर्हण संयुतं॥ एवमादीनि वस्तूनि गृहीत्वा नृपसत्तमः॥ पुत्रेण सहितो राजन् श्री निवास पनायण:॥ आकाशराजो धर्मात्मा: श्रीनिवासस्य सन्निधिं॥२६२॥ आगश्वशुरं दृष्ट्वा उत्थाय जगदीश्वरः॥ श्रीनिवासः॥ दूनाध्वातं महाराज किमर्थं गमनंकृतं॥ तातन्यं किं महाराज तव पुत्र समेनघ॥ कन्यां दत्वा शुभां --प्ते सुकृतं किं कृतं त्वया॥ संतोष मतुलं प्राप्तं मम तात न संशयः॥ किंते मनोगतं राजन् तत्समाचक्ष्व भूपते॥ संदेहं मा कुरुष्वात्र दाता दाने महीपते॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा वासुदेव मभाषत॥ सर्वं संपूर्ण मस्माकं त्वत्प्रसादेन केशव॥ नान्यं याचे जगन्नाथ तव पादसरोरुहे॥ भक्तिं देह्यचलां कृष्ण सकुटुंबस्य मे नघ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य यूनस्यच महात्मनः॥ दत्तवां स्तस्य सायुज्य माकाश नृपते स्तदा॥ शालकस्य ददौ वस्त्रं स्वांगस्थं मधुसूदनः॥ स जामात्रा भ्यनुज्ञातः पययौ ससुतः पुरीं॥ पुत्रि गमिष्ये नगरं विहरस्व हरिप्रिये॥ शयाते श्रीनिवासस्य शयनं कुरु मंगके॥

सांत्वयित्वा सुतां वीरः पुत्रीं कमललोचनां ॥ शासिता सा
स्वपित्राशु शीघ्रमाप रथं नृप ॥ नारदाद्यैश्च कंठेन
जगाम नगरं नृपः ॥ पद्मावत्यानुगो विंदो ब्रह्मरुद्रा
दिकैर्युतः ॥ सुवर्णमुखरीं प्राप तत्र वासमकल्पयत् ॥
देवान्संप्रेषयामास स्वधामानि वृषाकपिः ॥ ब्रह्मादीनां
सुराणां च मुनीनामूर्ध्वरेतसां ॥ ददौ वस्त्रं यथायोग्यं
भगवान्भक्तवत्सलः ॥ तेनाहूता जगद्धात्रा जग्मुः
स्वकं सुराः ॥ ऋषयश्च तपोरण्यं जग्मुर्वीणायणा
ह्वया ॥ लक्ष्मी जगाम राजेंद्र करवीरपुरं प्रति ॥
महोत्सवं तं त्वनुभूय देवता ब्रह्मेशपूर्वाः सहसाति
संभ्रमात् ॥ जग्मुः स्वकं धाम महानुभावा राजेंद्र
पूज्यं प्रशशंसुरादरात् ॥ गते देवगणे तत्र अगस्त्य
निलये हरिः ॥ भुंजानो भोगमतुलं तत्रास्ते भगवा
न्हरिः ॥ विवाहाध्यायमहिमां ये शृण्वंति जने
श्वर ॥ तेषां भाग्योदयं वक्ष्ये शृणु राजन्सविस्तरं ॥
कोटिकन्याप्रदानस्य यावद्भूमेः प्रदानतः ॥ यत्फलं
लभते देही तत्फलं श्रवणाल्लभेत् ॥ उत्सवं ये
करिष्यंति उत्सवे जगदीशितुः ॥ तस्योत्सवो भवे
द्राजन्वेंकटेश प्रसादतः ॥ इति ते कथितं राजन्वि
वाहचरितं हरेः ॥ शुभदं शृण्वतां राजन्सर्वेषां
मंगलप्रदम् ॥ २९६ ॥

इति श्री भविष्योत्तर पुराणे श्री वेङ्कटगिरि माहात्म्ये
श्री श्रीनिवास पद्मा कल्याण महोत्सव प्रशंसनं नामै
कादशोऽध्यायः ॥ श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥ श्री हरये नमः ॥

॥ ॐ ॥

एवमिति ॥ चतुरः सर्वकार्यनिपुणो राजादिनानि शुद्धविद्ध वें.न
दशमी द्वादश्यात्मकानि त्रीणि दिनानि एवं कोलाहलं बहुगुणं ११
चक्रे ॥ कोलतं कोलः एकीभावः तं हलति भिनत्तीति कोलाहल।
इति कोशव्याख्यानात् ॥ आसीत्तत्र विनोद इति ॥ तत्र साधन
द्वादश्यां मध्याह्नादुपरि विनोदः क्षणमपि विश्लेषो भाभू
दिति संश्लिष्टयोः वस्तुनोः केनचित्कारणेन विश्लिष्टयोः
पुनः समागमकालपर्यंतमाभासेन विप्रलंभेन कालयापनं
विनोदः ॥ अत एवोक्तं विनोदो विनहयापनमिति ॥ सोप्यासी
त् ॥ अथ नित्यमंगलंच कल्याणवन पूजा ब्राह्मणादि सभा
पूजा मंगल नीराजना शीनादि नित्यं क्रियमाणं मंगलंचा
सीदित्यर्थः ॥ अत्रेत्थं बोध्यं ॥ तथाहि ॥ आकाशराजा एका
दश्यां रात्रौ विश्रांतः पत्न्यादिभ्यो लब्धमिष्टं निवेदय
न्नानंदयामास ॥ किमिति ॥ पद्मावा उचितवर लाभेन तस्या
योगचिंता परिहृता आसीत् ॥ शुभं शीघ्रं विधीयतामिति
विवाहविधानेन श्रीनिवासानुग्रहेणाच अकस्माद्गृहिनागतेन
वसंत वनागत किरात वृत्तांतेनास्य पूर्वकलत्र शंकया विघ्नोना
यातः ॥ अतो वयमस्मिन् जन्मनि धन्याः स्मः इति ॥ परंतु
स वृत्तांतः कदा बहिर्नायाति किंवा भविष्यति तन्मा भूत् ॥
एवमेव भूयात् इति क्षेमचिंतामात्रमव शिष्टं ॥ अयोनिजायाः
शीतामा हवानर्थ परंपरा मा भूत् ॥ अथ सर्व साक्षी श्रीनिवास.
नारदस्तमप्यातंकं परिहर्तुं पद्मां प्रेरयामास ॥ सा तेन प्रेरिता
राजकन्या किरातीयं नाम कपट नाटकं विषय.निगमणेन नारद
मुखेन कारयित्वा विश्वकर्म मुखेन चित्रयित्वाच विनोदार्थं नारद
मिश्रं लक्ष्मी पद्मे विवाहमंटपे उपविश्य नाटयामासतुः ॥ किं ततः
प्राप्तं श्रीनिवासस्य बालस्त्री ताडितत्वात्स्त्री जित इति स्यकृहय
इति च प्राप्तं ॥ अजित इति प्रवादमात्रं ॥ शुक नारदयोरनृत वादि
नौ इति ॥ बकुलयापि विद्यावान्धनवान्बलीति वरं स्तुत्वा तज्ज्ये
ष्ट पत्नीं अनपत्यां धात्यन्क लज्जेति विनिंद्य कन्यां घटयित्री
अनृत वादिनीति प्राप्त वनस्या धर्मणत्वात् ॥ ज्येष्ट पत्न्या निर्दु
ष्टत्वात् ॥ अतः श्रीनिवास शुक नारद बकुला लक्ष्मीनां यथा

संभवं कोपावेश इति च प्राप्तं ॥ एवं प्राप्ते सायाह्ने संध्यामु
पास्याग्निं हुत्वा वसिष्ठ शुक नारदैः बकुलमाचा सह होम
मंडप एव तस्थौ ॥ पद्मालक्ष्मीश्च विवाह मंटपे संभृत पूजा
संभारे श्रीनिवासागमनं निरीक्षंत्यौ स्तः ॥ सूत मागध वं
दिनः ॥ गंधर्वाप्सरसो वैणिकादय उत्सव प्रकृतयः उत्सवो
त्सुकः सभाजनाऽपि कुतो विलंब इति विचारितवंतः ॥ रा
जापि कुतो विलंब इति गुरुमुखाद्विचारितवान् ॥ अथ गुरुः
श्रीनिवास सन्निधिं गत्वा इंगितेन श्रीनिवासः कुतो वा विमना
इवा भाति मुख प्रसादो न दृश्यत इत्याह ॥ तच्छ्रुत्वा राजापि
पूर्वाशंकित किरात वृत्तांतातंकेन वालुकसेत्वंतर्गत जल इव
परिक्षीणो बभूव ॥ अथ धैर्यमालंब्य राज गुरुणा सह
वसिष्ठ शुक नारदादिभिः संभूय पुनर्विशेषतो विचारे नारद
मुखेन पद्मालक्ष्मीकृत नाटकादि वितोदोपलंभेन कोपो न
क्रोधो इति ज्ञातं ॥ अथ राजा जीवितमात्मानं मेने ॥ कस्मात् ॥
सोनर्थस्तावन्नागतः ॥ असदुपालंभ निमित्तः स्त्रीषु कोपः
प्रत्यायन पर्यंतः ॥ कथं चिन्निबर्हणीयो भवतीति ॥ पुनः पृष्टः
पुरुषो बभूव ॥ प्रत्युत शंकितानर्थ परिहारायायं कोपो दैवादा
गत इति भातीति ॥ अथ राजा पद्मायाः मध्यस्थो भूत्वा नारदं
पप्रच्छ ॥ नाटकादिषु नामग्रहण भावेन कुतः श्रीनिवासा
दीनां कोपावेश इति ॥ अथ नारदः ॥ श्रीनिवासस्य मध्यस्थो
भूत्वा स्वस्व कृतस्य स्वस्व साक्षि सिद्ध तयास्म स्मिन्स्वस्मि
न्स्वस्मि न्पर्यवसाय तेषां तेषां कोपावेश इत्याह ॥ तर्हि तत्सो
ढव्यमेव कुतः कोप इति राजा ॥ अथ नारदः ॥ साधोः परम
धार्मिकस्य राज्ञस्तवेक्षणिकया शंकेनापि प्रशांतं तत्सा
धुषु भूषणमपि सासूयेषु दूषणायितं ॥ राजा ॥ न हि रणा
जिनस्य संकोचः ॥ इदानीमपि परीक्षा भवत्विति पद्मावक्री
त्याह ॥ अथ तथास्त्विति श्रीनिवासेनोक्तेन विवाह दीक्षायां
तस्य ॥ वसन्त इत्याहुः ॥ तर्हि कः कोप शांत्युपाय इति राजा ॥
असदुपालंभ क्षमापनमेवेति नारदः ॥ तत्कीदृशमिति राजा
अपहृत हय प्रत्यर्पणं नवरत्नोपायनमाहृत्य सभामध्ये

शिनो वत मत मिलेवं दृक्‌द्वयात्मक मित्याह ॥ तानदः ॥ अथ नाजा पद्मामपृष्ट्वा स्वयमेव अन्यथा भूतस्य प्रत्यर्पणमशक्य मिति कर्कशा सह संप्रति निधातव्य मिति तौं द्विना सहात्वेचयामास तज्ज्ञातं वसुदानेन ॥ अथ नाजा नानदं प्रत्यालोचित माह ॥ अथ नानदः ॥ श्रीनिवासं पृष्ट्वा तथा प्रतिश्रुत्य सश्रीतुलस्युदक धानां श्रीनिवास वुरेत सिञ्चेत्याह ॥ अथ तथा कनेन्द्राजा ॥ एतन्मध्ये वसुदानः सें दिना पद्मामे आत्मोचितं विहापयामास ॥ अथ लक्ष्म्याह ॥ तन्नप्रति निधातव्यं ॥ अपनाध आसज्जते ॥ श्रीनिवासानूढस्य तस्य हयस्यान्यथा भावः कदा स्यात् ॥ मत्सहजो मत्सन्निधावस्थित मेव प्रत्यर्पयामीत्यादि ॥ अथ तच्छ्रुत्वा श्रीनिवासः पनम संतुष्टः महा ह्लाभो जातः सोपि प्रत्यर्पणीयः ॥ प्रतिश्रुतमपि देयमेव ॥ अन्यथा प्रतिश्रुत पनित्यागापन्ते नि ति नाजानं बोधयामासः ॥ एवमेकस्मिन्पाकाने व्यवस्थिते पद्मा ॥ अस्तुनामैतत् ॥ द्वितीयो नन्याय्यः ॥ शिलाप्रहान अतिक्रमातिच्यान शांति नऽपः ॥ तत्कथ मिति नानदः ॥ तत्रैव अतिक्रमो वृत्त इति पद्मा ॥ नानदः मृगयागतं पुरुषं निष्पुरुषैकांत प्रदेशेपि लोचन संहयादूप वनणां प्रतिवनणांच कृत्वा गांधर्वे विवाहे जाति स्त्रियस्य पनिग्रहे कोति क्रमः ॥ तस्माद्वितीयोपि न्याय्य एव ॥ तथा चोभय नऽपं क्षमापनं कर्त्तव्यमेव ॥ अहं शुकश्च नानृत वादिनौ ॥ श्रुत्यर्थानुवादित्वात् ॥ विवाहानृते पातकाभावाच्च ॥ बकुलापि नानृत वादिनी ॥ तद्वचनस्यार्थी तने तात्पर्यात् ॥ तच्चोपपादितं पुनस्तात् ॥ ७ ॥ अथ पद्मा लक्ष्मी स्वभावतो दृनितं ज्याव पि श्रीनिवासं किंचिदपनाध व्याजेन सभामध्ये प्रणंतुं पुनतो वसुदानशिनसा, विशाल स्वर्न पात्रे नवनत्नफल पुष्पोत्क नानुद्धार्य अलंकृते तं दयं गुंजामणिं च पार्श्वतः पुनस्कृत्य विवाह मंटपात्प्रतस्थतुः ॥ तदा देव दुंदुभयो नेदुः ॥ जगुर्गंधर्वाः ननृतुनप्सनसः पुष्पवृष्टिश्च खाच्चुता ॥ तदा ब्रह्मापि तत्समागम संदर्शनार्थं उन्मर्यादं ॥ किमुतान्ये सभाजनाः ॥ तदा ब्रह्मण्यपि मार्गा ज्जनानप सानयतां पद्मा लक्ष्मीचानाणां श्रीनिवास पदकांकित कृष्णाजिन प्रहान आपतितः ॥ कान्येषां मशक सदृचनाणां कथा ॥ एवं महोत्सवेन श्रीनिवासाधिष्ठितं होममंडपे प्रत्यागत्य दयं समर्प्य नत्नोपायनं पुनतो निधाय शिनोवनमतं चक्रतुः ॥

 अथ श्रीनिवासः पनम स्नेह विक्लिद्यमान हृदय उत्थायते उद्वाहो
त्सवार्थं विवाह मंटपं प्रत्या जगामेति ॥ ततो नित्य मंगळं ॥ अथ
राजा क्षेमेपि नितांतं को भूत्वाभि नंदं ॥ जनाश्च तस्मात् स्मात्
आनंद भरिता अभूवन् ॥ ७ ॥

पंचमांते पुनाणवचनानि ग्रंथांते लेखनीयानि भवंतीति लिखितं ·
तानि कानि चि लिख्यंते ॥ ७ ॥ स्वयं व्यक्त प्रदेशेषु श्वेत वनादि
षोडश स्थानेषु ॥ तत्र स्थाः प्रतिमाः सर्वा नराणामकृतात्मनां ॥
भक्तेन लोहेनैव शिलारूपेण दर्शिताः ॥१॥ चिदानंद ज्ञानीनं न
लोचने दृश्यते क्वचित् । कलौ युगे विशेषेण नयोग्यं द्रष्टुमात्मनः ॥२॥
चिदानंद ज्ञानी नाहं तत्र सन्निहितोस्म्यहं ॥ अपरेण ज्ञानीनेण चिदा
नंदेन पद्मज ॥३॥ तत्रैव प्रतिमा देशे स्थितोहं नित्य मंजसा ॥ कलौ
जनाः प्रपश्यंति प्रतिमां मदधिष्ठितां ॥ ४ ॥ (तस्मिन् नवयुगे ब्रह्मन्)
तस्मिन्नेव युगे ब्रह्मन् योगी मामेव पश्यति ॥ युगांतरे तथा मूढः प्रतिमा
मेव पश्यति ॥५॥ शुद्ध चेताः पुमांस्तत्र ज्ञानी मामेव पश्यति ।
पूजकाः देवताः सर्वे दर्वी भूता जाता इमे ॥६॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे
स्वयं व्यक्त स्थलेष्वपि ॥ कुर्यां पाखंड भूयिष्ठं प्रत्ययार्थं सुन
द्विषां ॥७॥ य...देवी महालक्ष्मीं भोकादेवो जनार्दनः ॥ पनि...यान
का वसंत्येते देवा ब्रह्मादिकाऽपि ॥८॥ तस्मादेतेषु स्थानेषु नैवे
द्यं नैव दृष्यत इत्यादि ॥ वनादि षड्विंशो ध्याये ॥ सं धाव पि कलौ
चैव वेङ्कटेशस्य वर्तनं ॥ ततः पन मियाभेदो मौनं तत्रैव च
स्थितिः ॥ अर्चावतारं वक्ष्याति नराणां मांस चक्षुषां । वैकुंठादा
गतं दिव्यं विमानं तु तिरोहितं ॥ विमान मात्रं तु कलौ कान मिष्यति
मानवाः ॥ अर्चावतारं इत्येवं वदिष्यंति विमोहिताः ॥ तथैवा
नुमतिं केचिल्लक्ष्यंति कलौ युगे ॥ साक्षात्पश्यति तत्सर्वम
पश्यन्तिव तिष्ठति ॥ साक्षाद्भाषण मेकं तु नास्ति तस्य तपोधनाः ॥
परं तु सर्वमस्त्येव निग्रहानुग्रहावधि ॥ अधिकं वनदानं तु
भविष्यति कलौ युगे ॥ इति ॥ ९ ॥

अत्रैवाग्रे ॥ अप्राकृतः ॥ स्वर्ण सानुरपि श्री वेंकटाचलः ॥
प्राकृताचल वद्भूमौ भविष्यति कलौ युगे ॥ ७ ॥ ब्राह्मे तृतीये ॥
पुरा शंखो महाराजः सूर्य वंशोद्भवो विभुः ॥ साक्षात्कृत्य महा

भ.पु विष्णुं याचेहं वनमुत्तमं ॥ यावच्चंद्रश्च सूर्यश्च यावत्तिष्ठति वें.मा

मेदिनी ॥ तावत्तिष्ठतु मे सेवा कृता विष्णो मया विभो ॥ इति ११.

संचिंत्य मनसा नाज्ये पुत्रं निधायच ॥ गत्वा वसिष्ठं पप्रच्छ यत्र विष्णुः प्रसीदति ॥ इति पृष्टः वसिष्ठः प्राह ॥ वेंकटाचलेऽगस्त्यस्तपस्यति तेन सह तपस्तप्त्वा विभुं पश्यसीत्युपविष्टः तत्र गत्वा मुनिना सह ॥ तपस्तप्त्वा ध्याने आविर्भूतं हरिं कृष्ण ययाचे वनमुत्तमं ॥ यावच्चंद्रश्चेत्यादेव ॥ इत्युक्तो भगवानाह शृणु भूप वचो मम ॥ अर्चाविग्रहरूपोहं सच्चिदानंदविग्रहः ॥ स्वयं व्यक्त प्रदेशेषु दृश्यो ब्रह्मादियोगिनां ॥ तामेव प्रतिमां केचिदजानन्नृषिपुंगवाः ॥ ततस्तेनापि वाऽयोग्यं दर्शनं मे कलौ युगे ॥ युगेष्वपि च सर्वेषु दुर्दर्शं यत्कुयोगिनां ॥ तद्रूप सन्निधानाय स्यादृश्य हान हेतवे ॥ विमानं च शिलादारुकाष्ठेष्टकमयं कुरु ॥ प्रतिमां च शिलादारु तां पश्यंति कुयोगिनः ॥ रूपद्वयं प्रपश्यंति ज्ञानिनो ब्रह्मवित्तमाः ॥ भानुमान्भानुभिर्यद्वद्रसग्राही यथा भुवः ॥ साक्षात्पूजाश्रयो नित्यं शिलाबिंबात नेत्राच ॥ यथा दृष्टं विमानं ते मद्रूपं पुरुषर्षभ ॥ तथा कुरु महाभाग तेनते भविता गतिः ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे देवः ॥ तेनोक्त मार्गेण विधाय पुण्यं विमानवर्यं प्रतिमां च पुण्यां ॥ प्रख्याप्य भूपो जनलोकसंघे जगाम विष्णोः पदमव्ययं शुभं इति ॥छ॥

अत्रैव षष्ठेऽध्याये ॥ दर्शयन्भक्त वात्सल्यं यो दद्दौ हस्तगौ शुभौ ॥ चक्रशंखौ नृपेंद्राय चक्रवर्तीति तं विदुः ॥ अत एवानि शंखाभ्यां हीनौ तौ दृश्यते करौ ॥ अर्चारूप शिलारूप विग्रहस्य महात्मनः ॥ दिलीपः ॥ कोयं नृपश्चक्रवर्ती तन्मे ब्रूहि महामुने ॥ दुर्वासाः ॥ पुना द्विजवरो वैखानसो धृतवर्मा गोपालरूपं द्रष्टुं पंचविंशति तमे कलौ वैवस्वतांतरे तपस्तप्त्वा तं साक्षाच्चक्रे ॥ तत्रैव वैखानस गोत्रो नाम्ना वैखानसः कश्चिद्द्विजस्तं साक्षात्कर्तुं अयमपि चोळदेशे भूतदीतीरे तपश्चक्रे ॥ तस्मै प्रसन्नः कृष्णः स्वप्ने वेंकटशैलं व्रज तत्र ते सिद्धिर्भवतीत्याह ॥ पुन स्वप्नांतरे जगाद ॥ पुना कृतयुगे पश्चात्काले शंखन वैकृतं ॥ विमानं कल्प पूजया नष्टप्रायमभूद्द्विज ॥ वल्मीकस्यांतरे

भ.पु. विष्णोः प्रतिमा वर्तते शुभा ॥ शंखेन निर्मिता पुण्या सद्रूपर्चा वें.मा.
स्वनुपिणः । जानुमात्रे निमग्नास्ति तिंत्रिणी वृक्ष मूलतः ॥ दास ११
नाम्ना च शूद्रेण सहतं पूजय प्रभुं ॥ त्वदागमन कालेतु पद्मदेशा
त्सदा शुचिः ॥ रंग दासोति विख्यातः शूद्रस्त्वां संगमिष्यति ॥
उभाभ्यां पूजितो देव इष्ट सिद्धिं प्रयच्छति ॥ एतावदुक्त्वा स्व
प्नेच गोपी नाथेति नामच ॥ ददौ तस्य प्रियो विष्णुः सोपि
बुध्वाति विस्मितः ॥ प्रीत्या जगाम शैलेंद्रं सोपि शूद्रः समागतः ॥
तिंत्रिणी मूल संभूत वल्मीकस्थं हरिं परं ॥ उद्धृत्य पश्चिमे
भागे स्थापयामासतुः पुनः ॥ अशिल्पि कुशलाभिश्च शिला
भिर्भित्तिमंजसा ॥ कृत्वा तदंतरे नम्यं तृणैः कृत्वा तु मंटपं ॥
भूतीर्थ पुष्करिण्योर्मध्ये पुष्पोद्यानं शूद्रश्चकार ॥ एवं काले गते
गंधर्वक्रीडा प्रसंगेना नवस्थित मतेः शूद्रस्याशनीन वाष्पा देहे
त्यक्त्वा नारायण पुरे जातस्य तोंडिमानिति नामाभूत् ॥ स तोंडि
मानो राजा बिरुद्वानेण वेंकटाचलं गत्वा प्रत्यहं तमर्चयन्नास
स मंडलाधिपति रुनये ददौ ॥ प्राकार द्वय गोपुर द्वय युतं गर्भ
गृह सहितं सनंगमंटपं समहान संयागा गार धान्यागार गो
शालादि सहितं देव धाम कारयामास ॥ एवं सप्त विंशति तमे
कलौ बहुप्रकारेण पूजयतः कर्म वशादीशेच्छया बलवद्भिः
दस्युभिः पराजये विरुद्वानेण सगम्य पादौ प्रणम्य रुदं
स्माहीत्युवाच तं प्राहार्चारूपी श्रीनिवासः ॥ मा भैष पुत्र भद्रंते
चक्र शंखौ ददामिते ॥ ततो विजयी देवं वमं ययाचे ॥ ममायुध
प्रदानस्य ख्यात्यै देवोत्तम प्रभो ॥ अर्चा बिंबे शिला बिंबे
शंख चक्रौ न धारय ॥ इत्यादि वचनानि संति ॥ एतेषां वचनानां
परिशीलने यथाधिकार मिष्ट सिद्धिर्भवतीति सर्वमत वर्यं ॥
श्री श्रीनिवासाय मंगलं ॥ शुभाभि वर्द्धतां ॥ एवमेतत्पुनावृत्त
माख्यानं भद्रमस्तुवः ॥ प्रख्यापनत विश्रब्धं बलं विष्णोः
प्रवर्द्धतां ॥ कल्याणाद्भुत गात्राय कामितार्थ प्रदायिने ॥ श्रीम
द्वेंकट नाथाय श्रीनिवासाय ते नमः ॥ श्रीः ॥ ॐ कोंड पात्र स्वे
शालोकैर्नंदैः सुशोभितः ॥ काशतां कोंड दीपोयं यावदा
तानकं ॥ ॐ श्रीः ॥ गोत्र कोंडो नाक पुत्रः वेंकटस्नेह सं

भ.पु. किरातादि दशः पद्मा लोकोयं कांड दीपकः ॥ वें.म
ज्वाला नृकेसरि क्षेत्र वासिना बुध बंधुना ॥ १२.
पुनाण यात्रा पांथाना मुपकृत्यै प्रबोधितः ॥ श्रीः ॥

ॐ इति श्री मद्भविष्योत्तर पुनाण वेंकट गिरि माहात्म्य
व्याख्याने पादीन्मध्य मलांतादि नृसिंहार्य प्रकाशिते
श्री कल्याण कांड दीपे पद्मालोकानोहणं नामैकाधिक
दशमोऽध्यायः ॥
॥ श्री वेङ्कटेशाय मङ्गलं ॥
श्री नृसिंहार्य गुर्वाज्ञां कृष्णाख्यः शिरसा वहन् ॥
समूल कल्याण कांडदीपं भक्त्या लिखच्छ्रियै ॥
नेत्रेभ सप्तेंदु मिते शाके वै रौद्र हायने ॥ सहः शुद्ध त्रयोदश्यां
लेखनं पूर्णतामगात् ॥ श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

मुद्रिका श्रीनिवासाचार्य.
शा। श। १९०० बालगानु ॥
॥ कालयुक्ति संवत्सरद ज्येष्ठ शुद्ध २ बुधवार ॥

ಪುಸ್ತಕಗಳು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಳ

1. **ವೇದಾಂತ ಬುಕ್ ಹೌಸ್**
   ಅಪ್ಪುರಾವ್ ಸ್ಟ್ರೀಟ್, 6ನೇ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ,
   ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು – 560 018
   ದೂರವಾಣಿ: 26507590

2. **ಪೂಜ ಬುಕ್ ಹೌಸ್**
   ನಂ. 64, ಪಾರ್ವತಿ ಭವನ
   6ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಅಪ್ಪುರಾವ್ ಸ್ಟ್ರೀಟ್,
   ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು – 560 018
   ದೂರವಾಣಿ: 9900384329

3. **ವಂದನಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್**
   24/1 ನರಸಿಂಹರಾಜ ಕಾಲೋನಿ,
   4ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, 9ನೇ ಅಡ್ಡ ರಸ್ತೆ
   ಬೆಂಗಳೂರು – 560 019
   ದೂರವಾಣಿ: 25928136, 26770826

4. **ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಹರೀಷ್, ಪುಸ್ತಕ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು**
   ಎಸ್.ಎಲ್.ವಿ. ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನ
   ವಿ.ವಿ. ಮೊಹಲ್ಲಾ, ಮೈಸೂರು.
   ದೂರವಾಣಿ: 9845748586

5. **ಎಸ್. ಮುರಳೀಧರ್**
   ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಧಾಮ ಪೂಜ ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರ
   ಸರಸ್ವತೀಪುರಂ, ಮೈಸೂರು

6. **ಶ್ರೀಮತಿ ಶೈಲಜಾ ಚಂದ್ರಶೇಖರ್**
   ಗುರುರಾಘವೇಂದ್ರ ಪೂಜ ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರ
   ಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ ಗೇಟ್ ಹತ್ತಿರ, ತುಮಕೂರು.

ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾಶನದ ಗ್ರಂಥಗಳು

1) ಖಂಡನತ್ರಯ (ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ) ಮುಗಿದಿದೆ.

2) ಮಣಿಮಂಜರಿ ಛಲಾರಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಹಿತ
ಅನುವಾದಕರು: ವಿದ್ವಾನ್ ಕೆ. ಸತ್ಯನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ 75=00

3) ಶ್ರೀ ಹನುಮದ್ವಿಲಾಸ ಶ್ರೀ ತಿಪ್ಪಣ್ಣಾರ್ಯಕೃತ 40=00

4) ಪ್ರಮಾಣ ಚಂದ್ರಿಕ, ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ
ಅನುವಾದಕರು: ಪಂ. ಅಶ್ವತ್ಥ ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯ 90=00

5) ಶ್ರೀ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ – ಟಿಪ್ಪಣಿ ಸಹಿತ 50=00

6) ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮ ಹುಲಿಮುನಿ ಆಚಾರ್ಯ
ಕೃತ ಟಿಪ್ಪಣಿ (ದೇವನಾಗರಿಯಲ್ಲಿ) 200=00

(ಅಂಚೆ ವೆಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯೇಕ)